STEVEN RUNCIMAN ISTORIA CRUCIADELOR

VOL. III – REGATUL ACREI ŞI CRUCIADELE TÂRZII

NEMIRA

BYZANTIVM

Colecţie coordonată de Vasile Adrian Carabă

Sir STEVEN RUNCIMAN (1903–2000) este una dintre figurile proeminente ale Medievisticii și Bizantinologiei britanice din secolul XX care, din perspectiva metodei, aminteşte mai degrabă de istoricii secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, ca Edward Gibbon sau George Finlay, metodă moștenită, probabil, de la profesorul său de la Trinity College, John Bagnell Bury. El însuși se autodefinea ca „istoric de modă veche". Spre deosebire de majoritatea savanților, Runciman a fost în cea mai mare parte a vieții sale un liber profesionist, fapt datorat și moștenirii unei averi uriașe în anul 1937 de la bunicul său. A predat doar între 1929 și 1937 la Cambridge și în perioada 1942–1945 la Istanbul, unde a primit titlul de profesor. A călătorit foarte mult, ținând conferințe sau prelegeri, iar datorită prieteniei cu mulți dintre aristocrații și politicienii țărilor răsăritene a obținut unele documente greu accesibile. Runciman a devenit celebru atât pentru teme ca: istoria cruciadelor, relațiile bizantino-apusene, islamul și lumea creștină, căderea Constantinopolului sau ortodoxia bizantină și postbizantină, cât și pentru stilul său narativ captivant, atipic pentru un cercetător. În viziunea sa, istoria este ca o poveste în care nu interpretarea evenimentului este cel mai important lucru, ci sentimentele, trăirile personajelor, gravitatea întâmplărilor. Steven Runciman chiar își începe una dintre lucrări cu „A fost odată".

Dintre cărțile sale, care cunosc multe reeditări și traduceri, amintim: ***The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign*** (Cambridge, 1929); ***A History of the First Bulgarian Empire*** (Londra, 1930); ***The Medieval Manichee: a Study of the Christian Dualist Heresy*** (Cambridge, 1947); ***The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries*** (Oxford, 1955); ***The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*** (Cambridge, 1958 – ***Vecerniile siciliene,*** Nemira, 2011); ***The Fall of Constantinople 1453*** (Cambridge, 1965 – ***Căderea Constantinopolului,*** Nemira, 2011); ***The Great Church in Captivity*** (Cambridge, 1968); ***The Last Byzantine Renaissance*** (Cambridge, 1970); ***The Orthodox Churches and the Secular State*** (Auckland, 1972); ***The Byzantine Theocracy*** (Cambridge, 1977 – ***Teocrația Bizantină,*** Nemira, 2012); ***Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese*** (Londra, 1980); ***A Traveller's Alphabet. Partial Memoirs*** (Londra, 1991).

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

Regatul Acrei şi cruciadele târzii

Traducere din limba engleză
MARIA PAKUCS-WILCOCKS
OVIDIU CRISTEA
MARIAN COMAN
OVIDIU-VICTOR OLAR

NEMIRA

Coperta: Alexandru CSUKOR
Ilustrația copertei: *Despărțirea apelor* (detaliu: *Creatorul*),
Mozaic din Catedrala din Monreale, Sicilia

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUNCIMAN, STEVEN
Istoria cruciadelor / Steven Runciman; trad.: Ovidiu Cristea, Marian Coman; pref.: Ovidiu Cristea. - București: Nemira Publishing House, 2015
3 vol.
ISBN 978-606-579-865-6
Vol. 3: Regatul Acrei și cruciadele târzii. - Bibliogr. -
ISBN 978-606-579-868-7

I. Cristea, Ovidiu (pref., trad.)
II. Coman, Marian (trad.)
III. Pakucs-Wilcocks, Maria (trad.)
IV. Olar, Ovidiu-Victor (pref.)

94(4)"10/12"

Steven Runciman
A HISTORY OF THE CRUSADES
Vol. III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades
Copyright @ Cambridge University Press 1951

© Nemira, 2015

Redactor: Oana IONAȘCU
Lector: Viorica DUMITRENCO
Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă
și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-579-868-7

Pentru Katharine Farrer

PREFAȚĂ

Acest volum intenționează să acopere istoria Orientului Latin și a Războaielor Sfinte de la revigorarea regatului latin al Ierusalimului, pe timpul Cruciadei a Treia, până la prăbușirea sa un secol mai târziu și cu un epilog despre ultimele manifestări ale spiritului cruciat. Este o istorisire cu câteva teme înmănunchiate. Declinul Orientului Latin cu micile, dar complicatele sale tragedii a fost întrerupt periodic de mari expediții cruciate care, toate, după încheierea celei de-a Treia, s-au terminat fie prin devieri, fie prin dezastru. În Europa, deși era încă obișnuit pentru fiecare suveran să se implice în cruciadă, nici măcar pietatea fervență a Sfântului Ludovic nu a putut opri declinul mișcării, în vreme ce dușmănia crescândă dintre creștinătatea Orientală și cea Occidentală și-a atins punctul culminant în cea mai mare tragedie a Evului Mediu, distrugerea civilizației bizantine în numele lui Hristos. În lumea musulmană, impulsul constant dat de Războiul Sfânt a provocat schimbarea blânzilor și cultivaților ayubizi cu mult mai eficienții și mai puțin îngăduitorii mameluci, ai căror sultani îi vor alunga pe frânci din Siria. În sfârșit, a mai fost și invazia neprevăzută a mongolilor, a căror sosire a părut inițial să salveze Orientul creștin, dar care, în final, din pricina inabilității și neînțelegerii potențialilor aliați, a fost doar distructivă prin efectele sale. Întreaga istorie este una a credinței și nesăbuinței, a curajului și a lăcomiei, a speranței și deziluziei.

Am inclus scurte capitole despre comerț și despre arta Orientului Latin. Analiza este în chip inevitabil superficială pentru că nici negoțul,

nici istoria artistică a unui stat colonial, cum a fost Orientul Latin, nu pot fi detașate de istoria generală a comerțului și civilizației medievale. M-am străduit să limitez analiza între limite relevante pentru înțelegerea Orientului Latin.

Istoria cruciadelor este un subiect foarte vast, cu limite destul de puțin precizate, iar felul în care am abordat subiectul reprezintă o alegere personală. Dacă cititorul consideră că amploarea pe care am dat-o diferitelor aspecte este greșită, voi spune doar că autorul trebuie să își scrie cartea în felul său. Este nefiresc pentru critici să se plângă că autorul nu a scris cartea așa cum ar fi făcut-o ei dacă ar fi abordat subiectul. Sper însă că nu am omis nimic esențial înțelegerii temei.

În opinia mea, uriașele datorii pe care le am față de mulți savanți, decedați sau în viață, sunt evidente în aparatul critic. Marea istorie a Ciprului scrisă de sir George Hill și meticuloasa istorie a cruciadelor târzii a profesorului Atiya au fost esențiale pentru înțelegerea perioadei; în același timp istoricii trebuie să fie permanent recunoscători profesorului Claude Cahen pentru informația erudită conținută de lucrările sale. Trebuie să menționez cu regret dispariția lui René Grousset, ale cărui viziune largă și stil extrem de atrăgător au contribuit mult la înțelegerea politicii Orientului Latin și a contextului asiatic. Am fost de asemenea dependent de lucrările cercetătorilor americani, precum cele ale răposatului profesor La Monte și cele ale lui P.A. Throop.

Încă o dată trebuie să le mulțumesc prietenilor mei din Orientul Apropiat, care m-au ajutat în timpul călătoriilor, în chip special companiei Irak Petroleum și reprezentanților editurii Cambridge University Press pentru înțelegerea lor.

Londra, 1954

STEVEN RUNCIMAN

Cartea I

CRUCIADA A TREIA

I

REACŢIA OCCIDENTULUI

„Împăraţii pământului şi toţi locuitorii lumii n-ar fi crezut că potrivnicul şi vrăjmaşul ar putea să intre pe porţile Ierusalimului."

Plângerile lui Ieremia, 4:12

Veştile proaste călătoresc repede. Bătălia de la Hattin abia fusese dată şi pierdută când mesagerii au pornit în goană spre Apus pentru a-i înştiinţa pe principii Europei. Curând aveau să fie urmaţi de alţii care anunţau căderea Ierusalimului. Creştinătatea Occidentală a rămas consternată la aflarea veştilor dezastruoase. În ciuda tuturor apelurilor primite în anii premergători din regatul Ierusalimului, nimeni din Occident, cu excepţia poate a papalităţii, nu a sesizat iminenţa pericolului. Cavalerii şi pelerinii care călătoriseră spre Orient găsiseră în statele frânce o viaţă mai luxoasă şi mai fericită decât cea pe care o lăsaseră acasă. Li se povestiseră fapte de arme remarcabile şi văzuseră comerţul înflorind. Nu puteau înţelege însă cât de precară era această prosperitate. Acum, dintr-odată, aflau că totul luase sfârşit. Oastea creştină fusese zdrobită; Sfânta Cruce, cea mai sacră relicvă a creştinătăţii, se afla în mâinile necredincioşilor şi însuşi Ierusalimul fusese pierdut.

În interval de câteva luni întregul edificiu al Orientului Latin se prăbușise și, pentru a se mai putea salva ceva de la ruină, era nevoie să se trimită ajutoare, și încă repede.

Refugiații care supraviețuiseră dezastrului găsiseră adăpost în spatele zidurilor Tyrului, iar curajul lor fusese întreținut de energia inepuizabilă a lui Conrad de Montferrat. Norocoasa lui sosire salvase orașul de la capitulare. Ulterior, seniorii care scăpaseră din ghearele lui Saladin i s-au alăturat, acceptându-i recunoscători conducerea. Cu toții știau însă că, fără sprijinul Occidentului, șansa lor de a păstra Tyrul era foarte mică, iar probabilitatea de a cuceri terenul pierdut era nulă. În acalmia care a urmat primului atac al lui Saladin asupra Tyrului, pe când acesta se îndreptase spre a cuceri nordul Siriei, cel mai ilustru reprezentant al latinilor, Josias, arhiepiscop de Tyr, a fost trimis în Occident pentru a transmite papei și monarhilor cât de disperată era nevoia de ajutor. Cam în aceeași perioadă, supraviețuitorii din rândurile Ordinelor militare le scriau fraților lor din Occident pentru a-i impresiona cu aceeași poveste disperată.[1]

Arhiepiscopul a pornit de la Tyr, pe mare, la sfârșitul verii anului 1187 și a sosit după o călătorie rapidă la Curtea lui Guillaume al II-lea al Siciliei. L-a găsit pe rege profund preocupat de vestea dezastrului. Când a auzit versiunea detaliată, Guillaume s-a îmbrăcat într-o pânză de sac și a stat retras vreme de patru zile. Apoi a scris monarhilor occidentali pentru a-i implora să se alăture unei cruciade și el însuși a început pregătirile pentru a trimite cât mai curând ajutoare spre Orient. Avea însă în derulare un război cu Bizanțul. În 1185 trupele sale încercaseră să cucerească Thessalonicul și suferiseră o severă înfrângere. Însă flota sa naviga încă în apele Ciprului, sprijinindu-l pe uzurpatorul Isaac Comnenul în revolta împotriva împăratului Isaac al II-lea Anghelos. Pacea cu împăratul

---

[1] Ernoul, pp. 247–248, pentru călătoria lui Josias. Raportul Templierului Terentius către frații săi se găsește în Benedict de Peterborough, II, pp. 13–14. Raportul Ospitalierilor în Ansbert, *Expeditio Friderici*, pp. 2–4. Terentius i-a scris și lui Henric al II-lea; Benedict de Peterborough, II, pp. 40–41.

a fost încheiată cu repeziciune, iar amiralul sicilian Margaritus de Brindisi a fost rechemat pentru a-și aproviziona corăbiile și a porni cu 300 de cavaleri spre Tripoli. În acest timp, arhiepiscopul Josias, escortat de o ambasadă siciliană, a ajuns la Roma.[2]

Și aici gravitatea veștilor a fost pe deplin înțeleasă, întrucât genovezii trimiseseră deja un raport către curia papală.[3] Bătrânul papă, Urban al III-lea, era un om bolnav, iar șocul a însemnat prea mult pentru el. A murit de supărare la 20 octombrie.[4] Însă succesorul său, Grigore al VIII-lea, a emis de îndată o scrisoare circulară către toți credincioșii din Occident. El a relatat vestea a pierderii Țării Sfinte și a Sfintei Cruci. Papa le reamintea cititorilor scrisorii că pierderea Edessei cu 40 de ani mai devreme fusese un avertisment. Era nevoie acum de mari strădanii. Fiecare trebuia să se căiască pentru păcatele sale și să-și câștige locul în ceruri prin luarea semnului crucii. Papa promitea indulgența deplină pentru toți cruciații. Aceștia aveau să se bucure de viață eternă în rai și, totodată, bunurile lor pământești aveau să fie puse sub protecția Sfântului Scaun. Și-a încheiat scrisoarea poruncind o zi de post în fiecare vineri pentru următorii 5 ani și abținere de la carne în fiecare zi de miercuri și de sâmbătă. Rudele sale și cele ale cardinalilor trebuiau să țină post și în fiecare luni. Alte mesaje trimise de la Roma impuneau un armistițiu pe 7 ani între toți principii creștini. Se mai spunea totodată că printre cei dintâi care aveau să plece în cruciadă aveau să fie cardinalii. Asemenea unor predicatori săraci aceștia aveau să conducă oștile creștine spre Palestina.[5]

Papa Grigore nu a trăit pentru a vedea rezultatul strădaniilor sale. A murit la Pisa la 17 decembrie, după un pontificat de două luni, lăsând proiectul episcopului de Preneste, care a fost ales papă

---

[2] Ernoul, *loc. cit.*

[3] Benedict de Peterborough, II, pp. 11–13.

[4] *Annales Romani*, în Watterich, *Pontificum Romanorum Vitae*, II, pp. 682–683.

[5] Benedict de Peterborough, II, pp. 15–19, reproduce textul scrisorilor pontificale. Poetul provensal Giraut considera însă că suveranul pontif nu a fost suficient de activ (vezi Throop, *Criticism of the Crusades*, pp. 29–30).

sub numele de Clement al III-lea. În timp ce Clement s-a grăbit să se întâlnească cu cel mai puternic suveran occidental, împăratul Frederic Barbarossa, arhiepiscopul de Tyr a trecut Alpii pentru a se întâlni cu regii Franței și Angliei.[6]

Însă vestea misiunii sale îl precedase. Bătrânul patriarh Aimery al Antiohiei îi scrisese în septembrie o scrisoare regelui Henric al II-lea despre nenorocirile din Orient și o expediase prin episcopul de Banyas.[7] De asemenea, înainte ca Josias de Tyr să ajungă în Franța, Richard, conte de Poitou, cel mai vârstnic dintre fiii rămași în viață ai lui Henric al II-lea, a luat semnul crucii.[8] În privința lui Henric, acesta purtase timp de mai mulți ani un război intermitent cu regele Franței, Filip August. În ianuarie 1188 Josias i-a găsit pe cei doi regi la Gisors, la hotarul dintre Normandia și Franța, unde se întâlniseră pentru a discuta încheierea unui armistițiu. Elocvența de care a dat dovadă i-a convins să facă pace și să promită că vor pleca în cruciadă cât mai curând. Contele Flandrei, Filip, rușinat probabil de tentativa sa nereușită de cruciadă petrecută cu zece ani înainte, s-a grăbit să le urmeze exemplul. Totodată mulți dintre nobilii de frunte ai celor două regate au jurat să-i însoțească pe cei doi regi. S-a hotărât ca ambele oștiri să mărșăluiască împreună; trupele franceze trebuiau să poarte o cruce roșie, cele engleze cruce albă, iar flamanzii cruce de culoare verde. Ambii regi au impus taxe excepționale pentru a acoperi costurile expediției.[9] La sfârșitul lunii ianuarie, consiliul regelui Henric s-a reunit la Le Mans pentru a hotărî impunerea taxei pentru cruciadă („taxa lui Saladin") ce reprezenta 10% din bunurile și veniturile fiecărui supus laic al regelui din Anglia și Franța. Henric a plecat apoi în Anglia pentru a face pregătiri suplimentare pentru cruciada care

---

[6] *Annales Romani* în Watterich, *Pontificum Romanorum Vitae*, II, p. 692.

[7] Benedict de Peterborough, II, pp. 36–38

[8] Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte*, col. 3; *Itinerarium Regis Ricardi*, p. 32; Rigord, pp. 83–84.

[9] Din punct de vedere politic, întâlnirea de la Gisors a fost un eșec. Benedict de Peterborough, II, p. 30; Ambroise, col. 3–4; *Itinerarium*, pp. 32–33.

era predicată cu înflăcărare de Balduin, arhiepiscop de Canterbury. Arhiepiscopul de Tyr a pornit spre casă plin de speranță.[10]

Curând după adunarea de la Gisors, Henric a răspuns scrisorii patriarhului Antiohiei pentru a-i spune că ajutorul avea să sosească cu repeziciune.[11] Optimismul său nu era justificat. Taxa lui Saladin era colectată în chip satisfăcător, în ciuda unei încercări a Cavalerului templier, Gilbert de Hoxton, de a-și însuși o parte din banii pe care îi colectase. În egală măsură William Leul, regele Scoției, care era vasalul lui Henric, nu fusese în stare să-și convingă chibzuiții seniori să contribuie nici măcar cu un ban. S-au întocmit planuri pentru cârmuirea regatului pe timpul în care Henric și moștenitorul său s-ar fi aflat în Orient.[12] Însă, cu mult înainte ca oastea să fi fost reunită, războiul cu Franța a reizbucnit. Câțiva dintre vasalii lui Richard din Poitou s-au răzvrătit împotriva acestuia, iar în luna iunie Richard a fost implicat și într-o dispută cu contele de Toulouse. Regele Franței, furios că unul dintre vasalii săi a fost atacat, a ripostat invadând Berry. În replică, Henric a înaintat pe teritoriul francez, iar războiul a continuat pe toată durata verii și a toamnei. În ianuarie 1189, Richard, a cărui loialitate filială era nestatornică, s-a alăturat lui Filip August într-o ofensivă împotriva lui Henric. Luptele fără sfârșit i-au îngrozit pe cei mai mulți dintre creștini. Dintre vasalii lui Filip, conții de Flandra și de Blois au refuzat să ia armele până la declanșarea cruciadei.[13]

În toamna lui 1188, papa îl trimisese în zadar pe episcopul de Albano, iar după moartea acestuia, în primăvara următoare, pe cardinalul Ioan de Anagni pentru a porunci regilor să încheie pace. Nici Balduin, arhiepiscop de Canterbury, nu a avut mai mult succes. Pe toată durata începutului verii, Filip și Richard au înaintat cu succes pe teritoriile franceze stăpânite de Henric. La 1 iulie Filip a cucerit masiva fortăreață de la Tours, iar în ziua

---

[10] Benedict de Peterborough, II, pp. 30–32.

[11] *Ibid.*, pp. 38–39.

[12] *Ibid.*, pp. 44, 47–48.

[13] *Ibid.*, pp. 34–36, 39–40, 44–49; Rigord, pp. 90–93.

următoare Henric, care era la momentul respectiv grav bolnav, a acceptat condiții de pace umilitoare. Două zile mai târziu, înainte ca tratatul să fie ratificat la 6 iulie, Henric a murit la Chinon.[14]

Dispariția bătrânului rege a ușurat situația. Este îndoielnic dacă s-a gândit vreodată serios să plece în Cruciadă. Însă succesorul său, Richard, dorea cu adevărat să își îndeplinească jurământul. Și, cu toate că moștenise cearta tatălui său cu Filip, era pregătit să încheie orice acord care i-ar fi deschis calea spre Orient, mai ales dacă Filip l-ar fi însoțit în Cruciadă. În ceea ce-l privește pe Filip acesta se temea mai puțin de Richard decât de Henric și a realizat că ar fi fost o politică greșită să mai amâne plecarea în cruciadă. Un tratat a fost încheiat în grabă, iar Richard a revenit în Anglia pentru a fi încoronat și pentru a prelua cârmuirea.[15]

Încoronarea a avut loc la 1 septembrie la Westminster și a fost urmată de o persecuție intensă a evreilor din Londra și York. Supușii erau invidioși pe favoarea arătată acestora de defunctul rege, iar fervoarea cruciată oferea o scuză pentru a-i ucide pe dușmanii lui Dumnezeu. Richard i-a pedepsit pe instigatori și a permis unui evreu, care trecuse la creștinism pentru a scăpa de moarte, să revină la credința lui. Cronicarii au fost șocați să afle de comentariul arhiepiscopului Balduin potrivit căruia, dacă nu ar fi fost omul Bisericii, ar fi preferat să fie al diavolului. Regele a rămas pe durata toamnei în Anglia pentru a reorganiza administrația. A atribuit scaunele episcopale vacante. După câteva măsuri preliminare, Guillaume Longchamp, episcop de Ely, a fost numit cancelar și judecător pentru sudul Angliei, în timp ce Hugh, episcop de Durham, a fost numit judecător pentru nordul regatului și conetabil de Windsor. Reginei-mamă, Eleonora, i-au fost oferite puterile unui vice-rege, însă ea nu a intenționat să rămână în Anglia. Fratele regelui, Ioan, a primit un teritoriu întins în sud-vest și i-a fost retrasă cu repeziciune prudenta interdicție de a pune piciorul în

---

[14] Benedict de Peterborough, II, pp. 50–51, 59–61, 66–71; Rigord, pp. 94–97; Roger of Wendover, I, pp. 154–160.

[15] Benedict de Peterborough, II, pp.74–75; Roger of Wendover, I, pp. 162–163.

Anglia timp de trei ani. Domenii regale au fost vândute pentru a face rost de bani. Veniturile obținute astfel împreună cu donațiile și cu taxa lui Saladin i-au pus la dispoziție regelui o sumă apreciabilă. Totodată, William al Scoției a trimis zece mii de livre în schimbul ieșirii din vasalitatea față de Anglia și a retrocedării orașelor Berwick și Roxburgh pe care le pierduse în timpul domniei lui Henric.[16]

În noiembrie, contele de Perche, Rothrud, a sosit din Franța pentru a spune că regele Filip aproape că își încheiase pregătirile pentru cruciadă și că dorea să-l întâlnească pe Richard la 1 aprilie, la Vézelay, unde ar fi pus la punct plecarea lor comună.[17] La Curtea Franței ajunsese la sfârșitul anului 1188 o scrisoare trimisă de supuși ai împăratului de la Constantinopol în care era inclusă o profeție a Sfântului călugăr Daniel. Potrivit acesteia, în anul în care Buna Vestire cădea în Duminica Paștelui francii ar fi recucerit Țara Sfântă. Conjuncția ar fi urmat să se producă în 1190. Scrisoarea adăuga că, deși împăratul Isaac îl ajuta în chip necugetat, Saladin se confrunta cu certuri în familie și în rândurile aliaților. Se menționa și zvonul unei înfrângeri grele pe care Saladin ar fi suferit-o în preajma Antiohiei.[18]

Veștile care au ajuns în Franța în anul următor nu mai erau la fel de optimiste, dar se aflase că, datorită sprijinului sicilian, francii reluaseră ofensiva.[19] Mai mult decât atât, împăratul Apusului, Frederic Barbarossa, se afla deja pe drumul spre Orient.[20] Sosise și pentru regii Franței și Angliei timpul să pornească.

După ce a cerut părerea sfetnicilor săi, regele Richard a fost de acord cu întâlnirea de la Vézelay. În preajma Crăciunului se afla din nou în Normandia, pregătindu-se să plece spre Palestina

---

[16] Benedict de Peterborough, II, pp. 80–88, 97–101; Roger of Wendover, I, pp. 164–167; Ambroise, col. 6–7.

[17] Benedict de Peterborough, II, pp. 92–93.

[18] *Ibid.*, pp. 51–53.

[19] *Ibid.*, p. 93.

[20] Vezi mai jos.

în primăvara următoare. În ultimul moment, totul a trebuit să fie amânat din cauza morții subite a reginei Franței, Isabella de Hainault, la începutul lunii martie.[21] Abia la 4 iulie cei doi regi s-au întâlnit la Vézelay împreună cu cavalerii și pedestrașii gata să pornească în sfânta expediție.[22]

Trecuseră deja trei ani de când regatul Ierusalimului suferise dezastrul de la Hattin. Francii din Orient erau recunoscători că alți cruciați nu amânaseră într-atâta ajutorul. Promptitudinea sprijinului regelui Guglielmo al Siciliei salvase pentru creștinătate orașele Tyr și Tripoli. Guglielmo a murit la 18 noiembrie 1189, iar succesorul său, Tancred, avea de înfruntat o răzmeriță.[23] Dar, deja în septembrie, o flotă daneză și flamandă, estimată de optimiștii cronicari la 500 de corăbii, a ajuns pe țărmurile Siriei. Cam în aceeași perioadă a sosit Jacques, senior de Avesnes, cel mai brav dintre cavalerii Flandrei.[24] Chiar și dintre englezi au existat câțiva care nu și-au așteptat regele. O flotilă a londonezilor a părăsit Tamisa în august și a ajuns în Portugalia în luna următoare. Acolo, asemenea compatrioților lor cu patruzeci de ani mai devreme, au fost de acord să intre temporar în serviciul regelui Portugaliei și, datorită sprijinului lor, regele Sancho a fost capabil să cucerească de la musulmani fortăreața Silves la răsărit de capul Sf. Vincent. De sărbătoarea Sf. Mihail au trecut prin strâmtoarea Gibraltar.[25]

Însă cea mai însemnată forță care plecase deja spre Țara Sfântă era oastea împăratului Frederic Barbarossa. Frederic fusese puternic mișcat la auzul veștilor proaste din Palestina. De când se întorsese cu unchiul său Conrad din nefericita Cruciadă a Doua,

---

[21] Benedict de Peterborough, II, p. 108; *Itinerarium*, p. 146; Rigord, pp. 97–98.

[22] Benedict de Peterborough, II, p. 111; *Itinerarium*, pp. 147–149; Ambroise, col. 8–9; Rigord, pp. 98–99.

[23] Vezi Chalandon, *Domination Normande en Italie*, II, pp. 416–418. Moartea lui Guillaume este considerată de toate cronicile anglo-normande și franceze drept o catastrofă.

[24] Benedict de Peterborough, II, p. 94; *Itinerarium*, p. 65; Ambroise, col. 77–78;

[25] Benedict de Peterborough, II, pp. 116–122; Ralph of Diceto, II, pp. 65–66; *Narratio Itineris Navalis ad Terram Sanctam*, passim.

visase să lupte din nou împotriva necredincioșilor. De acum era un om vârstnic, se apropia de 70 de ani și fusese conducătorul Germaniei vreme de 35 de ani. Vârsta nu îi diminuase nici cavalerismul și nici farmecul, dar multe experiențe amare îl învățaseră să fie prudent. Nu avusese multe contacte personale cu Palestina. Prea puțini colonișți erau de origine germană și îndelungatul său conflict cu papalitatea îi făcuse pe cârmuitorii frânci să ezite în a-i solicita ajutorul. Însă familia de Montferrat se aflase întotdeauna în rândurile susținătorilor săi. Veștile curajoasei apărări a Tyrului de către Conrad probabil că l-au impulsionat. Recenta căsătorie dintre moștenitorul său, Henric, și prințesa siciliană Constance îl adusese în legături strânse cu normanzii din sud. Moartea papei Urban al III-lea din noiembrie 1187 crease premisele împăcării sale cu Roma. Grigore al VIII-lea a întâmpinat cu bucurie un aliat atât de prețios pentru salvarea creștinătății, iar Clement al III-lea s-a arătat la rândul său prietenos.[26]

Frederic a luat crucea la Mainz, în ziua de 27 martie 1188, din mâinile cardinalului de Albano. Era a patra duminică din postul Paștelui cunoscută sub numele de *Laetare Hierusalem*.[27] A trecut însă mai bine de un an până când a fost gata să plece spre Orient. Regența teritoriilor sale a fost acordată fiului său, viitorul Henric al VI-lea. Marelui său rival din Germania, Henric Leul, ducele Saxoniei, i s-a poruncit fie să-și cedeze drepturile asupra unei părți din pământuri, fie să însoțească Cruciada pe propria cheltuială, fie să plece în exil timp de trei ani, fie, în sfârșit, să se retragă la Curtea socrului său, Henric al II-lea al Angliei.[28] Grație sprijinului papal, Biserica Germană a fost pacificată după un lung șir de dispute. Frontiera apuseană a Germaniei a fost întărită prin crearea unei noi

---

[26] Cea mai bună relatare despre Frederic I este încă cea a lui Prutz, *Kaiser Friedrich I.* Expediția în Orient este relatată de Ansbert, *Expeditio Friderici*, de *Historia Peregrinorum* și de *Epistola de Morte Friderici Imperatoris* (toate sunt publicate în Chroust, *Quellen zür Geschichts des Kreuzzüges Kaiser Friedrichs I.*)

[27] Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, V, 2, pp. 1143–1144.

[28] Benedict de Peterborough, II, pp. 55–56.

mărci de hotar.[29] În timp ce își strângea oastea, Frederic a scris suveranilor prin ale căror teritorii urma să treacă: regelui Ungariei, împăratului Isaac Anghelos și sultanului selgiucid Kilij Arslan. Totodată, a trimis un ambasador în persoana lui Henric de Dietz cu o scrisoare trufașă către Saladin, cerându-i să restituie creștinilor întreaga Palestină și provocându-l la luptă în câmpia Zoanului în noiembrie 1189.[30] Regele Ungariei și sultanul selgiucid au răspuns promițând sprijin. O ambasadă bizantină a ajuns la Nürnberg în 1188 pentru a pune la punct detaliile trecerii cruciaților prin teritoriile lui Isaac Anghelos.[31] Replica lui Saladin însă, deși a fost formulată în termeni curtenitori, a fost semeață. El se oferea să-i elibereze pe prizonierii franci și să restabilească așezămintele monastice din Palestina, dar nimic mai mult. Altfel războiul era singura cale.

La începutul lui mai 1189, Frederic a plecat din Regensburg. Era însoțit de al doilea fiul al său, Frederic de Suabia, și de mulți dintre marii săi vasali. Oastea sa, cea mai numeroasă forță care plecase vreodată în cruciadă, era bine înarmată și foarte disciplinată.[32] Regele Bela l-a întâmpinat prietenos și i-a acordat întregul sprijin pe timpul traversării teritoriului Ungariei. La 23 iunie, Frederic a trecut Dunărea la Belgrad și a intrat în teritoriul bizantin.[33] De îndată au apărut neînțelegerile. Împăratul Isaac Anghelos nu era omul potrivit pentru a ține sub control o situație care necesita tact, răbdare și curaj. El era un curtean viclean, dar influențabil care obținuse tronul în chip accidental și care fusese mereu conștient că are numeroși rivali potențiali în teritoriile pe care le stăpânea. Îi suspecta pe toți demnitarii săi, dar nu îndrăznea să-i controleze strict. Nici

---

[29] Hefele-Leclercq, *op. cit.*, p. 1144, cu bibliografie.

[30] Ansbert, *Expeditio Friderici*, p. 16. O versiune a scrisorii lui Frederic către Saladin este dată de Benedict de Peterborough, II, pp. 62–63. Este însă cu siguranță vorba de un fals.

[31] Ansbert, *Expeditio Friderici, p. 15;* Hefele-Leclercq, *loc. cit.*

[32] Arnold din Lübeck afirmă că s-a făcut o numărătoare la trecerea Savei și că erau 50 000 de călăreți și 100 000 de pedestrași (pp. 130–131). Cronicile germane dau cifra de 100 000 de oameni pentru întreaga oaste.

[33] Ansbert, *Expeditio Friderici*, p. 26.

oștile imperiului și nici finanțele nu se redresaseră după epuizarea datorată zadarnicei căutări a gloriei din timpul domniei lui Manuel Comnenul. Încercarea de reformă a admininistrației, întreprinsă de împăratul Andronic Comnenul, nu a supraviețuit dispariției acestuia. Acum era mai coruptă ca oricând. Fiscalitatea excesivă și abuzivă provoca tulburări în Balcani. Ciprul se revoltase sub conducerea lui Isaac Comnenul. Cilicia fusese pierdută în favoarea armenilor. Turcii năvăleau în provinciile din centrul și sud-vestul Anatoliei, iar normanzii inițiaseră o puternică ofensivă împotriva Epirului și Macedoniei. Înfrângerea normanzilor a fost singurul succes militar al domniei lui Isaac Anghelos. Restul politicii sale s-a bazat pe diplomație. A încheiat o alianță strânsă cu Saladin spre consternarea latinilor din Orient. Motivele sale nu au vizat lezarea intereselor acestora, cât îngrădirea puterii selgiucizilor. Însă succesul său întâmplător prin care a pus Locurile Sfinte de la Ierusalim sub controlul clerului ortodox a fost o grea lovitură pentru latini. Pentru a-și consolida poziția în Balcani, s-a apropiat de regele Bela al Ungariei cu a cărui fiică, Margareta, s-a căsătorit în 1185. Însă taxele extraordinare impuse cu ocazia evenimentului au constituit scânteia care a transformat revolta mocnită a sârbilor și bulgarilor în rebeliune deschisă. În ciuda unor succese inițiale, generalii săi au fost incapabili să-i zdrobească pe rebeli. Când Frederic a apărut la Belgrad, exista deja un stat sârb independent format în munții din nord-vestul peninsulei. Și, cu toate că forțele bizantine controlau încă fortificațiile ce jalonau drumul principal spre Constantinopol, forțele bulgare stăpâneau interiorul țării.[34]

Nici nu trecuse bine oastea germană Dunărea că necazurile s-au și ivit. Briganzi sârbi și bulgari au atacat trupele izolate, iar locuitorii ținutului erau înspăimântați și neprietenoși. Germanii i-au acuzat de îndată pe bizantini că au instigat acțiunile ostile refuzând să realizeze că Isaac nu avea nicio putere să le oprească. În chip

[34] Pentru domnia lui Isaac Anghelos vezi Cognasso, „Un Imperatore Bizantino della Decadenza, Isacco II Angelo" în *Bessarione*, vol. XXXI, pp. 29 și urm., 246 și urm. Scrisoarea lui Frederic către Henric în Bohmer, *Acta Imperii Selecta*, p. 152.

înțelept Frederic a căutat prietenia căpeteniilor rebelilor. Prințul Serbiei, Ștefan Nemanja, a venit împreună cu fratele său, Sraćimir, la Niș pentru a-l întâmpina pe suveranul german atunci când acesta a trecut prin oraș în iulie. De asemenea, frații vlahi Ioan Asan și Petru, conducătorii răscoalei bulgarilor, i-au trimis mesaje prin care îi promiteau ajutor. Vestea acestor negocieri a stârnit griji firești la Curtea din Constantinopol. Isaac era deja suspicios în privința intențiilor lui Frederic. Vechii ambasadori la Curtea germană, Ioan Ducas și Constantin Cantacuzino, au fost trimiși din nou la Frederic la intrarea acestuia în teritoriile bizantine. Spre oroarea prietenului lor, istoricul Nicetas Choniates, aceștia au profitat de misiunea lor pentru a-l stârni pe Frederic împotriva lui Isaac care a aflat destul de repede de intrigile lor. În timp ce neîncrederea lui Frederic în bizantini, care data din timpul Cruciadei a Doua, era alimentată de intrigile însoțitorilor săi bizantini, Isaac Anghelos și-a pierdut cumpătul. Până în acel moment disciplina trupelor germane și pregătirile adecvate ale autorităților bizantine în privința aprovizionării preveniseră incidentele neplăcute. Însă, atunci când Frederic a ocupat Filipopolis și a trimis de acolo emisari la Constantinopol pentru a pregăti trecerea trupelor sale în Asia, Isaac i-a aruncat pe aceștia în temniță, încercând să-i țină ca ostatici în schimbul unei atitudini pașnice din partea lui Frederic. Judecata sa în privința lui Barbarossa a fost complet greșită. Acesta și-a trimis imediat fiul, Frederic de Suabia, să ocupe orașul Didymotichum din Tracia ca monedă de schimb și apoi a scris acasă fiului său, Henric, pentru a echipa o flotă împotriva Bizanțului și pentru a obține binecuvântarea papei pentru o cruciadă împotriva grecilor. Cât timp Strâmtorile se vor afla în mâna grecilor, spunea el, nicio cruciadă nu putea avea succes. Confruntat cu proiectul unei oștiri germane căreia să i se alăture o flotă occidentală într-un atac împotriva Constantinopolului, Isaac a tras de timp de câteva luni până când a cedat și i-a eliberat pe solii germani. Pacea a fost încheiată la Adrianopol. Isaac i-a dat lui Frederic ostatici și a promis să pună la dispoziție corăbii dacă accepta să traverseze Dardanelele în loc de Bosfor. A promis de asemenea să-i dea provizii pe timpul

traversării Anatoliei. Dorința lui Frederic era să-și continue drumul spre Palestina. Și-a controlat furia și a acceptat condițiile.

Oastea germană a înaintat foarte lent prin Balcani, iar Frederic a fost prea prudent pentru a încerca să treacă în Anatolia pe durata iernii. Și-a petrecut lunile de iarnă la Adrianopol, în vreme ce locuitorii Constantinopolului tremurau la gândul că va respinge scuzele lui Isaac și va porni împotriva orașului lor. În cele din urmă, în martie 1190, întreaga sa oaste s-a îndreptat spre Gallipoli la intrarea în Dardanele și, cu sprijinul vaselor bizantine, a trecut în Asia, spre ușurarea lui Isaac și a supușilor acestuia.[35]

După ce a părăsit țărmul asiatic al Dardanelelor, Frederic a urmat îndeaproape drumul ales de Alexandru cel Mare cu cincisprezece secole mai devreme, traversând Granicus și râul Angelocomites, până când a ajuns la drumul bizantin pavat dintre Miletopolis și actualul Balikeșir. A urmat acest drum de la Calamus la Philadelphia, unde locuitorii s-au arătat mai întâi prietenoși, dar au încercat să jefuiască ariergarda și au fost pedepsiți. A ajuns la Laodiceea la 27 aprilie, la treizeci de zile după traversarea Dardanelelor. De acolo a pătruns spre interior, urmând calea aleasă de Manuel Comnenul în marșul său fatal spre Myriokephalon. La 3 mai, după o hărțuială cu turcii, a trecut de locul bătăliei unde osemintele victimelor puteau fi încă zărite. Se afla de acum în teritoriile controlate de sultanul selgiucid. Devenise limpede că, în ciuda promisiunilor, Kilij Arslan nu intenționa să-i lase pe cruciați să-i traverseze în liniște teritoriul. Însă surprins de mărimea oștirii, s-a mulțumit doar să îi dea târcoale atacând numai oameni izolați sau trupe în căutare de hrană. A fost o tactică eficientă. Foamea și setea, alături de săgețile turcilor, începeau să facă victime. Croindu-și drum prin ocolirea munților Sultan Dagh, pe vechiul drum ce pornea la răsărit de Philomelium, Frederic a ajuns la Konya la 17 mai. Sultanul și suita sa se retrăseseră; după o

---

[35] Nicetas Choniates, pp. 525–537; Ansbert, *Expeditio Friderici*, pp. 27–66; *Gesta Federici in Expeditione Sacra*, pp. 80–84; Otto de St. Blaise, pp. 66–67; *Itinerarium*, pp. 47–49; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, pp. 1147–1149; Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, pp. 445–447.

luptă aprigă cu fiul sultanului, Qutb ad-Din, a reușit în ziua următoare să pătrundă în oraș. Nu a rămas mult timp în interiorul zidurilor, dar și-a lăsat pentru un timp oastea în grădinile Meramului aflate în suburbiile din sud. Șase zile mai târziu a plecat spre Karaman unde a ajuns la 30 mai. De acolo și-a condus trupele prin trecătorile Munților Taurus, fără a întâmpina opoziție, către Seleucia, aflată pe țărmul sudic. Portul se afla în acel moment în mâna armenilor al căror catolicos s-a grăbit să-i trimită un mesaj lui Saladin. Drumul traversa un ținut dificil, hrana era pe terminate, iar vara era toridă.[36]

La 10 iunie, uriașa oaste a descins în câmpiile Seleuciei și s-a pregătit să traverseze fluviul Calycadnus pentru a intra în oraș. Alături de suita sa, împăratul a înaintat călare, îndreptându-se spre malul fluviului. Ce s-a întâmplat în acel moment este greu de știut. Fie a descălecat pentru a se răcori în apă, iar curentul a fost mai puternic decât a crezut, fie corpul său prea bătrân nu a putut rezista șocului termic, fie calul s-a împiedicat și l-a aruncat în apă, iar greutatea armurii l-a tras spre fundul fluviului. În momentul când oastea a ajuns la apă, trupul său fusese recuperat și așezat pe mal.[37]

Moartea marelui împărat a fost o lovitură cumplită nu numai pentru însoțitorii săi, ci și pentru întreaga lume latină. Vestea sosirii sale în fruntea unei mari oștiri îi însuflețise pe cavalerii care luptau pe țărmul Siriei. Trupele sale singure păreau suficiente pentru a-i alunga pe musulmani. Iar joncțiunea cu forțele regilor Franței și Angliei, despre care se știa că aveau să pornească curând spre Orient, ar fi permis recucerirea Țării Sfinte pentru creștinătate. Saladin însuși se temea că această joncțiune să fie prea puternică pentru el. Când a aflat că Frederic era în drum spre

---

[36] Nicetas Choniates, pp. 538–544; Ansbert, *Expeditio Friderici*, pp. 67–90; *Gesta Federici*, pp. 84–97; *Epistola de Morte Friderici*, pp. 172–177; *Itinerarium*, pp. 49–53; Drumul urmat de Frederic e discutat de Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, pp. 129–130. Scrisoarea catolicosului armean către Saladin e amintită de Beha ed-Din (*P.P.T.S.*, pp.185–189).

[37] Nicetas Choniates, p. 545; Ansbert, *Expeditio Friderici*, pp. 90–92; *Epistola de Morte Friderici*, pp. 177–178; *Gesta Federici*, pp. 97–98; Otto de St. Blaise, p. 51; *Itinerarium*, pp. 54–55; Ibn al-Athir, II, p. 5; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 183–184.

Constantinopol, și-a trimis secretarul și viitorul biograf, Beha ed-Din, la Bagdad pentru a-l avertiza pe califul Nasr că era necesar ca toți credincioșii să-și unească forțele pentru a răspunde primejdiei. Totodată și-a chemat la arme toți vasalii. A cules informații despre fiecare etapă a marșului germanilor și a crezut în mod greșit că invadatorii erau ajutați în secret de Kilij Arslan. Când s-a aflat de moartea lui Frederic Barbarossa, musulmanii au fost convinși că Dumnezeu a făptuit un miracol pentru Credință. Oastea pe care Saladin o strânsese în nordul Siriei pentru a-i întâmpina pe musulmani putea fi redusă și unitățile să fie trimise pentru a se alătura forțelor de pe țărmul Palestinei.[38]

Pericolul pentru islam fusese uriaș, iar Saladin avea dreptate să considere că moartea împăratului îl salvase. Deși mulți dintre ostașii germani pieriseră, iar unele echipamente fuseseră pierdute pe durata marșului forțat de-a lungul Anatoliei, oastea împăratului rămăsese formidabilă. Însă germanii, cu straniul lor atașament față de un conducător, sunt de obicei demoralizați când acesta dispare. Trupele lui Frederic și-au pierdut curajul. Ducele Suabiei a preluat conducerea, dar, cu toate că era suficient de curajos, nu avea personalitatea tatălui său. Unii dintre prinți s-au decis să revină cu trupele lor în Europa; alții s-au îmbarcat pe corăbii de la Seleucia sau de la Tarsus și s-au îndreptat spre Tyr. Ducele, cu o oaste mult diminuată, a înaintat prin câmpia Ciliciei, prin căldura toridă a verii, ducând cu sine trupul împăratului conservat în oțet. După o oarecare ezitare prințul armean Leon s-a decis să facă o vizită de curtoazie în tabăra germană. Conducătorii germani nu au fost însă în stare să facă cele necesare pentru aprovizionarea oamenilor lor. Lipsite de controlul împăratului, trupele și-au pierdut disciplina. Mulți oameni erau flămânzi, alții erau bolnavi și cu toții erau de necontrolat. Ducele însuși era grav bolnav și era nevoit să zăbovească în Cilicia. Trupele sale au înaintat fără el și

[38] Ernoul, pp. 250–251; *Estoire d'Eracles*, II, p. 140; *Itinerarium*, pp. 56–57; Ambroise, col. 87; Ibn al-Athir, *loc. cit.*; Abu Shama, pp. 34–35; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp.189–191; Bar Hebraeus, pp. 332–334.

au fost atacate, suferind pierderi grele la trecerea prin Porțile Siriei. La Antiohia ajungea la 21 iunie o gloată jalnică urmată, câteva zile mai târziu, de Frederic de Suabia care se înzdrăvenise.[39]

Prințul Bohemund i-a întâmpinat pe germani cu ospitalitate. Aceasta a fost lovitura finală. Lipsiți de un conducător, își pierduseră entuziasmul și, după ce înduraseră greutățile călătoriei, nu mai erau dornici să renunțe la confortul Antiohiei. Nici excesele la care s-au dedat nu le-a îmbunătățit sănătatea.

Frederic de Suabia, mulțumit de omagiul pe care i-l prestase Bohemund și încurajat de o vizită a vărului său, Conrad de Montferrat, venit de la Tyr, era dornic să continue călătoria. Dar, când a plecat de la Antiohia la sfârșitul lui august, oastea sa se împuținase. Strădania lui nu a fost pe placul multora dintre francii în ajutorul cărora sosise. Toți adversarii lui Conrad, cunoscând faptul că Frederic era vărul și prietenul acestuia, au lansat zvonul că Saladin îi oferise lui Conrad 60 000 de besanți pentru a-l îndepărta pe Frederic de la Antiohia, unde ar fi fost mult mai folositor cauzei creștine. În plus, în chip prevestitor, trupul bătrânului împărat se dezintegrase. Oțetul se dovedise ineficient, iar rămășițele în putrefacție au fost îngropate în grabă în catedrala Antiohiei. Câteva oase au fost însă desprinse de corp și purtate împreună cu oștirea în zadarnica speranță ca măcar o parte din Frederic Barbarossa să aștepte Judecata de Apoi la Ierusalim.[40]

Eșecul usturător al Cruciadei imperiale impunea cu mai multă urgență ca oricând ca regele Franței și al Angliei să sosească în Orient pentru a lua parte la înfruntarea aprigă și decisivă care avea loc pe țărmul nordic al Palestinei.

---

[39] Sicard de Cremona, p. 610; Otto de St. Blaise, p. 52; Abu Shama, pp. 458–459; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 207–209.

[40] Abu Shama, pp. 458–460; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 212–214; Ernoul, p. 259.

II

ACRA

„Iată, voi întoarce armele de război care sunt în mâinile voastre şi cu care vă luptaţi în afara zidurilor împotriva împăratului Babilonului şi împotriva caldeenilor care vă asediază."

Ieremia, 21:4

În momentul triumfului, Saladin a făcut o gravă greşeală atunci când s-a lăsat intimidat de fortificaţiile Tyrului. Dacă ar fi pornit spre Tyr imediat după ce cucerise Acra, în iulie 1187, cetatea ar fi fost a sa. A crezut însă că va negocia capitularea oraşului şi a întârziat câteva zile. Când a ajuns în faţa Tyrului, Conrad de Montferrat se afla deja acolo, refuzând să ia în calcul capitularea. Saladin nu era pregătit în acel moment pentru a iniţia un asediu sistematic al oraşului şi s-a îndreptat spre cuceriri mai uşoare. Abia după căderea Ierusalimului în octombrie a întreprins un nou atac asupra Tyrului în fruntea unei oştiri numeroase şi a tuturor maşinilor sale de asediu. Însă zidurile care închideau istmul fuseseră consolidate de Conrad care a cheltuit banii pe care îi adusese cu el de la Constantinopol pentru a întări întregul dispozitiv de apărare. După ce maşinile de asediu s-au dovedit neputincioase şi flota sa

a fost distrusă într-o luptă la intrarea în port, Saladin a ridicat încă o dată asediul și și-a demobilizat trupele. Înainte de a se reîntoarce pentru a desăvârși cucerirea litoralului, creștinii primiseră ajutor de peste mare.[1]

Forțele trimise de Guillaume al II-lea al Siciliei, la sfârșitul primăverii anului 1188, nu erau numeroase, dar constituiau o flotă bine înarmată condusă de amiralul Margaritus care transporta 200 de cavaleri. Prezența acestor întăriri l-a constrâns pe Saladin să abandoneze asediul de la Krak des Chevaliers în iulie 1188 și l-au împiedicat să atace Tripoli.[2] De acum ar fi fost bucuros să negocieze pacea. Exista un cavaler din Spania care sosise la Tyr la timp pentru a lua parte la apărarea orașului. Numele său nu este cunoscut, dar, după culoarea armurii purtate, i se spunea Cavalerul Verde. Îndemânarea și curajul acestuia l-au impresionat pe Saladin, care l-a invitat să stea de vorbă lângă Tripoli în vara lui 1188, sperând să-l convingă să negocieze un armistițiu și să intre în serviciul musulmanilor. Cavalerul Verde a răspuns că francii nu doreau să ia în calcul altceva decât recucerirea țării lor, cu atât mai mult cu cât din Occident aveau să sosească ajutoare. Dacă Saladin ar fi evacuat Palestina, ar fi găsit în franci cei mai fideli aliați.[3]

Deși pacea nu s-a putut încheia, Saladin și-a arătat intențiile binevoitoare eliberând câțiva dintre prizonierii de frunte. Era un obicei al său în a-i convinge pe seniorii franci să-și răscumpere libertatea în schimbul cedării castelelor pe care le stăpâneau. Era un mod ieftin și ușor de a dobândi fortificațiile. Cavalerismul său a mers și mai departe. Când Ștefania, stăpâna Transiordaniei, a eșuat în încercarea de a convinge garnizoanele de la Kerak și de la Montreal să se predea pentru ca fiul ei, Onfroy de Toron, să fie eliberat, Saladin l-a pus totuși pe acesta în libertate înainte de

---

[1] Vezi vol. II.

[2] *Itinerarium*, pp. 27–28; Benedict de Peterborough, II, p. 54; *Estoire d'Eracles*, II, p. 114, 119–120; Abu Shama, pp. 362–363; Ibn al-Athir, pp. 718, 720–721. *Eracles* și autorii musulmani susțin că Margaritus a avut o întrevedere cu Saladin la Latakia.

[3] Ernoul, pp. 251–252.

a cuceri curajoasele fortărețe prin asediu. Prețul regelui Guy a fost orașul Ascalon. Însă locuitorii de aici, rușinați de egoismul regelui, au refuzat să onoreze pactul. În cele din urmă, orașul a fost cucerit, iar regina Sibylla a scris în mod repetat lui Saladin, rugându-l să-i dea înapoi soțul. În iulie 1188, Saladin i-a satisfăcut cererea. După ce a jurat solemn că va pleca peste mare și că nu va mai ridica niciodată armele împotriva musulmanilor, regele Guy, însoțit de zece nobili de frunte între care conetabilul Amaury, a fost trimis reginei la Tripoli. Tot în aceeași vreme, bătrânului marchiz de Montferrat i s-a permis să meargă să se alăture fiului său la Tyr.[4]

Generozitatea lui Saladin i-a alarmat pe compatrioții săi. Nu numai că permisese locuitorilor creștini din fiecare oraș care i se supusese să meargă să se alăture semenilor lor de la Tyr și Tripoli, dar întărise în chip suplimentar aceste ultime poziții ale creștinătății prin eliberarea atâtor seniori captivi. Saladin însă știa ce face. Disputele între facțiuni, care afectaseră ultimii ani ai regatului Ierusalimului, fuseseră stinse de tactul lui Balian d'Ibelin doar cu câteva săptămâni înainte de bătălia de la Hattin și izbucniseră din nou chiar în ajunul luptei. Catastrofa le-a acutizat. Susținătorii familiilor de Lusignan și de Courtenay au aruncat vina pe Raymond de Tripoli, în timp ce prietenii lui Raymond din familiile d'Ibelin și Garnier, precum și cea mai mare parte din nobilimea locală au acuzat, cu mai multă îndreptățire, slăbiciunea regelui Guy și influența nefastă a Templierilor și a lui Reynaud de Châtillon. Raymond și Reynaud dispăruseră, dar animozitatea supraviețuise. Închiși în spatele zidurilor Tyrului, nobilii rămași fără domenii nu aveau ceva mai bun de făcut decât să arunce reproșuri unul altuia. Balian

[4] Pentru data și locul exact al eliberării lui Guy, vezi vol. II. Ernoul (p. 253), *Eracles* (p. 121) și Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 143, menționează jurământul lui Guy de a nu ridica armele împotriva musulmanilor. *Itinerarium* spune că a promis să părăsească regatul (p. 25), iar Ambroise (col. 70) afirmă că dorea să plece în Orientul Latin. Ulterior Guy a pretins că și-a îndeplinit jurământul, mergând de la Tortosa în insula Ruad (*Estoire d'Eracles*, II, p. 131).

și apropiații săi care scăpaseră din captivitate l-au recunoscut pe Conrad drept conducător. Ei au realizat că acesta, de unul singur, salvase Tyrul. Dar susținătorii lui Guy, eliberați din temniță după ce momentul critic al crizei trecuse, l-au văzut doar drept un intrus, un potențial rival al regelui lor. Eliberarea lui Guy, departe de a întări poziția francilor, a reaprins disputa din tabăra lor.[5]

Regina Sibylla, foarte probabil pentru a fugi de o atmosferă ostilă soțului ei, s-a retras la Tripoli. La moartea lui Raymond în toamna lui 1187, Tripoli a trecut în mâinile fiului mai mic al vărului acestuia, Bohemund al Antiohiei. Bohemund, care era indolent și care, probabil, s-a bucurat să-și vadă garnizoana de la Tripoli întărită, nu a avut obiecții când partizanii familiei de Lusignan s-au strâns în jurul reginei. Guy i s-a alăturat de îndată ce a fost eliberat și imediat s-a găsit un cleric care să-l dezlege de jurământul făcut lui Saladin. Pretextul era că fusese pronunțat sub constrângere față de un necredincios. Astfel, potrivit Bisericii, jurământul era nevalid. Saladin a fost furios să audă astfel de lucruri, dar nu a fost probabil prea surprins. După ce a vizitat Antiohia, unde Bohemund i-a promis ajutor în termeni vagi, Guy a mers împreună cu susținătorii săi de la Tripoli la Tyr, intenționând să preia cârmuirea a ceea ce mai rămăsese din fostul regat. Conrad i-a închis însă porțile orașului. Potrivit părerii grupării din jurul lui Conrad, Guy pierduse regatul la Hattin și pe timpul captivității. Îl lăsase fără cârmuire și totul ar fi fost pierdut dacă nu ar fi existat intervenția lui Conrad. La cererea lui Guy de a fi primit ca un rege, Conrad a replicat că stăpânește Tyrul în numele monarhilor cruciați ce aveau să vină pentru a salva Țara Sfântă. Împăratul Frederic împreună cu regii Franței și Angliei erau în măsură să decidă cui trebuia acordată cârmuirea regatului. Era o pretenție suficient de corectă ce îi convenea lui Conrad. Richard al Angliei, ca senior al familiei de Lusignan în Guyenne, ar fi putut sprijini cauza lui Guy, însă împăratul și Filip al Franței erau verii și prietenii lui Conrad. Guy s-a întors neconsolat împreună cu gruparea

[5] Ibn al-Athir, pp. 707–711, este foarte critic la adresa politicii lui Saladin.

sa la Tripoli.[6] A fost spre binele francilor că, la momentul respectiv, Saladin, care își demobilizase parțial oastea, era ocupat să supună castelele din nordul Siriei și că, în ianuarie 1189, și-a trimis acasă și alte unități. El însuși, după ce a petrecut primele luni ale anului la Ierusalim și Acra reorganizând administrația Palestinei, a plecat în martie spre capitala sa, Damasc.[7]

În aprilie Guy a venit din nou cu Sibylla la Tyr și a cerut încă o dată să i se acorde conducerea orașului. Cum Conrad s-a dovedit a fi la fel de inflexibil, regele și-a așezat tabăra în fața zidurilor. Cam în aceeași perioadă, ajutoare importante au început să sosească din Apus. În momentul căderii Ierusalimului, pisanii și genovezii erau angajați într-unul dintre obișnuitele lor războaie, dar printre succesele scurtului pontificat al lui Grigore al VIII-lea s-a numărat și negocierea unui armistițiu între cele două orașe italiene precum și obținerea angajamentului orașului Pisa de a strânge o flotă pentru cruciadă. Pisanii au pornit înainte de sfârșitul anului, dar au iernat la Messina. Cele cincizeci și două de corăbii au ajuns la Tyr la 6 aprilie 1189 sub conducerea arhiepiscopului lor, Ubaldo. Curând după aceea Ubaldo pare să se fi certat cu Conrad și, în momentul în care Guy și-a făcut apariția, pisanii i s-au alăturat. El a obținut și sprijinul trupelor siciliene. La începutul verii au existat încăierări între franci și musulmani. Saladin dorea însă să își odihnească trupele, iar creștinii așteptau în continuare sprijin din Apus. Dintr-odată, la sfârșitul lunii august, regele Guy a ridicat tabăra și a pornit cu oamenii săi către sud, de-a lungul drumului de coastă, pentru a ataca Acra, iar vasele pisane și siciliene au ridicat ancora pentru a-l însoți.

A fost o dovadă disperată de bravură nesăbuită, decizia unei persoane foarte curajoase, dar lipsite de înțelepciune. Fiindu-i refuzată dorința de a domni la Tyr, Guy avea nevoie urgentă de un oraș de unde să își recucerească regatul. Atunci, Conrad era

---

[6] Ernoul, pp. 256–257; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 123–124; Ambroise, col. 71–73; *Itinerarium*, pp. 59–60.

[7] Abu Shama, pp. 380–381; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 140–141.

grav bolnav, iar lui Guy i s-a părut un moment potrivit pentru a arăta că el este conducătorul activ al francilor. Riscul era însă uriaș. Garnizoana musulmană de la Acra era de peste două ori mai mare decât întreaga oaste a lui Guy. Forțele regulate ale lui Saladin erau la rândul lor pregătite. Nimeni nu ar fi putut să prevadă că aventura va reuși. Însă istoria are surprizele ei. Dacă energia necruțătoare a lui Conrad salvase pentru creștinătate ceea ce rămăsese din Palestina, curajul nebunesc al lui Guy a fost cel care a răsturnat situația și a marcat începutul unei perioade de recucerire.[8]

Când a aflat de expediția lui Guy Saladin se găsea în zona înaltă de dincolo de Sidon, asediind castelul Beaufort. Castelul, situat pe un vârf înalt ce domina valea fluviului Litani, îi aparținea lui Reynaud de Sidon și rezistase până atunci datorită vicleniei stăpânului său. El mersese la Curtea lui Saladin și îi fermecase pe sultan și pe cei din anturajul acestuia cu profunda apreciere a literaturii arabe și cu interesul manifestat față de islam. El a sugerat că, dacă i se va acorda puțin timp, se va converti și se va stabili la Damasc. Însă lunile au trecut și nimic nu s-a întâmplat în afara consolidării fortificațiilor de la Beaufort. În cele din urmă, la începutul lui august, Saladin și-a spus că a sosit timpul ca Beaufort să fie predat ca garanție a bunelor intenții ale lui Reynaud. Acesta a fost dus sub escortă până la poarta castelului unde a poruncit în arabă comandantului garnizoanei să predea fortăreața, iar în franceză i-a cerut să reziste. Arabii au priceput șiretlicul, dar nu erau în măsură să ia castelul prin asalt. În timp ce Saladin și-a adus forțele pentru a institui o blocadă, Reynaud a fost aruncat în temniță la Damasc.[9] Primul gând al lui Saladin a fost că marșul lui Guy intenționa să alunge oastea sarazină de la Beaufort, dar iscoadele sale i-au transmis că obiectivul real era Acra. A dorit apoi să îi atace pe franci atunci când urcau înălțimile din jurul Tyrului sau când

---

[8] Ernoul, pp. 257; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 124–125; Ambroise, col. 73–74; *Itinerarium*, pp. 60–62; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 143–144.

[9] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 140–143,150–153.

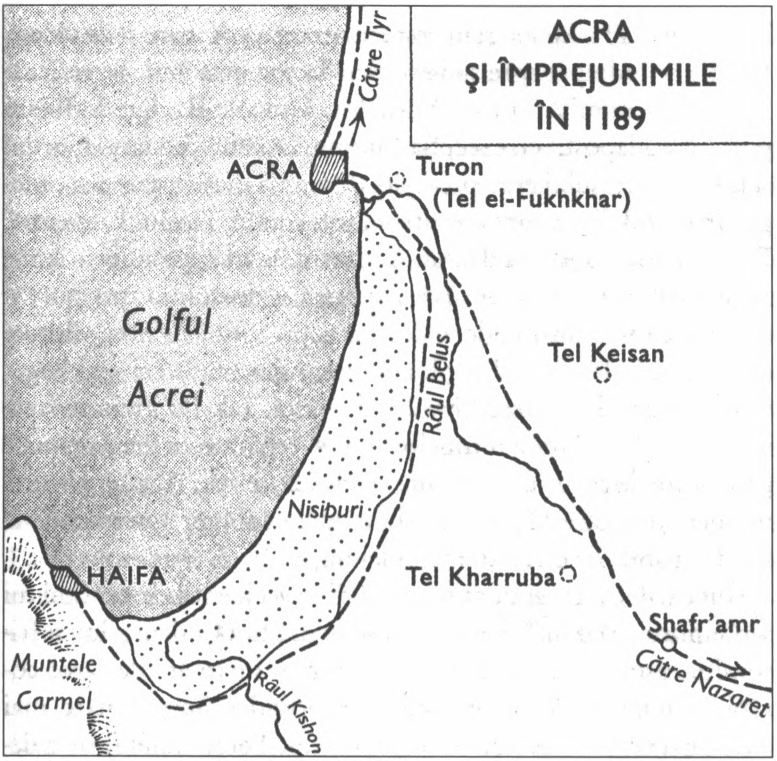

au traversat promontoriul Naqura. Sfetnicii săi nu au fost însă de acord. Aceştia au fost de părere că era mai nimerit ca francii să fie lăsaţi să ajungă la Acra şi apoi să fie prinşi în cleşte între garnizoană şi oastea lui Saladin. Sultanul, care nu se simţea bine la acel moment, a renunţat uşor.[10]

Guy a ajuns la porţile Acrei la 28 august şi şi-a aşezat tabăra pe înălţimea Turon, actualul Tel el-Fukhkhar, la un kilometru şi jumătate est de oraş, lângă râul Belus care asigura oamenilor săi apa necesară. După ce prima încercare de a lua oraşul cu asalt a eşuat, trei zile mai târziu a încetat atacurile pentru a aştepta întăriri.[11] Acra fusese construită pe o peninsulă puţin întinsă care înainta

[10] *Ibid.*, pp. 154, 175; Ibn al-Athir, II, p. 6; Ambroise, col. 74–75.

[11] Ernoul, pp. 358–359; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 125–126.

în Golful Haifa. La sud și în vest era protejată de mare și de ziduri. Un dig se îndrepta spre sud-est până la o stâncă unde se ridica o fortificație numită Turnul Mușteloor. Dincolo de dig se afla un port bine adăpostit cu excepția vântului ce bătea din larg. Nordul și răsăritul orașului erau protejate de ziduri masive care se conjugau în colțul din dreapta printr-un fort numit Turnul Blestemat. Două imesnse porți, ce dădeau spre țărm, se aflau pe ambele laturi ale zidurilor. O uriașă poartă maritimă se deschidea spre port și o a doua către un loc de ancorare expus puternicelor vânturi dinspre vest. Pe timpul regilor franci, Acra fusese cel mai bogat oraș al regatului și reședința lor favorită. Saladin vizitase frecvent orașul pe durata ultimelor luni și reparase cu grijă daunele provocate de trupele sale în momentul cuceririi. Acra era la acel moment o fortăreață puternică bine apărată și bine aprovizionată, fiind capabilă de o rezistență îndelungată.[12]

Întăririle au început să sosească din Occident la începutul lui septembrie. Mai întâi a sosit o însemnată flotă a danezilor și frisonilor, ostași indisciplinați, dar excelenți marinari ale căror corăbii erau neprețuite pentru blocarea orașului dinspre mare, mai ales după ce moartea lui Guillaume al Siciliei în noiembrie a determinat retragerea escadrei siciliene.[13]

Câteva zile mai târziu, nave din Peninsula Italică aduceau un contingent flamand și francez condus de viteazul cavaler Jacques d'Avesnes[14], ce-i includea pe conții de Bar, Brienne și Dreux, și pe Philippe, episcop de Beauvais. Înainte de sfârșitul lunii a sosit un grup de germani conduși de Ludovic, margraf de Thuringia, care a preferat să călătorească cu oamenii săi pe mare decât să-și

---

[12] Pentru descrierea Acrei, vezi Enlart, *Les Monuments des Croisés*, vol. II, pp. 2–9. *Itinerarium*, pp. 75–76, dă o descriere a orașului.

[13] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 127–128; Ambroise, col. 77, menționează marinari din La Marche și Cornwall; *Itinerarium*, pp. 64–65. Vezi Riant, *Expéditions des Scandinaves*, pp. 277–283.

[14] Pentru Jacques d'Avesnes, vezi Ambroise, *loc. cit.*; Benedict de Peterborough, II, pp. 94–95; *Itinerarium*, pp. 67–68, îi menționează pe episcopul de Beauvais și pe tovarășii acestuia și pe margraf. Aceeași sursă îi menționează pe italieni (pp. 73–74).

însoţească împăratul. Împreună cu el era contele de Guelders şi un grup de italieni conduşi de Gerard, arhiepiscop de Ravenna, şi de episcopul de Verona.

Aceste sosiri l-au alarmat pe Saladin, care a început din nou să-şi reunească vasalii şi care a plecat cu o parte a oştii sale de la Beaufort, lăsând în urmă doar un mic detaşament pentru a desăvârşi cucerirea castelului. Atacul său asupra taberei lui Guy din 15 septembrie a eşuat, dar nepotul său Taki a reuşit să se strecoare pe lângă unităţile frânce şi să stabilească legătura cu poarta de nord a oraşului. Saladin însuşi şi-a instalat tabăra puţin mai la est de cea a creştinilor. Curând francii s-au simţit în măsură să treacă la ofensivă. Ludovic de Thuringia, care trecuse pe la Tyr, fusese în măsură să îl convingă pe Conrad de Montferrat să se alăture oştii frânce, cu condiţia să nu servească sub comanda regelui Guy. La 4 octombrie, după ce şi-au întărit tabăra care a fost pusă sub comanda fratelui regelui, Geoffroy, francii au lansat un atac puternic asupra liniilor lui Saladin. A fost o bătălie înverşunată. Taki, care era situat în flancul drept al sarazinilor, s-a retras pentru a-i atrage pe Templierii care se aflau de partea opusă. Însă Saladin însuşi s-a lăsat înşelat de manevră şi şi-a slăbit centrul pentru a-i sări în ajutor. Drept rezultat, atât flancul său drept, cât şi centrul dispozitivului său au fost puse pe fugă cu grele pierderi, unele unităţi oprindu-se din retragere abia la Tiberiada. Contele de Brienne a reuşit chiar să pătrundă până în locul în care se afla cortul sultanului. Însă flancul stâng al lui Saladin rămăsese intact şi, când creştinii au rupt rândurile pornind în urmărirea fugarilor, Saladin a şarjat, provocând dezordine în oastea creştină a cărei tabără era asaltată în acel moment de garnizoana Acrei. Geoffroy de Lusignan a rezistat însă atacului şi, curând, oastea creştină era la adăpost în spatele întăriturilor, în timp ce Saladin nu s-a aventurat să o atace. Mulţi cavaleri creştini au căzut pe câmpul de luptă, printre ei numărându-se André de Brienne. Trupele germane au intrat în panică şi au suferit pierderi serioase, iar pierderi însemnate se produseseră şi în rândurile Templierilor. Marele lor maestru, Gerard de Ridefort, care fusese geniul rău al regelui Guy în zilele

premergătoare luptei de la Hattin, a fost capturat și a plătit cu moartea pentru nesăbuința lui. Conrad însuși a scăpat de căderea în prizonierat doar de intervenția curajoasă a rivalului său, regele Guy.[15]

Victoria aparținuse musulmanilor, dar nu fusese una decisivă. Creștinii nu fuseseră dislocați, iar pe durata toamnei au sosit și mai multe ajutoare din Occident. Flota londoneză a ajuns în noiembrie, însuflețită de succesul obținut în Portugalia.[16] Cronicile menționează mulți alți cruciați proveniți din rândul nobilimii Franței, Flandrei și Italiei, chiar și din Ungaria sau din Danemarca.[17] Mulți cavaleri occidentali au refuzat să își aștepte suveranii care amânau plecarea. Datorită acestui ajutor, francii au fost în măsură să susțină blocada Acrei dinspre uscat. Însă și Saladin primise întăriri. Veștile expediției împăratului Frederic, deși îi încurajaseră pe creștini, îl făcuseră pe Saladin să-și cheme vasalii din întreaga Asie. El scrisese chiar și musulmanilor din Maroc și Spania, spunându-le că, dacă creștinătatea occidentală trimitea cavaleri să lupte pentru Țara Sfântă, musulmanii din Apus trebuiau să procedeze la fel. Răspunsurile au fost încurajatoare, dar ajutorul concret a fost insignifiant.[18] Cu toate acestea oastea sa a fost suficient de mare pentru a-i bloca, la rândul său, pe creștini. Asediatorii erau și ei asediați. La 31 octombrie, cincizeci dintre galerele lui Saladin au străpuns blocada creștină, cu prețul pierderii unor vase, dar reușind să introducă în Acra hrană și muniții,

---

[15] Ambroise, col. 79–81; *Itinerarium*, pp. 68–72; Ralph de Diceto, II, p. 70; *Estoire d'Eracles*, II, p. 129; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 162–169, oferă o relatare extrem de vie, autorul fiind prezent la înfruntare. Versiunea sa nu concordă perfect cu cea din *Itinerarium*, întrucât nu amintește de atacul trupelor din garnizoana Acrei. El amintește însă ciocnirile premergătoare luptei, pp. 154–162. Abu Shama, pp. 415–422.

[16] *Itinerarium*, p. 65, plasează momentul în luna septembrie. Dar, dacă informațiile date de Benedict de Peterborough și de Ralph de Diceto (vezi mai sus) sunt corecte, atunci flota nu putea ajunge mai devreme de luna noiembrie în Siria.

[17] *Itinerarium*, pp. 73–74; Ambroise, col. 84. Datele acestor sosiri nu sunt precizate.

[18] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 171, 175–178, Abu Shama, pp. 497–506.

iar la 26 decembrie o flotă numeroasă din Egipt a restabilit contactul cu portul.[19]

Pe toată durata iernii, oştirile au stat faţă în faţă, niciuna neîndrăznind să provoace o înfruntare de proporţii. Au existat lupte de hărţuială şi dueluri individuale, dar în acelaşi timp s-a intensificat apropierea dintre tabere. Cavalerii din ambele părţi au început să se cunoască şi să se respecte. O luptă putea fi întreruptă pentru ca protagoniştii să se bucure de o conversaţie. Ostaşi duşmani puteau fi invitaţi la serbările şi distracţiile din cealaltă tabără. Într-o zi, copiii din tabăra sarazinilor i-au provocat pe copiii creştini la un simulacru de luptă. Saladin însuşi era recunoscut pentru blândeţea arătată prizonierilor creştini, pentru mesajele curtenitoare şi pentru darurile oferite prinţilor creştini. Cei mai fanatici dintre însoţitorii săi se vor fi întrebat ce s-a întâmplat cu Războiul Sfânt a cărui predicare o solicitase califului. Nici nou-veniţii cavaleri din Occident nu au găsit situaţia uşor de înţeles. La nivel superficial, încrâncenarea dispăruse din derularea războiului. Însă ambele tabere erau hotărâte să obţină victoria.[20]

În ciuda acestui stil de viaţă plin de curtoazie, în tabăra creştină a fost o iarnă aspră. Merindele erau insuficiente, mai ales după ce creştinii pierduseră controlul mării. Pe măsură ce anotimpul cald se apropia, apa a devenit o problemă, iar condiţiile sanitare, precare. Molima s-a răspândit în rândurile trupelor. Constrânşi de dificultăţile prin care treceau oamenii lor Guy şi Conrad au ajuns la o înţelegere. Conrad urma să stăpânească alături de Tyr oraşele Beirut şi Sidon după ce aveau să fie recucerite, dar trebuia să îl recunoască pe Guy ca rege. Când pacea între cei doi a fost încheiată, Conrad a plecat din tabără în martie, iar la sfârşitul aceleiaşi luni a revenit cu o flotă încărcată cu provizii şi armament. Flota lui Saladin a ieşit din portul Acrei pentru a-l intercepta, dar după o luptă crâncenă corăbiile musulmane au fost respinse, în ciuda faptului că folosiseră focul grecesc. Drept urmare, Conrad a fost

---

[19] *Itinerarium*, pp. 77–79; Ambroise, col. 84–85; Abu Shama, pp. 430–431.

[20] Abu Shama, pp. 412 şi 433; Ibn al-Athir, II, pp. 6 şi 9.

în măsură să descarce încărcătura. Cu ajutorul materialelor aduse, francii au construit turnuri de asediu cu care au încercat să cucerească oraşul la 5 mai. Turnurile au fost însă incendiate.[21] Curând foamea şi boala au reapărut în tabăra creştină şi era o slabă consolare gândul că şi în Acra se suferea de foame, cu toate că, din când în când, corăbii musulmane îşi croiau drum în port aducând provizii.[22] Pe toată durata primăverii, contingente de musulmani s-au alăturat oştirii lui Saladin. La 19 mai, în sâmbăta premergătoare Rusaliilor, a început un atac asupra taberei frânce care a fost respins doar după opt zile de confruntări.[23] Următoarea luptă de proporţii a avut loc în ziua Sfântului Iacob, pe 25 iulie, când, împotriva dorinţei căpeteniilor, ostaşii franci, conduşi de sergenţii lor, au atacat cu curaj tabăra lui Taki, pe flancul drept al lui Saladin. Au suferit o înfrângere teribilă şi mulţi dintre ei au pierit. Un cruciat englez de seamă, Ralph de Alta Ripa, arhidiacon de Colchester, a sărit în ajutorul lor, dar a fost ucis.[24]

Pe durata verii, alţi cruciaţi de vază au sosit în tabără şi au fost primiţi cu bucurie, cu toate că fiecare nou ostaş însemna o altă gură de hrănit. Printre ei se numărau mulţi dintre cei mai de seamă nobili francezi şi burgunzi, care s-au grăbit să ajungă înaintea regelui lor. Cu ei se aflau Thibaud, conte de Blois, şi fratele său Etienne de Sancerre, odinioară un candidat nu foarte convins la mâna reginei Sibylla; Raoul, conte de Clermont; Jean, conte de Fontigny, şi Alan de Saint-Valéry, împreună cu ariepiscopul de Besançon şi episcopii de Blois şi de Toul şi cu alţi clerici de frunte. Conducătorul lor era Henric de Troyes, conte de Champagne, un tânăr de mare distincţie, a cărui mamă, fiică a Eleonorei de Aquitania din căsătoria cu Ludovic al VII-lea al Franţei, era soră vitregă cu regele Angliei

---

[21] *Itinerarium*, pp. 79–85; Ambroise, col. 85–92; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 178–180; Ibn al-Athir, II, pp. 18–21.

[22] *Itinerarium*, pp. 85–86, 88; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 181–182.

[23] *Itinerarium*, pp. 87–88.

[24] *Itinerarium*, pp. 89–91; Ambroise, col. 93–94, datează bătălia în chip greşit în ziua Sfântului Ioan în locul zilei Sfântului Iacob; *Estoire d'Eracles*, II, p. 151; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 193–196.

și cu cel al Franței. Ambii săi unchi aveau o părere foarte bună despre el. Drept urmare a primit imediat o poziție specială de reprezentant și avangardă a celor doi regi. El a preluat conducerea asediului care până atunci fusese asumată de Jacques d'Avesnes și de landgraful Turingiei.[25] Landgraful, care se îmbolnăvise de ceva vreme, probabil de malarie, a folosit această sosire ca pretext pentru a se întoarce în Europa.[26]

Frederic de Suabia, împreună cu oștirea împuținată a lui Barbarossa, a sosit la Acra în octombrie.[27] Câteva zile mai târziu, a debarcat la Tyr un contingent englez, care apoi s-a îndreptat spre Acra. În fruntea lui se afla Balduin, arhiepiscop de Canterburry.[28]

Pe durata verii s-au purtat lupte sporadice, fiecare tabără așteptând întăririle cu care să treacă la ofensivă. Căderea Beaufortului, în iulie, a pus la dispoziție trupe pentru oastea lui Saladin, însă acesta a trimis forțe spre nord, pentru a intercepta trupele lui Frederic Barbarossa și acestea nu au revenit până în iarnă. În această vreme, hărțuielile alternau cu fraternizarea. Cronicarii creștini notează cu satisfacție câteva incidente în care, cu ajutorul lui Dumnezeu, sarazinii au fost înfrânți, iar eroismul cruciaților, răsplătit. Însă fiecare încercare de a escalada zidurile a eșuat. Frederic de Suabia a inițiat un atac puternic curând după sosirea sa, iar arhiepiscopul de Besançon, la puțin timp după aceea, a pus la încercare câțiva berbeci de asediu nou construiți. Eforturile au fost însă zadarnice.[29]

---

[25] *Itinerarium*, pp. 92–94; Ambroise, col. 94; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 197. Henric era fiul lui Henric I, conte de Champagne. Thibaud de Blois și Etienne de Sancerre erau frații mai tineri ai tatălui său. Sora tatălui său, Alix, fusese a doua soție a lui Ludovic al VII-lea și mamă a regelui Filip al II-lea August, care astfel îi era deopotrivă văr de gradul I și unchi vitreg.

[26] Landgraful a murit pe drumul spre casă. Raoul de Diceto îl acuză ca a avut relații cu dușmanii, de la care ar fi primit bani (II, pp. 82–83).

[27] Abu Shama, p. 474, datează sosirea la 4 octombrie; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 209 și 213; *Itinerarium*, pp. 94–95.

[28] *Itinerarium*, p. 93.

[29] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 214–218; Abu Shama, pp. 480–481; *Itinerarium*, pp. 97–109 (menționează diverse evenimente miraculoase), pp. 109–111

În noiembrie, cruciații au reușit să-l alunge pe Saladin din tabăra de la Tel Keisan, dar acesta s-a așezat într-o poziție și mai puternică la Tel Kharruba, puțin mai departe. Acest fapt le-a permis cruciaților să pornească după provizii spre Haifa, expediție ce a înlăturat pentru scurt timp foametea din tabără. Însă atât în oraș, cât și în cele două tabere se făceau simțite foamea și boala. Niciuna dintre părți nu era în măsură să facă un efort decisiv.[30]

Printre victimele molimei din acea toamnă s-a numărat regina Sibylla. Cele două fiice pe care i le dăruise lui Guy au murit cu câteva zile înaintea ei.[31] Astfel, moștenitoarea regatului devenise prințesa Isabella, iar coroana lui Guy era în pericol. El o obținuse ca soț al reginei. Supraviețuiau drepturile asupra coroanei morții Sibyllei? Pentru seniorii regatului rămași în viață, conduși de Balian d'Ibelin, se ivise ocazia de a scăpa de o domnie slabă și fără de noroc. Candidatul lor la tron era Conrad de Montferrat. Dacă ar fi putut să o ia în căsătorie pe Isabella, drepturile sale ar fi fost mai mari decât ale lui Guy. Existau însă câteva dificultăți la această soluție. Despre Conrad se zvonea că avea o soție ce trăia la Constantinopol și poate o alta în Italia și că nu solicitase niciodată vreo anulare de căsătorie sau divorț. Constantinopolul și Italia erau însă foarte departe și, dacă ar fi existat acolo soții părăsite, ele puteau fi făcute uitate. Mult mai complicată era existența soțului Isabellei, Onfroy de Toron, care nu numai că trăia, dar era prezent în tabără. Onfroy era un tânăr încântător, manierat și cultivat. Însă frumusețea lui era prea feminină pentru a fi

---

(atac asupra Turnului Mușchetelor), pp. 111–113 (atacul arhiepiscopului de Besançon); Ambroise, col. 98–104.

[30] *Itinerarium*, pp. 115–119; Ambroise, col. 105–108; Abu Shama, pp. 513–514.

[31] *Estoire d'Eracles*, II, p. 151 (care spune că numele celor două fete au fost Alice și Maria); Ernoul, p. 267 (care spune că a avut patru copii); Ambroise, col. 104. Acesta plasează moartea reginei în august, în timp ce un manuscris al lui Ernoul oferă data de 15 iulie. Ea este menționată ca fiind în viață într-un document din septembrie 1190, iar într-o scrisoare din 21 octombrie este pomenită moartea ei (*Epistolae Cantuarenses*, pp. 228–289). Röhricht, *Regesta, Addimentum*, p. 67, afirmă că a murit în jurul datei de 1 octombrie 1190.

respectat de războinicii aspri din jurul său. În plus, nobilii nu puteau uita felul în care le abandonase cauza în 1186, când Guy obținuse coroana în ciuda testamentului lui Balduin al IV-lea. Seniorii au decis că va trebui să divorțeze, iar Onfroy a fost convins ușor să accepte. Nu era pregătit pentru o viață de familie și era înspăimântat de asumarea responsabilității politice. Isabella era însă mai puțin influențabilă. Onfroy fusese întotdeauna bun cu ea și, drept urmare, nu era dispusă să îl înlocuiască cu un războinic aspru între două vârste. Nu avea nici ambiții la tron. Nobilii au lăsat chestiunea pe seama abilității mamei prințesei, regina Maria Comnena, soția lui Balian. Aceasta și-a folosit autoritatea maternă pentru a o convinge pe îndărătnica prințesă să renunțe la Onfroy. Apoi a declarat în fața unei adunări a episcopilor că fiica sa a fost forțată de unchiul ei, Balduin al IV-lea, să se căsătorească și că avea doar opt ani atunci când căsătoria a fost pusă la cale. Având în vedere vârsta extrem de fragedă și bine-cunoscutul caracter efeminat al lui Onfroy, căsătoria ar fi trebuit anulată. Patriarhul Heraclius era prea bolnav pentru a participa la adunare și l-a desemnat pe arhiepiscopul de Canterburry să îl reprezinte. Însă arhiepiscopul, știind că stăpânul său, regele Richard, era apropiat familiei de Lusignan, a refuzat să pronunțe anularea. El a adus în discuție precedenta căsătorie a lui Conrad și a declarat că un mariaj între Conrad și Isabella ar constitui un dublu adulter. Însă arhiepiscopul de Pisa, care era și legat pontifical, a fost câștigat de partea lui Conrad, după cum s-a spus, în schimbul unor privilegii comerciale ce ar fi fost acordate concetățenilor săi. Totodată, episcopul de Beauvais, care era văr al regelui Filip, a folosit sprijinul legatului pentru a impune un accept general în privința divorțului Isabellei. Apoi el însuși a oficiat căsătoria acesteia cu Conrad, la 24 noiembrie 1190, ceea ce a stârnit furia susținătorilor familiei de Lusignan, fiindcă această căsătorie anula drepturile lui Guy la tron, iar vasalii regelui Richard din Anglia, Normandia și Gasconia le-au acordat întregul lor sprijin. Însă arhiepiscopul Balduin, principalul lor reprezentant, după ce a pronunțat excomunicări împotriva tuturor celor amestecați în chestiune, a murit subit la 19 noiembrie.

Cronicarii englezi au făcut tot ce le-a stat în putință să pună grească memoria lui Conrad. Guy ar fi mers până la a-l provoca pe Conrad la o luptă corp la corp, însă Conrad, știind că dreptatea nu e de partea sa, a refuzat să mai discute chestiunea. Lusignanii au putut numi gestul drept o dovadă de lașitate. Însă tot ce interesa viitorul regatului era continuitatea dinastică. Isabella trebuia să se recăsătorească și să aibă copii. Iar Conrad, salvatorul Tyrului, era alegerea evidentă. Noua pereche s-a retras la Tyr unde, în anul următor, Isabella a dat naștere unei fete numit Maria, asemenea bunicii sale bizantine. În chip corect, Conrad nu a luat titlul de rege atât timp cât el și soția sa nu fuseseră încoronați, însă, cum Guy refuzase să abdice, nu a revenit de la Tyr în tabără.[32]

Necazurile cruciaților au continuat toată iarnă. Întăririle din nord pentru Saladin au sosit, iar tabăra francilor era strâns împresurată. Pe uscat nu puteau sosi provizii și nici pe mare nu puteau fi debarcate, pe timpul lunilor de iarnă, pe coasta neospitalieră. În schimb, corăbiile sarazine reușeau uneori să găsească adăpost în portul Acrei. Printre seniorii care au murit de boală s-au numărat Thibaud de Blois și fratele său, Etienne de Sancerre.[33]

---

[32] Ernoul, pp. 267–268; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 151–154 (relatarea cea mai detaliată, lipsită de părtinire ca ton); Ambroise, col. 110–112, și *Itinerarium*, pp. 119–124, sunt împreună extrem de ostili față de Conrad, Balian și de regina Maria Comnena. *Itinerarium* afirmă că Isabella a consimțit de bunăvoie, în timp ce *Eracles* afirmă limpede că a fost de acord doar din datorie politică. Potrivit lui Ernoul, Onfroi a acceptat pentru că a fost mituit. Isabella i-a restituit fieful Toron deținut de bunicul său și anexat de Balduin al IV-lea. Soția italiană a lui Conrad era cu siguranță moartă atunci când acesta s-a căsătorit cu prințesa bizantină Theodora Angelina (Nicetas Choniates, p. 497) și din tonul relatării lui Choniates se poate deduce că nici soția bizantină nu mai era în viață (*ibid.* pp. 516–517). Guy de Senlis, care se oferise să îl provoace la duel pe Onfroi dacă nu ar fi fost de acord să divorțeze, a fost capturat de sarazini în seara căsătoriei.

[33] Moartea celor doi este menționată de Haymar Monachus, *De Expugnatione Acconis*, p. 38. Pentru nenorocirile cruciaților, vezi *Itinerarium*, pp. 124–134, care include un poem ce îl bestemă pe Conrad; Ambroise, col. 112–115 îl acuză pe Conrad la rândul său. Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 236, menționează moartea contelui „Baliat" (= Thibaud).

La 20 ianuarie 1191, Frederic de Suabia a decedat, iar ostaşii germani s-au găsit fără conducător, cu toate că vărul celui defunct, Leopold de Austria, sosit în primăvară de la Veneţia, a încercat să-i adune sub flamura sa.[34]

Henric de Champagne a fost pentru câteva săptămâni atât de bolnav, încât se pierduse orice nădejde că va rămâne în viaţă.[35] Mulţi dintre ostaşi, mai ales englezii, l-au învinuit pe Conrad pentru necazurile lor, pentru că aştepta la Tyr şi refuza să le vină în ajutor. Însă oricare i-ar fi fost motivele, este greu de spus ce ar fi putut face. Tabăra era suficient de aglomerată şi fără el.[36] Uneori aveau loc tentative de a escalada zidurile aşa cum s-a întâmplat la 31 decembrie, când epava unei corăbii sarazine de la intrarea în port a atras atenţia garnizoanei. Atacul a eşuat. Cruciaţii nu au fost în măsură să profite nici de surparea unei părţi din zidul terestru şase zile mai târziu. Au existat mulţi dezertori care au trecut în tabăra musulmană. Datorită lor şi a unor iscoade foarte bune, Saladin a fost în măsură, la 13 februarie, să trimită prin rândurile creştine forţe proaspete şi un nou comandant pentru încercata garnizoană. A ezitat însă să dea un asalt decisiv asupra taberei creştine. Multe dintre trupele sale erau obosite şi, atunci când a primit întăriri, a trimis unităţi să se odihnească. Mizeria din rândurile creştinilor părea să lucreze în favoarea sa.[37]

O dată în plus nu a fost înţelept în răbdarea de care a dat dovadă. Pe măsură ce se apropia Paştele, se părea că francii nu vor mai rezista mult timp. În tabăra lor o monedă de argint putea cumpăra doar treisprezece boabe sau un singur ou, în vreme ce un sac de grâne costa o sută de monede de aur. Mulţi dintre cai fuseseră ucişi pentru

---

[34] Moartea lui Frederic de Suabia este menţionată de Beha ed-Din, *P.P.T.S., loc. cit.* Sosirea de la Veneţia a lui Leopold de Austria cu un grup de oameni din zona Rinului este amintită de Ansbert, *Expeditio Friderici*, pp. 96–97. Leopold petrecuse iarna la Zara. El era fiul lui Henric de Austria, fratele vitreg al lui Frederic Barbarossa şi al Theodorei Comnena.

[35] Beha ed-Din, *P.P.T.S., loc. cit.*

[36] *Itinerarium, loc. cit.*

[37] Abu Shama, pp. 517–518, 520; Ibn al-Athir, II, pp. 32–33.

carnea lor. Simplii ostaşi mâncau iarbă şi rodeau oase. Prelaţii din tabără au încercat să adune ajutoare, dar au fost împiedicaţi de zgârcenia negustorilor pisani care controlau aprovizionarea. Însă, în martie, când orice speranţă părea pierdută, o corabie cu grâne a ajuns la ţărm şi a reuşit să descarce încărcătura. Apoi, pe măsură ce vremea s-a ameliorat, au sosit alte nave cu provizii. Ele au fost întâmpinate cu bucurie din două motive. Pe lângă hrană au adus şi vestea că regele Franţei şi al Angliei se aflau, în sfârşit, în Mediterana răsăriteană.[38]

[38] *Itinerarium*, pp. 136–137; Ambroise, col. 119–120.

III

INIMĂ-DE-LEU

„Căci de la miazănapte aduc nenorocirea şi un mare prăpăd. Leul se aruncă din tufarul său, distrugătorul popoarelor a pornit."

Ieremia, 4:6,7

Regele Filip August a debarcat în tabăra din faţa Acrei la 20 aprilie 1191, în sâmbăta de după Paşte, iar regele Richard şapte săptămâni mai târziu, în sâmbăta de după Rusalii. Trecuseră aproape patru ani de la bătălia de la Hattin şi de la apelul disperat de ajutor către Occident. Războinicii obosiţi care luptaseră pe ţărmul Palestinei au fost atât de bucuroşi să-i întâmpine pe regi, încât au iertat sau au uitat îndelungata aşteptare. Însă, pentru istoricul modern, există ceva frivol în modul încet şi plin de certuri cu care Richard a călătorit spre câmpul de luptă unde era aşteptat de urgenţă.

Că regele Filip nu avea motive să se grăbească este de înţeles. Nu era un idealist şi a plecat în cruciadă mai degrabă din necesităţi politice. Dacă nu ar fi făcut-o, ar fi pierdut nu numai bunăvoinţa Bisericii, dar şi pe cea a celei mai mari părţi dintre supuşii săi. Însă regatul său era vulnerabil şi Filip avea suspiciuni întemeiate faţă

de ambițiile angevine. Nu își putuse permite să părăsească Franța decât atunci când a știut că rivalul său din Anglia a pornit și el la drum. Prudența impusese să pornească împreună. Regele nu putea fi învinuit nici de amânarea provocată de moartea reginei Franței. Richard avea, la rândul său, câteva scuze. Moartea tatălui său a impus reorganizarea regatului. Mai mult, și el, ca și Filip, a intenționat să pornească pe mare, însă călătoria maritimă era imposibilă pe durata lunilor de iarnă. Cu toate acestea, faptul că un cruciat, aparent atât de nerăbdător, a arătat atât de puțină grabă sugerează o lipsă de scop și de responsabilitate. Existau lipsuri grave în caracterul lui Richard. Din punct de vedere fizic era impunător, înalt, cu membre lungi, puternic, cu păr blond-roșcat și trăsături frumoase. Moștenise de la mama sa nu numai frumusețea Casei de Poitou, dar și manierele elegante, curajul și gustul pentru poezie și aventură. Prietenii și slujitorii săi îl urmau cu fidelitate și veneрație. De la ambii părinți moștenise caracterul înflăcărat și îndărătnicia. Nu a avut însă nici viclenia politică și competența administrativă a tatălui său și nici simțul practic al reginei Eleonora. Crescuse într-o atmosferă familială dominată de certuri și de trădări. Ca favorit al mamei sale, și-a urât tatăl, nu a avut încredere în frații săi, deși și-a iubit sora mai mică, Joanna. A învățat să fie un partizan violent, dar nu și fidel. Era zgârcit, cu toate că era capabil de gesturi generoase și îi plăcea să etaleze luxul. Energia sa nu avea limite, dar în fervoarea sarcinii momentane era capabil să uite de alte responsabilități. Îi plăcea să organizeze, dar administrația îl plictisea. Doar arta războiului i-a putut menține treaz interesul. Ca militar avea daruri înăscute, precum simțul strategic și tactic și capacitatea de a-i conduce pe oameni. În momentul Cruciadei avea treizeci și trei de ani. Era în floarea vârstei, o figură fascinantă a cărei reputație ajunsese în Orient înaintea sa.[1]

---

[1] Richard este descris în *Itinerarium*, p. 144. Pentru caracterul său, vezi discuția din Introducerea lui Stubbs la *Itinerarium*; de asemenea, Norgate, *Richard the Lion Heart*, *passim*.

Regele Filip August era cu totul diferit. Era cu opt ani mai tânăr decât Richard, dar era rege de mai bine de zece ani. Experienţele sale amare îl învăţaseră ce este înţelepciunea. Fizic nu se putea compara cu Richard. Era bine clădit, cu o claie de păr neîngrijit, şi pierduse vederea la un ochi. Nu era curajos. Deşi era coleric şi îngăduitor cu sine, avea capacitatea de a-şi masca pasiunile. Nu iubea ostentaţia nici în gesturi, nici în lucruri. Curtea sa era austeră şi lipsită de strălucire. Nu era interesat de arte, nici nu avea o educaţie aleasă, deşi cunoştea valoarea oamenilor învăţaţi a căror prietenie a căutat-o din calcul politic şi a menţinut-o graţie isteţimii sale şi a conversaţiilor pline de miez. Ca om politic a fost răbdător şi cu spirit de observaţie, viclean, neloial şi lipsit de scrupule. Avea în schimb un simţ ieşit din comun al datoriilor şi responsabilităţilor sale. În ciuda zgârceniei faţă de sine şi de prietenii săi, era generos cu cei săraci şi i-a protejat de opresori. Era un bărbat lipsit de atractivitate, dar un rege bun. Printre francii din Orient se bucura de un prestigiu special, căci era seniorul tuturor familiilor din care descindeau. Totodată, mulţi dintre cruciaţi erau direct sau indirect vasalii săi. Ei erau însă mai înclinaţi să-l aprecieze pe Richard datorită curajului, valorii cavalereşti şi farmecului personal. În egală măsură, pentru sarazini, dintre cei doi regi, Richard părea mai nobil, mai bogat şi mai măreţ.[2]

Cei doi monarhi au plecat împreună de la Vézelay la 4 iulie 1190. Richard îşi trimisese înainte flota să navigheze de-a lungul ţărmurilor Spaniei pentru a-l aştepta la Marsilia şi aproape toate forţele terestre din posesiunile sale se aflau cu el. Oastea lui Filip era mai mică întrucât mulţi dintre vasalii săi se aflau deja în Orient. Oastea franceză, urmată îndeaproape de cea engleză, a pornit de la Vézelay spre Lyon. Acolo, după ce trupele franceze au traversat Rhônul, podul s-a rupt sub greutatea mulţimii englezilor. Multe vieţi au fost irosite şi a fost nevoie de ceva timp

---

[2] O descriere a lui Filip este dată de *Continuation of William the Breton*, p. 323. *Itinerarium* face pe tot cuprinsul lucrării cea mai proastă descriere a caracterului său, vezi Cartellieri, *Philipp II August*, *passim*

până când s-a putut face trecerea. Curând după plecarea din Lyon, cei doi regi s-au separat. Filip s-a îndreptat spre sud-est, spre zona Alpilor, pentru a ajunge pe țărm lângă Nisa și, de acolo, de-a lungul coastei, până la Genova unde era așteptat de corăbii. Richard a pornit spre Marsilia unde a făcut joncțiunea cu flota la 22 august. Drumul corăbiilor fusese lipsit de evenimente cu excepția unei mici întârzieri în Portugalia, în iunie, când marinarii l-au ajutat pe regele Sancho să respingă o invazie a împăratului Marocului. De la Marsilia câțiva dintre însoțitorii lui Richard au pornit direct spre Palestina sub conducerea lui Balduin de Canterburry. Corpul principal s-a îmbarcat pentru destinația Messina, în Sicilia, unde era prevăzută întâlnirea cu trupele franceze.[3]

Fusese sugestia regelui Guillaume al II-lea al Siciliei, atunci când planul Cruciadei a fost discutat, ca regele Franței și al Angliei să-și reunească trupele în Sicilia. Guillaume murise însă în noiembrie 1189. El se căsătorise cu sora lui Richard, Joanna. Căsătoria le fusese lipsită de copii, iar moștenitoara tronului era mătușa sa, Constance, soția lui Henric de Hohenstaufen, cel mai vârstnic dintre fiii lui Barbarossa. Pentru mulți sicilieni ideea unui stăpân german era socotită inacceptabilă. O intrigă sprijinită de papa Clement al III-lea, care era îngrijorat de posibilitatea ca un Hohenstaufen să controleze sudul Italiei, a adus pe tron în locul lui Constance și al lui Henric pe vărul bastard al ultimului rege, Tancred, conte de Lecce. Tancred era un bărbat urât, lipsit de distincție, care aproape imediat s-a găsit în dificultate. O revoltă a musulmanilor a izbucnit în Sicilia concomitent cu o invazie germană, iar vasalii care îl aduseseră la putere au început să-și schimbe părerea. Tancred a fost nevoit să-și recheme oamenii și corăbiile din Palestina și, datorită lor, a reușit să-și înfrângă dușmanii. Însă, deși era pregătit să-i primească pe regii cruciați în

[3] Pentru călătoria regelui prin Franța, vezi *Itinerarium*, pp. 149–153; Ambroise, col. 11–14; Benedict de Peterborough, II, pp. 111–115; Rigord, pp. 98–99; Guillaume le Breton, pp. 95–99.

chip onorabil şi să le pună la dispoziţie provizii, nu era în situaţia de a-i putea însoţi în Cruciadă.[4]

Regele Filip a părăsit Genova la sfârşit de august şi, după o călătorie uşoară de-a lungul ţărmului Italiei, a ajuns la Messina la 14 septembrie. Dispreţuind pompa, a intrat în oraş în modul cel mai discret posibil, dar, la porunca lui Tancred, a fost întâmpinat cu onoruri şi instalat în palatul regal. Richard se hotărâse ca de la Marsilia să călătorească pe uscat. Se pare că nu agrea călătoriile maritime, fără îndoială din cauza răului de mare de care suferea. Flota i-a transportat oastea la Messina şi a aruncat ancora în port în aşteptarea lui. Richard, împreună cu o mică escortă, a urmat drumul de-a lungul litoralului prin Genova, Pisa şi Ostia până la Salerno. A aşteptat până când a aflat că flota i-a ajuns la Messina şi atunci, se pare, şi-a trimis cea mai mare parte din escortă spre oraş pentru a-i pregăti sosirea. El şi-a continuat drumul călare cu un singur însoţitor. Pe când trecea pe lângă orăşelul calabrez Mileto, a încercat să fure un şoim de la un ţăran şi a fost aproape ucis de ţăranii furioşi. Era, drept urmare, în toane proaste atunci când a ajuns la Strâmtoarea Messinei o zi sau două mai târziu. Oamenii săi i s-au alăturat pe ţărmul italian şi l-au condus cu pompă la Messina, unde a debarcat la 3 septembrie. Grandoarea exagerată a intrării sale în oraş a fost în contrast izbitor cu sosirea modestă a lui Filip.

Pe măsură ce trecuse prin Italia, Richard aflase despre Tancred multe lucruri care îl nemulţumiseră. Sora sa, regina văduvă Joanna, era ţinută închisă, iar zestrea îi fusese confiscată. Regina avea o oarecare influenţă în regat, iar Tancred, în mod limpede, nu avea încredere în ea. Mai mult decât atât, Guillaume al II-lea lăsase o moştenire substanţială socrului său, Henric al II-lea, care consta în obiecte de aur şi mobilă aurită, un cort de mătase, două galere armate şi mulţi saci cu provizii. Cum Henric murise, Tancred socotise potrivit să şi le însuşească. De la Salerno, Richard i-a trimis lui Tancred un mesaj cerându-i eliberarea surorii sale, restituirea dotei

[4] Pentru situaţia lui Tancred, vezi Chalandon, *Domination Normande en Italie*, II, pp. 419–424.

și a moștenirii. Aceste cereri, precum și veștile despre comportarea lui Richard în Calabria l-au înspăimântat pe Tancred. A avut grijă ca Richard să fie găzduit într-un palat în afara Messinei, dar, pentru a-l împăca, a trimis-o pe Joanna cu o escortă pentru a-și revedea fratele și a inițiat negocieri pentru plata unor sume de bani în locul dotei și al moștenirii. Regele Filip, pe care Richard îl vizitase la două zile după sosire, și-a oferit în chip prietenesc medierea, iar când regina Joanna l-a vizitat la rândul ei pentru a-și prezenta omagiile, Filip a primit-o atât de călduros, încât toată lumea se aștepta să audă de o viitoare căsătorie între cei doi. Însă Richard nu se afla într-o dispoziție împăciuitoare. Mai întâi a trimis un detașament peste Strâmtori pentru a ocupa orașul Bagnara, de pe coasta Calabriei, și și-a instalat acolo sora. Apoi a atacat o mică insulă din fața Messinei unde se afla o mănăstire grecească. Călugării au fost alungați în chip brutal pentru a face loc trupelor sale. Tratamentul aplicat oamenilor sfinți a îngrozit populația Messinei, care era în mare măsură grecească. Locuitorii mai bogați au fost iritați și de comportamentul ostașilor englezi față de soțiile și fiicele lor.

La 3 octombrie, o încăierare dintre câțiva ostași englezi și un grup de localnici, ce a avut loc într-o suburbie, a provocat o răzmeriță. S-a răspândit zvonul că Richard dorea să cucerească întreaga Sicilie și, drept urmare, porțile au fost închise pentru oamenii săi. O încercare a corăbiilor sale de a forța intrarea în port a fost respinsă. În grabă, regele Filip i-a convocat pe arhiepiscopul Messinei, pe amiralul lui Tancred, Margaritus, și pe alți notabili sicilieni la palatul său și a mers împreună cu aceștia în dimineața următoare în tabăra lui Richard din afara zidurilor, pentru a restabili pacea. Tocmai când se părea că se poate ajunge la o înțelegere, Richard i-a auzit pe câțiva localnici, adunați în fața ferestrelor, proferând insulte la adresa sa. Furios, a părăsit adunarea și a poruncit trupelor să mai atace o dată. De data aceasta localnicii au fost luați prin surprindere. În câteva ore, englezii cuceriseră Messina și jefuiseră fiecare cartier, mai puțin străzile din jurul palatului lui Filip. Margaritus și ceilalți notabili abia dacă au reușit să scape cu familiile lor. Casele le-au fost confiscate de Richard,

iar flota siciliană ce ancora în port a fost incendiată. De la lăsarea serii, steagul Plantageneților flutura pe zidurile orașului. Furia lui Richard nu s-a oprit însă aici. Deși a fost de acord ca stindardul regelui Filip să fluture alături de al său, el i-a forțat pe localnici să-i dea ostatici în ciuda comportării bune a regelui lor și a anunțat că era pregătit să cucerească întreaga insulă. În acest timp a construit lângă oraș un castel de lemn pe care l-a numit în chip batjocoritor Mategriffon, adică „înfrângerea grecilor".

Filip a fost îngrijorat de izbucnirea temperamentală a rivalului său. Drept urmare și-a trimis vărul, pe ducele Burgundiei, pentru a-l găsi pe regele Tancred la Catania și a-l avertiza asupra intențiilor lui Richard. Filip își oferea de asemenea sprijinul dacă lucrurile aveau să se înrăutățească. Tancred se afla într-o poziție dificilă. Știa că Henric de Hohenstaufen se pregătea să-i invadeze teritoriile și mai era conștient că propriii săi vasali nu erau de încredere. Un calcul rapid l-a făcut să decidă că Richard ar fi fost un aliat mai bun decât Filip. Nu era de așteptat ca Filip să îl atace, dar regele Franței avea relații bune cu Hohenstaufenii și, drept urmare, prietenia sa viitoare era nesigură. Richard, în schimb, era o amenințare considerabilă, dar se știa că nu îi iubea pe Hohenstaufeni care erau adversarii verilor săi Welfi. Tancred a respins oferta franceză de autor și a intrat în negocieri cu englezii. El i-a oferit lui Richard 20 000 de uncii de aur, în schimbul moștenirii lăsate pentru Henric al II-lea, și aceeași sumă drept compensație pentru dota Joannei.

Furia lui Richard putea fi domolită de clinchetul banilor. El a acceptat oferta pentru el și pentru sora sa și a fost de acord ca tânărul său moștenitor, Arthur, ducele Bretaniei, să se căsătorească cu una dintre fiicele lui Tancred. Când regele Siciliei i-a mai dezvăluit și propunerile ce îi fuseseră făcute de regele Filip, regele a inclus de bunăvoie termenii acordului într-un tratat, pentru care s-a cerut încuviințarea papală. Pacea era astfel restabilită, iar, la sfatul arhiepiscopului de Rouen, Richard a înapoiat în silă lui Margaritus și celorlalți locuitori de frunte ai Messinei bunurile confiscate.

Regele Filip a înțeles că a fost păcălit, dar nu a obiectat deschis. La 8 octombrie, pe când amintitul tratat era în curs de redactare,

el s-a întâlnit încă o dată cu Richard pentru a discuta despre cruciadă. Au fost stabilite reguli pentru controlul prețului proviziilor; slujitorii au fost legați de serviciul față de stăpânii lor; o jumătate din banii fiecărui cavaler trebuiau destinați nevoilor cruciaților. Jocurile de noroc au fost interzise, excepție făcând cavalerii și clericii, însă și aceștia riscau pedepse dacă ar fi jucat excesiv. Datoriile contractate în timpul cruciadei trebuiau onorate. Clerul a aprobat măsurile, promițând să-i excomunice pe cei care le-ar fi încălcat. A fost ușor pentru cei doi regi să cadă de acord în asemenea chestiuni. Existau însă și aspecte politice care erau mult mai greu de rezolvat. După mai multe discuții s-a convenit ca viitoarele cuceriri să fie împărțite în mod egal. O problemă mult mai delicată o constituia Alice, sora regelui Filip. Această nefericită prințesă fusese trimisă, cu ani înainte, pe când era copil, pentru a se căsători cu Richard sau cu un altul dintre fiii lui Henric. Henric al II-lea a păstrat-o la Curte, în ciuda faptului că Richard nu era de acord cu căsătoria. Curând au circulat zvonuri potrivit cărora Henric însuși avea relații prea apropiate cu ea. Richard, ale cărui gusturi nu aveau în vedere o căsătorie, a refuzat să ducă la îndeplinire aranjamentul politic al tatălui său, în ciuda insistențelor repetate ale lui Filip. Părerea sa îi era împărtășită de regina Eleonora, care, eliberată de moartea lui Henric al II-lea, nu ar fi fost de acord ca fiul ei favorit să ia în căsătorie pe un membru al unei familii pe care o ura, mai ales pe cineva despre care se bănuia că a fost amanta defunctului rege. Punând pe primul plan interesele regiunii sale natale, Guyenne, Eleonora era hotărâtă ca fiul ei să se căsătorească cu o prințesă din Navarra, iar Richard a fost de acord. Drept urmare, atunci când Filip a adus din nou în discuție chestiunea căsătoriei prințesei Alice, Richard a refuzat să discute, invocând reputația acesteia. Filip era nepăsător față de fericirea familiei sale. Niciodată nu intervenise pentru a-și ajuta nefericita soră, Agnes, văduva lui Alexios al II-lea al Bizanțului. Însă insulta era greu de suportat. Relațiile sale cu Richard au devenit tot mai reci și s-a hotărât să părăsească imediat Messina pentru a ajunge în Orient. Însă, în ziua în care a pornit, o furtună puternică l-a obligat să

revină în Sicilia. Cum era mijlocul lunii octombrie, a decis că e mai prudent să petreacă iarna la Messina. Aceasta pare să fi fost de la început intenția lui Richard. Tratatul său cu Tancred nu era încă semnat la 11 noiembrie. Între timp ceruse mamei sale să o trimită pe Berengaria de Navarra pentru a i se alătura în Sicilia.

Iarna a trecut fără incidente. De Crăciun, Richard a dat un banchet somptuos la Mategriffon, la care i-a invitat pe regele Franței și pe notabilii sicilieni. Câteva zile mai târziu a avut o discuție interesantă cu bătrânul abate de Corazzo, Gioacchino da Fiore. Venerabilul sfânt i-a dezvăluit înțelesul Apocalipsei. Potrivit acestuia, cele șapte capete ale Fiarei erau Irod, Nero, Constanțiu, Mahomed, Melsemuth (nume sub care îl avea probabil în vedere pe Abdul Muneim, fondatorul sectei almohade), Saladin și, în sfârșit, Antihristul despre care spunea că se născuse deja cu cincisprezece ani mai devreme la Roma și urma să urce pe tronul pontifical. Răspunsul obraznic al lui Richard potrivit căruia Antihristul era probabil papa în funcție, Clement al III-lea, pe care îl antipatiza, nu a fost bine primit. Sfântul nu a fost de acord nici cu ideea potrivit căreia Antihristul urma să se nască în tribul lui Dan la Babilon sau la Antiohia și că avea să domnească peste Ierusalim. A fost însă încurajator să se afle de la Gioacchino că Richard avea să fie victorios în Palestina și că, în curând, Saladin avea să fie ucis. În februarie, Richard a organizat turniruri pe timpul cărora s-a certat cu un cavaler francez, Guillaume de Barres. Filip a reușit însă să îi împace. Richard s-a comportat foarte corect față de Filip și, câteva zile mai târziu, i-a dăruit câteva galere care sosiseră recent din Anglia. Aproape în același timp a aflat că regina Eleonora și Berengaria ajunseseră la Napoli. A trimis o escortă pentru a le conduce la Brindisi, întrucât suita celor două era prea numeroasă pentru resursele limitate ale Messinei, acolo unde contele Flandrei tocmai sosise cu un număr considerabil de oameni.

Cum primăvara se apropia, regii s-au pregătit pentru a-și relua călătoria. Richard a plecat la Catania pentru a-l vizita pe Tancred, cu care și-a jurat prietenie veșnică. Filip era neliniștit de această alianță și li s-a alăturat la Taormina. Era dispus în acel moment

să rezolve toate neînțelegerile cu Richard și i-a declarat, în chip formal, că poate lua în căsătorie pe cine dorește. În această atmosferă de bunăvoință generală, la 30 martie Filip a pornit de la Messina cu oamenii săi. Îndată ce a părăsit portul, au sosit regina Eleonora și prințesa Berengaria. Eleonora a rămas cu fiul ei doar trei zile, apoi a pornit către Anglia pe drumul spre Roma pentru a rezolva anumite chestiuni privitoare la fiul său la Curtea papală. Berengaria a rămas sub protecția reginei Joanna.[5]

Richard a părăsit, în sfârșit, Messina la 10 aprilie, după ce a demolat castelul Mategriffon. Lui Tancred i-a părut rău să îl vadă plecând, și pe bună dreptate. În aceeași zi murea la Roma papa Clement al III-lea, iar patru zile mai târziu cardinalul de Santa Maria în Cosmedin era consacrat ca papă sub numele de Celestin al III-lea. La data respectivă Henric de Hohenstaufen se afla la Roma, iar noul papă a fost obligat să îl încoroneze pe acesta și pe Constance de Sicilia ca împărat și împărătească.

Flota franceză a ajuns cu bine la Tyr, acolo unde Filip a fost întâmpinat cu bucurie de vărul său, Conrad de Montferrat. Împreună cu Conrad a ajuns la Acra la 20 aprilie. Imediat asediul fortăreței musulmane a fost reluat. Pentru temperamentul răbdător și ingenios al lui Filip, războiul de asediu era atrăgător. A reorganizat mașinile de asediu și a construit turnuri. Însă a fost amânată atacarea zidurilor până în momentul în care Richard și oamenii săi ar fi sosit.[6]

Călătoria lui Richard a fost mult mai puțin pașnică. Vânturi puternice i-au împrăștiat flota. Regele însuși a ancorat pentru o zi într-un port cretan, de unde a plecat spre Rhodos pe o vreme

---

[5] Istoria acțiunilor lui Richard în Sicilia este relatată în detaliu în *Itinerarium*, pp. 154–177; Ambroise, col. 14–32 (ambele surse sunt foarte favorabile lui Richard); Benedict de Peterborough, II, pp. 126–160 (povestirea cea mai detaliată și ceva mai obiectivă); Rigord, pp. 106–109 (sugerează că Filip era nerăbdător să plece în cruciadă, în timp ce Richard a creat dificultăți). Vezi Chalandon, *op. cit.*, pp. 435–442. Discuția lui Richard cu Gioacchino da Fiore este relatată de Benedict de Peterborough, II, pp. 151–155, și se bazează, se pare, pe informațiile date de un martor ocular.

[6] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 155–156; Rigord, p. 108; Abu Shama, II, p. 6.

furtunoasă. A rămas acolo zece zile, de la 22 aprilie la 1 mai, refăcându-se după răul de mare. În acest timp una dintre corăbiile sale a pierit în furtună, iar alte trei, inclusiv cea care le transporta pe Joanna și Berengaria, au fost împinse pe țărmul Ciprului. Două dintre nave au naufragiat pe țărmul sudic, dar regina Joanna a fost în măsură să ajungă la Limassol.

De cinci ani Ciprul se afla sub stăpânirea unui împărat autoproclamat, Isaac Ducas Comnenul. Acesta condusese o revoltă încununată de succes împotriva Bizanțului în momentul urcării pe tron a lui Isaac Anghelos și reușise să își păstreze independența prin alianțe nestatornice când cu sicilienii, când cu armenii din Cilicia, când cu Saladin. Era un om brutal care îi ura pe latini și nu era câtuși de puțin popular în insulă din cauza taxelor excesive pe care le impusese. Mulți dintre supuși îl considerau un rebel și un aventurier. Apariția unor numeroase flote frânce în apele Ciprului l-a îngrijorat, însă a încercat să abordeze problema în chip nechibzuit. Când supușii naufragiați ai lui Richard au ajuns la țărm, i-a arestat și le-a confiscat toate bunurile ce puteau fi jefuite. Apoi a trimis un mesager la corabia reginei Joanna, invitându-le pe aceasta și pe Berengaria să debarce. Joanna, care învățase din experiență că putea fi un ostatic de mare preț, a răspuns că nu are cum să părăsească puntea corabiei fără permisiunea fratelui ei. Când a solicitat, la rândul ei, să i se permită să se aprovizioneze cu apă proaspătă de la țărm, a fost refuzată în chip grosolan. Apoi Isaac a venit personal la Limassol și a construit fortificații de-a lungul țărmului pentru a împiedica debarcarea.

La 8 mai, la o săptămână după sosirea Joannei la Limassol, au apărut la orizont Richard și corăbiile sale. Acestea avuseseră parte de o traversare a mării groaznică după plecarea de la Rhodos și chiar corabia lui Richard abia scăpase de la distrugere în golful Attaliei. Răul de mare nu i-a domolit asprimea. Imediat a debarcat oamenii lângă Limassol și a pornit împotriva orașului. Isaac nu a opus rezistență, ci s-a retras în satul Kilani de pe pantele muntelui Troodos. Nu numai că negustorii latini stabiliți la Limassol l-au întâmpinat cu bucurie pe Richard, dar chiar și grecii, în dezgustul

lor față de Isaac, s-au arătat prietenoși față de invadatori. Drept urmare Isaac s-a arătat dispus să negocieze. După ce a primit un salvconduct, a mers în tabăra lui Richard. A fost de acord să plătească despăgubiri pentru bunurile confiscate, să permită trupelor engleze să cumpere provizii fără a plăti taxe și a promis o oaste de 100 de oameni în sprijinul Cruciadei, deși a refuzat să părăsească insula. S-a oferit totodată să-și trimită fiica drept ostatic la Richard.

Vizita lui Isaac în tabără l-a convins că Richard nu era atât de puternic pe cât credea. Odată revenit la Colossi, a nesocotit acordul și i-a cerut lui Richard să părăsească insula. A fost o greșeală prostească. Richard trimisese deja o corabie la Acra pentru a-și anunța sosirea în Cipru. La 11 mai, adică în ziua în care Isaac îl întâlnise pe Richard și apoi se întorsese la Colossi, la Limassol au sosit corăbii ce îi transportau pe toți cruciații de frunte ce i se opuneau lui Conrad de Montferrat. Printre ei se aflau regele Guy, fratele său Geoffroy, conte de Lusignan, unul dintre vasalii francezi de frunte ai lui Richard; Bohemund al Antiohiei și fiul său, Raymond; prințul armean Leon, care îi succedase de curând fratelui său Rupen; Onfroy de Toron, soțul divorțat al Isabellei, și un număr mare dintre Templierii de frunte. Cum Filip îmbrățișase cauza lui Conrad, aceștia veniseră să se asigure de sprijinul lui Richard. Acest plus de forță l-a convins pe Richard să treacă la cucerirea întregii insule. Fără îndoială vizitatorii i-au atras atenția asupra importanței strategice a Ciprului pentru apărarea întregii coaste siriene și de pericolul pe care l-ar fi constituit o alianță între Isaac și Saladin. Cucerirea era o ocazie prea bună pentru a fi ratată.

La 12 mai a avut loc ceremonia căsătoriei lui Richard cu Berengaria în capela Sfântul Gheorghe din Limassol. Berengaria a fost apoi încoronată ca regină a Angliei de episcopul d'Evreux. În ziua următoare a sosit restul flotei engleze. Isaac, conștient de pericol, a plecat la Famagusta. Englezii l-au urmat într-acolo, o parte pe uscat, o altă parte pe calea mării. Împăratul nu a încercat să apere Famagusta, ci s-a retras la Nicosia. În timp ce Richard se odihnea la Famagusta, au sosit mesageri de la Filip și de la

seniorii palestinieni, implorându-l să se grăbească spre Palestina. A răspuns mânios că nu avea să plece până ce nu cucerea Ciprul, a cărui importanță le-a subliniat-o. Unul dintre emisarii lui Filip, Pagan de Haifa, a fost trimis apoi la Isaac pentru a-l avertiza. Isaac și-a trimis soția, o prințesă armeană, împreună cu fiica la castelul Kyrenia și apoi a pornit spre Famagusta. Trupele lui Richard l-au întâmpinat la satul Tremithus și l-au înfrânt după o luptă aspră în care se spune că Isaac ar fi folosit săgeți otrăvite. De pe câmpul de luptă Isaac a fugit la Kantara, în timp ce Richard a intrat în Nicosia fără a întâmpina rezistență. Populația cipriotă s-a arătat indiferentă față de soarta lui Isaac și chiar a fost pregătită să-i ajute pe invadatori.

La Nicosia, Richard s-a îmbolnăvit, iar Isaac a sperat că cele patru fortărețe ale sale din nord – Kantara, Buffavento, Sf. Ilarion și Kyrenia – vor putea rezista până când, sătul de război, Richard va părăsi insula. Însă regele Guy, în fruntea trupelor lui Richard, a mers spre Kyrenia și a luat-o în stăpânire, capturându-le pe împărăteasă și pe fiica acesteia. A blocat apoi fortărețele Sf. Ilarion și Buffavento. Lipsit de familie, cu supuși apatici sau chiar ostili, Isaac și-a pierdut cumpătul și s-a predat necondiționat. A fost dus în fața lui Richard și pus în lanțuri. La sfârșitul lunii mai, întreaga insulă era în mâinile lui Richard.

Prada obținută de Richard a fost uriașă. Isaac adunase o mare bogăție prin taxele impuse, iar mulți dintre demnitarii săi au cumpărat bunăvoința noului stăpân prin donații generoase. Richard a lăsat să se înțeleagă destul de repede că principalul său interes îl constituiau banii. O taxă pe 50% din avere a fost percepută de la fiecare grec, dar în schimb au fost reconfirmate legile și instituțiile care existau în vremea lui Manuel Comnenul. Garnizoane latine au fost instalate în toate fortărețele din insulă, în timp ce doi englezi, Richard de Camville și Robert de Turnham au fost numiți judecători și au primit sarcini administrative până când regele se decidea în privința sorții hărăzite insulei. Curând grecii au realizat că bucuria lor față de căderea lui Isaac fusese neîntemeiată. Nu mai

aveau niciun rol în conducerea Ciprului şi, ca simbol al supunerii lor, au primit poruncă să îşi taie bărbile.[7]

Pentru Richard însuşi, cucerirea Ciprului a fost valoroasă datorită neaşteptatelor bogăţii pe care i le-a adus. În realitate a fost cucerirea cea mai clarvăzătoare şi mai îndelungată dintre toate cuceririle făcute în timpul Cruciadei. Stăpânirea Ciprului de către franci a prelungit viaţa pământurilor lor în Ţara Sfântă, iar posesiunile lor în insulă au supravieţuit celor din Siria încă două secole. În schimb, grecii nu au văut-o cu ochi buni. Dacă cruciaţii erau pregătiţi şi capabili să anexeze o provincie ortodoxă, nu ar fi fost oare tentaţi ca, în curând, să iniţieze un Război Sfânt împotriva Bizanţului?

La 5 iunie, flota engleză a plecat de la Famagusta către coasta Siriei. Împăratul Isaac se afla la bord în calitate de captiv lăsat în grija regelui Guy, în timp ce fiica sa a fost inclusă în suita reginei Joanna pentru a se obişnui cu felul de viaţă occidental. Primul punct de pe coasta Siriei zărit de Richard a fost castelul Marqab. După apropierea de ţărm s-a îndreptat spre sud pe lângă Tortosa, Jebail şi Beirut şi a debarcat lângă Tyr în seara zilei de 6 iunie.

---

[7] Cucerirea Ciprului este relatată pe larg în *Itinerarium*, pp. 177–204, şi de Ambroise, col. 35–57, şi ceva mai pe scurt de Benedict de Peterborough, II, pp. 162–168; William of Newbury, II, pp. 59 şi urm.; Richard of Devizes, pp. 423–426, toate însuşindu-şi punctul de vedere englez. Epistolele succinte ale lui Richard pe marginea subiectului sunt publicate în *Epistolae Cantuarenses*, p. 347. Ernoul, pp. 207–213, şi *Estoire d'Eracles*, II, pp. 159–170, (cu versiuni complementare în Mas Latrie, *Documents*, II, pp. 1 şi urm.; III, pp. 591 şi urm.) oferă punctul de vedere al celor din Ţara Sfântă care este favorabil lui Richard. Rigord, pp. 109–110, şi William the Breton, pp. 104–5 justifică la rândul lor acţiunea lui Richard ca urmare a refuzului grecilor de a-i ajuta pe cruciaţi. O relatare făcută de un grec, Neophytus, foarte ostil lui Isaac, dar nemulţumit de cucerire este publicată în prefaţa lui Stubbs la *Itinerarium*, pp. CLXXXV-CLXXXIX (*De Calamitatibus Cypri*) Nicetas Choniates (p. 547) aminteşte pe scurt cucerirea. Abu Shama (II, p. 8) şi Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 242, menţionează la rândul lor pe scurt cucerirea. Ibn al-Athir (II, pp. 42–43) afirmă că Richard ar fi ocupat insula prin trădare. Atât Abu Shama cât şi Beha ed-Din amintesc că un număr de creştini renegaţi din Latakia jefuiseră insula cu câteva luni mai înainte. Vezi Hill, *History of Cyprus*, I, pp. 314–321.

I s-a refuzat intrarea în oraș de conducerea garnizoanei, care a acționat potrivit poruncilor primite de la Filip și de la Conrad, astfel încât și-a continuat drumul spre Acra pe mare, privind în drum la spectacolul plăcut al scufundării unei uriașe galere sarazine realizate de către navele sale. La 8 iunie a ajuns în tabăra de la Acra.[8]

Pentru ostașii epuizați care asediau Acra, sosirea regelui Richard cu 25 de galere a însemnat încredere și speranță. Au fost aprinse focuri pentru a sărbători sosirea și trâmbițe au răsunat în întreaga tabără. Regele Franței construise multe mașini de asediu folositoare, inclusiv o catapultă ce arunca blocuri mari de piatră pe care oameni săi o botezaseră „Vecinul cel Rău" și o scară cu cârlig numită „Pisica". Ducele Burgundiei și Ordinele militare aveau propriile catapulte și mai exista o alta construită prin eforturi comune, numită „Praștia lui Dumnezeu".[9] Toate acestea fuseseră folosite împotriva zidurilor cu ceva rezultate, dar era nevoie de un conducător pentru a-i îndruma pe asediatori într-un efort final. Regele Franței era prea prudent pentru un asemenea rol, iar ceilalți seniori locali sau prinți cruciați erau prea obosiți sau prea discreditați. Richard a dat tuturor energie. Aproape de îndată ce a debarcat, a trimis la Saladin un mesager cu un tălmaci în care avea încredere, un captiv marocan, pentru a propune o întâlnire. Era curios să îl cunoască pe celebrul necredincios și a sperat să se ajungă la o înțelegere în urma unor negocieri cu un adversar foarte curtenitor. Saladin a replicat însă că nu era înțelept pentru regii dușmani să se întâlnească până nu se încheia un armistițiu. Era dispus în schimb să își lase fratele, al-Adil, să aibă o întrevedere cu Richard. A fost stabilit un răgaz de trei zile și s-a convenit ca

---

[8] *Itinerarium*, pp. 204–211; Ambroise, col. 57–82; Benedict de Peterborough, II, pp. 168–169; Ernoul, p. 273, și *Estoire d'Eracles*, II, pp. 169–170 (amândouă subliniind călduroasa primire făcută lui Richard de Filip); Abu Shama, II, pp. 42–43; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 242–243 și 248, care amintesc de capturarea câtorva dintre vasele de transport ale lui Richard.

[9] *Itinerarium*, p. 218; Haymar Monachus, pp. 44–46.

întâlnirea să aibă loc pe câmpul dintre cele două tabere, însă, subit, regii Angliei și al Franței s-au îmbolnăvit. Era o boală pe care francii o numeau *arnaldia*, o febră ce se manifesta prin căderea unghiilor și a părului. Filip a avut o manifestare destul de ușoară, în schimb Richard a fost grav bolnav timp de mai multe zile. A condus însă operațiunile militare de pe patul de suferință, poruncind unde să fie amplasate mașinile de asediu pe care le adusese și ordonând ridicarea unui uriaș turn de lemn asemenea Mategriffonului construit la Messina. Abia ieșit din convalescență, a insistat să viziteze liniile ostașilor săi.[10]

La rândul său, Saladin a primit întăriri la sfârșitul lunii iunie. Oastea din Sinjar a sosit la 25 iunie, în timp ce, câteva zile după aceea, au ajuns o nouă oaste egipteană precum și trupele emirului din Mosul. Alte unități ale emirilor din Shaizar si din Hama au ajuns la începutul lui iulie. În ciuda acestor sporiri de efective, nu a fost în măsură să-i disloce pe franci din tabăra lor. Aceștia folosiseră acalmia din iarnă, când ploaia înmuiase solul și se înconjuraseră cu valuri de pământ și șanțuri ușor de apărat. Pe toată durata lunilor iunie și iulie maniera de luptă a rămas neschimbată. Mașinile de asediu frânce și-au continuat bombardamentul asupra zidurilor Acrei însă, de îndată ce făceau o mică breșă și francii se grăbeau să o lărgească, garnizoana îi dădea de veste lui Saladin care lansa un atac asupra taberei creștine, îndepărtându-i astfel de la ziduri pe agresori. Ocazional, au avut loc și înfruntări navale. Sosirea flotelor engleză și franceză făcuse ca sarazinii să piardă supremația maritimă și, din ce în ce mai rar, se întâmpla ca navele musulmane să poată pătrunde în port cu provizii. Hrana și materialul de luptă se împuținaseră în orașul asediat și au început să se audă voci despre capitulare.[11]

---

[10] *Ibid.*, pp. 213–225; Ambroise, col. 123; Benedict de Peterborough, II, pp. 170; „Arnaldia", pe care Ambroise o denumește „Leonardie", era probabil o formă de scorbut. Vezi La Monte și traducerea lui Hubert la Ambroise, p. 196, n. 2.

[11] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 224–227.

Boala şi certurile au continuat în tabăra creştină. Patriarhul Heraclius a murit şi au început intrigile în vederea alegerii unui succesor.[12] Disputa în privinţa coroanei a continuat, Richard îmbrăţişând cauza regelui Guy, în timp ce Filip a apărat poziţia lui Conrad. Pisanii s-au alăturat taberei lui Richard, astfel că genovezii, la sosirea flotilei lor, şi-au oferit serviciile lui Filip. Când regele Franţei a plănuit un atac în forţă asupra oraşului către sfârşitul lui iunie, Richard, care nu se întremase într-atât încât să participe la luptă şi temându-se că va pierde roadele victoriei, a refuzat să le permită oamenilor săi să ia parte. Atacul a eşuat din cauza absenţei supuşilor şi prietenilor săi, iar contraatacul lui Saladin asupra taberei a fost respins cu mare dificultate.[13] Relaţiile dintre Richard şi Filip au fost complicate de moartea la 1 iunie a lui Philippe, conte de Flandra, cruciatul şovăielnic din 1177. Acesta nu avea moştenitori direcţi şi, cum regele Franţei avea anumite drepturi la moştenire, regele Angliei nu era dispus ca o provincie atât de bogată şi de strategic plasată să cadă în mâinile rivalului său. Când Filip, amintind de cele convenite la Messina, a solicitat jumătate din insula Cipru, Richard a replicat cerând jumătate din Flandra. Niciuna dintre părţi nu a dat curs solicitării exprimate, dar nemulţumirea a rămas.[14]

La 3 iulie nepotul lui Saladin, Taki, a încercat zadarnic să-şi croiască drum spre oraş. Francezii făcuseră o breşă serioasă în zid, dar fuseseră obligaţi să se retragă. Opt zile mai târziu, folosind momentul când alţi cruciaţi se aflau la masă, şi-au încercat norocul cu acelaşi succes iniţial, dar şi cu acelaşi eşec final. La acel moment garnizoana se decisese să renunţe la luptă. Au fost trimişi emisari în tabăra cruciată la 4 iulie, dar Richard le-a respins propunerile. În aceeaşi zi ambasadorii săi l-au vizitat pe Saladin, cerând să li se permită să cumpere fructe şi gheaţă şi subliniind că existau condiţii pentru a se ajunge la pace. Saladin a fost uluit

---

[12] Vezi prefaţa lui Mas Latrie la Haymar Monachus, p. XXXVI.

[13] Ambroise, col. 123; Rigord, pp. 108–109; Haymar Monachus, p. 35.

[14] Rigord, p. 113; Benedict de Peterborough, II, p. 171.

să afle că oamenii din interiorul Acrei își pierduseră speranța. Le-a promis ajutor imediat, dar nu a putut să-și pună în mișcare oastea pentru atacul de amploare împotriva taberei creștine pe care îl plănuise pentru 5 iulie. La 7 iulie un înotător a adus un ultim apel din fortăreață. Fără ajutor, garnizoana nu mai putea rezista. Bătălia din 11 iulie a fost ultima tentativă a celor asediați. În ziua următoare și-au oferit capitularea și condițiile le-au fost acceptate. Acra urma să fie predată cu toate ale sale, cu corăbiile și depozitele militare. Două sute de mii de monede de aur urma să fie plătite francilor și un plus de patru sute lui Conrad în persoană. O mie cinci sute de prizonieri creștini, dintre care o sută de prizonieri de rang înalt înscriși pe o listă, aveau sa fie eliberați și relicva Sfintei Cruci trebuia restituită. Dacă aceste condiții erau îndeplinite, atunci viața apărătorilor avea să fie cruțată.

Un înotător a părăsit portul pentru a-i transmite lui Saladin termenii acordului, întrucât el era cel care trebuia să îl pună în aplicare. A fost îngrozit. Pe când stătea în fața cortului său compunând un răspuns în care interzicea garnizoanei să se predea în asemenea condiții, a văzut stindardele francilor fluturând pe turnurile cetății. Era prea târziu. Oamenii săi încheiaseră un tratat în numele său și, ca un om de onoare, a fost nevoit să îl respecte. Și-a mutat tabăra la Shafr'amr pe drumul spre Sephoria, ceva mai departe de oraș, de vreme ce nu era în măsură să facă ceva pentru a-l apăra, și a avut tăria să-i primească pe ambasadorii francilor victorioși.[15]

Imediat ce capitularea a fost acceptată, garnizoana sarazină a ieșit din Acra. Cuceritorii au fost mișcați să o vadă luată în captivitate, căci i-au admirat curajul și tenacitatea demne de o cauză mai bună. Când ultimul sarazin a ieșit, au pătruns în oraș francii

---

[15] *Itinerarium*, pp. 227–233; Ambroise, col. 133–139; Benedict de Peterborough, II, pp. 174–179; Rigord, pp. 115–116; Ernoul, p. 274; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 173–174; Abu Shama, II, pp. 19–29; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 258–269; Ibn al-Athir, II, pp. 44–46.

conduși de Conrad, al cărui purtător de stindard ducea baniera personală a acestuia, precum și pe cele ale regilor. Regele Richard s-a instalat în vechiul palat regal, lângă zidul de nord al orașului, în timp ce regele Filip a ales vechiul sediu al Templierilor situat pe malul mării, aproape de vârful peninsulei. Certuri scandaloase au însoțit împărțirea cartierelor din oraș. Ducele Austriei, ca șef al oștii germane, a solicitat o poziție egală cu cea a regilor Franței și Angliei și, drept consecință, și-a înfipt stindardul alături de cel al lui Richard. A fost dat jos de englezi, care l-au aruncat în șanțul de dedesubt. A fost o insultă pe care Leopold de Austria nu a iertat-o niciodată. A plecat spre casă câteva zile mai târziu, purtând în inimă ura față de Richard. Negustorii francezi și nobilii care deținuseră anterior proprietăți la Acra au solicitat restituirea acestora. Aproape toți erau susținători ai lui Conrad și, drept urmare, au făcut apel la regele Filip atunci când cruciații au încercat să îi deposedeze. Filip a insistat ca drepturile lor să fie respectate.[16]

Primul lucru care trebuia făcut consta în curățarea și reconsacrarea bisericilor din Acra. Când acest lucru a fost dus la îndeplinire sub conducerea legatului papal, Adelard de Verona, prinții s-au reunit pentru a rezolva în sfârșit chestiunea regalității. După ceva discuții s-a convenit ca Guy să rămână rege până la moarte, când coroana urma să treacă lui Conrad și Isabellei și descendenților acestora. Până atunci Conrad avea să fie senior de Tyr, Beirut și Sidon, și urma ca veniturile regale să fie împărțite între Guy și Conrad. După ce a asigurat viitorul lui Conrad, regele Filip a pus în discuție întoarcerea. Suferise aproape continuu de când venise în Țara Sfântă și își făcuse datoria de creștin ajutând la recucerirea Acrei. Totodată l-ar fi lăsat la fața locului pe ducele

---

[16] *Itinerarium*, p. 234; Ernoul, pp. 274–275; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 175–176; *Chronica Regia Coloniensis*, p. 154, pentru istoria disputei lui Richard cu Leopold de Austria. Ansbert, *Expeditio Friderici*, p. 102, spune că Leopold a fost nemulțumit de atacul lui Richard împotriva Ciprului, pentru că mama sa era verișoară primară cu Isaac Comnenul.

Burgundiei și împreună cu cea mai mare parte a oștirii sale. În zadar a insistat Richard ca ambii regi să facă o declarație comună că vor rămâne trei ani în Orient. Tot ce a putut promite Filip a fost să nu atace teritoriile franceze ale lui Richard până când acesta nu revenea acasă, o promisiune pe care nu și-a ținut-o pe deplin. La 31 iulie Filip a părăsit Acra îndreptându-se spre Tyr alături de Conrad, care a motivat că trebuie să își vadă posesiunile, deși, în realitate, nu dorea să slujească într-o oaste condusă de Richard. Trei zile mai târziu Filip a luat calea mării de la Tyr spre Brindisi.[17]

Plecarea lui Filip a fost privită de englezi ca o dezertare laşă și ca o trădare. Se pare însă că sănătatea îi era într-adevăr șubredă și avea acasă probleme, precum moștenirea Flandrei, de a căror rezolvare era personal responsabil. În plus bănuia că Richard complotează împotriva lui și că viața îi este în pericol. A circulat o anecdotă curioasă potrivit căreia, atunci când era grav bolnav, Richard l-a vizitat pentru a-i da vestea falsă că unicul fiu al lui Filip, Ludovic, murise, gest ce poate fi interpretat fie ca o mostră de umor negru, fie ca o încercare sinistră de a-i provoca bolnavului un șoc pe care să nu îl poată suporta. Erau mulți în oastea creștină gata să ia partea lui Filip și temerilor lui. Cu toate că Richard stârnea devotamentul oamenilor săi și admirația sarazinilor, pentru seniorii Orientului frânc regele Franței era monarhul pe care îl respectau și pe care îl simțeau că le înțelege nevoile.[18]

Odată Filip plecat, Richard a preluat comanda întregii oștiri și a negocierilor cu Saladin. Sultanul a fost de acord să respecte tratatul încheiat de oamenii săi la Acra. În timp ce cruciații se apucaseră

---

[17] *Itinerarium*, pp. 238–239; Ambroise, col. 142–143; Benedict de Peterborough, II, pp. 183–185, 192–199, 227–231; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 179–181, afirmă că regele Filip era într-adevăr bolnav. Ernoul, pp. 277–278; Rigord, pp. 116–117; William the Breton, pp. 106–109.

[18] *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*, pentru relatarea intrigilor lui Richard; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 240, susține că autoritatea regelui Franței era unanim recunoscută și că regele Angliei îi era inferior ca rang, deși îl depășea în bogăție, curaj și faimă.

să reclădească și să întărească zidurile Acrei, Saladin a început să strângă prizonierii și banii ce îi fuseseră ceruți. La 2 august reprezentanți ai creștinilor i-au vizitat tabăra, aducând consimțământul lui Richard ca banii și prizonierii să fie dați în trei etape. Prizonierii sarazini trebuiau să fie eliberați după achitarea primei tranșe. Oaspeților le-a fost arătată Sfânta Cruce pe care Saladin o avea cu sine și i s-au închinat. La 11 august, o primă tranșă de prizonieri și de bani a fost trimisă în tabăra creștină. Ambasadorii creștini au confirmat că numărătoarea era corectă, dar că nu toți prizonierii de rang înalt ce fuseseră numiți au fost predați. Din acest motiv ostașii sultanului capturați la Acra nu au fost eliberați. Saladin a solicitat ori să fie primiți banii și un număr de ostatici în schimbul seniorilor care lipseau și să-i fie eliberați oamenii, ori să fie primiți banii și să-i fie dați ostatici pentru a avea garanția eliberării oamenilor săi. Ambasadorii au respins ambele variante. Ei au cerut banii și au promis doar o garanție în privința prizonierilor sarazini. Neavând încredere în vorbele lor, Saladin a refuzat să dea ceva până când oamenii săi nu erau puși în libertate.

Richard era nerăbdător să părăsească Acra și să pornească spre Ierusalim. Prizonierii sarazini erau o bătaie de cap pentru el și a fost bucuros să găsească o scuză pentru a scăpa de ei. Cu sânge rece, la 20 august, la mai bine de o săptămână de la revenirea ambasadorilor, a declarat că Saladin și-a încălcat promisiunea și a poruncit executarea celor două mii șapte sute de supraviețuitori ai garnizoanei Acrei. Ostașii săi s-au oferit să ducă la îndeplinire măcelul, mulțumindu-i lui Dumnezeu pentru șansa de a-și răzbuna camarazii căzuți în timpul asediului, cel puțin așa ne dau de înțeles apologeții lui Richard. Soțiile și copiii prizonierilor au avut aceeași soartă. Doar câțiva demnitari și câțiva bărbați suficient de puternici pentru a fi folosiți la muncă au fost cruțați. Avanposturile sarazine din jurul Acrei au văzut ce s-a întâmplat și s-au grăbit să-și salveze semenii. Deși au luptat până la căderea nopții, nu au putut face nimic. Când măcelul a luat sfârșit, englezii au părăsit

locul lăsând cadavrele mutilate, iar musulmanii au putut veni pentru a-şi recunoaşte prietenii martirizaţi.[19]

Joi, 22 august, Richard a plecat din Acra în fruntea oştirii cruciate. Conrad şi mulţi dintre seniorii locali erau absenţi, în timp ce francezii, sub conducerea ducelui Burgundiei, au pornit în ariergardă fără tragere de inimă. Niciunul dintre ostaşi nu a dorit să părăsească oraşul în care locuiseră atât de confortabil în ultima lună, cu hrană din belşug şi cu femei destrăbălate, care să le satisfacă dorinţele. Nu erau mulţumiţi nici de faptul că singurele femei acceptate în oaste erau spălătoresele. Forţa personalităţii lui Richard era însă copleşitoare. Saladin se afla încă la Shafr'amr controlând cele două drumuri principale care porneau de la ţărm, cel spre Tiberiada şi Damasc şi cel care mergea prin Nazaret la Ierusalim. Richard a urmat însă drumul de coastă care îi asigura protecţia flancului de mare şi de propria flotă. Sultanul a pornit pe un drum paralel şi şi-a aşezat tabăra la Tel-Kaimun pe pantele muntelui Carmel. De acolo a mers să inspecteze regiunea de la sud de Carmel pentru a căuta un loc de bătălie.

Creştinii au trecut de Haifa, ale cărei fortificaţii fuseseră distruse de Saladin, puţin după căderea Acrei şi au ocolit muntele Carmel. Înaintarea lor a fost lentă, pentru a permite flotei să ţină pasul cu ei şi pentru că Richard era de părere că ostaşii trebuiau să se odihnească în fiecare zi. În plus, bătea un vânt dinspre vest, iar corăbiile aveau dificultăţi în a naviga. Călăreţii sarazini atacau din când în când oamenii răzleţi din oastea creştină pe care îi duceau lui Saladin. După ce erau chestionaţi erau apoi executaţi ca răzbunare pentru masacrul de la Acra. Doar femeile erau cruţate.

---

[19] *Itinerarium*, pp. 240–243; Ambroise, col. 144–148 (amândoi justifică gestul lui Richard prin cruzimea lui Saladin şi amintesc de încercarea lui Conrad de a primi custodia prizonierilor. Ambroise îi mulţumeşte lui Dumnezeu pentru masacru); Ernoul, pp. 276–277; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 178–179; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 270–274, cu o versiune mai convingătoare; Abu Shama, II, pp. 30–33, susţine că Saladin le-a cerut Templierilor, în al căror cuvânt credea, deşi îi ura, să garanteze pentru respectarea acordului, dar aceştia au refuzat, bănuind că Richard îl va nesocoti. Sfânta Cruce nu a fost restituită.

În acest timp Richard a depășit muntele Carmel și și-a stabilit tabăra în apropiere de Cezareea.

La 30 august cele două oștiri au ajuns în contact în momentul în care creștinii s-au aflat lângă Cezareea. Din acest moment au existat lupte aspre în fiecare zi, dar Richard și-a împins oștirea înainte. Se afla în elementul său luptând de obicei în avangardă, dar, regulat, călărea de-a lungul întregului front pentru a-și îmbărbăta trupele. Căldura era toridă, iar occidentalii greu înarmați și neobișnuiți cu soarele și-au pierdut viața din cauza insolației, alții au leșinat și au fost uciși în locul în care au căzut. Ducele Burgundiei și trupele franceze aproape că au fost anihilate în ariergardă fiind plasați în spatele carelor de transport, dar au reușit totuși să scape cu bine. Întreaga oaste a continuat să înainteze scandând la intervale regulate rugăciunea *Sanctum Sepulchrum adjuva* (Sfânt Mormânt, ajută-ne!).

Câteva zile mai târziu, Saladin și-a ales locul de bătălie. Era plasat la nord de Arsuf într-un loc în care câmpia era suficient de întinsă pentru a lăsa cavaleriei loc să se desfășoare și era protejată de pădurile care înaintau până la trei kilometri de malul mării. La 5 septembrie, Richard a cerut o întrevedere și l-a întâlnit pe fratele sultanului, al-Adil. Nerăbdător să poarte lupta, a cerut nici mai mult nici mai puțin decât întreaga Palestină. Al Adil a sistat imediat negocierile.

Sâmbătă dimineața, la 7 septembrie, a fost evident pentru Richard că sarazinii vor forța bătălia și și-a pregătit trupele. Carele de transport au fost răspândite de-a lungul țărmului sub paza lui Henric de Champagne și a unei părți din pedestrime. În prima linie se aflau arcașii, iar în spatele lor cavalerii. Templierii se aflau în dreapta, la capătul de sud al liniei de luptă. Urmau apoi bretonii și oamenii din Anjou, apoi trupele din Guyenne conduse de Guy și fratele său Geoffroy de Lusignan. În centru se afla însuși regele cu trupele engleze și normande, urmau apoi flamanzii și seniorii locali conduși de Jacques d'Avesnes, francezii sub comanda lui Hugues de Burgundia, iar la extrema stângă, Ospitalierii. După stabilirea ordinii de luptă, Richard și

ducele Burgundiei au călărit de-a lungul liniei pentru a-şi încuraja oamenii.

Atacul sarazinilor a început pe la mijlocul dimineţii. Val după val trupele pedestre africane şi beduine uşor înarmate au aruncat asupra creştinilor săgeţi şi suliţe. Au reuşit să împrăştie prima linie, dar nu au putut face nimic împotriva cavaleriei greu înarmate. Brusc s-au dat la o parte, făcând loc şarjei călărimii turce ce purta săbii şi topoare. Au atacat cel mai puternic sectorul ocupat de Ospitalieri, de flamanzi şi de nobililii din Orient, sperând să anihileze flancul stâng cruciat. Cavalerii au rezistat atacului şi, după fiecare val, arcaşii şi-au refăcut linia. În ciuda insistenţei oamenilor săi, Richard nu a permis niciunei unităţi să treacă la atac până în momentul ales de el, când şarjele turceşti au arătat semne de oboseală şi când grosul oştirii sarazine se afla în apropiere. De câteva ori marele maestru al Ospitalierilor i-a trimis vorbă pentru a-l ruga să dea semnalul. Regele i-a răspuns că va trebui să reziste până se va trece la ofensivă. Pe când Richard poruncea încă să se aibă răbdare, doi dintre cavaleri, mareşalul Ospitalierilor şi Baldwin Carew, au luat chestiunea pe cont propriu şi au atacat duşmanul, toţi camarazii urmându-le exemplul. La vederea şarjei, întreaga linie a cavaleriei a dat pinteni cailor. A existat mai întâi ceva confuzie, întrucât arcaşii nu erau pregătiţi şi se aflau în drum. Regele însuşi a alergat în mijlocul încăierării pentru a restabili ordinea şi pentru a lua comanda luptei. Secretarul lui Saladin, care privea de pe o înălţime apropiată, a privit cu admiraţie spectacolul şarjei cavaleriei creştine. Pentru ostaşii musulmani a fost prea mult. Au rupt rândurile şi au fugit. Saladin a reuşit să-i regrupeze la timp pentru a-şi apăra tabăra şi chiar pentru a conduce un nou atac împotriva duşmanului. Era însă zadarnic. La căderea serii oastea creştină rămăsese stăpână pe câmpul de luptă şi îşi continua marşul spre sud.[20]

---

[20] *Itinerarium*, pp. 256–278; Ambroise, col. 160–178; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 281–295; Abu Shama, II, pp. 36–40.

Bătălia de la Arsuf nu a fost decisivă, dar a fost o mare victorie morală pentru creştini. Pierderile lor au fost surprinzător de mici, deşi printre cei morţi s-a aflat bravul cavaler Jacques d'Avesnes, care zăcea înconjurat de cadavrele a cincisprezece musulmani în jurul său. Însă nici pierderile sarazinilor nu au fost foarte mari. Niciun emir de seamă nu a căzut în luptă, iar în ziua următoare Saladin îşi adunase toţi oamenii şi era gata să dea o nouă luptă, pe care Richard a refuzat-o pentru că nu era suficient de puternic pentru a o provoca. Valoarea victoriei a constat în încrederea pe care a dat-o creştinilor. Era prima bătălie de anvergură în câmp deschis dată după Hattin şi se demonstrase că Saladin nu era invincibil. Venită la puţin timp după cucerirea Acrei, părea să indice că soarta războiului se schimbase şi că Ierusalimul putea fi recucerit. Faima lui Richard ajunsese la apogeu. Şarja victorioasă fusese iniţiată, este drept, împotriva ordinelor sale, dar la doar câteva minute înainte de a o porunci. Răbdarea de până atunci şi modul în care a condus lupta după iniţierea şarjei arătaseră că avea excelente calităţi de comandant. Era o bună speranţă pentru viitorul Cruciadei.

Pe de altă parte, Saladin suferise o umilinţă personală şi publică. Oastea sa fusese ineficientă la Acra, iar acum era învinsă într-o bătălie în câmp deschis. Ca şi marele său predecesor, Nur-ed-Din, Saladin a pierdut, pe măsură ce a îmbătrânit, ceva din vigoarea şi din controlul asupra oamenilor. Sănătatea îi era şubredă, suferind de atacuri continue de malarie. Era mai puţin capabil decât în zilele tinereţii să-şi impună deciziile asupra certăreţilor emiri care îi erau vasali. Mulţi dintre aceştia îl priveau ca pe un parvenit şi drept un uzurpator şi erau gata să devină insuburdonaţi dacă steaua sa intra în declin. Nu îşi putea permite aşadar să fie învins de Richard. Înainte de orice nu trebuia să piardă Ierusalimul, a cărui cucerire constituise cel mai mare triumf al său. Şi-a condus oastea în bună rânduială la Ramla, pe drumul spre Ierusalim, pentru a aştepta următoarea mişcare a lui Richard.

Oastea cruciată s-a îndreptat spre Jaffa şi a început să-i reconstruiască fortificaţiile. Până atunci Richard avusese flota, care îi asigurase

aprovizionarea, în flancul său. Nu era pregătit să pornească spre interior către Orașul Sfânt fără a avea o bază puternică pe țărm. Mai mult, după îndelungatul marș de-a lungul litoralului oastea era obosită și avea nevoie de repaus. Prudența și amânarea i-au nedumerit pe mulți dintre istorici. Dacă s-ar fi deplasat rapid spre Ierusalim, l-ar fi găsit slab apărat și cu zidurile în stare proastă. Însă oastea lui Saladin fusese doar înfrântă nu și distrusă. Era încă o putere formidabilă și, chiar dacă Richard ar fi pătruns în Ierusalim, oastea dușmană i-ar fi putut tăia legătura cu țărmul. Era prudent să fie asigurată Jaffa înainte de începerea marii aventuri. Cu toate acestea, amânarea a fost prea îndelungată. I-a permis lui Saladin să consolideze fortificațiile Orașului Sfânt. Apoi, de teamă ca nu cumva Richard să pornească spre Ascalon și să stabilească acolo o bază din care să fie tăiată legătura cu Egiptul, și-a luat o parte din oastea de la Ramla și, ajuns la Ascalon, a demolat întregul oraș, în ciuda bogăției și prosperității sale.[21]

În acest timp oastea creștină se bucura de confortul de la Jaffa. Viața era plăcută. Existau din abundență fructe și legume în grădinile din jurul orașului, iar corăbiile aduceau provizii din belșug. Aduceau și femei vesele pentru a-i distra. Sarazinii stăteau la distanță. Existaseră doar câteva încăierări cavalerești în câmpia Lyddei, la marginile taberei. Oastea a devenit molatică și indolentă. Mulți ostași au făcut cale întoarsă spre Acra. Richard l-a trimis pe regele Guy pentru a-i convinge să revină, dar aceștia nu l-au băgat în seamă. A fost nevoie de vizita personală a lui Richard la Acra pentru a-i readuce la ascultare.[22] Richard avea propriile sale griji. Nu era bucuros de ce se întâmpla la Acra și mai la nord, unde facțiunea lui Conrad era puternică. Existau tulburări în Cipru, unde Richard de Camville murise, iar Robert de Turnham avea dificultăți în a reprima o răzmeriță și se temea de ceea ce regele Filip ar fi putut face la revenirea în Franța. A rezolvat problema Ciprului, vânzând

---

[21] *Itinerarium*, pp. 280–281; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 295–300; Abu Shama, II, pp. 41–44; Ibn al-Athir, II, p. 50–51, arată că, în privința Ascalonului, Saladin a cedat sfaturilor emirilor săi împotriva voinței sale.

[22] *Itinerarium*, pp. 283–6; Ambroise, col. 187–189.

insula Templierilor.[23] Era însă nerăbdător să inițieze negocieri cu Saladin care, la rândul său, era pregătit să-i asculte propunerile și și-a împuternicit fratele să negocieze în numele său.

Imediat ce a ajuns la Jaffa, Richard l-a trimis pe Onfroy de Toron, care era cel mai bun cunoscător de arabă din oastea sa și pentru care avea o mare afecțiune, la Lydda unde se afla al-Adil pentru a discuta preliminariile unui armistițiu, dar nu s-a ajuns la nicio concluzie. Al-Adil era un diplomat iscusit și a mascat nerăbdarea fratelui său pentru a se ajunge la o înțelegere. Talentului său diplomatic i s-a oferit o splendidă oportunitate în octombrie, când au sosit mesageri de la Tyr pentru a-l întreba dacă ar primi o ambasadă de la Conrad.

Prima solicitare a lui Richard avusese în vedere nici mai mult, nici mai puțin decât Ierusalimul, cu întregul ținut de la vest de apa Iordanului și restituirea Sfintei Cruci. Saladin a replicat că orașul era Sfânt și pentru musulmani și că nu va retroceda Sfânta Cruce fără o compensație. Câteva zile mai târziu, la 20 octombrie, Richard a făcut noi propuneri. Ca toți cruciații, îl admira pe al-Adil, pe care îl numea Safadin, și a sugerat ca acesta să primească întreaga Palestină stăpânită la acel moment de Saladin și să o ia în căsătorie pe regina Joanna a Siciliei, care ar fi primit ca dotă orașele litorale cucerite de Richard și Ascalonul. Perechea ar fi urmat să trăiască la Ierusalim, unde creștinii ar fi primit libertatea de a intra. Crucea trebuia restituită, toți prizonierii eliberați, iar Templierii și Ospitalierii trebuiau să își primească înapoi vechile proprietăți. Atunci când secretarul i-a prezentat oferta, Saladin a tratat-o ca pe o glumă și a acceptat-o în joacă. Richard însă era destul de serios în privința propunerilor. Regina Joanna, care împreună cu Berengaria i se alăturaseră la Jaffa, a fost îngrozită când a auzit sugestia. Nimic, a spus ea, nu ar fi putut să o convingă să se mărite cu un musulman. Astfel Richard l-a întrebat pe al-Adil dacă nu ar dori să devină creștin. Al-Adil a refuzat în chip politicos, dar l-a invitat pe Richard la un banchet somptuos

---

[23] Benedict de Peterborough, II, pp. 172–173; Ernoul, p. 273; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 170, 189–190.

ținut la Lydda la 8 noiembrie. A fost o festivitate prietenoasă în care fiecare parte s-a întrecut în dovezi de afecțiune și oferirea de daruri. În aceeași vreme, Saladin se întreținea în tabăra sa cu ambasadorul trimis de Conrad, fermecătorul Reynaud de Sidon, a cărui viclenie în privința Beaufortului fusese iertată.

În dimineața următoare, Saladin l-a primit pe emisarul lui Richard, Onfroy de Toron. Acesta aducea o propunere potrivit căreia al-Adil ar fi fost recunoscut ca stăpân al Palestinei atâta vreme cât creștinii primeau o parte din Ierusalim. Se spera în perfectarea căsătoriei cu Joanna, deși Richard recunoștea că o bună parte dintre creștini erau oarecum îngroziți de idee. O dispensă papală ar fi putut să o facă pe Joanna să-și schimbe părerea, cel puțin așa credea Richard. Dacă nu, al-Adil se putea căsători cu nepoata Eleonora de Bretania, care, ca pupilă a regelui, putea fi căsătorită fără a fi nevoie de imixtiunea papalității. Când toate acestea aveau să fie duse la îndeplinire, Richard avea să se întoarcă în Europa. Oferta lui Conrad fusese mai puțin senzațională. În schimbul Sidonului și Beirutului, ar fi rupt relația cu cruciații și lua în calcul chiar retrocedarea Acrei. Însă, atunci când a fost întrebat dacă ar lua armele împotriva lui Richard, ambasadorul s-a eschivat.

Saladin a ținut sfat pentru a decide cu care parte a francilor ar fi trebuit continuate negocierile. Al-Adil și alți emiri au votat pentru Richard, mai puțin poate din simpatie pentru rege, cât pentru că în acest fel acesta ar fi plecat curând din Palestina, în timp ce Conrad, pentru care resimțeau un oarecare respect, ar fi rămas în permanență. Propunerile lui Richard au fost acceptate în principiu, însă suita lui Onfroy a fost destul de dezamăgită să-l vadă într-o zi pe Reynaud de Sidon vânând în compania lui al-Adil, între cei doi existând o evidentă prietenie. Într-adevăr al-Adil a ținut negocierile în suspensie până la sosirea iernii.[24] Între timp existaseră ciocniri sporadice și dezorganizate între oștiri. Într-o bună zi de la sfârșit de noiembrie, pe când vâna cu șoimi, Richard a căzut într-o ambuscadă

[24] *Itinerarium*, pp. 295–297; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 302–335, pentru o expunere detaliată a negocierilor; Abu Shama, II, pp. 45–50.

a sarazinilor şi ar fi fost făcut prizonier dacă un brav cavaler, Guillaume de Préaux, nu ar fi strigat să fie el luat prizonier în locul regelui. Şi alţi cavaleri au căzut în acea zi, dar în afara acestei hărţuieli nu au existat înfruntări de anvergură.[25]

Când au început ploile de noiembrie, Saladin şi-a demobilizat jumătate din oaste şi s-a retras cu cealaltă în tabăra de iarnă de la Ierusalim. Întăriri din Egipt se aflau pe drum. Richard a refuzat însă să se lase descurajat de vreme. La mijlocul lunii şi-a condus oastea, întărită cu unităţi proaspăt sosite de la Acra, ajungând până la Ramla pe care a găsit-o părăsită şi cu fortificaţiile distruse de sarazini. A stat în acel loc şase săptămâni aşteptând o şansă să pornească împotriva Ierusalimului. În acest timp au avut loc atacuri ale sarazinilor asupra avanposturilor sale. El însuşi a fost aproape să fie capturat în timpul unei recunoaşteri făcute lângă castelul Blanchegarde. Într-o altă incursiune, seniorul de Leicester a fost capturat, dar ulterior a fost pus în libertate. Pe durata ultimelor zile ale anului, vremea a fost atât de rea, încât Saladin şi-a rechemat trupele. Richard şi-a petrecut Crăciunul la Latrun, la poalele dealurilor Iudeei, iar la 28 decembrie oastea a urcat pe înălţimi fără a întâmpina opoziţie. Ploaia cădea în torente, iar drumul era desfundat. Un vânt puternic a dărâmat stâlpii corturilor înainte ca acestea să poată fi ridicate. La 3 ianuarie oastea atinsese fortul Beit-Nuba aflat doar la nouăsprezece kilometri de Oraşul Sfânt. Ostaşii englezi şi francezi erau plini de entuziasm. Chiar şi neplăcerile din tabără provocate de vremea umedă şi cu vânt, precum şi paguba produsă de ploaie rezervelor de pesmeţi şi de carne de porc, care constituiau mâncarea de bază, pierderile provocate de vânt, lipsa de provizii pentru cai, oboseala şi frigul deveneau toate suportabile dacă aveau să-şi atingă curând obiectivul. Însă cavalerii care cunoşteau regiunea, Ospitalierii, Templierii şi nobilimea locală, au adoptat o poziţie mai înţeleaptă şi mai dureroasă. Ei i-au spus regelui Richard că şi dacă ar fi trecut prin ploaie de înălţimile noroioase şi ar fi ajuns la Ierusalim şi chiar dacă ar fi reuşit să ţină piept oştirii

[25] *Itinerarium*, pp. 286–288.

lui Saladin de acolo, mai exista în apropiere o oaste sosită din Egipt. Ar fi fost prins între cele două. Și chiar dacă Ierusalimul ar fi fost cucerit, situația nu s-ar fi schimbat foarte mult. Odată pelerinajul dus la îndeplinire, mare parte dintre cruciați s-ar fi întors în Europa, iar ostașii din partea locului nu erau atât de numeroși pentru a asigura orașul împotriva forțelor unite ale islamului. Richard s-a lăsat convins. După cinci zile de ezitări a sunat retragerea.[26] Oastea a pornit înapoi prin zloată, înfuriată și deprimată, spre Ramla. Englezii au îndurat dezamăgirea cu fermitate, dar francezii, cu temperamentul lor înfocat, au început să dezerteze. Mulți dintre ei, inclusiv ducele Burgundiei, s-au retras la Jaffa, alții chiar la Acra. Richard a înțeles că pentru restabilirea moralului trupelor era nevoie de ceva acțiune. A ținut un sfat la 20 ianuarie și cu aprobarea acestuia a poruncit oștirii să pornească de la Ramla spre Ibelin și Ascalon. Acolo a început să refacă puternica fortăreață pe care Saladin o demantelase cu câteva luni mai devreme. Ca și Saladin, a înțeles foarte bine importanța strategică a locului. A reușit să-i convingă și pe francezi să i se alăture.[27]

Cu excepția unei vizite la Acra, Richard a petrecut următoarele patru luni la Ascalon, construind cel mai puternic castel de pe țărmul Palestinei. Oamenii săi au muncit bine, în ciuda dificultăților. Nu exista acolo un port corespunzător, iar proviziile care soseau cel mai adesea pe calea mării nu puteau fi uneori descărcate. Vremea pe timpul iernii a fost constant neprielnică. Însă Saladin nu i-a deranjat. Mulți dintre supușii lui Richard au văzut în acest gest un refuz cavaleresc de a-i ataca într-un moment în care erau vulnerabili, spre nemulțumirea emirilor. În realitate a dorit să își odihnească trupele și să aștepte întăriri de la Jezireh și de la Mosul. E posibil ca unii dintre emiri să fi fost nemulțumiți, dar nu din pricina lipsei de acțiune. Cât timp aceștia se aflau într-o astfel de dispoziție nu putea risca o bătălie.[28]

---

[26] *Ibid.*, pp. 303–308; Ambroise, col. 203–208.

[27] *Itinerarium*, pp. 309–312; Ambroise, col. 208–211; Abu Shama, II, p. 51.

[28] *Itinerarium*, pp. 313–317; Ambroise, col. 212–214.

În plus, veşti primite de la Acra arătau că francii sunt dezbinaţi. În februarie Richard l-a chemat pe Conrad să îl ajute la lucrările de la Ascalon, însă Conrad a refuzat să vină. Câteva zile mai târziu, Hugues de Burgundia şi mulţi dintre francezi au pornit spre Acra. Regele Filip îl lăsase pe duce cu foarte puţini bani pentru trupe şi plata acestora se făcuse până atunci prin împrumuturi acordate de Richard. Însă până şi bogata vistierie a lui Richard începuse să se golească. Nu îşi putea permite să îi mai finanţeze. La Acra, eterna rivalitate dintre pisani şi genovezi, şi unii şi ceilalţi având la faţa locului numeroşi oameni şi multe corăbii, a degenerat într-un conflict deschis. Pisanii, pretinzând că acţionează în numele regelui Guy, au ocupat oraşul sub ochii lui Hugues de Burgundia care tocmai sosise. Timp de trei zile au reuşit să-l păstreze împotriva lui Hugues, a lui Conrad şi a genovezilor şi au cerut ajutor lui Richard. La 20 februarie Richard a ajuns la Acra şi a încercat sa facă pace. A avut o întrevedere cu Conrad la Casal Imbert, pe drumul spre Tyr, care s-a încheiat fără rezultat. Conrad a persistat în refuzul de a se alătura lucrărilor de la Ascalon chiar şi atunci când Richard l-a ameninţat că, procedând astfel, toate posesiunile îi vor fi confiscate. Era o ameninţare care nu putea fi dusă la îndeplinire. Când Richard a revenit la Ascalon după ce reuşise să impună un armistiţiu precar, era mai mult ca oricând convins că trebuia încheiată pacea cu Saladin.[29]

El se afla încă în legătură cu al-Adil. Un emisar englez, Stephen de Turnham, a vizitat Ierusalimul pentru a-l vedea pe sultan şi cu fratele acestuia şi a fost uimit ca, la sosirea la porţile oraşului, să îi vadă ieşind pe Reynaud de Sidon şi pe Balian d'Ibelin. Negocierile lui Saladin cu Conrad nu fuseseră întrerupte, iar prezenţa lui Balian era rău prevestitoare pentru că era un cavaler foarte respectat de sultan. Cu toate acestea, la 20 martie al-Adil a plecat spre tabăra lui Richard cu o ofertă clară. Creştinii puteau păstra ceea ce cuceriseră şi aveau dreptul de a face pelerinaje la Ierusalim şi de a menţine acolo preoţi. Sfânta Cruce urma să le fie restituită. Puteau anexa şi Beirutul

[29] *Itinerarium*, pp. 319–324; Ambroise, col. 218–221.

dacă fortificațiile erau dărâmate. Ambasada a fost bine primită de rege. Ca o onoare specială, unul dintre fiii lui al-Adil a fost învestit cavaler, deși este probabil că elementele creștine ale ceremoniei să fi fost omise. Când al-Adil s-a înapoiat la fratele său, la început de aprilie, se părea că se ajunsese în sfârșit la o înțelegere.[30]

Nevoia unui acord a devenit și mai limpede câteva zile mai târziu, când abatele de la Hereford a sosit din Anglia pentru a-i comunica lui Richard că lucrurile nu mergeau bine în regat. Fratele regelui, Ioan, căpăta tot mai multă autoritate, iar cancelarul, William, episcop de Ely, îl implora pe Richard să se întoarcă imediat. Richard a petrecut la 5 aprilie Paștele în tabără, înfuriat de faptul că ultimii francezi din oaste tocmai plecaseră, fiind chemați în nord de Hugues de Burgundia. Mai mult ca niciodată certurile dintre cruciați trebuiau domolite. Regele a convocat o adunare a tuturor cavalerilor și seniorilor din Palestina. Le-a transmis că, în curând, avea să părăsească Țara Sfântă și că trebuia decisă soarta coroanei Ierusalimului. Le-a oferit posibilitatea să aleagă între regele Guy și marchizul Conrad. Spre surprinderea sa nimeni nu a vorbit în sprijinul lui Guy. Toți îl doreau pe Conrad.

Richard a fost suficient de mărinimos și de înțelept să se supună deciziei. A fost de acord să îl recunoască pe Conrad ca rege. O solie condusă de nepotul său, Henric de Champagne, a fost trimisă la Tyr pentru a anunța vestea bună marchizului. Când Henric a ajuns la Tyr, în jurul datei de 20 aprilie, s-a declanșat o uriașă bucurie. S-a decis ca încoronarea să aibă loc în câteva zile la Acra, iar Conrad a lăsat să se înțeleagă că va fi de acord să se alăture taberei de la Ascalon. Henric a plecat imediat de la Tyr spre Acra pentru a pregăti orașul pentru ceremonie.[31]

La auzul veștilor, Conrad a căzut în genunchi și s-a rugat la Dumnezeu să nu fie încoronat dacă nu este vrednic să fie rege. Câteva zile mai târziu, la 28 aprilie 1192, a fost făcut să aștepte la masă de soția sa, prințesa Isabella, care întârzia la baie. A decis să

---

[30] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 328–329; *Itinerarium*, p. 337.

[31] *Itinerarium*, pp. 329–338; Ambroise, col. 225–231.

plece și să ia masa cu vechiul său prieten, episcopul de Beauvais. Când a ajuns, episcopul tocmai terminase de mâncat și, cu toate că a fost rugat să rămână până i se pregătea ceva de mâncare, Conrad a preferat să revină acasă. Pe când mergea, de după un colț au ieșit doi oameni și, în timp ce unul dintre ei i-a întins o scrisoare, celălalt l-a înjunghiat. A fost transportat grav rănit spre palatul său.

Unul dintre ucigași a fost ucis pe loc. Celălalt a fost luat prizonier și a mărturisit, înainte de a fi executat, că el și tovarășul său erau Asasini trimiși de șeicul Sinan, Bătrânul de pe Munte, să ducă la îndeplinire asasinatul. Pe toată durata Cruciadei, Asasinii păstraseră o neutralitate tăcută care le-a oferit posibilitatea să își întărească fortărețele și să strângă o mare bogăție. Conrad îl ofensase pe Sinan printr-un act de piraterie împotriva unei nave comerciale ce transporta bunuri cumpărate de Asasini. În ciuda cererilor lui Sinan, nu a înapoiat bunurile și echipajul care a fost înecat. Este posibil ca Sinan să se fi temut totodată că întemeierea unui stat cruciat puternic pe țărmul Libanului să îi pună în pericol propriul teritoriu. S-a spus că cei doi ucigași se aflau de ceva vreme la Tyr așteptându-și șansa, ba chiar că acceptaseră să se boteze, avându-i ca protectori pe Conrad și pe Balian d'Ibelin. Opinia publică a căutat însă cauze mai adânci. Unii au pretins că Saladin l-ar fi plătit pe Sinan să îi ucidă pe Richard și pe Conrad, dar Sinan s-a temut că moartea lui Richard i-ar fi acordat lui Saladin mână liberă să îi atace pe Asasini, astfel încât a dus la îndeplinire doar una dintre sarcini. O altă teorie, ceva mai răspândită, a fost că Richard însuși a pus la cale asasinatul. Complicitatea lui Saladin nu pare probabilă, în timp ce Richard, oricât de puțin l-ar fi plăcut pe Conrad, nu ar fi utilizat niciodată un astfel de mijloc. Dușmanii săi, în frunte cu episcopul de Beauvais, au refuzat însă să creadă în nevinovăția lui.[32]

Moartea lui Conrad a fost o lovitură pentru regatul care renăștea. Aspru, ambițios și lipsit de scrupule, însă având admirația și

[32] *Itinerarium*, pp. 337–342; Ambroise, col. 233–238; Ernoul, pp. 288–290, și *Estoire d'Eracles*, II, pp. 192–194; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 332–333; Abu Shama, II, pp. 52–54.

încrederea nobilimii locale, ar fi fost un rege puternic și abil. Dispariția sa a avut însă și aspecte pozitive. Moștenitoarea regatului, Isabella, era liberă să se căsătorească și să ofere coroana unui candidat mai puțin controversat. Când Henric de Champagne a auzit de asasinat s-a înapoiat în grabă de la Acra la Tyr. Acolo prințesa văduvă se închisese în castel și refuza să deschidă altcuiva decât reprezentanților regelui Franței și al Angliei. La sosire Henric a fost ales imediat de locuitorii Tyrului drept candidat la mâna prințesei și moștenitor al tronului. Era tânăr, galant și simpatizat și, pe deasupra, nepot al celor doi regi. Isabella s-a supus deciziei mulțimii. S-a predat împreună cu cheile lui Henric. La două zile de la asasinarea lui Conrad a fost anunțată nunta lor. Au fost unii care au considerat că era necesară o așteptare mai îndelungată și este îndoielnic că o căsătorie la mai puțin de un an era canonică. Henric însuși era un pic lipsit de entuziasm. Isabella era o femeie tânără și frumoasă de douăzeci și unu de ani, dar fusese deja căsătorită de două ori și avea o fiică ce îi era moștenitoare. Se pare că Henric a insistat ca decizia să fie aprobată de Richard. Mesagerii l-au anunțat pe rege, care și-a întâlnit nepotul la Acra. Se spune că Henric i-a transmis dubiile sale și dorința de a reveni la plăcutele sale domenii din Franța. Însă pentru Richard soluția părea admirabilă. El l-a sfătuit pe Henric să accepte alegerea și a promis că într-o bună zi se va întoarce cu noi ajutoare pentru Țara Sfântă. A refuzat să-și spună părerea despre căsătorie, dar Henric nu putea ajunge rege decât ca soț al Isabellei. La 5 mai 1192, după doar o săptămână de văduvie, Isabella a intrat în Acra avându-l alături pe Henric. Întreaga populație a sosit pentru a-i saluta, iar căsătoria a fost celebrată cu fast și într-o notă de bucurie generală. Prințesa și soțul ei s-au stabilit apoi în castelul de la Acra.[33]

---

[33] *Itinerarium*, pp. 342–343; Ambroise, col. 238–239 (amândoi susțin că poporul a insistat pentru alegerea lui Henric; francezii au fost de acord, în timp ce Richard a refuzat să se implice); Ernoul, pp. 290–291, și *Estoire d'Eracles*, II, pp. 195–196 (afirmă că Richard a insistat pentru alegere); Abu Shama, *loc. cit.*,

A fost o căsătorie fericită. Henric s-a îndrăgostit curând de soţia sa şi nu suporta să fie despărţit de aceasta. Ea, la rândul ei, i-a considerat farmecul irezistibil în comparaţie cu asprimea vârstnicului piemontez cu care fusese obligată să se căsătorească.

Richard renunţase deja la regele Guy. Înţelesese că nimeni din Palestina nu avea ce face cu un monarh atât de ineficient. Trebuia luat în calcul însă viitorul Ciprului. Nu intenţiona să-şi păstreze acolo reprezentanţi la revenirea în Europa, în timp ce Templierii cărora le vânduse insula nu ştiuseră să îi trateze cum se cuvine pe localnicii greci. Doreau să-i restituie insula; a permis aşadar ca Guy să o cumpere de la Templieri, el însuşi pretinzând o sumă suplimentară pe care Guy nu i-a mai plătit-o niciodată. La începutul lunii mai, Guy a debarcat în Cipru cu deplină autoritate de a stăpâni teritoriul după cum dorea.[34]

Când totul a fost rezolvat, Richard i-a cerut lui Henric să i se alăture la Ascalon. Exista zvonul că unul dintre nepoţii lui Saladin din Mesopotamia începuse o revoltă de proporţii împotriva sultanului. Drept urmare Richard, al cărui tratat cu sarazinii nu fusese încă ratificat, s-a decis să atace Doron la treizeci şi doi de kilometri mai la sud. Henri, alături de oastea franceză, a pierdut însă vremea la Acra. Fără să-i mai aştepte Richard a înaintat pe mare şi pe uscat spre Doron şi la 23 mai, după cinci zile de lupte îndârjite, oraşul a fost cucerit şi garnizoana citadelei s-a predat. Richard învăţase puţine de la curtoazia lui Saladin. O mare parte a garnizoanei a fost trecută prin sabie, spânzurată de creneluri sau luată în captivitate.[35]

Cucerirea uşoară a ultimei fortăreţe a lui Saladin de pe ţărmul Palestinei i-a înflăcărat atât de tare pe cruciaţi, încât au plănuit să facă un marş spre Ierusalim. Henric împreună cu francezii au ajuns

---

spune că Isabella era însărcinată când s-a căsătorit cu Henric. Fiica ei, Maria, se născuse însă probabil înainte de moartea lui Conrad.

[34] Pentru vânzarea Ciprului, vezi Hill, *History of Cyprus*, II, pp. 36–38, 67–69.

[35] *Itinerarium*, pp. 352–356; Ambroise, col. 245–251; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, p. 337; Abu Shama, II, p. 54.

la Doron la o zi după cucerire, la timp pentru a sărbători Rusaliile alături de regele Angliei. Oastea s-a întors apoi imediat la Ascalon, iar francezii și englezii deopotrivă au solicitat un atac imediat asupra Orașului Sfânt. Richard doar ce primise vești îngrijorătoare din Anglia, iar expediția părea să nu fie realizabilă din punct de vedere militar. Măcinat de griji, a căzut la pat și a fost dezmeticit doar de apelul emoționant al unuia dintre capelanii săi din Poitou. A jurat apoi să rămână în Palestina până la Paștele viitor.[36]

La 7 iunie, oastea creștină a pornit din nou de la Ascalon. Ocolind Ramla pe drumul ce trecea prin Blanchegarde a ajuns la Latrun pe 9 și la Beit-Nuba pe 11. Acolo Richard s-a oprit și a rămas împreună cu oastea timp de o lună. Saladin a așteptat la Ierusalim unde tocmai sosiseră întăririle de la Jezireh și Mosul. Fără mai multe provizii și animale de povară ar fi fost o nebunie pentru oastea creștină să înainteze. Ambele tabere au început o luptă de hărțuială cu rezultate schimbătoare. Într-o zi, pe când călărea pe dealurile de dincolo de Emmaus, Richard a văzut de la distanță zidurile și turnurile Ierusalimului. În grabă și-a acoperit fața cu scutul pentru a nu vedea cu totul orașul a cărui cucerire nu îi fusese îngăduită de Dumnezeu. Au existat însă compensații. Episcopul sirian de Lydda a sosit într-o zi în tabără cu o bucată din Sfânta Cruce pe care o salvase. Ceva mai târziu egumenul mănăstirii grecești de la Mar Elias, un om venerabil cu o barbă albă lungă, i-a spus regelui de un alt loc în care se afla îngropată o bucată din cruce pentru a o salva să cadă în mâinile necredincioșilor. A fost dezgropată și dată lui Richard. Aceste fragmente au consolat oastea pentru eșecul de a găsi cea mai mare parte a relicvei pe care, se pare, Saladin o restituise Sfântului Mormânt de la Ierusalim.

La 20 iunie, când conducătorii oștirii încă ezitau dacă să abandoneze marșul spre Ierusalim în schimbul unuia spre Egipt, au sosit vești despre o caravană musulmană uriașă care se îndrepta dinspre sud către Orașul Sfânt. Trei zile mai târziu Richard s-a năpustit asupra ei la Cisterna Rotundă, adică fântânile de la Kuwaifa, situate

---

[36] *Itinerarium*, pp. 356–365; Ambroise, col. 252–259.

cam la treizeci şi şapte de kilometri la sud-vest de Hebron, într-un ţinut sterp. Musulmanii nu erau pregătiţi pentru luptă. După o scurtă înfruntare, întreaga caravană s-a predat şi au fost capturate mărfuri de preţ, provizii din abundenţă şi câteva mii de cai şi cămile. Oastea creştină s-a întors triumfătoare în tabăra de la Beit-Nuba.

Saladin a fost înspăimântat la aflarea veştii. Richard ar fi atacat acum cu siguranţă Ierusalimul. În grabă a trimis oameni să blocheze toate fântânile dintre Beit-Nuba şi oraş şi a tăiat toţi pomii fructiferi. La 1 iulie a ţinut un sfat grabnic la Ierusalim pentru a discuta dacă e cazul să se retragă mai la est. Personal ar fi dorit să rămână, iar adunarea emirilor i-a sprijinit decizia garantându-i fidelitatea lor. Însă trupele turce şi kurde se aflau în dispută şi era greu de ştiut dacă ar fi rezistat unui atac viguros.

Temerile sale aveau să fie curând liniştite. Existau dezbateri aprinse şi în tabăra creştină. Ostaşii francezi erau nerăbdători să înainteze odată ce problema proviziilor şi a animalelor de transport fusese rezolvată. Însă iscoadele lui Richard îl informaseră de lipsa apei, problemă de care ar fi depins păstrarea Ierusalimului după ce cruciaţii ar fi plecat spre casă. În ciuda batjocurii şi insultelor francezilor, Richard a poruncit încă o dată oştirii retragerea de la Beit-Nuba. La 4 iulie, Saladin a primit vestea că oastea creştină a ridicat tabăra şi că a început marşul spre litoral. A călărit spre o înălţime apropiată în fruntea oamenilor săi pentru a privi îndepărtata procesiune.[37]

De îndată ce a ajuns la Jaffa, Richard a căutat din nou să obţină o pace care i-ar fi permis să se întoarcă acasă. Henric de Champagne i-a trimis lui Saladin un mesaj arogant în care îl anunţa că el este acum moştenitorul regatului Ierusalimului şi că totul trebuia să îi fie restituit. Trei zile mai târziu ambasadorii lui Richard ajunşi la Ierusalim duceau un mesaj mult mai împăciuitor. Richard îl recomanda lui Saladin pe nepotul său şi insista pentru o rezolvare amiabilă. Cu aprobarea sfetnicilor săi, Saladin a acceptat să îl trateze pe Henric ca pe un fiu, să permită instalarea unor preoţi latini

---

[37] *Itinerarium*, pp. 365–398; Ambroise, col. 260–287; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 337–352; Abu Shama, II, pp. 56–62.

în Locurile Sfinte și să cedeze coasta Palestinei creștinilor, cu condiția ca fortificațiile Ascalonului să fie distruse. Richard a refuzat să accepte ultimul punct chiar și atunci când Saladin a oferit în compensație Lydda. În timp ce problema continua să fie disputată prin intermediul mesagerilor care mergeau încoace și încolo, Richard a plecat la Acra plănuind să pornească spre casă chiar dacă tratatul nu era încă semnat. Planul său era să atace subit Beirutul, să îl cucerească și să se îmbarce de acolo pentru Europa.[38]

Absența sa i-a oferit lui Saladin o ocazie. La 27 iulie a pornit de la Ierusalim în fruntea trupelor sale, ajungând la lăsarea serii în fața Jaffei, pe care a început imediat să o asedieze. După trei zile de asalt, oamenii săi au făcut o breșă prin care au năvălit trupele sale. Rezistența a fost eroică, dar zadarnică. Garnizoana s-a predat cu condiția ca viețile ostașilor să fie garantate. Pentru creștini, negocierile au fost conduse de noul patriarh care se întâmpla să se afle în oraș. Însă trupele lui Saladin erau la acel moment scăpate de sub control. Kurzi și turci deopotrivă s-au năpustit pe străzile orașului, jefuindu-i și omorându-i pe cei care încercau să își apere casele. Saladin a sfătuit, așadar, garnizoana să se baricadeze în citadelă până la restabilirea ordinii.

Un mesaj despre atacarea Jaffei a ajuns la Richard imediat ce Saladin se apropiase de zidurile orașului. De îndată a pornit în ajutor. El însuși a luat calea mării, cu sprijin pisan și genovez, în timp ce oastea a fost trimisă pe uscat. Vânturi contrare l-au întârziat în dreptul Carmelului, în timp ce oastea, nedorind să ajungă la Jaffa înaintea lui, a așteptat pe drumul spre Cezareea. La 31 iulie, când Saladin își domolise trupele pentru a permite evacuarea celor patruzeci și nouă de cavaleri cu familiile și averea lor din citadelă, au apărut la orizont cele cincizeci de galere ale lui Richard. Garnizoana a pornit imediat atacul asupra musulmanilor dezorganizați, reușind aproape să-i scoată din oraș. Richard, care nu știa ce se întâmplă, a ezitat să debarce până când un preot

[38] *Itinerarium*, pp. 398–399; Ambroise, col. 287–288; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 353–360; Abu Shama, II, pp. 63–66.

a înotat până la el pentru a-i spune că citadela nu era încă ocupată. Și-a debarcat trupele lângă citadelă și a pornit spre țărm în fruntea oamenilor săi. În disperare, garnizoana trimisese noi emisari la Saladin, care discuta cu aceștia în momentul atacului lui Richard. Sarazinii, dintre care mulți erau împrăștiați pe străzi, au fost luați prin surprindere. Ferocitatea atacului lui Richard, el însuși luptând cu furie în frunte, combinată cu un nou atac al garnizoanei, i-a adus pe musulmani într-o luptă disperată. Un secretar a sosit la Saladin și i-a șoptit despre înfrângere. În timp ce încerca să își rețină vizitatorii la o conversație plăcută, torentul de fugari musulmani a dezvăluit realitatea. Sultanul a fost obligat să poruncească retragerea. A fost capabil să rămână în tabără cu o mână de călăreți, dar oastea sa principală a fugit la Assir, localitate situată la opt kilometri spre interior, înainte de a-și reface rândurile. Richard a recucerit Jaffa cu vreo optzeci de cavaleri, patru sute de arcași și probabil două mii de marinari italieni. Întreaga sa oaste avea la dispoziție doar trei cai.[39]

În dimineața următoare Saladin și-a trimis șambelanul, pe Abu Bakr, pentru a relua negocierile de pace. Acesta l-a găsit pe Richard glumind cu câțiva emiri captivi despre cucerirea rapidă a Jaffei de către Saladin și despre recucerirea orașului. Spunea că fusese neînarmat și că nici nu apucase să își încalțe pantofii. A fost însă de acord cu Abu Bakr că războiul trebuia oprit. Mesajul lui Saladin sugera, ca punct de negociere, ca hotarul francilor să se oprească la Cezareea, de vreme ce Jaffa era pe jumătate în ruine. Richard a replicat oferind să păstreze Jaffa și Ascalonul ca fiefuri acordate de Saladin, fără să explice cum ar fi funcționat vasalitatea în momentul în care regele pleca în Europa. Saladin a răspuns oferind Jaffa, dar insistând pentru păstrarea Ascalonului. Încă o dată, Ascalonul a fost o piatră de încercare. Negocierile au fost întrerupte.[40]

---

[39] *Itinerarium*, pp. 400–411; Ambroise, col. 289–302; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 301–371; Abu Shama, II, pp. 66–71.

[40] Aceste negocieri preliminare sunt menționate doar de surse musulmane, Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 371–374; Abu Shama, II, pp. 71–73.

Oastea franceză pe care Richard o chemase pentru a salva Jaffa a început să înainteze dinspre Cezareea. Saladin, conștient acum cât de mică era forța de care Richard dispunea la Jaffa, s-a decis să lovească tabăra acestuia din afara zidurilor înainte ca să primească ajutoare. Miercuri, 5 august, pe când se lumina de ziuă, un genovez ce hoinărea în afara taberei a auzit nechezatul cailor și tropăitul trupelor și a văzut lucind armele în bătaia razelor de soare. A alergat imediat în tabără și, când sarazinii au apărut, Richard era pregătit. Oamenii săi nu avuseseră însă vreme să se înarmeze. Fiecare a luat ce a găsit la îndemână. Existau doar cincizeci și patru de cavaleri echipați pentru luptă și doar cincisprezece cai și vreo două mii de pedestrași. În spatele unei palisade joase, din stâlpi de cort, ridicate pentru a stăvili caii dușmanilor, Richard și-a dispus oamenii în perechi, scuturile lor fiind așezate în fața lor ca paravan, iar lăncile lungi înfipte în pământ pentru a străpunge caii. În spatele fiecărei perechi de luptători era plasat un arcaș. Cavaleria musulmană a șarjat în șapte valuri, fiecare numărând o mie de oameni. Nu a reușit însă să străpungă zidul de oțel. Aceste șarje au continuat toată după-amiaza. Atunci când caii dușmanilor au dat semne de oboseală, Richard și-a plasat arcașii în prima linie și a lansat săgeți asupra adversarilor care se apropiau. Ploaia de săgeți a lovit în plin. Apoi arcașii s-au retras din nou în spatele sulițașilor care au trecut la atac, avându-l în frunte pe Richard călare. Saladin a fost mai întâi cuprins de o admirație frenetică la vederea acestuia. Când calul lui Richard s-a prăbușit, Saladin și-a trimis în mod cavaleresc un grăjdar în mijlocul încăierării cu doi cai odihniți ca dar pentru curajosul rege. Un grup de musulmani au făcut o învăluire pentru a ataca orașul, iar marinarii care îl păzeau au luat-o la fugă până când Richard a apărut și i-a regrupat. La lăsarea serii, Saladin și-a rechemat trupele și s-a retras la Ierusalim, întărind fortificațiile pentru situația în care Richard s-ar fi decis să îl urmeze.[41]

---

[41] *Itinerarium*, pp. 413–424; Ambroise, col. 304–311; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 374–376; Abu Shama, II, p. 74. Cronicarii musulmani minimizează importanța luptei.

A fost o victorie splendidă câștigată de tactica lui Richard și de bravura sa personală. Nu a avut însă urmări. Într-o zi sau două, Saladin era din nou la Ramla cu o oaste nou recrutată din Egipt și din nordul Siriei, în timp ce Richard, epuizat de efort, se afla cu febră în cortul său. Regele a căutat din nou pacea. Saladin a repetat oferta precedentă, insistând pe cedarea Ascalonului, însă Richard putea cu greu să accepte o astfel de condiție. El i-a scris vechiului său prieten al-Adil, care se afla la rândul său bolnav la Ierusalim, pentru a-l ruga să medieze astfel încât Saladin să renunțe la Ascalon. Saladin nu s-a lăsat înduplecat. El i-a trimis regelui bolnav piersici, pere și zăpadă de pe muntele Hermon pentru a-i răci băuturile. Nu dorea însă să renunțe la Ascalon. Richard nu era în poziția de a negocia. Boala, precum și fărădelegile fratelui său din Anglia impuneau o revenire grabnică acasă. Și ceilalți cruciați erau obosiți. Nepotul său Henric și Ordinele militare arătaseră că nu aveau încredere în politica lui. Ce folos putea avea pentru ei Ascalonul dacă el și oastea sa ar fi plecat?

Anunțase cu glas tare de prea multe ori hotărârea de a părăsi Palestina. Vineri, 28 august, un emisar al lui al-Adil a adus oferta finală a lui Saladin. Cinci zile mai târziu, la 2 septembrie, a semnat un tratat de pace pe cinci ani, iar ambasadorii sultanului și-au adăugat numele pe act. Ambasadorii au luat apoi mâna lui Richard și au jurat în numele stăpânului lor. Richard, ca rege, a refuzat să jure, dar Henric de Champagne, Balian d'Ibelin și maeștrii Ospitalierilor și Templierilor au jurat în numele lui. Saladin însuși a semnat tratatul în ziua următoare în prezența ambasadorilor lui Richard. Războiul celei de-a Treia Cruciade luase sfârșit.

Tratatul acorda creștinilor orașele de pe țărm până la Jaffa. Pelerinii erau liberi să viziteze Locurile Sfinte. Musulmanii și creștinii puteau traversa pământurile celorlalți. Însă fortificațiile Ascalonului trebuiau demolate.[42] De îndată ce Saladin a făcut

---

[42] *Itinerarium*, pp. 424–430; Ambroise, col. 314–317; Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 378–387; Abu Shama, II, pp. 75–79.

pregătiri pentru escortare și găzduire, grupuri de cruciați au plecat neînarmate pentru a se închina la Ierusalim. Richard nu a dorit să meargă personal și a refuzat să dea vreunui francez salvconduct, însă mulți dintre cavalerii săi au pornit în pelerinaj. Un grup a fost condus de Hubert Walter, episcop de Salisbury, care a fost primit cu onoruri și căruia i s-a acordat o audiență la sultan. Au discutat despre multe subiecte și, în particular, despre caracterul lui Richard. Episcopul a declarat că acesta deține toate calitățile, dar Saladin a fost de părere că îi lipseau înțelepciunea și moderația. Când sultanul i-a oferit episcopului să își aleagă un dar de plecare, prelatul a cerut să se permită ca doi preoți latini și doi diaconi latini să slujească la Sfântul Mormânt, la Betleem și la Nazaret. Saladin a fost de acord. Câteva luni mai târziu, preoții au sosit și li s-a permis să-și exercite îndatoririle fără a avea de suferit.[43]

Zvonuri au ajuns la Constantinopol că Richard dorea latinizarea Locurilor Sfinte. Pe când Saladin se afla încă la Ierusalim, a ajuns acolo o solie a împăratului Isaac Anghelos care a cerut ca ortodocșii să primească deplinul control asupra Bisericii pe care îl avuseseră pe vremea Fatimizilor. Saladin a refuzat cererea. Nu avea să permită niciunei secte să fie dominantă, ci, asemenea otomanilor mai târziu, avea să fie un arbitru. A refuzat de asemenea o ofertă a reginei Georgiei de a cumpăra Sfânta Cruce pentru 200 000 de dinari.[44]

După semnarea tratatului, Richard a plecat la Acra. Și-a pus în ordine lucrurile plătindu-și datoriile și încercând să le recupereze pe cele ce i se cuveneau. La 29 septembrie, reginele Joanna și Berengaria au plecat de la Acra pentru a ajunge în siguranță în Franța înainte de a începe sezonul furtunilor. Zece zile mai târziu, la 9 octombrie, Richard a părăsit la rândul său ținutul în care se luptase cu atâta curaj vreme de șaisprezece luni. Norocul a fost împotriva sa. Vremea nefavorabilă l-a obligat să debarce la Corfu,

---

[43] *Itinerarium*, pp. 431–438; Ambroise, col. 317–327.

[44] Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 334–335. Împăratului i-a fost refuzată și cererea de ajutor pentru recucerirea Ciprului.

în teritoriul lui Isaac Anghelos. Temându-se să nu fie luat prizonier, s-a îmbarcat deghizat în templier, cu alți patru însoțitori, într-o navă piratească ce urma să plece spre nordul Adriaticii. Corabia a eșuat lângă Aquileea. Richard și însoțitorii săi au pornit pe uscat prin Carinthia și Austria, încercând să se grăbească spre teritoriile cumnatului său, Henric de Saxonia. Richard nu era însă un om care să-și poarte deghizarea în chip convingător. La 11 decembrie a fost recunoscut pe când a poposit la un han lângă Viena. A fost dus de îndată în fața ducelui Leopold de Austria, omul a cărui banieră fusese aruncată în șanț la Acra. Leopold l-a acuzat de uciderea lui Conrad de Montferrat și l-a aruncat în temniță. Trei luni mai târziu a fost predat suzeranului lui Leopold, împăratul Henric al VI-lea. Vechea prietenie cu Henric Leul și recenta alianță cu Tancred al Siciliei îi stârniseră ura împăratului, care l-a ținut captiv vreme de un an, eliberându-l abia în martie 1194 în schimbul unei mari despăgubiri și al depunerii unui jurământ de vasalitate. Pe durata plictisitoarelor luni de captivitate, posesiunile sale au fost expuse intrigilor fratelui său Ioan și atacurilor regelui Filip. Când a revenit, avea mult prea multe sarcini de rezolvat pentru a mai lua în calcul o altă călătorie în Orient. Timp de cinci ani a luptat în chip strălucit în Franța, apărându-și moștenirea împotriva vicleanului Capețian până când, la 26 martie 1199, o săgeată trimisă dintr-un castel rebel din Limousin a pus capăt vieții sale. A fost un fiu rău, un soț rău și un rege rău, însă un ostaș curajos și admirabil.[45]

---

[45] Înapoierea oștirii este relatată în *Itinerarium*, pp. 439–440; Ambroise, col. 327–329. Călătoria lui Richard și necazurile de care a avut parte sunt istorisite pe scurt în *Itinerarium*, pp. 441–446 (care include o scrisoare furioasă a Bătrânului de pe Munte către Leopold de Austria, în care se susținea nevinovăția lui Richard în privința morții lui Conrad) și în alte cronici. Vezi Norgate, *Richard the Lion Heart*, pp. 264–276.

IV

AL DOILEA REGAT

„Malurile acestea vor fi pentru rămăşiţa casei lui Iuda."
Ţefania, 2:7

Cruciada a Treia se încheiase. Niciodată o asemenea constelaţie de monarhi nu avea să mai pornească spre Răsărit într-un Război Sfânt. Deşi întregul Occident îşi unise eforturile, rezultatele erau neînsemnate. Tyrul fusese salvat de Conrad înainte de sosirea cruciaţilor, iar Tripoli, de flota siciliană. Acra şi întregul ţărm până la Jaffa reprezentaseră contribuţia cruciaţilor la renaşterea regatului frânc, dacă lăsăm la o parte insula Ciprului ce fusese smulsă de la stăpânul ei creştin. Un lucru însă fusese dus la îndeplinire. Carierei de cuceritor a lui Saladin i se pusese capăt. Musulmanii erau epuizaţi de îndelungatul război. Pentru o vreme, nu aveau să mai încerce să-i arunce pe creştini spre mare. Regatul renăscuse într-adevăr şi încă destul de puternic pentru a mai rezista încă un secol. Era un regat foarte mic şi, cu toate că regii săi îşi spuneau regi ai Ierusalimului, Oraşul Sfânt se afla în afara stăpânirii lor. Tot ceea ce deţineau era o fâşie de pământ, niciodată mai lată de şaisprezece kilometri, ce se întindea cale de nouăzeci de mile marine de la Jaffa la Tyr. Mai la nord neutralitatea judicioasă a lui Bohemund îi asigurase capitala şi

un mic teritoriu înconjurător până la portul Sf. Simeon, în timp ce, sub suzeranitatea lui, fiul său stăpânea Tripoli, Ospitalierii – Krak des Chevaliers, iar Templierii – Tortosa. Nu se salvase mare lucru din epava Răsăritului franc, dar, pe moment, era ceva sigur.

Saladin avea doar cincizeci și patru de ani, însă era obosit și bolnav după zbuciumul războiului. A rămas la Ierusalim făcându-și de lucru cu administrația civilă a Palestinei până când a auzit că Richard a ridicat ancora de la Acra. Spera să viziteze din nou Egiptul și să își îndeplinească ambiția pioasă de a face un pelerinaj la Mecca. Datoria l-a chemat însă la Damasc. După ce a dat ocol ținuturilor cucerite și l-a întâlnit pe Bohemund la Beirut pentru a semna o pace definitivă cu acesta, a ajuns la Damasc la 4 noiembrie. Existau un munte de probleme nerezolvate care se acumulaseră pe timpul celor patru ani de campanie. Era o iarnă aspră și, cu atâtea de făcut în capitală, a amânat călătoria în Egipt și pelerinajul. Atunci când avea timp la dispoziție, asculta cu plăcere discuțiile filosofice ale învățaților, câteodată, mergea la vânătoare. Însă, pe măsură ce lunile de iarnă se derulau, cei care îl cunoșteau bine au remarcat că sănătatea i se șubrezește. Se plângea de oboseală cumplită și de scăpări de memorie. Cu greu mai putea face efortul de a acorda audiențe. Vineri, 19 februarie, s-a opintit să călărească pentru a-i întâmpina pe pelerinii care se înapoiau de la Mecca. Seara s-a plâns de febră și de dureri. Și-a purtat suferința cu răbdare și calm, conștient că i se apropie sfârșitul. La 1 martie a căzut în amorțeală. Fiul său, al-Afdal, s-a grăbit să își asigure loialitatea emirilor și doar cadiul din Damasc și câțiva servitori credincioși au rămas la căpătâiul sultanului. Miercuri, în ziua de 3 martie, pe când cadiul repeta cuvintele Coranului ajungând la pasajul „nu există alt Dumnezeu în afară de El; în El îmi pun nădejdea", muribundul a deschis ochii, a zâmbit și a trecut la cele veșnice.[1]

---

[1] Ultimele zile ale lui Saladin sunt descrise emoționant de Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 392–402, care se afla la Curte în acel moment. Abu Shama, II, pp. 93–97, dă mai multe versiuni. Vezi, de asemenea, Ibn al-Athir, II, pp. 72–75. Ernoul (p. 304) și *Estoire d'Eracles*, II, p. 217, plasează greșit moartea sa în 1197, iar *Gestes des Chiprois* (p. 15) în 1196. Roger de Hoveden (III, p. 213) o datează corect.

Dintre toate marile figuri ale epocii cruciadelor, cea mai atrăgătoare este cea a lui Saladin. A făcut desigur greşeli. În ascensiunea sa a demonstrat o viclenie şi o brutalitate care nu se prea potrivesc cu reputaţia sa de mai târziu. Când interesele politice au cerut-o, nu s-a dat înapoi de la vărsarea de sânge. L-a ucis cu propria mână pe Reynaud de Chatillon, pe care îl ura. Însă, atunci când a fost aspru, a făcut-o pentru binele oamenilor săi şi a credinţei sale. A fost un musulman devotat. Cu oricâtă bunătate şi-ar fi tratat prietenii creştini, era conştient că aceştia erau destinaţi pierzaniei. Cu toate acestea le-a respectat convingerile şi i-a considerat apropiaţi. Spre deosebire de conducătorii cruciaţi, nu şi-a încălcat niciodată cuvântul dat cuiva, indiferent de religia respectivului. În ciuda zelului religios, a fost mereu curtenitor şi generos, un cuceritor şi un judecător milostiv şi un stăpân plin de tact şi tolerant. Deşi unii dintre emirii săi îl priveau drept un kurd parvenit şi cu toate că predicatorii occidentali au putut să îl desemneze drept încarnare a Antihristului, prea puţini dintre supuşii săi nu simţeau pentru el respect şi devoţiune şi puţini dintre duşmani au putut să îşi înfrâneze admiraţia pentru el.

Nu avea o constituţie robustă. Chipul său era melancolic, dar se putea lumina foarte uşor cu un zâmbet. Manierele sale erau întotdeauna alese. Gusturile sale erau simple. Nu suferea grosolănia şi ostentaţia. Iubea să fie în aer liber şi să vâneze, dar era deopotrivă învăţat şi se delecta cu dezbaterile învăţaţilor, cu toate că nu îi suferea pe liberi cugetători. În ciuda puterii sale şi a victoriilor repurtate, a fost un om modest şi liniştit. Mulţi ani mai târziu o legendă a ajuns la urechile unui istoric francez, Vincent de Beauvais, potrivit căreia pe patul de moarte şi-a chemat purtătorul de stindard şi i-a poruncit să dea ocol Damascului cu o zdreanţă din hainele sale fixată în vârful unei suliţe şi să strige că stăpânul întregului Orient nu poate lua cu el în mormânt decât propriul veşmânt.[2]

---

[2] Beha ed-Din face o descriere convingătoare a caracterului său cu exemple şi anecdote (*P.P.T.S.*, pp. 4–45). Povestea zdrenţei este redată de Vincent de Beauvais (ed. Douai), p. 1204. Toate cronicile creştine îl amintesc cu respect. Despre poveşti legendare în legătură cu el, vezi Lane-Poole, *Saladin*, pp. 370–401.

Realizările sale au fost uriașe. A dus la bun sfârșit efortul lui Nur ed-Din de unificare a lumii islamice și i-a scos pe invadatori din Orașul Sfânt, împingându-i spre o fâșie îngustă de pe țărm. Nu a putut totuși să-i elimine cu totul. Regele Richard și forțele Cruciadei a Treia fuseseră o încercare prea mare. Dacă ar fi fost urmat de un alt monarh de calibrul său, sarcina rămasă ar fi fost dusă repede la îndeplinire. Tragedia islamului medieval a constat însă în permanenta lipsă a instituțiilor care să mențină autoritatea după moartea conducătorului. Califatul a fost singura instituție a cărui existență a mers dincolo de deținătorii ei, iar, la acel moment, califul era neputincios din punct de vedere politic. În plus, Saladin nu a fost calif. Era un kurd dintr-o familie modestă care a impus ascultare lumii musulmane prin forța caracterului său. Fiii săi nu i-au moștenit personalitatea.

În momentul morții, Saladin avea șaptesprezece fii și o fiică. Cel mai vârstnic dintre ei era al-Afdal, un tânăr arogant de douăzeci și doi de ani, care fusese desemnat de tatăl său să moștenească Damascul și conducerea familiei Ayubizilor. Pe când Saladin se afla pe moarte, al-Afdal i-a convocat pe emiri la Damasc pentru a-i jura supunere și a-i promite că vor divorța de soțiile lor și își vor dezmoșteni copiii dacă își vor călca jurământul. Ultima clauză i-a uluit pe mulți dintre cei prezenți, iar unii nu au dorit să jure până când al-Afdal nu a jurat, la rândul său, că le va respecta posesiunile. Însă, după ce tatăl său a murit și a fost înmormântat în marea moschee a Omeiazilor, autoritatea în Damasc i-a fost acceptată. Fratele cel mai apropiat ca vârstă, al-Aziz, era deja guvernator al Egiptului la vârsta de douzeci și unu de ani și s-a autoproclamat acolo drept sultan independent. Un al treilea frate, az-Zahir, domnea în Alep și nu a arătat niciun interes să-și recunoască fratele drept stăpân. Un altul, Khidr, încă tânăr, deținea Hauranul și a recunoscut autoritatea lui al-Afdal. Doar doi dintre frații lui Saladin au supraviețuit, Togtekin, care îi urmase lui Turan-șah la conducerea Yemenului, și al-Adil, ale cărui ambiții începuseră să-i dea de bănuit lui Saladin. El deținea în stăpânire fostul domeniu frânc al Transiordaniei și pământuri în jurul Edessei. Nepoți și veri

stăpâneau domenii de întindere mai mică pe tot cuprinsul stăpânirilor sultanului. Prinți din familiile lui Zengi, Izz ed-Din și Imad ed-Din, stăpâneau ca vasali Mosul și Sindjar, iar Ortokizii era înstăpâniți la Mardin și Kaifa. Dintre ceilalți stăpâni de teritorii, cei mai mulți comandanți victorioși folosiți de Saladin, cel mai important era Bektimur, stăpânul din Akhlat.[3]

La moartea lui Saladin, unitatea islamului a început să se clatine. În timp ce fiii săi se pândeau cu invidie, în nord-est a fost pus la cale un complot pentru restaurarea stăpânirii zengide în persoana lui Izz ed-Din, cu sprijinul lui Bektimur și a Ortokizilor. Ayubizii au fost salvați de precauția lui al-Adil și de moartea subită atât a lui Izz ed-Din, cât și a lui Bektimur, în care se presupune că oamenii lui al-Adil au avut un oarecare rol. Fiul și moștenitorul lui Izz ed-Din, Nur ed-Din Arslan, și succesorul lui Bektimur, Aqsonqor, au învățat lecția și s-au supus lui al-Adil. Ceva mai la sud, al-Afdal s-a certat curând cu al-Aziz. Cel dintâi i-a îndepărtat în mod nesăbuit pe toți dregătorii tatălui său și și-a plasat întreaga încredere în mâinile lui az-Ziya ibn al-Athir, fratele istoricului Ibn al-Athir, în timp ce el își petrecea zilele și nopțile bucurându-se de plăcerile muzicii și vinului. Foștii dregători au fugit la Cairo la al-Aziz, care a fost încântat să îi primească. La sfatul lor, al-Aziz a invadat Siria în mai 1194 și a ajuns la zidurile Damascului. Îngrozit, al-Afdal a făcut apel la unchiul său, al-Adil, care a venit în grabă de la Jezireh și a discutat cu al-Aziz în tabăra acestuia. S-a ajuns la un acord în cadrul familiei. Al-Afdal i-a cedat lui al-Aziz Iudeea, iar fratelui az-Zahir din Alep, Latakia și Jabala, dar amândoi frații i-au recunoscut supremația. Al-Adil nu a primit nimic în urma înțelegerii, cu excepția prestigiului de a fi fost arbitrul familiei. Pacea nu s-a menținut mult timp. În mai puțin de un an al-Aziz a pornit din nou împotriva Damascului și din nou al-Adil i-a venit în ajutor celui mai vârstnic dintre nepoții săi. Emirii aliați cu al-Aziz au început să îl părăsească și al-Afdal l-a respins

[3] Abu Shama, II, pp. 101–109; Ibn al-Athir, II, pp. 75–77; Kemal ad-Din, trad. Blochet, p. 305.

din Iudeea înapoi în Egipt, plănuind să pornească spre Cairo. Aceasta însemna mai mult decât dorea al-Adil. El a amenințat că îl va sprijini pe al-Aziz în caz că al-Afdal nu se înapoia la Damasc. O dată în plus dorințele i-au fost ascultate.

Curând a devenit evident că al-Afdal nu era potrivit să cârmuiască. Conducerea Damascului era în întregime în mâinile vizirului az-Ziya, care a provocat răzmeriță în rândurile vasalilor stăpânului său. Al-Adil a decis că interesele Ayubizilor nu îngăduiau un cap al familiei atât de incompetent. Și-a schimbat politica și s-a aliat cu al-Aziz, cu ajutorul căruia a cucerit Damascul în iulie 1196 și a anexat pământurile lui al-Afdal. Acestuia i s-a asigurat o retragere onorabilă în orășelul Salkhad din Hauran, unde a renunțat la plăceri pentru o viață austeră, în timp ce al-Aziz a fost recunoscut drept sultan al întregii dinastii.

Această situație s-a menținut timp de doi ani. În noiembrie 1198, al-Aziz, a cărui autoritate asupra unchiului său fusese doar nominală, a căzut de pe cal pe când vâna șacali lângă Piramide. A murit de pe urma rănilor la 29 noiembrie. Cel mai vârstnic dintre fiii săi, al-Mansur, era un băiat de doisprezece ani. Dregătorii tatălui său, temându-se de ambiția lui al-Adil, l-au chemat pe al-Afdal de la Salkhad pentru a fi regent al Egiptului. În ianuarie 1199, al-Afdal a sosit la Cairo și a asumat cârmuirea. Pe atunci al-Adil se afla în nord, asediind Mardinul al cărui prinț ortokid, Yuluk-Arslan, era reticent la controlul Ayubizilor. Aceste necazuri temporare l-au făcut pe al treilea nepot al său, az-Zahir din Alep, să pună la cale o alianță împotriva sa. Pe toată durata domniei az-Zahir fusese pus în dificultate de vasali turbulenți pe care suspecta că unchiul său îi încurajează. În timp ce al-Afdal a trimis din Egipt o oaste pentru a ataca Damascul, az-Zahir s-a pregătit să atace dinspre nord. Lor li s-au alăturat alți membri ai familiei, precum Shirkuh din Homs. Al Adil l-a lăsat la Mardin pe fiul său, al-Kamil, să conducă asediul, în timp ce el s-a grăbit să ajungă la Damasc pe 8 iunie. Șase zile mai târziu a apărut oastea egipteană care, la primul asalt, a reușit să treacă de ziduri pentru a fi apoi respinsă. O săptămână mai târziu au apărut az-Zahir și oastea sa și, timp de șase luni, cei doi frați au asediat

capitala unchiului lor. Al-Adil era însă un diplomat încercat şi subtil. Treptat, i-a câştigat de partea sa pe mulţi dintre vasalii nepoţilor săi, inclusiv pe Shirkuh din Homs. Astfel, atunci când, în cele din urmă, în ianuarie 1200, fiul său al-Kamil a apărut în fruntea unei oştiri victorioase în Jezireh, cei doi fraţi, care începuseră să se certe, s-au separat şi s-au retras. Al-Adil a pornit în urmărirea lui al-Afdal în Egipt învingându-l la Bilbeis. În februarie, al-Afdal, într-un nou acces de pietate, s-a supus unchiului său şi s-a retras din nou la Salkhad. Al-Adil a asumat regenţa Egiptului. Az-Zahir rămăsese însă neînvins. În primăvara următoare, în timp ce al-Adil se afla încă în Egipt, a lansat un atac-surpriză asupra Damascului şi l-a convins pe al-Afdal să i se alăture încă o dată. Din nou al-Adil s-a grăbit spre capitală, ajungând înainte de a începe asediul nepoţilor săi. Curând a fost în măsură să provoace discordie între ei. Al-Afdal a fost câştigat, promiţându-i-se oraşele Samosata şi Mayyafaraqin în schimbul Salkhadului, iar vasalii lui az-Zahir au început să îl părăsească pe acesta unul câte unul. A fost aşadar bucuros să facă pace cu al-Adil, a cărui suzeranitate a acceptat-o. Către sfârşitul lui 1201, al-Adil era stăpânul imperiului lui Saladin şi a luat titlul de sultan. Lui al-Mansur din Egipt i s-a dat doar oraşul Edessa. Lui al-Afdal nu i s-a permis niciodată să controleze Mayyafaraqin care a fost acordat, împreună cu regiunea înconjurătoare, celui de-al patrulea fiu al lui al-Adil, al-Muzaffar. Cel mai vârstnic dintre fii, al-Kamil, a primit Egiptul sub suzeranitatea tatălui său, al doilea, al-Muazzam, era locţiitorul tatălui său la Damasc, iar al treilea, al-Ashraf stăpânea de la Harran cea mai mare parte din Jezireh. Fiii mai tineri au primit posesiuni de îndată ce ajungeau la maturitate, însă toţi erau supravegheaţi strict de tatăl lor. Unitatea islamului a fost restabilită astfel de un prinţ mai puţin respectat decât Saladin, dar mai şiret şi mai activ.[4]

Certurile de familie dintre Ayubizi i-au împiedicat pe musulmani să pornească împotriva regatului franc ce renăştea. Henric

[4] Pentru confuza istorie a Ayubizilor în aceşti ani, vezi Abu Shama, pp. 110–149; Ibn al-Athir, II, pp. 78–79. Pentru alte referinţe, vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, p. 581, p. 3.

de Champagne a fost treptat în măsură să restabilească ordinea. Nu era o sarcină ușoară și nici poziția lui Henric nu era pe deplin sigură. Din motive care nu pot fi explicate, nu a fost încoronat niciodată rege. Poate că a așteptat în speranța recuceririi Ierusalimului; poate că a sesizat că supușii nu doreau să îi accepte titlul regal sau poate că nu a găsit înțelegere din partea Bisericii.[5]

Acest detaliu i-a diminuat autoritatea mai ales în relația cu Biserica. La moartea patriarhului Heraclius existase o oarecare dificultate în a-i găsi un succesor. În cele din urmă a fost ales un cleric obscur pe nume Radulf. Când acesta a murit în 1194, canonicii Sfântului Mormânt, care se aflau la Acra, s-au reunit și l-au ales ca patriarh pe Aymar, arhiepiscopul Cezareei, supranumit „Călugărul", și au cerut confirmarea Romei. Henric, care nu a fost mulțumit de alegere, s-a plâns că nu a fost consultat și i-a arestat pe canonici. Acțiunea sa a fost criticată chiar și de către prietenii săi, pentru că nu fusese încoronat și, drept urmare, nu avea dreptul să intervină. Cancelarul său, Josias, arhiepiscop al Tyrului, l-a convins să cedeze și să domolească Biserica, eliberându-i pe canonici și oferind nepotului noului patriarh un bogat fief lângă Acra. În același timp a primit o mustrare aspră din partea papei.[6]

Deși pacea fusese restabilită, e probabil ca patriarhul să nu fi dorit să-i fie recunoscător lui Henric și să îl încoroneze. Cu vasalii laici Henric a fost mai norocos. A avut sprijinul conducătorului lor Balian d'Ibelin și al Ordinelor militare. Însă, din Cipru, Guy de Lusignan privea încă cu dor la fostul său regat și a fost încurajat de pisani, cărora le promisese privilegii însemnate și care erau nemulțumiți de favoarea arătată de Henric genovezilor. În mai 1193 Henric a descoperit că pisanii din Tyr complotau să pună

---

[5] Vezi foarte interesanta discuție din Prawer, „L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre" în *Revue Historique de Droit Français et Etranger*, 1951. Prawer sugerează (pp. 341–343) că mariajul lui Henric ce a avut loc doar la puțin timp după ce Isabella a devenit văduvă nu a fost considerat legal și că, drept urmare, Henric s-a sfiit să asume titlul regal.

[6] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 203–205 (manuscrisul D).

mâna pe oraș și să-l predea lui Guy. Imediat i-a arestat pe conducători și a poruncit ca întreaga colonie pisană să fie redusă la treizeci de persoane. Pisanii au ripostat jefuind așezările de pe coastă dintre Tyr și Acra. Drept urmare, Henric i-a expulzat din Acra. Conetabilul regatului era încă fratele lui Guy, Amaury de Lusignan, care fusese responsabil pentru sosirea lui Guy în Palestina cu mulți ani în urmă, dar care reușise să stabilească relații bune cu nobilimea locală. Soția sa era Eschiva d'Ibelin, nepoata lui Balian și fiica celui mai înverșunat oponent al lui Guy, Balduin de Ramla. În trecut nu fusese un soț credincios, dar acum se împăcase cu soția sa. El a intervenit în favoarea pisanilor și s-a trezit arestat de Henric pentru imixtiune. Curând însă Henric a fost convins de marii maeștri ai Ospitalierilor și Templierilor să îl pună în libertate. Amaury a socotit mai prudent să se retragă la Jaffa unde regele Richard îl instalase pe fratele său, Geoffroy, ca guvernator. Nu a demisionat din funcția de conetabil, dar Henric a considerat că a renunțat la ea și, drept urmare, în 1194 l-a numit ca succesor al său pe Jean d'Ibelin, fiul lui Balian și fratele vitreg al Isabellei. Cam în aceeași vreme a fost restabilită pacea cu pisanii cărora li s-a restituit cartierul de la Acra și care, în schimb, au recunoscut autoritatea lui Henric.[7]

O reconciliere generală a fost posibilă după moartea regelui Guy în Cipru, în mai 1194. Dispariția sa i-a asigurat poziția lui Henric și i-a lăsat pe pisani și pe alți dizidenți fără un candidat rival. Guy delegase autoritatea sa asupra Ciprului fratelui său mai vârstnic, Geoffroy, dar acesta se înapoiase în Franța. În consecință, francii din Cipru nu au șovăit în a-l chema pe Amaury de la Jaffa pentru a-i lua locul. Inițial, Henric a cerut să fie consultat în calitate de reprezentant al regatului Ierusalimului, dar nu a fost în măsură să își impună pretenția. Curând atât el, cât și Amaury au realizat că trebuie să colaboreze. Conetabilul Ciprului, Balduin, fost senior de Beisan, a vizitat Acra și l-a convins pe Henric să îl recunoască pe Amaury și să-i facă o vizită în Cipru. Dialogul a fost foarte prietenos și s-a pus la cale o alianță strânsă, parafată de căsătoria

[7] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 202–203.

celor trei fii ai lui Amaury – Guy, Jean şi Hugues – cu cele trei fiice ale Isabellei – Maria de Montferrat, Alice şi Filipa de Champagne. Se spera astfel ca posesiunile să fie unite în generaţia următoare. Însă doi dintre tinerii prinţi ciprioţi au murit de timpuriu. Singura căsătorie care s-a realizat a fost între Hugues şi Alice, care avea în viitor să îşi arate roadele. O astfel de soluţie era extrem de necesară pentru că, dacă stăpânirea Ciprului dorea să fie o bază sigură pentru francii din Palestina, cele două regate trebuiau să colaboreze. Exista o tentaţie permanentă pentru imigranţii din Occident de a se aşeza în plăcuta insulă, mai degrabă decât în rămăşiţele regatului din Palestina unde fiefuri nu prea existau. O tentaţie similară exista şi în rândurile seniorilor din Palestina care îşi pierduseră domeniile. Dacă seniorii din Cipru ar fi dorit să treacă marea pentru a lupta în numele Crucii în momentele de primejdie, atunci Ciprul ar fi fost un câştig pentru Orientul Latin. Dacă, în schimb, existau neînţelegeri insula ar fi devenit o forţă centrifugă periculoasă.[8]

Oricât de prietenos s-a arătat, Amaury nu era pregătit să fie în serviciul lui Henric. El a căutat să obţină pentru sine titlul de rege pentru a-şi defini natura autorităţii sale faţă de supuşi, ca şi faţă de puterile străine. Avea însă nevoie de recunoaşterea unei autorităţi. Foarte probabil trecutul regatului Ierusalimului l-a făcut să evite să apeleze la papă pentru o coroană. Împăratul Răsăritului nu ar fi acceptat probabil niciodată să i-o acorde. Drept urmare, fără să se gândească la viitor, a cerut sprijinul împăratului occidental, Henric al VI-lea. Împăratul plănuia să plece în cruciadă şi un rege vasal în Orient i-ar fi fost de folos. În octombrie 1195, ambasadorul lui Amaury, Rainier de Jebail, a depus omagiu pentru regatul Ciprului în numele stăpânului său în faţa împăratului la Gelnhausen, în apropiere de Frankfurt. Lui Amaury i-a fost trimis un sceptru din partea suzeranului său. Încoronarea a avut loc în septembrie 1197, când cancelarul imperial,

---

[8] Vezi Hill, *History of Cyprus*, II, p. 44, şi notele cu o discuţie detaliată a succesiunii în Cipru. Pentru reconcilierea cu Amaury, vezi *Estoire d'Eracles*, II, pp. 207–208, 212–213 (manuscrisul D).

Conrad, episcop de Hildesheim, a sosit la Nicosia pentru a lua parte la ceremonie, iar Amaury i-a prestat omagiu.[9]

Cârmuirea țării a avut în vedere practicile feudale care fuseseră introduse în regatul Ierusalimului cu o Înaltă Curte care echivala cu Înalta Curte a regatului Ierusalimului. Legile Ierusalimului și completările făcute de diferiți regi au fost adoptate și în insulă. Pentru organizarea Bisericii, Amaury a făcut apel la papă, care i-a desemnat pe arhidiaconul Latakiei și pe Alan, arhidiaconul Lyddei și cancelar al Ciprului, să procedeze după cum credeau de cuviință. Aceștia au creat o arhiepiscopie la Nicosia, ai cărei titulari au devenit Alan și episcopii la Paphos, Famagusta și Limassol. Episcopii greci nu au fost imediat îndepărtați, dar ei și-au pierdut veniturile și mare parte din pământuri în favoarea clericilor latini.[10]

Cu toate că Henric de Champagne nu a putut obține controlul asupra Ciprului, seniorii regatului său îi erau loiali. Într-adevăr, oponenții săi s-au retras bucuroși în Cipru, lăsându-și domeniile prietenilor lor din Palestina. Foștii seniori de Haifa, Cezareea și Arsuf au fost reinstalați în senioriile lor, în timp ce Saladin, înainte de a muri, i-a oferit lui Balian d'Ibelin valorosul fief Caymon sau Tel-Kaimun, pe pantele muntelui Carmel.[11] Prietenia familiei d'Ibelin înrudite și cu soția sa a avut un importanat rol în a face general acceptată autoritatea lui Henric. O problemă mai mare o constituia principatul Antiohiei.

Bohemund al III-lea al Antiohiei, stăpân de asemenea la Tripoli în numele fiului său nevârstnic, jucase un rol mai degrabă echivoc în timpul războiului de cucerire al lui Saladin și pe durata Cruciadei a Treia. El nu a întreprins nicio acțiune serioasă pentru a se opune cuceririi castelelor sale de către Saladin pe valea Orontesului în 1188, nici pentru a recuceri Latakia și Jabala, care fuseseră predate musulmanilor prin trădare de slujitorul său musulman

---

[9] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 209–212; Ernoul, pp. 302–303; Arnold de Lübeck, p. 204; *Annales Marbacenses*, p. 167.

[10] Mas Latrie, *Documents*, III, pp. 599–605; Makhairas, pp. 28–29.

[11] Ernoul, p. 293.

Mansur ibn Nabil. Fusese bucuros să accepte din partea lui Saladin un armistițiu care îi permisese să păstreze Antiohia și portul Sf. Simeon. Tripoli fusese salvat pentru fiul său doar de intervenția flotei siciliene. Când Frederic de Suabia și rămășițele oștirii lui Barbarossa au ajuns la Antiohia, Bohemund a făcut o sugestie vagă să li se alăture în lupta împotriva sarazinilor în teritoriile din nord, dar după ce germanii s-au îndreptat spre sud, nu s-a implicat activ în cruciadă în afara unei vizite protocolare pe care i-a făcut-o lui Richard în Cipru. Cu toate acestea și-a schimbat viziunea în privința disputelor politice din Palestina. De îndată ce vărul său Raymond al III-lea de Tripoli a murit, iar el a asigurat moștenirea acestuia pentru propriul fiu, l-a sprijinit pe Guy de Lusignan și pe apropiații acestuia probabil din cauza pretențiilor pe care Conrad de Montferrat le-ar fi putut emite în legătură cu Tripoli. Nu dorea un rege puternic și agresiv la hotarul său sudic, deoarece era ocupat de disputa cu vecinul său din nord, prințul rupenid al Armeniei, Leon al II-lea, frate și succesor al lui Rupen al III-lea.

La urcarea pe tron în 1186, Leon a căutat alianța lui Bohemund și i-a recunoscut suzeranitatea. Cei doi monarhi s-au unit pentru a respinge un atac turcoman în 1187 și, curând după aceea, Leon s-a căsătorit cu o nepoată a prințesei Sibylla. Aproape în aceeași perioadă l-a împrumutat pe Bohemund cu o mare sumă de bani. Prietenia a luat însă sfârșit în acel moment. Bohemund nu s-a arătat grăbit să restituie împrumutul, iar când Saladin a invadat teritoriul Antiohiei, Leon a rămas cu prudență neutru. În 1191, Saladin a demantelat puternica fortăreață Baghras pe care o cucerise de la Templieri. Odată ce oamenii săi au părăsit locul, a apărut Leon care l-a luat în stăpânire și a refăcut fortăreața. Bohemund a cerut restituirea ei Templierilor, iar, când a fost refuzat, i s-a plâns lui Saladin. Acesta era prea ocupat în alte părți pentru a interveni și, astfel, Leon a rămas în stăpânirea Baghrasului. A fost înfuriat de apelul făcut de Bohemund către Saladin și resentimentul i-a fost atâțat de soția lui Bohemund, Sibylla, care spera să obțină sprijinul lui Leon pentru ca succesor la tronul Antiohiei să fie fiul ei, Guillaume, în detrimentul fiilor ei vitregi. În octombrie 1193, Leon l-a invitat pe Bohemund

la Baghras pentru a discuta litigiile. Bohemund a venit însoțit de Sibylla și de fiul acesteia și a acceptat oferta lui Leon de a fi găzduit în interiorul zidurilor. Odată intrat, a fost făcut prizonier împreună cu toată suita de către gazda sa și i s-a spus că va fi eliberat doar dacă va ceda stăpânirea Antiohiei lui Leon. Bohemund a cedat în chip jalnic în fața condițiilor puse, convins poate de Sibylla, care spera că stăpânirea lui Leon la Antiohia i-ar fi asigurat succesiunea fiului ei asupra principatului. Mareșalul Antiohiei, Barthélemy Tirel, și nepotul prin alianță al lui Leon, Hethum de Sassoun, au fost trimiși cu trupe armene la Antiohia ca să pregătească orașul pentru o nouă stăpânire. Când delegația a ajuns la Antiohia, nobilii de acolo, care nu îl iubeau prea tare pe Bohemund și care, în majoritate, aveau origini armene, au fost gata să îl accepte pe Leon ca stăpân și i-au permis lui Barthélemy să-i introducă pe ostașii armeni în oraș și în palatul princiar. Orășenii însă, deopotrivă greci și latini, au fost înspăimântați. Au crezut că Leon dorea să conducă personal orașul și că vor fi puși sub ascultarea armenilor. Atunci când un ostaș armean a vorbit fără respect despre Sfântul Hilaire, episcopul francez căruia îi era dedicată capela palatului, a fost lovit cu o piatră de un chelar care se afla de față. A izbucnit imediat la palat o răzmeriță care a cuprins întregul oraș. Armenii au fost izgoniți și s-au retras în chip prudent împreună cu Hethum la Baghras. Orășenii s-au reunit apoi, conduși de patriarh, la catedrala Sfântul Petru și au început să organizeze o Comună care să preia conducerea orașului. Pentru a-și legitima poziția, un număr de membri aleși din rândurile lor s-au grăbit să depună jurământ de fidelitate față de Raymond, cel mai vârstnic dintre fiii lui Bohemund, până când Bohemund s-ar fi întors. Raymond le-a acceptat omagiul și le-a recunoscut cererile. În același timp au fost trimiși mesageri la fratele său Bohemund de Tripoli și către Henric de Champagne care au fost rugați să vină pentru a salva Antiohia de amenințarea armeană.

Episodul ilustrează că, în timp ce seniorii Antiohiei erau gata să meargă chiar mai departe decât verii lor din Ierusalim în identificarea lor cu creștinătatea răsăriteană, comunitățile comerciale s-au opus ferm unei astfel de orientări. Însă circumstanțele se

deosebeau de situaţia regatului cu câţiva ani înainte. Atât francii, cât şi grecii din Antiohia îi considerau pe armeni drept nişte munteni barbari. Biserica Latină, în frunte cu patriarhul, şi-a manifestat simpatia faţă de Comună, dar este îndoielnic că a avut un rol determinant în impunerea acesteia. Patriarhul, Radulf al II-lea, era un om slab şi vârstnic care îi succedase de curând redutabilului Aimery de Limoges. Este mai probabil că instigatorii principali au fost negustorii italieni care se temeau pentru comerţul lor în eventualitatea unei stăpâniri armene.

Ideea unei Comune era una care, la epoca respectivă, i-ar fi venit mai uşor unui italian decât unui francez. Însă indiferent cui a aparţinut ideea, grecii din Antiohia au jucat un rol important în aplicarea ei.[12]

Bohemund de Tripoli s-a grăbit spre Antiohia, răspunzând chemării fratelui său, iar Leon a realizat că şi-a irosit şansa. S-a retras împreună cu prizonierii lui în capitala sa, Sis. La începutul primăverii următoare, Henric de Champagne s-a decis să intervină pentru că o situaţie atât de periculoasă nu putea fi lăsată să continue. Din fericire sarazinii nu erau în măsură să ducă o politică agresivă după moartea lui Saladin. Pe când se îndrepta spre nord, Henric a fost întâmpinat de o solie a Asasinilor. Bătrânul de pe Munte, Sinan, murise recent, iar succesorul său dorea să reînnoiască prietenia care existase între secta sa şi franci. El a trimis scuze pentru asasinarea lui Conrad de Montferrat, o crimă pe care Henric a putut-o ierta cu uşurinţă. Apoi Henric a fost invitat să viziteze fortăreaţa al-Kahf. Acolo, pe o creastă stâncoasă din Munţii Nosairi, Henric a avut parte de o primire somptuoasă. I s-a arătat, până în momentul în care a cerut ca demonstraţia să înceteze, cât de uşor se puteau lăsa ucişi membrii sectei la ordinele şefului lor. A plecat încărcat cu daruri de preţ şi cu promisiunea asasinării oricărui duşman al său care i-ar fi fost indicat.[13]

---

[12] Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 582–585, pentru o relatare amănunţită a episodului şi referinţele corespunzătoare.

[13] Ernoul pp. 323–324; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 216, 231 (mansucrisul D).

De la al-Kahf, Henric a mers spre ţărmul Antiohiei, unde abia dacă s-a odihnit înainte de a continua drumul spre Armenia. Nedorind să declanşeze un conflict deschis, Leon l-a întâlnit în faţa Sisului gată să negocieze o înţelegere. S-a căzut de acord ca Bohemund să fie eliberat fără nicio răscumpărare, ca Baghrasul şi ţinutul înconjurător să fie recunoscut drept teritoriu armean şi ca niciunul dintre prinţi să nu fie suzeran al celuilalt. Pentru a parafa tratatul şi pentru a uni, se spera, cele două principate, s-a convenit ca moştenitorul lui Bohemund, Raymond, să se căsătorească cu nepoata şi prezumtiva moştenitoare a lui Leon, Alice, fiica lui Rupen al III-lea. Este adevărat, Alice fusese deja căsătorită cu Hethum de Sassoun, însă dificultatea a fost depăşită cu uşurinţă. Hethum a murit brusc, dar exact la timp. Acordul aducea pace în regiunile din nord, iar Henric, ca artizan al acestei înţelegeri, s-a arătat un succesor pe măsura primilor regi ai Ierusalimului. A revenit în sud cu prestigiul sensibil sporit.[14]

Ambiţiile lui Leon nu erau însă satisfăcute. Ştiind că Amaury căuta să obţină pentru Cipru o coroană regală, i-a urmat exemplul. Însă opinia generală a epocii considera că o coroană putea fi obţinută doar de la împărat sau, potrivit francilor, de la papă. Bizanţul, care era la acel moment separat de Cilicia şi Siria de cuceririle selgiucide, nu mai era atât de puternic pentru ca titlurile pe care le acorda să aibă greutate în ochii francilor pe care Leon dorea să îi impresioneze. El a făcut apel, aşadar, la împăratul Occidentului, Henric al VI-lea. Acesta a tras de timp. Spera să ajungă curând în Orient şi să rezolve chestiunea armeană la faţa locului. Leon a apelat apoi la papa Celestin al III-lea. El stabilise contacte cu Roma din timpul lui Clement al III-lea, propunând supunerea Bisericii sale faţă de papalitate, căci ştia că, în calitate de conducător al unui stat eretic, nu ar fi fost niciodată un stăpân acceptat de latini. Clerul care ţinea la independenţa şi la propria dogmă s-a opus în chip violent negocierilor. Leon a perseverat însă cu răbdare. Episcopii săi au fost convinşi că suzeranitatea papală va fi doar nominală şi că

[14] Cahen, *op. cit.*, pp. 585–586.

nu va schimba nimic, în timp ce legaților pontificali ai lui Celestin al III-lea li s-a spus că toți episcopii întâmpină cu bucurie schimbarea. Papa a sugerat răbdare și tact, astfel încât legații nu au pus întrebări. În acest timp, împăratul Henric, care îi promisese o coroană lui Amaury, i-a făcut o promisiune similară lui Leon în schimbul recunoașterii sale ca suzeran al Armeniei. Încoronarea propriu-zisă ar fi avut loc la sosirea împăratului. Acesta nu a ajuns niciodată în Orient însă, în ianuarie 1198, curând după moartea sa, cancelarul său Conrad de Hildesheim a sosit la Sis împreună cu legatul papal Conrad, arhiepiscop de Mainz, pentru a participa la o solemnă ceremonie de încoronare. Împăratul Răsăritului, Alexios Anghelos, sperând să păstreze o oarecare influență în Cilicia îi trimisese lui Leon cu câteva luni mai devreme o coroană regală care a fost primită cu mulțumiri. Catolicosul armean, Grigore Abirad, a pus coroana pe capul lui Leon, în vreme ce Conrad i-a dăruit un sceptru. Arhiepiscopul ortodox din Tarsus, patriarhul iacobit și ambasadorii califului au asistat la ceremonie, precum și mulți dintre nobilii din Antiohia. Leon putea pretinde că titlul îi era recunoscut de toți supușii și de toți vecinii.[15]

A fost o zi mare pentru armeni, care au văzut în ea o renaștere a vechiului regat al Armeniei. În egală măsură momentul a desăvârșit integrarea principatului Rupenizilor în lumea Orientului Latin. Este îndoielnic însă că politica lui Leon a fost în interesul tuturor armenilor pentru că i-a separat pe cei din Armenia Mare, leagănul poporului armean, de frații lor din sud. În plus, după ce momentul de glorie a trecut, armenii din Cilicia au constatat că occidentalizarea le-a adus un câștig foarte mic.

Prezența arhiepiscopului Conrad în Orient a fost datorată hotărârii împăratului Henric de a declanșa o nouă cruciadă. Din cauza morții tatălui său, Frederic, la un moment nepotrivit contribuția germană la Cruciada a Treia a fost cu totul jalnică. Henric a avut ambiția de a face din imperiul său o realitate internațională. Prima lui sarcină, odată ce imperiul a fost ferm consolidat în

[15] *Ibid.*, pp. 587–590.

Europa, a fost refacerea prestigiului german în Ţara Sfântă. În timp ce plănuia o expediţie care ar fi adus întreaga Mediterană sub controlul său el a organizat un corp expediţionar german care a pornit spre Siria. Arhiepiscopul Conrad de Mainz şi Adolf, conte de Holstein, au pornit din Bari cu un mare număr de ostaşi proveniţi din zona Rinului şi din ducatele Hohenstaufenilor. Primele contingente au ajuns la Acra în august, dar conducătorii au făcut o oprire în Cipru pentru a lua parte la încoronarea lui Amaury. Henric, duce de Brabant, cu o unitate de conaţionali i-a precedat.[16]

Henric de Champagne nu a fost foarte bucuros de sosirea lor. Învăţase din experienţă cât de absurd era să provoci un război care nu era necesar. Principalii săi sfetnici erau din familia d'Ibelinilor, adică tatăl vitreg şi fraţii vitregi ai soţiei sale, şi seniorii Tiberiadei, fiii vitregi ai lui Raymond de Tripoli. Toţi aceştia, credincioşi tradiţiilor de familie, au agreat o înţelegere cu musulmanii, ducând o politică delicată care să se folosească de disputele dintre fiii şi fraţii lui Saladin. O astfel de politică fusese dusă cu succes până atunci, iar pacea, care era vitală pentru refacerea regatului creştin, a fost menţinută în ciuda provocărilor emirului pirat din Beirut, Usama, pe care nici al-Adil din Damasc şi nici al-Azid de la Cairo nu îl puteau controla.[17] Beirutul şi Sidonul se aflau încă în mâinile musulmanilor, separând regatul de comitatul de Tripoli. La începutul lui 1197, această separare a fost atenuată de cucerirea Jebailului. Moştenitoarea acestuia, Stephanie de Milly, era nepoata lui Reynaud de Sidon şi avea anumite abilităţi de a negocia cu musulmanii. A pus la cale o intrigă cu emirul kurd al locului pentru a reocupa oraşul fără luptă şi pentru a-l preda fiului ei.[18]

Germanii au sosit hotărâţi să lupte. Fără să se consulte cu conducătorii de la Acra, au pornit direct spre teritoriul musulman al Galileei. Invazia i-a unit pe musulmani. Al-Adil, căruia îi aparţinea

---

[16] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 214–216 (mss. D). Pregătirile lui Henric pentru cruciadă au fost hotărâte la Dieta de la Gelnhausen (*Annales Marbacenses*, p. 167).

[17] Ibn al-Athir, II, p. 85; Ernoul, pp. 315–316.

[18] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 217–218; Ernoul, p. 305.

ținutul, și-a chemat rudele să uite de certuri și să i se alăture. Abia trecuseră germanii hotarul că au sosit vești despre apropierea lui al-Adil. Zvonurile au exagerat mărimea oștirii și, fără a mai aștepta să își întâlnească adversarul, germanii au fugit cuprinși de panică spre Acra, cavalerii abandonându-i în graba lor pe pedestrași. Părea probabil ca al-Adil să înainteze fără opoziție spre Acra. Însă Henric, la sfatul lui Hugues de Tiberiada, s-a grăbit cu propriii săi cavaleri și cu ce ostași italieni au putut strânge pentru a sprijini pedestrimea germană care, având mai mult curaj decât conducătorii ei, era hotărâtă să reziste. Al-Adil nu era pregătit să riște o luptă deschisă, dar nu dorea să își împrăștie forțele. A cotit spre sud și a pornit asupra Jaffei. Jaffa era bine fortificată, dar garnizoana care o apăra era redusă, deoarece Henric nu își putuse permite să o mărească. Orașul fusese guvernat de Amaury de Lusignan, înainte de a pleca în Cipru. Henric era acum dispus să îi restituie orașul dacă se oferea să îl apere. Era mai bine să fie dat ciprioților decât să cadă în mâinile musulmanilor sau a nesăbuiților germani. Imediat ce a primit propunerea, Amaury l-a trimis pe unul dintre nobilii săi, Reynaud Barlais, să preia conducerea la Jaffa și să se pregătească pentru apărarea orașului. Reynaud era însă un om indolent. La Acra s-a aflat curând că își pierdea vremea cu lucruri frivole și că nu avea nicio intenție să se opună lui al-Adil. Drept urmare, Henric a adunat în grabă trupe la Acra și a cerut coloniei pisane să-i pună la dispoziție întăriri.[19]

La 10 septembrie 1197, trupele sale s-au reunit în curtea palatului și au fost trecute în revistă de Henric de la fereastra unei galerii înalte. La un moment dat, în cameră au intrat trimiși ai coloniei pisane. Henric s-a întors spre ei pentru a-i saluta, apoi – uitând unde se afla – a făcut un pas în spate în gol. Micul său bufon, Scarlet, se afla alături de el și l-a apucat de haină. Dar Henric era greu, iar Scarlet ușor. S-au prăbușit și au murit zdrobindu-se împreună de caldarâm.[20]

---

[19] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 216–219 (mss. D); Ernoul, pp. 305–307; Abu Shama, II, pp. 116, 152; Ibn al-Athir, pp. 84–86.

[20] *Estoire d'Eracles*, II, p. 220; Ernoul p. 306; Amadi, pp. 90–91; Ibn al-Athir, II, p. 86.

Dispariția bruscă a lui Henric de Champagne a produs consternare în întregul regat. Fusese foarte simpatizat. Deși nu avea calități naturale ieșite din comun, reușise prin tact, prin perseverență și prin apelul la sfetnici destoinici să se dovedească un conducător capabil, dispus să învețe din experiență. A jucat un rol însemnat în asigurarea continuității regatului. Seniorii nu își puteau însă permite să-și irosească timpul jelind. Era nevoie să se găsească rapid un nou cârmuitor pentru a rezolva războiul cu musulmanii, Cruciada germană și problemele curente. Văduva lui Henric, Isabella, era prea copleșită pentru a prelua sarcina conducerii, însă ea era figura centrală ca moștenitoare a familiei regale. Dintre copiii avuți cu Henric supraviețuiseră doar două fiice foarte mici, Alice și Filipa. Fiica pe care o avusese cu Conrad, Maria de Montferrat, poreclită după rangul tatălui ei „Marchiza", era în vârstă de doar cinci ani. Era limpede că Isabella trebuia să se recăsătorească. Însă nobilii, deși o recunoșteau drept moștenitoare, au considerat că e de datoria lor să îi aleagă soțul. Din păcate nu au putut cădea de acord în privința candidatului. Hugues de Tiberiada, susținut de prietenii săi, l-a propus pe fratele său, Raoul. Familia sa din dinastia de Falconberg, originară din Saint-Omer, era una dintre cele mai distinse din regat. Era însă o familie săracă pentru că pierduse Galileea în favoarea musulmanilor, iar Raoul era, în plus, fratele cel mai mic. S-a considerat în chip aproape unanim că nu avea suficientă bogăție și prestigiu. Mai ales Ordinele militare s-au opus alegerii lui. Pe când cearta era în toi, au sosit vești că Jaffa a fost pierdută fără a opune rezistență. Ducele de Brabant fusese trimis pentru eliberarea ei, dar acum se întorsese și preluase la Acra sarcina cârmuirii. Câteva zile mai târziu, la 20 septembrie, Conrad de Mainz și conducătorii germani au sosit din Cipru. Conrad, ca prelat al imperiului din Occident și confident al împăratului și, totodată, ca prieten al viitorului papă Innocențiu al III-lea, era un om cu o imensă autoritate. Atunci când a sugerat ca tronul să-i fie acordat lui Amaury de Lusignan, nu a existat opoziție, cu excepția patriarhului Aymar Călugărul, a cărui părere nu era susținută nici măcar de propriul său cler. Părea să fie o alegere excelentă. Prima

soție a lui Amaury, Eschiva d'Ibelin, murise recent și era astfel liber să se căsătorească cu Isabella. Deși mulți dintre nobilii sirieni nu puteau uita ușor că aparținea familiei de Lusignan, el abandonase orice politică partizană și se dovedise un om mult mai abil decât fusese fratele său mai tânăr Guy. Alegerea sa l-a mulțumit pe papă, căruia i s-a părut înțelept ca întregul Orient latin să fie unit sub un singur conducător. Motivele cancelarului Conrad erau însă mai subtile. Amaury își datora coroana Ciprului împăratului Henric al cărui vasal devenise. Ca rege al Ierusalimului ar fi adus noua sa stăpânire sub suzeranitatea imperială. Însuși Amaury a avut un moment de ezitare. Până în ianuarie 1198 nu a pornit spre Acra. A doua zi după sosire s-a căsătorit cu Isabella, iar câteva zile mai târziu patriarhul i-a încoronat ca rege și regină a Ierusalimului.[21]

Unirea celor două coroane nu a fost atât de deplină pe cât au sperat papa și imperialii. Amaury a lăsat să se înțeleagă, încă de la început, că ambele regate aveau să fie administrate separat și că niciun ban din Cipru nu avea să fie cheltuit pentru apărarea celuilalt teritoriu. El însuși se considera doar o legătură personală între cele două regate. Cipru era un regat ereditar, iar moștenitorul său acolo era fiul său, Hugues. În regatul Ierusalimului dreptul ereditar era recunoscut de supuși, dar Înalta Curte își păstrase dreptul de a alege. Amaury își datora poziția sa la Ierusalim soției sale. Dacă murea, ea se putea recăsători și noul soț putea fi recunoscut ca rege. Moștenitoarea tronului era fiica ei, Maria de Montferrat. Chiar dacă Isabella i-ar fi dăruit lui Amaury un fiu, era îndoielnic că un copil din a patra căsătorie putea avea preeminență în fața unuia rezultat din al doilea mariaj. În fapt, copiii pe

[21] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 221–223; Ernoul, pp. 309–310; Roger de Hoveden, IV, p. 29 (o numește în chip greșit pe mireasă Melisanda) susține că perechea a fost căsătorită și încoronată la Beirut de către Conrad de Mainz. Afirmația este probabil rezultatul propagandei germane pentru că Innocențiu al III-lea i-a scris patriarhului Aymar căruia i-a reproșat mai întâi că s-a opus căsătoriei pe motiv de consangvinitate și că ulterior a oficiat-o deopotrivă cu încoronarea (scrisoarea în *M.P.L.* vol. CCXIV, col. 477). Din acel moment înainte încoronarea regilor Ierusalimului a avut loc în catedrala din Tyr.

care i-au avut împreună și care au supraviețuit au fost două fete, Sibylla și Melisanda.[22]

Deși se considera pe sine ceva mai mult decât un regent, Amaury a fost un conducător abil și activ. El a convins Înalta Curte să i se alăture într-o revizuire a legiuirii astfel încât prerogativele regale să fie clar definite. El a insistat în chip special să îl consulte pe Raoul de Tiberiada, rivalul său la tron, pe care, ni se spune, îl prețuia, dar nu îl plăcea. Raoul era recunoscut pentru cunoștințele din domeniul dreptului și era firesc să fie întrebat în legătură cu întocmirea așa-zisei *Livre au Roi*, după cum a fost numită noua serie de legi. Amaury s-a temut însă ca nu cumva știința lui Raoul să fie folosită împotriva sa. În martie 1198, pe când membrii Curții Regale călăreau prin livezile din jurul Tyrului, patru cavaleri germani s-au năpustit asupra regelui, care a fost salvat fără a fi suferit vreo rană serioasă. Atacatorii au refuzat să spună în numele cui au acționat, dar Amaury a declarat că Raoul era vinovat și l-a condamnat la exil. Raoul a cerut să fie judecat, potrivit legilor, de pairii regatului, iar Jean d'Ibelin, fratele vitreg al reginei, l-a convins pe rege să încredințeze cazul Înaltei Curți. Aceasta a considerat că regele a greșit pronunțând pedeapsa fără o audiere. Problema a fost soluționată doar când Raoul, ca urmare probabil a intervenției pline de tact a lui Jean d'Ibelin, a anunțat că, întrucât a pierdut încrederea regelui, va pleca voluntar în exil și s-a retras la Tripoli. Episodul a arătat marilor seniori că nu se pot opune regelui fără a fi pedepsiți, dar și regelui că trebuie să se supună legilor.[23]

Politica externă a lui Amaury a fost viguroasă și flexibilă. În octombrie 1197, înainte de a accepta tronul, îl ajutase pe Henric de Brabant să speculeze concentrarea musulmanilor la Jaffa pentru a lansa o expediție neașteptată, compusă din ostași germani și din Brabant, conduși de Henric, pentru a recuceri Sidonul și Beirutul.

---

[22] Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, p. 43. Pentru monarhia ereditară în Cipru vezi Hill, *op. cit.*, vol. II, p. 50, n. 4.

[23] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 228–230; Jean d'Ibelin, pp. 327–328, 430; Philippe de Novara, pp. 522–523, 570.

Fortificațiile Sidonului fuseseră deja demolate de musulmani care îl consideraseră imposibil de menținut. Când creștinii au ajuns aici, au găsit orașul transformat într-un morman de ruine. Emirul-pirat Usama, văzând că al-Adil nu îi trimite ajutoare, a decis să își distrugă propriul oraș. Era însă prea târziu. Când Henric și trupele sale au ajuns la fața locului, au găsit fortificațiile demolate, dar cea mai mare parte din oraș rămăsese neatinsă, astfel încât au putut să îl ocupe și să îi refacă zidurile. Beirutul fusese dat ca fief fratelui vitreg al reginei, Jean d'Ibelin. Cum la Jebail fusese restabilită cârmuirea creștinilor, teritoriile regatului erau din nou legate de cele ale comitatului de Tripoli. Însă litoralul din jurul Sidonului nu fusese încă întru totul curățat de dușmani, care rămăseseră în posesia a jumătate dintre suburbii.[24]

Încurajați de succesul de la Beirut cruciații germani, în frunte cu arhiepiscopul, au plănuit să pornească spre Ierusalim. Baronii sirieni, care sperau să restabilească pacea cu al-Adil prin cedarea Jaffei și păstrarea Beirutului, au încercat zadarnic să-i convingă să renunțe. În noiembrie 1197 germanii au intrat în Galileea și au asediat fortăreața Toron. Atât de energic a fost primul asalt, încât garnizoana musulmană s-a oferit să abandoneze castelul în care se găseau prizonieri cinci sute de creștini, dacă apărătorilor li se garantau viața și bunurile. Însă arhiepiscopul Conrad a insistat pe capitularea necondiționată, iar seniorii franci, dornici să stabilească relații bune cu al-Adil și temându-se că un masacru ar fi provocat un *jihad* musulman, l-au avertizat pe sultan că germanii nu vor cruța vieți. Apărarea a continuat cu o vigoare sporită, iar al-Adil l-a convins pe nepotul său al-Aziz să trimită o oaste din Egipt pentru a-i ataca pe invadatori. Germanii au început să oboseasc și au slăbit atacurile. Între timp, la Acra au sosit vești potrivit cărora împăratul Henric murise în septembrie. Mulți dintre conducătorii germani erau nerăbdători să se întoarcă acasă și, atunci când s-a aflat de izbucnirea unui război civil în Germania,

[24] Ernoul, pp. 311–317; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 224–227; Arnold de Lübeck, p. 205; Ibn al-Athir, II, p. 86.

Conrad şi sfetnicii săi au decis să abandoneze asediul. La 2 februarie 1198, oastea egipteană s-a apropiat dinspre sud. Trupele germane erau gata de luptă când, dintr-odată, s-a răspândit zvonul că marii seniori şi cancelarul au fugit. S-a instalat o panică generală. Întreaga oaste a pornit în fugă şi nu s-a oprit până nu a ajuns la Tyr. Câteva zile mai târziu a început să se îmbarce pentru a se înapoia în Europa. Întreaga Cruciadă fusese un fiasco şi nu făcuse nimic pentru refacerea prestigiului germanilor. Ajutase totuşi la recucerirea Beirutului pentru franci şi a lăsat în urmă o instituţie permanentă prin organizarea Ordinului Cavalerilor Teutoni.[25]

În Ordinele militare mai vechi, în ciuda caracterului lor internaţional, fuseseră recrutaţi puţini germani. Pe timpul Cruciadei a Treia câţiva negustori din Bremen şi din Lübeck au organizat un azil pentru germanii de la Acra, urmând exemplul Ospitalierilor. Aşezământul a fost dedicat Fecioarei şi urma să aibă grijă de pelerinii germani. Sosirea unei expediţii germane în 1197 i-a crescut în mod inevitabil importanţa. Apoi, un număr de cavaleri cruciaţi, hotărâţi să nu se întoarcă imediat în Germania, au copiat exemplul Ospitalierilor Sfântului Ioan cu un secol mai devreme. În 1198, noua instituţie a primit recunoaşterea regelui şi a papei ca un Ordin militar. Este probabil că arhiepiscopul Conrad a sesizat importanţa unui Ordin exclusiv german pentru proiectele imperiale şi că a fost responsabil de crearea Ordinului. Curând Ordinul a fost înzestrat cu domenii bogate în Germania şi a început să cumpere castele în Siria. Prima sa stăpânire a fost turnul ce străjuia Poarta Sf. Nicolae de la Acra, dăruit de Amaury cu condiţia să-i fie retrocedat dacă solicita acest lucru. Curând după aceea Teutonii au cumpărat castelul Montfort, pe care l-au redenumit Starkenberg, care domina înălţimile din jurul Tyrului. Ordinul, asemenea celui Templier şi Ospitalier, a pus la dispoziţie

---

[25] Ernoul, p. 316; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 221–222; Arnold de Lübeck pp. 208–210; *Chronica Regia Coloniensis*, p. 161; Abu Shama, II, p. 117; Ibn al-Athir, II, pp. 87–88. Pentru acordarea fiefului către Jean d'Ibelin, vezi *Lignages d'Outremer*, în *R.H.C. Lois*, II, p. 458.

oameni pentru apărarea Orientului Latin, dar nu a ușurat cârmuirea regatului.[26]

Odată ce cruciații germani au plecat, Amaury a inițiat negocieri cu al-Adil. Al-Aziz s-a întors rapid în Egipt, în timp ce al-Adil, dornic să consolideze moștenirea ayubizilor, nu voia să se lupte cu francii. La 1 iulie 1198, a fost semnat un tratat care îi lăsa pe musulmani stăpâni la Jaffa, iar pe franci la Jebail și Beirut, în timp ce Sidonul era împărțit. Acordul avea să se mențină timp de cinci ani și opt luni. Înțelegerea a fost benefică pentru al-Adil, căci i-a dat mână liberă să intervină în Egipt la moartea lui al-Aziz, survenită în luna noiembrie, și să îi anexeze pământurile. Sporirea puterii sale l-a făcut pe Amaury să fie și mai hotărât să păstreze pacea, cu atât mai mult cu cât se iviseră din nou probleme la Antiohia.[27]

Bohemund al III-lea participase la asediul Beirutului și, pe drumul de întoarcere, a plănuit să atace Jabala și Latakia. A trebuit însă să se grăbească spre casă. Aranjamentul fericit prin care Cilicia și Antiohia urma să fie unite în persoana fiului său Raymond și a soției sale armene s-a destrămat când Raymond a murit neașteptat în 1197. El lăsase un copil, Raymond Rupen, care era moștenitor al Antiohiei potrivit dreptului ereditar. Bohemund al III-lea se apropia însă de șaizeci de ani și era improbabil să supraviețuiască până când nepotul său ajungea la maturitate. Exista pericolul ca minoratul și regența să fie controlate de rudele armene. Bohemund i-a trimis înapoi în Armenia pe văduva Alice și pe fiul ei, poate pentru că avea de gând să numească drept succesor pe unul dintre fiii Sibyllei și, drept urmare, cei doi ar fi fost mai în siguranță acolo. Acestea s-au întâmplat cam în același timp cu încoronarea lui Leon, iar Conrad de Mainz, dornic să asigure tronul Antiohiei pentru unul dintre vasalii împăratului, completând astfel succesul obținut la Acra, s-a grăbit de la Sis la Antiohia, unde l-a constrâns

---

[26] Röhricht, *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, pp. 677–678.

[27] Ernoul, pp. 316–317; *Estoire d'Eracles*, II, p. 228; Roger de Hoveden, IV, p. 28 (susține că pacea a durat șase ani, șase luni și șase zile); Abu Shama, text arab (ed. Bairaq), I, pp. 220–221; Ibn al-Athir, II, p. 89.

pe Bohemund să își convoace nobilii și să-i facă să jure că vor respecta succesiunea lui Raymond Rupen.[28]

Conrad ar fi făcut mai bine să meargă la Tripoli. Bohemund, conte de Tripoli, al doilea fiu al lui Bohemund al III-lea, era un om cu mari ambiții și puține scrupule, foarte abil în chestiunile juridice și capabil să găsească în ele un argument pentru a-și justifica cele mai revoltătoare acțiuni. Nu era un prieten al Bisericii. El îi sprijinise deja pe pisani, fără îndoială pentru bani, într-o dispută pentru niște terenuri cu episcopul de Tripoli. Iar când episcopul Pierre d'Angoulême a devenit patriarh al Antiohiei și a numit cu o grabă necanonică un succesor pentru scaunul de la Tripoli, papa i-a acceptat scuza că, având un conducător ca Bohemund, Biserica nu își poate asuma riscul unei întârzieri. Bohemund era hotărât să obțină succesiunea Antiohiei și a refuzat de îndată să recunoască validitatea jurământului depus pentru Raymond Rupen. Avea nevoie de aliați. Templierii, nemulțumiți de faptul că Leon luase în stăpânire Baghras, i s-au alăturat de bunăvoie. Ospitalierii, deși nu erau foarte dornici să colaboreze cu Templierii, au fost câștigați prin mijlocirea unor donații. Pisanii și genovezii au fost mituiți prin privilegii comerciale. Și, cel mai important, Comuna Antiohiei era înspăimântată de armeni și ostilă oricărei acțiuni întreprinse de nobili. La sfârșitul lui 1198, Bohemund de Tripoli a apărut pe neașteptate la Antiohia, și-a alungat tatăl și a convins Comuna să-i depună jurământ de fidelitate.

Leon avea însă un aliat formidabil în persoana papei Inocențiu al III-lea. Orice îndoieli ar fi avut papalitatea cu privire la sinceritatea supunerii Bisericii Armene față de Roma, Inocențiu nu dorea îndepărtarea noilor săi supuși. Mesaje cordiale și îndatoritoare au început să sosească la Roma din partea lui Leon și a catolicosului

---

[28] Arnold de Lübeck p. 207; *Chronica Regia Coloniensis*, p. 161; Roger de Hoveden, IV, p. 28 (cu toții sugerează că Bohemund a ocupat vremelnic orașele); Kemal ad-Din (trad. Blochet), pp. 213–215 (afirmă că nu le-a atacat); Röhricht, *op. cit.*, p. 675, n. 2, traduce greșit Gibelet (Jebail) în *Eracles*, II, p. 228, ca Jabala (Dschebele).

armean. Acestea nu puteau fi ignorate. Probabil din cauza opoziției Bisericii, tânărul Bohemund a permis revenirea tatălui său la Antiohia, în vreme ce el s-a întors la Tripoli. Cumva a reușit însă să se reconcilieze cu bătrânul principe, care a trecut de partea sa. În acest timp Templierii au uzat de toată influența de care se bucurau la Roma, pe când Leon a ignorat sugestia Bisericii că ar trebui să restituie Ordinului castelul Baghras. Baghras era important pentru el din punct de vedere strategic dacă ar fi reușit să controleze Antiohia. El l-a invitat pe bătrânul Bohemund și pe patriarhul Pierre să discute întreaga chestiune, dar intransigența de care a dat dovadă l-a împins și pe patriarh în tabăra lui Bohemund de Tripoli. Biserica Antiohiei s-a alăturat Comunei și Ordinelor în opoziția față de succesiunea armeană. Când Bohemund al III-lea a murit în aprilie 1201, Bohemund de Tripoli nu a avut nicio dificultate în a se instala în oraș. Însă mulți nobili, ținând cont de jurământul depus și temându-se de gusturile autocratice ale lui Bohemund, au fugit la Sis, la Curtea lui Leon.[29]

Timp de un sfert de secol creștinii din nordul Siriei au fost tulburați de războiul de succesiune la tronul Antiohiei. Cu mult înainte de a se încheia, situația în Orient s-a schimbat. A fost o întâmplare fericită că nici selgiucizii din Anatolia, nici Ayubizii nu se aflau în poziția de a iniția un război de cucerire. Moartea sultanului selgiucid, Kilij Arslan al II-lea, a fost urmată de un război civil îndelungat între fiii săi. Au trecut aproape zece ani până când unul dintre fiii mai mici, Rukn ad-Din Suleiman din Tokat, a reușit să reunifice pământurile familiei sale. Au existat o incursiune armată selgiucidă în Cilicia în 1193 și o alta în 1201 care l-au deturnat pe Leon în momentul critic în care Bohemund al III-lea era pe patul de moarte. Când Rukn ad-Din s-a putut desprinde de războaiele cu frații săi și cu prinții Danișmenizi aflați în declin, el a atacat cu precădere Georgia a cărei puternică regină Tamara părea un dușman cu mult mai periculos decât orice potentat

[29] Pentru această complicată istorie vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 590–595, cu o discuție asupra nepotrivirilor existente în surse.

latin.[30] La Alep, fiul lui Saladin, az-Zahir, era mult prea iritat de ambiţiile unchiului său al-Adil pentru a risca o acţiune în afara graniţelor. Antiohienii erau liberi să îşi continue certurile fără a se teme de imixtiunea musulmanilor. De la Acra regele Amaury privea la conflictul din nord cu nerăbdare sporită. Simpatiile sale se îndreptau spre Leon şi spre tânărul Raymond Rupen, mai degrabă decât spre agresivul Bohemund, dar nu a încercat niciodată să intervină activ. Preocuparea sa majoră era să prevină izbucnirea conflictului cu al-Adil. Existau zvonuri despre pregătirea unei mari cruciade în Europa. Până la sosirea acesteia era necesar ca pacea să fie menţinută. La rândul său, al-Adil nu putea conta pe fidelitatea sprijinului nepoţilor şi verilor săi până în momentul în care o agresiune creştină serioasă ar fi provocat un Război Sfânt.

Nu întotdeauna a fost uşor să fie menţinută pacea. La sfârşitul lui 1202, o escadră flamandă a sosit la Acra. Navigase sub conducerea castelanului de Bruges, Jean de Nesle, trecând prin strâmtoarea Gibraltar. Câteva zile mai târziu un grup de cavaleri au sosit pe corăbii de la Marsilia sub conducerea episcopului Gauthier de Autun şi a contelui de Forez. Au fost urmaţi de un alt grup de cavaleri francezi ce veneau de la Veneţia, printre care Etienne de Perche, Robert de Montfort şi Reynaud al II-lea, conte de Dampierre. Toate cele trei grupuri reunite numărau doar câteva sute de oameni, o mică parte a unei uriaşe oştiri ce se afla la acel moment în drum spre Dalmaţia. Curând după aceea însă, Reynaud de Montmirail, care se despărţise de amintita oştire la Zara, a adus vestea că va mai trece ceva timp, în cel mai fericit caz, până când întreaga expediţie ar fi ajuns în Siria. Ca orice nou-veniţi, cavalerii francezi erau hotărâţi să pornească imediat lupta pentru Cruce. Au fost nemulţumiţi când Amaury le-a cerut să aştepte cu răbdare. Reynaud de Dampierre l-a insultat pe rege făcându-l laş şi, în calitate de conducător autoproclamat, i-a convins pe cavaleri să intre în serviciul lui Bohemund de Tripoli. Au plecat să i se alăture la

[30] Ibn Bibi, ed. Houtsma, IV, pp. 5–22; Ibn al-Athir, II, pp. 69–72; *Georgian Chronicle* (ed. Brosset), I, pp. 292–297.

Antiohia şi au traversat fără probleme comitatul de Tripoli. Însă Jabala şi Latakia erau încă în mâinile musulmanilor. Emirul din Jabala era un om paşnic care se înţelegea foarte bine cu vecinii săi creştini. El le-a acordat călătorilor ospitalitate, dar i-a avertizat că pentru a trece prin teritoriul Latakiei aveau nevoie de un salvconduct de la suzeranul acesteia, az-Zahir din Alep. El s-a oferit să-i scrie personal sultanului, care probabil ar fi acordat permisiunea pentru că avea interesul ca războiul civil să continue la Antiohia. Însă Reynaud şi oamenii săi nu au dorit să aştepte. Au trecut prin teritoriul Latakiei al cărei emir i-a atras într-o ambuscadă, capturându-i pe mulţi dintre ei şi masacrându-i pe ceilalţi.[31]

Amaury însuşi a iniţiat incursiuni ocazionale împotriva musulmanilor. Când un emir s-a stabilit lângă Sidon şi a început să atace ţărmurile, iar al-Adil a refuzat să ia măsuri, Amaury a răspuns trimiţând corăbii care să intercepteze şi să captureze un convoi bogat care se îndrepta spre Latakia. Tot Amaury a condus apoi o incursiune în Galileea. Al-Adil, care i-a ieşit în întâmpinare până la Muntele Tabor, a refuzat însă să intre în luptă. Nu a reacţionat violent nici când flota creştină a pătruns în Delta Nilului şi a urcat pe fluviu dincolo de Rosetta pentru a jefui oraşul Fuwa. Cam în aceeaşi vreme Ospitalierii din Krak des Chevaliers şi Marqab au iniţiat incursiuni fără succese durabile împotriva Hamei, emiratul nepotului lui al-Adil, al-Mansur.[32]

În septembrie 1204, s-a încheiat un tratat între Amaury şi al-Adil care avea să se menţină şase ani. Se pare că iniţiativa i-a aparţinut lui Amaury. Însă şi al-Adil dorea să se pună capăt luptelor. Probabil că superioritatea maritimă a creştinilor îl neliniştea şi probabil că era convins că imperiul său avea de câştigat de pe

---

[31] Ernoul, p. 341; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 247–249; Villehardouin, ed. Faral, pp. 102–104; Kemal ad-Din (trad. Blochet), p. 39. Jean de Nesle şi câţiva supravieţuitori de la Latakia au pornit mai departe pentru a lupta alături de Leon al II-lea împotriva Antiohiei. Pentru Cruciada a IV-a vezi mai jos. Villehardouin îi critică cu asprime pe cruciaţii care au insistat să meargă în Ţara Sfântă.

[32] Ernoul, pp. 355–360; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 258–263; Abu Shama, II, p. 158; Ibn al-Athir, II, p. 96.

urma reluării comerțului cu coasta siriană. Era dispus nu numai să cedeze Beirutul și Sidonul lui Amaury, însă i-a cedat chiar și Jaffa și Ramla și, totodată, a simplificat măsurile luate pentru pelerinii care mergeau către Ierusalim și Nazaret. Pentru Amaury, care nu se aștepta la acel moment să mai primească niciun fel de ajutor din Apus, termenii acordului erau surprinzător de buni.[33] Nu a fost în măsură să se bucure pentru mult timp de sporirea prestigiului său. La 1 aprilie 1205, după o scurtă boală provocată de consumul excesiv de pește, a murit la Acra la o vârstă ce depășea cu puțin cincizeci de ani.[34]

Amaury al II-lea nu a fost un rege măreț, dar, asemenea predecesorului său Henric, a deprins din experiență o înțelepciune politică ce a fost foarte folositoare șubredului său regat. Caracterul său ordonat a favorizat crearea unei legislații în Cipru și a contribuit la întărirea regalității în regatul Ierusalimului. Era respectat, dar nu foarte iubit. În tinerețe fusese iresponsabil și certăreț și stârnise mereu opoziție. Este însă de apreciat faptul că, deși ar fi preferat să rămână doar rege al Ciprului, a acceptat și a asumat cu conștiinciozitate sarcinile impuse de a doua coroană. La moartea sa cele două regate au fost separate. Ciprul a fost moștenit de fiul său și al Eschivei d'Ibelin, Hugues, un băiat de zece ani. Sora mai vârstnică a băiatului, Burgundia, se căsătorise recent cu Gauthier de Montbéliard, căruia Înalta Curte a regatului i-a încredințat regența.[35] În regatul Ierusalimului autoritatea a trecut automat reginei Isabella, care nu a fost atât de îndurerată de moartea ultimului ei soț pentru a refuza cârmuirea. Însă nici ea nu a mai trăit mult timp. Data morții ei, ca și mare parte din viață, este destul de obscură. Printre doamnele Casei Regale a Ierusalimului este o figură fantomatică despre a cărei personalitate nu s-a păstrat

---

[33] Ernoul, p. 60; *Estoire d'Eracles*, II, p. 263; Ibn al-Athir, *loc. cit.*

[34] Ernoul, p. 407; *Estoire d'Eracles*, II, p. 305; anexa la Robert de Monte, Bouquet, *R.H.F.*, vol. XVIII, p. 342, care citează o scrisoare a arhiepiscopului Cezareei care dă data exactă. Băiatul său pe care îl avusese cu regina Isabella a murit la 2 februarie. Peștele în discuție era un chefal alb.

[35] *Estoire d'Eracles*, II, p. 305.

nimic. Simpla ei existență și căsătoriile ei au fost foarte importante. Dacă ar fi avut ambiții politice, ar fi putut fi o forță în regat; a preferat însă să se lase purtată de la o căsătorie la alta, fără să țină cont de dorințele personale. Știm că era frumoasă, dar putem trage concluzia că avea un caracter slab și iresponsabil.[36]

Isabella a lăsat cinci fete: Maria de Montferrat, Alice și Filipa de Champagne, Sibylla și Melisenda de Lusignan. Maria, care avea treisprezece ani, i-a succedat la tron, iar Jean d'Ibelin, senior de Beirut, a fost numit regent. Nu se știe dacă a fost numit în această calitate de regina muribundă sau de Înalta Curte. Era însă un candidat evident. Ca frate vitreg al Isabellei, era cea mai apropiată rudă pe linie masculină a Mariei. Deținea cel mai bogat fief din regat și toți seniorii îi recunoșteau întâietatea. El combina curajul și înțelepciunea lui Balian, tatăl său, cu o subtilitate grecească moștenită de la mama sa, Maria Comnena. Timp de trei ani a cârmuit regatul cu tact și cu discreție, fără a fi deranjat de războaiele dintre sarazini sau de problemele cruciadei. Într-adevăr, așa cum Amaury prevăzuse atunci când încheiase tratatul cu al-Adil, niciun cavaler occidental nu mai dorea să vină de bunăvoie în Palestina. Cruciada găsise un teren de vânătoare mai prielnic în altă parte.[37]

---

[36] *Ibid.*

[37] *Ibid.*, Ernoul, p. 407.

Cartea a II-a

CRUCIADELE DEVIATE

I

CRUCIADA ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR

„Cum a ajuns ca o văduvă cea mai de frunte dintre neamuri; doamna cetăţilor a ajuns birnică... Toţi prietenii au devenit duşmani..."

Plângerile lui Ieremia I: 1–2

În luna noiembrie a anului 1199, contele Thibaud de Champagne şi-a invitat prietenii şi vecinii la un turnir la castelul său din Ecri-sur-Aisne. Odată cu încheierea întrecerilor, discuţiile dintre cavaleri s-au aplecat asupra necesităţii de a porni într-o nouă cruciadă. Era o idee la care contele ţinea mult, ca nepot al regilor Richard Inimă-de-Leu şi Filip August al Franţei şi ca frate al contelui Henric care domnise peste Palestina. La sugestia contelui, a fost adus să le vorbească oaspeţilor un predicator rătăcitor, pe numele său Foulques de Neuilly. Înflăcăraţi de elocvenţa acestuia, cu toţii au jurat să devină cruciaţi; un mesager a fost trimis la papă să îi comunice pioasa decizie.[1]

Inocenţiu al III-lea deţinea tronul papal de ceva mai mult de un an. Deşi înflăcărat de ambiţia de a stabili autoritatea supremă

[1] Villehardouin, I, pp. 2–6.

a papalității, în același timp era prudent, avea o viziune pe termen lung și mintea limpede, comportându-se ca un jurist care prefera să aibă o bază legală pentru afirmațiile sale și ca un politician care era gata să folosească orice instrument îi era cel mai la îndemână. Situația din Orient îl neliniștea. Una dintre primele sale acțiuni a fost să-și exprime în mod public intenția de a iniția o nouă cruciadă; mai mult, în 1199 i-a scris patriarhului Aymar al Ierusalimului pentru a cere un raport detaliat cu privire la regatul franc.[2] Regii Ierusalimului erau vasalii săi; și dorința lui de a-i sprijini a fost sporită de politica activă a împăratului Henric al VI-lea, care, prin acordarea coroanelor Ciprului și Armeniei, se lansase într-o provocare implicită la adresa autorității papale în acele părți. Experiența arătase că prezența personală regilor și împăraților în expedițiile cruciate nu era tocmai de dorit. Singura cruciadă care fusese un succes deplin fusese cea dintâi, la care nu luase parte niciun cap încoronat. O cruciadă a nobililor, mai mult sau mai puțin omogenă din punct de vedere etnic, ar fi evitat rivalitățile regale și naționale care dăunaseră atât de mult celei de-a Doua și celei de-a Treia Cruciade. Astfel de invidii ar fi fost mărunte și ușor de controlat de către un trimis priceput al papalității. Prin urmare, Inocențiu a primit cu căldură veștile din Champagne. Mișcarea generată de Thibaud nu avea să aducă doar ajutor eficient Orientului, ci putea fi folosită să întărească unitatea creștinătății sub sceptrul Romei.[3]

Momentul era bine ales pentru papalitate. Așa cum se întâmplase și în vremea Primei Cruciade, nu exista niciun împărat în Occident care să se afle în poziția de a prelua conducerea. Moartea lui Henric al VI-lea în septembrie 1197 scăpase Biserica de o amenințare foarte reală. Ca fiu al lui Frederic I Barbarossa și ca soț al moștenitoarei Siciliei, a cărei moștenire se afla deja ferm în mâinile sale în 1194, Henric devenise mai puternic decât orice alt potentat de la Carol cel Mare încoace. Avea o părere foarte bună despre

---

[2] Röhricht, *Regesta*, pp. 202–203.

[3] Pentru atitudinea lui Inocențiu al III-lea, vezi Fliche, *La Chrétienté Romaine* (vol. X din Fliche și Martin, *Histoire de l'Eglise*), pp. 44–60.

funcţia pe care o ocupa şi aproape reuşise să îi confere un caracter ereditar. Faptul că înfiinţase regate în Orient şi că pretinsese regelui ostatic Richard Inimă-de-Leu să îi devină vasal demonstrau că se credea „rege al regilor". Nu ascundea ura faţă de Bizanţ, imperiul străvechi ale cărui tradiţii rivalizau cu succes cu ale sale, nici nu făcea vreun secret din scopul său de a continua politica normandă de a-şi impune supremaţia asupra Mării Mediterane, ceea ce în sine implica distrugerea Bizanţului. O cruciadă reprezenta o etapă inevitabilă a acestei politici. În decursul anului 1197 şi-a urzit planurile cu atenţie. Expediţia germană care a sosit în acel an la Acra urma să deschidă drumul pentru o armată mai mare pe care ar fi comandat-o el însuşi. Papa Celestin al III-lea, om temător şi şovăielnic, a fost pus în încurcătură, dar nu a încercat deloc să îl facă să se răzgândească, deşi l-a sfătuit să nu lanseze un atac imediat împotriva Constantinopolului, cu al cărui împărat se afla în pline negocieri pentru o unire a Bisericilor. Dacă Henric nu ar fi murit subit la Messina, la vârsta de 32 de ani, chiar pe când pregătea o mare flotă pentru cucerirea Răsăritului, nu este deloc exclus ca el să fi reuşit să devină stăpânul întregii creştinătăţi.[4]

Papa Celestin a murit la câteva luni după împărat. Inocenţiu al III-lea s-a trezit deci în ziua instalării sale fără niciun rival laic. Împărăteasa văduvă, Constance, i-a încredinţat regatul ei sicilian şi pe micul ei fiu, Frederic. În Germania, unde prinţul născut în Sicilia nu era cunoscut, Filip de Suabia – unchiul său şi fratele lui Henric – a preluat pământurile familiei, a emis pretenţii la coroana imperială şi a descoperit că duşmanii casei Hohenstaufen fuseseră îndepărtaţi doar vremelnic. Casa de Welf a propus un candidat rival, Otto de Braunschweig. Richard al Angliei fusese ucis în martie 1199, iar fratele său, Ioan, şi nepotul său, Arthur, îşi disputau succesiunea, regele Filip al Franţei implicându-se şi el activ în ceartă. Cu regele Franţei şi cel al Angliei ocupaţi astfel, cu Germania prinsă în plin război civil şi cu autoritatea papală

[4] Vezi Foreville şi de Pina, *Du Premier Concile du Latran à l'avènement d'Innocent III* (vol. IX din Fliche şi Martin, *Histoire de l'Église*), pp. 216–226.

restaurată în sudul Italiei, Inocențiu a putut începe să predice cu toată încrederea cruciada. Mai întâi, a redeschis negocierile cu împăratul bizantin Alexie al III-lea, referitor la unirea Bisericilor.[5]

În Franța, misionarul principal al papei era itinerantul Foulques de Neuilly, care de mult încerca să inspire o cruciadă. Era celebru pentru curajul arătat în fața capetelor încoronate, ca de pildă atunci când i-a poruncit regelui Richard să renunțe la mândrie, avariție și desfrâu.[6] La cererea papei, el a călătorit peste tot, convingând oamenii de la țară să își urmeze seniorii în Războiul Sfânt. În Germania, predicile abatelui Martin de Pairis se dovediseră aproape la fel de mobilizatoare, deși acolo nobilii erau prea implicați în războiul civil pentru a-i acorda abatelui atenție sporită.[7] Însă nici Foulques și nici Martin nu au stârnit același entuziasm ca predicatorii Primei Cruciade. Recrutarea era mai bine organizată și se limita în principal la vasalii seniorilor care deveniseră cruciați, iar mulți dintre acești nobili erau mai puțin împinși de pioșenie cât de dorința de a obține pământuri noi departe de acțiunile disciplinare ale regelui Filip al II-lea August. Thibaud de Champagne fusese aproape unanim acceptat ca lider al mișcării. Cu el se aflau Balduin al IX-lea de Hainault, conte de Flandra, și fratele său Henric, Ludovic, conte de Blois, Geoffroy al III-lea de Le Perche și Simon al IV-lea de Montfort, ca de altfel și frații lor, Enguerrand de Boves, Reynaud de Dampierre și Geoffroy de Villehardouin, precum și mai mulți seniori mai puțin importanți din nordul Franței și din Țările de Jos. Episcopul de Autun își anunțase participarea împreună cu un grup de cavaleri din Auvergne. În Țara Rinului, episcopul de Halberstadt și contele de Katznellenbogen deveniseră cruciați împreună cu mulți dintre

---

[5] Fliche, *op. cit.*, pp. 46 și 50; *Gesta Innocentii III*, *M.P.L.* vol. CCXIV, col. 119–123.

[6] Villehardouin, *loc. cit.*; Roger de Hoveden, IV, pp. 76–77. Richard s-a oferit să cedeze mândria sa Templierilor, avariția cistercienilor și desfrâul episcopilor.

[7] Gunther, *Historia Constantinopolitana* în Riant, *Exuviae*, I, pp. 60–65.

vecinii lor.[8] Exemplul lor a fost urmat la scurt timp după aceea de diverşi potentaţi din nordul Italiei, conduşi de Bonifaciu, marchiz de Montferrat, a cărui participare i-a stârnit papei Inocenţiu primele dubii referitoare la întreaga întreprindere, fiindcă prinţii de Montferrat erau prietenii şi aliaţii de încredere ai familiei Hohenstaufen.[9]

Expediţia nu a putut fi organizată rapid. Primul obstacol a fost găsirea unor corăbii care să îi transporte pe cruciaţi în Orient, deoarece odată cu declinul Bizanţului drumul pe uscat prin Balcani şi Anatolia nu mai era practicabil. Însă nimeni din rândurile cruciaţilor nu avea o flotă la dispoziţie, cu excepţia contelui de Flandra; iar flota flamandă o pornise pe cont propriu spre Palestina, la comanda lui Jean de Nesle. Se punea apoi problema strategiei generale. Richard Inimă-de-Leu afirmase, înainte de a părăsi Palestina, că Egiptul era punctul vulnerabil al Imperiului sarazin. S-a hotărât până la urmă ca Egiptul să fie obiectivul cruciaţilor. Anul 1200 a trecut având loc diverse negocieri asupra cărora Inocenţiu a încercat să păstreze cât de cât controlul. În martie 1201, Thibaud de Champagne a murit pe neaşteptate, iar Cruciada l-a ales drept lider în locul lui pe Bonifaciu de Montferrat. Era alegerea firească. Casa de Montferrat avea legături însemnate cu Orientul. Tatăl lui Bonifaciu murise ca senior de Palestina. Dintre fraţii lui, Guillaume se căsătorise cu Sibylla a Ierusalimului şi îl avusese drept fiu pe copilul-rege Balduin al V-lea; Rénier se căsătorise cu fiica împăratului Manuel şi fusese ucis în Constantinopol; iar Conrad fusese salvatorul Tyrului, stăpânitor peste Ţara Sfântă şi tatăl actualei moştenitoare a acesteia. Însă, odată cu numirea sa la comanda cruciaţilor, întreprinderea ieşea de sub influenţa papei Inocenţiu.

---

[8] Villehardouin, I, pp. 6–14, şi Robert de Clary (ed. Lauer), pp. 2–3, enumeră cruciaţi francezi. Villehardouin, p. 74, menţionează nume de cruciaţi germani.

[9] Villehardouin, I, p. 44, insinuează că Bonifaciu a devenit cruciat abia atunci când a fost numit comandant-şef; *Gesta Innocentii III*, *loc. cit.*, col. 132, sugerează bănuielile papei. Mama lui Bonifaciu era sora vitregă a bunicului lui Henric al VI-lea, iar tatăl său era fratele vitreg al bunicii lui Filip al Franţei.

Bonifaciu a sosit în Franța în august 1201 și s-a întâlnit cu tovarășii săi la Soissons, unde comanda i-a fost confirmată. De acolo a plecat în Germania să petreacă lunile de iarnă cu vechiul său prieten Filip de Suabia.[10]

Filip de Suabia era la rândul său interesat de afacerile din Orient, însă mai degrabă de cele din Bizanț decât de cele din Siria. Împărtășea pe de-a-ntregul animozitățile dinastiei sale față de împărații bizantini. Se aștepta să devină în curând împărat al Imperiului de Apus și își dorea să aducă la îndeplinire programul fratelui său Henric. Mai mult, avea o legătură personală cu Bizanțul. Atunci când Henric al VI-lea cucerise Sicilia, printre prizonierii săi se numărase și tânăra văduvă a prințului dezmoștenit Roger, pe nume Irina Angelina, fiica împăratului Isaac Anghelos, iar Henric i-o dăduse drept soție lui Filip. Fusese o căsătorie din dragoste; pentru Irina, Filip a ajuns să se implice în disputele dinastice ale familiei Anghelos.[11]

La câteva luni după nunta lui Filip, socrul său Isaac și-a pierdut tronul. Puterea nu-i îmbunătățise acestuia calitățile. Funcționarii săi erau corupți și de necontrolat, iar el însuși era mult mai extravagant decât își putea permite imperiul lui sărăcit. Pierduse jumătate din Peninsula Balcanică în favoarea unui imperiu vlaho-bulgar viguros și amenințător. Turcii, până la moartea lui Kilij Arslan al II-lea în 1192, avansaseră constant în Anatolia, rupând Bizanțul de țărmul sudic și de Siria. Din ce în ce mai multe concesiuni comerciale erau vândute italienilor pe bani peșin. Splendoarea ostentativă și lipsită de tact a nunții împăratului cu prințesa Margareta a Ungariei i-a înfuriat pe supușii săi împovărați de biruri. Propria lui familie a început să-i întoarcă spatele, iar în 1195 fratele său Alexie a pus la cale o lovitură de palat reușită. Isaac a fost orbit și azvârlit în temniță, împreună cu fiul său, tânărul Alexie. Noul împărat, Alexie al III-lea, nu era cu mult mai capabil decât fratele său. S-a remarcat întru câtva prin activitatea diplomatică, curtând

---

[10] Villehardouin, I, pp. 40–46; Robert de Clary, pp. 4–6; *Gesta Innocentii III*, *loc. cit.*, sugerează că Filip al Franței ar fi intervenit în favoarea lui Bonifaciu.

[11] *Chronica Regia Coloniensis*, p. 157.

prietenia papalităţii prin deschiderea discuţiilor despre unirea ecleziastică, conştient că o astfel de prietenie l-ar fi putut feri de un eventual atac din partea lui Henric al VI-lea, iar intrigile sale au contribuit la menţinerea discordiei între principii selgiucizi. Însă afacerile interne rămăseseră pe seama soţiei sale, Eufrosina, care era la fel de extravagantă ca şi cumnatul său dezmoştenit şi era înconjurată de o administraţie la fel de coruptă ca şi acesta.[12]

La sfârşitul anului 1201, tânărul Alexie, fiul lui Isaac, a scăpat din temniţa din Constantinopol şi şi-a croit drum până la Curtea surorii sale în Germania. Filip i-a făcut o primire călduroasă şi i l-a prezentat lui Bonifaciu de Montferrat. Cei trei s-au sfătuit. Alexie dorea să obţină tronul tatălui său. Filip era gata să-l ajute, pentru ca Imperiul de Răsărit să devină vasal Imperiului de Apus. Bonifaciu avea la dispoziţie o armată cruciată. N-ar fi fost oare în avantajul cruciadei să se oprească pe drum pentru a înscăuna un conducător prieten la Constantinopol?[13]

Între timp, cruciaţii căutaseră variante de transport pentru călătoria lor pe mare. La începutul anului 1201, pe când contele de Champagne era încă în viaţă, deschiseseră negocierile cu Veneţia şi îl trimiseseră acolo pe Geoffroy de Villehardouin să stabilească detaliile. Un tratat între Geoffroy şi veneţieni a fost semnat în aprilie. În schimbul a 85 000 de mărci din argint de Köln, Veneţia a fost de acord să furnizeze cruciaţilor, până pe 28 iunie 1202,

---

[12] Vezi Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, pp. 440–445, 487.

[13] Nicetas Choniates, p. 712; Inocenţiu al III-lea, scrisori, V, 122, *Gesta Innocentii III*, *loc. cit.*, col. 123–125; *ibid.*, col. 130–132. S-a dezbătut îndelung dacă diversiunea Cruciadei a IV-a fost premeditată. Vezi Vasiliev, *op. cit.*, pp. 455–458. Se pare că, deşi Filip de Suabia, Bonifaciu şi veneţienii au avut fiecare motivele lor să-şi dorească un atac asupra Constantinopolului, abia întâmplarea că Alexie a sosit la Curtea Suabiei a făcut diversiunea posibilă. Papa nu avusese asemenea intenţii, iar cruciaţii de rând, francezi, intenţionau cu adevărat să ajungă în Ţara Sfântă, dar s-au lăsat influenţaţi de împrejurări. Pentru atitudinea lui Bonifaciu, vezi Grégoire, „The Question of the Diversion of the Fourth Crusade", *Byzantion*, vol. XV. Pentru planurile atent cântărite ale lui Filip de Suabia, vezi Winkelmann, *Philipp von Schwaben*, I, pp. 296, 525.

transport și hrană vreme de un an pentru 4 500 de cavaleri, cu cai cu tot, 9 000 de scutieri și 20 000 de pedestrași. În plus, Republica se angaja să furnizeze 50 de galere care să însoțească Cruciada, cu condiția ca jumătate din cuceriri să fie cedate Veneției. Imediat ce acordul a fost încheiat, cruciații au fost convocați la Veneția pentru a porni spre Egipt.[14]

Unii dintre cruciați priveau tratatul cu suspiciune. Episcopul de Autun și-a adus compania direct de la Marsilia în Siria. Alții, sub comanda lui Reynaud de Dampierre, deoarece erau neliniștiți din cauza întârzierii la Veneția, și-au făcut propriile aranjamente de călătorie până la Acra. Existau o serie de nemulțumiri și printre cruciații mai umili, legate de decizia de a ataca Egiptul. Se înrolaseră pentru a salva Țara Sfântă și nu puteau să înțeleagă ce rost avea să meargă altundeva. Nemulțumirile lor erau încurajate tacit de venețieni, care nu aveau nicio intenție să sprijine un atac asupra Egiptului. Al-Adil era conștient de avantajele pe care le aducea posesiunilor sale comerțul cu Europa, iar cucerirea de către el a Egiptului fusese urmată de oferirea unor privilegii comerciale valoroase orașelor italiene. Chiar în momentul în care guvernul venețian negocia cu cruciații transportul lor, ambasadorii republicii erau la Cairo, plănuind un acord comercial cu reprezentantul sultanului, care a semnat cu ei un tratat în primăvara anului 1202, după ce trimișii speciali ai lui al-Adil la Veneția fuseseră asigurați de Doge că acesta nu va sprijini nicio expediție împotriva Egiptului.[15]

Nu știm dacă cruciații vor fi înțeles subtilitățile diplomației venețiene. Chiar dacă însă unii dintre ei bănuiau că sunt înșelați,

---

[14] Villehardouin, II, pp. 18–34. Papa a aprobat tratatul, însă fără entuziasm, căci avea în mod evident bănuielile sale în ceea ce îi privește pe venețieni (*Gesta Innocentii III*, *loc. cit.*, col. 131).

[15] Existența efectivă a unui tratat, datat 13 mai 1202 de Hopf, *Geschichte Griechenlands*, I, p. 118, a fost tăgăduită; de altfel, Hopf nu citează nicio sursă. Însă Ernoul, pp. 345–346, afirmă clar că la vremea respectivă erau în plină desfășurare negocieri între Veneția și sultan. Nu avem motive să bănuim că ar fi inventat o asemenea poveste, pe care o aflase probabil de la venețienii din Siria. Asupra dezertărilor din tabăra cruciată, vezi Villehardouin, I, pp. 52–54.

nu se putea face nimic. Tratatul cu Veneţia îi punea în întregime în mâinile acesteia, deoarece nu putuseră strânge cele 85 000 de mărci promise. În iunie 1202, armata era adunată, însă cum banii nu fuseseră plătiţi, Republica nu pregătea corăbiile. Instalaţi pe micuţa insulă San Niccolo di Lido, hărţuiţi de negustătorii veneţieni faţă de care adunaseră deja datorii, ameninţaţi că li se va tăia total aprovizionarea dacă nu făceau rost de bani, cruciaţii erau gata în luna septembrie să accepte orice termeni propuşi de Veneţia. Bonifaciu, care li se alăturase în acea vară, după o vizită nesatisfăcătoare la papă, era deja gata să colaboreze cu veneţienii. Vreme de mai multe decenii, Republica şi regele Ungariei purtaseră un război dezorganizat pentru controlul asupra Dalmaţiei, iar oraşul-cheie Zara trecuse de curând sub stăpânirea Ungariei. Cruciaţii erau acum anunţaţi că expediţia putea începe şi stingerea datoriei putea fi amânată dacă s-ar fi alăturat unei campanii preliminare de recucerire a Zarei. Aflând despre ofertă, papa a interzis imediat acceptarea ei. Însă, indiferent de părerea pe care ar fi avut-o despre moralitatea propunerii, cruciaţii nu au avut alternativă.[16]

Aranjamentul fusese făcut în culise de către Bonifaciu de Montferrat, care avea puţine scrupule creştineşti, şi de dogele Veneţiei, Enrico Dandolo. Dandolo era foarte bătrân, însă vârsta nu îi afectase energia şi nu-i astâmpărase ambiţia. Cu vreo treizeci ani în urmă fusese trimis ca ambasador la Constantinopol, unde fusese implicat într-o încăierare şi îşi pierduse parţial vederea. Supărarea sa pe bizantini sporise atunci când, la scurtă vreme după ce ajunsese doge în 1193, a întâmpinat o serie de dificultăţi în a obţine de la împăratul Alexie al III-lea reînnoirea condiţiilor comerciale favorabile acordate Veneţiei de împăratul Isaac. A fost aşadar gata să discute cu Bonifaciu planuri în vederea unei expediţii împotriva Constantinopolului. Pentru moment, aspectul de cruciadă trebuia totuşi păstrat. Imediat ce atacul asupra Zarei a fost aprobat, o ceremonie solemnă a avut loc la San Marco,

[16] Villehardouin, I, pp. 58–66; Robert de Clary, pp. 9–11.

dogele şi principalii săi sfetnici depunând ostentativ jurământul de cruciaţi.[17]

Flota a părăsit Veneţia pe 8 noiembrie 1202 şi a ajuns la Zara două zile mai târziu. După un atac aprig, oraşul a capitulat pe 15 ale lunii şi a fost jefuit sistematic. Trei zile mai târziu, veneţienii şi cruciaţii au început să se certe în legătură cu împărţirea prăzii, dar au făcut până la urmă pace. Dogele şi Bonifaciu au decis atunci că era prea târziu să se aventureze înspre est. Cruciaţii s-au pregătit să ierneze la Zara, în vreme ce conducătorii plănuiau operaţiunile viitoare.[18]

Când vestea devastării Zarei a ajuns la Roma, papa Inocenţiu a fost cuprins de mânie. Era de nepermis ca împotriva poruncilor sale exprese o cruciadă să fi fost folosită pentru atacarea posesiunilor unui fiu credincios al Bisericii. A excomunicat aşadar întreaga expediţie. Ulterior, înţelegând că înşişi cruciaţii fuseseră victimele unui şantaj, i-a iertat, dar nu a ridicat excomunicarea veneţienilor.[19] Dandolo nu s-a tulburat. Prin intermediul lui Bonifaciu, el intrase deja în legătură cu Filip de Suabia, excomunicat la rândul său. La începutul anului 1203, sosea la Zara un mesager din Germania, trimis de Filip la Bonifaciu, cu o ofertă sigură din partea cumnatului său, Alexie. Dacă Cruciada ar fi înaintat spre Constantinopol şi l-ar fi plasat acolo pe tronul imperial pe Alexie, atunci acesta s-ar fi angajat să verse cruciaţilor sumele datorate încă veneţienilor; le-ar fi furnizat banii şi proviziile necesare pentru cucerirea Egiptului şi ar fi adăugat un contingent de 10 000 de soldaţi din armata bizantină; ar fi plătit sumele necesare întreţinerii a 500 de cavaleri care să rămână în Ţara Sfântă şi ar fi garantat supunerea Bisericii din Constantinopol faţă de Roma. Bonifaciu i-a transmis propunerea lui Dandolo, care a fost încântat. Veneţia şi-ar fi recuperat banii şi, în

---

[17] Villehardouin, I, pp. 66–70; Robert de Clary, pp. 10–12. Pentru Dandolo, vezi Diehl, *Une République Patricienne, Venise*, pp. 47–48; Vasiliev, *op. cit.*, pp. 452–453.

[18] Villehardouin, I, pp. 76–90, Robert de Clary, pp. 12–14.

[19] Inocenţiu al III-lea, scrisori, V, 161, 162, VI, 99–102 (*M.P.L.*, vol. CCXIV, col. 1178, 1182; vol. CCXV, col. 103–110); Villehardouin, I, pp. 104–108.

acelaşi timp, i-ar fi umilit pe greci şi ar fi putut să îşi extindă şi consolideze privilegiile comerciale de care se bucura în Imperiul Bizantin. Atacul împotriva Egiptului putea fi apoi zădărnicit cu uşurinţă.[20]

Când propunerea le-a fost prezentată cruciaţilor, câţiva, printre care şi Reynaud de Montmirail, şi-au exprimat dezacordul, considerând că deveniseră cruciaţi ca să lupte împotriva musulmanilor şi neînţelegând rostul unor tergiversări suplimentare. Ei au părăsit tabăra şi au pornit spre Siria. Alţii au rămas cu oştirea, protestând; în fine, tăcerea altora a fost cumpărată oportun de veneţieni. Însă cruciaţii de rând fuseseră învăţaţi să creadă că Bizanţul trădase sistematic creştinătatea în fiecare dintre Războaiele Sfinte. Ar fi fost aşadar o mişcare înţeleaptă şi lăudabilă să-i impună de această dată cooperarea. Soldaţii cucernici erau încântaţi să contribuie la aducerea grecilor schismatici pe calea cea dreaptă. Cei ataşaţi de cele lumeşti jinduiau la bogăţiile Constantinopolului şi ale provinciilor sale şi abia aşteptau să le jefuiască. Unii dintre seniori, inclusiv Bonifaciu, se gândeau poate şi mai departe, şi estimau că posesiunile de pe malurile Mării Egee erau mult mai atrăgătoare decât orice s-ar fi putut găsi în năpăstuita Sirie. Toate resentimentele acumulate de-a lungul timpului de Apus faţă de creştinătatea din Răsărit au uşurat sarcina lui Dandolo şi Bonifaciu de a-şi ralia sprijinul oamenilor de rând.[21]

Neliniştea papei cu privire la cruciadă nu s-a potolit la aflarea deciziei. Era improbabil ca un plan urzit de veneţieni şi de prietenii lui Filip de Suabia să facă cinste Bisericii. Mai mult, îl întâlnise pe tânărul Alexie, care îi făcuse impresia unui june bun de nimic. Însă era prea târziu ca un eventual protest să aibă vreun efect, iar diversiunea s-ar fi justificat dacă într-adevăr avea să asigure un ajutor bizantin activ împotriva necredincioşilor şi în

---

[20] Villehardouin, I, pp. 90–100, vorbeşte despre negocieri anterioare între Alexie şi cruciaţi, desfăşurate la Veneţia, pp. 70–74.

[21] Villehardouin, I, pp. 100–104, Robert de Clary, pp. 14–15. Hugues de Saint Pol, scrisoare în *Chronica Regia Coloniensis*, p. 205, scrie că aproape toţi cruciaţii voiau să îşi continue drumul către Palestina, dar au fost convinşi să apuce alt drum.

același timp să ducă la uniunea Bisericilor. S-a mulțumit să emită un ordin de neagresiune împotriva creștinilor, câtă vreme aceștia nu puneau piedici pe față Războiului Sfânt. Ar fi fost poate mai înțelept pe termen lung dacă și-ar fi exprimat, chiar dacă zadarnic, un dezacord deschis și lipsit de compromisuri. Pentru greci, mereu suspicioși față de intențiile papei și necunoscători ai țelor politicii apusene, condamnarea rostită cu jumătate de gură părea dovada că papa ar fi fost forța din spatele întregii intrigi.[22]

Pe 25 aprilie, Alexie a sosit din Germania la Zara. Câteva zile mai târziu, expediția ridica pânzele, poposind o vreme la Ragusa, unde Alexie a fost acceptat ca împărat, apoi în Corfu. Aici Alexie a semnat solemn un tratat cu aliații săi. Călătoria a fost reluată pe 25 mai. Flota a înconjurat Peloponesul și s-a îndreptat spre nord către insula Andros, profitând de abundența izvoarelor ca să alimenteze rezervoarele de apă. De la Andros, flota s-a îndreptat spre strâmtoarea Dardanele, pe care a găsit-o lipsită de apărare. În Tracia, recolta era pe punctul de a se coace. Prin urmare, cruciații s-au apucat la Abidos să adune tot ce se putea. Pe 24 iunie, ei au ajuns în fața capitalei imperiale.[23]

---

[22] *Gesta Innocentii III*, *loc. cit.*, col. 130–132: Inocențiu al III-lea, scrisori, V, 122 (către împăratul Alexie, *M.P.L.*, vol. CCXIV, col. 1123–1125) și scrisoare către arhiepiscopul Ebrard de Salzburg, *Registrum de Negotio Romani Imperii*, LXX (*M.P.L.*, vol. CCXVI, col. 1075–1077), unde vorbește despre nevoia de reflecție în asemenea chestiuni. Filip de Suabia știa probabil despre planul de a ataca Zara, întrucât cardinalul Pietro de Capua fusese trimis de el împreună cu liderii cruciaților să obțină sprijinul papei pentru Alexie într-un moment în care niciun răspuns nu ar fi fost posibil dacă cruciada s-ar fi îndreptat direct către Răsărit. Vezi Bréhier, *Les Croisades*, p. 155. *Cronica Novgorodului* (ed. Lasonov, p. 241) declară că papa sprijinea planul de atac asupra Constantinopolului, în vreme ce *Chronica Regia Coloniensis*, p. 200, insinuează că el a revenit asupra excomunicării cruciaților pentru atacul asupra Zarei atunci când aceștia au decis să se îndrepte spre Constantinopol.

[23] Villehardouin, I, pp. 110–128; Robert de Clary, pp. 30–40; Anonimul din Halberstadt, în Riant, *Exuviae*, I, pp. 14–15; *Devastatio Constantinopolitana* (ed. Hopf), pp. 88–89; Nicetas Choniates, p. 717.

Împăratul Alexie al III-lea nu luase măsuri pentru a-i întâmpina. Armata imperială nu-şi revenise deloc după dezastrele din ultimii ani ai domniei lui Manuel. Era alcătuită aproape în întregime din mercenari. În mod evident, pe regimentele frânce nu se putea conta pe moment, iar regimentele slave şi pecenege prezentau încredere doar atâta vreme cât existau bani cu care să fie plătite. Garda varegă, care avea acum în componenţă mulţi englezi şi danezi, fusese în mod tradiţional loială împăratului, însă Alexie al III-lea nu era un om care să inspire o mare loialitate personală. Era un uzurpator care îşi câştigase tronul nu pe baza meritelor sale de soldat sau de om de stat, ci în urma unui meschin complot de palat. În plus, îşi dovedise slabele calităţi de guvernare. Nu se putea baza nici pe armată, nici pe temperamentul general al supuşilor săi. Părea mai sigur să nu facă nimic. Constantinopolul trecuse prin multe furtuni în cele nouă veacuri de existenţă. Cu siguranţă mai putea trece printr-una.

După ce au atacat, fără succes, Calcedonul şi Chrysopolisul, pe malul asiatic al Bosforului, cruciaţii au debarcat la Galata, dincolo de Cornul de Aur. Au ocupat oraşul şi au reuşit să rupă lanţul care bloca accesul spre Cornul de Aur şi să-şi ducă în port corăbiile. Tânărul Alexie îi făcuse să creadă că întregul Bizanţ se va ridica să-l întâmpine. Au fost surprinşi să găsească porţile cetăţii închise şi zidurile apărate de ostaşi. Prima tentativă de asalt, lansată de pe corăbii împotriva zidurilor aflate de-a lungul Cornului de Aur, a fost respinsă, însă pe 17 iulie, după o luptă înverşunată, Dandolo şi veneţienii au reuşit să creeze o breşă. Alexie al II-lea, la fel de surprins ca şi cruciaţii să găsească oraşul apărat, se gândea deja să fugă; citise în Biblie despre fuga lui David din faţa lui Absalom, fugă care-i permisese să supravieţuiască şi să-şi recupereze tronul. Luând cu sine fiica favorită şi o pungă de pietre preţioase, se strecurase dincolo de zidurile dinspre uscat şi se refugiase în Tracia, la Mosynopolis. Rămaşi fără împărat, funcţionarii imperiali au luat o decizie rapidă, dar subtilă. L-au scos pe orbul împărat Isaac din închisoare şi l-au pus pe tron, anunţându-l pe Dandolo şi pe cruciaţi că tatăl pretendentului a fost repus în drepturi şi că nu

mai era nevoie să se continue lupta. Tânărul Alexie decisese până atunci să ignore existența tatălui său, dar acum nu mai putea să-l renege. Și-a convins aliații să înceteze atacul. În schimb, au trimis o solie prin care să anunțe că erau gata să-l recunoască pe Isaac dacă fiul său era numit co-împărat și dacă ambii recunoșteau tratatul semnat de cel din urmă. Isaac a promis să îndeplinească cererile. Pe 1 august, la Sfânta Sofia, în timpul liturghiei, în prezența principalilor nobili cruciați, Alexie a fost încoronat co-împărat.[24]

Alexie al IV-lea a descoperit repede că un împărat nu putea fi la fel de iresponsabil ca un pretendent. Încercarea sa de a forța clerul orașului să admită primatul Romei și să introducă obiceiurile latine a întâmpinat o rezistență posomorâtă. Nu i-a fost ușor nici să strângă toți banii promiși. Și-a început nechibzuit domnia făcând daruri generoase liderilor cruciați, atâtându-le astfel invidia. Când a trebuit însă să le înmâneze venețienilor banii datorați de cruciați, trezoreria s-a dovedit insuficient garnisită. În consecință, Alexie a anunțat introducerea unor taxe noi și a înfuriat și mai tare Biserica prin confiscarea unor cantități mari de odoare bisericești pentru a le topi pentru venețieni. În toamna și iarna anului 1203, atmosfera din oraș a devenit din ce în ce mai tensionată. Locuitorii erau revoltați la vederea îngâmfaților cavaleri franci păsind pe străzile lor. Negoțul stagna. Cete de ostași apuseni beți pustiiau constant satele din suburbii, astfel încât viața nu mai era sigură în afara zidurilor. Un incendiu dezastruos a distrus un întreg cartier atunci când, într-un acces de pietate, o mână de francezi a pus foc moscheii construite pentru negustorii musulmani în tranzit. De partea cealaltă, cruciații erau la fel de nemulțumiți. Înțeleseseră până la urmă că guvernul bizantin nu era capabil să ducă la îndeplinire promisiunile făcute de Alexie al IV-lea. Nici oamenii și nici banii oferiți nu veneau.

---

[24] Nicetas Choniates, pp. 718–726 (descriere completă din perspectivă greacă); Villehardouin, I, pp. 154–184 (cea mai detaliată relatare cruciată); Robert de Clary, pp. 41–51; Anonimul din Halberstadt, pp. 15–16; *Devastatio Constantinopolitana*, pp. 89–90; scrisoare a lui Hugues de Saint Pol în *Chronica Regia Coloniensis*, pp. 203–208.

Alexie însuşi a abandonat repede speranţa zadarnică de a-i mulţumi pe oaspeţii săi. Din când în când îi invita la palat pentru un ospăţ şi a întreprins cu ajutorul lor o incursiune militară rapidă în Tracia, împotriva unchiului său Alexie al III-lea, revenind acasă pentru a celebra un triumf imediat ce a ieşit învingător într-o mică dispută. Restul zilelor şi al nopţilor sale erau umplute cu desfătări intime. Orb şi deci incapabil să participe la guvernare, tatăl său Isaac se izolase împreună cu astrologii săi favoriţi, ale căror profeţii nu-l linişteau deloc în privinţa viitorului. O ruptură pe faţă era inevitabilă, iar Dandolo a grăbit-o din plin, înaintând cereri nerezonabile.[25]

Doar doi oameni din Constantinopol păreau potriviţi să asume controlul situaţiei, ambii fiind gineri ai fostului împărat Alexie al III-lea. Soţul Anei, Theodor Lascaris, era un soldat distins care organizase prima apărare împotriva latinilor. După fuga socrului său, se retrăsese. Soţul Eudochiei, Alexie Murtzuphlos, intrase în graţiile lui Alexie al IV-lea şi primise titlul de protovistier. Devenise acum liderul „naţionaliştilor". Probabil pentru a-l speria pe Alexie al IV-lea şi a-l determina să abdice, a organizat o revoltă în ianuarie 1204. Singurul rezultat concret al acesteia a fost însă distrugerea marii statui a Atenei, operă a lui Fidias, amplasată în forum cu faţa spre vest. Sculptura fusese făcută bucăţi de o gloată de beţivi, deoarece acestora li se năimise că zeiţa face cu mâna invadatorilor.[26]

În februarie, o delegaţie din partea cruciaţilor a venit la palatul Vlaherne pentru a-i cere lui Alexie al IV-lea îndeplinirea imediată a promisiunilor făcute. Împăratul nu a putut decât să-şi recunoască neputinţa, iar la ieşirea din camera de audienţe imperială delegaţii au fost aproape sfâşiaţi de mulţimea furioasă. Aceasta s-a năpustit apoi spre Sfânta Sofia, unde l-a detronat pe Alexie şi l-a ales în locul său pe un nobil obscur numit Nicolae Canabus, care, prezent din întâmplare la faţa locului, a încercat să refuze onoarea.

---

[25] Nicetas Choniates, pp. 736–738; Villehardouin, I, pp. 186–206; Robert de Clary, pp. 57–58; *Devastatio Constantinopolitana*, pp. 90–91.

[26] Nicetas Choniates, pp. 738–747; Villehardouin, II, pp. 6–23; Robert de Clary, p. 57; *Devastatio Constantinopolitana*, p. 91.

Murtzuphlos a invadat apoi palatul. Nimeni nu a încercat să-l apere pe Alexie al IV-lea, care a fost aruncat într-un donjon şi strangulat, fără a fi – şi pe bună dreptate – plâns de cineva. Tatăl său Isaac a murit câteva zile mai târziu de durere şi din cauza maltratării repetate. Obscurul Canabus a fost întemniţat, iar Murtzuphlos a urcat pe tron ca Alexie al V-lea.[27]

Revoluţia de palat reprezenta o provocare făţişă la adresa cruciaţilor. Veneţienii insistau de multă vreme că singura soluţie posibilă era cucerirea Constantinopolului şi instalarea acolo a unui împărat occidental. Sfatul lor părea acum justificat. Dar nu era uşor să alegi un împărat. Discuţii au avut loc în tabăra din Galata pe tot parcursul lunii martie. Unii cereau alegerea lui Filip de Suabia, pentru a uni cele două imperii. Filip era însă foarte departe. Fusese excomunicat, iar veneţienii nu agreau ideea unui imperiu puternic. Bonifaciu de Montferrat era candidatul cel mai potrivit. Însă din nou, în pofida declaraţiilor solemne de afecţiune făcute de Dandolo, veneţienii nu au fost de acord. Bonifaciu era prea ambiţios pentru gustul lor. În plus, avea legături cu genovezii. În cele din urmă, s-a decis ca un grup de şase franci şi şase veneţieni să aleagă un împărat imediat ce oraşul avea să fie cucerit. Dacă, aşa cum părea optim, împăratul avea să fie francez, atunci un veneţian urma să fie ales patriarh. Împăratul avea să primească marele palat imperial, reşedinţa imperiala de la Vlaherne, un sfert din oraş şi Imperiul. Celelalte trei cartiere aveau să fie împărţite veneţienilor şi cavalerilor cruciaţi, ultimii urmând să-şi împartă jumătatea în fiefuri. Cu excepţia dogelui, toţi deţinătorii de fiefuri trebuiau să presteze omagiu de vasalitate împăratului. Lucrurile aveau astfel să fie puse în ordine „întru slava lui Dumnezeu, a Papei şi a Imperiului". Afirmaţia ipocrită că expediţia avea să meargă să lupte împotriva necredincioşilor a fost făţiş abandonată.[28]

---

[27] Nicetas Choniates, pp. 738–747; Villehardouin, II, pp. 6–23; Robert de Clary, pp. 58–59; *Devastatio Constantinopolitana*, p. 92.

[28] Villehardouin, II, pp. 34–36; Robert de Clary, p. 68; Andrea Dandolo, *Cronica* (ed. Pastorello), p. 279.

Alexie al V-lea era un suveran energic, nu însă şi popular. Îi demisese pe toţi cei pe care îi bănuia lipsiţi de loialitate, inclusiv pe istoricul Nicetas Choniates, care şi-a luat revanşa în *Istoria* sa. Se făcuseră câteva încercări de reparare a zidurilor şi de organizare a populaţiei în vederea apărării oraşului. Dar gărzile oraşului erau demoralizate de revoluţiile repetate şi nu se ivise niciun prilej pentru aducerea de trupe din provincie. În plus, existau în oraş trădători în solda Veneţiei. Primul atac cruciat, cel de pe 6 aprilie, a fost respins cu pierderi grele. Şase zile mai târziu, cruciaţii au atacat din nou. O luptă disperată a avut loc la Cornul de Aur, unde corăbii greceşti au încercat în van să împiedice flota veneţiană să debarce soldaţi sub ziduri. Atacul principal a fost îndreptat împotriva cartierului Vlaherne, unde zidurile ajungeau la Cornul de Aur. O spărtură a fost făcută în zidul exterior. Apărătorii rezistau pe zidul interior când, fie din accident, fie prin trădare, un incendiu a izbucnit în oraş în spatele lor şi i-a prins în capcană. Apărarea s-a prăbuşit, iar francii şi veneţienii au pătruns în oraş. Murtzuphlos a fugit împreună cu soţia sa de-a lungul zidurilor până la Poarta de Aur, aproape de Marea Marmara şi apoi în Tracia, căutând refugiu la socrul său, la Mosynopolis. Când s-a aflat că fugise, nobilii rămaşi s-au întrunit la Sfânta Sofia ca să-i ofere coroana lui Theodor Lascaris. Era însă prea târziu. Theodor a refuzat onoarea deşartă. A ieşit împreună cu patriarhul lângă Milion, în piaţa dintre biserică şi marele palat, şi s-a adresat înflăcărat gărzii varege, spunându-le mercenarilor că nu aveau nimic de câştigat dacă se predau atunci noilor stăpâni. Varegii erau însă demoralizaţi; nu mai voiau să lupte. Atunci Theodor, soţia sa şi patriarhul, împreună cu o bună parte a nobililor, s-au strecurat până la portul palatului şi s-au îndreptat spre Asia.[29]

Când invadatorii şi-au croit drum prin oraş, luptele de stradă au fost sporadice. Până dimineaţă, dogele şi cruciaţii de seamă se

---

[29] Nicetas Choniates, pp. 748–756; Villehardouin, II, pp. 32–50; Robert de Clary, pp. 60–79; Gunther, pp. 91–94, 100–104; scrisoare a lui Balduin, *R.H.F.*, vol. XVIII, p. 522; *Devastatio Constantinopolitana*, p. 92; Ernoul, pp. 369–373; *Cronica Novgorod*, pp. 242–245.

aşezaseră în Marele Palat, iar soldaţilor lor li s-a spus că pot jefui oraşul în următoarele trei zile.

Devastarea Constantinopolului nu are corespondent în istorie. Timp de nouă secole, marele oraş fusese capitala civilizaţiei creştine. Era plin cu opere de artă care supravieţuiseră de pe vremea Greciei antice şi cu capodopere ale propriilor săi meşteşugari desăvârşiţi. Veneţienii cunoşteau valoarea unor asemenea lucruri. De câte ori s-a ivit ocazia, au pus mâna pe comori şi le-au dus să împodobească bisericile şi palatele oraşului lor. Francezii şi flamanzii erau însă mânaţi de pofta de a distruge. O gloată gălăgioasă s-a năpustit pe străzi şi în case, apucând tot ce strălucea şi distrugând tot ce nu putea căra, oprindu-se doar să ucidă sau să violeze sau să spargă pivniţele de vinuri ca să se răcorească. Nici mănăstirile, nici bisericile şi nici bibliotecile nu au fost cruţate. Până şi în Sfânta Sofia soldaţi beţi puteau fi văzuţi smulgând draperiile de mătase şi spărgând în bucăţi marele iconostas de argint, în timp ce cărţile sfinte şi icoanele erau călcate în picioare. Câtă vreme ei beau veseli din vasele litugice, o prostituată s-a aşezat în jilţul patriarhal şi a început să cânte un cântec franţuzesc obscen. Călugăriţe erau necinstite în mănăstirile lor. Atât palatele, cât şi cocioabele erau invadate şi distruse. Femei rănite şi copii trăgeau să moară pe străzi. Scenele îngrozitoare de jaf şi vărsare de sânge au continuat vreme de trei zile, până ce uriaşul şi frumosul oraş s-a transformat într-un abator. Până şi sarazinii ar fi fost mai milostivi, a exclamat pe bună dreptate, istoricul Nicetas.[30]

---

[30] Nicetas Choniates, pp. 757–763; Nicolae Mesarites, în Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des Lateinischen Kaisertums*, I, pp. 41–48; scrisoare a clerului grec în Cotelerius, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, III, pp. 510–514; Inocenţiu al III-lea, scrisori, VIII, 126 (*M.P.L.*, vol. CCXV, col. 699–702), o relatare pe larg a ororilor care-i fuseseră descrise; Villehardouin, II, pp. 52–58; Robert de Clary, pp. 68–69, 80–81; Gunther, pp. 104–108; scrisoare a lui Balduin, *loc. cit.*; Ernoul, pp. 374–376; *Cronica Novgorodului*, pp. 245–246. Cronicarii latini au fost mai uluiţi de rapacitatea cruciaţilor decât de cruzimea lor. Gunther admite că până şi vrednicul Martin de Pairis a fost convins să participe la împărţirea prăzii, deşi din pietate jefuise doar bisericile. Ernoul îi acuză pe veneţieni ca fiind cei mai rapace. Abu Shama (II, p. 154) spune că au vândut o mare parte din pradă musulmanilor.

În cele din urmă, căpeteniile latinilor şi-au dat seama că atâta distrugere nu era în folosul nimănui. Când soldaţii au fost epuizaţi de jaf, ordinea a fost restabilită. Toţi cei care furaseră un obiect preţios au fost siliţi să-l cedeze nobililor franci, iar orăşeni nefericiţi au fost torturaţi ca să dezvăluie bunurile pe care reuşiseră să le ascundă. Chiar dacă atât de multe pieriseră din nesăbuinţă, cuantumul prăzilor era uluitor. Nimeni, scrie Villehardouin, nu ar fi în stare să socotească aurul şi argintul, odoarele şi bijuteriile, ţesăturile preţioase şi mătăsurile, veşmintele de blană de veveriţă, zibelină şi hermină. Nimeni, a adăugat el pe baza cunoştinţelor sale vaste, nimeni, de când e lumea, nu luase atâta pradă într-un oraş. Totul a fost împărţit conform tratatului: cruciaţii au primit trei optimi, veneţienii tot atâtea, iar un sfert a fost păstrat pentru viitorul împărat.[31]

Obiectivul următor a fost alegerea împăratului. Bonifaciu de Montferrat mai spera încă să fie ales. Pentru a-şi spori şansele, o salvase pe împărăteasa văduvă Margareta, consoarta maghiară a lui Isaac, şi se căsătorise imediat cu ea. Dar veneţienii nu voiau să audă de el. La presiunile lor, tronul a fost acordat unui prinţ mai puţin controversat, lui Balduin al IX-lea, conte de Flandra şi Hainault, bărbat de viţă aleasă şi foarte bogat, dar mai moale şi mai maleabil. Titlul purtat avea să-i fie mai mare decât puterea efectivă. Urma într-adevăr să stăpânească peste întregul teritoriu cucerit, cu excepţia neliniştitoare a posesiunilor acordate dogelui Veneţiei. Domeniul său personal urma să includă Tracia până la Chorlu, Bitinia şi Misia până la Muntele Olimp, ca de altfel şi unele dintre insulele din Marea Egee, Samotrace, Lesbos, Chios, Samos şi Cos. Dar capitala nu avea să fie în întregime a sa, deoarece veneţienii au revendicat dreptul la trei optimi din Constantinopol şi au luat partea care includea Sfânta Sofia, unde un veneţian, Tommaso Morosini, a fost numit patriarh. În plus, ei au cerut acele părţi ale imperiului care potenţau supremaţia lor maritimă, ţărmul de vest al Greciei continentale, întregul Pelopones, Naxos, Andros şi Eubeea, Gallipoli şi porturile Traciei la Marea Marmara, oraşul Adrianopol.

---

[31] Villehardouin, II, pp. 59–60; Robert de Clary, pp. 80–81.

Lui Bonifaciu, în compensație pentru pierderea tronului, i se oferea o fantomatică posesiune în Anatolia, răsăritul și centrul Greciei continentale și insula Creta. Cum nu dorea deloc să cucerească teritorii în Asia, Bonifaciu a cerut însă în schimb Macedonia și Salonicul. Balduin a ezitat, însă opinia publică îi era favorabilă lui Bonifaciu, mai ales când acesta a invocat un drept ereditar pe care îl avea prin fratele său Rénier, soțul porfirogenetei Maria; pe venețieni îi câștigase de partea sa vânzându-le Creta. A devenit rege al Salonicului, sub suzeranitatea împăratului. Nobili mai mici au primit fiefuri potrivit rangului și importanței lor.[32]

Pe 16 mai 1204, Balduin a fost încoronat oficial la Sfânta Sofia. Pe 1 octombrie, după ce a înăbușit o încercare a lui Bonifaciu de a obține independența, a convocat la Constantinopol o adunare în cadrul căreia a acordat feude unui număr de aproximativ șase sute de vasali. Între timp a fost elaborată o constituție, în parte pe baza teoriilor juriștilor feudali și în parte pe baza a ceea ce se credea a fi practica Regatului Ierusalimului. Un consiliu compus din vasalii principali, asistat de *podestà*-ul venețian la Constantinopol, îl sfătuia pe împărat în chestiuni politice, conducea operațiunile militare și putea contramanda deciziile administrative ale împăratului. O Înaltă Curte, similar alcătuită, reglementa relațiile dintre împărat și vasali. Suveranul devenea puțin mai mult decât conducătorul unei adunări de pairi. Doar câteva constituții au fost mai puțin fezabile decât cea întrupată în *Assises de Romanie*.[33]

Romania, după cum își numeau latinii imperiul, avea puțin mai multă substanță decât avea împăratul putere. Multe dintre provinciile sale erau încă necucerite și nu aveau să fie cucerite niciodată. În realismul lor, venețienii au luat doar ce știau că pot păstra: Creta, porturile Modon și Croton în Pelopones și pentru o vreme Corfu.

---

[32] Pentru o discuție cu privire la împărțirea imperiului, vezi Longnon, *L'Empire Latin de Constantinople*, pp. 49–64. Tratatul reglementând această împărțire este publicat în Tafel și Thomas, *Urkunden*, I, pp. 464–468.

[33] Villehardouin, II, pp. 66–68; Robert de Clary, p. 93. Vezi *Assises of Romania* (ed. Recoura), *passim*.

Au aşezat seniori vasali de origine veneţiană în insulele din Marea Egee aflate în posesiunea lor, iar în Cefalonia şi Eubeea au acceptat omagiul de vasalitate al prinţilor latini care se aşezaseră acolo înaintea lor. Bonifaciu de Montferrat a invadat repede cea mai mare parte a Greciei continentale şi şi-a instalat acolo vasalii, un burgund, Othon de La Roche, devenind duce de Atena şi Theba. Peloponesul a revenit seniorilor francezi Guillaume de Champlitte şi Geoffroy de Villehardouin, nepotul cronicarului, care a întemeiat dinastia principilor de Ahaia.[34]

Aproape toate provinciile europene ale Imperiului au trecut aşadar în mâinile latinilor. Însă aceştia se înşelau crezând că ocuparea Constantinopolului le va aduce întregul imperiu. La vreme de dezastru, spiritul grec se dovedeşte cel mai curajos şi mai energic. Iniţial, pierderea capitalei imperiale a generat haos. Dar în doi ani lumea greacă independentă s-a reorganizat în trei state succesoare. Departe spre Răsărit, doi nepoţi ai împăratului Andronic, Alexie şi David Comnenul, au ocupat Trapezuntul cu ajutorul mătuşii lor, marea regină Tamara a Georgiei, şi şi-au întins stăpânirea de-a lungul coastei sudice a Mării Negre. David a fost ucis în 1206, în timp ce încerca să înainteze spre Bosfor, dar Alexie a supravieţuit, a luat titlul de împărat şi a întemeiat o dinastie care a durat două veacuri şi jumătate, îmbogăţită de comerţul cu Persia şi cu Orientul care se desfăşura prin Trapezunt, ca de altfel şi de minele de argint din dealurile înconjurătoare, şi vestită pentru frumuseţea prinţeselor sale. Departe spre Apus, un bastard din familia Anghelos s-a autoproclamat despot al Epirului şi a întemeiat o dinastie care a nimicit regatul Montferrat al Salonicului. Cel mai grozav dintre cele trei state s-a dovedit imperiul stabilit la Niceea de fiica lui Alexie al III-lea, Ana, şi de soţul ei, Theodor Lascaris. Cetăţenii de marcă ce reuşiseră să scape din Constantinopol se adunaseră acolo în jurul lor. Patriarhul grec Ioan Kamateros, care fugise în Tracia, a murit aici în 1206. Un preot care se afla deja la Niceea, Mihail Autoreianos, a fost ales patriarh de către clerul exilat din vechea

[34] Longnon, *loc. cit.*; Hopf, *Geschichte Griechenlands*, II, p. 10.

capitală imperială și a oficiat încoronarea lui Theodor și a Anei. În ochii grecilor, Niceea a devenit așadar sediul imperiului legitim. Curând, Theodor și-a extins stăpânirea asupra majorității teritoriilor care îi rămăseseră Bizanțului în Asia. În mai puțin de cincizeci de ani, succesorii săi aveau să domnească din nou la Constantinopol.[35]

Latinii uitaseră și de celelalte neamuri din Balcani. Imperiul vlaho-bulgar al fraților Asan s-ar fi aliat bucuros cu ei împotriva grecilor detestați. Însă împăratul latin a pretins teritorii ce fuseseră ocupate de țarul Caloian, iar patriarhul latin a pretins autoritate asupra Bisericii Ortodoxe Bulgare. Bulgaria a fost împinsă spre o alianță nefirească cu grecii, iar în bătălia de la Adrianopol din 1205 armata Romaniei a fost aproape nimicită. Împăratul Balduin a fost luat prizonier și a fost lăsat să moară în captivitate într-un castel din Balcani. Pentru o clipă, s-a părut că următorul împărat al Constantinopolului avea să fie țarul bulgar. Însă în persoana lui Henric, fratele lui Balduin, Imperiul Latin a dat singurul său mare conducător. Energia și înțelepciunea tolerantă arătate în cei zece ani de domnie au salvat Imperiul Latin de la distrugerea imediată. Rivalitățile dintre potentații greci, certurile dintre ei și bulgari, ca de altfel și prezența în fundal a turcilor au ținut acest imperiu în viață până în 1261.[36]

Cuceritorii exuberanți de la 1204 nu aveau cum să prevadă cât de deșarte vor fi rezultatele acțiunii lor, iar contemporanii lor au fost la fel de orbiți de cucerire. La început, întreaga lume latină a fost cuprinsă de entuziasm. Ce-i drept, satiristul de la Cluny, Guyot de Provins, s-a întrebat în poemele sale de ce papa a permis organizarea unei cruciade împotriva creștinilor, iar trubadurul provensal, Guillem Figuera, a acuzat vehement Roma de perfidie la adresa grecilor. Însă atunci când scria el, Roma predica o cruciadă

---

[35] Vasiliev, „Foundation of the Empire of Trebizond", *Speculum*, vol. XI, pp. 3–37; Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, ediția a 2-a, pp. 337–346.

[36] Longnon, *op. cit.*, *passim*, în special pp. 77–186; Ostrogorsky, *op. cit.*, pp. 337–359; Zlatarsky, *History of the Bulgarian Empire* (în bulgară), III, pp. 211–247.

împotriva conaţionalilor săi.[37] Asemenea protestatari erau rari. În pofida tuturor îndoielilor referitoare la deturnarea cruciadei spre Constantinopol, papa Inocenţiu a fost iniţial încântat. În răspunsul la o scrisoare extatică trimisă de noul împărat Balduin, scrisoare ce lăuda rezultatele consistente şi importante ale miracolului operat de Dumnezeu, Inocenţiu afirma că se bucurase întru Dumnezeu şi că îşi dăduse fără rezerve acordul.[38] Cântece de laudă s-au auzit în întregul Occident, iar entuziasmul a crescut atunci când au început să sosească relicve preţioase pentru bisericile din Franţa şi Belgia. Imnuri au sărbătorit căderea marelui oraş lipsit de Dumnezeu, *Constantinopolitana Civitas diu profana*, ale cărei comori ieşeau acum la iveală. Latinii din Răsărit au fost încurajaţi de veste.[39] Cu siguranţă că, de vreme ce Constantinopolul se afla în mâinile rudelor lor, întreaga strategie a cruciadelor avea să fie mult mai eficientă. Zvonuri pretindeau că musulmanii fuseseră cuprinşi de groază, iar papa s-a felicitat pentru panica despre care se spunea că fusese exprimată de sultanul Egiptului.[40]

O analiză atentă era mai puţin încurajatoare. Îndoielile papei au început să revină. Integrarea Imperiului de Răsărit şi a Bisericii sale în lumea creştinătăţii romane era o realizare straşnică. Fusese însă ea obţinută în aşa fel încât să aducă foloase de durată? Primind mai multe informaţii, Inocenţiu a aflat spre groaza sa de actele blasfematoare şi sângeroase comise după cucerirea oraşului. În calitatea sa de creştin a fost profund şocat, iar ca om de stat a rămas tulburat. O asemenea brutalitate barbară nu reprezenta

---

[37] Guiot de Provins, *Œuvres* (ed. Orr), p. 34; Guillem Figuera, „Dun Servientes Far" în de Bartholomaeis, *Poesie Provenziale Storiche*, II, pp. 98–99. Vezi Throop, *Criticism of the Crusade*, pp. 30–31.

[38] Inocenţiu al III-lea, scrisori, VII, 153, 154, 203, 208 (*M.P.L.*, vol. CCXV, col. 454–461, 512–516, 521–523).

[39] Imnuri reproduse în Riant, *Exuviae*, II, pp. 43–50, în special *Sequentia Andegavensis*.

[40] Inocenţiu al III-lea, scrisori, VIII, 125 (*M.P.L.*, vol. CCXV, col. 698). Ibn al-Athir, II, p. 95, remarcă faptul că ocuparea Constantinopolului i-a ajutat pe cruciaţi să ajungă mai uşor în Siria.

cea mai bună cale de a câștiga afecțiunea creștinătății răsăritene. Suveranul pontif a scris plin de furie la Constantinopol, enumerând și denunțând atrocitățile. Aflase și că învingătorii împărtiseră prietenos Statul și Biserica de acolo fără nicio referire la autoritatea sa. Drepturile sale fuseseră ignorate deliberat și putea vedea cât de incompetente erau deciziile luate pentru noul imperiu și cât de deplin fuseseră păcăliți cruciații de către venețieni. A aflat apoi cu dezgust că reprezentantul său, Pierre de Saint-Marcel, emisese un decret prin care îi scutea pe toți cruciații să-și mai continue călătoria spre Țara Sfântă. Cruciada se dovedise o expediție al cărei scop unic era cucerirea unor teritorii creștine. Nu se făcuse nimic în ajutorul soldaților creștini care luptau împotriva islamului.[41]

Francii din Siria înțeleseseră deja că nu puteau spera la nicio expediție pentru 1204. Vara a trecut, dar cruciații au rămas la Constantinopol. În septembrie, regele Amaury a încheiat un armistițiu cu al-Adil, știind că niciun ajutor nu va mai veni. A devenit însă repede evident că proiectele latine din nord aveau să dăuneze mai mult ca sigur proiectelor din Siria. Împăratul Balduin se lăudase papei Inocențiu că mulți dintre cavalerii din Orientul Apropiat participaseră la încoronarea sa și că el făcuse tot posibilul să-i convingă să rămână cu el. Când s-a descoperit că în apropierea Bosforului sau în Grecia puteau fi obținute fiefuri bogate și plăcute, alți cavaleri care-și pierduseră pământurile din Siria în favoarea musulmanilor s-au grăbit spre Constantinopol să li se alăture. Printre aceștia se număra Hugues de Tiberiada, cel mai mare dintre fiii vitregi ai lui Raymond de Tripoli și soțul Margaretei d'Ibelin, fiica Mariei Comnena. Cavaleri aventuroși din Occident găseau acum că nu avea rost să meargă tocmai până în supraaglomeratul regat al Ierusalimului în căutarea unui domeniu sau a unei moștenitoare. În Grecia se găseau pământuri mai bune. Cucerirea Ciprului ispitise deja colonișți din Siria continentală. După cucerirea Romaniei, recruții Ordinelor militare

[41] Inocențiu al III-lea, scrisori, VIII, 126 (*M.P.L.*, vol. CCXV, col. 699–702).

erau aproape singurii cavaleri care veneau din Europa să apere Ţara Sfântă.[42]

Nu existase o crimă mai mare împotriva umanităţii decât Cruciada a IV-a. Nu numai că ea a provocat distrugerea sau dispersarea tuturor comorilor trecutului adăpostite cu devotament de Bizanţ şi rănirea mortală a unei civilizaţii care era încă activă şi însemnată, dar a reprezentat şi un gest de gigantică nebunie politică. Nu le-a folosit deloc creştinilor din Palestina. În schimb, i-a lipsit de apărători potenţiali. Şi a dat peste cap întregul sistem de apărare al creştinătăţii. Dacă latinii ar fi fost în stare să preia întregul Imperiu Bizantin, aşa cum fusese el pe vremea lui Manuel, atunci ar fi putut să ofere un ajutor puternic mişcării cruciate, deşi interesul Bizanţului în Siria latină nu ar fi fost de lungă durată. Bizanţul pierduse însă teren în Anatolia după moartea lui Manuel, iar latinii nu putuseră să cucerească nici măcar ceea ce mai rămăsese, în timp ce atacul lor asupra grecilor a sporit puterea turcilor. Drumul continental ce lega Europa de Siria a devenit tot mai dificil ca urmare a Cruciadei a IV-a, din cauză că grecii de la Niceea erau suspicioşi, iar turcii se purtau ostil cu călătorii. Niciun detaşament înarmat nu s-a mai încumetat vreodată să traverseze Anatolia. Nici ruta maritimă n-a devenit mai uşoară, întrucât corăbiile italiene preferau să ducă pasagerii în insulele greceşti şi spre Bosfor decât la Acra şi în porturile siriene.

Istoric vorbind, consecinţele au fost total dezastruoase. De la crearea imperiului său, Bizanţul fusese gardianul Europei împotriva Răsăritului necredincios şi a Nordului barbar. Li s-a opus cu armele şi le-a îmblânzit cu ajutorul civilizaţiei sale. Trecuse prin multe perioade zbuciumate, când se părea că sfârşitul a venit, dar reuşise să le supravieţuiască tuturor. Spre finele secolului al doisprezecelea, se confruntase cu o criză de durată, căci pierderile de personal şi cele economice provocate de victoriile turcilor în Anatolia cu un secol în urmă începeau să se simtă din plin, fiind amplificate de rivalitatea energică a oraşelor negustoreşti italiene.

---

[42] Villehardouin, II, p. 124.

Dar ar fi fost posibil să-şi dovedească o dată în plus capacitatea de rezistenţă şi să recucerească Balcanii şi mare parte a Anatoliei, iar cultura sa ar fi putut să-şi exercite în continuare influenţa neîntreruptă asupra ţărilor din jur. Chiar şi turcii selgiucizi ar fi putut să fie învinşi şi în cele din urmă înghiţiţi pentru a învioră Imperiul. Povestea Imperiului de la Niceea arată că bizantinii nu-şi pierduseră vigoarea. Fără Constantinopol însă, unitatea lumii bizantine a fost sfărâmată şi nu a putut fi niciodată refăcută, nici măcar după ce capitala a fost recuperată. Ţinerea în frâu a selgiucizilor este una dintre realizările celor de la Niceea. Totuşi atunci când un trib turcic nou şi mai puternic şi-a făcut apariţia, sub conducerea strălucitei case a lui Osman, lumea Răsăritului creştin s-a dovedit prea profund divizată ca să poată rezista cu succes. Conducerea sa trecuse altundeva, departe de locul de naştere mediteraneean al culturii europene, spre nord-estul îndepărtat, spre câmpiile întinse ale Rusiei. Cea de-a doua Romă ceda locul celei de-a treia Rome, Moscovei.

Între timp, a fost semănată ura între creştinătatea de Răsărit şi cea de Apus. Speranţele amicale ale papei Inocenţiu al III-lea şi laudele înfumurate ale cruciaţilor cum că ar fi pus capăt schismei şi ar fi unit Biserica nu s-au concretizat niciodată. În schimb, barbaria lor a lăsat amintiri de neiertat. Ulterior, potentaţi creştini răsăriteni au preconizat unirea cu Roma, pe fondul speranţei că această unire ar fi duce la crearea unui front unit împotriva turcilor. Dar poporul nu i-a urmat. Nu putea să uite Cruciada a IV-a. Era probabil inevitabil ca Biserica Romei şi marile Biserici ale Răsăritului să se îndepărteze una de celelalte. Întreaga mişcare cruciată le-a înveninat însă relaţiile şi de acum înainte, indiferent ce au încercat să obţină câţiva principi, în inimile creştinilor din Răsărit schisma era totală, iremediabilă şi definitivă.

II

CRUCIADA A V-A

„Oare pot merge doi laolaltă fără să se fi înţeles?"
Amos, 3:3

Eşecul Cruciadei a IV-a de a trimite ajutor material Palestinei a avut şi partea sa bună. Pentru mai bine de zece ani, micul regat a fost lăsat în pace. Armistiţiul încheiat de regele Amaury cu sultanul a fost respectat. Fără ajutor occidental, francii nu se puteau aventura să-l încalce, în timp ce al-Adil era suficient de ocupat să menţină unitatea propriilor sale posesiuni încât să nu se complice cu ocuparea unui stat inofensiv, pe care dacă l-ar fi atacat, ar fi riscat să provoace o cruciadă. Vreme de trei ani, Jean d'Ibelin a putut domni nestingherit ca regent al nepoatei sale, regina Maria.

În 1208, regina a împlinit şaptesprezece ani. Era momentul să se căsătorească. O solie alcătuită din Florent, episcop al Acrei şi Aymar-ului, senior de Cezareea, a fost trimisă în Franţa pentru a-i cere regelui Filip să propună un candidat. Se spera ca punerea în joc a unei coroane să ispitească vreun prinţ bogat şi energic să vină în ajutorul Răsăritului franc. Găsirea unui mire nu era însă un lucru tocmai uşor. În cele din urmă, în primăvara anului 1210,

Filip a anunțat că un cavaler din Champagne, pe numele său Jean de Brienne, acceptase propunerea.[1]

Alegerea era dezamăgitoare. Jean era un ultim-născut, sărac lipit, care împlinise deja șaizeci de ani. Fratele său mai vârstnic, Gauthier, se căsătorise cu fiica cea mare a regelui Tancred al Siciliei și pretinsese, fără șanse de izbândă, tronul sicilian. Dimpotrivă, Jean își petrecuse viața în relativă obscuritate, ca unul dintre comandanții regelui. Se zvonea că fusese ales acum datorită unei aventuri amoroase cu contesa Blanche de Champagne care scandaliza Curtea. Cu excepția sărăciei, el se potrivea totuși sarcinii. Era bine informat cu privire la politica internațională, iar vârsta garanta că nu avea să se arunce în aventuri pripite. Pentru a-i spori atractivitatea, regele Filip și papa Inocențiu i-au dat fiecare o dotă de 40 000 de livre de argint.[2]

Între timp, până la sosirea sa, Jean d'Ibelin asigura guvernarea. În iulie 1210 armistițiul cu al-Adil se încheiase, iar sultanul trimisese emisari la Acra propunând reînnoirea sa. Jean d'Ibelin a prezidat un Conciliu unde a recomandat acceptarea propunerii. De partea sa se aflau marele maestru al Ospitalierilor, Guérin de Montaigu, și al Cavalerilor Teutoni, Hermann Bardt. Marele maestru al Templului, Philippe de Le Plessiez, i-a convins totuși pe episcopi să ceară cu insistență respingerea propunerii, pe motiv că viitorului rege nu i se putea pretinde să respecte un nou armistițiu. Dezbaterile nu au fost deloc aprinse. Al-Adil și-a trimis fiul, pe al-Mu'azzam, cu câțiva oșteni pe Muntele Tabor, prezența lor acolo ținându-i pe francii în șah.[3]

Jean de Brienne a debarcat la Acra pe 13 septembrie 1210. A doua zi, patriarhul Albert al Ierusalimului l-a căsătorit cu regina Maria. Pe 3 octombrie, perechea regală a fost încoronată la Tyr.

Noul rege a devenit repede popular. Arătase tact în relațiile cu vasalii săi și cu Ordinele militare și precauție în relațiile cu

---

[1] Ernoul, pp. 407–408; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 305–308; vezi La Monte, „John d'Ibelin", în *Byzantion*, vol. XII.

[2] *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*

[3] *Ibid.*, pp. 310, 316; Abu Shama, II, p. 158.

musulmanii. Când Curtea se afla la Tyr pentru încoronare, al-Mu'azzam efectuase o incursiune în suburbiile Acrei, dar nu îndrăznise să atace orașul propriu-zis. La începutul verii următoare, Jean le permisese unor vasali să li se alăture Templierilor într-o expediție maritimă spre gura Damietta a Nilului, fără succes. Câteva luni mai târziu, acceptase propunerea lui al-Adil de încheiere a unui armistițiu pe cinci ani, care a intrat în vigoare în iulie 1212. Între timp, regele trimitea mesaje la Roma, cu cererea ca o nouă cruciadă să fie pregătită să vină în Palestina imediat ce armistițiul avea să expire.[4]

În același an a murit tânăra regină, după ce a născut o fiică, numită Isabella după bunica sa, dar cunoscută în general sub numele de Yolanda. Moartea sa a șubrezit statutul juridic al lui Jean. Domnise ca soț al reginei. Acum, regatul îi revenise Yolandei, iar tatăl său nu mai avea niciun drept legal asupra acestuia. Era totuși tatăl ei și fusese acceptat în mod firesc ca regent al regatului, cel puțin până la căsătoria fiicei sale. A guvernat deci în continuare țara, în pace, până la sosirea cruciadei următoare. Pentru a se consola în văduvia sa, a luat-o de soție în 1214 pe prințesa Ștefania a Armeniei, fiica lui Leon al II-lea. Aceasta s-a dovedit o mamă vitregă rea, iar gurile rele i-au pus moartea pe seama bătăii încasate de la Jean pentru că încercase s-o otrăvească pe mica Yolanda.[5]

Statele latine învecinate au fost mai puțin norocoase decât regatul Acrei. În Cipru, regelui Amaury îi urmase fiul său în vârstă de zece ani, Hugues, iar regența îi fusese încredințată lui Gauthier de Montbéliard, un cavaler francez care fusese conetabilul lui Amaury și care se căsătorise cu Burgundia, sora mai mare a lui Hugues. Gauthier a fost un regent lipsit de succes, implicând insula într-un război nefericit cu turcii. Când i-a cedat puterea

---

[4] *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*, și p. 317; Abu Shama, *loc. cit.*

[5] Ernoul, p. 411. *Estoire d'Eracles*, II, p. 320. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, p. 55. Cronicile Orientului Latin o numesc pe tânăra regină Isabella, dar ea apare de regulă ca Yolanda în cronicile occidentale. Folosesc numele din urmă pentru a evita confuziile cu alte personaje numite Isabella.

cumnatului său, în 1210, a fost exilat forțat, bănuit fiind de delapidări masive. Regele Hugues avea acum cincisprezece ani.[6] În urmă cu doi ani se căsătorise cu sora sa vitregă, Alice a Ierusalimului, potrivit aranjamentului perfectat de părinți. Negocierile pentru căsătoria efectivă au fost purtate de bunica miresei, regina Maria Comnena, iar zestrea a fost oferită de Blanche de Navarra, contesă de Champagne, văduvă a unchiului miresei. Ea se temea că dacă Alice și surorile ei nu s-ar fi căsătorit în Răsărit, una dintre ele ar fi putut emite pretenții la adresa comitatului Champagne în numele fiului ei nevârstnic. Regele Hugues era un tânăr cu un temperament aprig, relațiile sale cu vecinii, vasalii, Biserica și papalitatea fiind furtunoase. A condus totuși ferm regatul.[7]

Situația în principatul Antiohiei era încă și mai furtunoasă. Bohemund, contele de Tripoli, se stabilise acolo la moartea tatălui său Bohemund al III-lea, în 1201, sfidând drepturile nepotului său Raymond Rupen. Străunchiul lui Raymond din partea mamei, Leon al Armeniei, a continuat să-i apere cauza. Noi complicații au apărut din cauza disputei lui Leon cu Templierii, cărora refuzase să le înapoieze castelul Baghras. În consecință, Ospitalierii s-au aliat cu el împotriva lui Bohemund. Bohemund se putea baza totuși pe ajutorul turcilor selgiucizi, cu care Leon era veșnic în război, iar az-Zahir de Alep era oricând gata să-i trimită întăriri. Al-Adil era așadar ostil lui Bohemund. Regele Ierusalimului și al Ciprului erau inconsecvenți în simpatiile lor. Probleme religioase se adăugau haosului. Era esențial, pentru binele întregii mișcări cruciate, să fie rezolvată problema succesiunii tronului Antiohiei. Papa Inocențiu a simțit că e de datoria lui să intervină. Doi dintre trimișii săi, Sofred de Saint-Praxedis și Pierre de Saint-Marcel, au încercat pe rând, apoi împreună, să audieze cazul, dar deși Leon era deferent față de Roma în afirmațiile sale, refuza să încheie pacea cu Templierii prin cedarea

---

[6] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 15–16; Mas Latrie, *Documents*, II, p. 13.

[7] Mas Latrie, *Histoire de l'Ile de Chypre*, I, pp. 175–177; *Documents*, II, p. 34; Inocențiu al III-lea, scrisori, IX, 28 (*M.P.L.*, vol. CCXV, col. 829–830); Hill, *History of Cyprus*, II, pp. 72–83.

Baghrasului, așa cum poruncea papa. Pe de altă parte, Bohemund nega dreptul papei de a lua atitudine într-o chestiune pur feudală. La scurtă vreme de la moartea lui Bohemund al III-lea, patriarhul Petru al Antiohiei se alăturase partidei lui Leon, fapt pentru care nici Bohemund al IV-lea și nici Comuna Antiohiei, pronunțat anti-armeană, nu l-au iertat. Dar în 1203 Leon îi scrisese papei să ceară ca Biserica Armeană să fie pusă sub controlul direct al Romei, iar în 1205 patriarhul se certase cu trimisul papal Pierre de Saint-Marcel în legătură cu numirea arhidiaconului Antiohiei. Patriarhul s-a trezit lipsit de prieteni, iar Bohemund s-a putut răzbuna pe el.[8]

Dar și Bohemund avea necazurile sale. Deși stăpânea Antiohia și se bucura de sprijinul Comunei, puterea sa în provincie era restrânsă. Comitatul de Tripoli a fost tulburat spre sfârșitul anului 1204 de revolta lui Renoart, senior de Nephin, care se căsătorise cu moștenitoarea Akkarului fără permisiunea lui Bohemund. I s-au alăturat mai mulți seniori, inclusiv Raoul de Tiberiada, al cărui frate Eudes se afla la Curtea lui Leon, în vreme ce rebelii se bucurau de simpatia regelui Amaury. În timp ce Bohemund căuta să înăbușe revolta, Leon asedia Antiohia. S-a retras doar atunci când o armată trimisă de az-Zahir de Alep a venit în ajutorul lui Bohemund. După moartea lui Amaury, Jean d'Ibelin a încetat să le mai acorde sprijin rebelilor. Bohemund i-a învins la sfârșitul anului, după ce și-a pierdut un ochi în timpul campaniei. Între timp, pentru a arăta că Antiohia, ca stat laic, se afla în afara jurisdicției papale, a anunțat că suzeranul ei fusese întotdeauna împăratul Constantinopolului. Când Maria de Champagne, soția noului împărat latin Balduin, a vizitat Palestina în 1204, pe drum spre soțul ei, Bohemund a călătorit la Acra să i se închine.[9]

---

[8] Pentru istoria Antiohiei în această perioadă, vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 600–615, cu trimiteri complete.

[9] Aubry de Trois Fontaines, *Chronicon*, *R.H.F.* vol. XVIII, p. 884. Francii considerau că Imperiul Latin de Constantinopol moștenise toate drepturile bizantinilor. Leon al Armeniei a negociat pe dată cu împăratul de la Niceea, care se pretindea la rândul său urmaș al bizantinilor. Vezi Cahen, *loc. cit.*, în special p. 606.

În 1206, supărat acum atât pe papă, cât și pe patriarhul său, Bohemund l-a depus pe ultimul, cerându-i patriarhului grec în funcție, Simeon al III-lea, să-i ia locul. Probabil Simeon trăia deja în Antiohia și e sigur că gestul lui Bohemund a fost sprijinit, dacă nu chiar sugerat de Comună. În pofida unui veac de stăpânire francă, elementul grecesc din Antiohia era încă mare și prosper și, de-a lungul timpului, multe dintre familiile negustorești latine se vor încuscri cu greci. Cu toții îi urau pe armeni, iar flirtul papei cu Leon i-a întors împotriva Romei. Cât despre Bohemund, acum că Bizanțul nu mai putea să-l amenințe, era mai mult decât pregătit să favorizeze o Biserică ale cărei tradiții impuneau respect față de principele secular. E ironic că restaurația Patriarhiei grecești, pentru care împărații bizantini ai ultimului secol luptaseră atât de înverșunat, a fost obținută după distrugerea Bizanțului de către latini. Patriarhul latin Petru s-a împăcat pe dată cu legatul papal, care i-a redat puterea de a excomunica, pusă la îndoială. Cu acordul deplin al Romei, a excomunicat principele și Comuna. Aceștia au reacționat frecventând bisericile grecești din oraș. Patriarhul latin a recurs atunci la comploturi. Spre sfârșitul anului următor, 1207, a vârât în cetate pe timp de noapte cavaleri care-i erau credincioși. Aceștia au reușit să cucerească orașul de jos, dar Bohemund și-a adunat forțele în citadelă și în curând i-a alungat. Patriarhul Pierre, a cărui complicitate fusese manifestă, a fost judecat pentru trădare și aruncat în închisoare. Nu i s-a dat acolo nici mâncare, nici băutură. În disperare de cauză, a înghițit uleiul lămpii sale și a murit în chinuri.[10]

Papa Inocențiu se săturase de lupta interminabilă și i-a înmânat sarcina rezolvării ei patriarhului Ierusalimului. În 1208, Leon a devastat furios regiunea din jurul Antiohiei, în timp ce Tripoli era invadat de oștirile lui al-Adil, care venise, pe nedrept, să răzbune atacarea unor negustori musulmani de către câțiva ciprioți, precum și o incursiune agresivă a Ospitalierilor. Bohemund s-a salvat

[10] Cahen, *loc. cit.*, în special, pp. 612–613. Episodul arată că elementul grecesc trebuie să fi fost puternic în cadrul Comunei. Existau probabil numeroase căsătorii mixte în cercurile burgheze.

chemându-i în ajutor pe selgiucizi împotriva lui Leon, în vreme ce papa a făcut apel la az-Zahir de Alep să salveze Antiohia de greci. A urmat o revoluție diplomatică. Albert, patriarhul Ierusalimului, era un prieten al aliaților lui Bohemund, Templierii. El l-a jignit pe Leon insistând că premiaa oricărei înțelegeri trebuia să fie revenirea castelului Baghras în posesiunea Ordinului. Între timp, Bohemund s-a arătat de acord să accepte un nou patriarh latin, Petru de Locedio, în Antiohia. Drept urmare, Leon a uitat de ascultarea datorată Romei. S-a aliat ostentativ cu împăratul grec de la Niceea, l-a primit cu brațele deschise în Cilicia pe Simeon, patriarhul grec al Antiohiei, și a dat grecilor multe dintre pământurile Bisericii Latine. De asemenea, totuși, el a cultivat prietenia lui Hugues al Ciprului, a cărui soră era căsătorită cu Raymond Rupen, și a dat Ordinului Teuton castele în Cilicia. Lupta a continuat.[11]

În 1213, Raymond, fiul mai mare al lui Bohemund, în vârstă de optsprezece ani, a fost ucis de o ceată de Asasini în catedrala din Tortosa. Se pare că ucigașii fuseseră instigați de Ospitalieri, cărora Asasinii le plăteau acum tribut. Patriarhul Albert al Ierusalimului, alt dușman al Ospitalierilor, a fost ucis de asasini anul următor. Bohemund a vrut să se răzbune și a atacat, cu ajutor templier, fortăreața Asasinilor de la Khawabi. Asasinii au apelat la az-Zahir care, la rândul său, a apelat la al-Adil. Asediul fortăreței Khawabi a fost ridicat, iar Bohemund i-a prezentat scuzele sale lui az-Zahir. Az-Zahir era însă acum mai puțin dispus să-l sprijine. Mai mult, zvonuri privind o nouă cruciadă au făcut ca lumea musulmană să strângă rândurile. Az-Zahir a început să curteze prietenia unchiului său al-Adil.[12]

Leon a profitat de situație ca să facă pace, o dată în plus, cu Roma. Noul patriarh al Ierusalimului, Raoul, fost episcop de Sidon, era cooperant, iar papa era pregătit deja să-l ierte pe Leon dacă ar fi fost dispus să pună umărul la următoarea cruciadă. Căsătoria lui Jean de Brienne cu fiica lui Leon, Ștefania, a pecetluit

---

[11] Cahen, *op. cit.*, pp. 615–619.

[12] *Ibid.*, pp. 619–621.

alianța dintre Armenia și Acra. În 1216, printr-o manevră abilă, în care patriarhul Petru a avut fără îndoială un rol important, Leon a reușit să infiltreze trupe în Antiohia și să ocupe orașul fără niciun efort. Bohemund era plecat la Tripoli, iar trupele sale din citadelă s-au predat repede lui Leon. Raymond Rupen a fost uns principe. Bucuros că se terminase cu bine un război îndelungat, Leon le-a înapoiat în sfârșit castelul Baghras Templierilor și a restituit Bisericii Latine posesiunile din Cilicia. A plătit însă pentru victorie, pierzând fortărețe din Apus și de dincolo de Taurus în favoarea principelui selgiucid Kaikhaûs din Konya.[13]

Problema Antiohiei fusese rezolvată la timp pentru o nouă cruciadă. De când fusese dezamăgit de Cruciada a IV-a, Inocențiu se pregătise mai eficient în vederea salvării Răsăritului. Se confruntase cu numeroase diversiuni. Dificila problemă a ereticilor din sudul Franței a trebuit să fie rezolvată, iar soluția violentă a Cruciadei împotriva albigenzilor, deși fusese instigată de el și deși le acordase cruciaților indulgențe similare celor câștigate într-un război împotriva necredincioșilor, îi adusese necazuri suplimentare. În 1211, ca răspuns la invadarea Castiliei de către vizirul almohad an-Nasir, Inocențiu predicase cruciada în Spania, iar eforturile sale au fost încununate de victoria splendidă de la Las Navas de Tolosa din iulie 1212, când armata africană a fost învinsă și a început o nouă etapă a *Reconquistei* creștine. Puțini cavaleri erau însă dispuși să pornească spre Țara Sfântă. Singurul răspuns la rugăciunile pentru salvarea Ierusalimului a venit dintr-o cu totul altă parte.[14]

Într-o zi de mai a anului 1212, și-a făcut apariția la Saint-Denis, acolo unde se afla Curtea regelui Filip al Franței, un ciobănaș de aproximativ doisprezece ani pe nume Étienne, originar din micul oraș Cloyes, în Orléannais. Aducea o scrisoare destinată regelui care, pretindea el, îi fusese înmânată de Hristos însuși, care i se arătase în vreme ce păștea oile și care-i poruncise să meargă și să

[13] *Ibid.*, pp. 621–623.

[14] Pentru politica lui Inocențiu în Languedoc și Spania, vezi Fliche, *La Chrétienté Romaine*, pp. 107–108, 112–137.

propovăduiască o cruciadă. Regele Filip nu a fost impresionat şi i-a spus copilului să se întoarcă acasă. Dar Étienne, căruia misteriosul vizitator îi stârnise entuziasmul, se considera acum un lider inspirat destinat să reuşească acolo unde cei mai în vârstă decât el eşuaseră. În ultimii cincisprezece ani, predicatori bătuseră ţara în lung şi în lat, îndemnând la cruciadă împotriva musulmanilor din Răsărit sau din Spania sau împotriva ereticilor din Languedoc. Era simplu ca unui copil isteric să-i fi intrat în cap ideea că şi el ar putea să predice şi să-i calce pe urme lui Petru Eremitul, ale cărui fapte atinseseră în ultima sută de ani o grandoare legendară. Deloc descurajat de indiferenţa regelui, Étienne a început să predice chiar la intrarea în catedrala Saint-Denis şi să anunţe că va duce o ceată de copii să salveze creştinătatea. Mările vor seca în faţa lor, iar ei vor trece în siguranţă, ca Moise prin Marea Roşie, spre Ţara Sfântă. Fusese dăruit cu o elocvenţă ieşită din comun. Vârstnicii erau impresionaţi, iar copiii răspundeau în masă chemării sale. După acest prim succes, a pornit într-un tur al Franţei să-i convoace pe copii, iar mulţi dintre adepţii săi au răspândit chemarea în numele său. Urma să se întâlnească cu toţii în Vendôme în aproximativ o lună şi de acolo să pornească spre Răsărit.

Copiii s-au adunat în Vendôme spre sfârşitul lunii iunie. Contemporani înfricoşaţi vorbesc de treizeci de mii, niciunul trecut de doisprezece ani. Au fost cu siguranţă câteva mii, veniţi din toate colţurile ţării, unii simpli ţărani, pe care în multe cazuri părinţii îi lăsaseră bucuroşi să se îmbarce în marea lor misiune. Dar erau şi copii de origine nobilă care fugiseră de acasă să i se alăture lui Étienne şi alaiului său de mici profeţi", după cum îi numeau cronicarii. Se aflau şi fete printre ei, câţiva preoţi tineri şi câţiva pelerini în vârstă, unii mânaţi de pietate, alţii, poate, de milă, iar alţii, cu siguranţă, voiau să se înfrupte şi ei din darurile revărsate asupra lor. Cetele s-au îngrămădit în oraş, fiecare în frunte cu un conducător care purta o copie a stindardului de luptă al regelui Franţei, luat de Étienne drept însemn al Cruciadei. Oraşul nu putea să-i încapă pe toţi, aşa că au aşezat tabără pe câmpurile dimprejur.

Odată obținută binecuvântarea preoților binevoitori și odată dați la o parte ultimii părinți îndureraţi, expediția a pornit spre sud. Aproape toți erau pe jos. Doar Étienne, așa cum se cuvenea unui lider, a insistat să meargă într-o căruță viu împodobită, prevăzută cu un baldachin menit să-l apere de soare. Lângă el călăreau băieți de viță nobilă, fiecare îndeajuns de bogat să aibă un cal. Pe nimeni nu deranja faptul că profetul inspirat călătorea confortabil. Dimpotrivă, era tratat drept un sfânt, iar șuvițe din părul său și bucăți din veștminte erau adunate ca relicve prețioase. Au trecut prin Tours și Lyon, îndreptându-se spre Marsilia. Călătoria era dureroasă. Vara era neobișnuit de fierbinte. Depindeau de milă ca să-și procure hrana, iar seceta afectase grav țara, apa fiind puțină. Mulți dintre copii au murit pe marginea drumului. Alții au renunțat și au încercat să rătăcească spre casă. În cele din urmă însă, Cruciada a ajuns la Marsilia.

Locuitorii Marsiliei i-au primit pe copii cu căldură. Mulți au găsit case în care să stea. Alții au campat pe stradă. În dimineața următoare, întregul grup s-a năpustit spre port să vadă marea despicându-se în fața lor. Când miracolul nu s-a produs, dezamăgirea a fost cruntă. Mulți dintre copii s-au întors împotriva lui Étienne, strigând că i-a trădat, și au făcut cale-ntoarsă. Majoritatea au rămas însă pe țărm, așteptând în fiecare dimineață ca Dumnezeu să se înduplece. După câteva zile, doi negustori din Marsilia, numiți, conform tradiției, Hugues Oțelul și Guillaume Porcul, s-au oferit să le pună la dispoziție corăbii care să-i ducă gratis, întru slava lui Dumnezeu, în Palestina. Étienne a acceptat nerăbdător oferta binevoitoare. Șapte vase fuseseră închiriate de negustori; copiii s-au îmbarcat și au pornit la drum. Optsprezece ani aveau să treacă până să se afle vești despre ei.

Între timp, povești despre predicile lui Étienne au ajuns în Valea Rinului. Copiii Germaniei nu se puteau lăsa mai prejos. La câteva săptămâni după ce Étienne își începuse misiunea, un băiat numit Nicolas, originar dintr-un sat de pe Valea Rinului, a început să predice același mesaj înaintea sanctuarului celor Trei Magi din Köln. Ca și Étienne, el susținea că maturii puteau fi depășiți de copii și că marea se va deschide și îi va lăsa să treacă. Însă,

în vreme ce copiii francezi doreau să cucerească Ţara Sfântă cu forţa, germanii voiau să-şi îndeplinească obiectivul convertindu-i pe necredincioşi. Nicolas, la fel ca Petru, era înzestrat cu un dar natural al vorbirii şi s-a dovedit capabil să găsească discipoli elocvenţi care să-i continue opera, în susul şi în josul Rinului. În câteva săptămâni, o armată de copii s-a adunat la Köln, gata să pornească spre Italia şi spre mare. Se pare că germanii aveau o medie de vârstă mai ridicată decât francezii şi că aveau mai multe fete printre ei. Exista de asemenea un număr mai mare de băieţi de viţă nobilă, precum şi câţiva vagabonzi rău famaţi şi destule prostituate.

Expediţia s-a despărţit în două. Prima parte, numărând, conform cronicarilor, douăzeci de mii de oameni, era condusă de Nicolas însuşi. A pornit de-a lungul Rinului spre Basel şi prin Elveţia de apus, prin Geneva, pentru a trece Alpii prin pasul Mont Cenis. Era o călătorie dificilă pentru copii, iar pierderile suferite au fost grele. Mai puţin de o treime dintre cei care au pornit din Köln au ajuns în faţa zidurilor Genovei, la sfârşitul lunii august, şi au cerut permisiunea de a poposi o noapte între zidurile oraşului. Autorităţile genoveze au fost iniţial dispuse să-i primească pe pelerini, dar apoi au început să suspecteze un complot german. Puteau să stea numai o noapte, dar cei care doreau să se aşeze definitiv în Genova erau invitaţi s-o facă. Aşteptându-se ca marea să se despice înaintea lor a doua zi dimineaţă, copiii au fost mulţumiţi. Însă a doua zi marea s-a dovedit la fel de surdă la rugăminţile lor pe cât fusese de surdă la Marsilia la rugăciunile francezilor. Dezamăgiţi, mulţi dintre copii au acceptat pe dată oferta genovezilor şi au devenit cetăţeni genovezi, uitând de pelerinaj. Mai multe familii genoveze importante vor pretinde mai târziu că se trag din această imigraţie străină. Nicolas şi mulţi alţii au mers însă mai departe. Marea avea să se despartă în faţa lor altundeva. Câteva zile mai târziu, au ajuns la Pisa. Acolo, două corăbii cu destinaţia Palestina au acceptat să ia câţiva copii, care s-au îmbarcat şi care probabil au ajuns în Palestina, dar despre soarta cărora nu se ştie nimic. Nicolas a continuat totuşi să aştepte un miracol şi s-a târât cu adepţii săi credincioşi spre Roma. La Roma, papa Inocenţiu i-a primit.

Era mișcat de pietatea lor, dar stânjenit de nebunia de care dădeau dovadă. Cu fermitate binevoitoare, le-a spus că pe moment trebuiau să se ducă acasă. Odată ajunși la maturitate, puteau să-și îndeplinească jurămintele și să meargă să lupte în numele Crucii.

Se știu puține despre călătoria de întoarcere. Mulți dintre copii, îndeosebi fetele, nu au putut face față încă o dată dificultăților drumului și au rămas în urmă prin orașe sau sate italiene. Doar câțiva s-au întors în primăvara următoare în Valea Rinului. Nicolas nu s-a aflat, probabil, printre ei. Părinții furioși ai căror copii pieriseră au cerut însă vehement să fie arestat tatăl său, care-l încurajase, se pare, pe băiat din orgoliu. A fost ridicat și spânzurat.

Al doilea grup de pelerini germani n-a fost deloc mai norocos. A călătorit spre Italia prin Elveția centrală și prin pasul Saint Gotthard și cu mari dificultăți a ajuns pe țărmul mării la Ancona. Când marea nu și-a despărțit apele în fața lor, s-au mișcat încet în josul coastei de est tocmai până la Brindisi. Numai câțiva dintre ei au găsit corăbii cu destinația Palestina și au fost primiți la bord, însă ceilalți s-au întors și au început să rătăcească încet spre casă. Foarte puțini doar s-au întors până la urmă la casele lor.

În pofida tuturor nenorocirilor, fuseseră probabil mai norocoși decât francezii. În 1230, un preot a sosit în Franța din Răsărit cu o poveste curioasă. Fusese, spunea el, unul dintre tinerii preoți care-l însoțiseră pe Étienne la Marsilia și care se îmbarcaseră cu el pe corăbiile furnizate de negustori. După câteva zile, ajunseseră în ape tulburi și două dintre corăbii au naufragiat pe insula San Pietro, în largul colțului de sud-vest al Sardiniei, toți pasagerii înecându-se. Cele cinci corăbii care supraviețuiseră s-au trezit la scurtă vreme înconjurate de o escadră sarazină din Africa, iar pasagerii au aflat că fuseseră aduși acolo în urma unei înțelegeri, urmând să fie vânduți sclavi. Au fost duși cu toții la Bougie, pe țărmul algerian. Mulți dintre ei au fost cumpărați la sosire și și-au petrecut restul vieții în captivitate acolo. Alții, printre care și tânărul preot, au fost duși în Egipt, unde pe sclavii franci se putea obține un preț mai bun. Când au ajuns în Alexandria, cea mai mare parte a lotului a fost cumpărată de guvernator, ca să lucreze pe domeniile acestuia. Conform

preotului, mai trăiau încă vreo şapte sute dintre ei. Câţiva au fost duşi la târgurile de sclavi din Bagdad. Optsprezece dintre ei au fost martirizaţi întrucât refuzaseră să se convertească la islam. Mai norocoşi au fost tinerii preoţi şi cei câţiva care ştiau carte. Guvernatorul Egiptului, al-Kamil, fiul lui al-Adil, era interesat de limbile şi literaturile occidentale. I-a cumpărat şi i-a ţinut pe lângă el ca interpreţi, profesori şi secretari, nefăcând nicio încercare de a-i converti la credinţa lui. Au rămas la Cairo într-o captivitate confortabilă şi în cele din urmă numitul preot fusese eliberat şi lăsat să se întoarcă în Franţa. Le-a spus părinţilor tovarăşilor lui tot ce ştia, apoi a dispărut în obscuritate. O relatare mai târzie îi identifica pe cei doi negustori ticăloşi din Marsilia cu doi negustori spânzuraţi la câţiva ani după pentru că încercaseră să-l răpească pe împăratul Frederic din partea sarazinilor, făcându-i deci să plătească până la urmă pentru crimele lor.[15]

Nu copilaşii aveau să salveze Ierusalimul. Papa Inocenţiu avea vederi mai largi şi mai realiste. A decis să convoace un mare Conciliu al Bisericii la Roma, în 1215, unde toate problemele religioase ale creştinătăţii aveau să fie rezolvate şi mai ales unde Biserica grecească urma să fie integrată. Dorea ca o cruciadă să fie declanşată deja până atunci. De-a lungul anului 1213, legatul său, Robert de Courçon a înconjurat Franţa cu poruncă, într-atât era de mare graba, să nu examineze cu aspră atenţie caracterul adecvat al celor care deveneau cruciaţi. Legatul a dus la îndeplinire instrucţiunile primite de la stăpânul său cu exces de zel. Foarte curând, nobilii francezi au început să-i scrie regelui că vasalilor lor le erau anulate jurămintele de către predicatorii legatului şi că o adunătură absurdă de bătrâni şi copii, leproşi, ologi şi femei rău famate fuseseră adunaţi să ducă Războiul Sfânt. Papa a fost nevoit

---

[15] Pentru desfăşurarea Cruciadei Copiilor, vezi Röhricht, „Die Kinderkreuzzug", în *Historische Zeitschrift*, vol. XXXVI; Alphandéry, „Les Croisades d'Enfants" în *Revue de l'Histoire des Religions*, vol. LXXIII; Munro, „The Children's Crusade" în *American Historical Review*, vol. XIX; Winkelmann, *Geschichte Kaiser Frederichs des Zweiten*, I, pp. 221–222. Despre participarea germană, vezi *Annales Stadenses* (*M.G.H. Scriptores*, vol. XVI, p. 355).

să-l stăvilească pe Robert și când Conciliul de la Lateran din 1215 și-a început lucrările, încă nu exista niciun cruciat gata de îmbarcare. În cadrul primei întruniri, papa însuși a vorbit despre starea proastă a Ierusalimului, iar patriarhul Ierusalimului s-a ridicat și a solicitat ajutor. Conciliul s-a grăbit să confirme privilegiile și indulgențele ce urmau să fie acordate cruciaților și să ia măsurile necesare finanțării expediției, care trebuia să se adune în Sicilia sau Apulia și care a pornit spre Răsărit pe 1 iunie 1217.[16]

Conciliul a pus Biserica în mișcare. În primăvara anului 1216, preoții au mers de-a lungul și de-a latul creștinătății apusene, tocmai până în Irlanda și Scandinavia. Doctorii Universității din Paris au decretat că oricine devenea cruciat și apoi încerca să evite îndeplinirea jurământului făcut comitea un păcat de moarte. Au fost semnalate viziuni populare despre cruci plutind în aer și au fost răspândite peste tot veștile despre acestea. Inocențiu era plin de speranță. Observase deja că cei 666 de ani repartizați Fiarei în Apocalipsă trecuseră aproape. Se împlineau, într-adevăr, șase secole și jumătate de la nașterea lui Mahomed. Îi scrisese sultanului al-Adil, avertizându-l despre urgia ce avea să vină și îndemnându-l să cedeze fără luptă Ierusalimul, cât mai era vreme. Optimismul său era totuși puțin prematur. Gervaise, abatele de Prémontré, i-a scris în secret că nobilii Franței ignorau părerile marilor învățați de la Paris și că trebuiau luate măsuri energice pentru a-i obliga pe ducii de Burgundia și de Lorena să-și respecte jurămintele. El mai sfătuia, cu înțelepciune, că nu trebuia să se organizeze o expediție comună franco-germană. Cele două națiuni nu conlucrau armonios. Oamenii mai simpli deveneau însă cruciați cu entuziasm. Ei nu trebuia să fie descurajați de întârziere.[17]

---

[16] Fliche, *op. cit.*, pp. 156–216. Pentru întreaga istorie a Cruciadei a V-a, vezi Donovan, *Pelagius and the Fifth Crusade*, o relatare atentă și bine documentată, ușor părtinitoare în favoarea lui Pelagius.

[17] Vezi Luchaire, *Innocent III, La Question d'Orient*, pp. 281–289, o descriere completă a negocierilor. Evenimente miraculoase sunt raportate de Oliver de Paderborn, *Historia Damiatana*, pp. 174–175, 285–286, 287–288; vezi și Inocențiu al III-lea, scrisori, XVI, 28, 37 (*M.P.L.*, vol. CCXVI, col. 817–822, 831–832).

În mai 1216, papa Inocențiu a mers la Perugia în încercarea de a aplana disputa de durată între Genova și Pisa, pentru ca ambele să poată contribui la transportul cruciaților. Acolo a încetat din viață pe 16 iulie, după ce a zăcut o scurtă perioadă de vreme. Puține pontificate fuseseră mai strălucitoare sau mai triumfale. Dar ambiția sa cea mai mare, recuperarea Ierusalimului, nu a fost dusă la îndeplinire. Două zile de la deces, vârstnicul cardinal Savelli a fost ales papă, sub numele de Honorius al III-lea.[18]

Honorius a preluat cu entuziasm programul marelui său predecesor. La câteva zile după înscăunare, i-a scris regelui Jean la Acra pentru a-i anunța sosirea Cruciadei.[19] Jean devenea tot mai nerăbdător, întrucât armistițiul cu al-Adil urma să expire anul următor. Honorius le-a scris și regilor Europei. Puțini au răspuns. În nordul îndepărtat, regele Ingi al II-lea al Norvegiei a depus jurământul de cruciat, dar a murit în primăvara următoare, iar când expediția scandinavă a demarat, s-a dovedit a fi neînsemnată.[20] Regele Andrei al II-lea al Ungariei depusese deja jurământul, dar Inocențiu al III-lea îl scutise de îndeplinirea acestuia din cauza războiului civil din țara sa. Acum el se arăta zelos, dar din motive personale. Regina sa era nepoata de mamă a împăratului latin Henric al Constantinopolului, care nu avea copii; Andrei nutrea speranța să-l moștenească. În iunie 1216 însă, când Henric a murit, a fost preferat tatăl reginei, Pierre de Courtenay. Ardoarea regelui Andrei a început să pălească, dar a convenit să aibă oștirea gata de luptă până la începutul verii următoare.[21] În ținutul Rinului de Jos reacția la predici fusese bună, iar papa spera ca frisienii să trimită o flotă puternică.[22] Și aici s-au înregistrat însă întârzieri. Veștile din Palestina nu erau nici ele prea încurajatoare.

---

[18] Fliche, *op. cit.*, p. 212.

[19] *Regesta Honorii Papae III* (ed. Pressutti), nr. 1, 673, I, pp. 1, 1178–1180.

[20] *Regesta Honorii Papae III*, nr. 399, I, p. 71.

[21] Inocențiu al III-lea, scrisori, XV, 224 (*M.P.L.*, vol. CCXVI, col. 757); Theiner, *Vetera Monumenta*, I, pp. 5–6.

[22] *Regesta Honorii Papae III*, nr. 885, 1, pp. 149–150.

Jacques de Vitry, proaspăt trimis acolo ca episcop al Acrei, cu misiunea de a-i mobiliza pe latinii locului, a trimis un raport amar cu privire la starea lucrurilor. Creştinii de baştină îi urau pe latini şi ar fi preferat stăpânirea musulmană, în timp ce latinii înşişi duceau o viaţă indolentă, luxoasă şi imorală, fiind complet orientalizaţi. Clerul lor era corupt, avar şi intrigant. Numai Ordinele militare erau demne de laudă. Coloniştii italieni, suficient de înţelepţi cât să ducă o viaţă modestă, mai păstraseră ceva din energie şi spiritul de iniţiativă; cu toate acestea, invidia reciprocă a oraşelor italiene Veneţia, Genova şi Pisa făcea imposibilă cooperarea. De fapt, aşa cum avea să descopere episcopul Jacques, francii din Orientul Latin nu doreau nicio cruciadă. Două decenii de pace sporiseră prosperitatea lor materială. De la moartea lui Saladin, musulmanii nu dăduseră niciun semn de agresivitate, întrucât profitau şi ei de pe urma comerţului tot mai intens. Bunuri interne umpleau cheiurile oraşelor Acra şi Tyr. Palatul construit la Beirut de Jean d'Ibelin era dovada acestei prosperităţi renăscute. Colonii italiene fuseseră întemeiate cu bine în Egipt. Puterea de cumpărare a Europei Occidentale fiind în creştere, viitorul comerţului mediteraneean se anunţa luminos. El depindea însă precar de menţinerea păcii.[23]

Papa Honorius avea o altă părere. Sperase ca o mare expediţie să pornească din Sicilia în vara anului 1217. Când vara a venit, însă, deşi detaşamente de cavaleri francezi ajunseseră în porturile italiene, acolo nu se afla nicio corabie. Armata regelui Ungariei a ajuns la Split, în Dalmaţia, în august; ducele Leopold al Austriei şi armata sa i s-au alăturat acolo.[24] Flota din Frisia a ajuns în Portugalia abia în iulie, iar o parte a rămas la Lisabona. Restul au navigat spre Gaeta în octombrie, dar era prea târziu

---

[23] Jacques de Vitry, *History of Jerusalem* (trad. Stewart), *P.P.T.S.*, vol. XI, pp. 56–91.

[24] Thomas Spalatensis, *Historia Salonitana* (*Scriptores Rerum Hungaricarum*, III, p. 573).

să navigheze spre Palestina şi trebuia să aştepte să treacă iarna.[25] La sfârşitul lunii iulie, papa a poruncit cruciaţilor adunaţi în Italia şi Sicilia să pornească spre Cipru, dar problema transportului nu fusese încă rezolvată. Abia la începutul lunii septembrie a găsit ducele Leopold, la Split, o corabie care să-i ducă la Acra micul detaşament. Călătoria a durat doar şaisprezece zile. Regele Andrei a ajuns la foarte puţină vreme după, dar cei din Split nu au putut să-i ofere mai mult de două corăbii, aşa că majoritatea armatei a fost lăsată în urmă.[26] Cam în aceeaşi vreme, regele Hugues al Ciprului debarca la Acra cu oştirea pe care o putuse strânge.[27]

Anul acela, recolta fusese săracă în Siria; în plus, era greu să hrăneşti o armată inactivă. Odată ajunşi regii, Jean de Brienne a recomandat să se pornească imediat la luptă. Vineri, 3 noiembrie, cruciaţii au ieşit din Acra şi au traversat câmpia Esdraelon. Deşi nu erau mulţi, reprezentau cea mai mare armată văzută în Palestina de la Cruciada a III-a încoace. Când auzise că armata creştină se adună, al-Adil încropise o oştire în Palestina, dar nu se aşteptase la o invazie atât de timpurie. A fost depăşit numeric. Prin urmare, când Cruciada a avansat spre Beisan, s-a retras şi l-a trimis pe fiul său al-Mu'azzam să apere Ierusalimul, în vreme ce el aştepta la Ajlun, gata să iasă în calea oricărui atac asupra Damascului. Temerile sale nu erau justificate. Armatei creştine îi lipsea disciplina. Regele Jean se considera la comandă, dar trupele austriece şi ungare ascultau numai de regele Andrei, iar cipriotii de regele Hugues, în timp ce Ordinele militare nu se supuneau nici măcar propriilor lideri. Beisan a fost ocupat şi pustiit. Creştinii au rătăcit apoi fără niciun scop peste Iordan şi până pe ţărmul răsăritean al Mării Galileei, apoi pe lângă Capernaum şi

---

[25] *Gesta Crucigerorum Rhenanorum*, pp. 29–34; *De Itinere Frisonum*, pp. 59–68 (ambele în Röhricht, *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores*).

[26] *Regesta Honorii Papae III*, nr. 672, I, p. 117; Thomas Spalatensis, p. 574: *Annales Claustroneoburgenses* (*M.G.H. Scriptores*, vol. IX, p. 622).

[27] *Estoire d'Eracles*, II, p. 322.

înapoi la Acra prin Galileea. Principala lor ocupație a fost colecționarea de relicve. Regele Andrei a fost încântat să obțină unul dintre ulcioarele folosite de nuntașii de la Cana.[28]

Nemulțumit, regele Jean a plănuit o expediție proprie care să distrugă fortăreața ridicată de musulmani pe Muntele Tabor. Nici Hugues, nici Andrei nu i s-au alăturat, dar nici el nu a așteptat ordinele militare. Primul atac, lansat asupra fortăreței pe 3 decembrie, a eșuat, deși garnizoana era gata să se predea. Două zile mai târziu, când au sosit ordinele, a fost lansat un al doilea atac, însă fără succes. Încă o dată armata s-a retras la Acra.[29] În preajma Anului Nou, în pofida sfaturilor localnicilor și fără acordul regelui lor, o ceată de maghiari a plănuit o incursiune spre Bekaa și a fost distrusă aproape complet de o furtună de zăpadă când traversa Libanul.[30] Între timp, regele Andrei a plecat cu regele Hugues spre Tripoli, unde Bohemund al IV-lea – fost principe al Antiohiei –, rămas văduv după proaspătul deces al primei sale soții, Plaisance de Jebail, își celebra nunta cu sora vitregă a lui Hugues, Melisenda. Hugues a murit subit pe 10 ianuarie, lăsând tronul Ciprului unui băiat de opt luni, Henric, sub regența văduvei sale, Alice a Ierusalimului.[31] Regele Andrei s-a întors la Acra și și-a anunțat întoarcerea în Europa. Își îndeplinise jurământul. Adăugase recent colecției sale de relicve capul Sfântului Ștefan. Era momentul să plece acasă. Patriarhul Ierusalimului l-a rugat și l-a amenințat în zadar. Și-a îndreptat oștirea spre nord, prin Tripoli și Antiohia către Armenia de unde, cu un salvconduct emis de sultanul selgiucid, a pornit spre Constantinopol. Cruciada sa nu realizase nimic.[32]

---

[28] *Ibid.*, pp. 323–324; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 165; Johannes Thwrocz, *Chronica Hungarorum* (*Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, p. 149)

[29] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 324–325; Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 165–167; Jacques de Vitry, *History of Jerusalem*, p. 119; Abu Shama, II, pp. 163–164.

[30] *Ibid.*, pp. 164–165; Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 167–168.

[31] Ernoul, p. 412; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 325, 360; *Gestes des Chiprois*, p. 98.

[32] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 168; Jacques de Vitry, *Epistola*, III (ed. Röhricht), *Zeitschrift für Kirchengeschichte* (Z.K.G.), vol. XV, pp. 568–570;

Leopold al Austriei a rămas. Nu avea bani şi fusese nevoit să împrumute 50 000 de besanţi de la Guido Embriaco din Jebail, dar era dispus să lupte în numele Crucii. Regele Jean i-a folosit ajutorul ca să repare fortificaţiile Cezareei, în timp ce Templierii şi Teutonii începeau lucrările la un mare castel la Athlit, la sud de Carmel, Castelul Pelerinilor. În vremea aceasta, al-Adil şi-a distrus fortăreaţa de pe Muntele Tabor. Era prea vulnerabilă şi apărarea ei nu merita efortul.[33]

Pe 26 aprilie 1218, prima jumătate a flotei din Frisia a sosit la Acra, urmată fiind la scurtă vreme de jumătatea care iernase la Lisabona. Se spunea că erau pe punctul să sosească şi cruciaţii francezi adunaţi în Italia. Regele Jean a convocat imediat o adunare ca să decidă cum aveau să fie folosiţi nou-veniţii. Nu se uitase faptul că regele Richard sfătuise să fie atacat Egiptul. Conciliul de la Lateran indicase de asemenea Egiptul ca obiectiv principal al unei cruciade. Dacă musulmanii erau alungaţi din valea Nilului, nu numai că ar fi pierdut cea mai bogată provincie, dar ar fi fost incapabili să întreţină o flotă în Mediterana de răsărit şi nici nu ar fi putut apăra multă vreme Ierusalimul în faţa unui atac combinat pornit dinspre Acra şi dinspre Suez. Cu corăbiile din Frisia la dispoziţie, cruciaţii aveau acum posibilitatea de a lansa un atac de proporţii asupra Deltei. Fără ezitare, s-a decis ca primul obiectiv să fie portul Damietta, cheia Nilului.[34]

Sultanul al-Adil îmbătrânise şi spera să-şi trăiască în pace ultimii ani. Avea necazuri în nord. Nepotul său, az-Zahir din Alep, murise în 1216, lăsându-l moştenitor pe al-Aziz, un copil în numele căruia un eunuc, Toghril, conducea ca regent. Fratele lui az-Zahir şi fiul mai mare al lui Saladin, al-Afdal, revenise din Samosata, unde se

---

Johannes Thwrocz, *loc. cit.*, Andrei obţinuse şi capul Sfintei Margareta, mâinile drepte ale Sfinţilor Toma şi Bartolomeu şi o parte din toiagul lui Aaron.

[33] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 325–326; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 169; Abu Shama, II, pp. 164–166.

[34] *Gesta Crucigerorum Rhenanorum*, pp. 37–38; *De Itineri Frisonum*, pp. 69–70; Ernoul, pp. 414–415; Jacques de Vitry, *loc. cit.*; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 175. Vezi Donovan, *op. cit.*, p. 36, n. 54.

retrăsese, și pretindea moștenirea, chemându-l în ajutor pe sultanul selgiucid de Konya, Kaikaûs. Selgiucizii anatolieni se aflau în culmea puterii lor. Bizanțul nu mai exista, iar împăratul de la Niceea era prea ocupat să lupte cu francii ca să-i deranjeze. Puterea dinastiei Danișmenizilor pălise. Supușii turcomani se liniștiseră și păstrau ordinea, iar prosperitatea domnea din nou în peninsulă. La începutul anului 1218, Kaikaûs și al-Afdal au năvălit în teritoriul controlat de Alep și au înaintat spre capitală. Regentul Toghril, știind că al-Adil era amenințat de cruciadă, a făcut apel la vărul tânărului său stăpân, al-Ashraf al Irakului, cel de-al treilea fiul al lui al-Adil. Al-Ashraf a înfrânt armata selgiucidă lângă Buza'a, al-Afdal s-a retras înapoi la Samosata, iar principele de Alep a fost nevoit să-l recunoască pe al-Ashraf ca suzeran. Selgiucizii au rămas însă o amenințare până la moartea lui Kaikaûs, survenită anul următor, în timp ce plănuia să se implice într-o succesiune disputată la Mosul. Faptul i-a permis lui al-Ashraf să-și consolideze puterea și să devină un rival puternic pentru frații săi din sud.[35]

Se pare că al-Adil a sperat până în ultimul moment ca francii să nu fie atât de nesăbuiți încât să încalce pacea. Fiul său, al-Malik al-Kamil, vicerege al Egiptului, îi împărtășea speranța. Al-Kamil se afla în relații excelente cu venețienii, cu care semnase un tratat comercial în 1208. În 1215 se aflau nu mai puțin de 3 000 de negustori europeni în Egipt. Sosirea intempestivă în acel an la Alexandria a doi suverani occidentali, însoțiți de o armată, înspăimântase autoritățile, care au fost silite să pună întreaga colonie europeană în arest preventiv. Bunele relații fuseseră însă restabilite. În 1217, o nouă ambasadă venețiană a fost primită cordial de către vicerege. Șerpuielile ineficiente ale Cruciadei din 1217 nu-i impresionaseră pe musulmani. Nu puteau crede că acum exista un pericol real.

Pe 24 mai 1218, de Înălțarea Domnului, armata cruciată, în frunte cu regele Jean, s-a îmbarcat la Acra pe corăbiile frisiene și a navigat spre Athlit pentru a încărca provizii suplimentare.

---

[35] Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 624–628.

După câteva ore, corăbiile au ridicat ancora, însă vântul s-a oprit. Doar câteva au reușit să părăsească portul și să se îndrepte spre Egipt. Au ajuns la Damietta, la gura Nilului, pe 27 mai și au ancorat în așteptarea tovarășilor. Inițial, soldații nu s-au aventurat să coboare pe uscat, deoarece nu aveau printre ei niciun ofițer superior. Pe 29 însă, cum flota nu apăruse încă, arhiepiscopul Eustorgius de Nicosia i-a convins să-l accepte ca lider pe contele Simon al II-lea de Saarebrücken și să forțeze debarcarea pe malul vestic al gurii fluviului. Au întâmpinat o rezistență firavă și operația era aproape încheiată când pânzele flotei cruciate principale au apărut la orizont. Corăbiile au ajuns în scurtă vreme la destinație, iar regele Jean, ducele de Austria și marii maeștri ai celor trei Ordine militare au pășit pe țărm.[36]

Damietta se afla la trei kilometri în susul fluviului, pe malul de răsărit, cu spatele păzit de Lacul Manzaleh. Așa cum arătase expediția franceză din 1169, nu putea fi atacată eficient decât simultan de pe apă și de pe uscat. La fel ca în 1169, un lanț fusese întins de-a lungul fluviului, ceva mai jos de oraș, de pe malul răsăritean până la un turn de pe o insulă aflată în apropierea malului de apus, blocând singurul canal navigabil. Un pod de bărci se afla în spatele lanțului. Cruciații au desemnat turnul drept prim obiectiv.

Când musulmanii au înțeles că Egiptul era destinația Cruciadei, al-Adil a recrutat în grabă o armată în Siria, în timp ce al-Kamil a dus principala armată egipteană la nord de Cairo și a așezat tabără la al-Adiliya, aflată la câțiva kilometri la sud de Damietta. Nu avea însă destui oameni și corăbii încât să atace pozițiile creștine, deși a întărit turnul. Primul asalt serios împotriva fortăreței, la sfârșitul lunii iunie, a eșuat. Oliver de Paderborn, viitorul istoric al expediției, a sugerat apoi să fie construit un nou mecanism, plătit din banii săi și ai unui compatriot: un turn ridicat pe

---

[36] Jacques de Vitry, *History of Jerusalem*, pp. 118–119; Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 175–177; *Gesta Crucigerorum Rhenanorum*, pp. 38–39; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 326–327.

două corăbii legate între ele, acoperit cu piele și prevăzut cu scări. Fortăreața putea acum fi atacată și de pe fluviu, și de pe uscat.[37]

Vineri 17 august, armata cruciată a celebrat solemn liturghia, pentru a conjura intervenția divină. O săptămână mai târziu, în după-amiaza zilei de 24, a început asaltul. La circa douăzeci și patru de ore mai târziu, după o luptă încrâncenată, cruciații au reușit să pună stăpânire pe ziduri și au intrat în fort. Garnizoana a luptat până când doar o sută de oameni mai rămăseseră, apoi s-a predat. Prada găsită era uriașă, așa că învingătorii au construit un mic pod de bărci să o transporte pe malul vestic. Au tăiat apoi lanțul și podul de vase de peste canalul principal, iar corăbiile lor au înaintat până sub zidurile Damiettei.[38]

Al-Adil era bolnav când vestea cuceririi fortului l-a ajuns la Damasc, câteva zile mai târziu. Tocmai aflase că fiul său al-Mu'azzam cucerise și distrusese Cezareea, însă vestea dezastrului de la Damietta a fost prea mult pentru el. A murit pe 31 august, la vârsta de aproximativ șaptezeci și cinci de ani. Safadin, așa cum îl numeau cruciații, nu avea personalitatea remarcabilă a fratelui său Saladin, iar relațiile sale cu nepoții săi, fiii lui Saladin, arătaseră o anumită lipsă de loialitate și viclenie. Menținuse însă unitatea imperiului Ayubid și se dovedise un stăpânitor capabil, tolerant și iubitor de pace. Cu creștinii se purtase întotdeauna cu bunăvoință și cinste, câștigând și păstrând admirația și respectul lor. I-a urmat în Siria fiul său cel mai tânăr, al-Mu'azzam, iar în Egipt, fiul mai vârstnic, al-Kamil.[39]

Dezastrul nu era atât de mare pe cât se temuse al-Adil. În cazul în care creștinii ar fi presat și ar fi atacat imediat, s-ar fi putut ca

---

[37] Abu Shama, II, p. 165; *Histoire des Patriarches d'Alexandrie*, trad. Blochet, pp. 240–241; Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 179–182.

[38] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 182–184; *Gesta Crucigerorum Rhenanorum*, p. 40; Ioan de Tulbia, *De Domino Johanne*, în Röhricht, *loc. cit.*, p. 120; *Histoire des Patriarches*, p. 243.

[39] Abu Shama, II, p. 170; Ibn al-Athir, II, pp. 116, 148; Ibn Khallikan, *Dicționar biografic*, III, p. 235; Ibn al-Athir spune că al-Adil avea șaizeci și trei de ani, Ibn Khallikan vorbește de șaptezeci și trei. *Estoire d'Eracles*, II, pp. 229–230, dă o descriere fantezistă a morții sale.

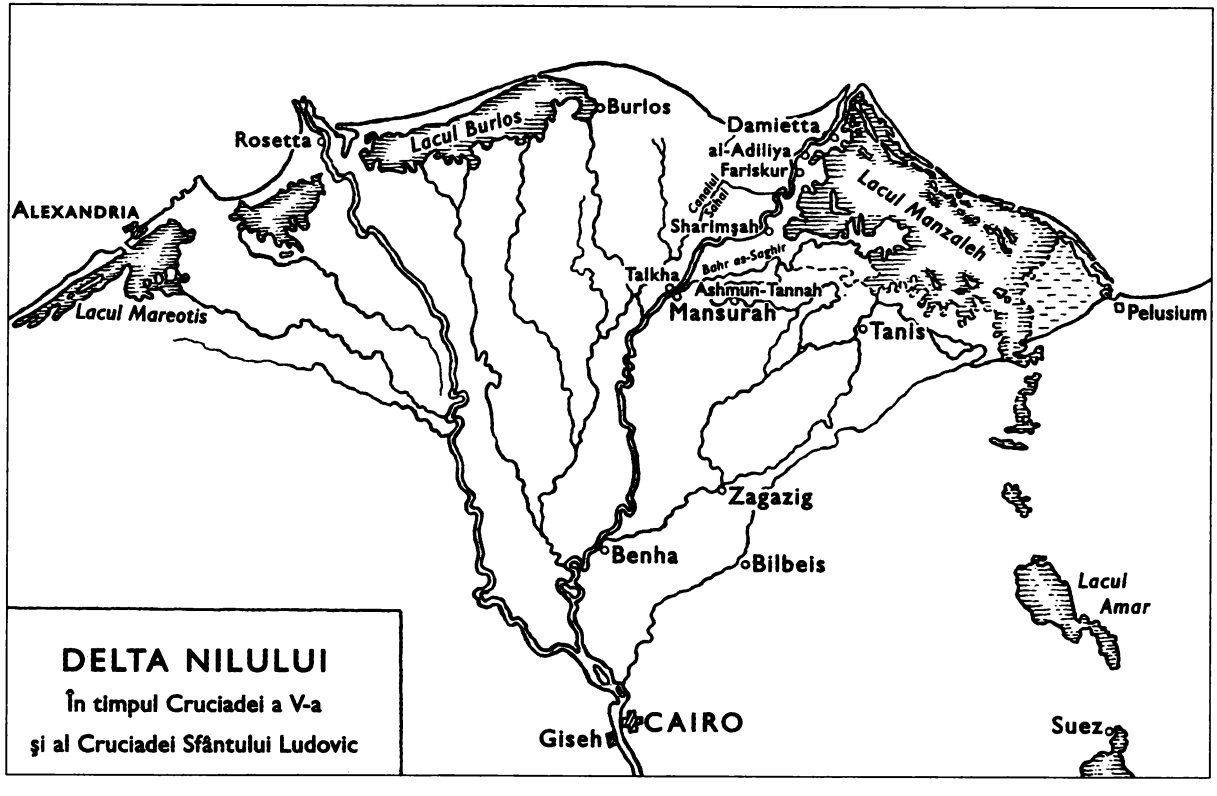
Rosetta
Lacul Burlos
Burlos
Damietta
al-Adiliya
Fariskur
Canalul Sahli
Lacul Manzaleh
ALEXANDRIA
Sharimşah
Bahr aş-Şoghir
Talkha
Ashmun-Tannah
Mansurah
Tanis
Pelusium
Lacul Mareotis
Zagazig
Benha
Bilbeis
Lacul Amar
CAIRO
Giseh
Suez
DELTA NILULUI
În timpul Cruciadei a V-a
şi al Cruciadei Sfântului Ludovic

Damietta să cadă. Dar după capturarea fortului, aceştia au ezitat şi au decis să aştepte întăriri. Mulţi dintre frisieni s-au întors la casele lor, unde au fost pedepsiţi cu moartea pentru abandonarea cauzei: o mare inundaţie a măturat Frisia a doua zi după sosirea lor. Se ştia deja că expediţia îndelung planificată de papalitate părăsise Italia. Întârzierile fuseseră numeroase. Până la urmă însă papa Honorius reuşise să echipeze o flotă, la preţul de douăzeci de mii de mărci de argint, care să transporte trupele campate de un an şi mai bine la Brindisi. În fruntea lor l-a aşezat pe cardinalul Pelagius de Santa Lucia.[40]

Cam în aceeaşi vreme, doi nobili francezi, Hervé, conte de Nevers, şi Hugues de Lusignan, conte de La Marche, negociau cu genovezii preţul unor corăbii care să ducă în Orient un detaşament de cruciaţi francezi şi englezi. Deşi contele de Nevers era un vestit fiu rătăcit al Bisericii, papa i-a îngăduit să plătească transportul cu banii obţinuţi dintr-o taxă impusă clericilor francezi, echivalentă cu a douăzecea parte din veniturile lor. Celor doi conţi li s-au alăturat la Genova arhiepiscopul de Bordeaux, Guillaume al II-lea, episcopii de Paris, Laon şi Angers, alţi nobili de mai mică importanţă şi seniorii de Chester, de Arundel, de Derby şi de Winchester. Papa l-a trimis pe cardinalul Robert de Courçon să fie ghidul spiritual al flotei, dar fără puteri reprezentative.[41]

Cardinalul Pelagius şi expediţia sa au ajuns în tabăra creştină la mijlocul lunii septembrie. Pelagius era spaniol, un bărbat de mare vrednicie şi cu o vastă experienţă administrativă, dar deosebit de lipsit de tact. Fusese deja mandatat să rezolve problema Bisericilor greceşti în Imperiul Latin al Constantinopolului şi nu reuşise decât să le sporească ostilitatea faţă de Roma. Sosirea sa la Damietta

---

[40] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 186; Aubry de Trois Fontaines, p. 788; *Regesta Honorii Papae III*, nr. 1350, 1433, I, pp. 224, 237.

[41] *Regesta Honorii Papae III*, nr. 1498, 1543, 1558, 1, pp. 248, 256, 260. Pentru o listă acurată a acestor cruciaţi, vezi Greven, „Frankreich und der fünfte Kreuzzug", *Historische Jahrbuch*, vol. XLII. Matthew of Westminster consemnează numele cruciaţilor englezi (*Flores Historiarum*, II, p. 167).

a stârnit imediat probleme. Jean de Brienne fusese acceptat ca lider al cruciadei. Comanda sa fusese disputată în anii anteriori de regii Ungariei și ai Ciprului, dar unul plecase, iar celălalt era mort. Pelagius considera că, din postura de legat papal, numai el se afla la comandă. Rivalitatea dintre diversele națiuni participante era vizibilă de departe. Numai trimisul papei putea să le țină în frâu. Aducea vestea că tânărul împărat occidental Frederic al II-lea promisese să sosească în fruntea unei armate imperiale. La sosire, avea cu siguranță să primească comanda militară supremă. Pelagius nu avea însă să accepte niciun ordin de la regele Jean care, la urma urmelor, era rege numai datorită soției sale moarte.[42]

În octombrie, al-Malik al-Kamil primise suficiente întăriri încât să încerce un atac împotriva taberei cruciate prin intermediul unei flotile trimise în aval pe fluviu. A fost respins, în principal datorită tăriei regelui Jean. Câteva zile mai târziu, musulmanii au construit un pod peste Nil, puțin în amonte de oraș. Pelagius a organizat fără succes o expediție împotriva șantierului, însă al-Kamil a sistat lucrările și și-a mutat armata dincolo de fluviu. În schimb, a lansat un atac de pe apă. Atacul a fost feroce, dar a venit prea târziu. Primul contingent al cruciaților francezi sosise și conducea apărarea. Un al doilea atac a atins marginea taberei, dar a fost respins spre fluviu, unde mulți dintre soldații musulmani s-au înecat.[43]

După sosirea întregii armate franceze și engleze, la sfârșitul lunii octombrie, luptele au lâncezit. Moartea lui al-Adil amânase sosirea ajutoarelor așteptate de al-Kamil din Siria. Acesta conta acum pe oștirea promisă de fratele al-Mu'azzam. Creștinii aveau și ei problemele lor. Săpaseră un canal de la mare spre fluviu în amonte de podul musulman, dar nu putuseră să-l umple. În noaptea de 29 noiembrie, un vânt dinspre nord a mânat marea peste terenul jos unde își ridicaseră tabăra. Toate corturile au fost

---

[42] Vezi Donovan, *op. cit.*, pp. 46–49 și note.

[43] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 190–192; *Histoire des Patriarches*, p. 394; *Gesta Obsidionis Damiate* (în Röhricht, *op. cit.*, pp. 79–80); Ioan de Tulbia, p. 123.

inundate și proviziile s-au udat. Mai multe corăbii au fost distruse, iar altele împinse până în tabăra musulmană. Caii s-au înecat. Când apele s-au retras, au rămas peste tot pești, o delicatesă, spune cronicarul Oliver de Paderborn, de care toți s-ar fi lipsit bucuroși. Pentru ca situația să nu se mai repete, Pelagius a poruncit ridicarea în regim de urgență a unui stăvilar. Toate dărâmăturile, chiar și velele sfâșiate și leșurile cailor au fost folosite ca să-l înalțe și mai mult. Singurul rezultat pozitiv al inundației a fost umplerea cu apă a canalului – vasele creștine puteau acum pătrunde pe fluviu.[44]

Abia fusese reparată tabăra când o molimă gravă și-a făcut apariția în rândurile oștirii. Victimele sufereau de febră mare, iar pielea li se înnegrea. Cel puțin o șesime dintre soldați au pierit, inclusiv cardinalul Robert de Courçon. Supraviețuitorii au rămas slăbiți și deprimați. A urmat o iarnă neobișnuit de aspră. Din fericire pentru creștini, și musulmanii sufereau de pe urma bolii și a frigului.[45]

La începutul lunii februarie a anului 1219, Pelagius a ajuns la concluzia că moralul oștirii putea fi ridicat numai prin acțiune. Sâmbătă, 2 februarie, el a convins trupele să-i atace pe musulmani. O furtună orbitoare a impus însă retragerea. Marțea următoare au sosit vești cum că sultanul și armata sa băteau în retragere. Cruciații s-au repezit spre al-Adiliya și au găsit locul pustiu. După ce au respins o ieșire a garnizoanei din Damietta, au ocupat al-Adiliya și au încercuit complet orașul.[46]

Fuga subită a lui Al-Kamil fusese provocată de descoperirea unui complot în anturajul său. Unul dintre emiri, Imad ad-Din Ahmed Ibn al-Mashtub, plănuise să-l ucidă și să-l pună în loc pe fratele său al-Faiz. În disperare de cauză, neștiind câți dintre

---

[44] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 131–132, 196–197; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 82; Ioan de Tulbia, p. 124; *Liber Duellii Christiani in Obsidione Damiate Exacti* (în Röhricht, *op. cit.*), pp. 148–149; Jacques de Vitry, *Epistola* V (*Z.K.G.*, vol. XV, pp. 582–583); *Histoire des Patriarches*, pp. 245–246.

[45] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 192–193; Jacques de Vitry, *loc. cit.*; Ioan de Tulbia, p. 125; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 83; *Histoire des Patriarches*, p. 249.

[46] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 194–201; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 83–84; *Estoire d'Eracles*, II, p. 337; Ioan de Tulbia, *loc. cit.*

apropiați mai erau implicați, sultanul s-a gândit să fugă în Yemen, unde guvernator era fiul său al-Masud. Atunci a aflat că fratele său al-Mu'azzam îi venea în sfârșit în ajutor. Și-a îndreptat oștirea spre sud-est, spre Ashmun, unde cei doi frați sultani s-au întâlnit pe 7 februarie. Prezența lui al-Mu'azzam în fruntea unei armate puternice i-a intimidat pe conspiratori. Ibn al-Mashtub a fost arestat și trimis în închisoare la Kerak, în timp ce prințul al-Faiz a fost alungat la Sinjar și a murit misterios pe drum. Al-Kamil își salvase tronul, dar cu prețul Damiettei.[47]

Chiar și cu ajutorul lui al-Mu'azzam, al-Kamil nu a reușit să-i alunge pe creștini. Fluviul, lagunele și canalele îi împiedicau pe musulmani să profite de avantajul numeric. Atacuri asupra celor două tabere, cea de pe malul de vest și cea de la al-Adiliya, au eșuat. Sultanul și-a așezat atunci tabăra la Fariskur, vreo zece kilometri la sud de Damietta, fiind pregătit să-i atace pe cruciați pe la spate dacă aceștia ar fi încercat să atace orașul. De-a lungul primăverii, impasul a continuat. S-au dat bătălii cumplite în Duminica Floriilor și de Rusalii, când musulmanii au încercat în zadar să pătrundă în al-Adiliya. În Damietta, deși mâncare era încă din belșug, garnizoana suferise pierderi grave; totuși, creștinii nu îndrăzneau să lanseze un asalt.[48]

Între timp, sultanul al-Mu'azzam a decis să dărâme Ierusalimul. S-ar fi putut dovedi necesar să le fie oferit Ierusalimul creștinilor pentru a pune capăt războiului. În acest caz, ar fi fost cedat într-o stare de ruină și deci imposibil de apărat. Demolarea zidurilor a început pe 19 martie. A provocat panică în oraș. Cetățenii musulmani au crezut că veneau francii și mulți au fugit înfricoșați dincolo de Iordan. Casele părăsite de stăpâni au fost atunci jefuite de soldați. Unii fanatici doreau să distrugă Sfântul Mormânt, dar sultanul nu le-a permis. După Ierusalim, au fost dărâmate și

---

[47] Ibn al-Athir, II, pp. 116–117; Ibn Khallikan, III, p. 240; *Histoire des Patriarches*, pp. 246–247.

[48] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 202–206; *Liber Duellii*, pp. 151–152; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 87–90.

fortăreţele de la Galileea, Toron, Safed şi Banyas. Concomitent, cei doi sultani cereau ajutorul lumii musulmane, adresându-şi rugăminţile cu precădere califului de la Bagdad, care a promis să trimită o armată puternică, dar nu s-a ţinut de cuvânt.[49]

Iarna geroasă a fost urmată de o vară fierbinte, iar moralul creştinilor s-a prăbuşit iar. Din nou, Pelagius a insistat să se acţioneze. După ce un atac în forţă al musulmanilor a fost respins cu pierderi grele pentru ambele părţi, pe 20 iulie, cruciaţii au pornit asaltul asupra zidurilor oraşului. În timp ce ei erau astfel ocupaţi, în zadar, căci focul grecesc folosit de apărătorii lor provocase daune însemnate maşinilor de asalt şi nu puteau fi răcite cu vin şi oţet, un alt atac musulman a distrus aproape întreaga oaste creştină, salvată numai de lăsarea întunericului. Un al doilea atac asupra zidurilor, lansat pe 6 august, s-a dovedit la fel de ineficient.[50]

Situaţia i-a făcut pe ostaşii obişnuiţi ai cruciadei să acţioneze. Îşi acuzau liderii de delăsare şi de conducere proastă. Mulţi dintre nobilii cei mai distinşi fuseseră ucişi, inclusiv conţii de La Marche şi Bar-sur-Seine, ca de altfel şi Guillaume de Chartres, marele maestru al Templierilor. Alţii se întorseseră în Europa. Leopold de Austria a părăsit tabăra în mai. Fusese unul dintre cei mai energici principi, dar slujise doi ani în Orient şi nimeni nu-i putea reproşa întoarcerea în propria ţară. Cavalerismul său şterse proasta reputaţie pe care şi-o câştigase tatăl său în urma certurilor cu Inimă-de-Leu în timpul Cruciadei a III-a. Ducea acasă cu el un fragment din lemnul Adevăratei Cruci. Din convoiul care îl purta în Europa făceau parte şi alţii, a căror plecare părea o abandonare a cauzei.[51]

---

[49] Abu Shama, II, pp. 173–174; Ibn al-Athir, II, p. 119; *Histoire des Patriarches*, p. 52; *Estoire d'Eracles*, II, p. 339; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 203.

[50] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 208–210; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 87, 90–97; Ioan de Tulbia, pp. 127–128.

[51] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 188, 207–208; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 90; *Liber Duellii*, p. 258. Pentru relicvele procurate de Leopold, vezi Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, II, p. 283. Contele de Bar-sur-Seine era Milon al III-lea du Puiset.

Spre sfârșitul lunii august, în timp ce regele Jean și Pelagius se ciondăneau în legătură cu strategia de urmat, unul pledând pentru o înăsprire a asediului, iar celălalt pentru un atac asupra taberei sultanului, ostașii au luat problema în mâinile lor și pe data de 29 s-au îndreptat într-o masă dezordonată spre liniile musulmane. Musulmanii au simulat retragerea, pentru ca apoi să contraatace. Pelagius a încercat să preia comanda, dar, în pofida exhortațiilor sale, regimentele italiene s-au întors și au fugit. Pe scurt, domnea panica. Numai priceperea regelui Jean și a nobililor francezi și englezi și a Ordinelor militare i-au salvat pe supraviețuitori și au apărat cu succes tabăra.[52]

Bătălia fusese privită cu groază de un vizitator de marcă, fratele Francisc din Assisi. Acesta venise în Orient cu convingerea, împărtășită de alte persoane bune și nechibzuite, că o misiune de pace poate aduce pacea. Acum el i-a cerut permisiunea lui Pelagius să meargă să-l vadă pe sultan. După unele ezitări, Pelagius a fost de acord și l-a trimis cu un steag de armistițiu la Fariskur. La început, gărzile musulmane au fost suspicioase, dar au convenit repede că cineva atât de simplu, de blând și murdar era cu siguranță nebun și l-au tratat cu respectul cuvenit unui om atins de Dumnezeu. A fost dus la sultanul al-Kamil, care a fost fermecat de el și l-a ascultat cu răbdare, dar care era prea binevoitor și civilizat să-i permită mărturisirea credinței sale în proba focului și care nu putea risca organizarea unei discuții publice despre religie. Lui Francisc i s-au oferit multe daruri, pe care le-a refuzat, și a fost trimis înapoi în tabăra creștină sub escortă.[53]

În realitate, intervenția Sfântului nu era necesară, întrucât al-Kamil își dorea pacea. Nivelul Nilului crescuse foarte puțin în vara aceea și Egiptul era amenințat de foamete. Guvernul avea nevoie de toate resursele sale pentru a aduce repede mâncare din ținuturile învecinate. Al-Mu'azzam era nerăbdător să se întoarcă

---

[52] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 213–219; *Fragmentum Provinciale de Captione Damiatae* (in Röhricht, *op. cit.*), pp. 185–192; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 101–104; Ioan de Tulbia, pp. 132–133; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 340–341.

[53] *Acta Sanctorum*, 4 octombrie, p. 611 și urm. Vezi van Ortroy „Saint François et son Voyage en Orient", în *Analecta Bollandiana*, vol. XXXI. Povestirea din Ernoul, p. 431, despre clerici anonimi, pare să se refere la vizita Sfântului la Sultan.

în Siria cu oastea sa și ambii sultani erau nemulțumiți de activitățile fratelui lor al-Ashraf în nord. La Bagdad, califul Nasr se afla în puterea șahului din Horezm, Jelal ad-Din, al cărui tată, Mohamed, distrusese stăpânirea selgiucidă în Iran și întemeiase un imperiu care se întindea de la Ind la Tigru. Jelal ad-Din putea fi folosit împotriva lui al-Ashraf, dar date fiind ambițiile sale mari, ar fi fost periculos să fie încurajat prea mult. Al-Mu'azzam era deci gata să-l sprijine pe al-Kamil în orice deschidere prietenească spre frânci. Cândva în septembrie, un prizonier frânc a venit din partea sultanului cu oferta unui armistițiu de scurtă durată, arătând că musulmanii ar fi fost dispuși să cedeze Ierusalimul. Armistițiul a fost acceptat, dar creștinii au refuzat să aprofundeze termenii păcii.[54]

Ambele tabere au folosit armistițiul pentru a-și repara sistemul de apărare. Mulți dintre cruciați au considerat momentul oportun să se întoarcă acasă. Unii plecaseră deja la începutul lunii, iar pe 14 septembrie încă douăsprezece corăbii au ridicat ancora. Pierderea a fost recuperată o săptămână mai târziu, când seniorul francez Sauvary de Mauléon a sosit cu zece galioane genoveze pline cu soldați.[55] Când al-Kamil a încălcat armistițiul și i-a atacat pe frânci pe 26 septembrie, nou-veniții au coordonat cu succes apărarea.[56]

Al-Kamil încă mai spera să încheie pace. Știa că Damietta nu putea fi apărată. Garnizoana fusese prea subțiată de boală pentru a apăra zidurile, iar încercările sale de a trimite întăriri eșuaseră. Nici trădătorii în solda sa aflați în tabăra creștină nu avuseseră noroc. La sfârșitul lui octombrie, sultanul a trimis doi cavaleri prizonieri pentru a prezenta frâncilor condițiile sale finale. Dacă ar fi evacuat Egiptul, le-ar fi returnat Adevărata Cruce și le-ar fi dat Ierusalimul, Palestina centrală și Galileea. Musulmanii ar fi păstrat

---

[54] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 218; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 105.

[55] Oliver, *Historia Damiatana*, *loc. cit.*; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 104; Ioan de Tulbia, p. 133; Jacques de Vitry, *loc. cit.*

[56] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 219; *Fragmentum Provinciale*, pp. 193–194; *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 106; *Liber Duellii*, p. 160.

doar castelele de dincolo de apa Iordanului, dar ar fi plătit tribut pentru ele.[57]

Oferta era senzațională. Fără luptă, Orașul Sfânt, cu tot cu Betleem, Nazaret și Adevărata Cruce, puteau aparține din nou creștinătății. Regele Jean a cerut ca oferta să fie acceptată, iar seniorii săi și cei din Anglia, Franța și Germania au fost de acord cu el. Dar Pelagius nici n-a vrut să audă, la fel și patriarhul Ierusalimului. Considerau că e greșit să încheie o înțelegere cu necredincioșii. Ordinele militare au fost de acord cu cei doi prelați din considerente strategice. Castelele din Ierusalim și Galileea fuseseră distruse, ceea ce însemna că Ierusalimul nu putea fi apărat în lipsa unui control asupra teritoriului de dincolo de Iordan. Italienii se opuneau și ei prevederilor. Oricât de puțin le plăcuse orașelor italiene conflictul cu Egiptul, acum că el era o realitate doreau să transforme Damietta într-un centru comercial. Anexarea de teritorii în interiorul continentului nu-i interesa deloc. Disputa dintre cele două părți s-a înfierbântat atât de mult încât episcopul Jacques de Vitry a ajuns la concluzia că sultanul făcuse oferta doar ca să stârnească disensiuni. La insistențele lui Pelagius, ea a fost refuzată.[58]

Câteva zile mai târziu, oamenii trimiși de Pelagius în recunoaștere au raportat că zidul exterior al Damiettei nu era apărat. A doua zi, marți, 5 noiembrie 1219, cruciații au avansat în forță și au trecut peste acest zid, ca de altfel și peste cel interior, fără să întâmpine rezistență. În oraș, au găsit aproape întreaga garnizoană bolnavă. Doar trei mii de cetățeni mai erau în viață, mulți dintre ei prea slăbiți până și să îngroape morții. Mâncare și resurse existau din belșug, dar boala le făcuse creștinilor treaba. Imediat ce orașul

---

[57] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 222; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 341–342; Ernoul, p. 435; Maqrisi (trad. Blochet), IX, p. 490; *Histoire des Patriarches*, p. 253; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 109–110; Ibn al-Athir, II, p. 122.

[58] Jacques de Vitry, *Epistola*, VI (*Z.K.G.* vol. XVI, pp. 74–75); Oliver, *Historia Damiatana*, p. 223 și *Epistola Regi Babilonis*, p. 305; *Estoire d'Eracles*, II, p. 342; scrisoare a unor seniori francezi către Honorius în Röhricht, *Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzüges*, p. 46; Maqrisi, *loc. cit.*

a fost pe deplin cucerit, trei sute dintre locuitorii de frunte ai oraşului au fost puşi deoparte ca ostatici; copiii au fost daţi în grija clerului pentru a fi botezaţi şi folosiţi în slujba Bisericii, iar restul au fost vânduţi ca sclavi. Banii din trezorerie urma să fie împărţiţi între cruciaţi, în funcţie de rangul fiecăruia, dar nici măcar toate anatemele pronunţate de legatul papal nu au putut preveni jaful şi tăinuirea obiectelor preţioase de către ostaşi.[59]

Rămânea de decis viitorul Damiettei. Regele Jean a pretins pe dată că oraşul trebuia să facă parte din regatul Ierusalimului. Ordinele militare şi nobilimea laică erau de partea sa. Pelagius susţinea că oraşul cucerit aparţinea întregii creştinătăţi, adică Bisericii. Cum însă opinia publică îi era ostilă, iar Jean ameninţa să se întoarcă la Acra, a acceptat un compromis. Regele putea stăpâni Damietta până când Frederic al Germaniei se alătura Cruciadei.[60] Între timp, o parte din oştire a fost trimisă să atace Tanis, situat pe altă gură de vărsare a Nilului, câţiva kilometri spre răsărit. Oraşul fusese abandonat de garnizoana înspăimântată, iar cruciaţii s-au întors cu prăzi şi mai mari, care au generat noi dispute. Îndeosebi italienii considerau că au fost înşelaţi, iar atunci când Pelagius nu le-a ţinut partea, s-au răzvrătit. Ordinele militare au fost nevoite să-i alunge din oraş. La lăsarea iernii, întreaga oaste învingătoare fierbea de nemulţumire.[61]

În euforia iniţială, Pelagius a întrevăzut stârpirea islamului. Cruciada avea să cucerească întregul Egipt. Regele Georgiei, acel viteaz potentat creştin, avea fără îndoială să trimită ajutoare. Mai era apoi Preotul Ioan, care aştepta, se zvonea, să intre în luptă de partea creştinilor. La început, Pelagius crezuse că Preotul Ioan era negusul Etiopiei, care, totuşi, nu răspunsese scrisorii trimise de

---

[59] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 236–240; *Gesta Obsidionis Damiate*, pp. 111–114; *Fragmentum Provinciale*, pp. 196–200; Ibn Khallikan, IV, p. 143; Ibn al-Athir, II, p. 119; Abu Shama, pp. 176–177.

[60] *Gesta Obsidionis Damiate*, p. 115; Ioan de Tulbia, p. 139; Ernoul, p. 426.

[61] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 240–241; Ioan de Tulbia, p. 139; *Liber Duellii*, p. 166.

papă în urmă cu patruzeci de ani.[62] Acum exista însă un alt candidat pentru rol, un potentat răsăritean al cărui nume era Genghiz-han. Din nefericire, aliații plănuiți nu au colaborat. În 1220, armata regelui George al Georgiei a fost înfrântă de mongolii lui Genghiz-han la hotarele Azerbaidjanului, iar marea putere militară construită de regina Tamara a fost distrusă. Învingătorii nu au manifestat niciun interes să atace imperiul ayubid.[63] O cooperare mai serioasă era așteptată de la cel mai mare potentat al Europei Occidentale, Frederic, regele Germaniei și al Siciliei.

Frederic devenise cruciat în 1215, dar papa Inocențiu îi permisese să amâne cruciada până avea să rezolve problemele din Germania. Frederic amâna însă în continuare. Promisese papalității că va ceda tronul Siciliei, pe care îl moștenise pe vremea când era copil, mezinului său Henric. Descoperise însă repede că vorbind în mod repetat despre decizia sa de a porni în cruciadă putea suspenda împărțirea regatelor sale și putea negocia încoronarea sa de către papă. Dorința sa de a merge în Răsărit era autentică, chiar dacă o motiva mai degrabă ambiția decât pietatea. Moștenise aspirațiile orientale ale tatălui său Henric al VI-lea, dar nu voia să încerce să le îndeplinească decât din postura de împărat, cu regatele europene ferm sub controlul său. Intențiile sale trebuie să-i fi fost limpezi papei. Honorius, care fusese cândva tutorele său, era însă un om simplu care îi considera promisiunile sincere și continua să trimită mesaje în Egipt asigurându-i pe cruciați de sosirea oștirii Hohenstaufenilor.[64]

---

[62] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 231–235. Pelagius a fost impresionat și de o profeție musulmană optimistă.

[63] Pelagius i-a scris lui Honorius al III-lea despre speranțele pe care și le punea în ajutorul georgian (Röhricht, *Studien*, p. 52). Inocențiu al III-lea ceruse deja cooperarea georgiană (Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 232–233). Jacques de Vitry și-a manifestat interesul în intervenția mongolă traducând din arabă, cu ajutorul specialiștilor, cartea intitulată *Excerpta de Historia David regis Indiorum qui Presbyter Johannes a vulgo appellatur* (ed. Röhricht, *Z.K.G.* vol. XVI, p. 93 și urm. Informațiile sale sunt complet eronate.

[64] Vezi Donovan, *op. cit.*, pp. 75–79, pentru un rezumat, cu referințe, ale relațiilor dintre Frederic și papă.

Drept urmare, cruciații au stat pe loc, iar certurile dintre Pelagius, regele Jean, italieni și Ordinele militare s-au înăsprit. Un marș spre Cairo întreprins imediat după căderea Damiettei ar fi avut șanse de reușită. Al-Kamil se afla într-o situație disperată. Oastea sa era descurajată. Supușii săi mureau de foame. Al-Mu'azzam insista să-și ducă trupele înapoi în Siria, temându-se de probleme în nord și crezând că islamul putea fi ajutat cel mai bine de un atac asupra Acrei. Așteptându-se în fiecare zi să afle despre un atac creștin, al-Kamil și-a așezat tabăra la Talkha, câțiva kilometri în amonte pe brațul Damietta al Nilului, și a ridicat fortificații pe ambele maluri ale fluviului pentru a evita o ofensivă ce nu avea să vină niciodată.[65]

Leon al II-lea, regele Armeniei, a murit la începutul verii anului 1219, lăsând doar două fete. Cea mare, Ștefania, era soția lui Jean de Brienne; cea mică, Isabella, fiica prințesei Sibylla a Ciprului și Ierusalimului, avea patru ani. Leon îi promisese tronul la moarte nepotului său, Raymond Rupen al Antiohiei, dar pe patul de moarte a numit-o moștenitoare pe Isabella. Jean a pretins imediat tronul în numele soției sale și al fiului lor minor și în februarie 1220 a primit acordul papei de a părăsi Cruciada și de a vizita Armenia. Era în relații atât de proaste cu Pelagius încât nu avea rost să rămână cu oastea asupra căreia papa îi dăduse legatului său puteri depline. Jean a plecat spre Acra. În vreme ce se pregătea să navigheze spre Cilicia, soția sa, de origine armeană, a murit, din câte se zvonea, de pe urma bătăilor pe care chiar el i le administrase. Când copilul lor a murit câteva săptămâni mai târziu, Jean a renunțat la pretențiile asupra tronului armean, dar nu s-a întors în Egipt.[66] În martie, al-Mu'azzam a invadat regatul, atacând castelul din Cezareea, care abia fusese reconstruit, apoi asediind fortăreața Templierilor de la Athlit. Cavaleri templieri au fost aduși în grabă de la Damietta, în vreme ce regele Jean își păstra trupele

---

[65] *Histoire des Patriarches*, p. 254; Abu'l Fida, p. 91.

[66] Ernoul, p. 427; *Estoire d'Eracles*, II, p. 349; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 248.

în expectativă. Asediul a durat până în luna noiembrie, când al-Mu'azzam s-a retras spre Damasc.[67]

Între timp, Cruciada rămăsese pe loc la Damietta. Se încercase reconstruirea orașului. În februarie, de Întâmpinarea Domnului, moscheea principală fusese transformată în catedrală închinată Fecioarei. În luna martie a sosit un grup de prelați italieni, în frunte cu arhiepiscopul de Milano, însoțiți de doi trimiși de-ai lui Frederic al II-lea. Aduceau un număr însemnat de ostași și au convenit cu Pelagius că trebuia declanșată imediat ofensiva. Cavalerii nu erau însă de acord. Regele Jean era singurul lider de care ar fi ascultat toate națiile, au spus ei, iar el era absent.[68] În iulie, când contele Matei de Apulia a adus opt galioane trimise de Frederic, Pelagius a cerut din nou să se pornească la atac, dar în van. Până și propriii săi mercenari italieni s-au întors împotriva sa când a propus o expediție separată. Singura acțiune întreprinsă a fost o incursiune efectuată de Ordinele militare asupra orașului Burlos, aflat la treizeci și doi de kilometri vest de Damietta. Orașul a fost jefuit, dar cavalerii au căzut într-o capcană pe drumul de întoarcere și mai mulți Ospitalieri, printre care și marele maestru, au fost luați prizonieri.[69]

Între timp, al-Kamil își recăpătase încrederea. Deși încă nu avea suficiente forțe terestre, își reparase flota și în vara anului 1220 a trimis o flotilă de-a lungul brațului Rosetta al Nilului. Corăbiile au navigat spre Cipru, unde au dat peste o flotă cruciată care se odihnea la Limassol și în urma unui atac-surpriză au scufundat sau capturat toate corăbiile, luând mii de prizonieri. Se spunea că Pelagius fusese informat despre pregătirile făcute de marinarii egipteni, dar ignorase avertismentul. Când era deja prea târziu, legatul a trimis o flotilă venețiană să intercepteze inamicul și să atace porturile Rosetta și Alexandria, dar fără niciun efect.

---

[67] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 244–245, 255–256; Ernoul, pp. 421–424.

[68] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 248; Roger de Wendover, II, pp. 260–261.

[69] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 252.

Lipsa banilor nu-i permitea să întreţină suficiente vase proprii, iar trezoreria papală nu-i mai putea fi de folos.[70]

În septembrie, şi mai mulţi cruciaţi s-au întors acasă. Însă la sfârşitul anului papa Honorius a trimis veşti bune. Frederic venise la Roma în noiembrie 1220, iar papa îi încoronase pe el şi pe soţia sa împărat şi împărăteasă. În schimb, Frederic promisese ferm să pornească spre Răsărit în primăvara anului următor. Honorius nu se mai încredea în promisiunile lui Frederic şi îi ceruse chiar expres lui Pelagius să nu refuze nicio eventuală propunere de pace din partea sultanului fără consultarea în prealabil a Romei. De data aceasta însă, noul împărat părea să vorbească serios. Îşi încuraja supuşii să devină cruciaţi şi trimisese în Orient un detaşament important sub comanda ducelui Ludovic al Bavariei, care a pornit din Italia la începutul primăverii.[71]

Vestea sosirii ducelui l-a entuziasmat atât de tare pe Pelagius, încât, atunci când sultanul a făcut o ofertă de pace în iunie, a uitat instrucţiunile papale şi a refuzat-o, abia apoi raportând Romei. Al-Kamil propusese din nou cedarea Ierusalimului şi a întregii Palestine, cu excepţia Transiordaniei, împreună cu un armistiţiu pe treizeci de ani şi o compensaţie în bani pentru distrugerea zidurilor Ierusalimului. La scurtă vreme după respingerea ofertei, Ludovic de Bavaria a ajuns în Egipt.[72]

Frederic îi poruncise lui Ludovic să nu lanseze nicio ofensivă majoră până când nu avea să ajungă şi el. Dar Ludovic era nerăbdător să-i atace pe necredincioşi; cum după cinci săptămâni nu sosise încă vestea plecării lui Frederic, el a cedat dorinţelor lui Pelagius. Când ducele a afirmat că armata întărită trebuia să avanseze în Egipt pe dată, deoarece se apropia momentul în care Nilul avea să se reverse, şi când legatul papal a declarat că starea financiară a oştirii impunea să se acţioneze urgent, principalii cruciaţi s-au

---

[70] Ernoul, pp. 429–430; Oliver, *Historia Damiatana*, p. 253.

[71] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 257. Vezi Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, V, II, pp. 1420–1421.

[72] Oliver, *loc. cit.*; Jacques de Vitry, *op. cit.*, pp. 106–109; Ernoul, p. 442.

lăsat convinşi. Au insistat doar ca regele Jean să fie convocat. Au existat câţiva nemulţumiţi. Regina-regentă a Ciprului i-a scris lui Pelagius că o armată musulmană importantă era adunată în Siria de al-Mu'azzam şi de fratele său al-Ashraf, iar cavalerii militari din Palestina au confirmat informaţia. Pelagius a găsit însă un alt argument în favoarea unui atac imediat. Auzise profeţii conform cărora stăpânirea sultanului avea să se sfârşească în curând.[73]

Pe 4 iulie 1221, legatul a poruncit să se postească timp de trei zile în tabără. Pe 6 iulie, regele Jean a revenit împreună cu cavalerii regatului său, pesimist, dar nedorind să fie acuzat de laşitate. În ziua de 12, oastea cruciată a pornit spre Fariskur, iar acolo Pelagius a dispus-o în formaţie de luptă. Era o oştire impresionantă. Contemporanii vorbesc de 630 de vase de diferite mărimi, 5 000 de cavaleri, 4 000 de arcaşi şi 40 000 de pedestraşi. O mulţime alcătuită din pelerini mărşăluia împreună cu oastea. Li s-a poruncit să se ţină aproape de malul fluviului pentru a-i aproviziona pe ostaşi cu apă. O garnizoană puternică a fost lăsată la Damietta.

Oastea musulmană a înaintat până la Sharimşah să le iasă în întâmpinare cruciaţilor, dar când au văzut cât sunt de numeroşi, s-a retras dincolo de Bahr as-Saghir, care lega fluviul de Lacul Manzaleh, şi a aşteptat pe poziţiile pregătite la Talkha şi pe locul viitorului Mansurah, de ambele părţi ale fluviului. Pe 20 iulie, cruciaţii au ocupat Sharimşah. Regele Jean i-a implorat să rămână acolo. Nilul urma să se reverse, iar oastea siriană se apropia. Pelagius a insistat însă să se meargă mai departe, fiind sprijinit de oamenii de rând, la urechile cărora ajunsese zvonul potrivit căruia sultanul fugise din Cairo. Chiar la sud de Sharimşah, un canal dădea în fluviu dintr-un alt braţ. Grăbiţi, cruciaţii nu au lăsat nicio corabie să păzească această gură, poate fiindcă credeau că

---

[73] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 257–258; Roger de Wendover, II, p. 264; Jacques de Vitry, *Epistola* VII (*Z.K.G.*, vol. XVI, p. 86); Ernoul, pp. 441–443. Pentru profeţii, Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 258–259; Jacques de Vitry, *Excerpta* (*Z.K.G.*, vol. XVI, pp. 106–113); *Annales de Dunstaplia* (*Annales Monastici*, vol. III, p. 62); Aubry de Trois Fontaines, p. 790.

nu era navigabilă. Sâmbătă, 24 iulie, întreaga oştire creştină era aliniată de-a lungul Bahr as-Saghir, faţă în faţă cu adversarul.

Nivelul Nilului crescuse şi canalul era plin de apă şi uşor de apărat. Înainte însă ca el să se umple prea tare, armatele fraţilor lui al-Kamil îl traversaseră în apropierea lacului Manzaleh şi se aşezaseră între cruciaţi şi Damietta. Imediat ce apa din canal a crescut suficient de mult, corăbiile lui al-Kamil au pătruns pe el şi au tăiat retragerea flotei creştine. La mijlocul lunii august, Pelagius a înţeles că oştirea sa era depăşită numeric şi complet înconjurată, cu provizii doar pentru douăzeci de zile. După discuţii aprinse, bavarezii şi-au convins căpeteniile că singura şansă de salvare consta într-o retragere imediată. În noaptea de joi, 26 august, a început retragerea. Era prost organizată. Mulţi dintre ostaşi nu putuseră suporta să abandoneze proviziile de vin aşa că preferaseră să le bea mai degrabă decât să le abandoneze. Erau cuprinşi de stupoare când a venit ordinul de plecare. Nesăbuiţi, Cavalerii Teutoni au dat foc proviziilor pe care nu le puteau căra, informându-i astfel pe musulmani că îşi abandonau poziţiile. Nilul creştea în continuare, iar sultanul, sau unul dintre locotenenţii săi, dăduse ordin ca stăvilarele situate de-a lungul malului drept să fie deschise. Apa a inundat ţinuturile joase pe care creştinii trebuiau să le traverseze. Aceştia s-au împotmolit în şanţurile şi bălţile noroioase, fiind urmăriţi îndeaproape de cavaleria turcă a sultanului şi de gărzile pedestre nubiene. Regele Jean şi cavalerii săi i-au învins pe primii, iar Ordinele militare i-au respins pe nubieni, dar cu preţul vieţilor a mii de pedestraşi şi pelerini. Corabia lui Pelagius a fost purtată de apele umflate dincolo de blocada flotei egiptene, însă cum avea cu el proviziile medicale ale oştirii şi mare parte din alimentele ei, fuga sa a reprezentat un dezastru. Câteva alte corăbii au scăpat, dar multe au fost capturate.[74]

---

[74] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 257–273 (cea mai completă mărturie oculară); Roger of Wendover, II, pp. 263–264; Ernoul, pp. 439–444; *Histoire des Patriarches*, pp. 257–258; Abu Shama, II, pp. 180, 182–183, 185; Ibn al-Athir, II, pp. 122–124, 158; Ibn Khallikan, III, p. 241.

Sâmbătă, 28 august, Pelagius a pierdut orice speranță și a trimis un sol la sultan să negocieze pacea. Încă mai avea cu ce să negocieze. Damietta fusese întărită, dotată cu o garnizoană puternică și bine înarmată și o flotă redutabilă se afla în apropiere, sub conducerea lui Henric, conte de Malta, și a lui Gauthier de Palear, cancelarul Siciliei, trimiși de împăratul Frederic. Dar al-Kamil știa că avea principala oaste cruciată în mâinile sale. A fost ferm, dar generos. După un sfârșit de săptămână marcat de ciondăneli, Pelagius a acceptat condițiile luni dimineața. Creștinii trebuiau să abandoneze Damietta și să respecte un armistițiu pe zece ani, care urma să fie confirmat de împărat. Prizonierii din ambele tabere aveau să fie dați la schimb. În ceea ce-l privește, sultanul avea să returneze Adevărata Cruce. Până la predarea Damiettei, liderii cruciadei aveau să rămână ostatici. Al-Kamil i-a desemnat pe Pelagius, pe regele Jean, pe ducele de Bavaria, pe maeștrii Ordinelor și alți optsprezece conți și episcopi. Îi trimitea la schimb pe unul dintre fiii săi, pe unul dintre frați și câțiva emiri tineri.[75]

Când maeștrii Templierilor și ai Cavalerilor Teutoni au fost trimiși la Damietta să anunțe capitularea, garnizoana s-a răzvrătit inițial împotriva hotărârii și a atacat reședințele regelui Jean și ale Ordinelor. Henric, contele de Malta, abia sosise cu patruzeci de corăbii și se simțea suficient de puternic ca să înfrunte dușmanul. Se apropia însă iarna și proviziile erau pe terminate. Liderii cruciadei erau ținuți ostatici, iar musulmanii amenințau să atace Acra. Rebelii au cedat repede. După ce al-Kamil i-a oferit regelui Jean un ospăț somptuos și a furnizat gratis provizii trupelor creștine, ostaticii au fost schimbați și miercuri, 8 septembrie, cruciații s-au îmbarcat pe corăbii, iar sultanul a intrat în Damietta.[76]

Cruciada a V-a se sfârșise. Fusese foarte aproape de reușită. Dacă ar fi existat un singur lider înțelept și respectat în oștirea

---

[75] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 274–276; Ernoul, pp. 444–447; *Histoire des Patriarches*, pp. 257–258; Abu Shama, II, pp. 183–185.

[76] Oliver, *Historia Damiatana*, pp. 274–276; Ernoul, pp. 444–447; *Histoire des Patriarches*, p. 258.

creştină, Cairo ar fi fost ocupat, iar stăpânirea ayubidă în Egipt ar fi fost distrusă. Cu o cârmuire favorabilă instalată acolo – francii n-ar fi putut niciodată spera să guverneze singuri întregul Egipt –, nu ar fi fost imposibil să recupereze toată Palestina. Însă împăratul, singurul care ar fi putut îndeplini acest rol, n-a venit, în pofida promisiunilor sale. Pelagius era un om fudul, lipsit de tact şi de popularitate, iar lipsurile sale ca general fuseseră revelate de ultima ofensivă dezastruoasă. Cu toată vitejia sa, regele Jean nu avea nici personalitatea, nici prestigiul necesare conducerii unei cruciade internaţionale. Aproape fiecare etapă a campaniei fusese distrusă de gelozii personale sau naţionale. Ar fi fost mai înţelept să fie acceptate condiţiile propuse de două ori de sultan şi să fie recuperat Ierusalimul. Dar strategii aveau probabil dreptate când spuneau că fără castelele din Transiordania Ierusalimul nu putea fi apărat, cel puţin nu atâta vreme cât musulmanii din Egipt şi Siria acţionau în tandem. Astfel, nu se câştigase nimic, doar se pierduse mult, oameni, resurse şi reputaţii. Iar victimele cele mai nefericite au fost şi cele mai lipsite de vină. Teama de creştinii din Occident a stârnit un nou val de fanatism în islam. În Egipt, în pofida toleranţei personale a lui al-Kamil, noi handicapuri au fost impuse creştinilor autohtoni, atât melkiţi, cât şi copţi. Au fost impuse taxe uriaşe, bisericile au fost închise şi multe jefuite de ostaşii musulmani furioşi. Negustorii italieni nu au mai putut să-şi recupereze statutul iniţial în Alexandria. Compatrioţii lor încurajaseră Cruciada. Deşi se întorseseră în ţările lor, nu li se mai putea arăta aceeaşi încredere. Cruciaţii s-au îndreptat spre ţările lor acoperiţi de ruşine amară, dar binemeritată. Nu aduceau cu ei nici măcar lemnul Adevăratei Cruci. Când venise vremea să fie predată, nu putuse fi găsită,[77]

[77] Pentru explicaţii contemporane referitoare la eşecul cruciadei vezi Donovan, *op. cit.*, pp. 94–97, şi note, ca de altfel şi Throop, *Criticism of the Crusades*, pp. 31–34.

III

ÎMPĂRATUL FREDERIC

„Așadar îți trimit un om înțelept și înzestrat cu știință."
Cartea a doua Paralipomena (a doua a Cronicilor), 2:13

Când Cruciada a părăsit deznădăjduită Damietta, regele Ioan a revenit direct la Acra, însă cardinalul Pelagius a continuat spre nord, pentru a pune în practică instrucțiunile papei în Antiohia și în regatul armenesc al Ciliciei. La moartea regelui Leon, Honorius acceptase cererea lui Jean de Brienne ca fie soția, fie fiul acestuia să îi succeadă. La moartea lor, acesta a transferat sprijinul Bisericii către Raymond Rupen al Antiohiei, care venise personal la Damietta în vara anului 1220 pentru a se sfătui cu Pelagius. Cu câteva luni mai înainte, Bohemund de Tripoli recucerise Antiohia, deși Cavalerii Ospitalieri păstraseră cetatea. Raymond Rupen invadase apoi Cilicia, împreună cu mama sa armeancă, Alice, și se stabilise la Tarsos, așteptând sprijinul Ospitalierilor, cu care era în relații bune, căci le cedase în grijă cetatea Antiohiei. Însă nobilii armeni respectaseră dorința defunctului lor rege și o acceptaseră pe tânăra sa fiică, Isabella, drept regină, sub regența lui Adam de Baghras. Adam fusese ucis după doar câteva lui de exercitare a puterii de către Asasini, fără îndoială la instigarea

Ospitalierilor. Succesorul său ca regent era Constantin, șeful hethumizilor, care în trecut reprezentase partida probizantină în Armenia. Acum se poziționau drept campionii naționalismului împotriva tendințelor latinizante ale dinastiei conducătoare. La începutul anului 1221, Constantin a atacat și a cucerit Tarsos, împreună cu prințul și mama acestuia. Raymond Rupen murea în captivitate la scurt timp după aceea. Eliminarea sa a întărit poziția Isabellei pe tronul armean, și pe a lui Bohemund de Tripoli în Antiohia.[1]

Pelagius a fost atenționat de către papă să acționeze cu prudență. Nu avea sens să susțină pretențiile fiicelor minore ale lui Raymond Rupen, care se retrăseseră alături de mama lor, membră a familiei Lusignan, în Cipru. Dar Bohemund era un rău fiu al Bisericii. A reușit să smulgă cetatea Antiohiei de la Ospitalieri, cărora le-a retras de asemenea făgăduiala Jabalei, pe care Raymond Rupen le-o oferise în caz că reușeau să o cucerească, și a cedat dreptul asupra acesteia Templierilor. Se ajunsese la riscul unui război deschis între cele două Ordine. Pelagius a reușit să îi convingă și pe unii și pe ceilalți să accepte câte o jumătate din oraș; însă Bohemund nu numai că a refuzat să-i reprimească pe Ospitalieri în Antiohia, dar le-a confiscat și posesiunile locale, cu toate că Pelagius l-a amenințat cu excomunicarea, pe care a și pus-o în practică. Templierii au rămas alături de el, iar regentul armean a căutat să i se alieze. Sultanul selgiucid Kaikobad era acum cel mai mare potentat în Asia Mică. Ocupase vestul Munților Taurus și își stabilise capitala de iarnă pe coastă, la Alaya, amenințând frontiera armeană. Armenii aveau nevoie de bunăvoința Antiohiei; în aceste condiții, regentul i-a sugerat lui Bohemund să îl trimită pe cel de-al patrulea său fiu, Philippe, să se căsătorească cu tânăra regină a Armeniei, insistând doar ca mirele să se convertească la Biserica schismatică a Armeniei. Bohemund, afectat de excomunicarea sa de către legatul papal, și-a dat prompt consimțământul ca fiul său să se alăture ereziei. Alianța dintre

[1] Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 628–632, pentru detalii și izvoare.

Armenia și Antiohia și-a atins scopul imediat. Kaikobad și-a întors atenția dinspre ele spre vecinii săi musulmani de la Est.

Armenii speraseră că Philippe, care nu avea nicio speranță de a moșteni vreodată Antiohia, va deveni în schimb un bun armean. Însă gusturile sale erau incorigibil latine și își petrecea cât mai mult timp posibil în Antiohia. Clanul hethumizilor și prietenii lor erau exasperați. În cele din urmă, la sfârșitul lui 1224, l-au arestat într-o noapte, pe când se îndrepta către Antiohia și l-au întemnițat la Sis, unde avea să fie otrăvit câteva luni mai târziu. Bohemund era furios, dar nu putea face mare lucru. Papa îi confirmase excomunicarea și îi amenințase pe Templieri să nu aibă de-a face cu el. Ospitalierii s-au aliat fățiș cu ereticii armeni. Când tânăra regină, văduva lui Philippe, s-a refugiat îndurerată sub protecția lor la Seleucia, aceștia i-au predat întregul oraș regentului Constantin, pentru a evita rușinea de a o preda în persoană. Bohemund l-a chemat pe Kaikobad în ajutor și selgiucizii au invadat Cilicia. Atunci, Constantin i-a cerut lui Bohemund să oprească invazia, invitându-l în Cilicia să-și recupereze fiul, după care a aranjat ca regentul Alepului, Toghril, să avanseze înspre Antiohia. Când Bohemund ajunsese deja în Cilicia, i s-a spus că fiul său era mort și că trebuia să se grăbească înapoi să-și apere capitala împotriva lui Toghril. Între timp, nefericita regină Isabella era constrânsă să se recăsătorească cu Hethum, fiul lui Constantin. Mult timp avea să refuze să trăiască alături de el, dar în cele din urmă a cedat. Ea și Hethum aveau să fie încoronați împreună în 1226. Cu tot naționalismul său, Constantin considera acum înțelept să refacă relația Armeniei cu papalitatea. Mesaje de loialitate au fost trimise către papă și către împăratul Frederic din partea tânărului cuplu.[2]

Pentru creștinii din nord, era bine că cei doi principali vecini ai lor musulmani, selgiucizii și ayubizii din Alep și Mosul se luptau permanent între ei, pentru că armistițiul de opt ani garantat

---

[2] Cahen, *op. cit.*, pp. 632–635. Istoricii armeni scriu din punctul de vedere al hethumizilor. Cea mai bună relatare obiectivă este dată de Ibn al-Athir (II, pp. 168–170).

de al-Kamil nu îi privea și pe ei. Mai la sud, Jean de Brienne s-a folosit cu mare zel de acest armistițiu pentru a oferi un respiro mult încercatului său regat și pentru a relua comerțul cu teritoriile musulmane care era principala sa sursă de venit. În toamna anului 1222, a decis să facă o vizită în Apus. Voia să discute cu papa despre sprijinul viitor pentru regatul său și trebuia să găsească un soț pentru fiica sa, tânăra regină. Ea avea doar 11 ani, însă el trecuse deja de 70. Succesiunea trebuia asigurată. Astfel, l-a numit vicerege pe Eudes de Montbéliard și s-a îmbarcat la Acra alături de Pelagius, care tocmai încheiase o călătorie în calitate de legat papal în Cipru, alături de patriarhul Ierusalimului, Raoul Merencourt, și de marele maestru Ospitalier. Marele maestru al Cavalerilor Teutoni, Hermann de Salza, se afla deja la Roma. Călătorii au ancorat la Brindisi la sfârșitul lunii octombrie.[3]

Jean s-a dus direct la Roma, unde a cerut ca orice teritoriu ce ar fi fost cucerit pe viitor în timpul vreunei cruciade să intre în posesia regatului Ierusalimului. Poate că Pelagius a avut rezerve, însă papa a acceptat, iar împăratul a trimis vorbă că era de asemenea de acord. Jean a mers apoi în Franța, să-și mai viziteze o dată vechiul prieten, regele Filip August. În acest timp, Hermann de Salza a venit cu propunerea ca regina Yolanda să îl ia de soț pe însuși împăratul Frederic, care rămăsese văduv cu patru luni mai devreme. Ar fi fost o alianță splendidă. Jean era flatat de idee, dar a ezitat până când Hermann i-a promis că își putea păstra regența pentru restul vieții. Papa era entuziasmat. Dacă Frederic devenea consortul reginei Ierusalimului, cu siguranță nu avea să se mai codească și să amâne Cruciada. Când Jean ajungea la Paris, negocierile erau aproape finalizate. Regele Filip era nemulțumit și i-a făcut reproșuri lui Jean. Până atunci regelui Franței îi revenise atribuția de a găsi un soț moștenitoarei Orientului Latin. Jean însuși fusese propus de către Filip. De dragul vremurilor de altădată însă, regele l-a primit cu drag pe Jean și acesta a fost de față

[3] Oliver, *Historia Damiatana*, p. 280; *Estoire d'Eracles*, II, p. 355; Ernoul, pp. 448–449; *Annales de Terre Sainte*, p. 437.

la moartea lui Filip la Mantes, pe 14 iulie 1223. În testamentul său, Filip i-a lăsat lui Jean 50 000 de mărci în beneficiul regatului Ierusalimului și a făcut donații similare Ospitalierilor și Templierilor. Jean a participat la funeraliile regelui și la încoronarea fiului său, Ludovic al VIII-lea, după care a plecat în pelerinaj la Santiago de Compostella, în Spania. A rămas pentru câteva luni în Castilia, unde s-a căsătorit cu sora regelui Ferdinand al III-lea, Berengara, și s-a întors în Italia cândva în 1224.[4]

În luna august a anului următor, contele Henric de Malta ajungea la Acra cu paisprezece galere imperiale, însoțind-o în Italia, spre altar, pe tânăra regină, acum în vârstă de paisprezece ani. La bord se afla Iacob, recentul ales arhiepiscop de Capua, care imediat după debarcare s-a căsătorit cu Yolanda prin procură în numele lui Frederic, în biserica Sfintei Cruci. De acolo, Yolanda a fost dusă la Tyr, unde fiind acum considerată majoră, a fost încoronată regină a Ierusalimului de către patriarhul Raoul, în prezența întregii nobilimi din Orientul Latin. Sărbătorile au ținut vreo două săptămâni, după care regina s-a îmbarcat, alături de arhiepiscopul Tyrului, Simon de Maugastel și de vărul ei, Balian de Sidon. S-a oprit pentru câteva zile în Cipru, pentru a-și vedea mătușa, regina Alice. Când a venit timpul despărțirii, reginele și doamnele lor de companie erau în lacrimi; iar Yolanda a fost auzită murmurând un trist adio pământului drag al Siriei, pe care n-avea să-l mai vadă niciodată.[5]

Împăratul și-a așteptat mireasa la Brindisi, alături de regele Jean. A fost primită cu pompă imperială și o a doua ceremonie de căsătorie a avut loc la 9 noiembrie 1225, în catedrala din Brindisi.[6]

Frederic era în cel de-al 31-lea an al său. Era un bărbat arătos, nu înalt, dar bine făcut, cu tendință spre îngrășare. Cu părul de

---

[4] Ernoul, pp. 449–450; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 355–356; Richard de San Germano, *M.G.H.*, vol. XIX, pp. 342–343; *Historia Diplomatica Friderici Secundi* (ed. Huillard-Bréholles), II, p. 375. Deoarece Frederic și Yolanda erau veri de gradul al treilea, papa a dat o dispensă pentru căsătoria lor (Raynaldus, Anno 1223, nr. 7, 1, pp. 465–466).

[5] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 357–358; *Gestes des Chiprois*, pp. 22–23.

[6] *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*

culoarea roșcată a familiei Hohenstaufen, începea să chelească ușor. Trăsăturile îi erau regulate, cu buzele pline și mai degrabă senzuale, și cu o expresie ce părea blândă până îi zăreai ochii verzi reci, a căror privire adâncă îi ascundea miopia. Strălucita sa inteligență era evidentă. Vorbea fluent șase limbi: franceza, germana, italiana, latina, greaca și araba. Era versat în filozofie, științe, medicină și istorie naturală și avea cunoștințe solide despre alte țări. Atunci când voia, conversația sa era fascinantă. Dar, cu toată strălucirea sa, nu era un om plăcut. Era crud, egoist și viclean, nu era un prieten de nădejde și era neiertător cu inamicii. Modul în care căuta plăceri erotice de tot felul a șocat chiar și standardele libertine ale Orientului Latin. Îi plăcea să-și indigneze contemporanii cu comentarii scandaloase despre religie și morală. În realitate, nu era nereligios, însă creștinismul său era mai degrabă cel al unui împărat bizantin. Se considera pe sine unsul lui Dumnezeu pe Pământ. Se știa un student competent al teologiei și nu era dispus să se supună niciunei porunci a vreunui episcop, fie el și episcopul Romei. Nu vedea niciun rău în a se interesa de alte religii, în special de islam, cu care se aflase în contact toată viața. Nu îi considera pe greci drept schismatici pentru că refuzaseră autoritatea papei. Pe de altă parte, niciun alt conducător nu a persecutat cu mai multă cruzime eretici creștini precum catharii și alții asemenea. Pentru omul occidental de rând, era aproape de neînțeles. Deși jumătate germanic și jumătate normand prin naștere, era în esență sicilian prin creștere, fiul unei insule pe jumătate grecești, pe jumătate arabe. Dacă ar fi condus la Constantinopol sau Cairo, s-ar fi remarcat, dar nu ar fi fost excentric. Ca rege german și împărat al Occidentului, era o minunăție înfricoșătoare. Și totuși, cu toată înțelegerea avută asupra Orientului în general, nu a înțeles niciodată Orientul Latin.[7]

Și-a arătat calibrul a doua zi după nuntă. A părăsit Brindisi alături de împărătească fără a-și preveni socrul și, când bătrânul rege s-a grăbit să-l prindă din urmă, l-a primit cu răceală. A urmat o dispută aprinsă când Jean a aflat de la fiica sa înlăcrimată că

[7] Pentru înfățișarea lui Frederic, vezi Kantorowicz, *Frederick II*, pp. 366–368.

soțul său o sedusese pe una dintre verișoarele sale. Atunci Frederic a anunțat cu răceală că nu promisese niciodată că Jean avea să rămână regent. Nu exista niciun acord scris, iar regele nu mai avea niciun drept legal odată fiica sa căsătorită. Jean s-a văzut deposedat de poziția sa, iar soldații lui Frederic i-au luat chiar și banii lăsați de regele Filip prin testament pentru Ierusalim.[8] În disperare de cauză, s-a refugiat la Curtea papală. Papa Honorius, care refuza cu încăpățânare să gândească rău despre fostul său elev, a fost din nou dezamăgit și uimit, dar tot ce a putut face pentru Jean a fost să-i încredințeze guvernarea patrimoniatului Toscanei. Însă cariera bătrânului războinic nu se încheiase. Fusese deja propus pentru tronul Angliei. În 1228, imperiul latin al Constantinopolului avea nevoie de un regent pentru împăratul copil Balduin al II-lea. Deși se apropia de 80 de ani, Jean a acceptat cu bucurie postul. Balduin era căsătorit cu fiica sa de numai patru ani, Maria, iar Jean a avut mare grijă să obțină titlul de împărat, pe care l-a purtat până la moartea sa în 1237.[9]

Împărăteasa-regină Yolanda a fost mai puțin norocoasă decât tatăl său. Frederic a trimis-o în haremul pe care-l deținea la Palermo, unde a trăit în recluziune, tânjind după viața luminoasă din Orientul Latin. Pe 25 aprilie 1228 a dat naștere unui fiu, Conrad, și, odată datoria îndeplinită, a murit șase zile mai târziu. Nu împlinise încă 17 ani.[10]

Frederic îi promisese inițial papei că se va căsători în Siria, dar la cererea sa, intermediată de regele Jean și de maestrul Cavalerilor Teutoni, i s-a oferit o amânare de doi ani. Pe 25 iulie 1225,

---

[8] Ernoul, pp. 451–452; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 358–360 (și p. 356, unde se spune că Jean socotise să fie regent până în 1227, când Yolanda ar fi împlinit șaisprezece ani); Richard de San Germano, p. 345; *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, II, p. 392. Frederic se intitula deja rege al Ierusalimului în decembrie 1225 (*ibid.*, II, p. 526). Verișoara sedusă era fiica lui Gautier de Brienne.

[9] Pentru cariera ulterioară a lui Jean, vezi Longnon, *L'Empire Latin*, pp. 169–174.

[10] Ernoul, p. 454; *Estoire d'Eracles*, II, p. 366; Richard de San Germano, p. 447; *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, I, p. 858.

s-a întâlnit cu doi legați papali la San Germano și a jurat că avea să pornească spre est în august 1227, că avea să trimită pe dată o mie de cavaleri deodată și să depună 100 000 de uncii de aur la Roma ca zălog pentru jurămintele sale. Dacă ar fi ascultat sfaturile din Orientul Latin, plecarea împăratului ar fi trebuit amânată până în 1229, la sfârșitul armistițiului cu al-Kamil.[11]

Cavalerii promiși au fost trimiși cu convoiul ce urma să o aducă înapoi pe viitoarea împărăteasă. În ceea ce-l privea, Frederic s-a folosit de cei doi ani de grație pentru a-și stabili autoritatea asupra nordului Italiei, legându-și astfel posesiunile germane și sud italiene. Dușmănia înverșunată a Ligii Lombarde i-a dejucat însă planurile; a reușit să ajungă doar la un compromis temporar cu lombarzii, curtând papalitatea cu noi demonstrații de entuziasm pentru cruciadă. Dar fostul său tutore, papa Honorius, a murit în martie 1227. Noul papă, Grigore al IX-lea, avea o natură mai puțin îngăduitoare. Era vărul lui Inocențiu al III-lea și asemenea acestuia avea o minte limpede și o încredere mândră, de neînduplecat, în autoritatea divină a papalității. O fire severă și ascetică, îi displăcea Frederic ca om și nu a considerat că exista cale de mijloc între cezaropapismul dorit de împărat și propria sa concepție despre autoritatea papală. Politica și pietatea cereau ca Frederic să pornească spre Est.[12]

Frederic părea pregătit de plecare. Un grup de cruciați englezi și francezi era deja pe mare, în drum spre Orient, sub conducerea episcopilor de Exeter și Winchester. De-a lungul verii anului 1227, împăratul a adunat o mare oaste în Apulia. O epidemie de malarie a slăbit trupele, însă mai multe mii de ostași s-au îmbarcat la Brindisi în august, sub conducerea lui Henric, ducele de Limburg. Frederic s-a alăturat oștirii câteva zile mai târziu și s-a îmbarcat pe 8 septembrie. De abia ridicaseră ancora, când unul dintre însoțitorii săi, Ludovic, landgraful de Thuringia, a căzut grav bolnav.

---

[11] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, pp. 36–48; *Regesta Honorii Papae III*, nr. 5566, II, p. 352.

[12] Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, V, II, pp. 1467–1468.

Au oprit nava la Otranto, unde landgraful a murit, iar Frederic s-a îmbolnăvit la rândul său. A părăsit flota pe care a trimis-o către Acra sub conducerea patriarhului Ierusalimului, Gerold de Lausanne, și s-a dus să se însănătoșească la băile de la Pozzuoli. Un mesager a fost trimis papei Grigore la Anagni, ca să i se explice inevitabila întârziere.[13] Dar Grigore nu a fost convins de poveste. Găsea că împăratul tărăgăna din nou. L-a excomunicat pe loc și a confirmat sentința în cadru solemn în bazilica Sfântul Petru în noiembrie.[14]

Cât despre Frederic, după ce a emis o replică demnă către prinții Europei denunțând pretențiile papale, și-a continuat pregătirile pentru Cruciadă. Deși a fost avertizat de papă că nu putea porni legitim la Războiul Sfânt cât timp era proscris de Biserică, și-a adunat o mică suită cu care s-a îmbarcat la Brindisi pe 28 iunie 1228.[15] Din pricina întârzierii, pleca însă cu alt statut, căci între timp împărăteasa Yolanda murise. Frederic nu mai era rege și soțul reginei, ci doar tutorele regelui copil Conrad, fiul său. Baronii regatului aveau dreptul să îi refuze regența.[16]

Conducătorii Orientului frânc așteptau cu sentimente amestecate sosirea împăratului. Bohemund al Antiohiei și al Tripoliului era cel mai puțin îngrijorat, pentru că nu recunoștea niciun superior, poate cu excepția împăratului latin al Constantinopolului. Însă Frederic putea pretinde suzeranitatea Ciprului, căci regele Amaury își obținuse coroana de la împăratul Henric al VI-lea; în plus, până la moartea împărătesei, despre care s-a aflat în Răsărit

---

[13] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, p. 44, V, p. 329; *Annales Marbacenses*, p. 175; Aubry de Trois Fontaines, p. 920; Richard de San Germano, p. 348. Ludovic de Thuringia era soțul Sfintei Elisabeta a Ungariei. Vezi Hefele-Leclercq, *op. cit.*, pp. 1469–1470. Ernoul, pp. 458–459, menționează sosirea primei expediții cruciate, în care a observat un număr mare de englezi.

[14] Hefele-Leclercq, *op. cit.*, pp. 1471–1472.

[15] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, pp. 37–48, pentru textul manifestului lui Frederic.

[16] *Ibid.*, I, p. 898; Richard de San Germano, p. 350; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 366–367; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, p. 1477.

doar cam în același timp cu sosirea lui Frederic, acesta era cu certitudine regele Ierusalimului.[17] Deja intervenise în afacerile interne ale Ierusalimului. În 1226 îl trimisese pe Toma d'Aquino, conte de Acerra, să îl înlocuiască pe Eudes de Montbéliard ca regent, iar Toma demonstrase în relația cu Înalta Curte o forță și o determinare care nu fuseseră tocmai pe placul nobililor.[18]

În Cipru, regentul oficial pentru regele copil Henric I era mama sa, Alice a Ierusalimului. Aceasta încredințase conducerea unchiului său Philippe d'Ibelin, cel de-al doilea fiu al reginei Maria Comnena. Relațiile dintre regină și baliful său nu erau cordiale. Se plângea că dorințele sale erau mereu desconsiderate și o ruptură fățișă a intervenit în 1223, când Philippe a refuzat să permită deposedarea clerului ortodox de zeciuială în favoarea latinilor, așa cum recomandase cardinalul Pelagius la Conciliul de la Limassol. Regina fusese de partea cardinalului și, când nu a reușit să își impună punctul de vedere, s-a retras furioasă la Tripoli, unde s-a căsătorit cu cel mai mare fiu în viață al principelui Bohemund, viitorul Bohemund al V-lea.[19] În 1225, când a devenit cert că împăratul intenționa în mod serios să vină în Răsărit, Philippe a ordonat încoronarea regelui Henric, în vârstă de numai opt ani, astfel încât, atunci când acesta avea să devină major la 15 ani, să nu mai poată fi prelungită o regență pe motiv că nu fusese încă încoronat. Deși în exil voluntar, regina Alice se considera încă regentă. Încercarea sa de a-l numi pe noul său soț drept balif a eșuat, pentru că niciunul dintre nobili nu îl acceptase. Atunci a oferit postul unuia dintre liderii nobililor, Amaury Barlais, care, deși refuzase candidatura lui Bohemund, a acceptat să candideze el însuși, în mare parte pentru că îi ura pe Ibelini. Însă nobilii, cu o singură excepție, au declarat că baliful putea fi numit numai cu consimțământul Înaltei Curți, care a cerut ca Philippe să își continue

---

[17] Pentru statutul legal al lui Frederic, vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, p. 59.

[18] *Estoire d'Eracles*, II, p. 364.

[19] Hill, *History of Cyprus*, II, pp. 87–88, cu trimiteri și o discuție referitoare la date.

misiunea. După un conflict deschis cu susținătorii lui Ibelin, Barlais s-a retras la Tripoli în așteptarea sosirii lui Frederic, în timp ce unul dintre prietenii săi, Gauvin de Chenichy, s-a dus să se alăture împăratului în Italia.[20] Philippe d'Ibelin a murit în 1227, iar Înalta Curte i-a oferit postul fratelui său mai mare Jean, senior al Beirutului. Regina Alice pare să fi confirmat această numire.[21]

Jean d'Ibelin era acum cea mai mare personalitate a Orientului Latin. Era cea mai apropiată rudă masculină în Răsărit atât a regelui Ciprului, cât și a împărătesei-regine Yolanda. Era bogat; deținea orașul Beirut, iar soția sa era moștenitoarea Arsufului. Calitățile sale personale îi câștigaseră respectul general. Prin naștere, avere și integritate se impusese deja de câteva decenii drept liderul acceptat al nobililor din Orientul Latin. Pe jumătate francez levantin, pe jumătate grec, înțelegea Răsăritul și pe oamenii de aici, fiind la fel de versat în istoria și legile regatului franc.[22] Împăratul Frederic l-a recunoscut din primul moment drept principalul pericol pentru politica sa. Și Frederic înțelegea Răsăritul și pe oamenii săi, datorită educației sale în Sicilia. Relațiile sale cu musulmanii erau de o natură pe care seniorii din Orientul Latin o puteau privi cu simpatie. Însă concepția lui Frederic despre monarhie diferea de a lor. Regele Ierusalimului era în mod tradițional un rege cu puteri limitate de o constituție, puțin mai mult decât un președinte al Înaltei Curți și comandant-șef. Frederic, în schimb, se vedea drept un autocrat în maniera romano-bizantină, depozitarul puterii și al legii, locțiitorul suprem al lui Dumnezeu pe Pământ, cu toate avantajele pe care dreptul ereditar i le putea conferi. Împăratul romanilor nu avea să fie controlat de câțiva amărâți nobili franci.

Barlais și ai săi intraseră în contact cu Frederic înainte de sosirea acestuia la Limassol, pe 21 iulie 1228. La sfatul lor, el i-a

---

[20] *Gestes des Chiprois*, pp. 30–33; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 361–362.

[21] *Gestes des Chiprois*, p. 37; *Annales de Terre Sainte*, p. 438; *Estoire d'Eracles*, II, p. 365, datând greșit moartea lui Philippe în 1228. Nu se spune nicăieri clar că Jean a fost numit balif, dar el se comporta ca balif când a sosit împăratul.

[22] Vezi La Monte, „John of Ibelin", în *Byzantion*, vol. XII.

cerut pe dată Jean d'Ibelin să vină împreună cu fiii săi și cu tânărul împărat al Ciprului să-l întâlnească. Prietenii lui Jean l-au avertizat despre reputația de om înclinat spre perfidie a lui Frederic, dar acesta era curajos și corect. Nu putea să refuze o invitație lansată de suzeranul Ciprului. Când a sosit, însoțit de fiii săi și de rege, Frederic l-a primit cu cinste, numindu-l unchi și oferindu-i daruri bogate. I s-a spus să renunțe la doliul pe care îl purta pentru fratele său Philippe și să participe la un ospăț în cinstea sa. Dar în timpul ospățului oștenii lui Frederic au dat năvală și s-au plasat în spatele fiecăruia dintre oaspeți, cu săbiile scoase din teacă. Frederic i-a cerut lui Jean să cedeze fieful său din Beirut și să-i transfere toate veniturile colectate în Cipru de la moartea regelui Hugues. Jean a răspuns că Beirutul îi fusese dat de sora sa, regina Isabella, și că își va apăra drepturile în fața Înaltei Curți a regatului Ierusalimului. Cât despre venituri, atât Philippe, cât și el le cedaseră, cum era de drept, regentei, reginei Alice. Frederic a trecut la amenințări directe, dar Jean s-a ținut tare pe poziții. Nu avea să permită să se spună, a declarat el, că a refuzat să-l ajute pe împărat în cruciada sa, dar nu avea să încalce legile pământului, chiar dacă avea să fie ucis pentru asta. Frederic, care avea doar trei sau patru mii de oșteni cu el, nu a îndrăznit să rişte o ruptură pe față. A cerut ca douăzeci de nobili, inclusiv cei doi fii ai lui Jean, să-i fie lăsați ostatici, ca regele să rămână cu el și ca Jean să-l însoțească în Palestina. În schimb, Jean și nobilii ciprioți l-au recunoscut pe Frederic, cum era și corect, ca suzeran al Ciprului, nu însă și ca regent – regina Alice era regentul legitim –, dar nu ca rege al Ierusalimului, deoarece știau că Yolanda murise, iar rege devenise fiul său minor Conrad.[23]

Între timp, împăratul îi convocase în Cipru pe principalii potentați ai Orientului Latin. În august, Balian, senior de Sidon, a sosit cu un contingent de trupe din interiorul continentului. Curând după aceea a sosit și Guido Embriaco de Jebail, care era în

[23] *Gestes des Chiprois*, pp. 37–45, o descriere vie de către Philippe de Novara, probabil prezent în persoană; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 367–368.

conflict cu familia Ibelin și de la care, la fel ca Leopold al VI-lea al Austriei, Frederic împrumutase cu câțiva ani în urmă o mare sumă de bani. Beneficiind de asemenea întăriri, împăratul a înaintat spre Nicosia. Pe drum i s-a alăturat Bohemund al IV-lea al Antiohiei. Precaut, Jean d'Ibelin s-a retras în castelul numit de greci Didymi, Piscurile Gemene, căruia francii îi spuneau *Dieu d'Amour* și care sunt numite astăzi Sfântul Ilarion. Trimisese deja acolo doamnele și copiii din familia sa, împreună cu provizii consistente. Legea feudală prevedea ca în timpul unei regențe seniorii să nu poată fi scoși din castelele încredințate de monarhul defunct. Frederic nu a încercat să ocolească legea. Era nerăbdător să avanseze spre Palestina. Balian de Sidon, nepotul lui Jean, pare să fi jucat rolul de mediator. S-a stabilit ca regele să presteze omagiu de vasalitate împăratului și ca toți ciprioții să-i jure credință ca suveran. Deși doar Alice era recunoscută ca regent, Frederic avea să numească balifi care să guverneze țara, iar Jean urma să vină în Palestina să-și apere drepturile asupra Beirutului în fața Înaltei Curți. Toți ostaticii aveau să fie eliberați. În aceste condiții, după depunerea jurămintelor de apărare a păcii, împăratul a pornit din Famagusta pe 3 septembrie, însoțit de rege, de familia Ibelin și de majoritatea nobililor din Cipru. Amaury Barlais a rămas ca balif, ajutat de Gavin de Chenichy și de ceilalți prieteni.[24]

Frederic propusese de asemenea ca Bohemund să-i presteze omagiu de credință pentru Tripoli și Antiohia. Pe dată Bohemund a mimat o cădere nervoasă și s-a strecurat în secret spre casă, unde s-a refăcut în chip miraculos.[25]

Când împăratul și tovarășii săi au sosit la Acra, Jean d'Ibelin s-a repezit imediat spre Beirut, să se asigure că poate rezista unui

---

[24] *Gestes des Chiprois*, pp. 45–48; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 368–369. Potrivit legii germane, un rege nu devenea major până la vârsta de douăzeci și cinci de ani, dar în Ierusalim și în Cipru vârsta legală era de cincisprezece ani. Frederic voia probabil ca Henric să fie considerat minor până ce avea să împlinească douăzeci și cinci de ani. Vezi Hill, *op. cit.*, II, p. 98, n. 4.

[25] *Gestes des Chiprois*, p. 48.

eventual atac. S-a întors apoi la Acra, pentru a se apăra în fața Înaltei Curți. Dar Frederic nu s-a grăbit să acționeze. În Palestina sosiseră vești potrivit cărora papa îl excomunicase din nou, pe motiv că pornise în cruciadă înainte să fi obținut ridicarea excomunicării precedente. Existau așadar îndoieli cu privire la valabilitatea jurămintelor de fidelitate care îi fuseseră depuse și mulți credincioși, inclusiv patriarhul Gerold al Ierusalimului, refuzau să coopereze cu el. Templierii și Ospitalierii nu voiau să aibă nimic de-a face cu un excomunicat. Împăratul se putea baza doar pe Cavalerii Teutoni al căror mare maestru, Hermann de Salza, îi era prieten. Oastea sa nu era mare. Dintre ostașii care îl urmaseră pe ducele de Limburg în 1227, mulți se întorseseră deja acasă, din nerăbdare sau de frică să nu ofenseze Biserica. Alți câțiva navigaseră spre Răsărit, o lună mai târziu, împreună cu patriarhul, iar Frederic expediase în primăvara anului 1228 cinci sute de cavaleri sub comanda slujitorului său fidel, mareșalul Riccardo Filangieri. Nici măcar cu tot cu întreaga oaste a Orientului Latin de partea sa, împăratul nu putea mobiliza o forță capabilă să aplice o lovitură decisivă musulmanilor. Ca să-i sporească neliniștea, din Italia sosise vestea că atacul lansat în martie asupra Anconei de locotenentul său, ducele Reinold de Spoleto, eșuase și că papa aduna forțe ca să-i invadeze regatul. Frederic nu-și putea permite să pornească într-o campanie de anvergură în Răsărit. Cruciada sa trebuia să fie una a diplomației.[26]

Din fericire pentru împărat, sultanul al-Kamil era de aceeași părere. Alianța dintre cei trei frați ayubizi, al-Kamil, al-Mu'azzam al Siriei și al-Ashraf de Jezireh, nu supraviețuise multă vreme triumfului repurtat împotriva Cruciadei a V-a. Al-Mu'azzam fusese întotdeauna invidios pe al-Kamil, iar acum bănuia, pe bună dreptate, că al-Kamil și al-Ashraf plănuiau să împartă între ei pământurile sale. La răsărit de ayubizi, marele imperiu de Horezm

[26] Röhricht, *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, pp. 776–777, discută efectivele oștirii lui Frederic. N-a depășit niciodată 11 000 de soldați și mulți dintre aceștia s-au întors repede acasă.

al lui Jelal ad-Din ajunsese la apogeu. Jelal ad-Din respinsese o invazie mongolă și stăpânea din Azerbaidjan până la Ind, dominând califatul de Bagdad. Deși prezența mongolilor în spatele său îl împiedica să se aventureze prea departe spre vest, el reprezenta un potențial pericol pentru ayubizi și când al-Mu'azzam, pentru a-i sfida pe frații săi, i-a solicitat ajutorul și în 1226 i-a recunoscut suzeranitatea, al-Kamil a fost de-a dreptul înspăimântat. Al-Ashraf se afla în defensivă, fiind asediat în capitala sa Akhlat. Pe moment, mongolii erau ocupați în China și un apel adresat lor, în cazul în care ar fi fost o idee bună, n-ar fi avut niciun ecou. Prin urmare, în toamna anului 1226, al-Kamil l-a trimis pe unul dintre emirii săi cei mai de încredere, Fakhr ad-Din ibn as-Shaikh, în Sicilia, să solicite ajutorul împăratului Frederic, care s-a arătat binevoitor, dar nu a promis nimic. Nu excludea încă o cruciadă activă. Pentru a menține deschise negocierile, l-a trimis pe Toma de Acerra, aflat deja în Palestina, și pe episcopul de Palermo la Cairo, cu daruri și mesaje de prietenie către sultan. Al-Kamil se arătase disponibil, așa cum făcuse și în timpul Cruciadei a V-a, să cedeze Ierusalimul creștinilor. Din nefericire, orașul aparținea fratelui său al-Mu'azzam și, când episcopul de Palermo s-a dus la Damasc să perfecteze înțelegerea, al-Mu'azzam a replicat furios că el nu dorea pacea și că încă își mai folosea sabia. Între timp, Fakhr ad-Din vizita din nou Sicilia, unde a devenit un prieten apropiat al împăratului și a fost făcut cavaler de acesta. Plecarea lui Frederic către Răsărit, atât de nerăbdător dorită de papă, era în egală măsură așteptată de sultan.[27]

Înainte însă ca Frederic să pornească la drum, situația s-a schimbat. Al-Mu'azzam a murit pe 11 noiembrie 1227, lăsând puterea unui tânăr de douăzeci și unu de ani, fiului său an-Nasir Dawud. Cum proaspătul stăpânitor era tânăr și neexperimentat, al-Kamil s-a pregătit imediat să-i anexeze pământurile. A intrat în Palestina și a capturat Ierusalimul și Nablusul. An-Nasir l-a

---

[27] Pentru o privire de ansamblu asupra politicii lui al-Kamil, Ibn al-Athir, II, pp. 162–168; Abu'l Feda, pp. 99–102; al-Aïni, pp. 183–186; Maqrisi, trad. Blochet, IX, pp. 470–511; *Histoire des Patriarches d'Alexandrie*, pp. 518.

chemat în ajutor pe unchiul său al-Ashraf, care s-a grăbit să vină să-l salveze, anunțând că dorea să se asigure că francii nu vor profita de situație să anexeze Palestina. Al-Kamil pretindea sus și tare același lucru, care suna plauzibil, dat fiind faptul că Frederic înainta acum spre Răsărit. În cele din urmă, cei doi frați s-au întâlnit la Tel-Ajul, lângă Gaza, și au decis să-și împartă între ei posesiunile nepotului lor, pretinzând în continuare că acționează din altruism, în interesul islamului. An-Nasir își așezase tabăra la Beisan, unde al-Ashraf plănuia să-l ia ostatic. Dar băiatul a aflat de complot și a fugit la Damasc. Oștirile unchiului său l-au urmat și spre sfârșitul anului 1228 a început asediul cetății.[28]

În aceste condiții, al-Kamil regreta venirea lui Frederic. Avea toate șansele să obțină Palestina numai pentru el, întrucât cei din Horezm nu dădeau vreun semn ca i-ar veni în ajutor lui an-Nasir. Însă prezența armatei cruciate la Acra însemna că nu-și putea concentra toate forțele împotriva Damascului. Frederic nu era pe deplin de încredere, se putea hotărî să intervină în favoarea lui an-Nasir. Când Frederic i-a trimis pe Toma de Acerra și Balian de Sidon la al-Kamil ca să-i anunțe sosirea, al-Kamil i-a cerut lui Fakhr ad-Din să-l viziteze încă o dată pe împărat, să înceapă negocieri și să le țină deschise cât de mult posibil, până la căderea Damascului sau până la plecarea lui Frederic acasă. Au urmat mai multe luni de tocmeală, într-o atmosferă în parte de bluf generalizat și în parte de admirație reciprocă. Nici împăratul, nici sultanul nu erau dedicați fanatic religiei lor. Fiecare era interesat de modul de viață al celuilalt. Niciunul nu era dispus să pornească la război dacă războiul putea fi evitat, dar fiecare dintre ei trebuia, ca să-și păstreze respectul supușilor săi, să încheie un târg cât mai favorabil. Frederic era presat de timp, iar dimensiunile modeste ale oștirii sale nu-i permiteau să declanșeze o expediție de anvergură, însă al-Kamil era alarmat de orice manifestare de forță câtă vreme Damascul rezista, fiind dispus să acorde concesii creștinilor

[28] Ibn Khallikan, II, p. 429; Maqrisi, IX, pp. 516–518; Abu Shama, II, pp. 187–191; Ibn al-Athir, II, pp. 173–174; *Histoire des Patriarches*, p. 519.

dacă acestea l-ar fi ajutat să-şi realizeze planul, şi anume unificarea şi stăpânirea lumii ayubide. Concesiile nu puteau merge însă prea departe. Când Frederic a cerut retrocedarea întregii Palestine, conform instrucţiunilor lui al-Kamil, Fakhr ad-Din i-a spus împăratului că stăpânul său nu-şi putea permite să ofenseze într-atât lumea musulmană. La sfârşitul lunii noiembrie a anului 1228, împăratul a încercat să grăbească lucrurile printr-o manifestare a puterii militare. Şi-a adunat toate trupele dispuse să-l urmeze şi a pornit de-a lungul coastei spre Jaffa, pe care a început s-o întărească. În acelaşi moment, an-Nasir, care nu era încă prea prins la Damasc, a pornit în fruntea unei armate spre Nablus pentru a tăia liniile de aprovizionare ale unchiului său. Al-Kamil a refuzat însă să se lase păcălit. A întrerupt negocierile, pretinzând că oamenii lui Frederic jefuiseră sate musulmane, şi le-a reluat numai după ce Frederic a plătit compensaţii victimelor.[29]

În cele din urmă, Frederic s-a dovedit un negociator mai bun. În februarie, an-Nasir era în continuare în siguranţă în Damasc şi Jelal ad-Din din Horezm îşi îndrepta din nou atenţia spre vest. Frederic terminase fortificarea Jaffei şi, la sfatul lui Fakhr ad-Din, i-a trimis încă o dată pe Toma de Acerra şi Balian de Sidon la al-Kamil. Pe 11 februarie, ei au revenit cu condiţiile finale de pace ale sultanului. Frederic le-a acceptat şi o săptămână mai târziu, pe 18 februarie, a semnat tratatul de pace împreună cu reprezentanţii lui al-Kamil, Fakhr ad-Din şi Salah ad-Din din Arbela. Marele maestru al Ordinului Teuton şi episcopii de Exeter şi Winchester au fost martori. Conform tratatului, regatul Ierusalimului urma să primească oraşele Ierusalim şi Betleem, cu un coridor prin Lydda până la mare în dreptul Jaffei, Nazaretul şi Galileea de vest, inclusiv Montfort şi Toron, precum şi restul districtelor musulmane din jurul Sidonului. În Ierusalim însă, zona Templului, cu Domul Stâncii şi moscheea al-Aqsa, urma să rămână în mâinile musulmanilor, cărora li se acorda dreptul să intre şi să-şi practice liber credinţa. Frederic putea reface zidurile Ierusalimului, dar

[29] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 369–372; Ernoul, pp. 460–463; al-Aïni, pp. 186–188.

concesia îi era acordată personal. Toţi prizonierii, de ambele părţi, aveau să fie eliberaţi. Pacea urma să dureze zece ani, după calendarul creştin, şi zece ani şi cinci luni, după calendarul musulman, dar nu se aplica principatului de Antiohia-Tripoli al lui Bohemund.[30]

Astfel, fără luptă, împăratul excomunicat a recucerit Locurile Sfinte pentru creştinătate. Rareori însă a stârnit un tratat o nemulţumire atât de imediată şi unanimă. Lumea musulmană era îngrozită. La Damasc, an-Nasir, nu fără uşurare, a poruncit un doliu public pentru trădarea islamului. Până şi imamii lui al-Kamil l-au ocărât pe acesta pe faţă, iar replica sa palidă că cedase doar case şi biserici ruinate, în timp ce sanctuarele musulmane erau intacte şi salvate pentru Credinţă, oferea doar o firavă consolare. Nici comentariul său că musulmanii rămâneau stăpânii strategici ai provinciei nu părea o scuză adecvată.[31] Creştinii, pe de altă parte, erau foarte conştienţi de poziţionarea strategică. Cei mai intransigenţi dintre ei se plângeau că Ierusalimul nu fusese cucerit prin forţa armelor şi erau dezgustaţi de faptul că necredincioşii îşi păstrau sanctuarele. Toţi îşi aminteau de negocierile din timpul Cruciadei a V-a, când oferta lui al-Kamil de a ceda întreaga Palestină fusese respinsă deoarece strategii atrăseseră atenţia asupra faptului că, fără Transiordania, Ierusalimul nu putea fi apărat. Cum putea fi el păstrat când doar o fâşie îngustă de pământ îl lega de ţărm? Veselia pe care Frederic o aştepta era inexistentă. Nimeni nu a propus să fie ridicată excomunicarea omului care adusese un serviciu aşa de mare creştinătăţii. Patriarhul Gerold şi-a exprimat nemulţumirea şi a aruncat un interdict asupra Oraşului Sfânt dacă l-ar fi primit pe împărat. Templierii, furioşi că Templul rămânea

---

[30] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, pp. 90–91, 93–95, 102 (scrisoare a lui Hermann de Salza către papă, manifest al lui Friederich şi scrisoare a patriarhului Gerold, anunţând termenii păcii); *ibid.*, pp. 86–87 (text parţial al tratatului cu comentariile patriarhului; Ernoul, p. 465; *Estoire d'Eracles*, II, p. 374; al-Aïni, pp. 188–190; Maqrisi, IX, p. 525.

[31] Al-Aïni, pp. 190–191; Abu'l Feda, p. 104; Maqrisi, X, pp. 248–249.

musulmanilor, au protestat. Nici ei, nici Ospitalierii nu voiau să aibă de-a face cu dușmanii papei. Senorii locali, nemulțumiți deja de absolutismul lui Frederic, erau alarmați de impracticabilitatea noii frontiere și aversiunea lor față de împărat a sporit când acesta a anunțat că va merge la Ierusalim și va fi încoronat rege. De fapt, nu era regele lor, ci doar regentul și tatăl regelui.[32]

Sâmbătă, 17 martie 1229, Frederic și-a făcut intrarea festivă în Ierusalim. Trupele sale germane și italiene îl escortau, dar numai unii dintre nobilii locali. Dintre Ordinele militare, doar Teutonii erau reprezentați, iar dintre membrii clerului erau prezenți doar episcopii sicilieni ai lui Frederic și prietenii săi englezi Peter de Winchester și William de Exeter. Împăratul a fost întâmpinat la poartă de cadiul Shams ad-Din din Nablus, care i-a înmânat cheile orașului în numele sultanului. Mica procesiune a parcurs apoi străzile pustii până la vechea clădire a Ordinului Sf. Ioan, unde Frederic și-a stabilit reședința. Nu se vedea niciun semn de entuziasm. Musulmanii părăsiseră orașul, cu excepția sanctuarelor lor. Creștinii locului păstrau distanța, temându-se, pe bună dreptate, că o restaurație latină nu avea să le aducă nimic bun. Până și tovarășii lui Frederic erau stânjeniți de excomunicarea sa și când s-a aflat că arhiepiscopul de Cezareea venea cu poruncă de la patriarh să pună orașul sub interdict, nemulțumirile și ezitările au pus stăpânire pe Curte. În dimineața următoare, duminică, 18 martie, Frederic s-a dus la slujbă în Biserica Sfântului Mormânt. Nu era niciun preot acolo, doar ostașii săi și Cavalerii Teutoni. Imperturbabil, Frederic a făcut ca o coroană regală să fie așezată pe altarul Patimilor, pe care a luat-o și și-a pus-o pe cap. Marele maestru al Cavalerilor Teutoni a citit mai întâi în germană și apoi în franceză un panegiric la adresa împăratului-rege, descriind realizările sale și justificându-i deciziile politice. Curtea s-a mutat apoi la sediul Ordinului Sf. Ioan, unde Frederic a convocat un consiliu care să discute apărarea Ierusalimului. Marele maestru al

---

[32] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, pp. 101, 138–139 (scrisori ale lui Hermann și ale lui Gerold); Mathieu Paris, III, p. 177.

Ospitalierilor și preceptorul Templului, care îl urmaseră pe împărat de la distanță discretă, au fost de acord să participe, împreună cu episcopii englezi și cu Hermann de Salza. Frederic a poruncit ca Turnul lui David și Poarta Sfântului Ștefan să fie reparate imediat și a cedat reședința regală atașată Turnului lui David Ordinului Teuton. Cu excepția Teutonilor, avusese parte de o colaborare firavă.[33]

Frederic s-a întrerupt cu ușurare din muncă pentru a vizita sanctuarele musulmane. Plin de tact, sultanul i-a poruncit muezinului moscheii al-Aqsa să nu cheme la rugăciune câtă vreme suveranul creștin era în oraș. Dar Frederic a protestat. Musulmanii nu trebuiau să-și schimbe obiceiurile din cauza sa. În plus, a declarat el, venise la Ierusalim să asculte chemarea muezinului pe timp de noapte. Când a pătruns în zona sfântă a Haram as-Sharif, a observat că un preot creștin îl urma. L-a alungat pe dată cu asprime și a poruncit ca orice preot creștin care îi trecea pragul fără aprobarea musulmanilor să fie executat.

Pe când pășea în jurul Domului Stâncii, a observat inscripția pe care Saladin o ridicase în mozaic în jurul cupolei, spre a aminti curățarea clădirii de politeiști. „Cine", a întrebat Împăratul cu un zâmbet, „să fi fost politeiștii?" A făcut o remarcă despre zăbrelele de la ferestre și i s-a spus că fuseseră adăugate drept protecție împotriva vrăbiilor. „Iar acum Dumnezeu v-a trimis porcii", a spus el, folosind termenul popular musulman pentru a-i desemna pe creștini. Era bine știut că avea musulmani în suita sa, printre care profesorul său de filosofie, un arab din Sicilia.

Pe musulmani îi interesa împăratul, dar nu erau deosebit de impresionați. Erau dezamăgiți de înfățișarea lui. Spuneau că pe piața de sclavi n-ar fi valorat nici două sute de dirhami, cu fața lui netedă și roșie și cu ochii lui miopi. Îi descumpăneau remarcile lui împotriva propriei lui credințe. Știau să respecte un creștin onest,

---

[33] *Historia Diplomatica Friderici Secundi, loc. cit.* Hermann l-a descurajat pe Frederic să țină o slujbă în Biserica Sfântului Mormânt. Frederic și-a scris singur predica în italiană. *Estoire d'Eracles*, II, pp. 375, 385; Ernoul, p. 465.

dar un frânc ce critica creştinismul le stârnea suspiciunea. Se poate să fi auzit remarca pe care toţi i-o atribuiau lui, că Moise, Hristos şi Mahomed ar fi fost toţi trei nişte impostori. În orice caz, părea a fi un om lipsit de religie. Fakhr ad-Din cel luminat, cu care discutase adesea filosofie în palatul său din Acra, căzuse pradă fascinaţiei sale; iar sultanul al-Kamil, a cărui dispoziţie speculativă era afină cu cea a împăratului, îl privea cu o admiraţie plină de afecţiune, mai ales de când Fakhr ad-Din îi relatase mărturisirea lui că nu ar fi insistat niciodată să fie cedat Ierusalimul dacă nu ar fi fost în joc întregul lui prestigiu. Dar musulmanii pioşi şi creştinii pioşi deopotrivă priveau cu îndoială întregul episod. Cinismul evident nu cucereşte niciodată inimile oamenilor.[34]

În ziua de luni 19 martie, Petru al Cezareei a sosit să arunce interdictul patriarhului asupra Ierusalimului. În furia sa în faţa unei asemenea insulte, Frederic a abandonat imediat lucrările la fortificaţiile oraşului şi, adunându-şi toţi oamenii, a pornit în grabă către Jaffa. S-a oprit acolo pentru o zi, apoi a urcat de-a lungul coastei către Acra, unde a ajuns pe 23 ale lunii. A găsit Acra clocotind de vrajbă.

Seniorii nu i-au putut ierta dispreţul arătat faţă de constituţie; deşi era doar regent, încheiase un tratat fără consimţământul lor şi se încoronase rege. Avuseseră loc încăierări între oamenii de arme autohtoni şi garnizoana împăratului. Coloniştii genovezi şi cei veneţieni erau nemulţumiţi de favorurile acordate pisanilor, al căror oraş de baştină era unul dintre aliaţii constanţi ai lui Frederic în Italia. Întoarcerea împăratului nu a făcut decât să sporească amărăciunea care plutea în aer.[35]

În dimineaţa următoare, Frederic a convocat reprezentanţii din întregul ţinut la o întâlnire şi le-a relatat acţiunile lui. Vorbele lui au întâmpinat dezaprobare şi furie mocnită. A recurs atunci la forţă. A dispus un cordon de poliţie în jurul palatului patriarhal şi în jurul sediului Templierilor; a pus gărzi la porţile cetăţii ca

---

[34] Al-Aïni, pp. 192–193; Maqrisi, IX, pp. 525–526.

[35] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, III, p. 101; *Estoire d'Eracles*, II, p. 374.

nimeni să nu intre și să nu iasă din oraș fără acordul lui. Umbla vorba că ar fi intenționat să confiște marea fortăreață a Templierilor de la Athlit, dar că ar fi aflat că era păzită de o garnizoană prea puternică. Contempla ideea de a-i răpi pe Jean d'Ibelin și pe marele maestru al Templului și de a-i trimite la Apulia; însă fiecare avusese grijă să fie bine apărat și atunci nu s-a aventurat. Însă între timp a primit vești proaste din Italia, unde socrul său, Jean de Brienne, îi invadase statele în fruntea unei armate papale.

Nu își mai putea amâna multă vreme plecarea din Orient. Nu ar fi reușit să își zdrobească inamicii dacă nu primea ca întărire mai multe trupe decât poseda în Siria. Așa că a făcut un compromis. Și-a anunțat plecarea iminentă și i-a numit ca balifi pentru regat pe Balian de Sidon și pe Garnier Germanul. Balian era cunoscut pentru opiniile lui moderate, iar mama lui provenea din clanul Ibelinilor. Garnier, în ciuda originii lui germane, fusese locotenent al regelui Jean de Brienne. Eudes de Montbéliard a rămas conetabil al regatului, însărcinat cu oastea.

De fapt, aceste numiri reprezentau o înfrângere pentru împărat. Știa că pierduse și, ca să evite orice scenă umilitoare, avea de gând să se îmbarce pe 1 mai la răsărit de soare, când nimeni nu avea să fie în preajmă. Însă secretul nu avea să fie ținut. Pe măsură ce el și suita lui treceau în josul străzii Măcelarilor către port, lumea se înghesuia în fața ușilor și îi acoperea cu măruntaie și cu balegă. Jean d'Ibelin și Eudes de Montbéliard au auzit revolta și au fugit în grabă să reinstaureze ordinea. Însă când aceștia i-au urat curtenitori la revedere împăratului pe galeră, el le-a răspuns cu blesteme pe înfundate.[36]

De la Acra, Frederic s-a îndreptat spre Limassol. A rămas vreo zece zile în Cipru, unde a confirmat că balifi ar trebui să fie Amaury Barlais și cei patru prieteni ai săi, Gavin de Chenichy, Amaury de Beisan, Hugues de Jebail și Guillaume de Rivet. Le-a încredințat persoana regelui. În același timp a aranjat o căsătorie între tânărul rege și Alice de Montferrat, al cărei tată era unul

[36] *Estoire d'Eracles*, II, p. 375; Ernoul, p. 466; *Gestes des Chiprois*, p. 50.

dintre aliații lui necondiționați în Italia. În data de 10 iunie 1229, a acostat la Brindisi.[37]

Dintre toți marii cruciați, împăratul Frederic al II-lea este cel mai dezamăgitor. A fost un ins absolut strălucitor, care cunoștea mentalitatea musulmanilor și știa să aprecieze finețea diplomației lor; pricepuse că era nevoie de o înțelegere între ei și creștini, dacă se dorea o supraviețuire a Orientului Latin. Însă nu înțelesese de loc natura Orientului Latin. Experiența și realizările strămoșilor lui normanzi, propriul lui temperament și propria lui concepție despre Imperiu l-au determinat să încerce să edifice o autocrație centralizată. A descoperit că aceasta era o sarcină prea dificilă în Europa, dincolo de pământurile lui din Italia. În Cipru ar fi putut să-i izbutească, dacă și-ar fi ales mai bine instrumentele. Dar în regatul micșorat al Ierusalimului, experimentul era sortit eșecului. Regatul era doar un pic mai mult de un grup de orașe și castele, înșiruite laolaltă în mod precar, fără o graniță care să poată fi apărată. O cârmuire centralizată nu mai era posibilă. Un conducător cu tact și respectat ar fi trebuit să încredințeze conducerea autorităților locale, oricât de obositoare ar fi fost certurile și rivalitățile dintre ele. Aceste autorități erau nobilii laici și Ordinele militare. Frederic și i-a alienat pe nobilii laici, încălcând drepturile și tradițiile de care ei erau atât de mândri. Ordinele militare erau încă și mai importante, căci doar ele, acum când cavalerii laici preferau să își caute norocul în Grecia francă, puteau furniza recruți care să lupte și să colonizeze Răsăritul. Dar ei, deși stăpânii lor erau sfetnici ai regelui și deși l-ar fi ascultat și recunoscut drept conducător suprem pe câmpul de luptă, nu îi datorau ascultare decât papei. Nu te puteai aștepta de la ei să ajute un conducător pe care papa îl excomunicase și îl numise dușman al creștinătății. Numai Cavalerii teutoni, al căror Ordin era cel mai puțin important dintre toate trei, era pregătit, grație prieteniei maestrului lor cu împăratul, să sfideze interdictul papal. E remarcabil că, în ciuda penuriei de resurse și cu asemenea ură ridicată

[37] *Gestes des Chiprois*, pp. 50–51.

împotrivă-i, Frederic a reușit să obțină un succes diplomatic la fel de surprinzător ca însăși redobândirea Ierusalimului.[38]

De fapt, redobândirea Ierusalimului fusese de prea puțină utilitate pentru regat. Din cauza plecării în grabă a lui Frederic, rămăsese un oraș deschis. Era imposibil de supravegheat drumul care urca dinspre coastă, iar banditi musulmani jefuiau încontinuu și chiar ucideau pelerinii.

La câteva săptămâni după ce Frederic părăsise țara, imami musulmani fanatici din Hebron și Nablus au organizat o incursiune asupra Ierusalimului. Creștinii de toate riturile au fugit să se pună la adăpost în Turnul lui David, în vreme ce guvernatorul, Reynaud de Haifa, trimisese la Acra după ajutor. Sosirea celor doi balifi, Balian de Sidon și Garnier, în fruntea unei oști, i-a obligat pe jefuitori să se retragă. Conducătorii musulmani s-au dezis de orice legătură cu raidul; iar atunci când o garnizoană mai numeroasă a fost lăsată în oraș și au fost construite câteva fortificații minore, aceasta a adus puțin mai multă securitate. Patriarhul a ridicat interdictul și a sosit să locuiască acolo pentru o parte din an. Însă situația era una precară. Sultanul ar fi putut recuceri Ierusalimul în orice clipă și-ar fi dorit-o. În Galileea, unde fuseseră reconstruite castelele de Montfort și Toron, suzeranitatea creștină era mai puternică. Însă, cu musulmanii în Safed și Banyas, nu exista garanția permanenței.[39]

Moștenirea principală a lui Frederic, atât în Cipru, cât și în regatul Ierusalimului, a fost un război civil dureros. În Cipru, el a izbucnit imediat. Cei cinci balifi de acolo fuseseră instruiți să-i exileze pe toți prietenii d'Ibelinilor din insulă. Acceptaseră, de asemenea, să-i plătească 10 000 de mărci lui Frederic, iar castelele, încă ocupate de trupe imperiale, nu aveau să fie predate până când nu era plătită prima tranșa din bani. Banii au fost obținuți prin mărirea taxelor și prin confiscarea proprietăților partidei ibeline. Se brodise

---

[38] Pentru opinii opuse despre realizările lui Frederic în Palestina, a se vedea Kantorowicz, *op. cit.*, p. 193 și urm., și Grousset, *Histoire des Croisades*, III, pp. 322–323.

[39] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 303–305.

ca unul dintre cei mai devotați susținători ai lui Jean de Beirut, istoricul poet Philippe de Novara, să fie pe insulă, iar cei cinci balifi i-au oferit un salvconduct să vină la Nicosia și să discute un soi de armistițiu între ei și Ibelini. Dar când Philippe a ajuns, s-au răzgândit și l-au arestat. După o scenă de isterie în prezența băiatului-rege, care îl știa bine pe Philippe, dar nu putea interveni, istoricul a fost eliberat și s-a refugiat în reședința Ospitalierilor, gest înțelept, căci oameni înarmați au pătruns în casa lui în acea noapte. A trimis o cerere de ajutor în versuri lui Jean d'Ibelin, la Acra, să vină, să-l salveze și să salveze bunurile tuturor prietenilor săi. Jean a organizat imediat o expediție pe cheltuială proprie și a reușit să forțeze debarcarea la Gastria, în nordul Famagustei. S-a îndreptat apoi precaut spre Nicosia, unde s-a încrucișat cu oastea balifilor. Era mult mai numeroasă decât a sa, dar mai puțin entuziasmată. După o serie de discuții, pe 14 iulie, Ibelinii au declanșat bătălia. Un atac viguros din partea oștii lui Jean, condus de fiul său Balian, combinat cu o incursiune din rețeaua Ospitalierilor organizată de Philippe de Novara au decis izbânda. Balifii au fugit cu oștirile lor spre castelele Dieu d'Amour, Kantara și Kyrenia. Jean i-a urmărit și a început să le asedieze pe toate trei. Kyrenia a fost capturată repede, însă Dieu d'Amour, unde Barlais îi dusese pe tânărul rege și pe surorile sale, și Kantara erau aproape inexpugnabile. S-au predat abia în vara anului 1230, din cauza foametei. Condițiile de pace impuse de Jean erau generoase. Dintre balifi, unul, Gavin de Chenichy, fusese ucis la Kantara, iar Guillaume de Rivet, fratele său vitreg, fugise din Kyrenia pentru a căuta ajutor în Cilicia și murise acolo. Ceilalți trei rămâneau nepedepsiți, spre neplăcerea multora dintre prietenii lui Jean. Jean nici măcar nu i-a permis lui Philippe de Novara să compună un poem satiric despre ei. Un mesager a fost trimis în numele regelui la puternicii Europei pentru a justifica acțiunile întreprinse împotriva împăratului. Jean însuși a preluat frâiele guvernării până ce regele Henric ar fi atins majoratul în 1232.[40]

---

[40] *Gestes des Chiprois*, pp. 50–76 (relatarea lui Philippe de Novara); *Estoire d'Eracles*, II, pp. 375–377. Vezi Hill, *op. cit.*, II, pp. 100–107.

Între timp, regatul Ierusalimului era guvernat în pace de Balian de Sidon şi Garnier Germanul. În toamna anului 1229, regina Alice a Ciprului venise la Acra pentru a pretinde coroana. Regenţa Ciprului, pe care încă o deţinea oficial, nu-i aducea decât necazuri. Divorţase de tânărul Bohemund al Antiohiei pe motiv de consangvinitate, căci erau veri de gradul al treilea. Acum ea declara că deşi Conrad, fiul împăratului, era legal rege al Ierusalimului, renunţase la dreptul său nereuşind să vină în regatul său. Înalta Curte trebuia prin urmare să-i dea coroana următorului moştenitor legitim, adică ei. Curtea i-a respins pretenţiile. Conrad era minor, deci prezenţa lui nu era esenţială; s-a decis totuşi să se trimită o solie în Italia care să ceară ca în decurs de un an Conrad să fie trimis în Orient, ca să poată primi în persoană jurămintele de fidelitate. Frederic a răspuns ca va face ce va considera de cuviinţă.[41]

Pe 23 iulie 1230, Frederic s-a împăcat cu papa prin tratatul de la San Germano. Ieşise învingător în Italia şi acum era gata să facă o serie de concesii cu privire la controlul asupra Bisericii din Sicilia pentru a-i fi ridicată excomunicarea. Reconcilierea cu papa i-a întărit puterea în Răsărit. Patriarhului Gerold i s-a spus să ridice interdictul lansat împotriva Ierusalimului şi a fost certat pentru că-l instaurase fără să informeze Roma. Ordinele militare nu se mai simţeau obligate să stea deoparte, iar nobilii nu mai puteau conta pe sprijin ecleziastic.[42] Împăratul îşi aştepta timpul. În toamna anului 1231, spunându-i papei că trebuie să trimită o oaste în apărarea Ierusalimului, a adunat vreo 600 de cavaleri, 100 de sergenţi, 700 de pedestraşi înarmaţi şi 3 000 marinari şi i-a trimis spre Orientul Latin în treizeci şi două de corăbii sub conducerea mareşalului său, napolitanul Riccardo Filangieri, care a primit titlul de legat imperial.[43]

---

[41] *Estoire d'Eracles*, II, p. 380. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, p. 64, n. 1.

[42] Hefele-Leclercq, *op. cit.*, pp. 1489–1490.

[43] Papa Grigore i-a scris lui Frederic că Filangieri nu trebia să-şi spună legat imperial, ci numai legat al împăratului în Ierusalim. Îl recomanda pe Filangieri episcopilor sirieni în aceşti termeni (scrisoare a lui Grigore al IX-lea, 12 august 1231, în *M.G.H. Epistolae Saeculares*, XIII, 1, p. 363).

Jean d'Ibelin era la Acra când unul dintre agenții săi, sosit din Italia pe un vas aparținând Cavalerilor Teutoni, l-a avertizat cu privire la apropierea oștirii imperiale. A ghicit că primul obiectiv al acesteia va fi Ciprul, s-a grăbit să-i adune pe toți oamenii săi din Beirut, lăsând doar o mică garnizoană în castel, și a ridicat pânzele spre insulă. Când flota imperială a ajuns pe coasta Ciprului, Filangieri a aflat că regele Jean era cu regele Henric la Kiti, iar Balian d'Ibelin stăpânea asupra orașului Limassol. El a trimis un ambasador la rege cu un mesaj de la Frederic, care îi cerea să-i alunge pe Ibelini și să le confiște posesiunile. Henric a răspuns că Jean era unchiul său și că în niciun caz nu le-ar confisca propriilor săi vasali bunurile. Barlais, care fusese prezent la dezbatere și i-a luat partea lui Frederic ar fi fost linșat de mulțime dacă Jean nu l-ar fi salvat.

Odată întors ambasadorul său, Filangieri a pornit direct spre Beirut. Orașul, care nu avea garnizoană, i-a fost predat de către episcopul fricos, apoi a început asediul castelului. Lăsându-l aproape cucerit, a ocupat Sidonul și Tyrul și a apărut la Acra. Acolo a convocat o întrunire a Înaltei Curți și a prezentat scrisori de la Frederic prin care era numit balif. Nobilii au confirmat numirea, după care Filangieri a proclamat confiscarea pământurilor familiei Ibelin. De data aceasta, toți nobilii au protestat. Domeniile nu puteau fi confiscate decât la porunca Înaltei Curți și numai după ce proprietarului i s-ar fi dat ocazia să se apere. Filangieri a răspuns trufaș că era balif al împăratului și că va duce la îndeplinire poruncile acestuia. O încălcare atât de flagrantă a constituției i-a șocat până și pe moderații precum Balian de Sidon și Eudes de Montbéliard, care până atunci fuseseră dispuși să-l sprijine pe împărat. Toți seniorii au trecut de partea lui Jean d'Ibelin. Negustorii din Acra, în rândul cărora Jean era popular și care nu suportau metodele samavolnice ale lui Filangieri, s-au alăturat și ei. Majoritatea, împreună cu o mână de nobili, aparținea unei frății religioase închinate Sfântului Andrei. Folosind această frăție drept bază, ei au întemeiat o comună care să reprezinte întreaga burghezie locală, condusă de doisprezece consuli, și l-au invitat pe Jean d'Ibelin

să fi primul primar. Dar Filangieri era un om ieșit din comun. Avea o oaste bună, compusă în majoritate din lombarzi, aduși de el. Cavalerii Teutoni și comunitatea pisană îi erau prieteni credincioși. Patriarhul, Ospitalierii și Templierii se țineau deoparte. Nu le păsa de Frederic, însă, de când acesta se împăcase cu papa, nu mai știau care le era exact datoria.

Când veștile despre atacul asupra Beirutului au ajuns în Cipru, Jean d'Ibelin l-a implorat pe regele Henric să-i sară în ajutor cu forțele insulei. Tânărul rege a acceptat și a poruncit întregii oștiri a regatului să pornească la drum. Între timp, Jean a aflat de numirea sa ca primar al Acrei. Deși era riscant să lase Ciprul fără apărare, a considerat că în primul rând trebuia salvat uscatul. Preventiv, Barlais și prietenii săi au fost obligați să însoțească expediția. Jean sperase să părăsească Ciprul de Crăciunul anului 1231, dar din cauza vremii furtunoase oștirea nu a putut pleca din Famagusta decât pe 25 februarie. Corăbiile au trecut cu bine printr-o furtună puternică și au aruncat ancora în micul port de la Puy du Connétable, în vecinătatea sudică a orașului Tripoli. Acolo Barlais și prietenii săi, optzeci de cavaleri în total, au debarcat în secret și au mers la Tripoli, abandonându-și echipamentul. Filangieri a trimis o corabie să-i ducă la Beirut. Jean i-a urmat pe țărm cu cea mai mare parte a oamenilor săi, în timp ce flota cipriotă naviga spre sud, dar nimerea în ape tulburi în dreptul Batrunului. Câteva corăbii au naufragiat și altele au suferit stricăciuni, iar mult echipament a fost pierdut. Când Jean a trecut prin Jebail, o parte din pedestrași au dezertat. În cele din urmă a ajuns la Beirut și și-a croit drum în castel. Acolo a apelat la nobili să-l salveze. Mulți i-au venit în ajutor, inclusiv nepotul său Jean de Cezareea. Dar Balian de Sidon încă mai spera într-un compromis. S-a grăbit spre Beirut împreună cu fostul balif Garnier, cu patriarhul și cu marii maeștri Ospitalier și Templier. Dar Filangieri a refuzat să discute o înțelegere care i-ar fi lăsat pe Ibelini în posesia pământurilor lor. Or, negociatorii nu acceptau nimic mai puțin.

Întărind garnizoana de la Beirut, Jean s-a dus la Tyr, unde a fost bine primit și unde i s-au alăturat mulți recruți, în special

dintre genovezi. A trimis de asemenea o ambasadă în frunte cu fiul său Balian la Tripoli ca să aranjeze căsătoria surorii mai mici a regelui Henric, Isabella, cu cel de-al doilea fiu al lui Bohemund, Henric. Însă Bohemund nu avea mare încredere în cauza Ibelinilor și a tratat solia cu o politețe minimală. Filangieri, totuși, era cuprins de neliniște. Își stabilise cartierul general la Tyr, lăsând comanda la Beirut fratelui său Lothar. I-a poruncit acum lui Lothar să ridice asediul și să i se alăture la Tyr.

Între timp Barlais, beneficiind de întăriri din partea trupelor lombarde, s-a întors spre Cipru și a pornit invazia asupra insulei. Castelele au căzut unul câte unul în mâinile lui, cu excepția lui Dieu d'Amour, unde se refugiaseră surorile regelui, și a lui Buffavento, cel mai inexpugnabil dintre toate, spre care doamna Eschiva de Montbéliard, verișoara regelui Henric și nepoata lui Eudes, fugise deghizată în călugăr, cu multe provizii, și pe care îl ținea pentru rege. Primul ei soț, Gauthier de Montaigu, fusese ucis de oamenii lui Barlais în bătălia de la Nicosia, iar ea se căsătorise recent cu Balian d'Ibelin; însă, fiind veri, căsătoria fusese păstrată secretă. Balian auzise de invazie când fusese la Tripoli de la doi căpitani genovezi care își oferiseră ajutorul, dar ale căror corăbii fuseseră confiscate de Bohemund.

La sfârșitul lunii aprilie, genovezii au căzut de acord, în schimbul unor concesiuni în Cipru, să îi ajute pe Ibelini într-un atac asupra lui Filangieri la Tyr. Oastea s-a mutat către nord la Casal Imbert, la vreo douăzeci de kilometri depărtare. Dar acolo Jean l-a întâlnit pe patriarhul Antiohiei, Albert de Rezzato, care fusese numit recent legat papal pentru Orient și care venise spre sud să medieze. Tocmai vizitase Tyrul și auzise noile condiții cerute de Filangieri. Pe bună dreptate, Jean a spus că aceste condiții trebuiau transmise Înaltei Curți, apoi a pornit înapoi călare către Acra împreună cu patriarhul, luând cu ei o escortă care le-a lăsat armata grav slăbită. Târziu în noaptea de 2 mai, Filangieri, care știa de plecarea lui Jean și care poate chiar o pregătise împreună cu patriarhul, a ieșit cu toate forțele sale din Tyr și s-a năpustit asupra taberei Ibeline, care nu bănuia nimic și era prost păzită. Anselme de Brie, care era la comanda

tinerilor seniori d'Ibelin, a luptat cu mare vitejie, însă tabăra a fost cucerită și soldații capturați. Tânărul rege al Ciprului a fost adus în grabă pentru siguranță la Acra, doar pe jumătate îmbrăcat. Ceilalți supraviețuitori s-au refugiat pe culmea unui deal. Filangieri a renunțat să exploateze mai departe victoria sa, ci s-a retras cu toată prada la Tyr, lăsând un contingent care să păzească trecătoarea numită „Scara Tyrului". Jean d'Ibelin, prinzând veste despre dezastru, a venit în grabă de la Acra și și-a salvat fiii, dar a fost oprit la trecătoare când a încercat să prindă din urmă inamicul încărcat de pradă. S-a întors așadar la Acra. Între timp, Filangieri a trecut în Cipru cu întăriri pentru Barlais. Atunci Jean a confiscat toate corăbiile din portul învecinat al Acrei, în vreme ce regele Henric a oferit fiefuri în Cipru cavalerilor locali și chiar și negustorilor sirieni, cu condiția să i se alăture, și a aranjat ca genovezii să îl ajute în schimbul scutirii de taxe și a dreptului la propriul cartier și la propria Curte la Nicosia, Famagusta și Paphos. Bani nu prea erau, dar Jean de Cezareea și mai tânărul Jean d'Ibelin, fiul lui Philippe, a vândut proprietăți din Cezareea și Acra Templierilor și Ospitalierilor și a împrumutat regelui cei 31 000 de besanți pe care îi adunaseră.

Astfel echipați, Jean și regele Henric au ridicat ancora din Acra pe 30 mai. Au acostat la Sidon pentru a-l lua cu ei și pe Balian d'Ibelin, care se întorcea din misiunea sa diplomatică la Tripoli, și au trecut la Famagusta. Lombarzii lui Filangieri se aflau în oraș cu peste 2 000 de călăreți, în vreme ce Ibelinii aveau doar 233. Cu toate acestea, Jean a riscat să acosteze cu trupele sale după lăsarea întunericului pe o insuliță stâncoasă, imediat la sud de port. Insula nu era păzită, ca nimeni să nu își poată imagina că ar fi putut fi debarcați și lăsați acolo cai. Apoi un mic detașament în ambarcațiuni s-a năpustit asupra portului, cu strigăte atât de puternice încât lombarzii au crezut că o armată uriașă se ridicase împotriva lor. Au dat foc propriilor corăbii și au părăsit orașul în grabă. Dis-de-dimineață, când oastea ibelină a trecut peste stânci spre continent, au găsit Famagusta abandonată.

Jean a rămas acolo destul timp ca regele să își poată ține promisiunea către genovezi, semnând cu ei un tratat prin care le aloca un

cartier. Apoi armata a pornit-o spre Nicosia. Lombarzii își pierduseră toată popularitatea pe insulă prin comportamentul lor barbar și se temeau că țăranii aveau să se ridice împotriva lor. În retragerea din calea Ibelinilor au ars toate grânarele unde tocmai fusese depozitată noua recoltă. Au hotărât apoi să nu păstreze Nicosia, ci să pornească pe drumul care trecea peste dealuri către Kyrenia, unde aveau să ia legătura cu Filangieri însuși, care asedia Dieu d'Amour, și unde spatele avea să le fie apărat de Kyrenia, pe care o controlau. Era știut că garnizoana din Dieu d'Amour murea de foame și era aproape gata să se predea. Dacă Filangieri ar fi putut să-și țină inamicii la distanță până când castelul ar fi căzut în mâinile sale, cu tot cu cele două surori ale regelui care se aflau în castel, s-ar fi putut găsi într-o poziție de putere în cadrul negocierilor cu regele.

Ibelinii s-au îndreptat încet către Nicosia, suferind de lipsa alimentelor; însă chiar la Nicosia au găsit depozite încăpătoare, uitate de lombarzi. Lui Jean faptul i s-a părut atât de suspect, încât a hotărât să nu își așeze tabăra în oraș, ci și-a condus imediat armata mai departe pe 15 iunie, către Kyrenia, intenționând să-și așeze tabăra la Agridi, chiar sub trecătoare. De teama permanentă a unui atac, a ordonat să avanseze în marș și în formație de luptă. Fiul lui Jean, Balian, ar fi trebuit să conducă avangarda, dar fusese excomunicat pentru că se căsătorise cu verișoara sa, Eschiva, doamna nobilă care urmărise întreaga campanie din cuibul de vulturi de la Buffavento, iar tatăl său nu i-ar fi acordat o răspundere importantă. Prima companie era așadar comandată de fratele său Hugues, împreună cu Anselme de Brie. Al treilea fiu al lui Jean, Balduin, comanda a doua companie, Jean de Cezareea pe cea de-a treia, iar Jean d'Ibelin conducea în persoană ariergarda, împreună cu ceilalți fii ai săi și cu regele. Era o oaste mică, având atât de puțini cai încât scutierii cavalerilor erau constrânși să lupte pe jos. Lombarzilor, care îi priveau de deasupra trecătorii, acolo unde calea dinspre Dieu d'Amour intersectează drumul, li se păreau rizibili. S-a dat așadar ordinul de a-i ataca fără întârziere.

Prima trupă de călăreți lombarzi a coborât vijelios peste deal sub comanda lui Gauthier, conte de Manupello. A trecut de-a

lungul flancului armatei ibeline, dar nu i-a putut sparge liniile și atunci a fost purtată de inerția atacului înspre câmpia de mai jos. Jean le-a interzis oamenilor săi să îi urmărească, iar lombarzii nu s-au aventurat să se întoarcă și să urce călare panta abruptă, ci au galopat mai departe spre răsărit, nemaioprindu-se până au ajuns în Gastria. A doua trupă lombardă, sub conducerea fratelui lui Gauthier, Berard, s-a repezit direct asupra liniilor comandate de Hugues d'Ibelin și de Anselme de Brie. Însă creasta stâncoasă și dură a dealului era anevoioasă pentru cai. Mulți s-au poticnit și și-au azvârlit călăreții, care erau prea greu înarmați să se poată ridica din nou în picioare. Cavalerii Ibelinilor s-au luptat mai ales ca pedeștri și, deși erau depășiți numeric, au reușit iute să supună inamicul. Berart de Manepeau a fost ucis de Anselme însuși. Filangieri, așteptând la intrarea în trecătoare, avusese intenția de a veni în ajutorul lui Berard; însă Balian d'Ibelin a apărut pe neprevăzute, însoțit de o mână de cavaleri care călăriseră dinspre ariergarda armatei Ibelinilor de-a lungul unei poteci muntoase spre vestul drumului, și a atacat tabăra lui Filangieri. Și aici lombarzii au fost superiori numeric, iar Balian se găsea în dificultate. Tatăl său a refuzat să detașeze trupe care să-l asiste, însă curând Filangieri și-a pierdut curajul, văzând că diviziile lui Manupello nu se întorceau, și și-a condus oamenii în dezordine până în Kyrenia.

Dieu d'Amour a fost degajat, asediatorii săi retrăgându-se spre sud-vest la câmpie, unde, când s-a lăsat întunericul, au fost surprinși și capturați de Philippe de Novara. Gauthier de Manupello a ajuns în Gastria, însă Templierii, care asediaseră castelul, au refuzat să îl primească și el a fost capturat, în timp ce se ascundea într-un șanț, de către Jean, fiu al lui Philippe d'Ibelin. Între timp, Jean de Beirut și-a continuat marșul, intenționând să-l asedieze pe Filangieri în Kyrenia.

Asediul asupra Kyreniei a durat zece luni. Ibelinilor le-au lipsit mai întâi corăbiile, în vreme ce Filangieri avea o escadră care ținea legătura cu Tyrul. Până când genovezii nu au fost din nou constrânși să dea o mână de ajutor, nu a fost cu putință instaurarea

unei blocade dinspre mare asupra fortăreței. Înainte ca blocada să fie complet instaurată, Filangieri a fugit împreună cu Amaury Barlais, Amaury de Beisan și Hugues de Jebail, mergând mai întâi în Armenia să încerce, în van, să obțină sprijinul regelui Hethum, apoi spre Tyr, și în cele din urmă spre Italia, să îi raporteze situația împăratului. Lombarzii din Kyrenia, sub conducerea lui Philippe Chenart, s-au apărat cu cerbicie. Tinerii lorzi d'Ibelin au fost toți răniți în încleștare, iar Anselme de Brie, luptătorul neobosit pe care Jean de Beirut îl poreclise „leul său roșu", a fost lovit de o lance de oțel și a murit după șase luni de agonie. Printre refugiații din Kyrenia se număra și Alice de Montferrat, prințesa italiană pe care Frederic o alesese drept mireasă pentru regele Henric. Consimțise la căsătorie prin procură și este îndoielnic că și-ar fi văzut vreodată soțul, întrucât sosise în Cipru escortată de imperiali după ce regele li se alăturase Ibelinilor. În timpul asediului ea s-a îmbolnăvit și a murit, iar luptele au fost întrerupte pentru ceremonia de predare și purtare a cadavrului ei, înveșmântat cum i se cuvenea unei regine, până la Nicosia, unde avea să fie înhumat regește de un soț care nu o cunoscuse niciodată câtă vreme fusese în viață.

Kyrenia s-a predat în aprilie 1233. Apărătorilor li s-a permis să se retragă spre Tyr, cu efectele lor personale, iar prizonierii capturați de Ibelini au fost schimbați pe cei deținuți de Filangieri la Tyr. Ciprul revenea acum în întregime sub stăpânirea lui Henric și a verilor săi Ibelini. Vasalii loiali ai regelui au fost răsplătiți, iar împrumuturile pe care le contractaseră au fost răscumpărate.[44] Insula a intrat într-o eră a păcii, îngreunată doar de încercările ierarhiei Bisericii Latine, în ciuda opoziției nobililor laici, de a suprima pe oricare dintre clericii greci care nu ar admite

[44] Lunga istorie a războiului lombard a fost relatată de Philippe de Novara dintr-o perspectivă ibelină extrem de partizană (*Gestes des Chiprois*, pp. 77–117) și destul de pe larg în *Estoire d'Eracles*, pp. 386–402, din nou dintr-o perspectivă antiimperială. Amadi (pp. 147–182) și Bustron (pp. 80–104) nu diferă decât asupra unor detalii minore. Cronicarii lui Frederic nu dau nicio atenție acestui episod.

autoritatea lor sau care nu s-ar conforma uzanțelor lor. Cei mai îndârjiți dintre călugării greci au fost chiar arși pe rug.[45]

Deși Ciprul era pacificat, Filangieri controla încă Tyrul pe continent, iar Frederic era încă stăpânitorul legal al Ierusalimului în numele tânărului său fiu. Atunci când Frederic a aflat, poate de la Filangieri însuși, despre eșecul acestei politici, a trimis scrisori la Acra, prin intermediul episcopului de Sidon, care vizitase Roma, anulând numirea lui Filangieri ca balif și numindu-l în locul lui pe un nobil sirian, Philippe de Maugastel. Dacă spera să îi împace pe nobili prin numirea unui senior local, va fi rămas dezamăgit, pentru că Maugastel era un tânăr efeminat a cărui strânsă asociere cu Filangieri iscase deja scandal. Astfel Filangieri a rămas în posesia Tyrului. Kyrenia nu fusese capturată încă atunci când vestea numirii i-a ajuns la urechi lui Jean de Beirut. A gonit imediat spre Acra.

Acolo Balian de Sidon și Eudes de Montbéliard erau pregătiți să îl accepte pe Maugastel și aranjaseră ca jurămintele să îi fie prezentate în Biserica Sfintei Cruci, însă Jean de Cezareea s-a ridicat la deschiderea ceremoniei și a declarat procedurile ilegale. Împăratul nu putea anula după plac înțelegerile făcute în fața Înaltei Curți. A început o dispută acerbă; Jean a pus să bată clopotele Comunei din Acra, chemându-i pe localnici în ajutor. O mulțime furioasă s-a năpustit în biserică. Doar intervenția personală a lui Jean i-a salvat pe Balian și pe Eudes de la moarte în fața mulțimii dezlănțuite, în vreme ce Maugastel s-a retras înspăimântat la Tyr. Jean a fost reales primar al Comunei și a devenit *de facto* conducătorul regatului, cu excepția Tyrului, peste care Filangieri domnea în numele împăratului, și a Ierusalimul însuși, care părea a fi condus de un reprezentant direct al împăratului. Este probabil ca Balian de Sidon să fi rămas balif cu numele, însă de fapt Curtea

[45] Pentru istoria ecleziastică a Ciprului în această perioadă, a se vedea Hill, *op. cit.*, III, pp. 1043–1045. O relatare pe larg a martiriului celor treisprezece greci în mâinile latinilor în 1231, publicat în Sathas, *Mesaionike Bibliotheke*, vol. II, pp. 20–39.

îl acceptase pe Jean drept conducător până când avea să fie găsit un alt aranjament legal.

Doi emisari, Philippe de Troyes și Henric de Nazaret, au fost trimiși la Roma să dea explicații privind acțiunile seniorilor și ale Comunei, însă Hermann de Salza, mare maestru al Ordinului Teuton, care se afla acolo, a văzut că nu li s-a făcut dreptate. Papa se afla încă în termeni buni cu Frederic și era nerăbdător să își restabilească autoritatea în Orient. În 1235 l-a trimis pe arhiepiscopul de Ravenna ca legat al său la Acra, însă arhiepiscopul recomandase doar ca autoritatea lui Filangieri să fie respectată, ceea ce era inacceptabil. Baronii l-au trimis în schimb la Roma pe un jurist, Geoffroi Le Tor. Papa Grigore începuse din nou să se certe cu împăratul, însă era hotărât să procedeze corect. În februarie 1236, le-a scris lui Frederic și nobililor, afirmând că Filangieri trebuie acceptat ca balif, dar că Eudes de Montbéliard ar trebui să îl asiste până în septembrie, când Bohemund al Antiohiei trebuie numit balif. Cum Frederic și Conrad erau cârmuitori de drept, nobilii procedaseră greșit, însă toți meritau iertarea cu excepția Ibelinilor, pe care trebuia să îi judece Înalta Curte. Comuna Acrei trebuia dizolvată.[46]

Acești termeni erau inacceptabili pentru seniori și pentru comună, care nici nu i-au luat în seamă. Tocmai la acest ceas de cumpănă, Jean d'Ibelin a murit, ca urmare a unui accident de călărie. Bătrânul Senior al Beirutului, cum era numit de contemporanii săi, fusese figura dominantă a Răsăritului frânc. Cu privire la înaltele sale calități personale nu încăpea îndoială. Era curajos, onorabil și corect, iar caracterul său nepătat a avut un rol important în a sprijini cauza nobililor. Dacă n-ar fi fost el, Frederic ar fi izbutit să înființeze o aristocrație atât în Cipru, cât și în regatul siriac și, deși ocârmuirea seniorilor tindea spre arbitrar, e greu de imaginat cum o domnie autocratică ar fi putut îmbunătăți situația. Frederic însuși era prea departe ca să o poată controla și nu știa să judece corect oamenii. Guvernul absolutist în mâinile unui om ca Riccardo Filangieri ar fi dus iute la dezastru. Soluția cea mai bună era cea pe care o recomandase însuși papa,

---

[46] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 406–407; *Gestes des Chiprois*, pp. 112–113.

uniunea cârmuirii continentale cu Ciprul.[47] Însă rigurozitatea nobililor care îi făcuse să se opună autocrației lui Frederic nu avea să le permită să aibă alt rege decât suveranul lor de drept, pe fiul acestuia, Conrad. Uniunea cu Ciprul trebuia să aștepte să fie autorizată de mâna divină. Atitudinea nobililor era consecventă și corectă. Însă în același timp legaliza anarhia.

[47] Papa i-a sugerat lui Geoffroi Le Tor că *terra ferma* ar trebui să accepte autoritatea regelui cipriot (*Estoire d'Eracles*, II, p. 407).

IV

ANARHIA LEGITIMĂ

„Legea n-a desăvârşit nimic."

Evrei, 7:19

Moartea bătrânului senior de Beirut i-a răpit Orientul Latin de liderul său firesc. Nici un alt nobil frânc nu avea să se mai bucure vreodată de un asemenea prestigiu ridicat. Dar el îşi îndeplinise rolul. Făurise o alianţă între seniori şi Comuna cetăţii Acra, conferindu-le o politică obştească, bazată pe drepturile lor naturale. Dintre cei patru fii ai săi, doi au rămas în Siria, Balian, care i-a succedat la Beirut, şi Jean, care a moştenit Arsuf, fieful mamei sale. Ceilalţi doi au preluat domeniile din Cipru ale familiei şi au contractat căsătorii cu miză politică, reunind astfel nobilimea regatului; Balduin, care a devenit seneşal, s-a căsătorit cu sora lui Amaury de Beisan, iar Guy, care a devenit conetabil, s-a căsătorit cu fiica şi moştenitoarea arhirebelului Amaury Barlais. Nepotul bătrânului senior, un alt Jean, care avea să devină conte de Jaffa şi autor al culegerii de legi intitulate *Assises de Jérusalem*, era principalul jurist al regatului. Vărul lor, Balian de Sidon, era încă balif, împreună cu Eudes de Montbéliard, însă eşecul politicii sale de compromis îi slăbise autoritatea. Cel mai puternic dintre nobili era alt văr,

Philippe de Montfort, fiul lui Helvis d'Ibelin și al celui de-al doilea soț al său, Guy de Montfort, fratele acelui Simon care condusese Cruciada Albigeză. Philippe se căsătorise recent cu prințesa armeană Maria, fiica lui Raymond Rupen, care moștenea Toronul prin stră-străbunica sa, soră a ultimului stăpân al cetății. Alt văr, Jean al Cezareei, fiul lui Margaret d'Ibelin, completa partida care domina acum Orientul Latin. Faptul că fiii și nepoții bătrânului senior erau dispuși să colaboreze amiabil era un tribut adus reputației postume a acestuia; îi unea și ura față de Filangieri, care stăpâneau încă Tyrul în numele Împăratului.[1]

Chiar și așa, situația Orientului Latin era precară. Bohemund al IV-lea, principe al Antiohiei și conte de Tripoli, murise în martie 1233, împăcat în cele din urmă cu Biserica. În timpul războaielor dintre imperiali și seniorii Orientului Latin, el dovedise o suplețe remarcabilă. Îl sprijinise inițial pe Frederic, în principal datorită aversiunii față de familia d'Ibelin, care se opusese numirii fiului său Bohemund, soțul reginei Alice, ca regent al Ciprului. Apoi, temându-se de ambiția lui Frederic, își schimbase punctul de vedere și atunci când căsătoria dintre Alice și tânărul Bohemund a fost desfăcută pe motiv de consangvinitate, îmbrățișase bucuros sugestia lui Jean d'Ibelin potrivit căreia cel mai tânăr fiu al acestuia, Henric, să o ia de soție pe Isabella de Cipru, sora mai mare a regelui Henric, căsătorie în urma căreia la un moment dat un principe al Antiohiei ar urca pe tronul Ciprului. Numai că Filangieri câștigase bătălia de la Casal Imbert; în consecință, Bohemund a început să tergiverseze, dorind să se găsească de partea învingătorului. Căsătoria a avut loc abia după înfrângerea suferită de imperiali în Cipru.[2] Cam pe la aceeași vreme, Bohemund s-a împăcat cu Cavalerii Ioaniți. Aversiunea comună față de împăratul Frederic a condus la o colaborare temporară între Templieri și Ospitalieri,

---

[1] Despre familia Ibelin și verii săi, vezi arborele genealogic, Anexa III de mai jos, întemeiată pe *Lignages d'Outremer*.

[2] Amadi, pp. 123–124 (despre divorțul lui Alice) și *Gestes de Chiprois*, pp. 86–87; *Estoire d'Eracles*, II, p. 360 (despre căsătoria Isabellei).

iar Bohemund nu putea să-i instige pe unii împotriva celorlalți. Prin urmare, s-a supus Bisericii și a cerut patriarhului Ierusalimului, Gerold, să negocieze cu Ospitalierii în numele său. În schimbul unor venituri pe proprietate consistente în orașele Antiohia și Tripoli, Ordinul a fost de acord să renunțe la pretențiile referitoare la privilegiile promise de Raymond Rupen și să-i recunoască lui Bohemund drepturile feudale. În același timp, Gerold a ridicat excomunicarea pronunțată împotriva lui și a apelat la Roma ca să-i fie confirmată înțelegerea. Acordul papei a sosit la câteva săptămâni după moartea lui Bohemund.[3]

Cu toate defectele sale, Bohemund al IV-lea fusese un conducător puternic; până și adversarii îi admirau cultura și pregătirea ca jurist. Fiul său, Bohemund al V-lea, era un bărbat mai slab. A fost un bun fiu al Bisericii și i-a permis papei Grigore al IX-lea să-i aleagă a doua soție, Lucienne de Segni, care făcea parte din familia papei.[4] Câțiva ani mai târziu, în 1244, profitând de experiența tatălui său, a obținut de la Roma garanția că putea fi excomunicat doar de papa în persoană.[5] Totuși nu era stăpân în propriul principat. Antiohia însăși era cârmuită de o Comună, pe lângă care nu se bucura de popularitatea tatălui său, probabil din cauză că prietenia sa cu Roma displăcea puternicului element grecesc din zonă. Prefera așadar să locuiască în cea de-a doua capitală, Tripoli. Nu avea niciun control asupra Ordinelor militare. Armenia, condusă de familia Hethum, era neprietenoasă. Enclava musulmană Latakia îi tăia posesiunile în două. Domnia sa reprezintă o perioadă de declin rapid.[6]

Frederic, la vremea aceea nemulțumit de Bohemund al IV-lea, exclusese Antiohia și Tripoli din tratatul de pace încheiat cu al-Kamil. Bohemund păstrase totuși pacea cu vecinii săi musulmani,

---

[3] Röhricht, *Regesta Regni Hierosolymitani*, pp. 269–270. Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 642–643.

[4] *Estoire d'Eracles*, II, p. 408. Lucienne era strănepoata lui Inocențiu al III-lea și prin urmare verișoara lui Grigore al IX-lea.

[5] Inocențiu al IV-lea, *Registres*, 418 (ed. Berger), I, p. 75.

[6] Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 650–652, 664–666; Rey, *Histoire des Princes d'Antioche*, p. 400.

cu excepția unor atacuri sporadice împotriva Asasinilor, pe care îi privea cu aversiune din cauza alianței lor cu Ospitalierii. Spre marea sa nemulțumire, Ordinele militare erau mult mai imprudente. Ospitalierii îl determinaseră pe al-Kamil să întreprindă o incursiune împotriva Krakului în timpul atacului asupra Damascului din 1228. În 1229, organizaseră un contraatac asupra Barinului, iar în 1230 se aliaseră cu Templierii din Tortosa să atace Hama, unde au fost prinși în ambuscadă și au suferit o înfrângere grea. Anul următor, Ordinele s-au aruncat brusc asupra orașului Jabala, dar nu au reușit să-l păstreze decât câteva săptămâni. Un armistițiu a fost încheiat în cele din urmă în primăvara anului 1231, armistițiu care a durat doi ani.[7]

La scurtă vreme după preluarea puterii, Bohemund al V-lea l-a trimis pe fratele său Henric, împreună cu detașamente din Acra și Cipru, să ajute Ordinele într-un alt atac împotriva Barinului, care a fost oprit la promisiunea unui tribut pe care Hama avea să-l plătească Ospitalierilor. Armistițiul reînnoit a durat până în 1237, când Templierii din Baghras au năvălit asupra triburilor turcmene stabilite la răsărit de lacul Antiohia, care nu bănuiau nimic. În revanșă, oastea din Alep a intervenit în forță și a asediat Baghrasul, salvat doar de sosirea lui Bohemund, care a obținut reînnoirea armistițiului. Deranjat de această umilință, preceptorul Templului din Antiohia, Guillaume de Montferrat, a decis să încalce armistițiul aproape imediat după ce fusese încheiat, împotriva ordinului expres al lui Bohemund. În luna iunie a aceluiași an, și-a îndemnat propriii cavaleri să atace, împreună cu seniorul din Jebail și alți câțiva nobili laici, castelul Darbsaq, aflat la nord de Baghras. Garnizoana a fost luată prin surprindere, dar a opus o rezistență îndârjită, în timp ce mesageri goneau spre Alep, al cărui guvernator a trimis imediat o armată puternică în ajutorul asediaților. Aflând de aceasta, câțiva creștini captivi la Darbsaq au reușit să-i trimită mesaj lui Guillaume, îndemnându-l să se retragă. Acesta a ignorat cu aroganță

[7] Ibn al-Athir, II, p. 180. Vezi Cahen, *op. cit.*, p. 642, n. 6 și 7 pentru surse manuscrise.

avertismentul, trezindu-se atacat de cavaleria musulmană. Mica sa oştire a fost pusă pe fugă, el a fost ucis, iar majoritatea camarazilor săi au fost luaţi prizonieri. La aflarea dezastrului, atât Templierii, cât şi Ospitalierii au scris îngrijoraţi în Apus pentru ajutor, însă musulmanii nu au profitat de victorie. După ce au primit promisiunea unor mari sume de bani pentru răscumpărarea prizonierilor, au fost de acord să reînnoiască armistiţiul. Ruşinate, Ordinele au păstrat pacea vreme de zece ani, cu acordul papei, obligat să înainteze cea mai mare parte din banii pentru răscumpărare.[8]

Lipsa de agresivitate manifestată din fericire de musulmani se datora, în mare parte, personalităţii marelui sultan al-Kamil, care dorea pace şi era un om de onoare. Era gată să lupte şi să se dedea la intrigi lipsite de scrupule ca să unească sub stăpânirea sa posesiunile ayubide, întrucât certurile de familie şi dezacordurile nu erau în avantajul nimănui şi era pregătit să respingă atacurile turcilor selgiucizi şi horezmieni. Atâta vreme însă cât creştinii nu provocau tulburări, era dispus să-i lase în pace. Toţi principii musulmani erau foarte conştienţi de avantajele comerciale care decurgeau din existenţa unor porturi maritime ale francilor în apropierea graniţelor lor. Nu erau dispuşi să riste relocarea comerţului amplu între Răsărit şi Apus din cauza unor ostilităţi imprudente. Mai cu seamă al-Kamil era dornic să asigure prosperitatea materială a supuşilor săi. În plus, la fel ca prietenul său Frederic al II-lea, el era un om cu largi preocupări şi curiozităţi culturale şi, spre deosebire de Hohenstaufen, era mult mai tolerant din fire şi mai bun. Deşi îi lipseau măreţia eroică a unchiului său Saladin şi subtilitatea sclipitoare a tatălui său al-Adil, avea mai multă căldură sufletească decât ei. Şi era un rege competent. Contemporanii musulmani deplâng uneori simpatia sa pentru „oamenii blonzi", dar respectau dreptatea şi buna ordine a cârmuirii sale.[9]

---

[8] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 403–405; *Annales de Terre Sainte*, p. 436; Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 85, 95–96; Abu'l Feda, pp. 110–112.

[9] Pentru al-Kamil, vezi elogiul lui Abu'l Feda, p. 114, şi Ibn Khallikan, III, pp. 241–242.

Al-Kamil a reușit să-și îndeplinească ambiția de a restaura unitatea lumii Ayubide. În iunie 1229, fratele său al-Ashraf a reușit în cele din urmă să-l alunge pe nepotul lor an-Nasir din Damasc. Lui an-Nasir i s-a oferit în compensație un regat în valea Iordanului și în Transiordania, cu capitala la Kerak, sub suzeranitatea efectivă a lui al-Kamil. Al-Ashraf păstra Damascul, dar recunoștea hegemonia lui al-Kamil și îi ceda acestuia pământuri în Jezireh și de-a lungul al cursului mijlociu al Eufratului. Aceste provincii ale imperiului Ayubid erau cele mai expuse unui atac, iar al-Kamil dorea să aibă control nemijlocit asupra lor. Jelal ad-Din din Horezm constituia o amenințare reală, iar în spatele său, spre Răsărit, se întindea puterea necunoscută a mongolilor, în vreme ce marele sultan selgiucid Kaikobad înainta spre Răsărit dinspre Anatolia. În 1230, când al-Ashraf se afla la Damasc, Jelal ad-Din i-a capturat marea fortăreață Akhlat, lângă Lacul Van, și i-a atacat pe selgiucizi. Al-Ashraf s-a grăbit spre nord și a încheiat o alianță cu Kaikobad. Aliații l-au înfrânt decisiv pe Jelal ad-Din lângă Erzinjan. Atacat simultan pe la spate de mongoli, imperiul Horezmului a început să se destrame. În anul următor, Jelal ad-Din însuși a fost înfrânt de mongoli. În timp ce fugea de pe câmpul de luptă, a fost ucis de un țăran kurd, pe al cărui frate îl ucisese cu multă vreme în urmă.[10]

Eliminarea sa a destabilizat încă o dată echilibrul puterii. Selgiucizii au rămas fără rivali în Anatolia de răsărit, iar mongolii au putut avansa nestingheriți spre Apus. Între timp, califatul abbasid din Bagdad se bucura de câteva rare și precare luni de independență. La scurtă vreme, Kaikobad a pus ochii pe pământurile lui al-Kamil de pe Eufratul mijlociu. Între 1233 și 1235 s-a dus un război neîncetat, în vreme ce Edessa, Saruj și alte orașe ale provinciei și-au schimbat stăpânul în repetate rânduri, până când, în cele din urmă, al-Kamil și-a reconsolidat autoritatea. Succesul său a stârnit gelozia rubedeniilor. Al-Ashraf era nemulțumit de

[10] Ibn Khallikan, III, pp. 242, 488–489; Ibn al-Athir, II, pp. 176–178; Maqrisi, X, pp. 250–252. Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 644–646 și notele de subsol (pentru trimiteri la manuscrise).

poziția de supus. La Alep, tânărul rege al-Aziz, fiul lui az-Zahir, a murit pe neașteptate în 1236, iar mama sa, Dhaifa, sora lui al-Kamil, care asigura regența în numele tânărului ei nepot, az-Zahir al II-lea, se temea de ambiția fratelui său. Mai mulți prinți Ayubizi îi împărtășeau temerile. În decursul primelor luni ale anului 1237, al-Ashraf și-a adunat aliații și și-a asigurat ajutorul efectiv al lui Kaikobad. Războiul civil părea inevitabil când, la începutul verii, Kaikobad a murit, iar al-Ashraf s-a îmbolnăvit grav. Moartea sa, survenită pe 27 august, a dizolvat conspirația. Un frate mai tânăr, as-Salih Ismail, a cucerit Damascul și a încercat să-i reunească pe conspiratori, însă în zadar. Cu ajutorul lui an-Nasir din Kerak, al-Kamil a atacat Damascul în ianuarie 1238 și l-a anexat. As-Salih Ismail a primit în compensație un domeniu la Baalbek. Însă al-Kamil nu a supraviețuit multă vreme triumfului. Două luni mai târziu, pe 8 martie, a murit la Damasc, la șaizeci de ani.[11]

Moartea sa a declanșat un război civil. Fiul său mai mare, as-Salih Ayub, a cărui mamă era o sclavă sudaneză, se afla în nord, dar a pornit pe dată spre Damasc, unde al-Jawad, unul dintre nepoții lui al-Kamil, pusese mâna pe putere. Cu ajutorul unor mercenari din Horezm, și-a alungat vărul. Între timp, fratele său mai mic, al-Adil al II-lea, devenise sultan în Egipt. Ayub era hotărât să pună mâna pe cea mai bogată provincie a tatălui său, dar când se pregătea să invadeze Egiptul, o lovitură de stat neprevăzută l-a detronat în favoarea unchiului său as-Salih Ismail. În vreme ce Ayub fugea spre sud, a căzut în mâinile lui an-Nasir din Kerak, care, totuși, i s-a alăturat și i-a pus la dispoziție trupele sale pentru invadarea Egiptului. Întreprinderea a fost ușoară, deoarece al-Adil își jignise miniștrii încredințând guvernarea unui tânăr negru pe care-l adora. Un complot reușit l-a detronat în iunie 1240, iar Ayub a fost invitat să urce pe tronul egiptean. An-Nasir a fost recompensat cu postul de guvernator militar al Palestinei. Ismail rămânea însă stăpânul

[11] Ibn Khallikan, III, pp. 242–244; Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 88–99. Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 645–646.

Damascului, iar lumea ayubidă a fost sfâșiată vreme de un deceniu de rivalitatea dintre unchi și nepot. Nordul a căzut în scurt timp pradă haosului. Horezmieni fără stăpân bântuiau și pustiiau Siria de nord, aflată nominal sub autoritatea lui Ayub. În Jezireh, prințul ayubid de Mayyafaraqin, al-Muzzafar, exercita o oarecare autoritate. Fiul lui Ayub, Turan-șah, a încercat să mențină posesiunile bunicului său laolaltă, dar multe dintre orașe au căzut în mâinile sultanului selgiucid Kaikhosrau al II-lea. La Alep, an-Nasir Yusuf, care îi succedase fratelui său în 1236, rămânea în defensivă, în timp ce prinții de Hama și Homs erau prinși total cu alungarea horezmienilor.[12]

În mijlocul acestor tulburări, tratatul semnat de Frederic și al-Kamil a expirat. Anticipând momentul, papa Grigore al IX-lea a trimis în vara anului 1239 misionari care să predice cruciada în Franța și în Anglia. Nici regele francez și nici cel englez nu s-au simțit pregătiți să răspundă în persoană apelului, însă i-au încurajat din răsputeri pe predicatori. La începutul verii, un grup distins de nobili francezi era gata să navigheze spre Răsărit. În fruntea lor se afla Thibaud de Champagne, regele Navarrei, nepotul lui Henric de Champagne și prin urmare văr cu regii Franței, Angliei și Ciprului. Alături de el se aflau ducele de Burgundia, Hugues al IV-lea, Pierre Mauclerc, conte de Bretagne, conții de Bar, Nevers, Montfort, Joigny și Sancerre, precum și numeroși nobili de calibru mai mic. Numărul pedestrașilor era mai redus decât ar fi fost de așteptat, dată fiind importanța conducătorilor, dar pe ansamblu expediția era formidabilă.[13]

Thibaud sperase să se îmbarce împreună cu tovarășii săi la Brindisi, dar războiul dintre împărat și papă îngreuna călătoria prin Italia, iar împăratul, în stăpânirea căruia se afla Brindisi, nu era încântat de cruciadă. Se considera stăpânitor al Palestinei în numele

---

[12] Pentru această istorie confuză, vezi Ibn Khallikan, II, pp. 445–446, III, pp. 245–246; Maqrisi, X, pp. 297–330; Kemal ad-Din (trad. Blochet), *loc. cit.* Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 646–649.

[13] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 413–414; *Gestes des Chiprois*, p. 118; Grigore al IX-lea, scrisoare, în Potthast, *Regesta*, I, p. 906.

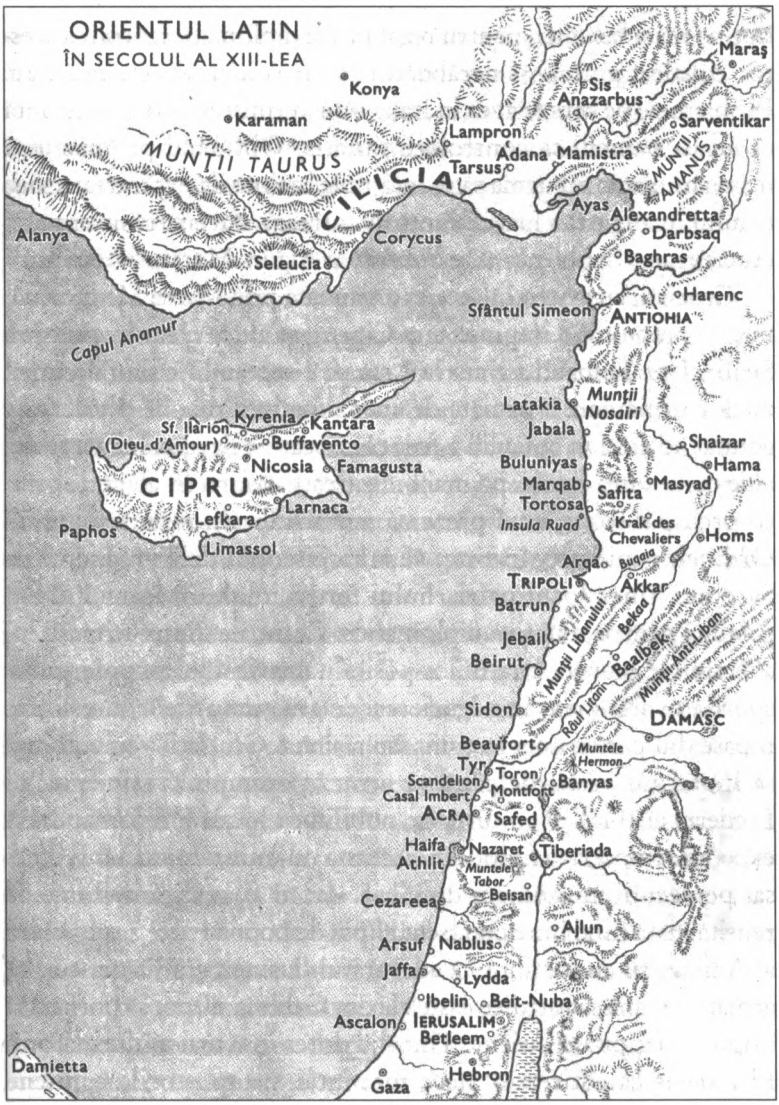

fiului său, iar o expediţie care sa vină în ajutorul regatului acestuia ar fi trebuit să fie organizată sub conducerea sa. Nu putea fi mulţumit nici de prezenţa nobililor francezi, pe care instinctul i-ar fi determinat să-i sprijine împotriva sa pe înalţii seniori din Orientul Latin. În plus, conştient de situaţia lumii musulmane, spera să

obţină mari beneficii pentru regat pe căi diplomatice. Sosirea acestor cavaleri grăbiţi şi nerăbdători ar fi ruinat orice negociere. Problemele pe care le avea în Italia nu-i permiteau totuşi să trimită el însuşi oameni să controleze situaţia. Obţinând promisiunea fermă că nimic nu urma să se întâmple înainte de expirarea armistiţiului în august, a luat distanţă de întreaga afacere. Prin urmare, cruciaţii au fost obligaţi să se îmbarce la Aigues-Mortes şi Marsilia.[14]

Cruciaţii au avut o călătorie furtunoasă prin Marea Mediterană, unele corăbii fiind împinse spre Cipru, iar altele chiar înapoi spre Sicilia. Dar Thibaud a ajuns la Acra pe 1 septembrie şi în decursul zilelor următoare o armată de aproximativ o mie de cavaleri s-a adunat acolo. Un conciliu a fost convocat pe dată, pentru a se decide cum putea fi folosită mai bine această oştire. În afară de prinţii proaspăt sosiţi, erau prezenţi seniorii locali, reprezentanţi ai Ordinelor militare, în timp ce arhiepiscopul de Tyr, Pierre de Sargines, ţinea locul patriarhului Ierusalimului. Momentul era prielnic pentru tratative diplomatice. Certurile dintre urmaşii lui al-Kamil le ofereau creştinilor posibilitatea de a folosi puterea lor sporită ca argument în negocieri şi de a obţine astfel concesii frumoase din partea unei facţiuni sau a alteia. Cruciaţii veniseră însă să lupte; nu aveau de gând să urmeze exemplul ruşinos al lui Frederic al II-lea. Prin urmare, nobilimea locală a recomandat o expediţie împotriva Egiptului. Aceasta nu numai că nu i-ar fi ofensat pe vecinii musulmani din Siria, dar ar fi avut şanse bune de reuşită, dată fiind bine-cunoscuta lipsă de popularitate a sultanului al-Adil. Alţii au susţinut că adevăratul duşman era Damascul, că armata trebuia să fortifice castelele din Galileea şi apoi să pornească împotriva capitalei siriene. Thibaud dorea însă mai multe victorii. El a decis ca oştirea să atace mai întâi avanposturile egiptene Ascalon şi Gaza, probabil la îndemnul contelui de Jaffa, Gautier de Brienne, care nu aparţinea facţiunii Ibelin. Când graniţa de sud avea să fie securizată, ar fi urmat să atace Damascul. La aflarea

[14] *Estoire d'Eracles*, II, *loc. cit.*; *Manuscrisul Rothelin*, p. 528; Grigore al IX-lea, scrisoare, în Potthast, *Regesta*, I, p. 910.

deciziei, mesagerii au început să alerge între Curțile Ayubide pentru a încheia un armistițiu temporar între principii musulmani.[15]

Expediția a pornit dinspre Acra spre frontiera egipteană pe 2 noiembrie, cruciații fiind însoțiți de detașamente ale Ordinelor și de mai mulți reprezentanți ai nobilimii locale. Cum înaintau spre Jaffa, un spion l-a informat pe Pierre de Bretagne că o bogată caravană musulmană înainta prin valea Iordanului spre Damasc. Fără întârziere, Pierre și Raoul de Soissons s-au îndreptat într-acolo cu două sute de cavaleri și au pregătit o ambuscadă. Caravana era bine înarmată, iar în lupta care a urmat Pierre a fost la un pas de moarte. Până la urmă însă ostașii musulmani au fugit, abandonând în mâinile creștinilor o cireadă mare de vite și o turmă mare de oi. Pierre și-a dus prada în triumf la Jaffa, unde tovarășii săi ajunseseră deja. Cum proviziile oștirii se împuținaseră, victoria a fost mai mult decât bine primită. Numai că ea l-a transformat pe an-Nasir de Kerak într-un inamic.[16]

O oștire egipteană condusă de mamelucul Rukh ad-Din fusese trimisă în grabă din Deltă spre Gaza. Primele știri despre sosirea ei care au ajuns la creștini vorbeau doar despre o mie de oameni. Invidios pe succesul contelui de Bretagne, Henric de Bar s-a hotărât imediat să atace și să-și asigure meritul unei biruințe și prada. A păstrat planul secret față de majoritatea prietenilor, cu excepția ducelui de Burgundia și a unor seniori din răsăritul Franței. Cei doi balifi ai regatului, Balian de Sidon și Eudes de Montbéliard, nemulțumiți de deciziile lui Thibaud, împreună cu Gautier de Jaffa și cu unul dintre Ibelini, Jean d'Arsuf, s-au alăturat. Pe 12 noiembrie, la lăsarea întunericului, întreaga partidă, cinci sute de călăreți și peste o mie de pedeștri s-au pregătit să atace Gaza. Însă știrea a transpirat și, când se pregăteau să încalece, regele Thibaud, împreună cu marii maeștri ai celor trei Ordine și cu contele de Bretagne, și-a făcut apariția și i-a implorat, apoi le-a poruncit de-a dreptul, să se întoarcă în tabără. Henri de Bar

---

[15] *Manuscrisul Rothelin*, pp. 531–532; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 413–414.

[16] *Manuscrisul Rothelin*, pp. 533–536.

a refuzat însă să fie deturnat din drum. Acuzându-l pe rege și pe prietenii acestuia de lașitate, i-a sfidat porunca, iar cavalcada a pornit la lumina lunii. Thibaud, care bănuia adevărata forță a adversarului, n-a reușit s-o împiedice. În dimineața următoare, și-a mutat tabăra sub zidurile Ascalonului, ca să fie pe aproape, în caz de nevoie.

Contele de Bar era atât de încrezător în reușită încât atunci când a ajuns spre dimineață aproape de Gaza, și-a oprit oamenii într-o văgăună printre dune pe malul mării și le-a spus să se odihnească. Oștirea egipteană era însă mai numeroasă decât credea el, iar spionii ei mișunau peste tot. Cu greu i-a venit să creadă emirului Rukh ad-Din că adversarii se puteau comporta atât de prostește. A trimis arcași să se strecoare pe dealurile de nisip din apropiere până când francii au fost aproape înconjurați. Gautier de Jaffa a fost primul care a înțeles ce se întâmpla. A sfătuit o retragere lină, deoarece caii nu puteau fi manevrați pe nisipul adânc. El însuși a pornit spre nord, împreună cu ducele de Burgundia, iar ceilalți cavaleri din Orientul Latin l-au urmat cât de repede au putut. Henric de Bar nu a vrut însă să abandoneze oastea de pedestrași pe care o condusese în capcană, iar prietenii săi cei mai apropiați au rămas alături de el. Bătălia s-a sfârșit repede. Cu caii și trupele greu înarmate împotmolite printre dune, francii erau neputincioși. Peste o mie au fost uciși, inclusiv contele Henric. Încă șase sute au fost luați prizonieri și trimiși în Egipt. Printre aceștia se aflau contele de Montfort și poetul Philippe de Nanteuil, care și-a petrecut zilele în închisoare scriind blesteme în versuri la adresa Ordinelor, pe care, mai mult pătimaș decât rațional, le învinovățea pentru eșecul expediției fără rost.

Când fugarii au ajuns la Ascalon, Thibaud a lăsat precauția deoparte și a vrut să pornească imediat spre Gaza pentru a-și salva tovarășii. Cavalerii din Orientul Latin s-au opus însă. Ar fi fost o nebunie să riște soarta oștirii, iar musulmanii i-ar fi ucis mai degrabă pe prizonieri decât să-i piardă. Furios, Thibaud nu și-a

iertat niciodată pe deplin gazdele. Nu era totuşi nimic de făcut. Armata împuţinată s-a mişcat încet spre Acra.[17]

Între timp, an-Nasir de Kerak a răspuns atacului breton asupra caravanei musulmane atacând Ierusalimul. Oraşul Sfânt era lipsit de apărare, cu excepţia porţiunii de zid de lângă poarta Sfântului Ştefan pe care Frederic începuse să o construiască, şi un bastion recent întărit care includea Turnul lui David. Oraşul nu se afla sub suzeranitatea Acrei, ci sub cea a lui Filangieri din Tyr, iar acesta neglijase să îl doteze cu o garnizoană corespunzătoare. An-Nasir a ocupat oraşul fără dificultăţi, dar soldaţii din bastion au rezistat douăzeci şi şapte de zile, până când li s-au terminat proviziile. S-au predat pe 7 decembrie, în schimbul unui permis de liberă trecere spre ţărm. După ce a distrus fortificaţiile, inclusiv Turnul lui David, an-Nasir s-a întors la Kerak.[18]

După dezastrul de la Gaza, Thibaud şi-a mutat trupele la nord de Tripoli. Sosise un trimis al emirului de Hama, al-Muzaffar al II-lea, care se certase cu rudele sale ayubide şi era ameninţat de o coaliţie a regentului de Alep şi a prinţului de Homs. În schimbul ajutorului frânc, emirul se oferea să cedeze una sau două cetăţi şi întreţinea speranţa convertirii sale la creştinism. Thibaud a acceptat oferta fără să stea mult pe gânduri, însă înaintarea sa către Tripoli a fost de ajuns să-i sperie pe adversarii lui al-Muzaffar, iar emirul a anunţat politicos că până la urmă serviciile sale nu mai erau necesare.[19]

---

[17] *Manuscrisul Rothelin*, pp. 537–550 (relatare completă şi vie); *Gestes des Chiprois*, pp. 118–120; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 414–415; Abu Shama, II, p. 193; Maqrisi, X, p. 324 (eroare textuală relativ la dată). Poemele lui Philippe sunt citate în Rothelin, pp. 548–549.

[18] *Manuscrisul Rothelin*, pp. 529–531 plasează evenimentul înaintea bătăliei de la Gaza, dar dă numai anul; Maqrisi, X, pp. 323–324, datează capitularea pe 7 decembrie, deci după bătălia de la Gaza; Abu'l Feda dă aceeaşi dată; al-Aïni, pp. 196–197, consemnează doar anul. Putem accepta data propusă de Maqrisi.

[19] Abu'l Feda, pp.115–119 (era un nepot al lui al-Muzaffar al II-lea); Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 98, 100, 104; *Estoire d'Eracles*, II, p. 416; *Gestes des Chiprois*, pp. 120–121.

În timp ce Cruciada trena la Tripoli, Ayub s-a înstăpânit peste Egipt și un război s-a declanșat între el și Ismail de Damasc. Era evident că francii puteau face acum o afacere bună. Thibaud s-a întors grăbit spre sud și a așezat tabăra în Galileea, lângă fântânile din Sephoria. Nu a avut mult de așteptat. La începutul verii anului 1240, Ismail, îngrozit de perspectiva unei invazii concertate a lui Ayub și an-Nasir, a propus francilor o alianță defensivă. Dacă aceștia s-ar fi angajat să apere frontiera egipteană dinspre coastă și să-i furnizeze armament, el le-ar fi cedat marile cetăți Beaufort și Safed, dimpreună cu dealurile dintre ele. Templierii, care aveau acum relații financiare în Damasc, au condus negocierile și au primit ca răsplată Safedul. Supușii lui Ismail au fost însă șocați. Garnizoana din Beaufort a refuzat să încredințeze cetatea lui Balian de Sidon, fiul ultimului stăpân creștin al acesteia, iar Ismail a fost nevoit să intervină personal și să oblige castelul să se supună. Doi dintre teologii de frunte ai Damascului, inclusiv principalul predicator al Marii Moschei, au părăsit orașul dezgustați și s-au refugiat la Cairo.[20]

Neîncrederea reciprocă în împăratul Frederic făcuse ca vreme de doisprezece ani Ospitalierii și Templierii să respecte o alianță dificilă. Dar obținerea de către Templieri a Safedului a însemnat mai mult decât puteau Ospitalierii să suporte. În timp ce Thibaud se pregătea să-și unească forțele cu Ismail, între Jaffa și Ascalon, cavalerii au început negocierile cu Ayub. Raționamentul lor a câștigat în tărie când jumătate dintre oamenii lui Ismail, nemulțumiți că trebuie să colaboreze cu creștinii, au trecut în tabăra egipteană, iar aliații au fost nevoiți să bată în retragere. Ayub, al cărui obiectiv principal era înfrângerea lui Ismail, a fost încântat să aibă un pretext pentru ruperea alianței. El le-a oferit francilor în schimbul neutralității lor eliberarea prizonierilor luați la Gaza și dreptul de a ocupa și fortifica Ascalonul. Marele maestru al Ospitalierilor a semnat apoi la Ascalon înțelegerea cu reprezentantul sultanului. Pentru Ayub,

---

[20] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 417–418; *Manuscrisul Rothelin*, pp. 551–553; *Gestes des Chiprois*, p. 12; Abu'l Feda, *loc. cit.*; Maqrisi, X, p. 340; Abu Shama, II, p. 193.

momentul reprezenta un triumf diplomatic, întrucât reușise, cu costuri relativ mici pentru el, să destrame o alianță pentru obținerea căreia Ismail se umilise. Încântat să obțină eliberarea lui Amaury de Montfort și a celorlalți prieteni ai săi, Thibaud le acordase Ospitalierilor sprijinul său. Însă populația din Orientul Latin a fost nedumerită de abandonarea nerușinată a tratatului cu Damascul, aliat tradițional al creștinilor încă de pe vremea lui Saladin. Thibaud a devenit atât de nepopular încât a decis să se întoarcă în Europa. După un scurt pelerinaj la Ierusalim, a ridicat ancora la Acra la sfârșitul lunii septembrie a anului 1240. Majoritatea tovarășilor săi l-au urmat, cu excepția ducelui de Burgundia, care jurase să aștepte terminarea lucrului la fortificațiile Ascalonului, și a contelui de Nevers, care se alăturase Templierilor și nobilimii locale și alături de care se afla în tabără în apropiere de Jaffa, angajându-se să respecte înțelegerea cu Damascul și să se opună unei eventuale invazii egiptene.

Cruciada lui Thibaud nu a fost total lipsită de valoare. Beaufort, Safed și Ascalon au fost recuperate de creștini. Musulmanii au înregistrat totuși o altă dovadă de perfidie din partea francilor.[21]

Pe 11 octombrie, la câteva zile după plecarea lui Thibaud, încă un pelerin distins sosea la Acra. Richard, conte de Cornwall, era fratele regelui Henric al III-lea al Angliei, iar sora sa era soția împăratului Frederic. Avea treizeci și unu de ani și era considerat unul dintre cei mai destoinici principi ai vremii sale. Pelerinajul său avea binecuvântarea deplină a împăratului, care îl împuternicise să ia deciziile pe care le considera potrivite pentru regat.[22] Richard a fost îngrozit de anarhia găsită la sosire. Templierii și Ospitalierii se aflau aproape în conflict fățiș. Seniorii locali, cu excepția lui Gautier de Jaffa, țineau partea Templierilor; în consecință,

---

[21] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 419–420; *Manuscrisul Rothelin*, pp. 553–555; *Gestes des Chiprois*, pp. 121–122; Maqrisi, X, p. 342.

[22] Pentru Richard și cruciada sa, vezi Powicke, *King Henry III and the Lord Edward*, I, pp. 197–200. Papa îl îndemnase pe Richard să renunțe la cruciadă și să folosească banii pentru protejarea Imperiului Latin de la Constantinopol (vezi *ibid.*, p. 197, n. 2).

Ospitalierii începuseră să caute prietenia lui Filangieri și a imperialilor. Ordinul Teuton se ținea deoparte. Postase garnizoane în castelele sale siriene, dar își concentrase atenția asupra Ciliciei, unde regele armean le dăruise domenii întinse. Filangieri însuși stăpânea Tyrul și răspundea de administrarea Ierusalimului.[23]

Imediat după sosire, Richard s-a repezit spre Ascalon. Acolo a fost întâmpinat de ambasadorii sultanului egiptean, care i-au cerut să ratifice tratatul încheiat de Ospitalieri. Richard a acceptat, dar, ca să-i îmbuneze pe seniorii Orientului Latin, a insistat ca egiptenii să confirme concesiile teritoriale făcute de Ismail de Damasc și să adauge la acestea restul Galileei, inclusiv Belvoir, Muntele Tabor și Tiberiada. Ismail, care pierduse controlul Galileei de răsărit în favoarea lui an-Nasir, nu a putut împiedica aceste noi cedări teritoriale. Între timp, prizonierii de la Gaza fuseseră eliberați în schimbul musulmanilor aflați în mâinile creștinilor. Regatul a recuperat astfel vechile teritorii aflate la vest de Iordan, până spre periferia Gazei, cu excepția amenințătoare a Nablusului și a provinciei Samaria. Ierusalimul rămânea nefortificat, însă Eudes de Montbéliard, a cărui soție era moștenitoarea prințesei de Galileea, a început să repare castelul din Tiberiada, iar lucrările la Ascalon au fost încheiate. Ca guvernator al Ascalonului, Richard l-a numit pe Gautier Pennenpié, fost reprezentant al lui Filangieri la Ierusalim. Probabil la sugestia lui Richard, împăratul Frederic a trimis o solie de curtoazie sultanului Ayub. Cei doi ambasadori ai săi au fost primiți cu mare cinste și pompă la Cairo și au rămas acolo până la începutul primăverii.

Richard însuși a stat în Palestina până în mai 1241. Se purtase cu multă înțelepciune și cu mare tact și făcuse astfel încât să fie acceptat de toată lumea ca vicerege temporar al regatului.

---

[23] „Scrisoarea lui Richard" în Mathieu Paris, *Chronica Majora*, IV, p. 139. Richard însuși a stat la Acra la sediul Ospitalierilor (*Gestes des Chiprois*, p. 123). Pentru Ordinul Teuton și Cilicia, vezi Strehlke, *Tabulae Ordinis Theutonici*, pp. 37–40, 65–66, 126–127. *Gestes des Chiprois*, *loc. cit.*, pentru controlul exercitat de Frederic asupra Ierusalimului prin agentul său Pennenpié.

Împăratul era foarte mulţumit de el şi toţi cei din Orientul Latin îi regretau plecarea. S-a reîntors în Europa pentru o carieră în care se punea mari speranţe, dar care a înregistrat puţine reuşite.[24]

Ordinea stabilită de Richard de Cornwall nu a supravieţuit mult plecării acestuia. Seniorii locali au încercat să o menţină cerându-i lui Frederic să-l numească balif pe unul dintre tovarăşii săi, Simon de Montfort. Simon, a cărui soţie era sora lui Richard şi care era vărul seniorului de Toron, făcuse o impresie excelentă. Frederic a ignorat însă cererea, iar Simon s-a întors în Anglia, pentru o carieră impresionantă şi furtunoasă.[25] În Ţara Sfântă certurile au reînceput curând. Templierii au refuzat să respecte tratatul semnat de Richard cu Ayub şi în primăvara anului 1242 au atacat oraşul musulman Hebron. An-Nasir din Kerak a replicat trimiţând trupe să blocheze drumul spre Ierusalim şi să taxeze pelerinii şi negustorii aflaţi în trecere. Fapta i-a făcut pe Templieri să se îndrepte spre Jaffa, să atace şi să cucerească Nablusul pe 30 octombrie, dând foc marii moschei şi masacrând un număr mare de locuitori, inclusiv numeroşi creştini din partea locului. Ayub nu era încă pregătit de război. S-a mulţumit să trimită o armată puternică să asedieze Jaffa pentru o vreme, ca avertisment pentru viitor.[26] În regat nu exista o autoritate incontestabilă. Ordinele se comportau ca republici independente. Acra era condusă de Comună, care, oricum, nu-i putea împiedica pe Templieri şi pe Ospitalieri să se bată în stradă. Seniorii îşi vedeau de fiefurile lor, guvernându-le după bunul lor plac.

---

[24] „Scrisoarea lui Richard" în Mathieu Paris, IV, pp. 139–145; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 421–422; *Manuscrisul Rothelin*, pp. 555–556; *Gestes des Chiprois*, pp. 123–124. Nu este limpede dacă Thibaud încheiase deja un tratat cu Egiptul, pe care Richard îl ratifică (aşa cum afirmă *Gestes*, dar pasajul poate fi o interpolare) sau dacă Richard a dus la bun sfârşit negocierile începute de Thibaud. Vezi şi *Histoire des Patriarches d'Alexandrie*, pp. 342–346.

[25] Röhricht, *Regesta*, p. 286. Scrisoarea este datată 7 mai 1241. Fratele lui Simon, Amalric, era unul dintre prizonierii recent eliberaţi din Egipt.

[26] *Histoire des Patriarches*, pp. 350–351; Mathieu Paris, IV, p. 197. Este posibil să mai fi avut loc o bătălie lângă Gaza în 1242, la care Maqrisi (X, pp. 342, 348) face de două ori referire. Vezi Stevenson, *Crusaders in the East*, p. 321, n. 1.

Pentru Filangieri din Tyr, haosul părea extrem de promițător. Luase legătura în secret cu Ospitalierii din Acra și câștigase de partea sa doi dintre burghezii de marcă, Johan Vaalin și Guillaume de Conches. Într-o noapte din primăvara anului 1243, a venit de la Tyr și a fost lăsat să intre pe ascuns în Acra, gata să organizeze o lovitură de stat. Prezența sa a fost însă observată și Philippe de Montfort, seniorul de Toron, care se afla din întâmplare la Acra, a fost înștiințat. Philippe a avertizat imediat Comuna, colonia genoveză și colonia venețiană. Johan Vaalin și Guillaume de Conches au fost arestați, iar pe străzi au fost trimise patrule. Balian d'Ibelin a fost chemat de la Beirut, iar Eudes de Montbéliard din Cezareea. Filangieri și-a dat seama că pierduse ocazia, așa că s-a strecurat înapoi la Tyr. Complicitatea Ospitalierilor era evidentă. Odată ajuns, Balian a înconjurat cartierul general al Ordinului din Acra. Asediul a durat șase luni. Marele maestru, Pierre de Vieille Bride, se afla la Marqab, conducând atacuri sporadice împotriva vecinilor săi musulmani. Nu avea destui oameni să încerce să-și salveze cavalerii de la Acra. În cele din urmă, s-a împăcat cu Balian, cerându-și scuze și jurând că nu fusese implicat în complot.[27]

Pe 5 aprilie 1243, Conrad von Hohenstaufen, fiul împăratului Frederic și al reginei Yolanda, a împlinit cincisprezece ani și a atins oficial vârsta majoratului. Era de datoria sa să vină la Acra și să ia personal în stăpânire regatul. Tatăl său nu mai avea niciun drept să asigure regența. Totuși, deși tânărul rege l-a trimis imediat pe Tommaso de Acerra ca reprezentant al său, n-a dat niciun semn că s-ar îndrepta spre Răsărit. Prin urmare, seniorii au considerat că era obligația lor legală să nominalizeze ca regent următorul moștenitor legitim, Alice, regina-văduvă a Ciprului, strămătușa sa. După divorțul de Bohemund al V-lea, Alice se împăcase cu verii din familia Ibelin și în 1240, cu acordul lor, se căsătorise cu Raoul,

---

[27] *Gestes des Chiprois*, pp. 124–127; *Estoire d'Eracles*, II, p. 422; *Annales de Terre Sainte*, p. 441, plasând greșit episodul în 1243; Richard de San Germano, p. 382, vorbește despre o „răzvrătire" a Acrei împotriva împăratului în octombrie 1241.

conte de Soissons, un tânăr care avea jumătate din vârsta ei și care venise în Răsărit împreună cu regele Thibaud. O adunare a fost convocat la Acra, în palatul patriarhului, pe 5 iunie 1243, de către Balian d'Ibelin și Philippe de Montfort. Toți marii seniori erau prezenți. Biserica era reprezentată de Pierre de Sargines, arhiepiscopul Tyrului, și de episcopii regatului. Comuna și-a trimis reprezentanții, iar coloniile genoveză și venețiană, și-au trimis conducătorii. Philippe de Novara a explicat situația legală și a recomandat ca niciun omagiu să nu fie prestat regelui Conrad, câtă vreme acesta nu se prezenta în persoană, și ca până la sosirea sa regența să fie încredințată reginei Alice și soțului său. Eudes de Montbéliard a propus ca lui Conrad să i se ceară oficial să-și viziteze regatul și să nu se întreprindă nimic până la primirea unui răspuns. Dar familia Ibelin nu vedea rostul unei așteptări. Punctul ei de vedere a precumpănit. Adunarea a jurat credință reginei Alice și lui Ralph, păstrând drepturile regelui Conrad.[28]

Decizia l-a lipsit pe Filangieri de rămășița de autoritate care-i făcuse pe seniori să ezite să atace Tyrul. Odată cu numirea lui Thomas de Acerra, el tocmai fusese convocat înapoi în Italia de către împărat și lăsase orașul sub conducerea fratelui său Lothar. Pe 9 iunie, adunarea de la Acra i-a poruncit lui Lothar să predea Tyrul regenților. Când acesta a refuzat, Balian d'Ibelin și Philippe de Montfort, secondați de contingente venețiene și genoveze, au atacat orașul. Lothar și-a pus speranța în zidurile puternice ale orașului, care îl sfidaseră cu succes pe Saladin însuși. Dar locuitorii cetății erau sătui de Filangieri, așa că s-au oferit să deschidă poarta Măcelarilor, aflată în apropierea mării. În noaptea de 12 iunie, Balian și oamenii săi s-au furișat printre stânci până la intrarea

---

[28] *Gestes des Chiprois*, pp. 128–130 (relatare a lui Philippe de Novara, care pretinde că ar fi organizat evenimentul); *Estoire d'Eracles*, II, p. 240; Amadi, pp. 190–191; *Assises*, II, p. 399; Tafel-Thomas, *Urkunden*, II, pp. 351–389 (relatare scrisă de un martor ocular venețian, Marsiglio Giorgio). Philippe afirmă că pisanii au fost și ei reprezentați, fapt puțin probabil dată fiind prietenia lor cu împăratul și nemenționat altundeva. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, pp. 71–73.

ascunsă și au fost lăsați să se infiltreze. Ei au deschis apoi porțile principale pentru aliații lor. Odată ocupate casele Ospitalierilor și ale Cavalerilor Teutoni, orașul a fost al lor, cu excepția fortăreței, spre sud, unde se retrăsese Lothar. Fortăreața era impresionantă și vreme de patru săptămâni imperialii au reușit s-o apere. Ghinionul a făcut însă ca nava care-l ducea în Italia pe Riccardo Filangieri să fie silită de vremea rea să se întoarcă. Riccardo a debarcat în port fără să bănuiască nimic și a căzut direct în mâinile adversarilor. Aceștia l-au dus legat până la porțile citadelei și au amenințat că-l vor spânzura dacă garnizoana nu se predă. Lothar a refuzat să se predea până când a văzut cum se strânge funia în jurul gâtului fratelui său; atunci a acceptat condițiile ușoare impuse de învingători. Fraților li s-a permis să plece cu bunurile lor. Lothar s-a retras la Tripoli, unde Bohemund al V-lea l-a primit cum se cuvine. I s-a alăturat acolo Thomas de Acerra. Conștiincios, Riccardo s-a întors la stăpânul său imperial, care l-a aruncat imediat în închisoare. Odată plecați cei doi Filangieri, Ierusalimul și Ascalonul au trecut oficial împreună cu Tyrul în mâinile regenților.

Încrezător, Raoul de Soissons se așteptase ca stăpânirea asupra orașului cucerit să fie încredințată regenților. Philippe de Montfort dorea însă Tyrul pentru sine, ca să-și rotunjească fieful de la Toron, iar Ibelinii i-au acordat sprijinul lor. Când Raoul a cerut supărat orașul, nobilii i-au răspuns amuzați și cu cinism că vor avea grijă de oraș până când aveau să fie siguri cui îi aparținea el de fapt. Dintr-odată, Raoul a înțeles că fusese văzut ca lider doar cu numele. Umilit și dezgustat, a părăsit imediat Țara Sfântă și s-a întors în Franța. Regina Alice, pe care cei cincizeci de ani de viață o învățaseră să aibă răbdare, a rămas regentă până la moartea ei, survenită în 1246.[29]

Triumful marilor seniori însemna triumful politicii externe a Templierilor în detrimentul celei a Ospitalierilor. Negocierile cu

---

[29] *Gestes des Chiprois*, pp. 130–136; *Estoire d'Eracles*, II, p. 420; Tafel-Thomas, *loc. cit.* (venețienii nu au primit recompense din cauza lor); *Assises*, II, p. 401. În mod legal, un regent nu avea niciun drept asupra vreunei fortărețe.

Curtea de la Damasc au fost reluate. Ayub al Egiptului se certase recent cu an-Nasir din Kerak și era îngrijorat de retragerea francilor. Când Ismail al Damascului, cu acordul lui an-Nasir, s-a oferit să cheme din zona Templului din Ierusalim preoții musulmani a căror prezență acolo fusese garantată de Frederic al II-lea, Ayub a făcut pe dată aceeași ofertă. Manevrându-i cu pricepere pe principii musulmani unul împotriva celuilalt, Templierii, care gestionau tranzacția, au obținut acordul tuturor părților ca zona să fie redată cultului creștin. Marele maestru, Armand de Périgord, a scris entuziasmat în Europa la sfârșitul anului 1243 ca să descrie fericitul rezultat și să anunțe că Ordinul era acum ocupat să refacă fortificațiile Orașului Sfânt. Acesta a fost ultimul triumf diplomatic al Orientului Latin.[30]

Împăratul Frederic i-a scris mai degrabă cu acreală lui Richard de Cornwall, glosând pe marginea disponibilității Ordinului de a încheia o alianță cu musulmanii, deși îl criticaseră pentru același lucru.[31]

Succesul le-a dat încredere Templierilor. Când în primăvara anului 1244 a izbucnit războiul între Ayub și Ismail, cavalerii i-au convins pe seniori să intervină de partea celui din urmă. An-Nasir din Kerak și tânărul principe de Homs, al-Mansur Ibrahim, i se alăturaseră amândoi lui Ismail. Al-Mansur Ibrahim a venit chiar în persoană la Acra pentru a parafa alianța și pentru a le oferi francilor, din partea aliaților, o parte din Egipt, odată ce Ayub avea să fie înfrânt. Prințul musulman a fost primit cu mari onoruri. Templierii au asigurat cea mai mare parte a spectacolului.[32]

Ayub nu avea totuși să fie învins așa de ușor. Își găsise aliați mult mai eficienți decât francii. De la moartea regelui lor Jelal ad-Din, turcii din Horezm rătăceau prin Jezireh și Siria de Nord, jefuind și devastând totul în cale. O coaliție a principilor sirieni Ayubizi

---

[30] Abu'l Feda, p. 122; Maqrisi, X, pp. 355–357; al-Aïni, pp. 197; Mathieu Paris, IV, pp. 289–298.

[31] Mathieu Paris, IV, p. 419.

[32] Joinville (ed. de Wailly), p. 290.

încercase să-i aducă sub control în 1241 și le administrase o înfrângere dureroasă nu departe de Edessa. Dar horezmienii își stabiliseră apoi cartierul general în regiunea dintre Edessa și Harran și erau încă dispuși să-și vândă serviciile.[33] Ayub fusese în legătură cu ei de ceva vreme, iar acum i-a invitat să invadeze teritoriul controlat de Damasc și Palestina.[34]

În iunie 1244, călăreții horezmieni, în număr de zece mii, s-au năpustit în teritoriul Damascului, prădând ținutul și pârjolind satele. Damascul era prea puternic ca să-l atace, așa că au intrat în Galileea, pe lângă orașul Tiberiada, pe care l-au cucerit, și spre sud prin Nablus către Ierusalim. Francii au realizat brusc pericolul. Patriarhul nou ales, Robert, s-a îndreptat grăbit spre oraș împreună cu marii maeștri ai Templierilor și Ospitalierilor. Au întărit garnizoana așezată în fortificațiile abia reconstruite de Templieri, dar nu au îndrăznit să rămână acolo. Pe 11 iulie, turcii au intrat în oraș. S-au dat lupte de stradă, însă atacatorii și-au croit drum până la mănăstirea armenească a Sfântului Iacov și au măcelărit călugării și maicile. Guvernatorul franc a fost ucis în timpul unei incursiuni în afara fortăreței, împreună cu preceptorul Ospitalierilor. Garnizoana a rezistat însă. Niciun ajutor n-a venit din partea francilor, prin urmare au apelat la cel mai apropiat aliat musulman, an-Nasir din Kerak. An-Nasir nu-i plăcea pe creștini și necesitatea unei alianțe cu ei îl nemulțumea. În consecință, după ce a trimis câteva detașamente care i-au convins pe horezmieni să acorde garnizoanei un salvconduct spre țărm dacă preda citadela, s-a disociat de soarta acesteia. Pe 23 august, în jur de șase mii de creștini, bărbați, femei și copii, au părăsit orașul, lăsându-l pe seama horezmienilor. În timp ce înaintau spre Jaffa, unii au privit înapoi și au văzut steaguri frânce fluturând pe turnuri. Gândindu-se că au ajuns cumva ajutoare, mulți au insistat să se întoarcă în oraș, dar au căzut într-o ambuscadă sub zidurile cetății.

---

[33] Abu'l Feda, p. 119; Kemal ad-Din (trad. Blochet), VI, pp. 3–6, 13. Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 648–649; Grousset, *Histoire des Croisades*, III, pp. 410–411.

[34] Maqrisi, X, p. 358. Frederic al II-lea, scrisoare în Mathieu Paris, IV, p. 301, îi acuză pe seniorii din Orientul Latin că ar fi provocat această alianță.

Circa două mii de oameni şi-au găsit pieirea. Restul au fost atacaţi de tâlhari arabi, în vreme ce se îndreptau spre mare. Doar trei sute au ajuns la Jaffa.

Ierusalimul a fost astfel pierdut de franci. Aproape şapte secole aveau să treacă până ce o armată creştină avea să intre din nou pe porţile sale. Cuceritorii nu au arătat milă oraşului. Au pătruns în Biserica Sfântului Mormânt. Câţiva preoţi latini bătrâni refuzaseră să părăsească oraşul şi slujeau liturghia. Au fost ucişi, ca de altfel şi preoţii locali ce se aflau acolo. Osemintele regilor Ierusalimului au fost scoase din morminte, iar bisericii i s-a dat foc. Case şi magazine din oraş au fost jefuite, iar bisericile arse. Apoi, când întregul oraş a fost pustiit, invadatorii au plecat să se alăture oştirii egiptene la Gaza.[35]

În vreme ce turcii din Horezm cuceream Ierusalimul, cavalerii din Orientul Latin se adunau lângă Acra. Oştirile venite de la Homs şi Damasc sub comanda lui al-Mansur Ibrahim de Homs li s-au alăturat aici, iar an-Nasir a adus oştirea Kerakului. Pe 4 octombrie 1244, forţele aliate au pornit spre sud, urmând drumul de coastă. Deşi an-Nasir şi beduinii săi se ţineau deoparte, între oamenii săi, franci şi oamenii lui al-Mansur Ibrahim exista o camaraderie desăvârşită. Armata creştină era cea mai mare armată pe care Orientul Latin o mobilizase de la ziua fatală a Hattinului. Şase sute de călăreţi laici erau conduşi de Philippe de Montfort, senior de Toron şi Tyr, şi de Gautier de Brienne, conte de Jaffa. Templierii şi Ospitalierii trimiseseră fiecare peste trei sute de cavaleri, sub comanda marilor maeştri Armand de Périgord şi Guillaume de Châteauneuf. Era prezent şi un detaşament al Ordinului Teuton. Bohemund al Antiohiei îşi trimisese verii, Jean şi Guillaume de Batrun, şi Jean de Ham, conetabil de Tripoli. Patriarhul Robert însoţea personal oştirea, împreună cu arhiepiscopul Tyrului şi cu Raoul, episcopul Ramlei. Exista un număr proporţional de sergenţi

---

[35] *Chronicle of Mailros* (Melrose), pp. 159–160; Mathieu Paris, IV, pp. 308, 338–340; *Manuscrisul Rothelin*, pp. 563–565; Maqrisi, X, pp. 358–359; al-Aïni, p. 198.

și de pedestrași. Trupele aflate sub comanda lui al-Mansur Ibrahim erau probabil mai numeroase, dar mai ușor înarmate. După câte se pare, an-Nasir a adus cavalerie beduină.

Armata egipteană se afla înaintea Gazei, sub comanda tânărului emir mameluc Rukh ad-Din Baibars. Era compusă din cinci mii de soldați egipteni de elită și de hoarda de horezmieni. Armatele adverse s-au întâlnit pe 17 octombrie în satul Herbiya, sau La Forbie, situat în câmpia nisipoasă aflată la câțiva kilometri nord-est de Gaza. Aliații au ținut în grabă un consiliu de război. Al-Mansur Ibrahim era de părere că trebuiau să rămână pe loc și să-și fortifice tabăra împotriva unui eventual atac turcesc. Socotea că turcii aveau să devină din ce în ce mai nerăbdători. Nu le plăcea să atace o poziție întărită, iar armata egipteană nu putea ataca fără ei. Cu noroc, întreaga armată egipteană s-ar fi putut retrage curând spre Egipt. Mulți dintre creștini au fost de acord cu el, însă Gautier din Jaffa a solicitat nerăbdător un atac imediat. Forțele aliaților erau superioare ca număr; exista șansa glorioasă de a distruge amenințarea turcă și de a-l umili pe Ayub. Gautier și-a impus punctul de vedere și întreaga armată a pornit la atac. Francii ocupau flancul drept. Urmau apoi în centru damaschinii și soldații din Homs, în vreme ce an-Nasir ocupa flancul stâng.

În timp ce trupele egiptene făceau față atacului francilor, turcii i-au atacat pe aliații musulmani ai acestora. Al-Mansur Ibrahim și oamenii săi din Homs le-au ținut piept, însă trupele din Damasc nu au putut opune rezistență. S-au întors și au fugit, și împreună cu ele și an-Nasir și oastea sa. În vreme ce al-Mansur Ibrahim și-a croit drum de scăpare, turcii s-au întors și s-au năpustit asupra flancului creștinilor, împingându-i spre regimentele egiptene. Francii au luptat cu curaj, dar în zadar. În câteva ore, întreaga lor oștire a fost distrusă. Printre cei care-și pierduseră viața se numărau marele maestru al Templului și mareșalul său, arhiepiscopul de Tyr, episcopul de Ramla și cei doi tineri seniori de Batrun. Contele de Jaffa, marele maestru al Ospitalierilor și Conetabilul de Tripoli au fost luați prizonieri. Philippe de Montfort și patriarhul au scăpat și s-au întors la Ascalon, unde li s-au alăturat cavalerii supraviețuitori,

treizeci şi trei de Templieri, douăzeci şi şase de Ospitalieri şi trei Teutoni. Împreună au pornit pe mare spre Jaffa. Numărul morţilor a fost estimat la nu mai puţin de 5 000, fiind probabil mult mai mare. Opt sute de prizonieri au fost duşi în Egipt.[36]

Armata victorioasă s-a îndreptat imediat spre Ascalon, a cărui apărare era asigurată acum de Ospitalieri. Fortificaţiile şi-au dovedit valoarea. Atacurile egiptenilor au eşuat, iar ei au întărit paza, aducând corăbii din Egipt ca să supravegheze ţărmul. Între timp, turcii se grăbeau spre Jaffa împreună cu contele prizonier, ameninţând să-l spânzure dacă garnizoana refuza să se predea. Acesta le-a strigat însă oamenilor săi să reziste. Fortificaţiile erau prea puternice pentru turci. S-au retras, luând cu ei prizonierul căruia îi cruţaseră viaţa. Contele a murit mai târziu în captivitate, în urma unei dispute cu un emir egiptean cu care juca şah.[37]

Dezastrul de la Gaza i-a deposedat pe francі de toate câştigurile precare aduse pe cale diplomatică în decursul ultimelor decenii. Este greu de crezut că Ierusalimul şi Galileea ar fi rezistat unui atac musulman serios, dar pierderile de vieţi suferite au făcut ca Orientul Latin să fie incapabil să apere altceva decât regiunile de coastă şi câteva dintre cele mai puternice castele de pe continent. Numai la Hattin fuseseră mai mari pierderile înregistrate. Exista totuşi o diferenţă între Hattin şi Gaza. Învingătorul din prima bătălie, Saladin, era deja stăpân peste toată Siria şi peste Egipt. Ayub al Egiptului trebuia să-şi înfrângă rivalul de la Damasc înainte a se încumeta să-i alunge pe creştini. Această întârziere a salvat Orientul Latin.

Turcii din Horezm speraseră ca Ayub să-i aşeze în ţinuturi bogate din Egipt drept răsplată pentru ajutorul acordat. Dar acesta a refuzat să le permită să treacă frontiera şi a postat trupe acolo ca să se asigure că aceştia rămân în Siria. S-au întors să jefuiască Palestina, ajungând până în suburbiile Acrei, apoi li s-au alăturat

---

[36] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 427–431; *Manuscrisul Rothelin*, pp. 562–566; *Gestes des Chiprois*, pp. 145–146; *Chronicle of Mailros*, pp. 159–160; Joinville, pp. 293–295; Mathieu Paris, IV, pp. 301, 307–311; Maqrisi, X, p. 360; Abu Shama, II, p. 193.

[37] Joinville, *loc. cit.*; Amadi, pp. 201–202.

egiptenilor la asediul Damascului. Oştirea egipteană, condusă de emirul Mu'in ad-Din, a înaintat prin Palestina centrală, ocupând toate teritoriile stăpânite la vest de Iordan de an-Nasir de Kerak, şi a ajuns în cele din urmă în faţa Damascului în aprilie 1245. Asediul a durat şase luni. Ismail al Damascului distrusese digurile care zăgăzuiau râul Barada şi zona de dinaintea zidurilor oraşului devenise o mlaştină de nepătruns. Blocada dură exercitată de egipteni a stârnit însă repede nemulţumiri printre negustori şi comercianţi. La începutul lunii octombrie, Ismail cădea la înţelegere. Ceda Damascul în schimbul unui principat vasal care cuprindea Baalbek şi Hauran. Dar turcii rămâneau în continuare nerăsplătiţi. În consecinţă, ei au decis să abandoneze cauza lui Ayub şi la începutul anului 1246 şi-au oferit serviciile lui Ismail. Cu ajutorul lor, acesta s-a întors la Damasc şi a început să asedieze oraşul. Sperase ca alţi prinţi ayubizi să i se alăture împotriva lui Ayub, însă aceştia nu-i sufereau deloc pe horezmieni. Regentul de Alep şi principele de Homs, cu sprijinul finaanciar al lui Ayub, au trimis o oştire în ajutorul Damascului. Ismail şi aliaţii săi au ridicat asediul şi s-au îndreptat spre nord. Au întâlnit armata trimisă împotriva lor la începutul lunii mai, undeva pe drumul care ducea de la Baalbek la Homs. Ismail a suferit o înfrângere grea, iar horezmienii au fost aproape anihilaţi. Cei care au supravieţuit şi-au croit drum spre Răsărit, spre a se alătura mongolilor, în timp ce liderul lor era înfăţişat în triumf ca trofeu de război pe străzile Alepului. Întreaga lume arabă s-a bucurat de dispariţia lor. Stăpânirea lui Ayub asupra Damascului a fost confirmată. Ismail a fost încă o dată trimis la Baalbek şi Ayubizii din nord au recunoscut suzeranitatea lui Ayub. Acesta se putea concentra acum din nou asupra francilor.[38]

Pe 17 iunie 1247, o armată egipteană captura Tiberiada şi castelul său, pe care Eudes de Montbéliard îl reconstruise recent. Muntele Tabor şi castelul Belvoir au fost ocupate la scurtă vreme după aceasta. Oştirea a trecut apoi la asediul Ascalonului.

---

[38] Ibn Khallikan, III, p. 246; Maqrisi, X, pp. 361–365; Abu Shama, II, p. 432; *Estoire d'Eracles*, II. p. 432.

Fortificațiile construite de Hugues de Burgundia erau în bună stare, iar apărarea era asigurată de o garnizoană puternică alcătuită din Ospitalieri. Ajutor suplimentar fusese solicitat de la Acra și din Cipru. Regele Henric al Ciprului a trimis pe dată spre Acra un escadron de opt galioane și o sută de cavaleri sub conducerea seneșalului său, Balduin d'Ibelin. La Acra, Comuna, cu ajutorul coloniștilor italieni, echipase alte șapte galere și cincizeci de vase mai ușoare. Egiptenii aduseseră o flotă de douăzeci și una de galere, care bloca orașul și care a pornit în întâmpinarea creștinilor. Până să întâlnească flota dușmană, galerele egiptene au fost surprinse de o neașteptată furtună mediteraneeană. Multe dintre nave au fost împinse spre țărm și au naufragiat; supraviețuitorii au navigat înapoi spre Egipt. Flota creștină a putut astfel să navigheze liberă spre Ascalon, să-i reaprovizioneze garnizoana și să debarce cavalerii. Vremea rea a continuat însă, iar corăbiile nu au putut rămâne în portul neprotejat al orașului. S-au întors la Acra și au lăsat Ascalonul în voia sorții. Armata asediatoare fusese stânjenită de lipsa lemnului pentru mașinile de asediu, de aceea naufragiul flotei sale, risipite de-a lungul țărmului, le oferea tot materialul de care aveau nevoie. Un uriaș berbece de asalt a deschis o cale de acces prin ziduri până în citadelă, iar pe 15 octombrie oștirea egipteană a pătruns înăuntru. Apărătorii au fost luați prin surprindere. Majoritatea au fost uciși pe loc, restul fiind luați prizonieri. La porunca sultanului, fortăreața a fost distrusă și lăsată în paragină.[39] Ayub nu a profitat de victorie. A vizitat Ierusalimul, ordonând ca zidurile sale să fie reconstruite, și apoi și-a așezat Curtea la Damasc. Se afla acolo în iarna anului 1248 și în primăvara anului 1249, toți prinții musulmani ai Siriei venind să i se închine.[40]

În regatul micșorat al Orientului Latin, în pofida pierderilor și a lipsei unei autorități centrale, domnea liniștea. Regina Alice

---

[39] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 432–435; *Gestes des Chiprois*, p. 146; *Annales de Terre Sainte*, p. 442; al-Aïni, p. 200; Maqrisi, X, p. 315.

[40] Ibn Khallikan, *loc. cit.*

murise în 1246, iar regența trecuse pe seama următorului moștenitor, fiul său regele Henric al Ciprului, după o serie de proteste din partea surorii sale vitrege, prințesa văduvă Melisenda a Antiohiei. Regele Henric, care se remarca în special prin enorma sa corpolență, nu era omul care să-și proclame drepturile.[41] L-a numit pe Balian d'Ibelin ca balif al său și a întărit stăpânirea lui Philippe de Montfort asupra Tyrului. Când Balian a murit, în septembrie 1247, a fost urmat în funcția de balif de fratele său Jean d'Arsuf, iar ca senior al Beirutului de fiul său, un alt Jean.[42]

Mai departe spre nord, Bohemund al V-lea al Antiohiei și Tripoli a încercat să se țină cât mai departe de preocupările vecinilor săi. Influența soției sale italiene, Lucienne de Segni, l-a menținut în relații bune cu papalitatea, însă numărul mare al rudelor romane și al prietenilor invitați de aceasta în Răsărit i-a iritat pe seniorii săi și avea să-i provoace necazuri mai târziu. Probabil la cererea papei trimisese el un detașament în bătălia dezastruoasă de la Gaza. În același timp, a păstrat relații amicale cu Frederic al II-lea și le-a acordat azil la Tripoli lui Lothar Filangieri și Thomas de Acerra, spre nemulțumirea papei, deși le refuzase ajutorul activ. Cearta sa cu regatul armean a durat vreme de câțiva ani. A încercat în van să-l convingă pe papă să aranjeze divorțul tinerei moștenitoare a familiei Rupen, Isabella, și noul rege Hethum, pentru a-l deposeda pe Hethum de drepturile sale la tron. Roma le interzisese însă expres atât lui, cât și lui Henric al Ciprului să-i atace pe armeni, iar în ceea ce-l privea pe Hethum, acesta era prea ocupat să respingă atacurile marelui sultan selgiucid, Kaikhosrau, ca să fie agresiv. Căsătoria surorii lui Hethum, Stephanie, cu

---

[41] *Gestes des Chiprois*, p. 146 – un rezumat mai degrabă denaturat al rezoluției; Röhricht, *Regesta*, pp. 315–316; Inocențiu al IV-lea, *Registres* (ed. Berger), nr. 4427, II, p. 60. Papa îl însărcinase pe Eudes de Châteauroux să investigheze pretențiile emise de Melisenda; ulterior, aceste pretenții au fost abandonate. Vezi Röhricht, *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, p. 873, n. 3.

[42] *Annales de Terre Sainte*, p. 442; Amadi, p. 198.

Henric al Ciprului, survenită în 1237, a creat premisele unei reconcilieri generale.[43]

Bohemund exercita un control scăzut asupra Ordinelor Militare stabilite în posesiunile sale, dar acestea deveniseră mai prudente. În încercarea de a face pace cu Comuna din Antiohia, cu puternica ei componentă grecească, papalitatea și-a schimbat, după câte se pare cu acordul lui Bohemund, politica față de Biserica Ortodoxă de acolo. În mod evident, era imposibil ca grecii și latinii să fie uniți într-o singură Biserică. Drept urmare, Honorius al III-lea le-a oferit grecilor o biserică autonomă, cu propria ierarhie și cu propriul ritual, atâta vreme cât patriarhul grec recunoștea autoritatea supremă a Romei. Clerul grec a refuzat oferta, încurajat poate în secret de Bohemund, care considera că o ierarhie grecească independentă era mai maleabilă, iar patriarhul Simeon a plecat degrabă la sinodul antilatin convocat la Nymphaeum de împăratul de la Niceea, unde papa a fost excomunicat. Însă, după moartea lui Simeon în 1240, urmașul său David, la numirea căruia prințesa Lucienne se poate să fi jucat un rol, s-a arătat dispus să înceapă negocieri. În 1245, papa Inocențiu al IV-lea l-a trimis în Răsărit pe franciscanul Lorenzo de Orta, cu instrucțiuni ca grecii care recunoșteau suzeranitatea ecleziastică papală să fie peste tot pe picior de egalitate cu latinii. Trebuiau doar să se supună superiorilor latini acolo unde exista un bun precedent istoric pentru aceasta. Patriarhul era invitat să trimită o misiune la Roma, pe cheltuiala papei, care să discute punctele controversate. David a acceptat aceste condiții. Cam în aceeași vreme, patriarhul latin Albert, care nu era pe deplin mulțumit cu aranjamentele, s-a dus în Franța să participe la lucrările Conciliului de la Lyon, unde și-a găsit sfârșitul. Următorul patriarh latin, Opizon Fieschi, nepotul papei, nu a fost numit decât în 1247 și a ajuns la Antiohia anul următor. Între timp, David era singurul patriarh din Antiohia. La moartea lui David însă, survenită la o dată necunoscută, succesorul acestuia, Euthymius,

[43] Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 650–652.

a respins autoritatea papală, motiv pentru care a fost excomunicat de Opizon și alungat din oraș.[44]

O mare parte a Bisericii Iacobite recunoscuse deja primatul Romei. În 1237, patriarhul iacobit Ignatius al Antiohiei, în timpul unei vizite la Ierusalim, participase la o procesiune latină și a primit un veșmânt dominican, după ce făcuse o mărturisire de credință ortodoxă. La întoarcerea în Antiohia, a luat cu el o bună parte a clerului său, iar latinilor li se spunea oficial că se pot spovedi unor preoți iacobiți, atunci când confesori latini nu existau. În 1245, un emisar papal, André de Longjumeau, l-a vizitat pe Ignatius la Mardin, unde se afla reședința principală a acestuia, și a negociat condițiile unirii. Ignatius era dispus să accepte o formulă verbală referitoare la doctrină și autoritatea administrativă sub suzeranitatea directă a Romei. Din nefericire însă, Ignatius vorbea numai în numele unei facțiuni a Bisericii Iacobite. Exista deja un conflict între iacobiții din nordul Siriei și cei din provinciile răsăritene și de sud, iar cei din urmă nu erau de acord cu unirea. Prin urmare, câtă vreme a trăit Ignatius, credincioșii săi au rămas fideli latinilor. După moartea sa, survenită în 1252, s-a stârnit o dispută cu privire la succesiune. Candidatul pro-latin, Jean de Alep, a triumfat pentru o vreme, dar a considerat că prietenii săi franci nu-l sprijiniseră suficient, în vreme ce rivalul său, Dionisie, care până la urmă avea să-i ia locul, le era ostil. Doar o mică parte a Bisericii, cu sediul la Tripoli, păstra unirea.[45]

Eforturile în vederea unirii fuseseră depuse cu precădere de călugării predicatori, dominicani și franciscani, care începuseră să fie activi în Orient imediat după întemeierea Ordinelor lor. În regatul micșorat al Ierusalimului nu aveau perspective prea mari, însă erau deosebit de activi în patriarhia Antiohiei, patriarhul

---

[44] *Ibid.*, pp. 684–685; *Regesta Honorii Papae III*, nr. 5567, 5570, II, p. 352. Toate datele provin din surse papale, deși Bar Hebraeus (trad. Budge, p. 445) vorbește despre călătoria lui Euthymius la Curtea mongolă. Vezi și „Lettre des Chrétiens de Terre Sainte à Charles d'Anjou", în *Revue de l'Orient Latin*, II, p. 213.

[45] Cahen, *op. cit.*, pp. 681–684, cu referințe bibliografice.

Albert fiind protectorul lor devotat. Treptat, ei i-au înlocuit pe preoții de mir în diocezele împrăștiate ale patriarhiei. Relațiile patriarhilor cu nou-înființatul Ordin monahal al Cistercienilor erau mai puțin fericite.

Petru al II-lea, el însuși un fost abate cistercian, îi instalase în două mănăstiri, Sfântul Gheorghe din Jubin, lângă Antiohia, și Belmont, lângă Tripoli. Numeroase scandaluri au izbucnit însă în timpul pastoratului lui Albert și a fost necesar să se facă apel în repetate rânduri la Roma pentru ca ordinea să fie reinstaurată în mănăstiri, iar autoritatea patriarhului să fi recunoscută.[46]

Personal, Bohemund al V-lea acorda puțin interes acestor întâmplări. Vizita arareori Antiohia, Curtea sa fiind la Tripoli. Cât despre regat, diferitele elemente aflate în stăpânirea sa s-au separat, salvate fiind de la dispariție de certurile dintre Ayubizi și de apariția unei puteri noi și teribile care începea să agite lumea musulmană, Imperiul Mongol.

[46] *Ibid.*, pp. 668–671, 680–681.

Cartea a III-a

MONGOLII ŞI MAMELUCII

I

SOSIREA MONGOLILOR

„Iar carele lui asemenea unei furtuni; caii lui sunt mai sprinteni decât vulturii; vai nouă, că, iată, pierim!"
Ieremia, 4:13

În anul 1167, cu 20 de ani înainte de recucerirea Ierusalimului de către Saladin în favoarea islamului, la mare depărtate, pe malul râului Onon, în nord-estul Asiei, venea pe lume băiatul unei căpetenii mongole, Yesugai, şi al soţiei acestuia, Höelün. Copilul a fost numit Temugin, dar a rămas în istorie sub numele de Genghiz-han.[1] Mongolii erau un grup de triburi ce trăiau pe

[1] Pentru întreaga carieră a lui Genghiz-han vezi Howorth, *History of the Mongols*, vol. I, pp. 27–115; Grousset, *L'Empire Mongol, 1ère phase*, pp. 35–242, şi *L'Empire des Steppes*, pp. 243–315; Martin, *Chingis Khan and his Conquest of Northern China*, passim. Principalele surse originale sunt *Yüan Ch'ao Pi Shih* (Istoria oficială a mongolilor) şi *Yüan Shing Wu Ch'in Cheng Lu*, ambele scrise în limba mongolă şi traduse în chineză. Textul mongol al primei cronici a fost reconstituit şi publicat (cu litere latine), şi tradus parţial în limba franceză, de către Pelliot, *L'Histoire Secrète des Mongols*, şi Rashid ad-Din, *Jami at-Tarâwîkh*, în limba persană (publicată parţial în traducere de către Quatremère; întregul text a fost publicat în traducere rusă de către Berezin). Diferite texte mongole

Amurul superior, aflaţi în permanent conflict cu vecinii lor de la răsărit, tătarii. Bunicul lui Yesugai, Kabul-han, îi unise într-o confederaţie liberă, dar regatul s-a destrămat după moartea lui, iar împăratul Taizong Jin al Chinei de nord îşi stabilise supremaţia asupra întregii regiuni. Yesugai a moştenit doar o mică parte din vechea confederaţie, dar şi-a sporit puterea şi reputaţia prin cucerirea unor triburi de tătari şi prin intervenţia în treburile vecinilor săi nemijlociţi, mai civilizaţii hani ai keraiţilor [kara-tătarilor].

Keraiţii, un popor turcic seminomad, locuiau regiunea din jurul râului Orhon, în Mongolia modernă. La începutul veacului al XI-lea, suveranul lor se convertise la nestorianism, urmat fiind de majoritatea supuşilor săi. Astfel, keraiţii au intrat în contact cu turcii uiguri, de asemenea nestorieni în mare parte. Uigurii dezvoltaseră o cultură sedentară pe valea râului Tarim şi în depresiunea Turfan şi creaseră un alfabet pentru limba turcică, derivat din literele siriace. Iniţial, religia lor dominantă fusese maniheismul, dar maniheii începuseră să devină budişti sub influenţă chineză. Puterea uigurilor se afla în declin, dar civilizaţia lor s-a extins şi asupra keraiţilor şi a turcilor naimani, a căror ţară se afla la mijloc.[2]

În jurul anului 1170, a murit hanul kerait Qurjakuz, fiul lui Mergus-han, iar fiul său, Toghrul, a trebuit să înfrunte opoziţia fraţilor şi a unchiului său pentru a dobândi succesiunea la putere. În aceste războaie fratricide, Toghrul s-a bucurat de sprijinul lui Yesugai, cu care s-a înfrăţit prin jurământ. Prietenia cu Toghrul i-a conferit lui Yesugai o poziţie superioară în sânul căpeteniilor mongole, dar nu a reuşit să profite de ea din plin şi să devină han.

şi chinezeşti despre Genghiz-han sunt publicate şi traduse în limba germană de Haenisch, „Die Letzten Feldzüge Cingis Hans und Sein Tod", în *Asia Major*, vol. IX. Pentru data naşterii, vezi Grousset, *L'Empire Mongol*, p. 53, nota 3.

[2] Pentru diferitele triburi turco-mongole, vezi Howorth, *op. cit.*, pp. 19–26; Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 1–32; Martin, *op. cit.*, pp. 48–58; Pelliot, „Chrétiens d'Asie Centrale et d'Extrême Orient", în *T'oung Pao*, vol. XI. Pentru uiguri: Bretschneider, *Mediaeval Researches from Eastern Asian Sources*, I, pp. 236–263.

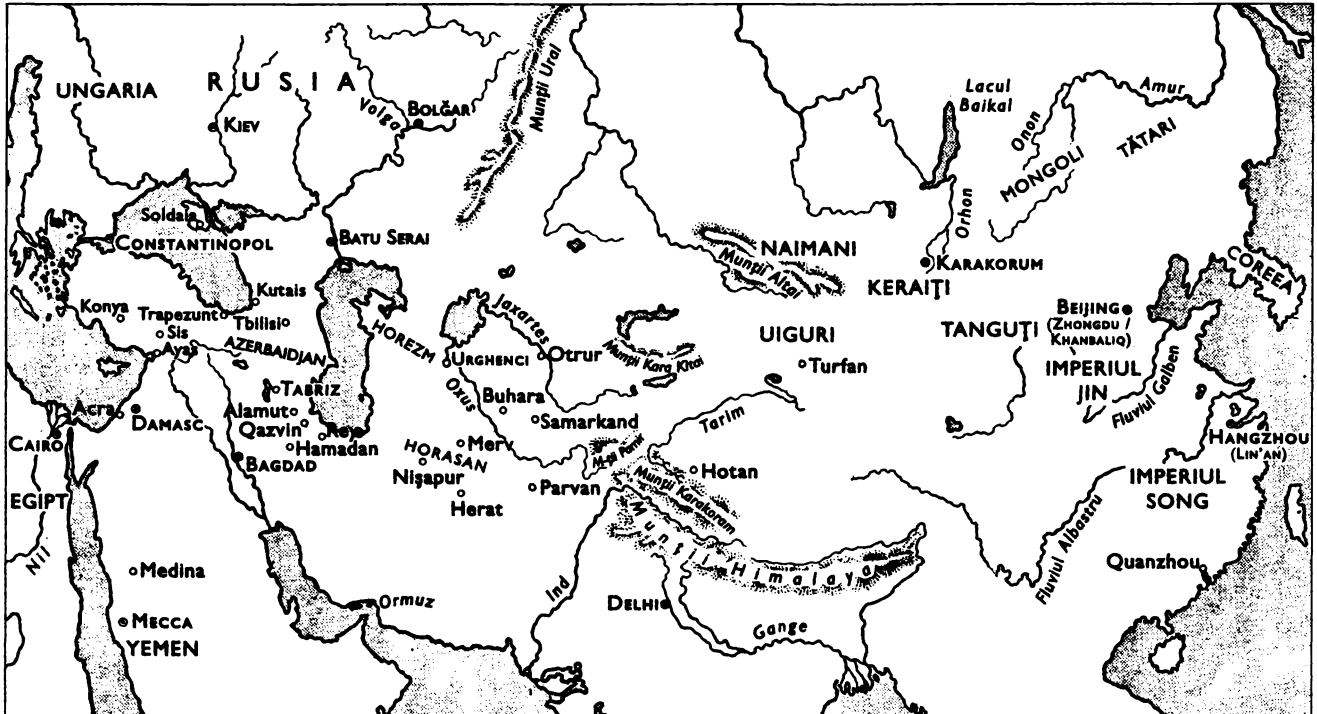

Imperiul Mongol

Yesugai a murit otrăvit de niște tătari nomazi, cu care se așezase la cină. Fiul său cel mai mare, Temugin, avea 9 ani.[3]

Văduva lui Yesugai, Höelün, a păstrat prin eforturile ei autoritatea tinerei căpetenii asupra triburilor tatălui său, dar copilăria lui Temugin a fost una furtunoasă. De mic a dovedit calități de lider și s-a arătat nemilos față de rivali, chiar și față de cei din familie. În timpul luptelor duse pentru hegemonia asupra mongolilor, Temugin a fost prizonier o vreme în mâinile tribului Tayichiut, iar soția lui, Börke, a fost ținută captivă timp de câteva luni de către turcii merchiți de pe lacul Baikal. În consecință, legitimitatea primului ei fiu, Giugi, născut în captivitate, a fost întotdeauna suspectă. Succesele lui Temugin s-au datorat în mare parte alianței cu hanul kerait, Toghrul, pe care îl considera ca pe un tată și care l-a ajutat în conflictul cu merkiții. În jurul anului 1194, Temugin a fost ales han al tuturor mongolilor și și-a luat numele de Genghiz – cel puternic. Curând după acea, Genghiz a fost recunoscut drept principala căpetenie a mongolilor și de către împăratul Jin, care s-a aliat cu el împotriva tătarilor ce amenințaseră în ultima vreme China. Tătarii au devenit supușii lui Genghiz după războiul ce a urmat. Tot Genghiz l-a reașezat pe tronul keraiților pe Toghrul, după ce fusese alungat în 1197. În 1199, cei doi și-au unit forțele împotriva turcilor naimani, dar nu a durat mult până când Genghiz a început să jinduiască la puterea keraiților. Toghrul era atunci principala căpetenie din stepele răsăritene. Purta titlul de Wang-han sau Ong-han, nume care s-a filtrat către vestul Asiei în forma mai familiară și mai eufonică de Johannes, ceea ce l-a făcut și un candidat pentru rolul preotului Ioan. Toghrul era însă un om sângeros și trădător, fără un strop de virtute creștinească și care nu a oferit niciodată ajutor semenilor săi creștini. În anul 1203, Toghrul s-a certat cu Genghiz. Prima confruntare, cea de la Khalakhaljit Elet, a fost indecisă, dar câteva săptămâni mai târziu armata kerait a fost exterminată la Jejer Undur, în inima ținuturilor keraite.

---

[3] *Yüan Ch'ao*, text mongol, pp. 10–14; Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 48–54.

Toghrul a fost ucis pe când fugea să se pună la adăpost. Membrii supraviețuitori ai familiei sale i s-au supus lui Genghiz, care a anexat întreaga țară.[4]

Naimanii au fost următorii cuceriți, în 1204, în urma marii bătălii de la Chakirmaut, unde se jucase de fapt soarta puterii lui Genghiz. Luptele din următorii doi ani l-au propulsat pe Genghiz în fruntea tuturor triburilor din regiunea bazinului râului Tarim, a fluviului Armur și a Marelui Zid Chinezesc. Kuriltaiul din 1206, și anume adunarea tuturor triburilor, ținut pe malul râului Onon, i-a confirmat titlul regal. Atunci Genghiz a hotărât că poporul său să fie cunoscut sub numele colectiv de mongoli.

Imperiul Mongol a fost de fapt un conglomerat de clanuri, iar Genghiz nu a încercat să intervină în vechea organizare a triburilor conduse de căpetenii ereditare. El nu a făcut decât să-i suprapună propria lui familie, Altîn Uruk sau Clanul de Aur, și să creeze o guvernare centrală controlată de aceasta și de apropiații lui. Genghiz a dat clanurilor libere numeroșii sclavi luați de la triburile care îi opuseseră rezistență și fuseseră cucerite. Mii de robi au fost oferiți rudelor și prietenilor hanului. La kuriltaiul din 1206, mama lui Genghiz, Höelün, și fratele lui, Temughe Otichin, au primit câte zece mii de familii drept sclavi, iar fiii minori ai lui Genghiz câte cinci ori șase mii de familii fiecare. Triburile și chiar orașele care i s-au supus pașnic au fost lăsate în pace atâta vreme cât respectau legile mongole și plăteau tributul. Pentru a conecta diferitele țări, Genghiz a promulgat un cod de legi, Yasa, care înlocuia legile tradiționale ale stepei. Yasa, introdusă în mai multe etape de-a lungul stăpânirii lui Genghiz-han, stabilea drepturile și privilegiile căpeteniilor de clan, preciza condițiile pentru serviciile militare și de altă natură datorate hanului, principiile impozitării,

---

[4] O sinteză bună despre ridicarea la putere a lui Genghiz la Martin, *op. cit.*, pp. 60–84. Pentru reputația lui Toghrul ca Preotul Ioan vezi Yule, *Cathay and the Way Thither*, III, pp. 15–22.

și organiza dreptul penal, civil și comercial. Deși era un autocrat suprem, Genghiz dorea ca el și succesorii săi să respecte legea.[5]

După ce a structurat administrativ imperiul, Genghiz a început expansiunea. Avea la dispoziție o armată numeroasă, de a cărei organizare se ocupase cu grijă. Toți bărbații între 14 și 60 ani erau obligați, prin tradiția mongolă și turcă, la serviciul militar. Marile expediții anuale de vânătoare pe timp de iarnă, necesare pentru aprovizionarea cu carne a armatei și a Curții, serveau și ca antrenament pentru soldați. Membrii triburilor erau obișnuiți să se supună liderilor fără crâcnire, iar liderii, din amară experiență, învățaseră să i se supună hanului. Supușii acestuia, la fel ca toate triburile nomade, erau împinși de dorința de a traversa orizontul și de teama ca pășunile și pădurile să nu îi mai poată hrăni. Hanul le oferea noi teritorii, pradă bogată și mii de sclavi. Era o armată de călăreți, arcași și lăncieri pe cai mici, într-o perfectă simbioză între om și cal, obișnuiți de la naștere cu viața grea și cu călătoriile lungi prin deșerturi cu prea puțină hrană și apă. O asemenea combinație de viteză, disciplină și efective numeroase nu mai fusese cunoscută în istorie.[6]

Mongolii erau înconjurați de trei mari state. La răsărit se afla Imperiul Jin, cu capitala la Zhongdu (Beijing). Pe cursul superior al Râului Galben se afla regatul tangut Hsia Hsi (Xia Xi), unde o dinastie de origine tibetană cârmuia o populație sedentară formată din mongoli, turci și chinezi. La sud-vest era hanatul Kara Khitai al unor nomazi budiști originari din Manciuria; alungați de împărații Jin la începutul secolului al XII-lea, s-au deplasat către vest și au întemeiat un imperiu în dauna uigurilor din bazinul Tarimului și a turcilor musulmani din Yarkand și Khotan. Suveranul lor, Gur-han, era deja un factor de influență în politica musulmană din Orient și îi avea drept vasali pe uigurii din Turfan. Cel mai slab dintre aceste trei state era Hsia Hsi și, în consecință, a fost primul atacat de

---

[5] *Ibid.*, pp. 85–101. *Yüan Ch'ao* dedică trei capitole (§ 194/196, pp. 68–72, text mongol) bătăliei de la Chakirmaut, mai mult decât oricărei bătălii duse de Genghiz.

[6] *Ibid.*, pp. 11–47, cu o discuție amplă despre armata mongolă.

Genghiz. În 1212, regele tangut acceptase deja suzeranitatea mongolă. Au urmat invaziile în Imperiul Jin, iar după o serie de bătălii de mari proporții, întregul teritoriu până la Marea Galbenă și Shantung a intrat sub stăpânirea lui Genghiz. Mongolii nu știau să atace fortificații, astfel că multe orașe înconjurate de ziduri le-au rezistat. Au învățat arta asediului după ce un inginer Jin, Liu Po-Lin, a intrat în serviciul lui Genghiz. Până în anul 1226, împăratul Jin era vasalul hanului mongol. Deja în 1221 provincia Manciuriei fusese anexată Imperiului Mongol, iar Coreea acceptase suzeranitatea lui Genghiz. După moartea ultimului împărat Jin, în 1223, provinciile rămase au intrat în componența Imperiului Mongol.[7]

Între timp, Genghiz și-a extins dominația și către sud-vest. Imperiul Horezmului condus de Mohamed-șah se afla la apogeu, stăpânind întreaga Asie din Kurdistan și Golful Persic până la Lacul Aral, munții Pamirului și Ind. Gur-han al hanatului Kara Kitai era neliniștit de vecinătatea cu Genghiz și încercase să îl pună în dificultate, incitându-i pe vasalii mongolilor din Transoxiana împotriva lui. Războaiele ce au urmat au slăbit hanatul Kara Kitai. Mohamed-șah a anexat teritoriul lor sudic, iar tronul lui Gur-han a fost uzurpat de un principe naiman refugiat, Kuciluk. Nestorian prin naștere, Kuciluk devenise budist după căsătoria cu o prințesă din Kara Kitai și, spre deosebire de predecesorii lui, se arătase nemilos față de supușii săi creștini și musulmani. Lipsa lui de popularitate i-a oferit ocazia lui Genghiz să intervină. Armata mongolă care a năvălit în bazinul Turfan a fost privită ca o armată eliberatoare. Uigurii s-au supus de bunăvoie mongolilor, astfel că lui Kuciluk nu i-a rămas decât un mic principat în valea Tarim.[8]

Această expansiune l-a adus pe Genghiz în contact direct cu teritoriul Horezmului. Mohamed-șah nu putea tolera un rival la fel de ambițios ca și el. Cei doi suverani și-au trimis reciproc ambasade, dar Mohamed a fost jignit de pretențiile lui Genghiz,

---

[7] *Ibid.*, cap. V-VII, IX-X, *passsim*, privind cucerirea Imperiului Jin.

[8] Pentru Mohamed-șah vezi Barthold, articolul „Khwaresm" în *Encyclopaedia of Islam*. Pentru Kuciluk, vezi Martin, *op. cit.*, pp. 103–104, 109–111, 220, 224.

ca, în calitate de han al neamurilor turco-mongole, să fie considerat suzeran de către principele Horezmului. În anul 1218, o mare caravană de negustori a plecat din Mongolia, însoțită de o sută de mongoli cu o misiune specială la Curtea horezmiană. Odată ce caravana a ajuns la Otrur, pe râul Sâr Daria (Jaxartes), în teritoriile lui Mohamed, guvernatorul locului i-a ucis pe călători și le-a furat mărfurile. Jumătate din pradă a fost trimisă șahului. Văzând că un război era iminent, Kuciluk a avut o tentativă de refacere a regatului Kara Kitai. Într-o campanie fulminantă, generalul mongol Jebe i-a urmărit pe Kuciluk și pe armata lui de-a lungul întregii țări și i-a nimicit într-o vale înaltă din munții Pamir.[9]

După dispariția lui Kuciluk, Genghiz era pregătit să înfrunte Horezmul, într-o expediție uriașă. Se spunea că Mohamed-șah putea ridica o jumătate de milion de oameni, iar Genghiz se afla la o mie cinci sute de kilometri depărtare de casă. La sfârșitul verii anului 1219, armata mongolă formată din 200 000 de oameni a părăsit tabăra de pe malul râului Irtiș. Vasalii lui Genghiz, printre care și principii uiguri, i s-au alăturat în marșul către vest. Mohamed-șah, neștiind unde vor ataca mongolii, și-a împărțit trupele de-a lungul Sâr Dariei și a trecătorilor din valea Ferganei, în vreme ce grosul armatei aștepta în preajma marilor orașe ale Transoxianei, Buhara și Samarkand. Armata mongolă s-a îndreptat către cursul mijlociu al Sâr Dariei și a traversat râul la Otrur. O parte a armatei a rămas să asedieze orașul, ceea ce urma să dureze mai mult, mongolii nefiind încă experimentați în arta asediului; o altă parte a coborât de-a lungul râului ca să atace armata Horezmului aflată pe malurile acestuia; o altă parte a urcat pe râu ca să taie calea armatelor din Fergana. Genghiz și trupele lui au pornit spre Buhara, unde au ajuns în februarie 1220. Locuitorii i-au deschis porțile orașului de îndată. Turcii din fortăreață au opus rezistență câteva zile, după care au fost măcelăriți cu toții, laolaltă cu imamii musulmani care îi îndemnaseră la rezistență. De la Buhara, Genghiz s-a îndreptat către Samarkand, în vreme ce Mohamed-șah, neavând încredere în

[9] Barthold, *op. cit.*, 397–399; Martin, *op. cit.*, pp. 230–233.

trupele lui, s-a retras la Urghenci, în capitala de pe Oxus, lângă Hiva. În Samarkand, lui Genghiz i s-au alăturat și fiii săi, care cuceriseră Otrurul. Garnizoarna turcă din oraș i s-a predat imediat, sperând să fie încorporată în armata cuceritoare. Genghiz nu avea însă încredere în asemenea soldați neloiali și i-a ucis pe toți. Câțiva civili au încercat să organizeze rezistența, dar fără succes, fiind și ei omorâți. După aceea, Genghiz i-a trimis pe fiii lui la Urghenci. Rezistența mai eficientă și certurile dintre fiii hanului au întârziat cucerirea orașului cu câteva luni. Între timp, Mohamed-șah s-a refugiat la Horasan, urmărit de o armată sub comanda celor mai de încredere generali ai lui Genghiz, Sübödei și Jebe. Șahul a scăpat de urmăritorii lui, dar a murit, învins și părăsit de toți, în decembrie 1220, pe o mică insulă din Marea Caspică.

Fiul lui Mohamed, Jelal ad-Din, a opus o rezistență mai eficientă, alăturându-se armatei Horezmului la Fergana și retrăgându-se în Afganistan. La Parvan, la nord de Hindukuș, a înfrânt decisiv armata mongolă trimisă împotriva lui. Genghiz însuși a traversat dincolo de Oxus, a trecut de orașul Balkh, care i s-a supus și a fost cruțat, ajungând la Bamiyan, în centrul Hindukușului. Fortăreața s-a apărat, iar în cursul asediului nepotul favorit al lui Genghiz, Mutugen, a fost ucis. Drept urmare, nimeni nu a fost cruțat după cucerirea orașului. Între timp, Tolui, fiul lui Genghiz, și Togucear, ginerele hanului, au continuat campania către Apus, cucerind orașul Merv, unde dintre toți bărbații doar patru sute de meșteșugari au fost lăsați în viață, și cetatea Nișapur, care a avut aceeași soartă, după ce Togucear a fost ucis în luptă. Văduva lui Togucear a condus personal masacrul. Meșteșugarii din ambele orașe au fost trimiși în Mongolia. În toamna anului 1221, Genghiz a înaintat prin Afganistan ca să-l atace pe Jelal ad-Din și l-a ajuns din urmă pe malul Indului. După o bătălie cumplită, dată la 24 noiembrie, întreaga armată a Horezmului a fost nimicită. Jelal ad-Din a reușit să fugă, traversând fluviul, găsind apoi adăpost la regele din Delhi. Copiii lui au căzut însă în mâinile învingătorului și au fost uciși.

Genghiz a petrecut aproape un an în Afganistan. Marea citadelă Herat, care se supusese mongolilor în liniște la început, s-a revoltat

după victoria lui Jelal ad-Din la Parvan. Orașul a stat sub asediul mongolilor timp de mai multe luni. Odată cucerit, în iunie 1222, toți locuitorii au fost omorâți. Măcelul a durat o săptămână. Orașele și ținuturile pustiite au fost date în administrarea unor oficiali mongoli, sprijiniți de trupe suficiente, care țineau populația înfricoșată sub ascultare. După aceea, Genghiz a revenit în Transoxiana, care era mai populată, și a instalat un guvernator din Horezm, pe Mas'ud Yalawah, sub observația și controlul unor sfetnici mongoli. Tatăl lui Mas'ud, Mahmud Yalawah, a fost trimis să fie guvernator în Zhongdu, ca o măsură onorifică prin care era asigurată loialitatea lui Mas'ud. Genghiz a traversat Sâr Daria în primăvara lui 1223 și s-a întors fără grabă de-a lungul stepei. A ajuns la Irtiș în vara lui 1224 și acasă, pe râul Tula, în primăvara următoare.[10]

Cuceririle de anvergură ale lui Genghiz-han nu au trecut neobservate de către creștinii din Siria. Era cunoscut faptul că hanul mongol atacase cea mai mare putere musulmană din Asia Centrală, și nestorienii, care aveau biserici în toată Asia, puteau depune mărturie că acesta nu era neprietenos față de creștini. Hanul însuși era adept al șamanismului, dar îi plăcea să consulte și preoți creștini sau musulmani, în special pe cei dintâi. Fiii lui erau căsătoriți cu prințese creștine, keraite, care aveau o influență apreciabilă la Curte. Putea fi așadar un aliat pentru creștinătate.[11]

Aceste speranțe au fost oarecum spulberate în anul 1221. Armata trimisă de Genghiz sub conducerea lui Sübödei și Jebe să îl prindă pe Mohamed-șah nu și-a atins scopul imediat. Șahul a reușit să le scape, făcând cale întoarsă către Marea Caspică. Dar generalii mongoli și-au continuat înaintarea către vest. În vara anului 1220 au cucerit și jefuit orașul Reiy, lângă Teheranul de azi,

---

[10] Browne, *Literary History of Persia*, vol. II, pp. 426–440; Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 31–46; Bretschneider, *op. cit.*, I, pp. 276–294; *Yüan Ch'ao*, pp. 105–108 (o relatare sumară); Rashid ad-Din (trad. Berezin), vol. II, pp. 42–85.

[11] *Regesta Honorii Papae III*, nr. 1478, I, p. 565. Scrisoarea papei, din 20 iunie 1221, vorbea despre forțe venite din Orientul Îndepărtat pentru salvarea Țării Sfinte. Pentru religia lui Genghiz, vezi Martin, *op. cit.*, pp. 310–311, 316–317.

dar au cruțat viața locuitorilor. După aceea a urmat Qom; toată populația orașului a fost masacrată. Aceeași soartă au avut și Qazvin și Zanjan, dar orașul Hamadan s-a supus la timp și, după plata unei enorme răscumpărări, a scăpat neatins. În februarie 1221, emirul Azerbaidjanului a plătit ca să evite un atac asupra Tabrizului și mongolii l-au ocolit îndreptându-se asupra Georgiei. Regele George al IV-lea, fiul reginei Tamar, în fruntea cavaleriei georgiene, a încercat să le oprească înaintarea la Kunani, la sud de Tbilisi. A fost un dezastru din care armata georgiană nu și-a revenit niciodată pe deplin. Învingătorii însă au pornit-o către sud, deoarece orașul Hamadan se răsculase și trebuia pedepsit. Mongolii nu s-au oprit decât să jefuiască Margha, în Azerbaidjan. Restul anului l-au petrecut în nord-vestul Persiei. La începutul lui 1222, mongolii au plecat din nou către nord; după ce au devastat provinciile georgiene și au învins trupele trimise împotriva lor, s-au deplasat de-a lungul coastei Mării Caspice, prin Porțile lui Alexandru, către teritoriile locuite de kîpceaci, între Volga și Don. Kîpceacii s-au aliat în grabă cu triburile din Caucazul de Nord, alanii și lezgii, dar aceștia s-au ținut departe de conflictul cu mongolii după ce Sübödei și Jebe le-au oferit o parte din pradă. Ei au fost însă, inevitabil, următoarele ținte ale mongolilor. Speraseră să se salveze cu ajutorul rușilor, dar la 31 mai 1222, o mare armată condusă de prinții de la Kiev, Halici, Cernigov și Smolensk, a fost zdrobită în bătălia de pe râul Kalka, lângă Marea Azov. Generalii mongoli nu și-au fructificat victoria. Au intrat în Crimea și au jefuit colonia genoveză a Soldaiei, apoi au pornit spre răsărit, oprindu-se doar ca să distrugă armata și apoi ținuturile bulgarilor de pe Kama. Cei doi generali au revenit în tabăra lui Genghiz, pe Sâr Daria, la începutul anului 1223.

Victimele apusene ale acestei ample incursiuni armate îl considerau un fenomen izolat, un cataclism monstruos care nu se va mai repeta. Dar Genghiz era foarte mulțumit de generalii lui. Ei nu doar făcuseră expediția de recunoaștere, descoperind că nu exista nicio armată în Asia apuseană care le putea face față, dar îi

și înspăimântaseră pe toți în asemenea măsură, încât nimeni nu li s-ar fi opus în cazul unei invazii serioase.[12]

La moartea lui Genghiz-han în 1227, teritoriile sale se întindeau din Coreea până în Persia și de la Oceanul Indian la câmpiile înghețate ale Siberiei. Niciun alt om nu mai crease un imperiu atât de mare. Succesul lui nu se poate explica doar prin teoriile privitoare la cauzele economice ale expansiunii mongolilor. Putem spune că mongolii au fost instrumentul potrivit pentru un conducător expansionist. Genghiz însuși rămâne un mister. Aflăm din izvoare că era înalt și puternic, cu ochi ca de pisică. Este sigur că avea o rezistență fizică bună, așa cum e sigur că personalitatea lui îi impresiona pe toți cei cu care intra în contact. Abilitățile lui de organizator erau excelente: știa cum să aleagă oamenii și cum să îi conducă. Genghiz respecta știința de carte și se arătase gata oricând să cruțe viața unui învățat. A adoptat alfabetul uigur pentru mongoli și a pus bazele literaturii mongole. S-a arătat tolerant și în chestiunile religioase, ajutând sectele care nu i opuneau. Genghiz a promovat o administrație ordonată și justă. Drumurile au fost curățate de tâlhari. A fost creat un serviciu poștal. Comerțul a înflorit datorită siguranței cu care marile caravane puteau traversa întreaga Asie. Dar Genghiz era și necruțător. Nu punea preț pe viața semenilor, durerea acestora nu îi stârnea milă. Milioane de cetățeni nevinovați au pierit în urma războaielor lui, milioane de țărani și-au văzut câmpiile și livezile distruse. Imperiul lui se construise pe suferință.[13]

Moartea marelui cuceritor a dat lumii un mic răgaz, căci au trecut doi ani până la stabilirea succesiunii la conducerea imperiului. Conform tradiției mongole, fiul cel mai mare și descendenții acestuia aveau dreptul la succesiune, dar cel mai tânăr avea dreptul

---

[12] Bretschneider, *op. cit.*, pp. 249–299. Relatările rusești ale campaniei nu sunt prea clare. Vezi Karamzin, *Istoria Imperiului Rus* (în lb. rusă), vol. III, p. 545; Vernadsky, *Kievan Russia*, pp. 236–239; *Novgorod Chronicle* (ed. Nasonov) p. 63, spune că doar Dumnezeu știe de unde veneau tătarii și unde plecau.

[13] O caracterizare bună a lui Genghiz în Martin, *op. cit.*, pp. 1–10.

să păstreze teritoriul vetrei părinteşti şi datoria să anunţe adunarea prin care era desemnat succesorul. Genghiz încălcase tradiţia şi îl numise moştenitor pe al treilea fiu, Ögödei, trecând peste dreptul fiului său Giugi, a cărui legitimitate era incertă şi care nu se ridicase la înălţimea aşteptărilor din punct de vedere militar şi administrativ. Al doilea fiu, Ceagatai, era un soldat admirabil, dar prea impulsiv şi coleric pentru a fi un bun conducător. Ögödei, deşi era mai puţin înzestrat, avea, în opinia lui Genghiz, răbdarea şi tactul necesare pentru a întreţine bune relaţii cu fraţii şi vasalii săi. Cel mai tânăr, Tolui, era cel mai talentat dintre fraţii săi, dar calităţile îi erau ştirbite de obiceiurile sale. Responsabil fiind cu convocarea kuriltaiului, Tolui era figura-cheie în alegerea succesorului şi a reuşit să convingă căpeteniile să respecte dorinţa lui Genghiz. Ögödei a devenit hanul suprem, dar rudele lui au primit teritorii uriaşe ca apanaje. Fraţii lui Genghiz au primit provinciile răsăritene, în jurul fluviului Amur şi în Manciuria. Tolui a păstrat teritoriile-mamă de pe Onon. Patrimoniul personal al lui Ögödei era format din fostele teritorii keraite şi cele ale turcilor naimani. Ceagatai a moştenit fostul regat uigur şi Kara Kitaiul. Giugi murise deja, dar fiii lui, Batu, Orda, Berke şi Şiban au primit provinciile apusene până la Volga. Dar, chiar dacă prinţii aveau drepturi autocratice asupra supuşilor lor, ei trebuiau să respecte legea imperială a mongolilor şi să accepte deciziile de la Curtea hanului suprem, curte pe care Ögödei a stabilit-o la Karakorum. Unitatea Imperiului Mongol era neştirbită.[14]

După ce Genghiz-han şi armatele lui s-au întors în Mongolia, horezmianul Jelal ad-Din şi-a părăsit exilul din India şi a reuşit să adune o bună parte din armatele tatălui său. Persia l-a întâmpinat ca pe un eliberator de sub jugul mongol. În 1225, cucerise deja platoul persan şi Azerbaidjanul, iar în 1226 era stăpânul Bagdadului. Regatul lui Jelal ad-Din, ameninţându-i pe Ayubizi, era un factor folositor pentru francii din Siria, dar creştinii aflaţi mai la nord îl considerau un vecin mai periculos decât mongolii.

[14] Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 284–291.

În 1225 a invadat Georgia, iar suveranul ţării, celibatara soră a lui George al IV-lea, Rusudan, a trimis o armată înaintea lui. Din nefericire, floarea cavaleriei georgiene pierise cu patru ani în urmă în bătălia de la Kunani. Trupele reginei au fost învinse cu uşurinţă la Garnji, pe hotarul sudic al Georgiei. Regina însăşi s-a refugiat la Kutais, iar Jelal ad-Din a ocupat şi jefuit capitala Tbilisi, după care a anexat întreaga vale a fluviului Kura. Georgienii au încercat în 1228 să recupereze provinciile pierdute, dar au eşuat. Regatul georgian a fost redus la teritoriile sale de pe ţărmul Mării Negre şi a încetat să mai fie un bastion nord-estic al creştinătăţii care să pună probleme stăpânirii musulmane în Asia Mică.[15]

Nu a durat mult până când mongolii au pornit din nou către vest. Au înăbuşit mai întâi o revoltă în provincia Jin, dar la începutul anului 1231 o uriaşă armată mongolă condusă de generalul Ciormaghan şi-a făcut apariţia în Persia. Amintirea invaziei anterioare i-a fost de folos, căci nu a întâlnit nicio rezistenţă în drumul său de la Horasan în Azerbaidjan. Jelal ad-Din a fugit din calea lui şi şi-a găsit sfârşitul undeva prin Kurdistan. Soldaţii lui horezmieni l-au urmat, dar s-au regrupat mai apoi în Jezireh, la adăpost, pentru moment, de trupele mongole. De acolo au intrat în slujba Ayubizilor aflaţi în dispută, până când au fost anihilaţi în 1246, lângă Homs. Ciormaghan a alipit întreaga Persie de nord şi Azerbaidjanul Imperiului Mongol şi a fost guvernatorul noii provincii din 1231 până în 1241, administrând-o din tabăra de la Mughan, de lângă Marea Caspică. În 1236, Ciomarghan a invadat Georgia. Regina Rusudan reocupase Tbilisi după căderea lui Jelal ad-Din, dar a fugit din nou la Kutais, după ce mongolii au cucerit Georgia răsăriteană. Odată atrocităţile cuceririi încheiate, georgienii i-au preferat pe mongoli horezmienilor datorită eficienţei administraţiei. În 1243, regina însăşi a acceptat să fie vasala

[15] Vezi biografia lui Jelal ad-Din la an-Nasair, secretarul său (ed. Houdas), *passim*. Browne, *op. cit.*, II, pp. 447–450. Vezi d'Ohsson, *Histoire des Mongols*, I, pp. 255–259; 306. Pentru colapsul Georgiei, vezi *Georgian Chronicle* (ed. Brosset), I, pp. 324–331.

mongolilor, cu condiția ca fiul ei să devină cârmuitor al întregului regat al Georgiei, sub suzeranitate mongolă.[16]

Creștinii aflați mai la nord nu erau la fel de mulțumiți. În primăvara anului 1236, la nordul Lacului Aral s-a adunat o uriașă armată mongolă condusă de Batu, fiul lui Giugi, în al cărui apanaj intrau acele stepe. Alături de Batu se aflau frații lui și patru dintre verii săi: Güyük și Kadan, fiii lui Ögödei, Baidar, fiul lui Ceagatai, și Möngke, fiul lui Tolui. Bătrânul Sübödei a fost trimis să-i supravegheze. După înfrângerea triburilor turcice de pe Volga, armata mongolă a intrat pe pământ rusesc în toamna anului 1237. Orașul Riazan a fost atacat pe 21 decembrie, iar prințul și toți locuitorii au fost măcelăriți. Kolomna a căzut câteva zile mai târziu, iar la începutul noului an, mongolii au atacat marea cetadelă Vladimir. Orașul a rezistat doar șase zile, iar căderea lui, la 8 februarie 1238, a fost marcată de un alt masacru. Suzdalul a fost cucerit cam în același timp, după care au urmat capturarea și distrugerea altor orașe din Rusia centrală: Moscova, Iuriev, Halici, Pereiaslav, Rostov și Iaroslav. La 4 martie, marele prinț Iuri al Vladimirului a fost înfrânt și ucis pe malul râului Sit. Tver și Torjok au căzut la scurt timp după bătălie, iar cuceritorii și-au continuat drumul peste podișul Valdai către Novgorod. Orașul a fost apărat de mlaștinile rezultate după ploile de primăvară. Batu s-a retras, petrecându-și restul anului anihilând ultimele urme de rezistență ale kîpceacilor. Vărul său, Möngke, i-a învins pe alani și triburile nord-caucaziene, apoi a făcut o incursiune de recunoaștere până la Kiev.

În toamna anului 1240, Batu a condus principala armată mongolă în Ucraina. Cernigovul și Pereiaslavul au fost jefuite, iar Kievul a fost capturat, după o curajoasă rezistență, pe 6 decembrie. Multe din comorile orașului au fost distruse și majoritatea populației ucisă. Comandantul garnizoanei, Dmitri, a fost cruțat, deoarece curajul lui l-a impresionat pe Batu. O parte a armatei,

---

[16] Browne, *op. cit.*, II, pp. 449–450; d'Ohsson, III, pp. 65–66; *Georgian Chronicle*, I, p. 343.

condusă de Baidar, fiu al lui Ceagatai, a plecat de la Kiev către nord, în Polonia, jefuind orașele Sandomierz și Cracovia. Regele polon i-a chemat în ajutor pe Cavalerii Teutoni de pe coasta Balticii, dar armatele lor unite, conduse de ducele Henric al Sileziei, au fost înfrânte după o bătălie aprigă la Legnickie Pole (Wahlstatt), lângă Legnica, la 9 aprilie 1241. Baidar nu a îndrăznit să continue invazia către apus, ci a pustiit Silezia, apoi a luat-o către sud, prin Moravia, către Ungaria.

Între timp, Batu și Sübödei au intrat în Galiția, împingând înaintea lor o mulțime înspăimântată formată din toate neamurile stepei. În februarie 1241 au traversat Carpații și au intrat în câmpia Panoniei. Regele Béla a pornit cu armata înaintea lor, dar a fost învins la 11 aprilie lângă podul Mohi, pe râul Sajó. Mongolii au invadat Ungaria, trecând apoi în Croația, până la țărmul Adriaticii. Batu a rămas câteva luni în Ungaria, pe care se pare că ar fi vrut să o anexeze Imperiul Mongol. Dar la începutul anului 1242 mesagerii au adus vestea că Marele han Ögödei murise la Karakorum la 11 decembrie 1241.[17]

Batu nu putea fi departe de Mongolia la deciderea succesiunii. În timpul campaniei din Rusia, se certase aprig cu verii lui, Güyük, fiul lui Ögödei, și cu Buri, nepotul lui Ceagatai. Ambii se întorseseră acasă mânioși. Ögödei l-a susținut pe Batu împotriva propriului său fiu, pe care l-a trimis în exil. Güyük, însă, ca fiul cel mai mare al hanului, era încă puternic. Ögödei l-a numit succesor pe nepotul său, Shiremun, al cărui tată, Küchü, fusese ucis în luptele cu chinezii. Shiremun era tânăr și neexperimentat. Văduva lui Ögödei, Khatun Töregene, o prințesă naimană prin naștere, a preluat regența și a hotărât ca Güyük să preia tronul. Töregene a convocat un kuriltai și, deși autoritatea i-a fost recunoscută până la numirea unui nou han, a durat cinci ani până

[17] Bretschneider, *op. cit.*, I, pp. 308–334, din surse orientale. *Novgorod Chronicle*, pp. 74–76, 285–288. Pentru o relatare completă vezi Strakosch-Grossman, *Der Einfall den Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, și Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*.

când ea a reușit să îi convingă pe prinții de sânge să îl accepte pe Güyük. În acest răstimp, Töregene a administrat imperiul, dovedindu-se a fi energică, dar foarte lacomă. Deși creștină prin naștere, favoritul ei a fost un musulman, Abdar ar-Rahman, despre care se vorbea că ar fi grăbit moartea lui Ögödei. Un om corupt și lacom, a fost urât de toți, dar nimeni nu dispunea de suficientă putere pentru a înlătura regența.[18]

Până la clarificarea succesiunii, Batu nu era pregătit să plece în alte aventuri apusene. Și-a păstrat garnizoanele în Rusia, dar centrul Europei a beneficiat de un răgaz. Înaintarea mongolă a continuat doar în Asia apuseană, acolo unde guvernator era Baigiu, un general abil și capabil, trimis de Töregene.

La sfârșitul anului 1242, Baigiu a invadat ținuturile sultanului selgiucid, Kaikhosrau, care în acel moment se afla în Jezireh în încercarea de a alipi regiunile rămase fără stăpân după dispariția lui Jelal ad-Din. Erzerum căzuse în mâinile mongolilor în acea primăvară. La 26 iunie 1243, armata sultanului a fost învinsă la Sadagh, lângă Erzinjan, și Batu s-a apropiat de Cezareea-Mazacha. Kaikhosrau a acceptat suzeranitatea mongolă, iar vecinul său, regele Hethum al Armeniei, i-a urmat în grabă exemplul.[19]

Ar fi fost de așteptat ca principii occidentali să își unească forțele împotriva unui asemenea pericol. În 1232 deja, după ce Ciormaghan a distrus dinastia Horezmului în Persia, Ordinul Asasinilor, a căror capitală se afla la Alamut și era amenințată de mongoli, a trimis emisari în Europa ca să îi avertizeze pe creștini și să le ceară ajutorul.[20] În 1241, atunci când Europa centrală părea pierdută, papa Grigore al IX-lea a cerut o alianță pentru salvarea ei. Împăratul Frederic, prea ocupat cu războaiele cu statele papale

---

[18] Pentru regența lui Töregene, vezi Grousset, *op. cit.*, pp. 303–306. Bar Hebraeus (trad. Budge), pp. 410–411.

[19] Ibn Bibi (ed. Houtsma), IV, pp. 234–247; Bar-Hebraeus (trad. Budge), pp. 406–409; Vincent de Beauvais, *Speculum Historiale* (ed. Douai), XXX, pp. 147, 150. Vezi și Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 694–696.

[20] Pelliot, „Les Mongols et la Papauté", în *Revue de l'Orient Chrétien*, XXIII, p. 238 și urm.

din Italia, nu s-a lăsat dat în lături. I-a poruncit fiului său Conrad să mobilizeze armata germană și a cerut ajutor de la regele Franței și de la cel al Angliei.[21] După ce mongolii s-au retras în Rusia în anul următor, Occidentul s-a întors la iluziile sale. Legenda Preotului Ioan a răspândit credința apocaliptică în mântuirea care urma să vină din Răsărit și care a lăsat urme adânci. Nimeni nu a reflectat o clipă la faptul că distrugătorul lui Wang-Khan keraitul, care ar fi putut fi misteriosul Ioan, nu putea îndeplini același rol. Toată lumea alegea să țină minte doar că mongolii s-au luptat cu musulmanii și că familia imperială a acceptat prințese creștine. Deși Marele han al mongolilor nu era un creștin și poate că nu era nici Preotul Ioan, se spera că el va fi dornic să susțină ideologia creștină împotriva islamului. Prezența în Răsărit a unui potențial aliat atât de puternic părea să anunțe un moment prielnic pentru o nouă cruciadă. Cruciatul era de asemenea pregătit.[22]

---

[21] *Historia Diplomatica Friderici Secundi*, V, pp. 360–841, 921–985 (cu o serie de scrisori despre pericolul tătar).

[22] Pelliot, *loc. cit.*; Marinescu, „Le Prêtre Jean", în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, vol. X, *passim.*; Langlois, *La Vie en France au Moyen Age*, vol. III, pp. 44–56.

II

SFÂNTUL LUDOVIC

„Omul n-are nici un folos, dacă se străduieşte să fie plăcut lui Dumnezeu."

Cartea lui Iov, 34:9

În decembrie 1244, Ludovic al IX-lea al Franţei a căzut grav bolnav de malarie. Pe când zăcea pe patul de moarte, a jurat să plece în cruciadă dacă şi-ar fi revenit. Viaţa i-a fost cruţată şi, de îndată ce starea de sănătate i-a permis, a început pregătirile. Regele avea acum 30 de ani, era înalt şi subţire, cu părul şi pielea deschise la culoare. Suferea de anemie şi de erizipel, dar nu a dat niciodată dovadă de slăbiciune de caracter. Puţini oameni au fost atât de credincioşi şi sincer virtuoşi. Ca rege, se simţea răspunzător în faţa lui Dumnezeu pentru bunăstarea supuşilor lui şi considera că nicio faţă bisericească, nici măcar papa, nu se putea amesteca în această misiune. Regele trebuia să ofere o guvernare justă. Prin aceste idei, regele nu era un inovator şi respecta cu scrupulozitate drepturile feudale ale vasalilor lui, de la care cerea să îşi îndeplinească îndatoririle, altminteri le retrăgea drepturile. Dar pentru atitudinea lui regele a stârnit admiraţia tuturor, chiar şi a duşmanilor lui, iar această admiraţie a fost sporită de pietatea, modestia

şi austeritatea lui Ludovic. Standardul lui de onoare era foarte ridicat; regele nu şi-a încălcat niciodată cuvântul dat. Era nemilos faţă de răufăcători şi dur, aproape crud, faţă de eretici şi necredincioşi. Apropiaţii îl găseau fermecător şi cu un umor fin în conversaţie, dar faţă de miniştri şi vasali era distant. Faţă de propriii copii se purta ca un stăpân autoritar. Regina, Margareta de Provence, fusese o fată veselă şi mândră, dar Ludovic i-a modelat atitudinea într-una mai potrivită unei soţii de sfânt.[1]

În acea epocă în care virtutea era preţuită, dar rar obţinută, regele Ludovic se deosebea de celelalte capete încoronate. Dorinţa lui de a pleca în cruciadă era de la sine înţeleasă, iar decizia de a se alătura mişcării cruciate a fost primită cu încântare. Era nevoie aşadar de o cruciadă. La 27 noiembrie 1244, imediat după dezastrul de la Gaza, episcopul de Beirut, Galeran, a plecat pe corabie de la Acra ca să-i anunţe pe principii din Occident, din partea patriarhului Robert al Ierusalimului, că regatul avea să piară dacă nu erau trimise întăriri. În iunie 1245, papa Inocenţiu al IV-lea, alungat din Italia de forţele împăratului, a convocat un conciliu la Lyon pentru a discuta modalităţile de contracarare a lui Frederic al II-lea. Episcopul Galeran i s-a alăturat acolo, laolată cu Albert, patriarhul Antiohiei. Inocenţiu era oarecum jignit de refuzul lui Ludovic de a aproba măsurile luate împotriva împăratului, dar relatările sumbre ale lui Galeran despre situaţia din Orient l-au făcut să confirme fără ezitare jurămintele de cruciadă ale regelui şi l-a trimis pe Odon, episcopul-cardinal de Frascati, să predice cruciada în întreaga Franţă.[2]

Pregătirile au durat trei ani. Au fost impuse taxe extraordinare, de la care nu a fost scutit nici clerul, spre furia oamenilor

---

[1] Caracterul lui Ludovic reiese foarte bine din biografiile scrise de Joinville, Guillaume de Nangis şi de Guillaume de Saint-Pathus, confesorul reginei Margareta. Cea din urmă a fost scrisă pentru a oferi dovezi pentru canonizarea regelui.

[2] Hefele-Leclerq, *Histoire des Conciles*, V, 2, pp. 1635, 1651–1653, 1655–1661; *Ms. Rothelin*, pp. 566–567; Joinville, ed. Wailly, p. 37; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 21–22; Guillaume de Nangis, *R.H.F.*, vol. XX, p. 352.

Bisericii. Cârmuirea țării trebuia organizată. Regența i-a fost încredințată din nou reginei-mame Blanche, ale cărei calități de monarh fuseseră dovedite în timpul minoratului lui Ludovic. Erau de pus la punct și chestiunile externe. Regele Angliei trebuia convins să păstreze pacea.[3] Relațiile cu împăratul Frederic în special erau delicate. Ludovic câștigase recunoștința lui Frederic pentru neutralitatea regelui francez în conflictul dintre papalitate și Imperiu, dar în 1247 a fost nevoit să amenințe cu intervenția după ce Frederic le propusese aliaților săi să-l atace pe papă la Lyon. Mai mult, Frederic era tatăl regelui legitim al Ierusalimului. Fără permisiunea lui Conrad, Ludovic nu avea dreptul să intre în regatul acestuia. Se pare că trimișii Franței l-au informat pe Frederic despre planul noii cruciade, iar împăratul, odată cu exprimarea acordului, a transmis informația și Curții egiptene. Trebuiau găsite corăbii pentru transportul cruciaților. În urma negocierilor, Genova și Marsilia au acceptat să furnizeze cele necesare. Veneția, deja iritați de perspectiva întreruperii bunelor relații comerciale cu Egiptul, au devenit și mai ostili față de cruciați.[4]

Într-un final, la 12 august 1248, regele Ludovic a părăsit Parisul, iar în ziua de 25 a aceleiași luni a ridicat ancora de la Aigues-Mortes cu direcția Cipru. Alături de el se aflau regina și doi dintre frații lui, Robert, contele d'Artois, și Charles, contele de Anjou. Îl urmau și verii lui Hugues, conte de Burgundia, și Pierre, conte de Bretagne, care participaseră și la Cruciada din 1239, precum și Hugues al X-lea de Lusignan, conte de La Marche, tatăl vitreg al lui Henric al III-lea, care participase în tinerețe la cea de-a Cincea Cruciadă, și Guillaume de Dampierre, conte de Flandra, de Guy al III-lea, conte de Saint-Pol, al cărui tată participase la a Treia și a Patra Cruciadă, de Jean, conte de Sarrebruck și vărul acestuia, Jean de Joinville, seneșal de Champagne,

---

[3] Joinville, pp. 41–42; Guillaume de Nangis, loc. cit.; Powicke, *King Henry III and the Lord Eduard*, I, p. 239.

[4] Hefele-Leclerq, *op. cit.*, V, 2, pp. 1681–1683. Al-Aïni, p. 201, spune că Frederic l-a prevenit pe sultan.

cronicarul şi mulţi alţii. Unii s-au îmbarcat la Aigues-Mortes, alţii la Marsilia. Joinville şi vărul său, însoţiţi de nouă cavaleri fiecare, au închiriat o corabie din Marsilia.[5]

Francezii erau urmaţi îndeaproape de un detaşament englezesc, condus de William, conte de Salisbury, nepot al lui Henric al II-lea şi al lui Rosamond Clifford. Mulţi alţi lorzi englezi se arătaseră interesaţi să plece în cruciadă, dar Henric al III-lea, având nevoie de serviciile lor, l-a convins pe papă să le blocheze trecerea. Din Scoţia a plecat Patrick, conte de Dunbar, dar şi-a găsit sfârşitul la Marsilia.[6]

Detaşamentul regal a ajuns la Limasol la 17 septembrie, iar regele şi regina au debarcat a doua zi. În următoarele zile s-au adunat în Cipru toate trupele cruciate. Alături de nobilii francezi, din Acra au sosit marele maestru al Ordinului Ospitalier, Jean de Ronay, marele maestru al Templului, precum şi alţi seniori din Siria. Regele Henric al Ciprului i-a primit pe toţi cu caldă ospitalitate.[7]

La discutarea planului campaniei, toţi au fost de acord că obiectivul urmărit era Egiptul. Era cea mai bogată şi vulnerabilă provincie a Imperiului Ayubid şi mulţi ţineau minte cum în timpul celei de-a Cincea Cruciade sultanul se arătase dispus să dea Ierusalimul pentru Damietta. După luarea deciziei, regele a dorit ca operaţiunea să înceapă deîndată, dar marii maeştri ai Ordinelor şi nobilii sirieni l-au convins că urma sezonul furtunilor de iarnă şi că ţărmul Deltei, cu plajele nisipoase înşelătoare şi porturile puţine, nu putea fi abordat în siguranţă. Mai mult, ei sperau să îl îndemne pe rege să se amestece în certurile de familie ale

---

[5] Joinville, pp. 39–40, 43–46; Mathieu Paris, V, pp. 23–25.

[6] Mathieu Paris, IV, pp. 628–629, V, pp. 41, 76. Mulţi cruciaţi englezi au fost eliberaţi de sub jurământ în schimbul unei sume de bani (*ibid.*, V, pp. 73–74). Simon de Montfort dorise să plece, dar a fost reţinut de Henric al III-lea. Vezi Powicke, *op. cit.*, I, p. 214. Se spera că şi regele Haakon al IV-lea al Norvegiei va putea participa cu un contingent (Mathieu Paris, IV, pp. 650–652). Moartea lui Patrick Dunbar este amintită în *Estoire d'Eracles*, II, p. 436.

[7] Joinville, pp. 46–47; *Gestes de Chiprois*, p. 147.

Ayubizilor. În vara anului 1248, prințul de Alep, an-Nasir Yusuf, îl alungase din Homs pe vărul său, al-Ashraf Musa, care apelase la sultanul Ayub pentru ajutor. Acesta a trimis o armată să recupereze Homsul. Templierii începuseră deja negocierile cu sultanul, prin care îi sugerau acestuia că anumite concesii teritoriale i-ar fi adus în schimb și trupe frânce. Dar regele Ludovic nu a vrut să audă de un astfel de plan. Asemenea cruciaților din secolul anterior, el venise să lupte cu necredincioșii, nu să se lanseze în tertipuri diplomatice. Le-a poruncit Templierilor să întrerupă negocierile.[8]

Scrupulele care l-au împiedicat pe rege să ajungă la o înțelegere cu musulmanii nu s-au aplicat și mongolilor păgâni, deoarece exista un precedent. În anul 1245, papa Inocențiu al IV-lea își întețise efoturile de a salva creștinii din Orientul Apropiat, trimițând două ambasade în Mongolia, la Curtea Marelui han. Prima, condusă de franciscanul Ioan de Pianocarpini, a plecat din Lyon în luna aprilie și, după ce a traversat Rusia timp de 15 luni, a ajuns la tabăra imperială de la Sira Ordu, lângă Karakorum, în august 1246, la timp pentru a fi martor la kuriltaiul care l-a ales pe Güyük conducător suprem. Güyük, care avea mulți consilieri nestorieni, l-a primit cum se cuvine pe legatul papal, dar după ce a citit scrisoarea prin care era rugat să treacă la creștinism, i-a răspuns papei cu porunca să îi recunoască suzeranitatea și să vină cu toți principii din Occident să îi depună omagiu. La întoarcere, în anul 1247, Ioan de Pianocarpini a înmânat scrisoarea curiei papale, alături de un raport în care arăta că mongolii nu erau interesați decât de cuceriri.[9] Inocențiu nu a renunțat la iluziile sale. A doua ambasadă, condusă de dominicanul Ascelin de Normandia, a pornit ceva mai târziu decât prima, a traversat Siria

---

[8] Joinville, pp. 47, 51și 52; Guillaume de Nangis, pp. 367–369; Abu'l Feda, p. 125; Maqrisi, X, pp. 198–199.

[9] Pian del Carpine, *Historia Mongalorum* (ed. Pulle), pentru o relatare completă a misiunii sale, în special p. 115 și urm. Scrisoarea lui Güyük este redată în *ibid.*, pp. 125–126.

şi s-a întâlnit cu generalul mongol Baigiu în luna mai a anului 1247, la Tabriz. Baigiu, care lui Ascelin i s-a părut agresiv şi respingător, era gata să discute posibilitatea unei alianţe împotriva Ayubizilor. Plănuia să atace Bagdadul şi i-ar fi convenit ca musulmanii sirieni să fie ocupaţi cu o nouă cruciadă. A trimis la Roma, împreună cu Ascelin, doi emisari, Aïbeg şi Serkis, cel din urmă fiind mai mult ca sigur nestorian. Deşi cei doi nu erau plenipotenţiari, speranţele Occidentului au fost din nou încurajate. Trimişii mongoli au petrecut aproape un an la Curtea papei. În noiembrie 1248 au fost trimişi înapoi la Baigiu cu reproşul că nu se făcuse niciun pas înainte în privinţa alianţei.[10]

Pe când regele se afla în Cipru, au sosit la Nicosia doi nestorieni, Marc şi David, care spuneau că fuseseră trimişi de un general mongol, Algighidai, care era reprezentantul Marelui han la Mosul. Aduceau cu ei o scrisoare care exprima în termeni clari afinitatea mongolilor faţă de creştini. Regele Ludovic a fost încântat şi a trimis de îndată o misiune dominicană condusă de André de Longjumeau şi de fratele acestuia, care vorbeau araba. André fusese principalul legat papal în recentele negocieri cu monofiziţii. Misiunea ducea cu sine o capelă portabilă, un cadou potrivit pentru un han nomad convertit, împreună cu relicve pentru altarul acesteia şi alte cadouri mai lumeşti. Dominicanii au plecat către tabăra lui Algighidai în ianuarie 1249, de unde au pornit către Mongolia. Ajunşi la Karakorum, au aflat că Güyük murise şi că văduva Oghul Qaimish deţinea regenţa. Misiunea a fost bine primită, dar cadourile au fost considerate un tribut de la un vasal către suveranul său. Problemele de succesiune o împiedicau pe văduvă să trimită o expediţie de amploare în Occident, chiar dacă ar fi vrut. André s-a întors trei ani mai târziu, neaducând cu sine decât o scrisoare condescendentă în care regenta îi mulţumea vasalului ei pentru atenţii şi cerea ca asemenea daruri

[10] Pelliot, „Les Mongols et la Papauté", *Revue de l'Orient Chrétien*, vol. XXVIII, pp. 112, 131.

să fie trimise în fiecare an. Ludovic a fost uluit de acest răspuns, dar nu a renunțat la ideea unei alianțe cu mongolii.[11]

Șederea cruciaților în Cipru a fost așadar un eșec din punct de vedere diplomatic. Cu aproape un an înainte, trimiși ai regelui plecaseră să adune hrană și arme pentru armată. Cea din urmă sarcină a fost ușor de îndeplinit, dar comandamentul nu se așteptase să fie nevoit să hrănească atâtea guri pentru mai mult de o lună sau două. Plecarea către Egipt a trebuit să aștepte totuși până în luna mai 1249. La sosirea primăverii, Ludovic a apelat la coloniile comerciale italiene pentru corăbii. Venețienii erau împotriva cruciadei și nu și-au oferit ajutorul. În martie a început un război deschis între genovezi și pisani pe coasta siriană, iar genovezii pe care Ludovic se baza cel mai mult au fost înfrânți. Jean d'Ibelin, seniorul Arsufului, a reușit după trei săptămâni să obțină semnarea unui armistițiu între coloniile din Acra. La finele lunii mai s-au obținut și corăbiile necesare pentru cruciadă.[12] Între timp, Ludovic primea vizitatori și ambasade la Nicosia. Hethum al Armeniei i-a trimis daruri prețioase, iar Bohemund al Antiohiei a cerut și a obținut 600 de arcași ca să-și apere principatul de briganzii turcomani. Împărăteasa latină a Constantinopolului, Maria de Brienne, a călătorit până în Cipru ca să implore ajutor împotriva împăratului grec de la Niceea. Ludovic a compătimit-o, dar cruciada împotriva necredincioșilor avea întâietate. Într-un final, în luna mai, Guillaume de Villehardouin, principe al Ahaiei, a sosit cu 24 de corăbii și un regiment de frânci din Moreea. Ducele de Burgundia petrecuse iarna alături de el în Sparta și îl convinsese să i se alăture regelui. Armata adunată în Cipru începea să capete proporții însemnate, dar plăcerile frumoasei insule

---

[11] Pian del Carpine, pp. 174–195. Putem pune la îndoială autoritatea lui Algighidai de a trimite o asemenea ambasadă. Sosirea acesteia și ambasada lui Ludovic la Joinville, pp. 47–48, și *MS. Rothelin*, pp. 469. Mathieu Paris (V, 80, 87) numește „foarte fericite" („jocundissimi") zvonurile privind convertirea regelui tătarilor.

[12] Joinville, pp. 46–47; *Estoire d'Eracle*, II, pp. 436–437; Mathieu Paris, V, p. 70; Guillaume de Nangis, p. 368.

îi înmuiau moralul, iar proviziile de hrană care ar fi fost suficiente pentru campania în Egipt erau aproape terminate.[13]

La 13 mai 1249, o flotă de 120 de corăbii mari şi multe alte ambarcaţiuni mai mici se afla în largul portului Limasol şi armata a început să se îmbarce. Din nefericire, o furtună a împrăştiat vasele câteva zile mai târziu. La plecarea regelui, pe 30 mai, doar un sfert din flotă l-a însoţit. Ceilalţi au ajuns pe ţărmul Egiptului separat. Escadrila regală a ajuns la Damietta la 4 iunie.[14]

Sultanul Ayub petrecuse iarna la Damasc, în speranţa că trupele sale vor cuceri Homsului înainte de invazia francilor. Sultanul se aşteptase ca Ludovic să debarce în Siria şi, când şi-a dat seama că atacul se va da în Egipt, a ridicat asediul Homsului şi s-a întors în grabă la Cairo, poruncind trupelor siriene să îl urmeze. Sultanul era bolnav, aflat într-un stagiu avansat de tuberculoză, şi nu putea conduce armata personal. Bătrânul său vizir, Fakhr ad-Din, prietenul lui Frederic al II-lea, a fost numit în fruntea trupelor care urma să se opună debarcării. Sultanul a trimis provizii de muniţie la Damietta şi a aşezat acolo o garnizoană de soldaţi din tribul BanūKinana, beduini vestiţi pentru curajul lor. El însuşi s-a instalat la Ashmun-Tanah, la est de principalul braţ al Nilului.[15]

La bordul corabiei regale, *Montjoie*, sfetnicii regelui l-au rugat să aştepte şi restul ambarcaţiunilor înainte de a începe debarcarea. Regele însă a refuzat. În zorii zilei de 5 iunie, debarcarea a început în faţa duşmanilor, pe nisipurile de la vest de gurile fluviului. O bătălie cruntă s-a dat chiar pe malul mării, dar disciplina de fier a francezilor şi curajul cavalerilor din Orientul Latin conduşi de Jean d'Ibelin, contele de Jaffa, i-au respins pe musulmani şi le-au provocat pierderi grele. La căderea nopţii, Fakhr ad-Din şi-a retras oamenii şi s-au întors la Damietta pe podul de

---

[13] Joinville, pp. 48–51; Vincent de Beauvais, p. 1315 şi urm.

[14] Joinville, pp. 52–53; Guillaume de Nangis, pp. 370–371; *Ms. Rothelin*, p. 589; Abu'l Feda, p. 126, estimând armata regelui la 59 000 de oameni; scrisoarea lui Guy de Melun în Mathieu Paris, V, pp. 155–156.

[15] Maqrisi, X, pp. 200–201; Abu'l Feda, p. 126; Al-Aïni, p. 201.

bărci. Văzând panica populației și teama garnizoanei, a decis să evacueze orașul. Toți civilii musulmani au fugit cu el, iar beduinii i-au urmat, după ce au dat foc bazarului. Ei nu au respectat însă ordinul de a incendia și podul de bărci. A doua zi de dimineață cruciații au aflat de la creștinii care rămăseseră în Damietta că orașul nu era apărat. Au traversat podul și au intrat triumfători în oraș.[16]

Cucerirea facilă a Damiettei i-a uimit și i-a mulțumit pe frânci, dar pentru moment nu puteau fructifica acest succes. Revărsarea Nilului urma să se producă, iar Ludovic, trăgând învățămintele din amara experiență a celei de-a Cincea Cruciade, a refuzat să meargă mai departe înainte de retragerea apelor. Regele mai aștepta și sosirea întăririlor sub conducerea fratelui său, Alphonse, conte de Poitou. Între timp, Damietta a fost transformată într-un oraș latin. Marea moschee a devenit încă o dată, ca în 1219, catedrală, cu un episcop în funcțiune. Cele trei Ordine militare au primit clădiri, iar principalii seniori din Orientul Latin au primit recompense bănești. Genovezii și pisanii au fost răsplătiți pentru serviciile lor cu câte o piață și o stradă fiecare. Venețienii, regretând ostilitatea anterioară, au obținut și ei o donație similară. Creștinii nativi, copți monofiziți, au fost tratați cu justețe de către regele Ludovic, astfel că s-au bucurat de cârmuirea acestuia. Regina, care fusese trimisă la Acra împreună cu alte doamne cruciate, a fost chemată în Egipt. Ludovic l-a primit cu bucurie și pe un alt distins, deși sărac, prieten, pe Balduin al II-lea, împăratul Constantinopolului, pe care îl cunoscuse la Paris atunci când acesta venise să obțină bani vânzând relicvele Patimilor care supraviețuiseră jafului cruciat al capitalei imperiale. În acea vară, Damietta a fost capitala Orientului Latin. Lipsa de activitate și

[16] Joinville, pp. 53–58; Guillaume de Nangis, p. 371; *Ms. Rothelin*, scrisoarea lui Jean Sarazinul, pp. 589–591; *Gestes des Chiprois*, pp. 147–148; Mathieu Paris, V, p. 81, VI, pp. 152–154 (scrisoarea lui Robert de Artois către regina Blanche); VI, pp. 155–162 (scrisoarea lui Guy de Melun); Maqrisi, XIII, 203–204; Abu'l Feda, p. 126; al-Aïni, pp. 201–223; Abu Shama, II, p. 195.

căldura umedă a Deltei Nilului i-a demoralizat însă pe soldaţi. Hrana era insuficientă şi bolile se răspândiseră în tabără.[17]

Pierderea Damiettei a fost un şoc pentru lumea musulmană. Sultanul, deşi muribund, a trecut la fapte, în vreme ce francii ezitau. Ca şi tatăl său cu treizeci de ani în urmă, sultanul s-a oferit să răscumpere Damietta în schimbul Ierusalimului. Oferta a fost refuzată, căci regele Ludovic încă nu consimţea să ducă tratative cu necredincioşii. Între timp, Ayub i-a pedepsit pe generalii vinovaţi pentru pierderea oraşului. Emirii tribului BanūKinana au fost ucişi, Fakhr ad-Din a căzut în dizgraţie împreună cu comandanţii mameluci. Mamelucii doreau o revoluţie de palat, dar Fakhr ad-Din i-a convins să renunţe, ceea ce i-a recâştigat încrederea sultanului. Trupe au fost aduse în grabă la Mansurah, oraşul al cărui nume înseamnă „victorios", construit de sultanul al-Kamil pe locul izbândei sale asupra celei de-a Cincea Cruciade. Ayub însuşi a fost dus la faţa locului, în litieră, ca să organizeze armata. Luptători beduini au fost trimişi în ţinutul învecinat: se apropiau de zidurile Damiettei şi ucideau orice latin care se aventura în afara oraşului. Ludovic a fost nevoit să ridice diguri şi să sape şanţuri de apărare.[18]

Apele Nilului s-au retras la sfârşitul lui octombrie. Tot pe atunci, pe 24 octombrie, a sosit din Franţa cu întăriri şi fratele lui Ludovic, Alphonse de Poitou. Sosise vremea marşului către Cairo. Pierre de Bretagne, secondat de nobilii din Orientul Latin, a sugerat că ar fi mai înţelept să atace Alexandria. Egiptenii ar fi fost luaţi prin suprindere de o asemenea mişcare. Cruciaţii aveau destule corăbii să traverseze braţele Nilului, iar după cucerirea Alexandriei ar fi controlat întregul litoral mediteraneean al Egiptului. Sultanul ar fi fost obligat să negocieze. Dar fratele regelui, Robert d'Artois,

---

[17] *Ms. Rothelin*, pp. 592–592; Mathieu Paris, VI, pp. 160–161, IV, p. 626 (vizita împăratului Balduin). Relatarea lui Ludovic cu privire la biserica din Damieta este publicată de Baluze, *Collectio Veterum Scriptorum*, IV, pp. 491–495. Veneţienii au fost intermediarii în vânzarea relicvelor.

[18] Al-Aïni, pp. 202–206. Hugues de la Marche a fost ucis într-un asemenea atac. Mathieu Paris, V, p. 89.

s-a opus cu tărie acestui plan, şi regele a fost de partea lui. La 20 noiembrie armata cruciată a pornit din Damietta, de-a lungul drumului ce ducea la Mansurah. În oraş au rămas regina şi patriarhul Ierusalimului, păziţi de o garnizoană puternică.[19]

Soarta părea a fi de partea regelui Ludovic, deoarece sultanul Ayub se afla pe patul de moarte. A şi murit trei zile mai târziu la Mansurah, pe 23 noiembrie. Fusese un bărbat sumbru şi solitar, fără nicio urmă din afabilitatea, generozitatea şi dragostea de cunoaştere a neamului său. Sănătatea îi fusese mereu şubredă şi este posibil ca sângele lui sudanez să-l fi deosebit de restul familiei, a cărei descendenţă kurdă era neîntinată. Ayub fusese însă un monarh abil, ultimul membru al marii dinastii a Ayubizilor. Moartea lui prevestea un dezastru pentru musulmani, căci singurul său fiu, Turan-şah, era departe, fiind vicerege în Jezireh. Egiptul a fost salvat de sultana văduvă, armeanca Shajar ad-Durr. Punându-şi încrederea în eunucul Jama ad-Din Mohsen, care controla palatul, şi Fakhr ad-Din, sultana a ascuns moartea soţului ei şi a falsificat un document sub semnătura lui care îl numea pe Turan-şah succesor la tron şi pe Fakhr ad-Din general suprem şi vicerege pe durata bolii sultanului. Atunci când vestea morţii sultanului a ieşit la iveală în cele din urmă, sultana şi Fakhr ad-Din erau deja instalaţi la putere şi Turan-şah era în drum spre Egipt. Vestea a fost pe placul cruciaţilor, deoarece li se părea că această cârmuire a unei femei şi a unui general bătrân se va prăbuşi curând, şi şi-au continuat marşul către Cairo.[20]

Drumul de la Damietta era tăiat de nenumărate canale şi braţe ale Nilului, dintre care cel mai mare era Bahr as-Saghir, care se despărţea de fluviu imediat la sud de Mansurah şi trecea pe lângă Ashmun-Tannah către lacul Manzaleh, creând aşa-numita insulă Damietta. Fakhr ad-Din şi-a păstrat grosul forţelor dincolo de

---

[19] Joinville, pp. 64–65; Mathieu Paris, VI, p. 161 (scrisoarea lui Guy de Melun); *ibid*, V, pp. 105–107, cu datarea eronată în februarie a evenimentelor din iarnă, şi p. 103; Maqrisi, XIII, p. 215.

[20] Maqrisi, XIII, pp. 208–215; Abu'l Feda, p. 127; al-Aïni, p. 207; *MS. Rothelin*, p. 599; Mathieu Paris, V, pp. 107–108.

Bahr as-Saghir, dar a trimis cavaleria să îi hărţuiască pe cruciaţi la traversarea canalelor. Niciunul din aceste atacuri nu a reuşit să le oprească înaintarea. Regele avansa încet şi cu precauţie. La 7 decembrie a avut loc o bătălie lângă Fariskur, în care cavaleria egipteană a fost respinsă, iar Templierii, sfidând ordinul regelui, i-au urmărit pe fugari prea departe şi au revenit cu greu alături de camarazii lor. La 14 decembrie regele a ajuns la Barmun, iar o săptămână mai târziu armata lui şi-a aşezat tabăra de-a lungul braţului Bahr as-Saghir, pe malul opus oraşului Mansurah.[21]

Armatele au stat faţă în faţă timp de şase săptămâni, despărţite de canalul cel lat. Cavaleria egipteană a încercat să traverseze în insula Damietta şi să-i atace pe francii din spate, dar a fost respinsă de către Carol de Anjou. Între timp, Ludovic a cerut construirea unui dig care să traverseze apa, dar, în ciuda galeriilor acoperite care îi protejau pe constructori, uluitoarele proiectile egiptene azvârlite de pe malul opus şi focul grecesc i-au obligat pe cruciaţi să abandoneze proiectul. La începutul lunii februarie a anului 1250, un copt din Salamun a venit în tabăra regelui şi s-a oferit ca pentru 500 de besanţi să dezvăluie locul unui vad de trecere a braţului Bahr as-Saghir. În zorii zilei de 8 februarie cruciaţii au început să traverseze vadul. Ducele de Burgundia a rămas cu trupe suficiente să apere tabăra, iar regele Ludovic a plecat cu restul armatei. Fratele regelui, Robert d'Artois, conducea avangarda, alături de Templieri şi de contingentul englezilor. Primise ordine stricte să nu-i atace pe egipteni decât cu permisiunea regelui. Dificila traversare a reuşit, deşi a fost anevoioasă. Aflat pe malul celălalt, contele d'Artois s-a temut că, fără un atac imediat, elementul-surpriză ar fi fost pierdut. Templierii i-au reamintit în van de instrucţiunile primite, dar, la insistenţele sale, au fost de acord să îl însoţească în ofensivă. Graba lui Robert a fost justificată. Tabăra egipteană, la trei kilometri depărtare de Mansurah, tocmai îşi începea rutina zilnică fără nicio bănuială, când cavaleria franceză a năvălit în mijlocul ei. Mulţi egipteni

[21] Joinville, pp. 69–70; *Ms. Rothelin*, pp. 597–598; Maqrisi, XIII, pp. 215–216; al-Aïni, p. 207.

au fost uciși, în timp ce își căutau armele. Alții au fugit pe jumătate îmbrăcați către oraș. Generalul Fakhr ad-Din abia ieșise din baie și un slujitor îi vopsea barba cu henna când a auzit vacarmul. Fără să mai zăbovească să își pună armura, a sărit pe cal și s-a aruncat în bătălie, nimerind într-un grup de Templieri care l-au sfârtecat.

Robert d'Artois era acum stăpân în tabăra egipteană. Marele maestru al Templului l-a rugat din nou să aștepte până ce regele și restul armatei vor fi traversat vadul. William de Salisbury, la rândul lui, l-a îndemnat la prudență, dar Robert era hotărât să cucerească orașul Mansurah și să nimicească armata egipteană. După ce i-a acuzat pe englezi și pe Templieri de lașitate, și-a adunat oamenii și i-a atacat din nou pe egiptenii aflați pe fugă. Din nou, William și Templierii s-au simțit obligați să îl urmeze. Deși Fakhr ad-Din murise, comandanții mameluci reușiseră să reinstaureze disciplina în rândul trupelor, iar cel mai capabil dintre ei, Rukn ad-Din Baibars, supranumit Bundukdari, arbaletierul, a preluat frâiele. A poziționat oameni în punctele-cheie ale orașului și a lăsat cavaleria cruciată să intre pe porțile larg deschise. După ce cavalerii francezi, urmați îndeaproape de Templieri, s-au apropiat de zidurile fortăreței, mamelucii i-au înconjurat de pe străzile laterale. Caii latinilor nu aveau spațiu de manevră pentru întoarcere și imediat s-a iscat confuzia. Câțiva cavaleri au fugit pe jos până la Nil, doar ca să piară înecați în apele fluviului. Alți câțiva au reușit să scape din oraș. Templierii au murit luptând pe străzi și doar 5 dintre cei 290 de cavaleri au supraviețuit. Robert d'Artois, împreună cu garda de corp, s-a baricadat într-o casă, dar egiptenii s-au năpustit în ea și i-au masacrat pe toți. Printre cavalerii care au căzut în luptă s-a numărat William, conte de Salisbury, și aproape toată suita lui, seniorul de Coucy și contele de Brienne. Pierre de Bretagne fusese cu ei în avangardă și avea o rană urâtă la cap, dar a reușit să iasă din oraș călare și să îl avertizeze pe rege.

Armata cruciată aproape terminase de traversat canalul Bahr as-Saghir. Aflând despre dezastru, regele Ludovic a pregătit linia întâi pentru un eventual atac, în timp ce a poruncit inginerilor să construiască un pod peste ape. Corpul de arbaletieri rămăsese pe flancul lateral ca să poată acoperi traversarea în caz de nevoie, dar

regele i-a chemat alături. După cum prevăzuse Ludovic, la scurtă vreme mamelucii au ieşit din oraş şi s-au aruncat asupra liniilor cruciate. Ludovic şi-a ţinut pe loc soldaţii, deşi o ploaie de săgeţi se revărsa asupra lor. Apoi, de îndată ce mamelucii au rămas fără muniţie, a ordonat contraatacul. Cavaleria i-a respins pe sarazini, dar aceştia s-au regrupat şi au atacat din nou; detaşamente de musulmani încercau să împiedice construirea pontonului. Regele însuşi aproape că a fost împins în apă, dar un alt contraatac l-a salvat. Într-un final, către apusul soarelui, pontonul a fost terminat şi arbaletierii au ajuns pe malul celălalt. Sosirea lor i-a asigurat regelui victoria. Egiptenii s-au retras din nou în oraş, iar Ludovic a ridicat tabăra pe locul în care petrecuseră şi noaptea anterioară. Abia atunci a aflat de la marele maestru al Templierilor despre moartea fratelui său. Regele a izbucnit în lacrimi.[22]

Cruciaţii au obţinut victoria, dar cu un preţ foarte mare. Dacă Robert d'Artois nu s-ar fi aventurat în Mansurah, poate că s-ar fi simţit destul de puternici ca să încerce un asalt asupra oraşului, chiar dacă ar fi trebuit să facă faţă unor maşini de război mai bune decât ale lor. Dar deocamdată nu se mai putea face nimic. Situaţia semăna ameninţător de mult cu cea din a Cincea Cruciadă, când cruciaţii cuceriseră Damietta, aproape de locul unde se aflau acum, dar au fost nevoiţi să se retragă. Ludovic nu spera la un deznodământ mai fericit nici de data asta, doar dacă autorităţile de la Cairo, zguduite de certuri la Curte, i-ar fi propus termeni acceptabili pentru negociere. Între timp, şi-a întărit tabăra şi a consolidat pontonul. A fost o decizie înţeleaptă, căci trei zile mai târziu, pe 11 februarie, egiptenii au atacat din nou. Primiseră întăriri din sud şi erau mai puternici decât înainte. A fost una dintre cele mai crunte bătălii pe care latinii din Orient şi le aminteau. Mamelucii lansau atac după atac, cu nori de săgeţi înaintea lor. Ludovic din nou şi-a reţinut oamenii până când a venit vremea contraatacului. Carol de Anjou pe flancul stâng şi seniorii sirieni şi ciprioţi pe centru-stânga au rămas pe

[22] Joinville, pp. 71–93; *Ms. Rothelin*, pp. 599–608; Mathieu Paris, V, pp. 147–154, VI, pp. 191–193; al-Aïni, p. 208.

poziții, dar Templierii și nobilii francezi pe dreapta erau gata să cedeze și regele însuși le-a sărit în ajutor ca să nu piardă contactul cu stânga. Marele maestru William, care rămăsese fără un ochi la Mansurah, l-a pierdut și pe celălalt și a murit. La un moment dat Alphonse de Poitou, care păzea tabăra, pe flancul drept, a fost înconjurat, dar a fost salvat de către bucătari și femei. În cele din urmă musulmanii au obosit și s-au retras în bună ordine înapoi în oraș.[23]

Ludovic a așteptat timp de opt săptămâni în tabăra de la Mansurah, dar mult sperata revoluție la Curtea egipteană nu a avut loc. Dimpotrivă, la 28 februarie Turan-șah și-a făcut apariția în tabăra egipteană. De îndată ce a aflat de la mama sa de moartea tatălui, a pornit din capitala sa Diarbekir și s-a îndreptat către Egipt. A stat trei săptămâni la Damasc, unde a fost proclamat sultan, și a ajuns la Cairo la sfârșitul lunii februarie. Sosirea lui la Mansurah a dat semnalul pentru noi activități în tabăra egipteană. Turan-șah a poruncit să fie construită o escadrilă de ambarcațiuni ușoare, care au fost duse pe cămile în josul fluviului. Acolo au fost lansate la apă cu misiunea să intercepteze vasele care aduceau de la Damietta hrană pentru cruciați. Una după alta au fost capturate mai mult de 80 de corăbii frânce. La 16 martie au fost pierdute 32 de corăbii dintr-o lovitură. Foametea s-a instalat rapid în tabăra cruciaților, după care au urmat bolile, dizenteria și febra tifoidă.[24]

La începutul lunii aprilie, regele Ludovic și-a dat seama că trebuie să scoată armata din duhoarea taberei și să se întoarcă la Damietta. Acum, în cele din urmă, și-a călcat pe inimă ca să negocieze cu necredincioșii și a trimis la Turan-șah oferta de a schimba Damietta pentru Ierusalim.[25] Era prea târziu. Egiptenii știau cât de fragilă era

---

[23] Joinville, pp. 93–95; *Ms. Rothelin*, pp. 608–609.

[24] Abu Shama, II, p. 195; al-Aïni, p. 209; Maqrisi, XIII, pp. 220–224; Mathieu Paris, VI, pp. 193–194; Joinville, pp. 102–104; *Ms. Rothelin*, pp. 609–612.

[25] Mathieu Paris amintește de o ofertă anterioară de pace pe care i-a făcut-o sultanul, dar pe care a respins-o la sfatul lui Robert d'Artois (V, pp. 87–88, 105) sau a legatului papal (V, p. 143). Oferta de pace a lui Ludovic este pomenită în Joinville, pp. 106–107. În Europa ajunsese zvonul că Ludovic cucerise Cairo (*ibid.*, p. 118, VI, p. 117).

situația lui. După ce oferta i-a fost respinsă, Ludovic și-a consultat căpeteniile oștirii în privința retragerii. Aceștia l-au implorat pe rege să o ia înainte împreună cu garda de corp către Damietta, dar el a refuzat să își abandoneze soldații. S-a hotărât ca bolnavii să fie trimiși cu barca pe Nil, iar cei sănătoși să meargă pe jos pe același drum pe care au venit. Tabăra a fost ridicată în dimineața zilei de 5 aprilie 1250 și dureroasa călătorie a început, cu regele în ariergardă ca să-i încurajeze pe cei ce rămâneau în urmă. Mamelucii din Mansurah au văzut mișcarea și au pornit pe urmele lor. Au descoperit că francii traversaseră brațul Bahr as-Saghir, dar inginerii au uitat să distrugă pontonul. Mamelucii au trecut rapid pe malul celălalt și au început să-i hărțuiască pe cruciați din toate părțile. Atacurile le-au fost respinse de-a lungul zilei, și francii avansau foarte încet. Regele s-a luptat cu un curaj extraordinar, dar a căzut bolnav în acea noapte și a doua zi abia se putea ține în șa. Musulmanii se apropiau tot mai mult de armată și au atacat din plin. Soldații cruciați, bolnavi și obosiți, nici nu au mai încercat să opună rezistență. Era evident că acesta era sfârșitul. Geoffroi de Sargines, care comanda garda regală de corp, l-a dus pe rege într-o casă din satul Munyat al-Khols Abdallah, la nord de Șarimșah, oraș aflat în centrul luptelor. Cavalerii francezi nu puteau accepta înfrângerea, dar seniorii din Orientul Latin au preluat conducerea și l-au trimis pe Philippe de Montfort să înceapă negocierile cu inamicul. Philippe aproape că reușise să-i convingă pe generalii egipteni să permită plecarea neîngrădită a armatei în schimbul Damiettei, când un sergent pe nume Marcel, mituit, se credea, de către egipteni, a început să spună trupelor că regele dăduse ordinul de capitulare necondiționată. Soldații au ascultat ordinul, despre care regele Ludovic nu avea cunoștință, și au depus armele. Întreaga armată a fost înconjurată și trimisă în captivitate. Cam la aceeași oră corăbiile care duceau bolnavii la Damietta au fost împresurate și capturate.[26]

---

[26] Joinville, pp. 107–110; *Ms. Rothelin*, pp. 612–616; Guillaume de Nangis, p. 376; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 74–75; Mathieu Paris, V, pp. 157–159, 165–168, VI, pp. 193–197; al-Aïni, pp. 209–213; Maqrisi, XIII, p. 227; Abu'l Feda, p. 128.

La început egiptenii au fost copleşiţi de numărul de prizonieri. Neavând soluţii pentru a-i păzi, cei care erau prea slăbiţi pentru a mărşălui au fost executaţi pe loc, iar în fiecare seară, timp de o săptămână, 300 dintre ei erau aleşi şi decapitaţi, din ordinul personal al sultanului. Regele Ludovic a fost mutat din patul de suferinţă şi dus, în lanţuri, într-o casă în Mansurah. Marii seniori erau ţinuţi împreună într-o închisoare mare, unde era ameninţaţi constant cu moartea, deşi niciunul dintre cei care avea şanse să aducă o sumă frumoasă ca răscumpărare nu urma să fie ucis. Joinville, aflat la bordul uneia dintre corăbiile capturate, şi-a salvat viaţa sa şi pe cele ale camarazilor săi lăsând să se înţeleagă că era vărul regelui. După ce amiralul egiptean l-a chestionat şi a aflat că nu era adevărat şi că era vărul împăratului Frederic, valoarea i-a crescut şi mai mult.

Prestigiul împăratului necredincioşilor a uşurat într-adevăr situaţia cruciaţilor. Atunci când lui Ludovic i s-a poruncit în închisoare să cedeze nu doar Damietta, ci toate stăpânirile latine din Siria, acesta a răspuns că acelea nu îi aparţin lui, ci regelui Conrad, fiul împăratului, şi doar împăratul putea să renunţe la ele. Musulmanii au retras imediat cererea, dar i-au impus condiţii aspre regelui. Răscumpărarea lui personală consta în cedarea Damiettei, iar a armatei costa 500 000 de livre de Tour, adică un milion de besanţi. Era o sumă colosală, dar şi numărul de prizonieri era foarte mare. De îndată ce condiţiile au fost acceptate, regele şi marii seniori au fost duşi la bordul unor galere care au coborât pe fluviu până la Fariskur, unde se afla reşedinţa sultanului. S-a hotărât ca Damietta să fie predată peste două zile, la 30 aprilie.[27]

Înţelegerea a fost posibilă datorită tăriei de caracter a reginei Margareta. Atunci când regele a plecat către Mansurah, i-a venit sorocul. Pruncul a fost moşit de un cavaler octogenar la trei zile după sosirea veştii despre capitularea armatei. Copilul a fost botezat Jean Tristan, pruncul tristeţii. În aceeaşi zi regina a aflat că pisanii

---

[27] Joinville, pp. 110–122; *Ms. Rothelin*, pp. 616–618; Mathieu Paris, V, p. 1604, VI, pp. 196–197 (autorul scrisorii, un cavaler ioanit, spunea că „singura noastră speranţă este regele Frederic"); al-Aïni, pp. 213–214.

și genovezii urma să părăsească Damietta, deoarece hrana nu era suficientă pentru toată populația. Margareta știa că nu putea păstra controlul asupra Damiettei fără italieni și i-a chemat pe conducătorii lor la căpătâiul ei, explicându-le că fără Damietta nu aveau monedă de schimb pentru eliberarea regelui. Italienii au încuviințat să rămână după ce regina s-a oferit să cumpere ea toată mâncarea din oraș și să supravegheze distribuirea ei. A fost o cheltuială de peste 360 000 de livre pentru regină, dar a salvat moralul orașului. De îndată ce s-a întremat îndeajuns pentru a putea călători, suita ei a insistat să o mute pe mare la Acra, în vreme ce patriarhul Robert s-a dus la sultan cu un salvconduct, ca să pună la punct răscumpărarea.[28]

Patriarhul a ajuns la Fariskur și a aflat că sultanul murise. Negocierile finale au fost amânate, iar la 2 mai, într-o zi de luni, Turan-șah și prizonierii săi se aflau încă în oraș, la un banchet organizat de acesta pentru emirii săi. Pierduse însă sprijinul mamelucilor. Marele corp de armată format din sclavi turci și circasieni câștigase în importanță în timpul domniei sultanului Ayub, a cărui favoare au răsplătit-o cu fidelitate. Sprijinul acestora i-a permis și sultanei Shajar ad-Durr să păstreze tronul pentru Turan-șah, care, triumfător asupra cruciaților, se simțea îndeajuns de puternic ca să ocupe poziții la Curte cu favoriți din Jezireh. La protestele mamelucilor, Turan-șah a răspuns cu amenințări la beție. În același timp, și-a jignit și mama vitregă cerându-i bunuri care aparținuseră tatălui său. Sultana a scris de îndată comandanților mameluci ca să o protejeze.

Când Turan-șah s-a ridicat să plece de la banchet, soldați din regimentul Bahrid de mameluci, conduși de Baibars Bundukdari, au năvălit în încăpere și au început, în frunte cu Baibars, să îl atace pe sultan cu săbiile. Rănit, acesta s-a refugiat într-un turn de lemn de pe malul fluviului. Soldații l-au urmărit și i-au dat foc. Turan-șah s-a aruncat în Nil, și de acolo, stând în apă, a implorat să fie cruțat, promițând să abdice și să se întoarcă în Jezireh. Apelul lui a rămas fără răspuns. O boltă de săgeți nu a reușit să îl ucidă, și Baibars a sărit în apă și l-a ucis cu sabia. Corpul mutilat al lui Turan-șah

[28] Joinville, pp. 142–144.

a rămas neîngropat timp de trei zile. În cele din urmă ambasadorul califului din Bagdad a obținut permisiunea să îl îngroape într-un mormânt simplu. Conspiratorii victorioși l-au numit pe cel mai mare comandant mameluc, Izz ad-Din Aibeg, general suprem și regent. Acesta s-a căsătorit cu sultana Shajar ad-Durr, pentru legitimitate. În cele din urmă a apărut un văr minor al sultanului mort, al-Ashraf Musa, care a fost proclamat co-sultan, doar pentru fi detronat patru ani mai târziu. Soarta lui nu ne este cunoscută.[29]

Atunci când bătrânul patriarh a sosit de la Damietta cu salvconductul semnat de Turan-șah, noua conducere l-a considerat lipsit de valoare și l-au tratat ca pe un prizonier. Câțiva mameluci au apărut în fața regelui Ludovic cu sânge pe săbii, pretinzând bani pentru că i-au ucis dușmanul. Alții, cu un crud simț al umorului, își vânturau săbiile în fața seniorilor franci. Joinville era de-a dreptul îngrozit. Mamelucii însă nu aveau de gând să piardă grasa răscumpărare și au confirmat termenii înțelegerii: după ce Damietta va fi predată, regele și nobilii aveau să fie eliberați, dar soldații de rând, dintre care unii fuseseră deja trimiși la Cairo, trebuiau să aștepte plata banilor. Suma fusese redusă la 400 000 de livre de Tour și jumătate urma să fie plătită la Damietta, iar cealaltă jumătate după ce regele ajungea la Acra. Regele a refuzat însă să jure că se va dezice de Hristos dacă nu își va putea respecta partea. Demnitatea și integritatea lui de-a lungul captivității i-au impresionat pe paznicii lui, unii dintre ei chiar glumind că el ar trebui să fie următorul sultan.[30]

Vineri, pe 6 mai 1250, Geoffroi de Sargines a predat Damietta avangardei musulmane. Regele și nobilii au fost duși acolo în aceeași după-amiază și Ludovic a început să strângă banii pentru prima jumătate a răscumpărării. În cuferele lui avea doar 170 000 de livre. Până la acoperirea întregii sume, egiptenii l-au reținut pe fratele regelui, Alphonse de Poitou. Se știa că Templierii aveau sume

---

[29] Maqrisi, XIII, pp. 230–232; Abu'l Feda, p. 129; Abu Shama, pp. 198–209; Ibn Khallikan, III, p. 248.

[30] Joinville, pp. 123–132; Guillaume de Nangis, p. 381; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 23, 58, 75–76; *Ms. Rothelin*, pp. 618–619; al-Aïni, p. 213.

mari de bani în galera lor principală, dar au consimţit să acopere restul de bani necesar doar după ameninţări. După plata întregii sume, contele de Poitou a fost eliberat. În acea seară, regele şi seniorii săi au ridicat ancora către Acra, unde au ajuns după şase zile, după o călătorie furtunoasă. Pe corabie nu fuseseră pregătite nici haine şi niciun pat pentru rege. Acesta a fost nevoit să doarmă în hainele şi pe salteaua pe care le folosise în captivitate.[31]

Mulţi răniţi au rămas la Damietta, iar musulmanii, contrar promisiunilor făcute, i-au ucis pe toţi.[32]

La puţin timp după sosirea la Acra, regele a ţinut un sfat cu vasalii săi despre planurile de viitor. Mama lui îi scrisese din Franţa, zorindu-l să se întoarcă. Se spunea că regele Henric al Angliei avea planuri de război, şi mai erau şi alte probleme urgente. Regele simţea că era nevoie de el în Orient. Dezastrul din campania egipteană nu numai că distrusese armata franceză, dar epuizase şi trupele din Orientul Latin. Regele simţea că era de datoria lui să rămână măcar până la eliberarea tuturor prizonierilor din Egipt. Fraţii regelui şi contele de Flandra l-au sfătuit să se întoarcă în Franţa, dar el luase deja o decizie, pe care a anunţat-o public la 3 iulie. Fraţii lui şi oricine ar fi dorit puteau să se întoarcă acasă, dar el avea să rămână şi să ia în serviciul personal pe toţi cei care, precum Joinville, ar fi fost dispuşi să rămână cu el. Seniorilor din Franţa le-a fost trimisă o scrisoare prin care le explica decizia şi cerea întăriri pentru cruciadă. Regele a resimţit cu amărăciune eşecul marelui său proiect. Era simplu să declare că întreaga catastrofă fusese un semn al graţiei divine, trimis să îl înveţe smerenia, dar trebuie că şi-a dat seama că a plătit cu preţul a multor vieţi nevinovate privilegiul acestei lecţii.[33]

Fraţii regelui împreună cu marii seniori au plecat de la Acra la mijlocul lunii iulie. Au lăsat în urmă toţi banii de care se puteau

---

[31] Joinville, pp. 135–138; *Ms. Rothelin*, pp. 619–620.

[32] *Ms. Rothelin*, p. 620.

[33] Joinville, pp. 145–157; Guillaume de Nangis, p. 383; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 91–92; Mathieu Paris, V, pp. 173–174.

dispensa, dar numai 1400 de oameni.[34] Regina a rămas alături de rege. Acesta a fost acceptat imediat drept cârmuitor *de facto* al regatului. Tronul îi aparţinea de drept lui Conrad, dar devenise evident faptul că el nu va veni niciodată în Orient. La moartea lui Alice, regenţa a fost încredinţată fiului acesteia, regele Henric al Ciprului, care l-a numit balif pe vărul său, Jean d'Arsuf. Acesta a fost uşurat să îi încredinţeze conducerea lui Ludovic.[35]

Plecarea vasalilor lui francezi i-a permis lui Ludovic să fie mai deschis la sfaturi. Experienţa prin care trecuse îi deschisese mintea, iar lipsa soldaţilor l-a învăţat nevoia de relaţii diplomatice cu necredincioşii. Mulţi dintre prietenii lui găseau că Ludovic era prea dispus să urmeze o politică ce li se părea laşă, dar aceasta a fost o alegere înţeleaptă şi momentul era propice pentru diplomaţie. Revoluţia mamelucă din Egipt nu fusese bine primită în Siria musulmană, unde loialitatea faţă de Ayubizi încă persista. La sosirea veştilor despre moartea lui Turan-şah, an-Nasir Yusuf al Alepului a plecat din Homs şi la 9 iulie 1250 a ocupat Damascul, unde a fost primit cu mare entuziasm ca strănepot al lui Saladin. Încă o dată se isca rivalitatea dintre Cairo şi Damasc şi ambele Curţi erau interesate să cumpere ajutorul francilor. Abia ajuns la Acra, Ludovic a şi primit o ambasadă de la an-Nasir Yusuf, dar regele nu a vrut să se implice. O alianţă cu Damascul era de preferat din punct de vedere strategic, dar trebuia să îi ia în calcul pe prizonierii franci care rămăseseră în Egipt.[36]

În iarna anului 1250, armata damaschină a început invazia în Egipt. La 2 februarie 1251 s-a ciocnit cu armata egipteană, condusă de Aibeg, la Abbasa, în deltă, la zece kilometri răsărit de actualul oraş Zagazig. Sirienii au avut câştig de cauză la început, dar regimentul personal al lui Aibeg a rezistat pe poziţii. Atunci

---

[34] Joinville, p. 157.

[35] Poziţia juridică a lui Ludovic nu a fost definită niciodată, dar a fost acceptat fără îndoială drept autoritate supremă în absenţa lui Conrad.

[36] Abu Shama, II, p. 200; Abu'l Feda, p. 131; Ibn Khalikan, II, p. 446; Joinville, p. 158.

o unitate de mameluci din armata lui an-Nasir Yusuf a dezertat în mijlocul bătăliei. Sultanul, care nu era vestit pentru curajul său, a fugit de pe câmpul de luptă. Stăpânirea mamelucă a Egiptului a fost salvată, dar Ayubizii conduceau încă Palestina și Siria. An-Nasir Yusuf a trimis vorbă la Acra cu sugestia că ar putea ceda Ierusalimul în schimbul sprijinului cruciat. Ludovic a trimis o ambasadă la Cairo, la Aibeg, să îl avertizeze că, dacă situația prizonierilor franci nu se va rezolva curând, el se va alia cu Damascul. Ambasadorul lui, Jean de Valenciennes, a reușit ca în decursul a două vizite să obțină mai întâi eliberarea cavalerilor, printre care se număra și marele maestru al Ospitalierilor, prins în 1244 la Gaza, și peste 3 000 de prizonieri luați mai recent în schimbul a 300 de prizonieri musulmani aflați în mâinile latinilor. Aibeg s-a arătat foarte interesat de prietenia cu regele și i-a trimis cadou, cu al doilea convoi, un elefant și o zebră. Atunci Ludovic a avut curajul să ceară eliberarea tuturor prizonierilor creștini fără nicio altă plată. Văzând că un emisar al lui Ludovic, vorbitorul de arabă Yves Bretonul, se afla în vizită la Damasc, Aibeg a consimțit la cererea regelui în schimbul unei alianțe militare împotriva lui an-Nasir Yusuf. Aibeg a mai promis că după ce mamelucii vor fi ocupat Palestina și Damascul, vor returna creștinilor teritoriul vechiului regat al Ierusalimului până la fluviul Iordan. Ludovic a fost de acord și toți prizonierii au fost eliberați până la sfârșitul lui martie 1252. Refuzul Templierilor de a rupe relațiile cu Damascul a pus tratatul în pericol, iar regele a fost obligat să îi renege public și să ceară iertare.[37]

Alianța franco-mamelucă nu a dus la niciun rezultat. De îndată ce a aflat despre ea, an-Nasir Yusuf a trimis trupe la Gaza ca să întrerupă o joncțiune între aliați. Ludovic a coborât către Jaffa, dar mamelucii nu au înaintat din Egipt. Timp de un an, sirienii și francii au rămas pe loc, niciunul nedorind să provoace o bătălie. Între timp, Ludovic a reparat fortificațiile Jaffei, după ce le

[37] Abu Shama, *loc. cit.*; Abul'l Feda, *loc. cit.*; Joinville, pp. 158–160; *Ms. Rothelin*, pp. 624–627; Mathieu Paris, V, p. 342.

întărise pe cele de la Acra, Haifa și Cezareea.[38] La începutul anului 1253, an-Nasir Yusuf a făcut apel la Bagdad ca să medieze între el și mameluci. Califul, al-Mustasim, era nerăbdător să unească lumea musulmană împotriva mongolilor și l-a convins pe Aibeg, care i-a recunoscut suzeranitatea formală, să accepte termenii lui an-Nasir Yusuf. Aibeg urma să fie acceptat drept suveran în Egipt și să anexeze Palestina până în Galileea la nord și Iordan la răsărit. Tratatul de pace a fost semnat în aprilie 1253; înțelegerea lui Aibeg cu francii a fost dată uitării.[39]

Armata Damascului a traversat teritoriul franc în drumul spre casă de la Gaza, jefuind pe măsură ce avansa. Orașele erau prea bine fortificate pentru a fi atacate, cu excepția Sidonului, ale cărui ziduri se aflau în reconstrucție. Musulmanii nu au luat cu asalt castelul de pe insuliță, dar au jefuit orașul și s-au retras încărcați cu pradă și cu prizonieri. Regele Ludovic a răspuns prin trimiterea unei expediții de jaf împotriva orașului Banyas, dar fără succes. Din fericire pentru Orientul Latin, nici Aibeg și nici an-Nasir Yusuf nu s-au arătat interesați de un război.[40]

Înfrânarea celor doi s-a datorat în mare parte prezenței lui Ludovic în Orient. Deși nu avea la activ decât dezastre militare, personalitatea sa era impresionantă, și asta doar spre avantajul său. În decembrie 1250 murise în Italia împăratul Frederic, al cărui nume avea încă greutate în cercurile musulmane. Fiul său, Conrad, nu moștenise acest prestigiu.[41] Ludovic era și mai priceput decât Frederic în menținerea bunelor relații cu locuitorii din Orient, datorită tactului și sincerității sale. Caracterul său a fost pus în valoare în intervenția în principatul Antiohiei. Bohemund al V-lea a murit în ianuarie 1252, lăsând în urmă doi copii, o fiică, Plaisance, care se

---

[38] Joinville, pp. 167–168, 184–185; *Ms. Rothelin*, pp. 627–628; Mathieu Paris, VI, p. 206; al-Aïni, p. 215.

[39] Maqrisi, *Sultans*, I, 1, pp. 39, 54; Abu'l Feda, p. 132.

[40] Joinville, pp. 197–199; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 440–441.

[41] Frederic a murit la 13 decembrie la Fiorentino. Vezi Hefele-Leclerq, V, 1, p. 1693.

căsătorise cu doar câteva luni în urmă cu regele Henric al Ciprului, ce nu avea urmași, devenindu-i a treia soție, și un fiu, Bohemund, în vârstă de 15 ani, care a urmat la tron sub regența văduvei, principesa Lucienne. Aceasta era o femeie comodă, care nu ieșea niciodată din Tripoli și care a lăsat guvernarea principatului pe mâna rudelor sale italiene. Bohemund al VI-lea și-a dat seama curând că mama lui era nepopulară și, cu aprobarea lui Ludovic, a obținut permisiunea papei de a fi declarat major cu câteva luni înainte de data legală. După ce Inocențiu al IV-lea și-a dat consimțământul, Bohemund s-a dus la Acra, unde a fost făcut cavaler de către rege. Lucienne a fost îndepărtată de la tron și primind drept compensație cu un venit generos. În același timp, Ludovic a reușit să medieze împăcarea între Curtea de la Antiohia și cea armeană. În ultimii ani de domnie, Bohemund al V-lea reluase relațiile cu regele Hethum, dar trecutul era încă prea încărcat de amintiri triste. Bohemund al VI-lea nu avea resentimente. La sugestia lui Ludovic, în 1254 s-a căsătorit cu fiica lui Hethum, Sibylla, și a devenit într-o oarecare măsură vasalul socrului său. Armenii au acceptat să participe la protecția Antiohiei.[42]

Regele Henric al Ciprului a murit la 18 ianuarie 1253. Deoarece fiul lui, Hugues al II-lea, avea doar câteva luni, regina Plaisance a preluat regența Ciprului și pe cea nominală a regatului Ierusalimului. Curtea din Cipru i-a recunoscut poziția în insulă, dar nobilii de pe continent doreau ca ea să fie prezentă în persoană înainte să o confirme. Jean d'Ibelin, senior de Arsuf, a rămas balif, iar Plaisance plănuia să se mărite cu tânărul fiu al acestuia, Balian. În fapt, regele Ludovic a continuat să conducă regatul.[43]

Din Europa nu se arăta nicio speranță pentru o nouă cruciadă. Regele Henric al III-lea al Angliei, care luase crucea împreună cu

---

[42] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 439, 441–442; *Ms. Rothelin*, p. 624, Joinville, pp. 186–187; Vincent de Beauvais, p. 96.

[43] *Estoire d'Eracles*, loc. cit.; *Assises*, II, p. 420. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, pp. 74–75; Hill, *History of Cyprus*, II, p. 149. Se pare că Plaisance nu a fost decât logodită cu Balian, deoarece câțiva ani mai târziu se propunea drept mireasă pentru Edmund de Lancaster (Rymer, *Foedera*, I, p. 341). Ea nu a fost recunoscută formal drept regentă a Ierusalimului decât după vizita ei la Acra în 1258.

mulți dintre supușii săi în primăvara anului 1250, l-a convins pe papă să îi permită amânarea expediției. Frații lui Ludovic au refuzat să trimită ajutor din Franța, unde opinia publică își exprima indignarea și dezamăgirea. La auzul veștilor despre dezastrul de la Mansurah, întreaga țară a fost cuprinsă de o mișcare în masă a țăranilor și lucrătorilor, care se numeau „păstori" și care erau conduși de un misterios „maestru din Ungaria". Aceștia țineau întâlniri în care îi acuzau pe papă și pe ecleziastici și jurau să meargă să îl salveze pe regele creștin. Blanche, regina-regentă, a fost de partea lor la început, dar au devenit atât de dezordonați, încât mișcarea a trebuit suprimată. Nobilii francezi s-au limitat la comentarii acide la adresa papei, care prefera să predice o cruciadă împotriva imperialilor creștini în loc să trimită ajutor celor care luptau împotriva necredincioșilor. Blanche a mers atât de departe încât să confiște pământurile oricărui vasal al regelui care ar fi răspuns la apelul lui Inocențiu al IV-lea la o cruciadă împotriva împăratului Conrad în 1251. Dar nici măcar ea sau sfetnicii ei nu s-au aventurat să trimită întăriri în Răsărit.[44]

În timpul căutărilor de aliați străini, regele Ludovic a stabilit relații de prietenie cu Asasinii. Imediat după dezastrul de la Damietta, conducătorul lor din Siria a trimis un emisar la Acra ca să ceară bani pentru neutralitatea lor, dar a primit un răspuns ferm de la rege în prezența marilor maeștri ai Ordinelor religioase. Secta ceruse în special să fie scutită de obligația de a plăti tribut Ospitalierilor. Ambasada următoare a fost mult mai umilă. A adus cadouri frumoase pentru rege și a venit cu rugămintea unei alianțe. Ludovic, aflând de ostilitatea Asasinilor ismaeliți față de musulmanii sunniți, a acceptat inițiativa și l-a trimis pe Yves Bretonul să încheie un tratat. Yves a fost fascinat de biblioteca pe care secta o avea la Masyad. A găsit acolo o omilie apocrifă a lui Hristos către Sfântul Petru, care, după spusele sectanților, era reîncarnarea lui Abel, Noe și Avraam. Un pact de apărare mutuală a fost semnat.[45]

---

[44] Mathieu Paris, *Chronica Majora*, V, pp. 172–173, 259–261; Throop, *Criticism of the Crusades*, pp. 57–59.

[45] Joinville, pp. 160–165.

Ambiţia diplomatică a lui Ludovic era însă obţinerea prieteniei duşmanilor celor mai înverşunaţi ai Asasinilor, mongolii. La începutul anului 1253, a sosit la Acra o relatare potrivit căreia unul dintre prinţii mongoli, Sartak, fiul lui Batu, s-a convertit la creştinism. Ludovic s-a grăbit să trimită doi dominicani, pe Guillaume de Rubruck şi pe Bartolomeu de Cremona, ca să îl convingă pe prinţ să vină în ajutorul fraţilor lui creştini din Siria, dar nu stătea în puterile unui prinţ să încheie o alianţă de o asemenea importanţă.[46] În vreme ce dominicanii şi-au continuat călătoria în Asia către Curtea Marelui han, regele Ludovic a fost obligat să părăsească Orientul Latin. Mama lui, regina Blanche, murise în noiembrie 1252, iar moartea ei a fost urmată de tulburări. Regele Angliei a început să creeze probleme, în ciuda jurământului de a pleca în cruciadă, şi nici nu şi-a susţinut episcopii pe care papa i-a însărcinat să predice cruciada. Succesiunea la moştenirea comitatului Flandrei a dus la un război civil şi toţi marii vasali ai Franţei deveniseră neliniştiţi. Prima datorie a lui Ludovic era faţă de propriul regat şi fără tragere de inimă regele s-a pregătit să se întoarcă acasă. A ridicat ancora de la Acra la 24 aprilie 1254. Corabia aproape că a naufragiat pe ţărmul Ciprului, dar regina a promis o corabie de argint altarului Sfântului Nicolae de la Varangéville şi furtuna s-a potolit. Câteva zile mai târziu prezenţa de spirit a reginei a salvat corabia de la incendiu. În iulie partida regală a debarcat la Hyéres, în teritoriul fratelui regelui, Carol de Anjou.[47]

Cruciada lui Ludovic i-a târât pe creştinii din Orient într-o uriaşă catastrofă militară. Şederea de patru ani a regelui la Acra a mai recuperat din pagube, dar pierderile de forţe nu au fost restabilite niciodată. Ludovic avea cel mai nobil caracter dintre toţi

---

[46] Pelliot, „Les Mongols et la Papauté", *loc. cit.*, p. 220. Lucrarea *Itinerarium* a lui Rubrouck a fost tradusă în limba engleză şi editată de Rockhill. Dominicanul nu era convins de convertirea lui Sartak atunci când l-a cunoscut (*ibid.*, pp. 107, 116), dar armenii credeau că era autentică (Kirakos, trad. Brosset, p. 173).

[47] Joinville, pp. 218–234; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 29–30; *Ms. Rothelin*, pp. 629–630; Mathieu Paris, V, pp. 434, 452–454. Pentru moartea lui Blanche la 1 decembrie 1252, vezi Mathieu Paris, V, p. 354.

marii cruciați, dar poate că ar fi fost mai bine pentru Orientul Latin dacă regele nu ar fi părăsit Franța niciodată. Eșecul lui a avut consecințe serioase. Regele era un om bun și cu frica lui Dumnezeu, și totuși Dumnezeu l-a dus la dezastru. La începuturi, insuccesele cruciaților puteau fi explicate ca o pedeapsă divină pentru nelegiuirile și păcatele lor, dar o asemenea teorie facilă nu se mai putea susține acum. Era oare posibil ca întreaga mișcare să nu fie văzută cu ochi buni de către Dumnezeu?[48]

Deși sosirea regelui francez în Răsărit a fost una nefericită, plecarea lui a adus și riscul unui pericol imediat. Regele l-a numit ca reprezentant pe Geoffroi de Sargines, care a primit postul oficial de seneșal al regatului. Balif era acum Jean d'Ibelin, contele de Jaffa, care l-a înlocuit în funcție pe vărul său, Jean d'Arsuf, între 1254 și 1256. Putem presupune că Jean d'Arsuf a fost în Cipru în acea perioadă, sfetnic al reginei Plaisance, care a continuat să fie regentul legal al ambelor regate.[49] Moartea lui Conrad al Germaniei în Italia în mai 1254 a făcut ca titlul de rege al Ierusalimului să-i revină fiului său de doi ani, Conradin, ale cărui drepturi nominale au fost cu scrupulozitate apărate de susținătorii lui din Orient.[50] Chiar înainte de plecare Ludovic a încheiat un armistițiu cu Damascul, care urma să dureze de la 21 februarie 1254 timp de doi ani, șase luni și 40 de zile. An-Nasir Yusuf al Damascului devenise conștient de pericolul mongol și nu mai dorea să lupte cu francii. Aibeg al Egiptului, la rândul lui, dorea să evite un război de amploare și în 1255 a încheiat un armistițiu pe 10 ani cu latinii, dar a exclus în mod voit Jaffa din înțelegere, sperând că o va putea cuceri ca port pentru teritoriile lui din Palestina.[51] Au existat incursiuni armate de ambele părți, dincolo

---

[48] Salimbene, *Chronica*, pp. 235–237, spune că asemenea îndoieli au fost exprimate. Călugării mendicanți care predicau cruciada au fost insultați în public după eșecul ei.

[49] La Monte, *loc. cit.*, nota 1.

[50] Mathieu Paris, V, pp. 459–460.

[51] Mathieu Paris, V, p. 522; *Ms. Rothelin*, p. 630; *Annales de Terre Sainte*, p. 446.

de frontieră. În ianuarie 1256, Geoffroi de Sargines şi Jean de Jaffa au prins o mare caravană cu animale de povară. Guvernatorul mameluc al Ierusalimului, pornit în luna martie să pedepsească jefuitorii, a fost înfrânt şi ucis. Aibeg, care avea probleme cu generalii săi, inclusiv cu Baibars, a încheiat un alt tratat cu Damascul, din nou cu medierea califului, şi a retrocedat Palestina. Pe de altă parte, ambele puteri musulmane şi-au reînnoit armistiţiile cu francii pentru următorii zece ani, incluzând şi teritoriul Jaffei.[52]

Această reţinere arătată de Cairo şi Damasc, dictată de teama crescândă faţă de mongoli, i-a salvat pe latini de la meritatele efecte ale războiului civil care a izbucnit după plecarea regelui Ludovic. Cel mai activ element din oraşele din Ţara Sfântă era reprezentat de negustorii italieni. Cele trei mari republici, Genova, Veneţia şi Pisa, cu colonii în fiecare port levantin, dominau comerţul Mediteranei. În afara activităţilor bancare ale Templierilor, comerţul italienilor asigura pentru Orientul Latin cea mai mare parte a veniturilor, fiind în acelaşi timp benefic şi pentru prinţii musulmani, a căror disponibilitate de a semna armistiţii era motivată de teama de a nu se întrerupe această sursă de profit. Dar între republici exista o aprigă rivalitate. Disputele dintre Genova şi Pisa au întârziat îmbarcarea regelui în Cipru în 1249. În 1250, după uciderea unui negustor genovez de către un veneţian, pe străzile din Acra au izbucnit lupte de stradă.[53] După plecarea lui Ludovic în Europa, problemele au reînceput. Cartierul genovez din Acra era separat de cel veneţian de dealul Montjoie, care aparţinea genovezilor cu excepţia coamei, unde se afla vechea mănăstire Sf. Sava. Ambele colonii îşi disputau mănăstirea şi, într-o zi a anului 1256, pe când juriştii încă discutau cazul, genovezii au luat-o în stăpânire. La protestul veneţienilor, bărbaţi înarmaţi au coborât dealul în cartierul veneţian. Pisanii, cu care avuseseră o înţelegere prealabilă, le-au venit în ajutor. Veneţienii, luaţi prin suprindere, s-au văzut cu casele jefuite,

---

[52] *Ms. Rothelin*, pp. 631–633; *Annales de Terre Sainte*, *loc. cit.*; Abu'l Feda, pp. 133–134.

[53] *Annales Januenses*, p. 238.

la fel și corăbiile legate la chei. Au reușit cu mare greutate să îi alunge pe atacatori, dar mănăstirea și multe corăbii au fost pierdute.[54]

Philippe de Montfort, senior de Toron și de Tyr, care contesta de multă vreme stăpânirea veneților asupra unor sate din jurul Tyrului, a considerat că era un moment oportun să îi alunge din porțiunea de oraș care le revenise după tratatul semnat la cucerirea Tyrului în 1124, precum și din proprietățile din suburbii. Din cauza disputei cu genovezii, veneții nu au putut riposta, dar nici atunci când Genova, nedorind să înceapă un război, s-a oferit să medieze conflictul, veneții, prea furioși, nu au acceptat oferta. Consulul venețian de la Acra, Marco Giustiniani, era un diplomat priceput. Gestul de forță al lui Philippe i-a șocat pe verii săi Ibelini, care insistau foarte mult pe corectitudinea juridică. Baliful Jean d'Arsuf bănuia familia Montfort că dorea să declare independența Tyrului față de Acra. Deși baliful avusese o relație rece cu veneții, în principal din cauza atitudinii lor față de Cruciada lui Ludovic, Giustiniani l-a convins să li se alăture. Jean de Jaffa se certase deja cu genovezii, dintre care unul încercase să îl ucidă. Fraternitățile din Acra, alarmate de faptul că Philippe ar face din Tyr un competitor comercial, l-au susținut pe Giustiniani. Acesta i-a convins pe pisani că genovezii erau aliați egoiști și înșelători și a câștigat și susținerea lor. Negustorii marsiliezi, care au fost întotdeauna invidioși pe genovezi, i s-au alăturat și ei, dar negustorii catalani, invidioși pe marsiliezi, s-au raliat cu tabăra opusă. Cavalerii Teutoni și Templieri erau de partea veneților, Ioaniții de cea a genovezilor. Mai la nord, familia Embriaco, ce domnea la Jableh, și-a amintit de originile ei genoveze. Capul familiei, Henric, în ciuda prohibițiilor impuse de suzeranul său cu care se certase, Bohemund al VI-lea al Antiohiei și al Tripoli-ului, a trimis trupe să îi ajute pe genovezii din Acra. Bohemund însuși a încercat să rămână neutru, dar disputa cu clanul Embriaco l-a obligat să se alăture conflictului de partea veneților,

---

[54] *Estoire d'Eracles*, II, p. 443; *Annales Januenses* p. 239; Dandolo, p. 365. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant*, I, pp. 344–354, pentru întreaga poveste a „războiului Sf. Sava".

cu care avea afinităţi. Sora lui, mama-regentă Plaisance, nu mai putea face nimic. Singura persoană din Orientul Latin în care putea avea încredere era Geoffroi de Sargines, iar acesta, un străin, nu avea nici influenţă şi nici putere. Războiul civil ajunsese să implice întreaga societate din Orient. Nu mai era vorba de nobilii locali aliaţi împotriva unui stăpân străin, ca în zilele lui Frederic al II-lea. Micile dispute de familie au exacerbat luptele. Mama lui Philippe de Montfort şi soţia lui Henric de Jableh se născuseră în familia Ibelinilor. Bunica lui Bohemund al VI-lea era născută Embriaco. Dar aceste legături de rudenie nu mai însemnau mare lucru.[55]

Veneţia a fost rapidă în mişcări. De îndată ce genovezii au aflat de trădarea pisanilor, au ocupat cartierul pisan din Acra, preluând astfel şi controlul asupra portului interior. Dar abia au avut timp să întindă un lanţ la intrare că o mare flotă condusă de amiralul venetian Lorenzo Tiepolo şi-a făcut apariţia. Corăbiile au rupt lanţul şi au debarcat oamenii pe chei. Pe străzile oraşului s-a dat o bătălie sângeroasă. În cele din urmă genovezii au fost împinşi înapoi în cartierul lor, fiind apăraţi doar la nord de cartierul Ioaniţilor. Mănăstirea Sf. Sava a fost ocupată de veneţieni, dar nu i-au putut dizloca pe genovezi şi pe Ospitalieri din propriile lor clădiri.[56]

În februarie 1258, Plaisance a făcut o încercare de a-şi exercita autoritatea. A traversat marea din Cipru cu fiul ei în vârstă de cinci ani, regele Hugues, venind la Tripoli, la fratele ei Bohemund, care ulterior a însoţit-o la Acra. A fost convocată Înalta Curte a regatului, care a fost rugată să îl recunoască pe regele Ciprului, succesorul la tron cel mai apropiat după Conradin, ca fiind depozitarul puterii regale şi pe mama lui ca tutore şi regentă. Speranţele lui Bohemund că autoritatea şi prezenţa surorii sale vor pune capăt războiului civil au fost deşarte. De îndată ce Ibelinii au acceptat pretenţiile lui Hugues şi ale lui Plaisance, fără a afecta drepturile regelui Conradin, iar Cavalerii Teutoni şi Templieri au fost de acord, Ioaniţii au declarat că nicio decizie nu se poate lua în absenţa

---

[55] *Estoire d'Eracles*, II, p. 445; Dandolo, pp. 366–367; *Annales Januenses*, *loc. cit.*

[56] Dandolo, *loc. cit.*; *Annales Januenses*, p. 240; *Estoire d'Eracles*, II, p. 447.

lui Conradin, apelând la același argument care fusese deja respins în 1243. Familia regală a fost așadar atrasă în războiul civil. Partida venețiană îi sprijinea pe Plaisance și pe fiul ei, iar, prin cinica ironie a istoriei, Genova, Cavalerii Ospitalieri și Philippe de Montfort, toți opozanți înverșunați ai lui Frederic al II-lea în trecut, deveniseră apărătorii lui Conradin de Hohenstaufen. Votul majorității a recunoscut-o regentă pe Plaisance. Jean d'Arsuf i-a predat funcția de balif, dar a fost renumit de ea în același post. După aceea, Plaisance s-a întors cu fratele ei la Tripoli și apoi în Cipru, instruindu-l pe balif să fie ferm cu rebelii.[57]

Patriarh al Ierusalimului era Iacob Pantaleone, fiul unui pantofar din Troyes. Fusese numit în decembrie 1255, dar a ajuns la Acra abia în 1260, la începutul războiului civil. Deși își demonstrase calitățile în relațiile cu păgânii din nord, situația din Orientul Latin îl depășea. Patriarhul a susținut-o în mod corect pe Plaisance și a făcut un apel la papă ca să ia măsuri în Italia. Papa Alexandru al IV-lea a convocat delegați din cele trei republici la Viterbo și le-a poruncit să încheie un armistițiu imediat. Doi plenipotențiari venețieni și doi pisani aveau să meargă în Siria pe o corabie genoveză, iar doi emisari genovezi pe o corabie venețiană, și întreaga dispută urma să fie rezolvată. Trimișii au ridicat ancora în iulie 1258, dar au aflat în timpul călătoriei că ajungeau prea târziu. Republica genoveză trimisese deja o flotă sub amiralul Rosso della Turca, și aceasta ajunsese în largul Tyrului în iunie, unde se alăturase corăbiilor genoveze din Levant. La 23 iunie flota compusă din 48 de galere a plecat pe mare, în vreme ce un regiment al lui Philippe de Montfort a pornit pe țărm. Aliații venețieni și pisani aveau împreună 38 de galere, conduse de Tiepolo. Bătălia decisivă a avut loc la Acra pe 24 iunie. Tiepolo s-a dovedit a fi un strateg mai bun. După o încleștare aprigă, genovezii au pierdut 24 de corăbii și 1 700 de oameni, retrăgându-se în dezordine. Supraviețuitorii au putut să se întoarcă teferi la Tyr doar cu ajutorul unei neașteptate brize dinspre sud. Între timp,

---

[57] *Assises*, II, p. 401; *Estoire d'Eracles*, II, p. 443; *Ms. Rothelin*, p. 643; *Gestes des Chiprois*, pp. 149, 152.

forţele de ordine din Acra au oprit înaintarea lui Philippe, iar cartierul genovez a fost ocupat. În urma acestei înfrângeri genovezii au părăsit Acra întru totul şi şi-au stabilit cartierul general în Tyr.[58]

În aprilie 1259, papa l-a trimis pe Tomasso Agni din Lentino, episcopul titular al Betleemului, cu misiunea să rezolve disputa. Tot în aceeaşi vreme a murit baliful, Jean d'Arsuf, şi regina Plaisance a venit din nou la Acra. La 1 mai l-a numit balif pe Geoffroi de Sargines, care era o figură respectată şi mai puţin controversată şi care a colaborat cu legatul papal pentru semnarea unui armistiţiu. În ianuarie 1261, la o sesiune a Înaltei Curţi, la care au participat şi delegaţi din coloniile italiene, s-a ajuns la o înţelegere. Genovezii urmau să îşi aibă cartierul în Tyr, iar veneţienii şi pisanii în Acra. Nobilii şi Ordinele militare implicate în conflict s-au împăcat. Dar italienii nu au considerat niciodată acest aranjament ca fiind unul definitiv. Războiul a reizbucnit şi a continuat, în detrimentul comerţului şi al navigaţiei de-a lungul coastei siriene.[59]

Conflictul a dăunat şi francilor din Răsărit, dincolo de frontierele Siriei. Fragilul Imperiu Latin de Constantinopol supravieţuise în special datorită italienilor, care nu doreau să îşi piardă avantajele comerciale. Veneţia, cu proprietăţile ei în Constantinopol şi în insulele din Marea Egee, era profund interesată în dăinuirea lui. Ca atare, Genova l-a sprijinit activ pe împăratul grec de la Niceea, Mihail Paleologul. Mihail pusese deja bazele pentru recucerirea Peloponesului de către Bizanţ în 1259 prin marea victorie de la Pelagonia, în Macedonia, în care Guillaume de Villehardouin, prinţul Ahaiei, a căzut prizonier împreună cu toţi nobilii săi şi a fost obligat să predea fortăreţele Maina, Mistra şi Monemvasia ce dominau jumătatea estică a peninsulei. În martie 1261, Mihail a semnat un tratat cu genovezii, oferindu-le privilegii comerciale pe tot teritoriul său, în prezent şi în viitor. La 25 iulie, cu ajutorul

---

[58] Dandolo, p. 367; *Annales Januenses*, p. 240; *Gestes des Chiprois*, pp. 153–156; Raynald, XXII, p. 30 şi urm.; *Estoire d'Eracles*, II, p. 445.

[59] Tafel-Thomas, *Urkunden*, III, pp. 39–44; *Gestes des Chiprois*, p. 156; *Annales de Terre Sainte*, pp. 448–449.

genovezilor, trupele lui au intrat în Constantinopol. Imperiul Romaniei, născut în urma celei de-a Patra Cruciade, a luat sfârşit. El nu a adus decât pagube Orientului creştin.[60]

Recucerirea Constantinopolului de către Bizanţ şi colapsul Imperiului Latin au fost aşadar consecinţele unui război izbucnit în jurul unei vechi mănăstiri din Acra. A fost o lovitură puternică dată prestigiului latinilor şi al papei şi un triumf pentru greci. Dar Bizanţul, chiar şi cu capitala restabilită, nu mai era imperiul ecumenic care fusese în secolul al XII-lea. Acum era doar un stat între celelalte. Pe lângă principatele latine care mai rămăseseră, în Balcani existau puternicele regate ale bulgarilor şi sârbilor, iar în Anatolia, chiar dacă sultanatul selgiucid fusese slăbit de mongoli, nu se mai punea problema alungării turcilor. Pentru bizantini, posesiunea asupra vechii lor vetre a însemnat şi mai multe probleme şi nu a întărit puterea împăraţilor. Principalii beneficiari au fost genovezii. Fuseseră înfrânţi în Siria, dar alianţa cu Bizanţul le-a oferit controlul asupra comerţului Mării Negre, comerţ care creştea în volum şi importanţă pe măsură ce cuceririle mongole deschideau rutele de caravane de-a lungul Asiei Centrale.[61]

Geoffroi de Sargines, susţinut de prestigiul lui Ludovic, a restabilit o oarecare ordine printre seniorii din regat. Chiar dacă marinarii italieni se mai încăierau între ei, ostilităţile deschise au încetat pe coastă. Despre o revenire la vechea prietenie dintre familia Montfort şi Ibelini însă nu putea fi vorba. Templierii şi Ioaniţii nu renunţau la tradiţionala lor rivalitate, iar Ordinul Teutonilor, nesigur pe viitorul în Siria, a început să îşi dedice întreaga atenţie îndepărtatelor ţărmuri ale Balticii, unde, începând cu anul 1226, a primit pământuri şi castele pentru colaborarea la îmblânzirea şi convertirea prusacilor şi livonilor păgâni.[62]

---

[60] Pentru recucerirea Constantinopolului, vezi Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, pp. 538–539. Principalele surse bizantine sunt Pachymeres, p. 140 şi urm., şi Georgios Akropolites, I, p. 182 şi urm.

[61] Heyd, I, p. 427 şi urm.

[62] Pentru Ordinul Teuton vezi Stehlke, *Tabulae Ordinis Teutonici*.

Autoritatea lui Geoffroi nu acoperea şi comitatul de Tripoli, unde antipatia lui Bohemund faţă de vasalul lui, Henric de Jableh, se transformase într-un război. Pe de o parte Henric a respins suzeranitatea lui Bohemund şi şi-a păstrat, cu ajutorul genovezilor, independenţa, iar pe de altă parte vărul său Bertrand, capul ramurii mai tinere a familiei Embriaco, l-a atacat pe Bohemund în Tripoli. Prinţesa văduvă Lucienne, după ce a fost îndepărtată de la regenţă, a reuşit să păstreze mulţi dintre favoriţii ei romani în poziţiile importante din stat, spre nemulţumirea nobililor locali. Aceştia şi-au găsit conducătorii în persoana lui Bertrand Embriaco, care deţinea largi proprietăţi în Jableh şi în jurul oraşului, şi în persoana ginerelui său, Jean al Antiohiei, senior de Batrun, văr de-al doilea cu Bohemund. În 1258, nobilii au pornit către Tripoli, unde se afla Bohemund, şi au asediat oraşul. Bohemund a ieşit la atac, dar a fost învins şi rănit la umăr chiar de către Bertrand. A fost nevoit să rămână sub asediu în cea de-a doua capitală a lui până când Templierii i-au trimis forţe în ajutor. Bohemund dorea cu ardoare să se răzbune. Într-o zi, pe când Bertrand traversa călare unul dintre satele sale, a fost atacat şi ucis de un grup de ţărani înarmaţi. Capul i-a fost tăiat şi trimis în dar lui Bohemund. Nu a fost niciun dubiu că Bohemund a poruncit atacul şi pentru moment crima şi-a atins scopul. Rebelii s-au speriat şi s-au retras la Jableh. Dar acum se deschisese un conflict de sânge între dinastia de Antiohia şi familia Embriaco.[63]

Geoffroi de Sargines şi-a încheiat mandatul în 1263. Regina Plaisance a Ciprului murise în septembrie 1261, îndoliind tot regatul. Plaisance a fost o doamnă dreaptă şi onestă. Fiul ei, Hugues al II-lea, avea doar 8 ani, iar Ciprul şi Ierusalimul aveau nevoie de un nou regent. Tatăl lui Hugues al II-lea, Henric I, avea două surori. Cea mare, Maria, era căsătorită cu Gauthier de Brienne şi

---

[63] *Gestes de Chiprois*, pp. 157–160; Vezi Rey, „Les Seigneurs de Giblet", în *Revue de l'Orient Latin*, III, pp. 399–404. Senior de Batrun era Jean, nu Guillaume (ca în indicele la ediţia Mas Latrie a *Gestes de Chiprois*). Guillaume, tatăl lui Jean, fusese ucis la La Forbie în 1244.

murise de tânără, lăsând în urma ei un fiu, Hugues. Sora mai mică, Isabella, era căsătorită cu Henric al Antiohiei, fratele lui Bohemund al V-lea, şi era încă în viaţă. Fiul ei, care se numea tot Hugues, era mai mare decât vărul său de Brienne, pe care îl creştea tot Isabella. Hugues de Brienne, deşi era următorul la succesiunea tronului, nu dorea să concureze cu mătuşa şi cu vărul lui pentru regenţă. Luând în considerare faptul că un bărbat era mai potrivit pentru regenţă decât o femeie, Înalta Curte a Ciprului a nesocotit pretenţiile Isabellei în favoarea fiului ei, care a fost numit pentru că era cel mai în vârstă prinţ de sânge regal. Înalta Curte din Ierusalim a avut mai mult timp de decizie. Isabella şi soţul ei, Henric al Antiohiei, au sosit la Acra abia în primăvara anului 1263. Nobilii de acolo au acceptat-o ca regentă *de facto*, dar, arătându-se mai scrupuloşi ca niciodată până atunci, au refuzat să depună jurământul. Prezenţa lui Conradin era necesară pentru aceasta. Geoffroi de Sargines a demisionat din funcţia de balif, pe care regenta a dat-o soţului ei. Isabella s-a întors în Cipru fără el.

Isabella a murit în anul următor şi regenţa Ierusalimului a devenit din nou vacantă. Hugues al Antiohiei, regentul Ciprului, a cerut să fie regent în calitate de fiu şi moştenitor al Isabellei, dar de data aceasta şi Hugues de Brienne a ridicat pretenţii. Argumentul lui era că după cutuma din Franţa, care se aplica şi în Orientul Latin, fiul unei surori mai mari îl preceda pe fiul celei tinere, indiferent de vârsta celor doi veri. Juriştii din Orient au considerat însă că hotărâtoare era relaţia de rudenie cu antecedentul deţinător al funcţiei respective. Deoarece Isabella fusese acceptată ca regent, fiul ei Hugues avea prioritate în faţa nepotului ei. Nobilii şi înalţii oficiali de stat l-au acceptat în mod unanim şi i-au prestat omagiul pe care îl refuzaseră mamei sale. Comunele şi coloniile de străini au prestat jurământul de fidelitate, iar marii maeştri ai Templierilor şi Ospitalierilor l-au recunoscut la rândul lor. Deşi italienii se mai luptau pe mare, domnea o atmosferă superficială de împăcare, datorită în special energiei lui Hugues. Acesta nu a mai numit un balif care să guverneze pentru el pe uscat, ci călătorea des de la Cipru la Acra şi înapoi. Pe când se afla în Cipru, guvernarea era

asigurată pe uscat de Geoffroi de Sargines, care devenise din nou seneşal. Din fericire, administraţia se afla în mâini competente, căci se anunţau pericole de mari proporţii.[64]

Regele Ludovic al Franţei nu a uitat niciodată Ţara Sfântă. În fiecare an el trimitea o sumă de bani pentru menţinerea unei mici trupe pe care o lăsase la Acra sub comanda lui Geoffroi de Sargines, iar practica a continuat şi după moartea lui Geoffroi. Regele spera că într-o zi va putea pleca din nou în cruciadă, dar nevoile ţării sale nu îi dădeau un moment de răgaz. Abia în 1267, epuizat şi bolnav, regele s-a simţit în stare să înceapă pregătirile pentru a doua cruciadă, făcând planuri şi adunând cu greutate banii necesari. În 1270, era gata să se îmbarce cu destinaţia Palestina.[65]

Proiectul religios a fost deturnat şi distrus de fratele regelui, Carol. În 1258, copilul Conradin, regele titular al Siciliei şi Ierusalimului, fusese înlocuit de unchiul său, fiul ilegitim al lui Frederic al II-lea, Manfred. Manfred moştenise de la tatăl său strălucirea arogantă şi primise aceeaşi ură din partea papalităţii. Papii începuseră să caute un înlocuitor la tronul Siciliei, care se afla sub suzeranitatea lor. După ce l-au luat în calcul pe Edmund de Lancaster, fiul lui Henric al Angliei, şi-au găsit candidatul potrivit în persoana lui Carol de Anjou. Carol semăna prea puţin cu fratele său cel pios. Era rece, crud şi extrem de ambiţios. Soţia lui, contesa Beatrice, moştenitoarea comitatului de Provence şi soră cu trei regine, râvnea la o coroană proprie. În 1261, Iacob Pantaleone, patriarhul Ierusalimului, a devenit papă sub numele de Urban al IV-lea. L-a convins foarte rapid pe Ludovic că eliminarea dinastiei Hohenstaufen din Sicilia era un prim pas pentru succesul oricărei cruciade viitoare.

Ludovic a aprobat candidatura fratelui său şi a strâns impozite în numele lui în Franţa. Urban a murit în 1264, dar succesorul lui, Clement al IV-lea, un alt francez, a dus la bun sfârşit planurile

---

[64] Vezi La Monte, *op. cit.*, pp. 75–77, şi Hill, *op. cit.*, II, pp. 151–154, pentru discuţia despre chestiunile juridice şi referinţe.

[65] Joinville, pp. 210–212.

cu Carol, care a intrat în Italia în 1265 și l-a învins și ucis pe Manfred în bătălia de la Benevento. Victoria i-a pus la dispoziție Italia de sud și Sicilia, iar soția lui a primit coroana pe care și-o dorea. Trei ani mai târziu, Conradin a încercat să-și recupereze moștenirea italiană, dar a sfârșit dezastruos lângă Tagliacozzo. Băiatul de 16 ani a căzut prizonier și a fost decapitat. Ambițiile lui Carol au țintit și mai sus. Dorea să domine întreaga Italie, să recucerească Constantinopolul de la grecii schismatici, să creeze un imperiu mediteraneean, după cum visaseră în van și normanzii. Papa Clement a început să se teamă de monstrul pe care îl crease, dar a murit în 1268. Timp de trei ani, prin intrigi cu cardinalii, Charles a blocat alegerea unui nou papă. Nimeni nu îl putea ține în frâu, dar gândul la cruciada plănuită de fratele lui îl neliniștea. Francezii și banii francezi trebuiau folosiți pentru el, nu pentru susținerea unui regat îndepărtat în care Carol nu se arăta interesat deocamdată. El spera și în ajutor pentru un atac împotriva Bizanțului, care dacă nu era posibil, atunci cruciada trebuia deviată într-un mod în care i-ar fi fost de folos.[66]

Mustansir, emirul Tunisului, care domina coasta africană opusă Siciliei, era cunoscut pentru simpatia lui față de creștini, dar îl jignise pe Carol adăpostindu-i pe rebelii sicilieni. Carol l-a convins pe Ludovic, al cărui optimism în Credință nu se diminuase în ciuda experienței, că emirul era pregătit pentru o convertire. O mică demonstrație de forță era suficientă pentru a-l aduce la adevărata credință și astfel o nouă provincie urma să fie adăugată creștinătății, care putea să aibă o importanță strategică pentru o nouă cruciadă. Este posibil ca judecata lui Ludovic să fi fost umbrită de boală. Prieteni înțelepți, precum Joinville, nu și-au ascuns reținerile față de proiect. Dar Ludovic avea încredere în fratele lui. La 1 iulie a ridicat ancora din Aigues-Mortes în fruntea unei expediții formidabile. Alături de el se aflau cei trei fii ai săi, ginerele său,

---

[66] Vezi Jordan, *Les Origines de la Domination Angevine en Italie*, *passim*; Hefele-Leclerq, *op. cit.*, VI, I, pp. 47–60, 63–66; Powicke, *op. cit.*, II, pp. 598–599, cu o discuție despre politica lui Carol de Anjou.

regele Tibaud de Navara, nepotul său, Robert d'Artois, conții de Bretagne și La Marche și moștenitorul Țărilor de Jos, fiii tuturor camarazilor săi din precedenta cruciadă, contele de Saint Pol, un supraviețuitor al acelei cruciade, și contele de Soissons. Armada a ajuns în Cartagina pe 18 iulie, în plină arșiță a verii africane. Emirul Tunisiei nu a arătat nicio dorință de a se converti la creștinism, dimpotrivă, și-a refortificat și întărit garnizoana din capitală. Nici măcar nu a trebuit să lupte. Clima a rezolvat situația în locul lui. Tabăra franceză a fost rapid cuprinsă de boli. Prinți, cavaleri și soldați se îmbolnăveau cu miile. Regele a fost printre primii atinși. Atunci când Carol de Anjou a sosit la 25 august, a aflat că fratele lui murise cu câteva ore înainte. Moștenitorul la tron, Philippe, era grav bolnav, și Jean Tristan, prințul născut la Damietta, era pe moarte. Charles a reușit să evite dezastrul expediției până toamna, când emirul i-a plătit o mare sumă de bani ca să se întoarcă în Italia. Cruciada fusese o mare pierdere.[67]

La aflarea veștii despre tragedia din Tunisia în Orient, musulmanii au răsuflat ușurați și creștinii au intrat în doliu. Durerea lor era bine întemeiată. Niciodată de acum încolo nu se va mai găsi o armată regală care să plece de acasă ca să îi salveze pe latinii din Țara Sfântă. Regele Ludovic fusese un mare și bun rege pentru Franța, dar pentru Palestina, chiar dacă o iubise și mai mult, el nu a adus decât dezamăgire și tristețe. Pe patul de moarte regele se gândise la orașul sfânt pe care nu îl văzuse și pe care nu reușise să îl salveze. Ultimele lui cuvinte au fost: „Ierusalim, Ierusalim".[68]

---

[67] Joinville, pp. 262–263. Vezi Sternfeld, *Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis*, *passim*.

[68] Guillaume de Saint-Pathus, pp. 153–155.

III

MONGOLII ÎN SIRIA

„Poți să te încrezi în el, fiindcă este atât de tare, și să-i lași în grijă munca ta?"

Cartea lui Iov, 39:11

Atunci când Guillaume de Rubrouck a ajuns la Curtea Marelui han, în ultimele zile ale anului 1253, el a găsit o cârmuire foarte diferită de cea care îl primise pe primul emisar al lui Ludovic, André de Longjumeau. După moartea în 1248 a lui Güyük, fiul lui Ögödei, văduva acestuia, Oghul Qaimish, a preluat funcția de regentă în numele celor trei fiii ai ei, Quocha, Naqu și Qughu. Dar aceasta s-a dovedit un suveran incapabil, fiind predispusă la lăcomie și vrăjitorie, și niciunul dintre fiii ei nu promitea mai mult. Vărul băieților, Shiremun, pe care bunicul Ögödei îl desemnase succesor, complota împotriva lor neîncetat. Opoziția și mai mare venea însă din partea alianței de la Batu, guvernatorul provinciilor din Apus, și prințesa Sorghaqtani, văduva fiului celui mai mic al lui Genghiz, Tolui. Sorghaqtani, o keraită la origine și drept urmare o creștină nestoriană, era foarte respectată pentru înțelepciunea și incoruptibilitatea ei. Ögödei dorise să o mărite după moartea soțului ei cu Güyük, dar ea a refuzat diplomatic, preferând să se dedice educației

celor patru fii ai ei: Möngke, Kubilai, Hülegü şi Arâk Böke. În timpul inspecţiei financiare asupra familiei imperiale conduse de Güyük, Sorghaqtani şi cu fiii ei au fost singurii care s-au dovedit a fi întotdeauna corecţi. Batu, a cărui dispută cu Güyük nu se stinsese pe deplin, o respecta foarte mult. Ştiind că orice pretenţie la tron era destinată eşecului din cauza dubiilor legate de legitimitatea tatăl său, Giugi, Batu i s-a alăturat prinţesei în a cere tronul pentru Möngke. Batu a venit în Mongolia şi, în calitate de prinţ senior, a convocat un kuriltai, care, la 1 iulie 1251, l-a ales mare han pe Möngke. În ciuda încercărilor sincere ale lui Sorghaqtani de a-i împăca, nepoţii lui Ögödei au refuzat să participe la kuriltai şi au plănuit să-i atace pe participanţi atunci când aceştia ar fi fost beţi în timpul petrecerii care urma ceremoniei oficiale de inaugurare. Complotul a eşuat şi, după un an de război civil sporadic, Möngke a triumfat asupra tuturor rivalilor săi şi a fost instalat la Karakorum ca mare han. Regenta Oghul Qaimish şi mama lui Shiremun au fost condamnate pentru vrăjitorie şi înecate. Prinţii din casa lui Ögödei au fost trimişi în exil.[1]

Odată cu ascensiunea lui Möngke, mongolii şi-au reluat politica de expansiune. Prinţii s-au întors să-şi guverneze teritoriile. Provinciile răsăritene i-au fost încredinţate celui de-al doilea frate al lui Möngke, Kubilai, care imediat a trecut, metodic şi cu forţă, la cucerirea Chinei. S-a convertit la budism, iar războaiele pe care le-a purtat şi modul în care i-a tratat pe învinşi s-au remarcat prin umanitate şi răbdare. Möngke şi fratele lui mai tânăr, Arâk Böke, au rămas în Mongolia, controlând de acolo vastul imperiu. Moştenitorii lui Ceagatai, în Turkistan, au început să tatoneze extinderea influenţei lor dincolo de Munţii Pamirului către India. Batu şi-a mutat cartierul general pe Volga inferioară, de unde îi putea domina pe vasalii lui din Rusia, şi a creat hanatul pe care scriitorii musulmani îl numesc „al kîpceacilor", iar mongolii şi ruşii – Hoarda de Aur. Guvernarea Persiei a revenit celui de-al treilea frate al lui Möngke,

[1] Guillaume de Rubrouck (ed. Rockhill), pp. 163–164; Howorth, *History of the Mongols*, I, pp. 170–186; Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 306–311.

Hülegü. Acum principalele eforturi ale mongolilor se îndreptau către frontiera acestuia şi cea de răsărit a lui Kubilai.[2]

Dintre statele din jurul Mediteranei, regatul armean al Ciliciei a fost primul care a înţeles importanţa înaintării mongole. Armenii urmăriseră cu interes prăbuşirea armatei selgiucide în 1243 în faţa unei expediţii mongole conduse de un guvernator provincial şi puteau estima cât de invicibilă putea fi armata imperială. Regele Hethum îi trimisese un mesaj respectuos lui Baigiu în 1243. Dar armata mongolă s-a retras atunci şi Kaikhosrau şi-a recuperat mare parte din teritoriile anatoliene, începând să pună presiune asupra Armeniei, ajutat fiind şi de un prinţ armean rebel, Constantin de Lampron.[3] Hethum socotea că mongolii se vor întoarce şi că vor putea fi de folos creştinătăţii din Asia şi, în special, lui însuşi. În 1247, l-a trimis pe fratele său, conetabilul Sempad, cu o ambasadă la Curtea Marelui han. Sempad a sosit la Karakorum în 1248, cu puţină vreme înainte de moartea lui Güyük. Güyük l-a primit cu căldură şi, după ce a înţeles că Hethum era dispus să se considere un vasal, a promis că îi va ajuta pe armeni să recupereze oraşele pe care le-au pierdut în faţa selgiucizilor. Sempad s-a întors acasă cu un document de la Marele han prin care acesta garanta integritatea teritoriilor lui Hethum[4]. Moartea lui Güyük a suspendat orice acţiune imediată. În 1254, aflând despre urcarea pe tron a unui nou han, regele Hethum a pornit către Karakorum.[5]

Karakorum era acum centrul diplomatic al lumii. La sosirea ambasadorului lui Ludovic al IX-lea, Guillaume de Rubrouck, în 1254, acesta a găsit acolo ambasade de la împăratul bizantin, de la calif, de la regele din Delhi şi de la sultanul selgiucid, de la toţi

---

[2] Grousset, *op. cit.*, pp. 312–313, 364–366; Iakubovski şi Grekov, *La Horde d'Or*, pp. 98–120.

[3] Ibn Bibi (ed. Houtsma), pp. 243, 249–250; Sempad, pp. 649–651; Kirakos, trad. Brosset, p. 142; Vincent de Beauvais, pp. 1295–1296.

[4] Sempad, scrisoare către Henric de Cipru, în Guillaume de Nangis, pp. 361–363.

[5] Ibn Sheddad, *Geography* (ed. Cahen), în *Revue des Etudes Islamiques* (1936), p. 121; Bar-Hebraeus (trad. Budge), pp. 418–419.

emirii din Jezira și din Kurdistan, precum și de la prinții din Rusia, toți la dispoziția hanului. Câțiva europeni se stabiliseră la Curte, incluzând un bijutier din Paris cu o nevastă unguroaică și o femeie din Alsacia căsătorită cu un arhitect rus.[6] La Curte nu exista discriminare rasială sau religioasă. Funcțiile supreme în armată și administrație erau rezervate membrilor familiei imperiale, dar altminteri erau miniștri și guvernatori provinciali din toate națiile Asiei. Möngke însuși urma religia înaintașilor săi, șamanismul, dar lua parte și la ceremoniile creștine, budiste și musulmane. El considera că există un singur Dumnezeu, care putea fi venerat după placul fiecăruia. Principala influență religioasă asupra lui a venit din partea creștinilor nestorieni, pe care Möngke îi favoriza în amintirea mamei sale Sorghaqtani. Aceasta rămăsese fidelă credinței sale, dar fusese îndeajuns de înțelegătoare ca să facă donații unui colegiu musulman la Bukhara. Principala soție a lui Möngke, Kutuktai, era nestoriană, la fel ca și alte dintre soțiile hanului.[7] Guillaume de Rubrouck se arătase foarte șocat de ignoranța și comportamentul clericilor nestorieni și era de părere că liturghiile lor nu erau decât niște orgii bahice. Într-o zi a văzut-o pe împărăteasă întorcându-se de la biserică cu un mers legănat. De câte ori lucrurile nu mergeau bine, ambasadorul era predispus să dea vina pe rivalitățile din sânul acestei ierarhii eretice.[8]

Ambasada lui Rubrouck nu a fost pe de-a-ntregul un succes. Dominicanul trecuse prin capitala lui Batu, pe Volga, unde aflase

---

[6] Guillaume de Rubrouck (trad. Rockhill), pp. 165 și urm., 176–177. Mai era și un englez născut în Ungaria, pe nume Basil, care locuia la Karakorum (*ibid.*, p. 211). Bar-Hebraeus, p. 411, relatează că Hethum alături de alți doi regi din Georgia se aflau la Karakorum împreună cu ambasade din Alep, ale francilor și ale Asasinilor la kuriltaiul convocat după moartea lui Ögödei.

[7] Howorth, *op. cit.*, I, pp. 188–191. Sorghaqtani a murit în februarie 1252. Bar-Hebraeus (p. 417) o numește „preaînțeleapta și credincioasa regină". Guillaume de Rubrouck (trad. Rockhill), pp. 184–186; Pelliot, „Les Mongoles et la Papauté", *loc. cit.*, p. 198. Hülegü i-a spus istoricului armean Vartan că mama lui era o creștină credincioasă (Vartan, text armean, ed. Emin, p. 205).

[8] Guillaume de Rubrouck, *loc. cit.*

că fiul lui Batu, Sartaq, deşi nu era creştin, îi simpatiza în mod deosebit pe creştini. Batu l-a trimis pe Rubrouck mai departe către Mongolia, călătorind pe cheltuiala administraţiei mongole de-a lungul marelui drum comercial, confortabil şi în siguranţă, chiar dacă uneori treceau zile fără să vadă o singură casă. La sfârşitul lui decembrie 1253, Rubrouck a ajuns la tabăra Marelui han, la câţiva kilometri sud de Karakorum. Möngke l-a primit în audienţă pe 4 ianuarie şi la scurt timp după aceea întreaga Curte s-a mutat la Karakorum. Rubrouck a aflat că mongolii erau deja hotărâţi să îi atace pe musulmanii din Asia apuseană şi erau dispuşi să colaboreze. Între ei se afla însă un obstacol insurmontabil. Marele han nu recunoştea existenţa niciunui alt suveran în afara lui. Politica lui internaţională era simplă. Prietenii îi erau deja vasali, iar duşmanii trebuiau fie eliminaţi, fie făcuţi vasali. Guillaume nu a obţinut decât promisiunea sinceră că, atâta vreme cât conducătorii lor vor veni să i se închine stăpânului lumii, creştinii vor primi ajutor din belşug. Regele Franţei nu putea negocia în asemenea termeni. Guillaume a plecat din Karakorum în august 1254, conştientizând, precum alţi ambasadori în urma lui, că monarhii orientali nu înţelegeau uzanţele şi principiile diplomaţiei occidentale. S-a întors prin Asia Centrală la Curtea lui Batu, iar de acolo a traversat Caucazul şi Anatolia selgiucidă către Armenia şi în cele din urmă a ajuns la Acra. Peste tot a fost tratat cu respectul datorat unui trimis acreditat la Curtea Marelui han.[9]

Regele Hethum a sosit la Karakorum la scurt timp după plecarea lui Guillaume. Venea din proprie iniţiativă în calitate de vasal, ceea ce i-a asigurat un tratament special, spre deosebire de alţi vizitatori străini care fie erau vasali convocaţi împotriva voinţei lor, fie reprezentanţi ai unor regi care îşi proclamau cu aroganţă independenţa. La recepţia oficială din 13 septembrie 1254, Hethum a primit un document de la Möngke prin care i se confirma inviolabilitatea personală şi a regatului său şi prin care era tratat de către han ca principalul consilier creştin pentru Asia apuseană. Möngke i-a mai promis

[9] *Ibid.*, p. 165 şi urm.

că toate bisericile și mănăstirile creștine vor fi scutite de impozite. Marele han a mai anunțat că fratele său Hülegü primise ordin să cucerească Bagdadul și să distrugă califatul, promițând că, dacă toate puterile creștine vor colabora cu el, va recupera Israelul pentru creștini. Hethum a plecat din Karakorum la 1 noiembrie, încărcat cu daruri și încântat de succesul inițiativei sale. Drumul spre casă l-a purtat prin Turkistan și Persia, unde și-a prezentat omagiile și lui Hülegü. A ajuns în Armenia în luna iulie a anului următor.[10]

Optimismul lui Hethum era de înțeles, dar oarecum exagerat. Mongolii erau interesați să controleze sau să distrugă califatul. Aveau deja atât de mulți supuși musulmani, încât era esențial pentru ei să domine principala instituție religioasă a lumii musulmane. Mongolii nu manifestau o atitudine ostilă împotriva islamului. De asemenea, doar pentru că îi favorizau pe creștini, nu înseamnă că aveau intenția să tolereze un stat creștin independent. Dacă Ierusalimul urma să fie redat creștinilor, aceasta se putea întâmpla doar în cadrul Imperiului Mongol. Este interesant să speculăm ce s-ar fi întâmplat dacă ambițiile mongole în Asia apuseană s-ar fi împlinit. Probabil că s-ar fi format un mare hanat creștin, care în timp s-ar fi putut desprinde de puterea centrală din Mongolia. Dar visul lui Ludovic cel Sfânt despre transformarea mongolilor în devotați fii ai Bisericii Catolice era imposibil, așa cum niciun stat creștin în Asia apuseană nu ar fi fost independent. Trimful mongolilor ar fi putut servi intereselor creștinătății, dar nu îi putem învinovăți pe francii din Orientul Latin, care cunoșteau atitudinea Marelui han față de principii creștini, că i-au preferat pe musulmani, pe care îi cunoșteau, în favoarea acestui popor îndepărtat, năpraznic și străin, ale cărui incursiuni în Europa răsăriteană nu erau încurajatoare.[11]

---

[10] Kirakos, p. 279 și urm., Vahram, *Rhymed Chronicle*, p. 519, Bar-Hebraeus, pp. 418–419; Hayton, *Flor de Estoires*, pp. 164–166; Bretschneider, *Mediaeval Researches* I, pp. 164–172.

[11] Pentru o pledoarie în favoarea atitudinii latinilor, vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 708–709. Grousset, în a sa *Histoire des Croisades* se referă constant și pe bună dreptate la ocaziile ratate de latini în respingerea alianței cu mongolii, dar, în ciuda cunoștințelor sale despre istoria mongolilor, autorul ignoră faptul că

Încercarea lui Hethum de a construi o mare alianță creștină cu ajutorul mongolilor a fost bine primită de creștinii nativi, iar Bohemund al Antiohiei, influențat de socrul său, și-a exprimat adeziunea. Dar latinii din Asia s-au ținut deoparte.

În ianuarie 1256, o uriașă armată mongolă a traversat râul Oxus sub comanda fratelui Marelui han, Hülegü. Ca și fratele său, Kubilai, Hülegü era mai educat decât restul prinților mongoli. Îi plăcea să se înconjoare cu oameni învățați și el însuși cocheta cu filosofia și alchimia. Ca și Kubilai, era atras de budism, dar nu a renunțat la șamanismul tradițional. Lui Hülegü îi lipsea omenia lui Kubilai. Suferea de crize de epilepsie, care probabil și-au pus amprenta asupra temperamentului său instabil. Era la fel de crud cu învinșii ca și înaintașii săi. Creștinii însă nu aveau niciun motiv să se plângă de el, căci soția principală a lui Hülegü, Dokuz Khatun, avea cea mai mare influență la Curte. Ea era o prințesă keraită, nepoata lui Toghrul-han și, prin urmare, verișoara mamei lui Hülegü. Era o nestoriană devotată, care nu își ascundea antipatia față de islam și disponibilitatea de a-i ajuta pe creștinii de orice confesiune.[12]

Primul obiectiv al lui Hülegü era reședința Asasinilor din Persia. Fără distrugerea sectei, o administrație ordonată nu era posibilă, iar Asasinii îi jigniseră pe mongoli mai ales prin uciderea lui Ceagatai, al doilea fiu al lui Genghiz-han. Următorul obiectiv era Bagdadul, după care armata mongolă urma să pornească spre Siria. Totul fusese planificat cu grijă. Drumurile din Turkistan și Persia au fost reparate și s-au construit poduri. S-au rechiziționat căruțe pentru transportul mașinilor de asediu din China. Pășunile au fost eliberate de turme ca să fie destulă iarbă pentru caii mongoli. Alături de Hülegü se aflau soția lui, Dokuz Khatun, și alte două soții, precum

---

Marele han nu i-ar fi tratat pe frânci ca independenți, ci doar ca vasali. Mongolii nu recunoșteau că există state străine independente.

[12] Rashid ad-Din (trad. Quatremère), pp. 94–95, 145, care relatează despre influența lui Dokuz Khatun. Möngke o admira și i-a spus lui Hülegü să îi asculte sfatul întotdeauna. Ca și Sorghaqtani, era o prințesă keraită. Pentru Hülegü vezi Howorth, *op. cit.*, III, p. 90 și urm., și Grousset, *Histoire des Croisades*, III, pp. 563–566.

și cei doi fii mai mari. Descedența lui Ceagatai era reprezentată de nepotul acestuia, Nigudar. Din Hoarda de Aur, Batu și-a trimis trei nepoți, care au coborât pe țărmul vestic al Mării Caspice și s-au alăturat marii armate în Persia. Fiecare trib din confederația mongolă a trimis o cincime din luptători, la care se adăugau mii de arcași chinezi, pricepuți în a lansa săgeți cu flăcări. O armată fusese trimisă cu trei ani înainte că pregătească drumul, sub conducerea generalului de încredere al lui Hülegü, nestorianul Ketbugha, un turc naiman de fel, despre care se spunea că se trăgea dintr-unul din cei trei magi de la răsărit. Înainte de sosirea lui Hülegü, Ketbugha a restabilit controlul mongol asupra principalelor orașe din platoul iranian și a cucerit unele din fortărețele mai mici ale Asasinilor.[13]

Marele maestru al Asasinilor, Rukn ad-Din Kurșah a încercat în zadar să evite pericolul prin intrigi diplomatice și diversiune. Hülegü a intrat în Persia și a înaintat încet, dar sigur prin Demavend și Abbassabad în valea Asasinilor. Când uriașa armată și-a făcut apariția în fața Alamutului și a împresurat citadela, Rukn ad-Din Kurșah a cedat. În luna decembrie a mers personal în cortul lui Hülegü să i se închine. Guvernatorul castelului a refuzat însă să îi asculte ordinul de capitulare. Mongolii au cucerit citadela prin asalt câteva zile mai târziu. Hülegü i-a promis viața lui Rukn ad-Din, dar acesta a cerut să fie dus la Karakorum, sperând să obțină mai multe de la Marele han. Odată ajuns acolo, Möngke a refuzat să îl primească, spunând că fusese o greșeală că permisese obosirea unor cai buni pentru o misiune inutilă. Două fortărețe ale Asasinilor rezistau încă, Girdkuh și Lembeser. Rukn ad-Din a fost trimis acasă ca să organizeze capitularea lor, dar pe drum a fost ucis împreună cu suita lui. În același timp, au fost trimise ordine către Hülegü să extermine întreaga sectă. Câteva rude ale marelui maestru au fost trimise la fiica lui Ceagatai, Salghan Khatun, ca să poată răzbuna moartea tatălui ei. Alții au fost adunați sub pretextul unui recensământ și uciși cu miile. La sfârșitul anului 1257 rămăseseră doar

[13] Bretschneider, *op. cit.*, pp. 114–115, din surse originale. Pentru descendența lui Ketbugha, vezi Hayton, *Flor des Estoires*, p. 173.

câțiva refugiați ascunși în munții Persiei. Asasinii din Siria se aflau încă la adăpost de mongoli, dar și-au prevăzut soarta.[14]

Asasinii aveau la Alamut o bibliotecă plină de lucrări de filosofie și științe oculte. Hülegü l-a trimis pe șambelanul său musulman, Ata al-Mulk Juveni, să o inspecteze. Juveni a pus deoparte exemplarele din Coran pe care le-a găsit, precum și cărți cu valoare științifică și istorică. Cărțile eretice au fost arse. Printr-o stranie coincidență, un foc a izbucnit și în Medina din cauza unui fulger, iar biblioteca orașului, care adăpostea cea mai mare colecție de lucrări de filosofie musulmană ortodoxă, a fost distrusă în totalitate.[15]

După ce i-au nimicit pe Asasinii din Persia, Hülegü și oastea mongolă s-au îndreptat către centrul islamului ortodox, Bagdad. Califul al-Mustasim, al 37-lea suveran din dinastia abasidă, fiul unei sclave etiopiene și al califului Al-Mustansir, sperase să renască puterea și prestigiul tronului său. Prin căderea califatului de Horezm a rămas propriul stăpân, iar rivalitatea dintre Cairo și Damasc i-a permis să se comporte ca un mediator al lumii musulmane. Deși s-a înconjurat de fast și de ceremonial, al-Mustasim era totuși un om slab și nesăbuit, care era interesat doar de propriile plăceri. La curtea lui se ducea o aprigă luptă între vizirul Muwaiyad ad-Din, un șiit, și secretarul califului, sunnitul Aibeg, care avea și sprijinul succesorului la tron. Bagdadul era puternic fortificat și califul dispunea de o armată numeroasă. Cavaleria singură număra 120 000 de călăreți. Dar efectivele depindeau în mare parte de beneficii, iar al-Mustasim nu avea încredere în vasalii lui. A urmat așadar sfatul vizirului său de a reduce armata și de a cheltui banii economisiți pe un tribut voluntar către mongoli care să îi țină la distanță. O asemenea politică de îmbunare nu avea șanse de reușită, chiar dacă ar fi fost dusă până la capăt. Hülegü a răspuns ofertei cerând drepturi de suzeran asupra califatului, dar, sub influența crescândă a lui Aibeg, sugestia generalului mongol a fost respinsă cu trufie.[16]

---

[14] *Ibid.*, pp. 116–118; Browne, *Literary History of Persia*, II, pp. 458–460.

[15] Browne, *loc. cit.*

[16] D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, III, pp. 215–225.

Hülegü a intrat în campanie cu oarecare emoții. Astrologii nu i-au oferit preziceri întru totul încurajatoare și se temea de trădarea vasalilor musulmani, precum și de intervenția suveranilor din Egipt sau de la Damasc. Precauțiile luate împotriva trădării au fost eficiente: nimeni nu a sărit în ajutorul Bagdadului. În același timp propria lui armată s-a mărit cu sosirea unui contingent al Hoardei de Aur și a armatei pe care Baigiu o păstrase în ultimii zece ani la frontiera Anatoliei. Lor li se alăturase și un regiment al cavaleriei georgiene, nerăbdător să atace capitala necredincioșilor.

La sfârșitul anului 1257, armata mongolă s-a deplasat de la bază către Hamadan. Baigiu și trupele lui au traversat Tigrul la Mosul și au continuat să coboare pe malul apusean. Ketbugha și flancul stâng au intrat în platoul irakian cu direcția răsărit, iar Hülegü și centrul armatei au traversat prin Kermanșah. Principala armată a califului a pornit sub conducerea lui Aibeg să îl întâmpine pe Hülegü, dar a aflat de apropierea lui Baigiu dinspre nord-vest. Aibeg a traversat înapoi Tigrul și, la 11 ianuarie 1258, i-a atacat pe mongoli lângă Anbar, la cincizeci de kilometri de Bagdad. Baigiu a mimat retragerea și i-a atras pe arabi într-o mlaștină, după care a trimis ingineri să distrugă digurile de pe Eufrat în urma lor. Bătălia a fost reluată a doua zi. Armata lui Aibeg a fost împinsă către câmpiile inundate. Doar Aibeg și garda lui de corp au reușit să scape dintre ape și să se întoarcă la Bagdad. Grosul trupelor a pierit pe câmpul de luptă. Supraviețuitorii au fugit în deșert și s-au împrăștiat.[17]

La 18 ianuarie, Hülegü și-a făcut apariția în fața zidurilor răsăritene ale Bagdadului. După patru zile împresurarea era completă, cu poduri de bărci construite peste Tigru, în susul și în josul zidurilor orașului. Bagdadul era așezat pe ambele maluri ale fluviului. Orașul de vest, în care se aflau palatele califilor de odinioară, era mai puțin important decât orașul de est, unde se aflau clădirile oficiale. Mongolii au atacat cu cea mai mare forță zidurile de răsărit. Al-Mustasim a început să dispere. La sfârșitul lunii ianuarie l-a trimis pe vizir, care fusese adeptul păcii cu mongolii, împreună

[17] Browne, *op. cit.*, II, pp. 461–462.

cu patriarhul nestorian, în speranța că acesta putea interveni pe lângă Dokuz Khatun, ca să trateze cu Hülegü. Au fost trimiși înapoi fără audiență. După un asediu aprig în prima săptămână a lui februarie, zidul răsăritean a început să se dărâme. La 10 februarie, când trupele mongole invadaseră deja orașul, califul s-a predat lui Hülegü împreună cu toți superiorii armatei și înalții funcționari. Li s-a poruncit să predea armele, după care au fost uciși. Viața califului a fost cruțată până la intrarea lui Hülegü în oraș și în palat la 15 februarie. După ce al-Mustasim i-a arătat cuceritorului ascunzătoarea unde ținea toate comorile, a fost ucis. Masacrul a continuat în tot orașul. Femeile și copiii au fost uciși împreună cu bărbații. Un mongol a găsit pe o străduță lăturalnică 40 de bebeluși nou-născuți, ale căror mame erau moarte. Din milă, i-a omorât pe toți, știind că nu puteau supraviețui dacă nu erau alăptați. Trupele georgiene, care au fost primele care au spart zidurile, au fost extrem de crude. În răstimp de 40 de zile au fost măcelăriți 80 000 de locuitori ai Bagdadului. Singurii supraviețuitori au fost puținii norocoși care nu au fost descoperiți în ascunzătorile lor din pivnițe și un număr de fete și băieți frumoși, care au fost păstrați ca sclavi. Comunitatea creștinilor, care s-au refugiat în biserici, a fost cruțată la ordinul special al lui Dokuz Khatun.[18]

La sfârșitul lunii martie, mirosul cadavrelor în descompunere era atât de puternic, încât Hülegü și-a retras trupele din oraș de teama unei epidemii. Mulți soldați au plecat cu inima grea, fiind convinși că s-ar mai fi găsit obiecte de valoare. Hülegü avea însă asupra lui uriașa comoară adunată de califii abasizi de-a lungul a cinci secole. I-a trimis o parte substanțială fratelui său Möngke, după care s-a retras lent către Hamadan, iar de acolo în Azerbaidjan. Aici a construit o fortăreață la Shaha, pe malul lacului Urmia, ca să își depoziteze tot aurul, metalele prețioase și bijuteriile. L-a lăsat guvernator la Bagdad pe fostul vizir, Muwaiyad, care era

[18] *Ibid.*, pp. 462–466; Bretschneider, *op. cit.*, I, p, 119–120; Abu'l Feda, pp. 136–137; Bar-Hebraeus, pp. 429–431; Kirakos, pp. 184–186; Vartan (text armean, ed. Emin), p. 197; Hayton, *Flor des Estoires*, pp. 169–170.

supravegheat îndeaproape de funcţionari mongoli. Patriarhul nestorian, Makika, a primit mulţi bani, un fost palat regal pentru biserică şi pentru locuit. Oraşul a fost curăţat cu timpul şi 40 de ani mai târziu era un prosper orăşel de provincie, o zecime din mărimea lui de odinioară.[19]

Vestea despre distrugerea Bagdadului a făcut înconjurul Asiei. Creştinii de pe continent se bucurau. Scriau triumfători despre căderea celui de-al doilea Babilon şi îi slăveau pe Hülegü şi pe Dokuz Khatun, numindu-i noii Constantin şi Elena, uneltele prin care Domnul se răzbuna împotriva duşmanilor lui Hristos.[20] Pentru musulmani, a venit ca un şoc şi o provocare. Califatul abasid îşi pierduse de-a lungul secolelor din puterea efectivă, dar prestigiul său moral era încă foarte mare. Eliminarea dinastiei şi a capitalei a deschis competiţia pentru poziţia de lider al islamului. Satisfacţia creştinilor a fost de scurtă durată. Nu a trecut mult până când islamul şi-a cucerit cuceritorii. Dar unitatea lumii musulmane a suferit o lovitură grea, din care nu îşi va reveni niciodată. Căderea Bagdadului, la o jumătate de secol după căderea Constantinopolului în 1204, a pus capăt vechiului echilibru al diarhiei dintre Bizanţ şi Califat sub care înflorise civilizaţia Orientului Apropiat atât de multă vreme. Orientul Apropiat nu a mai dominat niciodată civilizaţia lumii.

După distrugerea Bagdadului, Hülegü şi-a îndreptat atenţia către Siria. Primul pas a fost să întărească stăpânirea mongolă asupra Jezirei şi în special să îl aducă la ascultare pe prinţul ayubid al Silvanului, al-Kamil, care refuzase să accepte suzeranitatea mongolă şi mersese până într-acolo încât a crucificat un preot iacobit care îl vizitase ca trimis al lui Hülegü.[21] Înainte de a pleca din tabăra de lângă Maragha, Hülegü a primit ambasade de la multe state. Vechiul atabeg al Mosulului, Badr ad-Din Lulu, a venit să îşi ceară iertare

---

[19] Bretschneider, *op. cit.*, pp. 120–121; D'Ohsson, *op. cit.*, III, p. 257; Levy, *A Baghdad Chronicle*, pp. 259–260.

[20] Stephen Orbelian, *Istoria Siuniei* (text armean), pp. 234–235, îi numeşte pe Hülegü şi Dokuz Khatun „noii Constantin şi Elena".

[21] D'Ohsson, III, p. 307.

pentru greşelile din trecut. Cei doi sultani selgiucizi, fii ai lui Kaikhosrau, Kaikaûs al II-lea şi Kilij Arslan al VI-lea, au sosit la scurt timp după aceea. Cel dintâi, care se luptase cu Baigiu, încercase în zadar să îl îmbune pe Hülegü cu linguşeli care i-au contrariat pe mongoli. An-Nasir Yusuf, stăpânul Alepului şi al Damascului, l-a trimis pe fiul său, al-Aziz, să îşi prezinte umilele omagii cuceritorului. Silvanul a fost asediat şi capturat la începutul anului 1260, mulţumită ajutorului oferit lui Hülegü de aliaţii armeni şi georgieni. Musulmanii au fost ucişi, creştinii cruţaţi. Al-Kamil a fost torturat, fiind obligat să îşi mănânce propria carne până când şi-a dat sufletul.[22]

În septembrie 1259, Hülegü a pornit în fruntea armatei sale să cucerească nord-vestul Siriei. Ketbugha conducea avangarda, Baigiu flancul drept, Sungiac, un alt general favorit, flancul stâng, în vreme ce Hülegü însuşi comanda centrul. A trecut prin Nusaybin, Harran şi Edessa la Birecik, unde Hülegü a traversat Eufratul. Oraşul Saruj a încercat să i se opună şi a fost cucerit. La începutul noului an, armata mongolă a încercuit Alepul. Garnizoana a refuzat să se predea şi mongolii au început asediul la 18 ianuarie. Sultanul an-Nasir Yusuf se afla la Damasc când a s-a dezlănţuit furtuna. Sperase că prezenţa fiului lui la tabăra lui Hülegü va înlătura pericolul. Aflând că se înşelase, a făcut mişcarea şi mai umilitoare de a se oferi să accepte suzeranitatea mamelucilor din Egipt. Aceştia promiseseră ajutor, dar nu se grăbeau să îl trimită. Între timp, an-Nasir a adunat o armată în jurul Damascului şi i-a chemat pe verii lui de la Hama şi Kerak să îl ajute. Câţiva ofiţeri turci au început să comploteze împotriva lui. Califul a descoperit planul la vreme şi turcii au fugit în Egipt, luându-l cu ei pe unul din fraţii săi. Această dezertare i-a slăbit armata atât de mult, încât an-Nasir Yusuf a renunţat la orice speranţă de a salva Alepul.

Oraşul a fost apărat cu curaj de unchiul lui an-Nasir Yusuf, Turan-şah, dar după şase zile de asediu zidurile s-au prăbuşit şi mongolii au invadat oraşul. Ca şi în alte părţi, locuitorii musulmani au

---

[22] Kirakos, pp. 177–179; Vartan, p. 199; Rashid ad-Din (trad. Quatremère, pp. 330–331; D'Ohsson, III, p. 356.

fost masacraţi şi creştinii cruţaţi, cu excepţia câtorva ortodocşi ale căror biserici nu au fost recunoscute în iureşul măcelului. Fortăreaţa a mai rezistat patru săptămâni sub Turan-şah. Odată cucerită, Hülegü s-a dovedit a fi neaşteptat de iertător. Turan-şah a fost cruţat datorită vârstei lui şi a curajului arătat, iar suita a fost neatinsă. Cuceritorii au pus mâna pe un tezaur imens. Hülegü i-a dăruit Alepul fostului emir de Homs, al-Ashraf, care avusese inspiraţia de a se alătura taberei mongole cu câteva luni înainte. Consilieri mongoli şi o garnizoană mongolă aveau menirea de a-l ţine sub control.[23]

Fortăreaţa Harenc, aflată pe drumul de la Alep la Antiohia, urma să fie pedepsită pentru că nu se predase, punând condiţia ca un musulman să garanteze cuvântul lui Hülegü. După ce a fost cucerită şi trecută prin masacrul obişnuit, Hülegü a ajuns la hotarele Antiohiei. Regele Armeniei şi ginerele acestuia, principele Antiohiei, i-au vizitat tabăra ca să îşi prezinte omagiile. Hethum îi oferise deja lui Hülegü trupe auxiliare şi primise o parte din prada de la Alep; prinţii selgiucizi primiseră ordin să îi returneze cuceririle tatălui său din Cilicia. Bohemund a fost de asemenea răsplătit pentru respectul arătat. Multe oraşe şi forturi care aparţinuseră musulmanilor de pe vremea lui Saladin, incluzând şi Latakia, au fost returnate principatului Antiohiei. În schimb, Bohemund a fost rugat să înscăuneze în capitala sa un patriarh grec, pe Euthymius, în locul patriarhului latin. Deşi regele Hethum nu îi simpatiza pe greci, Hülegü a înţeles importanţa acestora în Antiohia. Este posibil să fi fost influenţat de relaţiile prieteneşti cu împăratul de la Niceea.[24]

Frâncilor din Acra servilismul lui Bohemund li s-a părut ruşinos, mai ales că a dus şi la umilirea Bisericii Latine din Antiohia. Influenţa veneţienilor era încă importantă în regat şi aceştia erau în bune

---

[23] Maqrisi, *Sultans*, I, 1, pp. 90 şi 97; Abu'l Feda, pp. 140–141; Rashid ad-Din, (trad. Quatremère), pp. 327–341; Bar-Hebraeus, pp. 435–436.

[24] *Gestes des Chiprois*, p. 161; scrisoarea lui Carol de Anjou, *Revues de l'Orient Latin*, vol. II, p. 213; Bar-Hebraeus, p. 436; Hayton, *Flor des Estoires*, p. 171. Bohemund a fost excomunicat de papă din cauza acestei alianţe (Urban al IV-lea, *Registres*, 26 mai 1263). Cedarea Latakiei nu este amintită, dar la următoarea menţionare, oraşul se afla în mâinile latinilor.

relații comerciale cu Egiptul. Veneții ale căror afaceri depindeau de comerțul din Orientul Îndepărtat desfășurat pe ruta sudică, prin Golful Persic sau Marea Roșie, priveau cu îngrijorare drumurile folosite de caravanele mongole ce traversau Asia Centrală către Marea Neagră, asupra căreia își consolidau controlul genovezii, în alianță cu grecii. Oficialii Acrei își căutau un protector laic. Carol de Anjou, fratele regelui Franței, avea ambiții mediteraneene și complota pentru tronul Siciliei. În mai 1260 i s-a trimis o scrisoare plină de temeri în care erau descrise pericolele expansiunii mongole și în care era rugat să intervină.[25]

În momentul în care această scrisoare era scrisă, mongolii erau deja stăpânii Damascului. Sultanul an-Nasir Yusuf nu făcuse nicio încercare de a-și salva capitala. La aflarea veștii despre căderea Alepului și despre apropierea armatei mongole, sultanul a fugit în Egipt, vrând să se refugieze la mameluci, dar s-a răzgândit și a fost prins de mongoli pe când se îndrepta din nou către nord. Hama a trimis o delegație la Hülegü în februarie 1260, oferindu-i cheile orașului. Câteva zile mai târziu, oficialii din Damasc le-au urmat exemplul. La 1 martie, Ketbugha a intrat în Damasc în fruntea armatei mongole. Alături de el se aflau regele Armeniei și principele Antiohiei. Locuitorii vechii capitale a califatului au văzut pentru prima oară în șase secole trei potentați creștini călărind triumfători pe străzile orașului. Fortăreața a rezistat câteva săptămâni, dar a fost cucerită și ea la 6 aprilie.

Cu cele trei mari orașe – Bagdad, Alep și Damasc – cucerite, se părea că venise sfârșitul islamului în Asia. În Damasc, așa cum și în alte părți în Asia occidentală, cucerirea mongolă însemna un reviriment al creștinilor locului. Ketbugha, fiind creștin, nu își ascundea simpatiile. Pentru prima oară din secolul al VII-lea, musulmanii din interiorul Siriei se aflau în situația unei minorități oprimate și ardeau de dorința de răzbunare.[26]

---

[25] „Lettre à Charles d'Anjou", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. II, pp. 213–214.

[26] Abu'l Feda, pp. 141–143; *Gestes des Chiprois*, *loc. cit.*; Hayton, *Flor des Estoires*, pp. 171–172. Vezi și Cahen, *op. cit.*, p. 707, notele 19 și 20.

În primăvara anului 1260, Ketbugha a trimis detașamente care să ocupe Nablus și Gaza, dar acestea nu au ajuns la Ierusalim. Francii erau acum înconjurați complet de mongoli. Autoritățile mongole nu intenționau să atace regatul latinilor, cu condiția să li se arate respectul cuvenit. Francii mai înțelepți erau dispuși să evite orice provocare, dar nu îi puteau controla pe cei cu capete înfierbântate. Cel mai iresponsabil dintre nobili era Julien, senior de Sidon și Beaufort, un bărbat înalt și arătos, dar egoist și nesăbuit, fără inteligența subtilă a bunicului său, Reynaud. Extravaganța lui l-a obligat să zălogească Sidonul Templierilor, de la care împrumutase sume imense de bani, iar din cauza temperamentului său s-a certat cu Philippe de Tyr, unchiul său. Julien era căsătorit cu una din fiicele regelui Hethum, dar acesta nu avea nicio influență asupra ginerelui său. Războaiele dintre mongoli și musulmani i-au oferit lui Julien ocazia de a întreprinde o incursiune din Beaufort în fertila vale Bekaa. Dar Ketbugha nu putea permite ca noua ordine mongolă să fie perturbată de incursiuni armate. A trimis așadar o mică trupă condusă de un nepot ca să îi pedepsească pe franci. Julien și-a chemat vecinii în ajutor; iar aceștia l-au suprins și ucis pe nepot. Ketbugha a trimis furios o armată mai mare, care a intrat în Sidon și a prădat orașul, dar castelul de pe țărm a fost salvat de corăbii genoveze venite de la Tyr. Aflând despre cele întâmplate, regele Hethum s-a înfuriat și a dat vina pe Templieri, care profitaseră de pierderile lui Julien ca să confiște Sidonul și Beaufortul. O incursiune condusă la puțină vreme după aceea de către Jean al II-lea de Beirut și de Templieri în Galileea a întâlnit aceeași ripostă severă din partea trupelor auxiliare ale mongolilor.[27]

Ketbugha nu putea să pornească în expediții de anvergură. La 11 august 1259, Marele han Möngke murise, în timp ce se afla într-o campanie în China împreună cu fratele său, Kubilai. Fratele cel mai tânăr al lui Möngke, Arâk Böke, controla ținutul natal,

---

[27] *Gestes des Chiprois*, pp. 162–164; Hayton, *Flor des Estoires*, p. 174; *Annales de Terre Sainte*, p. 449, care plasează aceste evenimente, probabil eronat, după bătălia de la Ain Jalud.

inclusiv Karakorum şi trezoreria centrală a imperiului, şi dorea să urce pe tron. După câteva luni de manevre, aflând cine le sunt prieteni, fiecare dintre cei doi fraţi a ţinut un kuriltai în primăvara anului 1260, unde amândoi au fost aleşi mare han. Arâk Böke avea susţinerea majorităţii familiei imperiale care se afla în Mongolia, în timp ce Kubilai se bucura se sprijinul generalilor. Niciunul dintre kuriltai nu era legitim, deoarece nu fuseseră reprezentate toate ramurile familiei. Niciuna dintre părţi nu era dispusă să aştepte până când Hülegü şi prinţii Hoardei de Aur aveau să fie informaţi şi să îşi trimită delegaţii. Hülegü îl prefera pe Kubilai, deşi fiul său Ciomughar era de partea lui Arâk Böke. Berke, hanul Hoardei de Aur, simpatiza tot cu Arâk Böke. Abia la sfârşitul anului 1261 Kubilai a reuşit să îl învingă pe Arâk Böke. Între timp Hülegü a rămas aproape de graniţa răsăriteană, gata să intre în Mongolia dacă ar fi fost nevoie. Avea motive să se teamă. Arâk Böke a intervenit într-o manieră autocratică în chestiunile hanatului din Turkistan, înlocuind-o pe regenta Orghana cu vărul soţului acesteia, Alghu, ale cărui trădare şi căsătorie cu Orghana au contribuit la victoria lui Kubilai. Hülegü se temea de o intervenţie similară în teritoriile lui şi se certase cu verii săi din Hoarda de Aur. În vreme ce Curtea lui avea puternice simpatii creştine, hanul Berke devenea tot mai atras de tabăra musulmană şi nu era de acord cu politica antimusulmană a lui Hülegü. În Caucaz, la frontierea dintre sferele de influenţă ale lui Berke şi Hülegü, erau animozităţi. Berke şi generalii lui persecutau fără încetare triburile creştine, dar încercarea lui Hülegü de a-şi impune autoritatea la nord de munţi a fost înăbuşită după ce una din armatele lui a fost învinsă de nepotul lui Berke, Nogai, lângă fluviul Terek în 1269.[28]

Cu toate aceste probleme, Hülegü a fost nevoit să îşi retragă multe trupe din Siria imediat după cucerirea Damascului. Ketbugha

---

[28] Rashid ad-Din, p. 341 şi urm.; Bar-Hebraeus, p. 439; Kirakos, pp. 192–194; Hayton, *Flor des Estoires*, p. 173; Grousset, *L'Empire Mongol*, pp. 317–324; Howorth, *op. cit.*, III, p. 151; D'Ohsson, *op. cit.*, III, p. 377. Se pare că Nogai era înrudit cu familia imperială pe linie feminină.

a rămas să guverneze ţara cu o armată redusă numeric. Din nefericire pentru mongoli, avansul lor în Palestina a provocat singura putere musulmană neînvinsă, pe mamelucii din Egipt, care erau în măsură să răspundă provocării.

Primul sultan mameluc, Aibeg, fusese nesigur pe poziţia lui. Pentru a o legitima, s-a căsătorit cu sultana văduvă Shajar ad-Dur şi l-a numit pe prinţul ayubid, un bebeluş, co-sultan. Dar micuţul al-Ashraf Musa nu avea nicio greutate şi în curând a fost văzut ca o cheltuială superfluă, iar în anul 1257 Aibeg s-a certat cu sultana. Aceasta nu accepta să fie jignită de un parvenit şi, la 15 aprilie, a ordonat uciderea lui de către eunuci pe când Aibeg făcea baie. Moartea lui aproape că a dus la război civil; unii dintre mameluci cereau răzbunare împotriva sultanei, alţii o sprijineau ca simbol al legitimităţii. În cele din urmă, duşmanii ei au triumfat. La 2 mai 1257, văduva a fost ucisă în bătaie, iar fiul de 15 ani al lui Aibeg, Nur ad-Din Ali, a fost aşezat pe tron. Tânărul însă nu era reprezentatul unei dinastii respectate şi nici nu avea personalitate de cârmuitor. În decembrie 1259 a fost detronat de unul dintre foştii tovarăşi de arme ai tatălui său, Saif ad-Din Qutuz, care a devenit sultan în locul lui. La urcarea pe tron a lui Qutuz, mulţi mameluci, printre care şi Baibars, care fugiseră la Damasc din cauza lui Aibeg, s-au întors în Egipt.[29]

La începutul anului 1260, Hülegü a trimis o ambasadă în Egipt, cerând supunerea sultanului. Qutuz l-a ucis pe ambasador şi s-a pregătit să îi înfrunte pe mongoli în Siria. În acel moment vestea despre moartea lui Möngke şi despre războiul civil din Mongolia l-a obligat pe Hülegü să ducă o mare parte a armatei sale în răsărit. Trupele care au rămas cu Ketbugha erau cu mult mai puţine decât efectivele ridicate de Qutuz. Alături de egipteni se aflau şi rămăşiţe din armata fostului principat al Horezmului şi trupe ale prinţului ayubid al Kerakului. La 26 iulie, armata egipteană a traversat frontiera şi a pornit asupra Gazei, cu Baibars în fruntea avangardei. În Gaza se afla o mică armată de mongoli sub comanda generalului

[29] Abu'l Feda, p. 135.

Baidar, care a trimis vorbă ca să îl prevină pe Ketbugha despre invazie, dar înainte de sosirea ajutorului, oamenii lui au fost copleşiţi de egipteni.[30]

Ketbugha se afla la Baalbek. Imediat s-a pregătit de marşul către Valea Iordanului, pe lângă Marea Galileei, dar a fost reţinut de o revoltă a musulmanilor din Damasc. Casele şi bisericile creştinilor fuseseră distruse şi trupele mongole trebuiau să restabilească ordinea[31]. Între timp, Qutuz hotărâse să continue să se deplaseze de-a lungul coastei palestiniene şi să atace din nou mai la nord, ca să ameninţe liniile de comunicaţie ale lui Ketbugha dacă acesta intra în Palestina. O ambasadă egipteană a fost trimisă la Acra să ceară permisiunea de a traversa teritoriul frânc şi să obţină provizii, dacă nu şi un ajutor militar.

Baronii s-au întâlnit la Acra ca să discute cererea. Toţi erau supăraţi pe mongoli din cauza recentului jaf al Sidonului şi nu aveau încredere în această putere orientală care avea o asemenea reputaţie a masacrelor. Civilizaţia islamului le era familiară şi cei mai mulţi îi preferau pe musulmani creştinilor locului faţă de care mongolii se arătaseră atât de prietenoşi. Nobilii fuseseră înclinaţi să îi ofere sultanului şi soldaţi, dar marele maestru al Teutonilor, Anno de Sangerhausen, i-a avertizat că nu era prudent să aibă prea mare încredere în musulmani, mai ales în cazul în care aceştia ar fi jubilat pentru o victorie asupra mongolilor. Ordinul Teutonilor avea multe proprietăţi în regatul armean şi Anno probabil că admira politica regelui Hethum. Vorbele sale prudente au avut efect. Alianţa militară a fost respinsă, dar i-au acordat sultanului liberă trecere şi provizii pentru armată.[32]

În luna august, sultanul şi-a condus armata pe drumul de coastă şi şi-a ridicat tabăra pentru câteva zile în livezile din jurul Acrei. Câţiva dintre emiri au fost invitaţi să viziteze oraşul ca oaspeţi

---

[30] Rashid ad-Din (trad. Quatremère), p. 347; D'Ohsson, *op. cit.*, III, pp. 333–335.

[31] Abu'l Feda, p. 143.

[32] *Ms. Rothelin*, p. 637.

de vază. Printre ei s-a aflat și Baibars, care la întoarcere i-a sugerat lui Qutuz că orașul ar fi ușor de cucerit printr-un atac-surpriză. Dar Qutuz nu a putut fi atât de perfid și nici nu dorea să riște represalii din partea creștinilor atâta vreme cât mongolii nu fuseseră încă învinși. Francii au fost puși în dificultate de numărul de oameni, dar s-au consolat cu promisiunea că vor putea cumpăra la preț redus caii ce urmau să fie capturați de la mongoli.[33]

Pe când se găsea la Acra, Qutuz a aflat că Ketbugha traversase Iordanul și intrase în Galileea de est și a pornit de îndată către sud-est, prin Nazaret. La 2 septembrie a ajuns la Ain Jalut, la Izvoarele lui Goliat, unde armata creștină îl sfidase pe Saladin în 1183. A doua zi dimineață a ajuns și armata mongolă. Cavaleria mongolă era însoțită de trupe georgiene și armene, dar Ketbugha nu avea iscoade și populația locală era necooperantă. Ketbugha nu știa că întreaga armată mamelucă se afla în apropiere. Qutuz era conștient de superioritatea sa numerică, de aceea și-a ascuns grosul trupelor printre dealurile din împrejurimi și și-a expus doar avangarda condusă de Baibars. Ketbugha a căzut în capcană. A atacat în fruntea soldaților săi dușmanul care i se arătase în față. Baibars s-a retras în goană către dealuri, cu mongolii pe urme, și deodată întreaga armată mongolă s-a văzut înconjurată. Ketbugha a luptat cu vitejie. Egiptenii începuseră să dea înapoi, dar Qutuz a intrat personal în luptă ca să îi îmbărbăteze. După câteva ore, numărul mai mare de musulmani și-a spus cuvântul. Câțiva dintre oamenii lui Ketbugha au reușit să iasă din împresurare, dar el însuși a refuzat să trăiască cu înfrângerea. Era aproape singur când calul i-a fost omorât și Ketbugha luat prizonier. Capturarea lui a pus capăt bătăliei. A fost dus în fața sultanului, care a râs de căderea lui. Ketbugha a răspuns sfidător, profețind o răzbunare cruntă și lăudându-se că, spre deosebire

[33] Guillaume de Tripoli, *De Statu Saracenorum*, în Du Chesne, V, p. 443; *Gestes des Chiprois*, pp. 164–165.

de emirii mameluci, el i-a fost mereu loial stăpânului său. Capul i-a fost tăiat.[34]

Bătălia de la Ain Jalut a fost una dintre bătăliile hotărâtoare ale istoriei. Este adevărat că, din cauza unor evenimente ce aveau loc la 6 500 de kilometri depărtare, armata mongolă din Siria era prea mică pentru a face față, fără o doză mare de noroc, mamelucilor, așa cum este adevărat că imediat după dezastru o armată mai mare ar fi putut răsturna situația. Dar accidentele istoriei au împiedicat schimbarea deciziei petrecute la Ain Jalut. Victoria mamelucilor a salvat islamul de cel mai mare pericol cu care se confruntase până atunci. Dacă mongolii ar fi intrat în Egipt, nu ar mai fi rămas niciun stat musulman la est de Maroc. Musulmanii din Asia erau prea numeroși pentru a fi eliminați, dar nu ar mai fi fost grupul dominant. Dacă ar fi câștigat Ketbugha, un creștin, atunci simpatia mongolilor față de creștini ar fi fost încurajată și creștinii din Asia ar fi venit din nou la putere, pentru prima oară de la marile erezii ale erei premusulmane. Speculațiile despre ce ar fi fost sunt însă inutile. Istoricul nu poate relata decât ceea ce s-a întâmplat în realitate. Ain-Jalut a făcut din sultanatul mameluc principala putere în Orientul Apropiat pentru următoarele două secole, până la expansiunea Imperiului Otoman, și a definitivat distrugerea creștinilor nativi din Asia. Prin întărirea elementului musulman și slăbirea celui creștin, mongolii care au rămas în Asia apuseană au trecut la islam. Bătălia a grăbit și dispariția statelor cruciate, căci, așa cum prezisese marele maestru al Teutonilor, musulmanii victorioși erau acum nerăbdători să termine cu dușmanii credinței.

La cinci zile de la victorie, sultanul a intrat în Damasc. Ayubidul al-Ashraf, care părăsise cauza mongolă, a fost repus pe tron la Homs. Emirul ayubid de la Hama, care se refugiase în Egipt, s-a întors în emiratul său. Alepul a fost recucerit într-o lună. Hülegü, oricât de supărat ar fi fost de pierderea Siriei, nu putea face nimic până când ordinea nu era restabilită în inima Imperiului Mongol.

---

[34] Rashid ad-Din, pp. 349–352; Maqrisi, I, I, *Sultans*, pp. 104–106; Abu'l Feda, pp. 143–144.

În decembrie a trimis trupe ca să recupereze Alepul, dar au fost obligate să se retragă după două săptămâni, după ce au masacrat un mare număr de musulmani ca represalii pentru moartea lui Ketbugha. Dar asta a fost tot ce Hülegü a putut face pentru a răzbuna moartea loialului său prieten.[35]

Sultanul Qutuz a pornit în călătoria de întoarcere în Egipt acoperit de glorie. Deși profeția lui Ketbugha despre răzbunare nu s-a împlinit pe deplin, aluzia lui la trădarea mamelucilor s-a adeverit foarte curând. Qutuz începuse să îl bănuiască pe locotenentul lui cel mai activ, Baibars, și atunci când acesta a dorit să fie făcut guvernator de Alep, cererea i-a fost refuzată categoric. Baibars nu a așteptat prea mult ca să treacă la fapte. La 23 octombrie 1260, pe când armata victorioasă ajungea la marginea deltei, Qutuz și-a luat o zi de pauză ca să meargă la vânătoare de iepuri. A pornit cu câțiva emiri, printre care și Baibars, și prieteni. Când s-au îndepărtat îndeajuns de tabără, unul dintre ei s-a apropiat de sultan, ca și cum dorea să îi facă o rugăminte. În timp ce îl ținea strâns de mână, mimând o sărutaree, Baibars s-a apropiat din spate și și-a înfipt sabia în spatele stăpânului său. Conspiratorii au călărit în goană înapoi în tabără și au dat vestea crimei. Șeful cancelariei, Aqtai, se afla în cortul regal când aceștia au sosit și i-a întrebat de îndată cine a comis crima. Baibars a recunoscut că el a fost, și Aqtai l-a invitat să se așeze pe tronul sultanului, fiind primul care și-a prezentat omagiile. Ceilalți generali ai armatei i-au urmat exemplul. Baibars s-a întors la Cairo ca sultan.[36]

---

[35] Abu'l Feda, p. 144; Bar-Hebraeus, pp. 439–440; Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 710–711.

[36] Abu'l Feda, *loc. cit.*; Maqrisi, *Sultans*, I, I, pp. 110–113; Bar-Hebraeus, *loc. cit.*; *Gestes des Chiprois*, pp. 165–166.

IV

SULTANUL BAIBARS

„Şi voi da Egiptul în mâna unui stăpânitor crud şi un împărat puternic îl va stăpâni."

Isaia 19:4

Rukn ad-Din Baibars Bundukdari se apropia de al cincizecilea an de viaţă. Era un turc kîpceac la origine, un bărbat masiv cu piele oacheşă, ochi albaştri şi o voce puternică. A ajuns în Siria mai întâi ca tânăr sclav şi a fost oferit spre vânzare unui emir din Hama care l-a examinat şi l-a considerat un vlăjgan prea grosolan. Dar un emir mameluc, Bundukar, l-a remarcat în piaţă, i-a intuit inteligenţa şi l-a cumpărat pentru garda sultanului. De acolo ascensiunea i-a fost rapidă, iar după victoria împotriva francilor din 1244, a fost considerat drept cel mai capabil soldat mameluc. Acum Baibars a demonstrat şi că era un om de stat de cel mai mare calibru, nestingherit de scrupule privind onoarea, recunoştinţa sau mila.[1]

Prima lui grijă a fost să îşi consolideze poziţia de sultan. În Egipt a fost acceptat fără opoziţie, dar la Damasc puterea a fost luată de

[1] Abu'l Feda, p. 156. Vezi Sobernheim, articolul „Baibars" din *Encyclopaedia of Islam*.

un alt emir mameluc, Sinjar al-Halabi. Sinjar era popular în Damasc, iar un atac simultan al mongolilor împotriva Alepului amenința controlul lui Baibairs asupra Siriei. Dar prinții ayubizi de Homs și Hama i-au înfrânt pe mongoli, iar Baibars a pornit împotriva Damascului și a învins trupele lui Sinjar în afara orașului la 17 ianuarie 1261. Locuitorii orașului au continuat lupta, dar rezistența lor a fost înăbușită. Prințul din Kerak a fost ademenit cu promisiuni frumoase să se pună la dispoziția sultanului și a fost eliminat în tăcere. Lui al-Ashraf din Homs i s-a permis să păstreze orașul până la moarte, iar în 1263 acesta a fost anexat. Doar la Hama o ramură a familie ayubide a reușit să mai reziste, sub supraveghere atentă, timp de trei generații.[2] Baibars dorea să obțină și o autorizare religioasă pentru cârmuire. Câțiva beduini au adus la Cairo un bărbat cu pielea închisă la culoare, pe nume Ahmet, și despre care au pretins că era unchiul fostului calif. Baibars s-a prefăcut că verifică genealogia și l-a slăvit ca lider religios al islamului și calif, fără să îi dea nicio putere efectivă. Ahmet, rebotezat al-Hakim, a fost trimis să recupereze Bagdadul de la mongoli. Ucis fiind în această tentativă, pe care Baibars a sprijinit-o foarte puțin, un fiu al său a primit titulatura de calif. Această linie dubioasă de abasizi a fost menținută la Cairo de-a lungul întregii dominații mameluce a Egiptului.[3]

Următoarea misiune a sultanului a fost să-i pedepsească pe creștinii care i-au ajutat pe mongoli, în special pe regele Hethum al Armeniei și pe principele Bohemund al Antiohiei. La sfârșitul toamnei lui 1261, Baibars a trimis o armată să preia controlul asupra Alepului, al cărui guvernator mameluc dovedise nesupunere, și să facă incursiuni în teritoriul Antiohiei. Alte incursiuni au continuat în vara următoare, iar portul Sf. Simeon a fost jefuit. Antiohia însăși a fost amenințată, dar regele Hethum a cerut ajutorul lui Hülegü și a sosit la timp cu o armată de mongoli și armeni ca să salveze orașul.[4] Stăpânirea mongolă în nord-estul Siriei era încă

---

[2] Maqrisi, *Sultans*, I, I, p. 116; Abu'l Feda, pp. 145–150; Bar-Hebraeus, p. 439.

[3] Abu'l Feda, p. 148; Maqrisi, *Sultans*, I, I, pp. 148–164; Bar-Hebraeus, p. 442.

[4] *Gestes des Chiproisi*, p. 167; *Estoire d'Eracles*, II, p. 466.

destul de puternică pentru a-l respinge pe Baibars, de aceea sultanul a recurs la diplomație. Hanul Berke al Hoardei de Aur era deja un musulman declarat și era dornic de o alianță cu Baibars. Unul dintre cei doi sultani selgiucizi din Anatolia, Kaikaûs, care își pierduse teritoriile din cauza alianței dintre mongoli, bizantini și propriul lui frate, Kilij Arslan, se refugiase la Curtea lui Berke și a fost trimis înapoi cu ajutor din partea Hoardei de Aur și a lui Baibars. Mai mult, o căpetenie turcomană pe nume Karaman, stabilit la sud-est de Konya, putea fi folosit ca să îi preseze pe armeni.[5]

Latinii din Acra speraseră că prietenia arătată mamelucilor în timpul campaniei de la Ain-Jalut îi va apăra de ostilități, dar atunci când Jean de Jaffa și Jean de Beirut s-au prezentat în tabăra lui Baibars la sfârșitul anului 1261 în încercarea de a negocia eliberarea prizonierilor franci luați în ultimii ani și pentru a duce la îndeplinire promisiunea sultanului Aibeg potrivit căreia orășelul Zir'in urma să fie reîncorporat în Galileea sau să se plătească francilor o compensație, Baibars, deși părea că îl plăcuse pe Jean de Jaffa, a refuzat să îi asculte și a trimis toți prizonierii în tabere de muncă.[6] În februarie 1263, Jean de Jaffa l-a vizitat din nou pe sultan, care se afla atunci lângă muntele Tabor, și a obținut promisiunea unui armistițiu și a unui schimb de prizonieri. Dar nici Templierii și nici Ioaniții nu au vrut să renunțe la prizonierii lor musulmani, care erau artizani calificați și erau valoroși pentru cele două Ordine. Baibars însuși a fost surprins de această lăcomie. A întrerupt negocierile și a invadat teritoriile latine. După ce a jefuit Nazaretul și a distrus Biserica Sfintei Fecioare, a atacat brusc Acra, la 4 aprilie 1263. În fața zidurilor orașului s-au dat lupte grele, în care seneșalul Geoffroi de Sargines a fost grav rănit. Dar Baibars nu era pregătit încă să asedieze orașul și s-a retras după ce a jefuit suburbiile. Se bănuia că ar fi obținut și sprijinul lui Philippe de Montfort

---

[5] Cahen, *La Syrie du Nord*, p. 711. Vezi și Cahen, „Turcomans de Roum", în *Byzantion*, vol. XIV.

[6] *Annales de Terre Sainte*, p. 450. Al-Aïni, pp. 261–217 menționează un armistițiu încheiat între cei doi Jean și Baibars în acel an.

şi al genovezilor din Tyr, dar conştiinţele lor de creştini i-au reţinut în ultimul moment.[7]

Incursiuni reciproce au continuat la frontieră. Oraşele frânce de pe litoral erau ameninţate permanent. Chiar din aprilie 1261, Balian d'Ibelin, senior de Arsuf, şi-a cedat oraşul Ioaniţilor, ştiind că nu îşi putea permite să îl apere. La începutul anului 1264, Templierii şi Ioaniţii au consimţit să îşi unească forţele ca să cucerească mica fortăreaţă Lizon, vechiul Megiddo, iar câteva luni mai târziu au făcut o incursiune până la Ascalon. În toamna aceluiaşi an, trupe franceze plătite de regele Ludovic au pătruns până la suburbiile oraşului Beisan. Musulmanii au ripostat cu distrugerea întregii zone la sud de Carmel în aşa măsură, încât traiul devenise nesigur acolo.[8]

La începutul anului 1265, Baibars a pornit din Egipt în fruntea unei armate impresionante. Mongolii se arătaseră agresivi în nordul Siriei în acea iarnă şi primul lui obiectiv era un contraatac. A aflat însă că trupele mameluce din nord le făcuseră faţă, astfel că sultanul putea folosi armata ca să îi atace pe frânci. După ce a mimat că se distra la o expediţie de vânătoare în dealurile din spatele Arsufului, şi-a făcut brusc apariţia la Cezareea. Oraşul a căzut imediat, la 27 februarie, dar fortăreaţa a rezistat o săptămână. Garnizoana a capitulat la 5 martie şi a fost lăsată liberă, dar oraşul şi castelul au fost rase de pe faţa pământului. Câteva zile mai târziu, trupele sultanului şi-au făcut apariţia la Haifa. Locuitorii care fuseseră avertizaţi din timp fugiseră pe bărci în port, părăsind oraşul şi citadela ce au fost distruse; locuitorii care au rămas în oraş au fost masacraţi. Baibars însuşi a participat în aceeaşi vreme la atacul marelui castel templier de la Atlit [Château-Pèlerin]. Satul din afara zidurilor a fost incendiat, dar castelul a rezistat cu succes. La 21 martie Baibars a renunţat la asediu şi a pornit către Arsuf. Ospitalierii instalaseră o garnizoană mare şi provizii suficiente. În castel erau 270 de cavaleri, care au luptat cu un curaj admirabil. Dar oraşul de jos a căzut

---

[7] *Gestes des Chiprois*, pp. 167–168; *Annales de Terre Sainte*, *loc cit.*; Maqrisi, *Sultans*, I, I, pp. 194–197; al-Aïni, pp. 218–219.

[8] *Estoire d'Ercales*, II, pp. 444, 449; *Annales de Terre Sainte*, p. 451.

la 26 aprilie, după ce zidurile au fost sparte de mașinile de asediu ale sultanului. Trei zile mai târziu, comandantul citadelei, care pierduse o treime din cavaleri, a capitulat în schimbul promisiunii că supraviețuitorii vor putea pleca liberi. Baibars și-a încălcat cuvântul dat și i-a luat prizonieri pe toți. Pierderea celor două mari fortărețe i-a îngrozit pe francii și l-a inspirat pe trubadurul templier Ricaut Bonomel să scrie un amar poem despre aparenta plăcere a lui Hristos de a-i vedea umiliți pe creștini.[9]

Era acum rândul Acrei. Regentul, Hugues al Antiohiei, care fusese în Cipru, se și grăbise deja să traverseze marea cu toți bărbații pe care i-a putut recruta pe insulă. După ce Baibars a pornit din nou către nord de la Arsuf a aflat că Hugues debarcase la Acra pe 25 aprilie. Armata egipteană s-a întors acasă, lăsând trupe în urma ei să controleze teritoriile nou cucerite. Frontiera se afla acum foarte aproape de Acra.[10] Baibars s-a grăbit să îi transmită veștile despre victoriile sale lui Manfred, regele Siciliei, cu care Curtea egipteană continua prietenia legată de fratele acestuia, Frederic al II-lea.[11]

A fost un an bun pentru Baibars. La 8 februarie 1265, Hülegü a murit în Azerbaidjan. Fratele său Kubilai îi oferise titlul de ilhan și guvernarea ereditară a teritoriilor mongole din Asia de sud-vest. În ciuda tensiunilor cu Hoarda de Aur și cu mongolii din Turkistan, și ei convertiți la islam, care l-au împiedicat pe Hülegü de a porni o nouă ofensivă serioasă împotriva mamelucilor, acesta a avut încă puterea de a-i opri pe mameluci să îi atace aliații. În iulie 1264, Hülegü a ținut ultimul său kuriltai în tabăra de lângă Tabriz. Toți vasalii lui erau prezenți, inclusiv regele David al Georgiei, regele Hethum al Armeniei și principele Bohemund al Antiohiei. Hethum și Bohemund căzuseră în dizgrație deoarece în anul anterior îl

---

[9] *Gestes des Chiprois*, p. 171; *Estoire d'Eracles*, II, p. 450; *Annales de Terre Sainte*, pp. 451–452; al-Aïni, pp. 219–221; Abu'l Feda, p. 150; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 7–8. Poemul lui Bonomel este publicat în Bartholemaeis, *Poesie Provenziale*, II, pp. 222–224.

[10] *Gestes des Chiprois*, loc. cit.; *Estoire d'Eracles*, loc. cit.

[11] Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 16. Al-Aïni relatează despre o ambasadă la Baibars în 1264 din partea lui Carol de Anjou, care plănuia să îl atace pe Manfred (p. 219).

răpiseră pe Euthymius, patriarhul ortodox al Antiohiei, a cărui instalare fusese dorită de Hülegü în 1260, și îl duseseră în Armenia. Frâncul Opizon fusese adus la Antiohia în locul lui. Pentru Hülegü, alianța cu bizantinii era importantă pentru menținerea turcilor din Anatolia sub control. Se afla în negocieri pentru ca o doamnă din familia imperială de la Constantinopol să se alăture celorlalte soții ale sale. Împăratul Mihail a ales-o pentru această onoare pe fiica sa ilegitimă, Maria, care a fost însoțită la Tabriz de patriarhul Euthymius, care se refugiase la Constantinopol și probabil că se întorsese în Orient la invitația expresă a lui Hülegü. Dar mongolii au rămas deschiși și nu au lăsat ca certurile dintre creștini să le influențeze politica generală. Se pare că Bohemund a reușit să inventeze o explicație și Euthymius nu a mai fost primit înapoi în Antiohia.[12]

Moartea lui Hülegü a dus inevitabil la slăbirea puterii mongolilor într-un moment critic. Influența văduvei Dokuz Khatun a asigurat succesiunea pentru fiul lui favorit, Abagha, care era guvernator al Turkistanului. Dar abia în iunie, la patru luni de la moartea tatălui său, Abagha a fost instalat oficial în funcția de ilhan și au mai trecut alte luni până la redistribuirea fiefurilor și a pozițiilor de conducere. Dokuz Khatun a murit și ea în acea vară și a fost foarte jelită de creștini. Între timp, Abagha era amenințat permanent de verii lui din Hoarda de Aur, care i-au și invadat teritoriul primăvara următoare. Mongolilor le era așadar imposibil să intervină în Siria apuseană. Baibars, care era cauza necazurilor ilhanului cu vecinii lui de la nord, putea să reia campaniile împotriva creștinilor fără teama vreunei intervenții.[13]

La începutul verii anului 1266, în timp ce armatele lui Abagha erau ocupate să respingă invazia hanului Berke în Persia, două

---

[12] Rashid ad-Din (trad. Quatremère), pp. 417–423; vezi Howorth, *op. cit.*, III, pp. 206–210. Vartan (ed. Emin), pp. 205–206, 211; Bar-Hebraeus, pp. 444–445. „Lettre à Charles d'Anjou", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. II, p. 213. Dokuz Khatun l-a consultat pe Varan dacă se cădea să facă o slujbă pentru Hülegü și acesta a descurajat-o (Vartan, ed. Emin, p. 211).

[13] Howorth, *op. cit.*, III, pp. 218–225.

armate mameluce au plecat din Egipt. Una era condusă de însuși sultanul și a ajuns la Acra la 1 iunie. Dar trupele menținute acolo de regele Ludovic primiseră recent întăriri din Franța. Văzând orașul atât de bine apărat, Baibars a luat-o pe o rută ocolită ca să facă o demonstrație de forță în fața fortăreței teutonice de la Montfort, apoi a pornit brusc către Safed, unde masivul castel al Templierilor domina înălțimile din Galileea. Fortificațiile fuseseră reconstruite complet în urmă cu 25 de ani și garnizoana era numeroasă, deși mulți soldați erau creștini localnici sau doar pe jumătate. Primul asalt al sultanului, la 7 iulie, a fost respins, așa cum s-a întâmplat și cu următoarele încercări pe 13 și 19 iulie. Baibars a anunțat prin mesageri că urma să ofere amnistie completă soldaților nativi care ar fi capitulat. Nu putem ști câți l-ar fi crezut, dar Templierii au devenit bănuitori. Reproșurile s-au transformat în bătaie și mulți sirieni au început să dezerteze. Templierii au ajuns în situația în care nu mai puteau apăra castelul. La sfârșitul lunii au trimis la Baibars un sergent sirian pe care îl considerau loial ca să ofere capitularea. Sirianul, pe nume Leon, s-a întors cu promisiunea că garnizoana se putea retrage nevătămată la Acra. Atunci când Templierii i-au predat castelul lui Baibars în aceste condiții, sultanul i-a decapitat pe toți. Nu este sigur dacă Leon a fost un trădător, dar convertirea lui promptă la islam stă mărturie împotriva lui.[14]

Cucerirea Safedului i-a dat lui Baibars controlul asupra Galileei. După aceea a atacat Toronul, care i-a cedat fără multă luptă. De la Toron, Baibars a trimis o trupă de soldați să distrugă satul creștin Qara, aflat între Homs și Damasc, pe care îl bănuia că se afla în legătură cu francii. Locuitorii adulți au fost uciși, iar copiii, luați în sclavie. Atunci când creștinii din Acra au trimis o delegație ca să ceară permisiune pentru înmormântarea morților, sultanul a refuzat spunând că dacă doresc trupuri de martir, le vor găsi acasă. Ca să își ducă la îndeplinire amenințarea, sultanul a pornit către țărm și i-a ucis pe toții creștinii pe care i-a întâlnit în cale.

---

[14] *Gestes des Chiprois*, pp. 179–181; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 484–485; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 28–30 ; Abu'l Feda, p. 151 ; al-Aïni, pp. 222–223.

Dar, din nou, nu a îndrăznit să atace Acra, unde regele Hugues tocmai sosise din Cipru. Mamelucii s-au retras la venirea toamnei. Hugues i-a adunat laolaltă pe cavalerii Ordinelor religioase şi regimentul francez al lui Geoffroi de Sargines şi a făcut o incursiune în Galileea. Dar la 28 octombrie, avangarda a fost prinsă într-o ambuscadă de către garnizoana din Safed, în timp ce arabii locului au atacat tabăra francilor. Hugues a fost nevoit să se retragă, cu pierderi însemnate.[15]

În vreme ce Baibars se afla în campanie în Galileea, a doua armată a mamelucilor, condusă de cel mai capabil dintre emiri, Qalawun, s-a adunat la Homs. După o incursiune-fulger la Tripoli, prin care a cucerit forturile Qulaiat şi Halba şi oraşul Arqa, ce controla drumul de la Buqaia la Tripoli, Qalawun s-a grăbit spre nord ca să i se alăture lui al-Mansur din Hama. Trupele lor reunite au pornit către Alep şi au cotit către vest, intrând în Cilicia.[16] Regele Hethum aşteptase un atac mameluc. În 1263, aflând de moartea lui Hülegü, încercase să trateze cu Baibars. Flota egipteană depindea pentru construcţia de nave de lemnul din sudul Anatoliei şi din Liban. Hethum şi ginerele lui Bohemund controlau aceste păduri şi speraseră să le poată folosi în negocieri. Dar încercarea de blocadă nu a făcut decât să îl îndârjească şi mai mult pe Baibars să pornească la război.[17] În primăvara anului 1266, ştiind că un atac mameluc era iminent, Hethum a plecat la Curtea ilhanului la Tabriz. În timp ce se afla acolo, cerând ajutorul mongolilor, furtuna a izbucnit în Cilicia. Armata armeană, condusă de cei doi fiii ai lui Hethum, Leon şi Thoros, a aşteptat la pasul Belen (Porţile Siriene), avându-i pe Templeri la Baghras apărând flancurile. Mamelucii însă au ocolit către nord ca să traverseze munţii Amanus lângă Sarvandikar. Armenii s-au grăbit să îi intercepteze pe când coborau în câmpia Ciliciei. Bătălia decisivă a avut loc la 24 august. Armenii au fost copleşiţi numeric şi înfrânţi. Prinţul Thoros a fost

[15] *Gestes des Chiprois*, pp. 180–181; *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*

[16] Abu'l Feda, *loc. cit.*; al-Aïni, p. 222.

[17] Mas Latrie, *Histoire de Chypre*, I, p. 412.

ucis, iar Leon luat prizonier. Musulmanii victorioşi au invadat toată Cilicia. Qalawun şi mamelucii lui au jefuit oraşele Ayas, Adana şi Tarsus, al-Mansur şi armata lui au trecut pe lângă Mamistra şi au ajuns la capitala Armeniei Sis (Kozan), unde au jefuit palatul, au incendiat catedrala şi au omorât câteva mii de locuitori. La sfârşitul lunii septembrie, învingătorii s-au retras la Alep cu aproape 4 000 de prizonieri şi o mare caravană cu pradă de război. Regele Hethum s-a grăbit să se întoarcă de la Curtea ilhanului împreună cu o mică armată de mongoli, doar ca să afle că moştenitorul lui era prizonier, capitala în ruine şi întreaga ţară distrusă. Regatul Ciliciei nu şi-a mai revenit niciodată după acest dezastru şi nu a mai jucat decât un rol pasiv în Asia.[18]

După ce i-a eliminat pe armeni, Baibars a trimis trupe în toamna anului 1266 să atace Antiohia. Dar generalii lui aveau destulă pradă şi nu aveau tragere de inimă. Cadouri trimise de Bohemund şi de Comuna oraşului i-au convins să abandoneze.[19]

Slăbiciunea generalilor l-a înfuriat pe Baibars. Sultanul nu a vrut să le ofere francilor niciun moment de repaus. În luna mai 1267, şi-a făcut din nou apariţia în faţa zidurilor Acrei. Fluturând stindardele pe care le capturase de la Templieri şi Ioaniţi, a reuşit să se se apropie de ziduri înainte ca şiretenia să fie descoperită. Atacul asupra zidurilor a fost însă respins şi Baibars s-a mulţumit să pustiiască ţinutul. Trupurile decapitate au fost lăsate în grădinile din jurul Acrei până când orăşenii s-au aventurat în afara zidurilor ca să le înmormânteze. Baibars i-a primit la Safed pe ambasadorii trimişi de franci să ceară pace şi întregul castel era înconjurat cu craniile prizonierilor creştini omorâţi.[20]

---

[18] Vartan (ed. Emin), pp. 213–215; Hethum, p. 407; Vahram, *Rhymed Chronicle*, pp. 522–523; poemul „Regele Hethum", *R.H.C. Arm.*, I, pp. 551–552; „Balada captivităţii prinţului Leo", *ibidem*, pp. 539–540; Hayton, *Flor des Estoires*, pp. 177–178; Bar-Hebraeus, pp. 445–446; Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 34; Abu'l Feda, p. 151; *Gestes des Chiprois*, p. 181; *Estoire d'Eracles*, II, p. 455.

[19] Cahen, *op. cit.*, p. 716, care citează manuscrisul lui Ibn Abdarrahîm (Mudi ad-Din).

[20] *Gestes des Chiprois*, pp. 181–183; *Estoire d'Eracles*, II, p. 455; al-Aïni, p. 225.

Viața în Acra a fost îngreunată și de reluarea războiului dintre venețieni și genovezi pentru controlul asupra portului. La 16 august 1267, amiralul genovez Lucchetto Grimaldi a forțat intrarea în port cu 28 de galere, după ce cucerise Turnul Mușteloor ce se afla la capătul malului. Dar după 12 zile a plecat cu 15 corăbii la Tyr pentru reparații. În absența lui, o flotă venețiană de 26 de galere și-a făcut apariția și i-a atacat pe genovezii rămași în port. Cinci corăbii genoveze au fost pierdute în bătălie, iar celelalte au reușit să fugă la Tyr.[21]

La începutul anului 1268, Baibars a pornit din nou din Egipt. Singurele posesiuni creștine la sud de Acra erau castelul templier Château Pèlerin și orașul Jaffa al lui Jean d'Ibelin. Jean, care fusese tratat întotdeauna cu respect de către musulmani, murise în primăvara anului 1266, iar fiul său Guy nu se bucura de aceeași reputație. Guy sperase că sultanul va respecta armistițiul încheiat de către Jean. În consecință, atunci când armata egipteană și-a făcut apariția în fața orașului la 7 martie, acesta nu era pregătit să se apere. După 12 ore de luptă, Jaffa a căzut în mâinile sultanului. Mulți dintre locuitori au fost măcelăriți, dar garnizoana a fost lăsată să se retragă la Acra. Castelul a fost distrus, iar lemnul și marmura, trimise la Cairo pentru noua moschee pe care Baibars o construia acolo.[22]

Următoarea țintă a sultanului era castelul Beaufort, pe care Templierii îl preluaseră recent de la Julien de Sidon. După zece zile de asalt, garnizoana s-a predat la 15 aprilie. Femeile și copii au fost lăsați să plece la Tyr, dar bărbații au fost luați sclavi. Castelul a fost reparat de Baibars și întărit cu o garnizoană numeroasă.[23] La 1 mai, armata mamelucă a apărut brusc lângă orașul Tripoli, dar văzând că era bine apărat, a virat la fel de brusc către nord. Templierii de la Tortosa și Safita au trimis mesageri la sultan,

---

[21] *Gestes des Chiprois*, p. 186; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 455–456; Heyd, *Histoire du Commerce du Levant*, I, p. 354.

[22] *Gestes des Chiprois*, p. 190; *Estoire d'Eracles*, II, p. 456; Abu'l Feda, p. 152; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 50–51; al-Aïni, pp. 226–227.

[23] *Gestes des Chiprois*, *loc. cit.*; *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*; al-Aïni, pp. 227–228.

rugându-l să le cruțe teritoriile.[24] Baibars le-a respectat dorința și a coborât pe valea fluviului Orontes. La 14 mai a ajuns înaintea Antiohiei. Acolo și-a împărțit oastea în trei. Prima armată a plecat să cucerească portul Sf. Simeon, tăind astfel legătura orașului cu marea. A doua s-a postat la trecătoarea Belen, ca să oprească orice ajutor ar fi venit din Cilicia. Principala forță, condusă de Baibars însuși, a împresurat orașul.

Principele Bohemund se afla la Tripoli, iar cârmuirea orașului era asigurată de conetabilul Simon Mansel, a cărui soție armeancă era înrudită cu soția lui Bohemund. Zidurile Antiohiei erau în bună stare, dar garnizoana nu era destul de numeroasă pentru a acoperi întreaga lor lungime. Conetabilul a ieșit în grabă cu câteva trupe care să împiedice împresurarea orașului și a fost prins de mameluci. I s-a poruncit să aranjeze capitularea garnizoanei, dar locotenenții din spatele zidurilor au refuzat să îl asculte. Primul atac asupra orașului a avut loc a doua zi. A fost respins și iar s-a trecut la negocieri, fără vreun rezultat. La 18 mai, armata mamelucă a trecut la un atac generalizat asupra tuturor secțiunilor de zid. După o luptă aprigă, mamelucii au reușit să facă o spărtură în zidul care urca pe coama dealului Silpius și au năvălit în oraș.

Până și cronicarii musulmani au fost îngroziți de masacrul care a urmat. Din porunca emirilor sultanului, porțile orașului au fost închise, ca nimeni să nu poată fugi. Cei găsiți pe străzi au fost uciși pe loc. Alții, care se ascunseseră în case, au fost cruțați și trimiși în sclavie. Mii de locuitori s-au refugiat la adăpostul citadelei de pe vârful muntelui. Viețile le-au fost cruțate, dar au fost împărțiți între emiri. La 19 mai, sultanul a poruncit adunarea și împărțirea prăzii de război. Deși se afla în declin de câteva decenii, Antiohia era cel mai bogat dintre orașele latine și comorile acumulate în el erau fabuloase. Munții de obiecte de aur și argint și grămezile de monede erau atât de mari, încât erau împărțite cu pumnul. Numărul de prizonieri era uriaș. Fiecare soldat din armata sultanului a primit un sclav, iar surplusul era încă atât de mare, încât prețul unui băiat

[24] Al-Aïni, p. 228.

a scăzut la 12 dirhemi și cel al unei fete la 5. Câtorva cetățeni bogați li s-a permis să se răscumpere. Simon Mansel a fost eliberat și s-a retras în Armenia. Dar mulți alți oficiali ai orașului și ai Bisericii au fost uciși sau nu s-a mai știut nimic despre ei.[25]

Principatul Antiohiei, primul dintre statele cruciate din Orientul Latin, a durat 171 de ani. Distrugerea lui a reprezentat o grea lovitură dată prestigiului creștinilor și a dus la declinul rapid al creștinismului în Siria de nord. Francii plecaseră, iar creștinii locului nu au avut o soartă mai bună. Era pedeapsa pentru sprijinul pe care l-au acordat nu francilor, ci celor mai periculoși dușmani ai islamului, mongolii. Orașul în sine nu și-a mai revenit niciodată. Își pierduse deja importanța comercială din cauza noii frontiere pe Eufrat între Imperiul mameluc și cel mongol, care a modificat rutele comerciale din Irak și Orientul Îndepărtat, ce nu mai treceau prin Alep, ci rămâneau pe teritoriu mongol și ajungeau la mare prin Ayas, în Cilicia. Cuceritorii musulmani nu aveau așadar niciun interes să repopuleze Antiohia. Importanța ei se redusese la statutul de fortăreață de frontieră. Multe dintre casele din incinta zidurilor nu au mai fost refăcute. Ierarhii din bisericile locale s-au mutat în orașe mai animate. Nu a durat mult până când centrele Bisericilor Ortodoxă și Iacobită din Siria au fost transferate la Damasc.[26]

Cu Armenia slăbită și Antiohia distrusă, Templierii au hotărât că le era imposibil să mai păstreze castelele din munții Amanus. Baghras și mai micul castel La Roche de Russole au fost abandonate fără luptă. Tot ce a mai rămas din principat a fost orașul Latakia, care i-a fost returnat lui Bohemund de către mongoli și care era acum o enclavă izolată, și castelul Qusair, al cărui senior

---

[25] *Gestes des Chiprois*, pp. 190–191; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 456–457; Bar-Hebraeus, p. 448; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 52–53; al-Aïni, pp. 229–234; Abu'l Feda, p. 152.

[26] Populația Antiohiei era încă destul de numeroasă atunci când Ibn Battuta a vizitat orașul în 1355 (Ibn Battuta, *Voyages*, ed. Defrémery, I, p. 162), dar Baibars i-a distrus fortificațiile. Bertrandon de la Broquière, care a vizitat Antiohia în 1432, spune că zidurile erau în picioare, dar nu erau decât 300 de case locuite de turcomani. (*Voyage d'Outremer*, ed. Schefer, pp. 84–85.)

se împrietenise cu musulmanii și a rămas acolo încă șapte ani ca vasal al sultanului.[27]

După triumful de la Antiohia, Baibars s-a odihnit o vreme. Erau semne că mongolii erau pregătiți să joace un rol mai activ și zvonuri că regele Ludovic pregătea o nouă cruciadă. Atunci când Hugues a trimis o ambasadă la sultan pentru un armistițiu, Baibars a răspuns cu o ambasadă la Acra pentru a oferi o încetare temporară a ostilităților. Hugues sperase la câteva concesii și a încercat să îl amenințe pe ambasador, Muhi ad-Din, expunându-și trupele în aranjament de luptă, dar Muhi ad-Din a răspuns doar că întreaga armată era mai puțin numeroasă decât prizonierii creștini de la Cairo. Principele Bohemund a dorit să fie inclus și el în armistițiu. S-a simțit jignit atunci când Baibars i s-a adresat cu titlul de „conte" pentru că își pierduse principatul, dar a acceptat răgazul care i se oferise. Au mai fost mici incursiuni mameluce în teritoriul creștin în primăvara anului 1269, dar în general armistițiul a fost respectat timp de un an.[28]

Între timp francii și-au pus la punct chestiunile dinastice. În decembrie 1267, regele Hugues al II-lea al Ciprului a murit la vârsta de 14 ani, iar regentul Hugues al Antiohiei-Lusignan i-a urmat la tron ca Hugues al III-lea. Încoronarea a avut loc în ziua de Crăciun. Ascensiunea la tron i-a conferit o autoritate mai sigură asupra vasalilor, deoarece nu mai exista pericolul ca domnia lui să se termine odată cu majoratul pupilului său. Dar Hugues nu a putut să contracareze argumentul că vasalii nu erau obligați să presteze serviciul militar în afara granițelor regatului. De câte ori dorea să ia cu el trupe pe continent, Hugues depindea doar de soldații de pe domeniile regale și de voluntari. La 29 octombrie 1268, Conradin de Hohenstaufen a fost decapitat la Napoli din ordinul lui Carol de Anjou, de la care încercase în zadar să își recâștige moștenirea italiană. Moartea lui a însemnat stingerea liniei mai vechi a Casei Regale a Ierusalimului, care descindea din regina Maria, „Marchiza".

---

[27] *Gestes des Chiprois*, p. 191; *Estoire d'Eracles*, II, p. 457; Cahen, *La Syrie du Nord*, p. 717, nota 17.

[28] Muhi ad-Din, în Reinaud, *Bibliothèque des Croisades*, pp. 513–515.

Următoare la tron era Casa de Cipru, ce se trăgea din sora vitregă a Mariei, Alice de Champagne. Pretenţiile lui Hugues al III-lea ca succesor au fost recunoscute tacit prin numirea lui pentru regenţă, atunci când vărul lui, Hugues de Brienne, ale cărui drepturi ereditare erau din punct de vedere juridic mai puternice decât ale lui, a fost omis. Hugues de Brienne plecase să îşi caute norocul în ducatul latin al Atenei, cu a cărui moştenitoare s-a căsătorit, şi nu i s-a opus vărului său. Dar înainte ca regele Hugues să poată primi a doua coroană, mai exista un competitor de luat în calcul. Sora vitregă a reginei Maria, Melisenda de Lusignan, devenise a doua soţie a principelui Bohemund al IV-lea al Antiohiei, iar fiica lor, Maria, era încă în viaţă. În vreme ce Hugues putea susţine că era descendentul unei căsătorii a reginei Isabella anterioare celei a reginei Maria, Maria era cu o generaţie mai apropiată de regina Isabella. Maria a apărut aşadar în faţa Înaltei Curţi, cerând ca succesiunea să se decidă în funcţie de gradul de rudenie faţă de regina Isabella, care a fost străbunica comună a lui Conradin, a lui Hugues şi a ei însăşi. O nepoată, a argumentat ea, avea precedenţă în faţa unui strănepot. Hugues a răspuns că bunica lui, regina Alice, fusese acceptată ca regentă deoarece era următoarea succesoare la tron, iar fiul ei, regele Henric al Ciprului, fusese acceptat ca regent la moartea ei, iar după el văduva acestuia şi apoi Hugues însuşi fuseseră numiţi tutori ai tânărului Hugues al II-lea. El reprezenta aşadar linia lui Alice. Maria a replicat spunând că se făcuse o greşeală şi că mama ei, Melisenda, ar fi trebuit să îi urmeze lui Alice ca regentă. După mai multe dezbateri, în care Maria era susţinută de Templieri, juriştii din Orientul Latin i-au dat dreptate lui Hugues. Altminteri ar fi trebuit să recunoască greşeala anterioară. Opinia publică era de partea lor, deoarece puternicul şi tânărul rege al Ciprului era un candidat mult mai bun decât o fată bătrână aflată la vârsta a doua. Maria nu a acceptat verdictul şi a emis un protest formal în ziua încoronării lui Hugues, după care s-a dus în Italia să îşi prezinte cazul în faţa papei. Curia papală trecea printr-un interregnum la sosirea ei, dar Grigore al X-lea, ales în 1271, i-a arătat compasiune şi a lăsat-o să îşi prezinte cazul în faţa Conciliului de la Lyon în 1274. Reprezentanţi din Acra au sosit şi

ei, argumentând că doar Înalta Curte de la Ierusalim avea jurisdicție în privința succesiunii în regat, și chestiunea a fost casată. Înainte de a muri, în 1276, Grigore a mediat tranzacția prin care Maria și-a vândut pretențiile la tron lui Carol de Anjou, afacere perfectată în martie 1277. Principesa a primit o mie de livre de aur și o rentă anuală de 4 000 de livre de Tour. Această rentă a fost confirmată de Carol al II-lea de Napoli, dar nu putem ști cu certitudine câți bani a primit Maria, care mai trăia încă în 1307.[29]

Hugues a fost încoronat la 24 septembrie 1269 de către episcopul de Lydda, ce ținea locul patriarhului. Prima lui sarcină a fost să restaureze unitatea regatului. Înainte de ceremonia de încoronare reușise deja să pună capăt vechii dispute dintre Philippe de Montfort și oficialii din Acra. Mândria lui Philippe se diminuase după pierderea Toronului; el înțelesese că nu mai poate acționa independent. Hugues a sugerat ca sora lui, Margareta a Antiohiei-Lusignan, să se căsătorească cu fiul cel mai mare al lui Philippe, Jean, iar Philippe a acceptat oferta. Hugues a putut astfel să meargă la Tyr ca să fie încoronat în catedrala orașului, care devenise locul tradițional de încoronare după căderea Ierusalimului. La puțin timp după aceea, fiul mai mic al lui Philippe, Onfroy, s-a căsătorit cu Eschiva d'Ibelin, fiica mai mică a lui Jean al II-lea de Beirut. Această împăcare între familiile Montfort și d'Ibelin a fost mai ușor de făcut deoarece generația mai bătrână a Ibelinilor se stinsese. Jean de Beirut murise în 1264, Jean de Jaffa în 1266 și Jean d'Arsuf în 1268. După recentele campanii ale lui Baibars, singurul fief al Ibelinilor rămas pe continent, în fapt singurul fief laic al regatului în afara Tyrului, se afla la Beirut, care îi revenise fiicei mai mari a lui Jean de Beirut, Isabella. Aceasta fusese căsătorită în copilărie cu regele-copil al Ciprului, Hugues al II-lea, care a murit înainte de consumarea căsătoriei. Hugues al III-lea spera să îi poată folosi moștenirea ca să atragă un cavaler distins să vină în Orient. Ibelinii erau încă cea mai puternică familie din Cipru. Regele le-a câștigat

---

[29] *Gestes des Chiprois*, pp. 190–193; *Assises*, II, pp. 415–419. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, pp. 77–79, și Hill, *History of Cyprus*, II, pp. 161–165.

repede loialitatea, căsătorindu-se cu o altă Isabella d'Ibelin, fiica lui Guy conetabilul.[30]

Regele a reușit așadar să facă pace între vasalii săi, dar era mult mai dificil să obțină colaborarea Ordinelor militare, a Comunei din Acra sau a italienilor. Veneția și Genova nu ar fi renunțat la competiția dintre ele doar la stăruințele unui monarh. Templierii și Cavalerii Teutoni nu erau mulțumiți de împăcarea lui Hugues cu Philippe de Montfort. Comuna din Acra era la rândul ei invidioasă pe orice favoare arătată față de Tyr și îi displăcea să vadă sfârșitul unui monarh mai mult absent sub domnia căruia puterea ei crescuse. Hugues nu putea conta pe vasalii lui ciprioți ca să își sporească autoritatea. Încercarea de a avea o domnie eficientă era sortită eșecului.[31]

Situația internațională nu era mai încurajatoare. Umbra lui Carol de Anjou se întindea amenințătoare asupra lumii mediteraneene. Orientul își pusese mari speranțe într-o nouă cruciadă a lui Ludovic cel Sfânt, dar în 1270 Carol o deturnase în interes propriu. Moartea lui Ludovic în acel an în Tunis l-a eliberat pe Carol de singura influență altruistă de care ținuse seamă. Carol era în relații bune cu sultanul Baibars, dar îl ura pe regele Hugues, împotriva căruia încurajase aspirațiile lui Hugues de Brienne la tronul Ciprului și pe cele ale Mariei a Antiohiei la cel al Ierusalimului. Orientul Latin avea norocul că ambițiile lui Carol se îndreptau asupra Bizanțului, deoarece devenise evident că orice nouă cruciadă ar fi fost folosită pentru propriile lui obiective.

Spiritul cruciat nu se stinsese pe de-a-ntregul în Europa. La 1 septembrie 1269, regele Iacob I al Aragonului a ridicat ancora din Barcelona cu o puternică escadrilă ca să elibereze Orientul. Din nefericire a fost lovit imediat de o furtună devastatoare, iar regele și mare parte din flotă s-au întors acasă. Doar câteva corăbii, sub

---

[30] *Gestes des Chiprois*, pp. 192–193. Prințesa Margareta a devenit corpolentă cu vârsta și și-a pierdut frumusețea. Avea 24 de ani deja la căsătorie. Vezi și *Lignage*, p. 462, și arborele genealogic din anexe.

[31] Vezi Grousset, *Histoire des Croisades*, III, pp. 645–646, unde supraevaluează abilitățile lui Hugues în lumina evenimentelor ulterioare, și Hill, op. cit., p. 178.

comanda celor doi fii ilegitimi ai regelui, infanții Fernando Sanchez și Pedro Fernandez, au continuat călătoria. Ei au ajuns la Acra la sfârșitul lunii decembrie, nerăbdători să se lupte cu necredincioșii. La începutul aceleiași luni Baibars încălcase armistițiul cu Hugues și a apărut cu 3 000 de soldați pe câmpiile dinaintea Acrei, lăsându-i pe ceilalți ascunși pe dealuri. Infanții s-au grăbit de îndată să îi atace și cavalerii Ordinelor religioase cu greu au reușit să îi oprească. Se bănuia că e vorba de o ambuscadă. Mai mult, creștinii erau puțini, deoarece regimentul francez ce fusese comandat de seneșalul Geoffroi de Sargines până în acea primăvară plecase împreună cu noul comandant, Olivier de Termes, și cu noul seneșal, Robert de Crésèque, într-o incursiune dincolo de Montfort. Ei i-au văzut pe musulmani la întoarcere. Olivier de Termes a vrut să se strecoare neobservat printre livezi până la Acra, dar seneșalul Robert a insistat să îi atace pe musulmani. Francezii au căzut în ambuscada pregătită de Baibars și foarte puțini dintre ei au supraviețuit. Trupele din interiorul Acrei au cerut cu voce tare să plece în ajutorul lor, dar de data aceasta infanții de Aragon, care și-au învățat lecția, i-au oprit. La puțin timp după aceea s-au întors în Aragon fără să fi realizat ceva.[32]

Ajutorul din Occident era așadar nepotrivit, dar mai exista speranță din Orient. Ilhanul Persiei, Abagha, era un șamanist cu puternice simpatii creștine. Moartea mamei sale vitrege, creștina Dokuz Khatun, i-a privat pe coreligionarii ei de orice confesiune de principalul lor sprijin, dar aceștia și-au găsit o nouă protectoare în prințesa bizantină Maria. La sosirea ei la Curte, Hülegü murise deja, dar a fost căsătorită în grabă cu Abagha, care foarte curând a ajuns să o respecte foarte mult. Toți supușii, pentru care era cunoscută drept Despina Kathun, o prețuiau pentru bunătatea și înțelepciunea ei. Veștile despre bunăvoința ilhanului l-au determinat pe regele Aragonului, împreună cu papa Clement al IV-lea, să îl trimită pe Jayme Alaric de Perpignan într-o misiune la Abagha în 1267, ca să anunțe planificata cruciadă a regelui și a lui Ludovic al Franței și

[32] *Gestes des Chiprois*, pp. 183–185 (datând greșit campania în 1267); *Estoire d'Eracles*, II, pp. 457–458; *Annales de Terre Sainte*, p. 454.

ca să sugereze o alianţă militară. Abagha, prins cu războiul împotriva Hoardei de Aur, nu a oferit decât o promisiune vagă.[33] Incapacitatea lui de a face mai mult s-a arătat anul următor, când nu a reuşit să salveze Antiohia de mameluci. Abagha s-a confruntat cu un alt război, cel cu verii lui din Casa lui Ceagatai, care invadaseră teritoriile răsăritene în 1270 şi au fost alungaţi doar după o crâncenă bătălie la Herat. Pentru următorii doi ani principala preocupare a lui Abagha a fost să redeschidă liniile de comunicaţie cu unchiul şi stăpânul său, Marele han Kubilai din China.[34] Dar în 1270, după victoria de la Herat, Abagha i-a scris regelui Ludovic oferind ajutor militar de îndată ce Cruciada sosea în Palestina[35]. Regele Ludovic a mers însă în Tunisia, iar mongolii nu l-au putut ajuta. Singurul ajutor practic pe care ilhanul l-a putut da creştinilor a fost transferul la regele Hethum al Armeniei al unui prizonier mameluc de vază, Shams ad-Din Sonqor al-Ashkar, Vulturul roşu, pe care mongolii îl prinseseră la Alep. În schimbul eliberării lui, Baibars a fost de acord să îl elibereze pe moştenitorul lui Hethum, Leon, şi să încheie un armistiţiu cu Hethum cu condiţia ca armenii să cedeze fortăreţele Amanus, Darbsaq, Behesni şi Raban. Tratatul a fost semnat în august 1268. La începutul anului următor, Leon, căruia i se permisese să facă un pelerinaj la Ierusalim, s-a întors în Armenia. Tatăl lui a abdicat de îndată în favoarea lui şi s-a retras la o mănăstire, unde a murit în anul următor. Titlul de rege al lui Leon a fost confirmat de Abagha, la care se dusese personal să i se închine.[36]

În vara anului 1270, Baibars a rămas discret, temându-se că va fi nevoit să apere Egiptul de regele Franţei. Dar, ca să îi slăbească pe frânci, a dispus uciderea unuia dintre seniorii de frunte, Philippe de Montfort. Asasinii din Siria îi erau recunoscători sultanului,

---

[33] D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, III, pp. 539–542; Howorth, *op. cit.*, III, pp. 278–280. Pentru reputaţia Mariei, Bar Hebraeus, p. 505.

[34] D'Ohsson, *op. cit.*, p. 442 şi urm.

[35] *Ibid.*, pp. 458–459.

[36] *Gestes des Chiprois*, p. 191; *Estoire d'Eracles*, pp. 457, 463; Bar-Hebraeus, pp. 446–449; Vahram, *Rhymed Chronicle*, pp. 523–524; Hayton, *Flor des Estoires*, p. 178; vezi Cahen, *op. cit.*, p. 718.

ale cărui cuceriri i-au eliberat de plata tributului către Cavalerii Ioaniți, și erau nemulțumiți de negocierile dintre frânci și mongoli, care le distruseseră reședința din Persia. La comanda lui Baibars, asasinii au trimis un fanatic la Tyr. Acolo, pretinzând că este un creștin convertit, acesta a intrat duminica, pe 17 august 1270, într-o capelă unde Philippe de Montfort și fiul său Jean se rugau, și i-a atacat. Înainte de sosirea ajutorului, Philippe era rănit mortal, mai trăind doar cât să afle că atacatorul lui fusese prins și că succesorul la titlu era în viață. Moartea lui Philippe a fost o lovitură pentru Orientul Latin. Jean, deși i-a rămas fidel regelui Hugues, cumnatul său, nu a avut experiența și prestigiul tatălui său.[37]

Moartea regelui Ludovic în fața cetății Tunis a reprezentat o mare ușurare pentru sultan, care era pregătit să pornească în ajutorul emirului tunisian. Baibars știa că nu trebuia să se teamă de Carol de Anjou. În 1271 a intrat din nou pe teritoriul frâncilor, făcându-și apariția în luna februarie în fața zidurilor cetății Safita, Castelul Alb al Templierilor. După o apărare energică, mica garnizoană a fost sfătuită de marele maestru să se predea. Supraviețuitorii au fost lăsați să se retragă la Tortosa. Sultanul a pornit apoi către marea fortăreață a Ioaniților, Krak des Chevaliers, Qalat al-Hosn. A ajuns acolo la 3 martie. A doua zi, contingente de Asasini s-au alăturat, precum și al-Mansur din Hama cu armata lui. O ploaie deasă timp de câteva zile l-a împiedicat să ridice mașinile de asediu, dar la 15 martie, după un asediu scurt, dar greu, musulmanii au forțat o intrare în turnul de poartă al incintei exterioare. Două săptămâni mai târziu au intrat și în incinta interioară, ucigându-i pe cavaleri și luându-i prizonieri pe soldații localnici. Mulți dintre apărători au mai rezistat zece zile în turnul cel mare din sudul incintei. La 8 aprilie au capitulat și au fost trimiși la Tripoli cu un salvconduct. Cucerirea castelului care îl sfidase până și pe Saladin i-a oferit lui Baibars controlul asupra drumurilor către Tripoli. A urmat cucerirea castelului ioanit

---

[37] *Gestes des Chiprois*, pp. 194–198, *Annales de Terre Sainte*, p. 454; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 80–83.

Akkar, aflat la sud de Buqaia, care a căzut la 1 mai, după un asediu de două săptămâni.[38]

Principele Bohemund se afla la Tripoli. Temându-se să nu aibă aceeaşi soartă precum cealaltă capitală a sa, Antiohia, Bohemund a cerut un armistiţiu. Baibars a râs de lipsa lui de curaj şi i-a cerut să acopere cheltuielile campaniei mameluce. Bohemund a avut demnitatea să refuze aceste condiţii insultătoare. Între timp Baibars încercase un atac nereuşit asupra micului fort Maraclea, construit pe o stâncă lângă ţărm, între Bulunyas şi Tortosa. Seniorul lui, Barthelemy, a plecat să ceară ajutor de la Curtea mongolă. Baibars s-a înfuriat foarte tare din cauza eşecului şi a încercat să îi convingă pe Asasini să îl ucidă pe Barthelemy.[39]

La sfârşitul lunii mai, Baibars i-a oferit pe neaşteptate lui Bohemund un armistiţiu pe zece ani, cu singura condiţie ca sultanul să poată păstra recentele cuceriri. Odată armistiţiul acceptat, Baibars a plecat către Egipt, oprindu-se doar să asedieze fortăreaţa teutonică Montfort, care s-a predat la 12 iunie, după o săptămână.[40] Francii nu mai aveau niciun castel pe continent. În aceeaşi vreme, sultanul a trimis o escadrilă de 17 corăbii să atace Ciprul, auzind că regele Hugues părăsise insula ca să meargă la Acra. Flota şi-a făcut subit apariţia la Limasol, dar din cauza nepriceperii, 11 corăbii au eşuat şi echipajele au căzut în mâinile cipriotilor.[41]

Indulgenţa arătată de Baibars faţă de Bohemund se datora sosirii unei noi cruciade. Henric al III-lea al Angliei luase Crucea cu mult timp în urmă, dar acum era bătrân, sleit de războaiele civile. L-a încurajat pe Eduard, fiul şi succesorul lui, să plece în Orient în locul lui. Eduard avea puţin peste 30 de ani şi era un bărbat capabil, energetic şi cu sânge rece, care demonstrase abilităţi de

---

[38] Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 84–85; al-Aïni, pp. 237–239; Abu'l Feda, p. 154; *Gestes des Chiprois*, p. 199; *Estoire d'Eracles*, II, p. 460.

[39] Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 86, 100; *Annales de Terre Sainte*, p. 455; Röhricht, „Derniers Temps", în *Archives d'Orient Latin*, II, pp. 400–403.

[40] *Gestes des Chriprois*, pp. 199–200; *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*

[41] Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 88; Abu'l Feda, p. 154; al-Aïni, pp. 239–240; *Gestes des Chiprois*, p. 199; *Estoire d'Eracles*, *loc. cit.*; *Annales de Terre Sainte*, *loc. cit.*

conducător în relația cu rebelii tatălui său. Eduard se hotărâse să plece în cruciadă după ce a aflat de căderea Antiohiei, dar a planificat-o metodic și cu grijă. Din nefericire, deși mulți nobili englezi fuseseră de acord să îl însoțească, unul câte unul s-au eschivat. În cele din urmă, prințul a plecat din Anglia în vara anului 1271 doar cu 1 000 de oameni și cu soția lui, Eleonora de Castilia. Fratele lui, Edmund de Lancaster, candidat cândva la tronul Siciliei, l-a urmat câteva luni mai târziu. Eduard avea alături și un mic contingent de bretoni, conduși de contele lor, și un altul din Țările de Jos sub comanda lui Tedaldo Visconti, arhidiacon de Liège. Intenția lui Eduard era să i se alăture lui Ludovic în Tunisia și să navigheze împreună către Țara Sfântă, dar în Africa l-a găsit pe rege mort și trupele franceze pregătindu-se să se întoarcă acasă. Eduard și-a petrecut iarna în Sicilia cu regele Carol, a cărui soție îi era mătușă, și a plecat spre Cipru pe mare primăvara următoare, iar de acolo la Acra, unde a ajuns la 9 mai 1271. Regele Hugues și principele Bohemund i s-au alăturat la puțină vreme.[42]

Eduard era îngrozit de starea de lucruri din Orient. Știa că armata lui e mică, dar sperase că îi putea uni pe creștinii din Răsărit într-o armată formidabilă și să folosească ajutorul mongolilor pentru a-l ataca pe Baibars. Prima lui dezamăgire a fost să afle că venețienii întrețineau un comerț înfloritor cu sultanul, aprovizionându-l cu toată cheresteaua și tot metalul de care avea nevoie pentru a se înarma, în vreme ce genovezii încercau tot posibilul să intre și ei în această afacere profitabilă și controlau deja comerțul cu sclavi al Egiptului. Când le-a reproșat negustorilor că astfel pun în pericol viitorului Orientului creștin, aceștia i-au arătat permisele pe care le obținuseră de la Înalta Curte din Acra în acest scop. Eduard nu putea face nimic ca să-i oprească.[43] Mai mult, prințul sperase că regele va fi urmat de cavaleria Ciprului pe continent.

---

[42] *Gestes des Chiprois*, pp. 199–200; *Estoire d'Eracles*, pp. 460–461. Pentru cruciada lui Eduard, vezi Powicke, *King Henry III and the Lord Eduard*, II, p. 597 și urm.

[43] Dandolo, p. 380; Röhricht, „Derniers Temps", p. 622; Powicke, *op. cit.*, II, pp. 604–605.

Dar, deși unii dintre vasali veniseră, aceștia subliniaseră că erau voluntari, iar atunci când regele Hugues le-a cerut să rămână în Siria odată cu el, purtătorul lor de cuvânt, Jacques d'Ibelin, care era vărul soției sale, a declarat că ei erau obligați să presteze serviciul militar doar pentru apărarea insulei. Acesta a mai spus cu trufie că regele nu trebuia să creadă că e prima dată când nobilii ciprioți luptă pe continent, căci o făcuseră mai des la solicitarea Ibelinilor decât la cea a oricărui rege. Dar Jacques d'Ibelin a mai adăugat că dacă regele ar face rugămintea cu mai mult tact, atunci ar putea fi ascultată. Disputa a continuat până în anul 1273, când, dintr-un foarte rar puseu de compromis, ciprioții au fost de acord să petreacă patru luni pe continent, dacă regele sau succesorul lui în persoană erau prezenți alături de oaste. Dar era prea târziu pentru planurile lui Eduard.[44]

Prințul englez nu a avut mai mult noroc nici cu mongolii. De îndată ce a ajuns la Acra, a trimis o ambasadă la ilhan, formată din trei englezi, Reginald Russell, Godfrey Welles și John Parker. Abagha, ale cărui armate principale se luptau în Turkistan, a fost de acord să trimită ce ajutor putea. Între timp, Eduard s-a mulțumit cu câteva expediții mărunte dincolo de frontieră. La mijlocul lunii octombrie 1271, Abagha și-a ținut promisiunea și a trimis 10 000 de călăreți din garnizoanele anatoliene. Aceștia au trecut pe lângă Aintab și au intrat în Siria, învingând trupele turcomane care apărau Alepul. Garnizoarnele mameluce din oraș au fugit la Hama. Mongolii și-au continuat expediția dincolo de Alep către Maarrat an-Numan și Apamea. Frica s-a răspândit printre musulmanii localnici. Dar Baibars, care se afla la Damasc, nu s-a îngrijorat. Avea cu sine o armată mare și a chemat întăriri din Egipt și, atunci când a pornit către nord, la 12 noiembrie, mongolii au făcut cale întoarsă. Nu erau destul de puternici pentru a putea înfrunta întreaga armată mamelucă, iar vasalii lor turci din

---

[44] *Assises*, I, pp. 347, 626, II, pp. 427–434; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 462–464. Vezi Hill, *History of Cyprus*, II, pp. 168–170.

Anatolia erau agitați. Mongolii s-au retras dincolo de Eufrat, încărcați cu pradă.[45]

În timp ce Baibars era ocupat cu mongolii, Eduard i-a condus pe frânci dincolo de Muntele Carmel într-o incursiune în câmpia Sharon. Trupele lui erau însă prea puține pentru orice tentativă de a ataca fortăreața mamelucă de la Qaqun, care păzea drumul dintre dealuri. Era nevoie de o invazie mongolă mai cu impact și de o cruciadă mai mare pentru a recuceri teritorii.[46]

În primăvara anului 1272, Eduard și-a dat seama că totul era pierdere de timp. Singurul lucru pe care îl putea obține, în lipsa soldaților și a aliaților, era să încheie un armistițiu care să păstreze starea de lucruri în Orient. Baibars era dispus la un armistițiu. Tristele rămășițe ale regatului frânc se aflau la mila lui atâta timp cât nu era stânjenit de complicații pe plan extern. Prima sarcină a armatei mameluce era să-i îndepărteze pe mongoli, care trebuiau împiedicați și cu manevre diplomatice în Anatolia și în stepe. Până când nu asigura frontul mongol, nu avea rost să investească efortul necesar pentru cucerirea ultimelor fortărețe ale latinilor. În acest răstimp, Baibars trebuia să împiedice intervenția Occidentului, motiv pentru care avea nevoie de bune relații cu Carol de Anjou, singurul potentat care putea aduce ajutor efectiv Acrei. Dar ambiția cea mai mare a lui Carol era cucerirea Constantinopolului. Pentru moment, Siria reprezenta un interes secundar. Carol avea oarecare planuri să adauge Orientul Latin imperiului său, așadar dorea ca existența acestuia să fie asigurată, dar nu voia să facă nimic din ceea ce ar fi crescut puterea regelui Hugues, pe care spera să îl înlăture într-o bună zi. Carol era dispus să medieze între Baibars și Eduard. La 22 mai 1272, sultanul și Acra au semnat la Cezareea un tratat de pace. Regatului i se garanta posesiunea pentru zece ani și zece luni asupra teritoriilor de atunci, care constau în principal în îngustul litoral de la Acra la Sidon, împreună cu dreptul de a

---

[45] *Estoire d'Eracles*, II, p. 461; Abu'l Feda, p. 154; D'Ohsson, *op. cit.*, III, pp. 459–460; Powicke, *op. cit.*, II, pp. 601–602.

[46] *Gestes des Chiprois*, pp. 200–201; *Estoire d'Eracles*, II, p. 461.

folosi fără îngrădire drumul de pelerinaj către Nazaret. Comitatul de Tripoli era apărat prin armistițiul din 1271.[47]

Se știa că Eduard dorea să revină în Orient în fruntea unei cruciade mai mari și de aceea Baibars a plănuit să îl elimine, în ciuda armistițiului. La 16 iunie 1272, un Asasin deghizat în creștin al locului a intrat în camera prințului și l-a înjunghiat cu un pumnal otrăvit. Rana nu a fost mortală, dar Eduard a zăcut bolnav pentru multe luni. Sultanul s-a grăbit să se disocieze de atentat și i-a transmis felicitări prințului pentru că a scăpat cu viață. De îndată ce s-a întremat, Eduard s-a pregătit să se întoarcă acasă. Cei mai mulți dintre tovarășii lui plecaseră deja. Tatăl lui era pe moarte, el era slăbit și nu mai era nimic de făcut în Orient. S-a îmbarcat la Acra la 22 septembrie 1272[48] și s-a întors în Anglia, unde a aflat că era rege.

Arhidiaconul de Liège, care îl însoțise pe Eduard în Palestina, plecase cu o iarnă înainte, după ce primise neașteptata veste că fusese ales papă. Ca Grigore al X-lea, el nu și-a pierdut niciodată interesul față de Palestina și una din misiunile sale a fost să lupte pentru renașterea spiritului cruciat. Apelurile lui pentru luarea crucii și lupta în Orient au circulat în întreaga Europă, până în Finlanda și Islanda și foarte probabil Groenlanda și coasta Americii de Nord[49]. Dar nu a existat nicio reacție. Între timp, papa a adunat și rapoarte care îi explicau ostilitatea opiniei publice. Rapoartele erau pline de tact. Niciunul dintre ele nu a prezentat principala problemă: Cruciada în sine se demonetizase. Acum se promitea răsplată spirituală pentru cei care luptau împotriva grecilor, a albingenzilor și a Casei de Hohenstaufen, astfel că Războiul Sfânt devenise un simplu instrument al îngustei și agresivei politici papale. Până și suporterii loiali

---

[47] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 461–462; *Annales de Terre Sainte*, p. 455; Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 102; al-Aïni, p. 247. Vezi Delaville le Roulx, *Hospitaliers en Terre Sainte*, p. 225.

[48] *Gestes des Chiprois*, p. 201; *Estoire d'Eracles*, II, p. 462; Sanuto, p. 225. Legenda despre Eleonora, soția lui Eduard, care a supt otrava din rana soțului ei este relatată prima oară de către Ptolemeu de Lucca un secol mai târziu. Vezi Powicke, *op. cit.*, p. 603.

[49] A. Riant, *Les Scandinaves en Terre Sainte*, pp. 361–364.

ai papalității nu vedeau niciun motiv în a întreprinde dificila călătorie către Răsărit când existau atâtea alte posibilități pentru a obține recompense spirituale în campanii mult mai ușoare.

Deși rapoartele trimise papei erau puțin critice la adresa politicii papale, ele erau mult mai deschise în a indica greșelile Bisericii. Patru dintre aceste rapoarte merită o analiză mai detaliată. Primul, *Collectio de Scandalis Ecclesiae*, probabil scrisă de un franciscan, Guibert de Tournay, menționa răul făcut cruciadelor de disputele dintre regi și nobili, dar insista mult mai mult pe corupția clerului și pe abuzul de indulgențe. În timp ce prelații își cheltuiau banii pe cai de rasă și maimuțe, agenții lor colectau bani vânzând cu ridicata mântuirea prin jurămintele cruciate. Niciunul dintre clerici nu contribuia la taxele adunate pentru cruciade, deși Sfântul Ludovic, spre mânia lor, eliminase această scutire. Între timp, publicul plătea taxe după taxe pentru cruciade care nu au avut loc.[50]

Raportul trimis de Bruno, episcop de Olomouc, a avut o abordare diferită. Bruno vorbea și el de scandalurile din Biserică, dar el era politician. El spunea că trebuie să fie pace în Europa și o reformă generală, dar acestea nu se pot obține decât de un împărat puternic, sugerând că stăpânul său, Ottokar al Boemiei, era potrivit pentru post. Cruciadele în Răsărit, afirma prelatul, erau inutile și desuete. Cruciadele trebuiau îndreptate împotriva păgânilor de la frontierele răsăritene ale Imperiului. Cavalerii Teutoni aplicau greșit această misiune din cauza lăcomiei lor și a dorinței de putere, dar un potentat potrivit ar fi putut să obțină avantaje financiare și religioase.[51]

Guillaume de Tripoli, un dominican ce trăia în Acra, a trimis un rapot mai dezinteresat și constructiv. El nutrea puține speranțe în privința unui Război Sfânt în Orient care să pornească din Europa, dar era foarte influențat de profețiile despre sfârșitul apropiat al islamului și credea că mongolii vor fi cei care îi vor da

---

[50] Textul este publicat și editat de Stroick, în *Archivum Franciscanum Historicum*, vol. XXIV. Vezi Throop, *op. cit.*, pp. 69–104.

[51] Memoriul lui Bruno este publicat de Hofler în *Proceedings of the Bavarian Academy of Sciences*, 1846. Vezi Throop, *op. cit.*, pp. 105–114.

lovitura de grație. Venise vremea pentru misionarism. Fiind un membru al unui Ordin de predicatori, Guillaume credea în puterea predicilor. Era convins că Orientul va fi câştigat prin misiuni şi nu prin sabie. Această opinie era susținută şi de un gânditor mult mai însemnat decât el, Roger Bacon.[52]

Cel mai amplu raport a venit din partea unui alt dominican, fost maestru general al Ordinului dominican, Humbert de Romans. Lucrarea lui, *Opus Tripartitum*, a fost scrisă în aşteptarea unui conciliu general care să discute cruciada, schisma şi reforma bisericească. Humbert nu credea în posibilitatea unei convertiri a musulmanilor, dar convertirea evreilor era promisă de divinitate, iar cea a păgânilor din estul Europei era fezabilă. Era de părere că o nouă cruciadă în Orient era absolut necesară. Raportul menționa viciile care îi împiedicau pe bărbați să navigheze către răsărit, lenea, zgârcenia şi laşitatea lor. Humbert deplângea dragostea de ținuturile natale care îi împiedica să plece şi influențele feminine care încercau să îi țină legați de casă. Cel mai rău era că foarte puțini mai credeau în răsplata spirituală promisă cruciaților. Neîncrederea pe care o raportează Humbert era, din păcate, foarte răspândită. Multe poeme populare au fost scrise pe această temă, iar mulți trubaduri declarau deschis că Dumnezeu nu mai avea nevoie de cruciade. Sugestiile lui Humbert pentru a combate această stare de spirit şi pentru a resuscita entuziasmul nu erau foarte utile. Era simplist să susții că înfrângerile şi umilințele erau bune pentru suflet, aşa cum credea Sfântul Ludovic. Era prea târziu pentru a convinge oamenii că o cruciadă era cea mai bună penitență pentru păcate. Reforma clerului, pentru care pleda foarte mult Humbert, ar fi putut fi de un oarecare folos. Dar ca ghid practic pentru schimbarea opiniei publice, sfatul lui Humbert nu avea prea mare valoare. În consecință, recomandările lui pentru derularea cruciadei erau premature. Trebuia să existe un orar pentru rugăciuni, post şi slujbe; trebuia studiată istoria; trebuia

---

[52] Vezi Guillaume de Tripoli, *De Statu Saracenorum*, *passim*. Roger Bacon, *Opus Majus*, III, pp. 120–122. Acesta dă vina pe occidentali că nu au învățat limbi străine pentru activitatea misionară.

să existe un grup de sfetnici pioși și experimentați; și trebuia să existe o oaste cruciată permanentă. Pentru finanțare, Humbert sugera că metoda papală a extorsiunii nu era foarte populară. El credea că, dacă Biserica și-ar fi vândut o parte din imensele ei tezaure și din ornamentele în exces, ar fi dus la un bun rezultat material, dar și psihologic. Dar principii și Biserica deopotrivă trebuiau să și asume participarea.[53]

Înarmat cu toate aceste sfaturi, care probabil că nu erau prea încurajatoare, papa Grigore al X-lea a convocat un conciliu la Lyon. Sesiunea a fost deschisă în mai 1274. Au fost mulți participanți din Răsărit, conduși de Paul de Segni, episcopul de Tripoli. Guillaume de Beaujeu, nou ales mare maestru al Templului, era acolo. Dar invitațiile insistente trimise regilor creștinătății au fost ignorate. Filip al III-lea al Franței a refuzat să participe. Eduard I, pe care papa se baza în mod special, a invocat chestiuni de rezolvat acasă. Doar Iacob I al Aragonului și-a făcut apariția, un bătrân locvace care nu reușise să organizeze o cruciadă în Răsărit, dar care era interesat să pornească într-o îndrăzneață aventură. S-a plictisit însă repede de discuții și s-a grăbit să se întoarcă în brațele amantei lui, doamna Berengaria. Trimișii împăratului bizantin Mihail au promis supunerea Bisericii de la Constantinopol, deoarece Mihail era îngrozit de ambiția lui Carol de Anjou. Era însă o promisiune deșartă; supușii împăratului nu ar fi acceptat-o niciodată. Inexistenta uniune a Bisericilor a fost singurul succes al conciliului. Nu s-a ajuns la nicio rezoluție în privința reformei Bisericii și, în vreme ce toți erau dispuși să discute despre cruciadă, nimeni nu a venit cu oferte concrete pentru lansarea ei.

Cu toate acestea, Grigore a perseverat, căutând să îi determine pe monarhii europeni să ducă la îndeplinire rezoluțiile conciliului. În 1275, Filip al III-lea a luat crucea. Tot în acel an Rudolf de Habsburg i-a urmat exemplul în schimbul promisiunii de a fi încoronat de papă la Roma. Între timp, Grigore a încercat să pregătească

[53] Pentru chestiunea textelor din *Opus Tripartitum*, vezi Throop, *op. cit.*, p. 147, nota 1. Throop oferă un bun rezumat al conținutului lor, pp. 147–213.

terenul în Ţara Sfântă pentru sosirea cruciadei. A poruncit ca fortăreţele să fie reparate şi ca să fie adunaţi mercenari mai mulţi şi mai buni. Din experienţa lui personală în Orient, se pare că papa era de părere că nu se putea aştepta la prea multe de la cârmuirea regelui Hugues. De aceea a fost şi înclinat să accepte pretenţiile Mariei a Antiohiei, pe care a încurajat-o să le vândă lui Carol de Anjou. Grigore dorea ca acesta să devină mai interesat în Orientul Latin, nu numai pentru propriile sale scopuri, dar şi ca să îi distragă atenţia de la Bizanţ.[54] În cele din urmă nu s-a ales nimic din planurile papei. La moartea lui, la 10 ianuarie 1276, nicio cruciadă nu plecase către Răsărit, şi nici nu părea că va pleca.

Regele Hugues al Ciprului era mult mai realist. El nici nu îşi dorea şi nici nu aştepta vreo cruciadă. Singurul lucru care îl interesa era păstrarea armistiţiului cu Baibars, chiar dacă acesta nu i-a uşurat în niciun fel situaţia. În 1273, Hugues a pierdut controlul asupra principalului fief de pe uscat, Beirutul. Titlul trecuse la moartea lui Jean al II-lea d'Ibelin la fiica mai mare a acestuia, Isabella, regina-văduvă a Ciprului, care rămăsăse o văduvă virgină în 1267. Dar fecioria ei nu a durat mult. Lipsa ei de castitate era bine-cunoscută, mai ales legătura ei cu Julien de Sidon, care a provocat o bulă papală prin care i se cerea imperios să se recăsătorească. În 1272, Isabella s-a măritat cu un englez, Hamo L'Estrange, sau Străinul, care se pare că fusese un tovăraş al prinţului Eduard. Hamo nu avea încredere în Hugues, de aceea anul următor, pe patul de moarte fiind, şi-a încredinţat soţia şi fieful sub protecţia lui Baibars. Atunci când Hugues a încercat să o ducă pe văduvă în Cipru, ca să o mărite cu un candidat ales de el, sultanul a reamintit de pactul pe care îl făcuse cu Hamo şi a cerut întoarcerea Isabellei. Înalta Curte nu l-a sprijinit pe Hugues şi acesta a fost nevoit să o trimită pe Isabella înapoi la Beirut, unde a primit şi o gardă mamelucă pentru pază.[55]

---

[54] Hefele-Leclerq, *op. cit.*, VI, I, pp. 67–68, 153 şi urm.; Throop, *op. cit.*, pp. 262–282.

[55] *Estoire d'Eracles*, II, p. 462; ibn al-Furat, în Rainaud, *Chroniqueurs Arabes*, p. 532. Powicke, *op. cit.*, p. 606, nota 1, arată că numele soţului Isabellei a fost

Hugues a reușit să reia controlul asupra fiefului mult după moartea lui Baibars. Isabella a mai avut doi soți până la moartea ei din 1282, după care Beirutul a revenit surorii ei, Eschiva, soția lui Onfroy de Montfort, care era un prieten fidel al regelui.[56]

Următoarea lovitură pentru Hugues a fost comitatul de Tripoli. Bohemund al VI-lea, ultimul principe al Antiohiei, a murit în 1275, lăsând în urma lui un fiu, Bohemund, în vârstă de 14 ani, și o fiică, Lucia. Regele Hugues, fiind următorul moștenitor adult al Casei Antiohiei, a cerut regența Tripoli-ului, dar prințesa-văduvă Sibylla a Armeniei a preluat titlul imediat, după cum era uzanța în familie. La sosirea lui Hugues la Tripoli pentru a-și susține pretențiile, tânărul Bohemund al VII-lea se afla deja la Curtea unchiului, regele Leon al Armeniei, iar orașul era administrat în numele Sibyllei de către Barthelemy, episcopul de Tortosa, care se pare că aparținea de marea familie Mansel din Antiohia. Nimeni din Tripoli nu a susținut cauza lui Hugues, deoarece episcopul Barthelemy era foarte popular. El era dușmanul episcopului de Tripoli, Paul de Segni, unchiul matern al lui Bohemund al VI-lea, și al tuturor romanilor pe care acesta și Lucienne i-au adus cu ei în țară. Având sprijinul nobilimii locale, Sibylla și Barthelemy au omorât câțiva romani, iar pe alții i-au exilat. Din nefericire, episcopul Paul îl avea de partea lui pe marele maestru al Templului, pe care îl cunoscuse la Conciliul de la Lyon. La întoarcerea din Armenia în 1287, Bohemund al VII-lea s-a lovit de implacabila ostilitate a Templierilor.[57]

Prestigiul lui Hugues a obținut o mică victorie mai la nord, în Latakia. Orașul era tot ce mai rămăsese din principatul Antiohiei, și Baibars nu îl considera inclus în niciunul dintre tratatele cu

---

Hamo și nu Edmund. Hill, *op. cit.*, p. 137, nota 2, acceptă opinia că relația ei a fost cu Jean de Jaffa, dar aceasta prezintă dificultăți de datare, deoarece Jean de Jaffa a murit în 1266. Mai mult, Jean era foarte respectat, în vreme ce Julien era un afemeiat notoriu. Soția lui Jean era sora regelui Hethum care a murit în 1269, dar soția lui Julien era sora succesorului lui Hethum. Este posibil ca bula papală să fi încurcat generația prințesei.

[56] *Lignages*, p. 462; Ducange-Rey, *Familles d'Outremer*, pp. 235–236.

[57] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 466–467, 481; *Gestes des Chiprois*, p. 202.

Tripoli sau cu Acra. Armatele mameluce tocmai se apropiau, atunci când locuitorii au apelat direct la regele Hugues. Acesta a reușit să negocieze un armistițiu cu sultanul, care și-a rechemat trupele în schimbul unui tribut anual de 20 000 de dinari și eliberarea a 20 de prizonieri musulmani.[58]

Nu a durat mult până când problemele lui Hugues s-au extins și asupra Acrei. Comuna din Acra nu a fost niciodată mulțumită cu cârmuirea lui directă, în vreme ce Ordinul Templierilor, căruia îi displăcea împăcarea cu familia Montfort și s-a opus ascensiunii lui la tron, devenea tot mai neprietenos. Ospitalierii, care i-ar fi putut fi un sprijin, și-au pierdurt din importanță după ce au pierdut cetatea Krak. Singurul lor castel era la Marqab, pe dealul ce străjuia orașul Banyias. Deja în 1268 marele maestru, Hugues de Revel, scria că Ordinul nu mai putea menține decât 300 de cavaleri în Orient, în loc de cei 10 000 de odinioară. Dar Templierii își aveau încă sediul din Tortosa, precum și Sidonul și marele Château Pèlerin de la Atlit. Conexiunile bancare cu tot Levantul i-au întărit puterea. Thomas Berard, care a fost mare maestru al Templierilor între 1256 și 1273, fusese loial regenților din Cipru la început, astfel că, deși nu îl plăcea pe Hugues, nu l-a confruntat niciodată în mod deschis. Dar succesorul lui, Guillaume de Beaujeu, avea un alt calibru. Era înrudit cu Casa Regală a Franței și era mândru, ambițios și energic. La numirea lui se afla în Apulia, în teritoriul vărului său, Carol de Anjou. A venit în Răsărit doi ani mai târziu, hotărât să susțină proiectele lui Carol și era prin urmare un oponent al lui Hugues.

În octombrie 1267, Ordinul Templierilor a cumpărat un sat numit La Fauconnerie, la câțiva kilometri sud de Acra, de la proprietarul lui, Thomas de Saint-Bertin, omițând în mod deliberat să ceară consimțământul regelui pentru tranzacție. Protestele lui Hugues au fost ignorate. Exasperat de Ordinele militare, de Comună și de coloniile italiene, Hugues a hotărât să părăsească regatul cel ingrat. Pe neașteptate și-a făcut bagajele și s-a retras la Tyr, cu intenția de a

[58] Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 125; Muhi ad-Din, în Michaud, *Bibliothèque des Croisades*, II, p. 685.

naviga de acolo în Cipru. Hugues a plecat din Acra fără să numească un balif. Templierii și venețienii, buni aliați, au fost încântați de situație. Dar patriarhul Thomas de Lentino, Ioaniții și Cavalerii Teutoni, precum și Comuna și genovezii au fost surprinși și au trimis delegați la Tyr să îl roage pe Hugues să numească măcar un locțiitor. Hugues era prea mânios ca să îi asculte, dar în cele din urmă, probabil la rugămințile lui Jean de Montfort, l-a numit balif pe Balian d'Ibelin, fiul lui Jean d'Arsuf, și a numit și judecători pentru tribunalele din regat. Imediat după aceea s-a îmbarcat cu destinația Cipru, pe timp de noapte, fără să își ia rămas-bun de la nimeni. Din Cipru i-a scris papei ca să își justifice gestul.[59]

Misiunea lui Balian era una dificilă. Pe străzile din Acra erau revolte între negustorii musulmani din Betleem, protejați de Templieri, și negustorii nestorieni din Mosul, patronați de Ioaniți. Venețienii și genovezii au reaprins vechea lor dispută. Doar cu ajutorul patriarhului și al Ioaniților se putea menține o oarecare ordine.[60]

În 1277, Maria a Antiohiei a încheiat tranzacția de vânzare a drepturilor ei către Carol de Anjou, care de îndată și-a luat titlul de rege al Ierusalimului și l-a trimis pe Roger de San Severino, conte de Marsico, în fruntea unei armate, să fie balif la Acra. Mulțumită ajutorului dat de Templieri și de venețieni, Roger a putut debarca la Acra, unde a prezentat scrisorile de acreditare semnate de Carol, Maria și papa Ioan al XXI-lea. Balian d'Ibelin s-a văzut pus într-o situație dificilă. Nu avea niciun ordin de la regele Hugues și știa că Templierii și venețienii ar fi fost gata să treacă la lupte în favoarea lui Roger, în vreme ce nici patriarhul și nici Ospitalierii nu promiteau că vor interveni. Pentru a evita vărsarea de sânge, Balian a cedat citadela Angevinilor. Roger a înălțat baniera lui Carol și l-a proclamat rege al Ierusalimului și al Siciliei, după care a poruncit nobililor din regat să îi presteze omagiu în calitate de balif al regelui.

---

[59] *Estoire d'Eracles*, II, pp. 474–475; *Gestes des Chiprois*, p. 206 (care datează episodul mai târziu). Vezi Delaville le Roulx, *op. cit.*, pp. 210–229.

[60] *Estoire d'Eracles, loc. cit.*; *Gestes des Chiprois, loc. cit.*

Aceștia au ezitat, nu din dragoste pentru Hugues, ci pentru că nu le plăcea să admită că tronul putea fi transferat fără o decizie a Înaltei Curți. Pentru a păstra aparențele de legalitate, nobilii au trimis delegați în Cipru pentru a-l întreba pe Hugues dacă îi elibera de sub supunerea ce i-o datorau. Hugues a refuzat să răspundă. În cele din urmă, Roger, care se instalase bine în șa, a amenințat cu confiscarea averilor celor care nu i se închinau, dar a fost de acord cu încă un apel la Hugues. Acesta a fost din nou fără rezultat, iar seniorii i s-au supus lui Roger. La scurtă vreme, Bohemund al VII-lea l-a recunoscut drept balif legitim. Roger a numit diverși francezi de la Curtea lui Carol de Anjou în funcțiile principale. Odo Poilechien a devenit senești, Richard de Neublans conetabil, iar Jacques Vidal mareșal.[61]

Aceste aranjamente erau pe placul lui Baibars, deoarece putea avea încredere în reprezentanții lui Carol că nu vor provoca o nouă cruciadă și nu vor conspira cu mongolii. Având acest sentiment de siguranță, Baibars era pregătit să ofere Orientului Latin câțiva ani de existență în plus. Între timp, putea începe ofensiva împotriva ilhanului. Abagha era conștient de pericol și era dornic de o alianță cu Occidentul. În 1273 a trimis o scrisoare la Acra, adresată lui Eduard al Angliei, întrebând când va avea loc următoarea cruciadă. Scrisoarea a fost dusă în Europa de un dominican, David, care era capelanul patriarhului Thomas de Lentino. Eduard a trimis un răspuns cordial, dar regreta că nici el și nici papa nu se hotărâseră când se va organiza o nouă expediție în Răsărit. Trimiși mongoli au participat în anul următor la Conciliul de la Lyon, iar doi dintre ei au primit botezul catolic de la cardinalul de Ostia, viitorul papă Inocent al V-lea. Răspunsurile pe care le-au primit de la papă și de la Curia papală au fost din nou prietenoase, dar vagi. În toamna anului 1276, ilhanul a făcut o nouă încercare. I-a trimis pe frații georgieni Ioan și Iacob Vaseli, care au debarcat în Italia să îl viziteze pe papă și cu ordin să meargă la curțile Franței

[61] *Estoire d'Eracles*, pp. 478–479; *Gestes des Chiprois*, pp. 206–207; Amadi, p. 214; Sanudo, pp. 227–228; Jean d'Ypres, în Martène și Durand, *Thesaurus Novus Anecdotorum*, vol. III, p. 755.

și Angliei. Ei au dus o scrisoare personală a lui Abagha pentru Eduard I, în care ilhanul se scuza pentru ineficiența ajutorului mongol din 1271. Niciunul dintre aceste eforturi diplomatice nu a dus la vreun rezultat. Regele Eduard spera sincer să plece în cruciadă, dar nici el și nici Filip al Franței nu erau încă pregătiți. Curia papală se afla sub sinistra influență a lui Carol de Anjou, care nu îi plăcea pe mongoli deoarece erau prietenii dușmanilor lui, bizantinii și genovezii, și a cărui politică se baza doar pe înțelegerea cu Baibars. Papii sperau plini de optimism să îi primească pe mongoli în sânul Bisericii, dar nu înțelegeau că promisiunea unei răsplăți în Rai nu era suficient de convingătoare pentru ilhan. Nici rugămințile lui Leon al III-lea al Armeniei, care era vasalul fidel al lui Abagha și în comuniune cu Roma, nu au obținut un ajutor concret din partea papalității.[62]

Baibars a avut mână liberă să își urmărească obiectivele fără amenințarea unei intervenții a Occidentului. În primăvara anului 1275 a condus în persoană o incursiune armată în Cilicia, în care a jefuit orașele de câmpie, dar nu a reușit să ajungă la Sis. Doi ani mai târziu a hotărât să invadeze Anatolia. Sultanul selgiucid era acum copilul Kaikhosrau al III-lea. Ministrul lui sau Păstrătorul Sigiliilor, Suleiman Pervana, deținea puterea reală, dar nu îi putea controla pe emirii locali care se tot răsculau. Cel mai important dintre aceștia era emirul Karamaniei. Ilhanul a menținut un protectorat slab asupra sultanatului, impus prin prezența unei numeroase garnizoane mongole. La 18 aprilie 1277, garnizoana a fost învinsă de mameluci la Albistan. Cinci zile mai târziu Baibars a intrat în Cezareea-Mazacha. Ministrul sultanului, Suleiman, și emirul Karamaniei s-au grăbit să îl felicite pe învingător, dar Abagha a luat atitudine și a intrat prin marșuri forțate în Anatolia în fruntea armatei mongole. Baibars nu a așteptat sosirea lui, ci s-a retras în Siria. Abagha a recâștigat rapid controlul asupra sultanatului selgiucid. Trădătorul Suleiman a fost prins și executat.

---

[62] Guillaume de Nangis, pp. 540, 564; D'Ohsson, *op. cit.*, III, pp. 543–549; Powicke, *op. cit.*, p. 602, nota 1; Howorth, *op. cit.*, III, pp. 280–281.

Zvonurile spuneau că din carnea lui s-a făcut mâncare ce a fost servită la următorul banchet al ilhanului.[63]

Baibars nu a supraviețuit mult după aventura anatoliană. Există diferite versiuni privitoare la moartea lui. Unii cronicari spun că a murit din cauza unor răni din ultima campanie, alții că a băut prea mult kumis, laptele de iapă fermentat preferat de turci și mongoli. Potrivit variantei dominante, Baibars a pregătit kumis otrăvit pentru prințul ayubid al Kerakului, al-Qahir, fiul lui an-Nasir Dawud, care se afla în armata lui și care îl jignise, dar apoi a băut neglijent din aceeași cană înainte să fie spălată. Baibars a murit la 1 iulie 1277.[64]

Moartea lui a îndepărtat cel mai mare dușman al creștinătății de la Saladin. Atunci când Baibars a devenit sultan, teritoriile latine se întindeau pe tot litoralul de la Gaza la Cilicia, cu multe fortărețe pe continent care îi apărau dinspre răsărit. Vreme de 17 ani, Baibars i-a limitat pe francii la doar câteva orașe pe coastă: Acra, Tyr, Sidon, Tripoli, Jebail și Tortosa, la care se adăuga izolatul oraș al Latakiei și castelele Château Pèlerin și Marqab. Baibars nu a mai trăit să vadă eliminarea lor totală, dar el a făcut-o posibilă. Sultanul avusese puține dintre calitățile care îl făcuseră pe Saladin respectat de toți inamicii. Era nemilos, neloial și trădător, cu un fel de a fi brutal, aspru în vorbire. Supușii nu puteau să îl iubească, dar îl admirau pentru că era un soldat excelent, un politician abil și un administrator înțelept, care lua decizii rapide și discrete și avea obiective bine stabilite. În ciuda originilor lui de sclav, Baibars a fost un patron al artelor și un fervent constructor, care și-a înfrumusețat orașele și și-a reconstruit fortărețele. Ca om a fost rău, dar ca suveran a fost unul dintre cei mai strălucițiai timpului său.

---

[63] Abu'l Feda, p. 165; Maqrisi, *Sultans*, I, II, pp. 144–145; Bar-Hebraeus, pp. 456–459; D'Ohsson, *op. cit.*, pp. 486–489. Howorth, *op. cit.*, III, pp. 252–256.

[64] Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 150; Abu'l Feda, pp. 165–166; *Gestes des Chiprois*, pp. 208–209; Hayton, *Flor des Estoires*, p. 193; Bar-Hebraus, p. 458.

Cartea a IV-a

SFÂRŞITUL ORIENTULUI LATIN

I

COMERŢUL ORIENTULUI LATIN

„Din pricina întinderii negoţului tău, lăuntrul tău
s-a umplut de nedreptate."

Iezechiel, 28:16

De-a lungul istoriei Orientului Latin înfruntarea directă dintre creştinătate şi islam a fost adesea trecută în plan secund sau deturnată de avantajele economice. Coloniile latine se găseau într-o regiune a cărei bogăţie era cunoscută şi care controla, fără îndoială, unele dintre cele mai importante drumuri comerciale din lume. Interesele financiare şi comerciale ale coloniştilor şi ale aliaţilor lor intrau uneori în conflict cu patriotismul religios. De asemenea, au apărut situaţii în care nevoile umane fundamentale i-au silit pe latini să se împrietenească cu vecinii lor musulmani.

Nu a existat nicio motivaţie comercială în spatele lansării Primei Cruciade. Oraşele maritime italiene, ale căror negustori erau printre cei mai iscuşiţi afacerişti ai vremii, au fost la început îngrijorate de o mişcare care ar fi putut ruina relaţiile comerciale pe care le construiseră cu musulmanii din Levant. Abia după ce Cruciada a avut succes şi aşezări latine au fost întemeiate în Siria, italienii şi-au oferit şi ei ajutorul, înţelegând că ar putea folosi noile colonii în

propriul lor avantaj. Impulsul economic care i-a împins pe cruciaţi a fost mai degrabă foamea de pământ a micii nobilimii din Franţa şi din Ţările de Jos, precum şi dorinţa ţăranilor din aceleaşi regiuni de a scăpa de casele lor întunecate şi sărăcite, de inundaţiile şi de foametea anilor din urmă şi de a pleca spre nişte ţinuturi de o bogăţie legendară. Pentru mulţi dintre oamenii de rând, diferenţa dintre această lume şi cea de dincolo era neclară. Confundau Ierusalimul pământesc cu cel ceresc şi se aşteptau să găsească un oraş pavat cu aur, în care curgea lapte şi miere. Speranţele lor s-au dovedit deşarte, dar deziluzia şi-a făcut loc încet. Civilizaţia urbană a Răsăritului şi standardul ridicat de viaţă au dat impresia de opulenţă, despre care pelerinii, odată întorşi, le povesteau prietenilor. Dar, pe măsură ce timpul trecea, veştile deveneau mai puţin favorabile. După cea de-a Doua Cruciadă, printre ţăranii din Apus nu s-a mai iscat nicio mişcare însemnată pentru a-şi căuta un trai nou în Ţara Sfântă. Nobili aventurieri au continuat să vină în Orient pentru a-şi găsi norocul, dar unul dintre obstacolele organizării cruciadelor târzii a fost absenţa unui stimul economic.[1]

De fapt, provinciile Orientului Latin nu aveau bogăţii naturale. Existau ţinuturi fertile, precum câmpiile din Esdrelon, din Şaron şi din Ierihon, fâşia îngustă de coastă dintre munţii Libanului şi mare, valea Buqaia şi câmpia Antiohiei. Dar, în comparaţie cu ţinutul de dincolo de Iordan, de Hauran şi de Bekaa, Palestina era pustie şi stearpă. Importanţa ţinutului de dincolo de Iordan pentru latini se datora, deopotrivă, grânelor care creşteau acolo şi controlului pe care-l asigura asupra drumului de la Damasc până în Egipt.[2] Fără ajutorul ţinutului de dincolo de Iordan, regelui Ierusalimului

---

[1] Lucrarea esenţială pentru istoria comercială a cruciadelor este Heyd, *Histoire du Commerce du Moyen Age.* Întreaga problemă a fost recent discutată într-un articol de Cahen, „Notes sur l'histoire des Croisades et de l'Orient Latin, III" în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg,* mai-iunie 1951. Cahen aduce argumente pentru diminuarea importanţei comerciale a statelor cruciate.

[2] Deşi nu era la fel de fertil precum regiunea Hauran, ţinutul Moab aproviziona cu mâncare Palestina în vreme de foamete, încă din vremea lui Naomi şi Rut.

nu-i era întotdeauna ușor să-și asigure hrana. Dacă recolta era proastă, trebuiau importate grâne din Siria musulmană.[3] În vremea ultimelor decenii de existență a Orientului Latin, atunci când latinii nu mai ocupau decât orașele de pe fâșia de coastă, grânele trebuiau întotdeauna importate.

Alte alimente se găseau în cantități suficiente. Pe dealuri trăiau numeroase turme de oi, capre și porci. Dimprejurul tuturor orașelor se găseau livezi și grădini de legume, iar măslinii erau din belșug. Se poate chiar ca uleiul de măsline să fi fost exportat în cantități reduse în Apus, în vreme ce fructe rare din Palestina, precum lămâia dulce sau grenadina, erau văzute câteodată pe mesele oamenilor bogați din Italia.[4]

Cu toate acestea, nu se găseau decât puține produse pe care Orientul Latin să le poată exporta pe o scară atât de mare încât să aducă vreun venit însemnat. Cel mai important dintre aceste produse era zahărul. Atunci când cruciații au ajuns în Siria, trestia de zahăr era cultivată în multe regiuni de coastă și pe valea Iordanului. Cruciații au continuat să o cultive și au învățat de la localnici procedura extragerii zahărului din trestie. La Acra se găsea o mare fabrică de zahăr, ca și în multe orașe de pe coastă. Principalul centru de producție era Tyrul. Aproape tot zahărul consumat în Europa de-a lungul secolelor al XII-lea și al XIII-lea provenea din Orientul Latin.[5] Cel de-al doilea produs de export erau stofele felurite. Viermii de mătase erau cultivați în jurul orașelor Beirut și Tripoli încă din secolul al VI-lea, în vreme ce inul era cultivat pe câmpiile din Palestina. Baloturi de mătase erau vândute pentru export.

---

[3] De pildă, în 1185.

[4] Arhiepiscopul de Tyr avea 2040 de măslini într-un singur sat (Tafel-Thomas, *Urkunder*, p. 299). Vezi Cahen, „Notes sur l'Histoire des Croisades et de l'Orient Latin, II", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg* (aprilie, 1951), p. 293. Rey, *Les Colonies Franques*, p. 245; Heyd, *op. cit.*, pp. 177–178. Burchard de la Muntele Sion, *Descrierea Țării Sfinte*, spune că livezile din jurul orașului Tripoli le aduceau anual venituri de 300 000 de besanți de aur (ed. *P.P.T.S.*, p. 16).

[5] Heyd, *op. cit.*, I, p. 179; II, pp. 680–686; Cahen, *op. cit.*, II, p. 293; Rey, *op. cit.*, pp. 248–249.

Samita[6] era produsă la Acra, la Beirut şi la Latakia. Tyrul era faimos pentru ţesătura cunoscută ca zandado sau cendal. Stofa de Nablus era faimoasă în toată lumea. Culoarea purpurei din Tyr continua să fie la modă pentru veşminte. Dar italienii puteau să cumpere mătasea şi stofele de pe pieţele din Siria şi Egipt, unde se găseau cantităţi mai mari şi adesea la preţuri mai scăzute.[7] La fel era şi cu sticla. Evreii din mai multe oraşe, mai cu seamă din Tyr şi Antiohia, produceau sticlă pentru export, dar trebuiau să facă faţă concurenţei sticlei din Egipt. Tăbăcăriile asigurau probabil doar nevoile locale, însă ceramica era exportată ocazional.[8]

În Egipt a existat întotdeauna o piaţă de desfacere pentru lemn. Încă din cele mai vechi timpuri flota egipteană era construită din lemn adus din pădurile Libanului şi de pe dealurile de la sudul Antiohiei. Egiptenii aveau nevoie de mari cantităţi de lemn şi pentru construcţii. Comerţul dintre Egipt şi statele cruciate era arareori întrerupt de războaie pentru mai mult timp.[9] Lângă Beirut se găseau mine de fier, dar probabil că nu se producea îndeajuns pentru a se şi exporta.[10]

Erau exportate anumite ierburi şi mirodenii. Cel mai important era balsamul. Întrucât în Europa era folosit în special în slujbele religioase, balsamul din Ţara Sfântă era foarte popular. În secolul al XII-lea plantele din care se făcea balsamul erau cultivate în cantităţi însemnate lângă Ierusalim. Nu erau însă uşor de cultivat, fiind nevoie de un costisitor sistem de irigaţii. După recucerirea musulmană de la sfârşitul veacului, cultura lor a decăzut şi, în scurt timp, a fost abandonată.[11]

---

[6] Tip special de mătase uneori ţesută cu fir de aur (n. tr.).

[7] Heyd, *op. cit.*, I, pp. 178–179, II, pp. 612, 696, 699, 705. Stofa de Nablus era mai aspră în comparaţie cu cea din Egipt (*ibid.*, p. 632, n. 1). Rey, *op. cit.*, pp. 214–221. Idrisi, *Geografia* (textul arab, ed. Guildermeister, p. 11) spune că un anumit tip de stofă albă era produs la Tyr.

[8] Heyd, *op. cit.*, pp. 211–212 (citând *Assises*, II, p. 179), 224–225.

[9] Vezi Ray, *op. cit.*, pp. 234–240, pentru pădurile Orientului Latin.

[10] Idrisi, p. 16, spune că fierul din Beirut era trimis în întreaga Sirie.

[11] Heyd, *op. cit.*, II, pp. 577–578.

Conducătorii Orientului Latin au obținut venituri cu mult mai importante de pe urma mărfurilor care treceau prin țara lor. În Europa medievală există o cerere crescândă de bunuri răsăritene, de mirodenii, de vopseluri, de lemn aromat, de mătase și de porțelan, precum și de alte bunuri provenite din țările musumane aflate dincolo de hotarele Orientului Latin. Dar acest negoț depindea inevitabil de contextul politic din Asia. Atunci când cruciadele au început, grosul comerțului cu Orientul Îndepărtat se desfășura pe mare, de-a lungul Oceanului Indian, și continua apoi în sus, pe Marea Roșie, până în Egipt. Această rută era preferată celei anterioare, care trecea prin Golful Persic și prin Bagdad, datorită bogăției orașelor egiptene și a protecției acordate de cârmuirea fatimidă. Porturile siriene erau folosite mai degrabă pentru exportul bunurilor locale, precum cel al indigoului din Irak sau al obiectelor din oțel de Damasc, precum și al acelor mirodenii din sudul Arabiei care erau transportate mai degrabă cu caravanele decât pe apă. Războaiele mărunte care au urmat invaziei turcilor de la sfârșitul secolului al XI-lea nu au încurajat nici comerțul, nici producția din ținutul sirian. Prosperitatea a renăscut în Siria abia atunci când Nur ed-Din și, după el, Saladin au izbutit să unifice Siria musulmană și Egiptul. Producția locală a crescut, bunurile din Irak și Persia puteau călători în siguranță până la Alep, Homs sau Damasc, iar de-acolo, mai departe, spre mare. Porturile folosite de negustorii din Alep erau Sfântul Simeon, la care ajungeau prin Antiohia și Latakia. Tortosa și Tripoli erau porturile folosite de Homs, iar Acra de Damasc.[12]

Deși italienii i-au sprijinit pe cruciați să cucerească toate aceste porturi, Egiptul a continuat să fie principala lor țintă comercială. Actele venețiene privitoare la comerț din cursul veacului al XII-lea amintesc mult mai frecvent de Alexandria decât de Acra, mai cu seamă după ce venețienii au fost alungați din Constantinopol. Notițele avocatului internațional genovez Scriba, dintre anii 1156 și 1164, arată că aproape de două ori mai mulți dintre clienții săi erau

[12] Hayd, *op. cit.*, I, pp. 168–177.

interesați de Alexandria decât de Orientul Latin. Este de asemenea remarcabil că pe parcursul primei jumătăți a secolului al XII-lea, majoritatea celor care călătoreau din Europa spre Palestina fie mergeau mai întâi la Constantinopol, pe o corabie venețiană sau genoveză, iar de acolo își continuau dumul până în Siria pe uscat sau pe vase de coastă grecești, fie navigau direct din sudul Italiei pe corăbiile regatului Siciliei. Așadar, se pare că până spre ultimii ani ai acelui secol nu au existat prea multe corăbii care să călătorească regulat din porturile comerciale italiene spre Siria.[13] Până atunci, cantitatea de bunuri care tranzita porturile siriene nu putea fi prea însemnată, iar vămile încasate pe aceste bunuri erau doar de aproximativ 10% din valoarea lor. Astfel, este ușor de înțeles de ce vistieria Orientului Latin a fost arareori plină și de ce, în perioade în care păstrarea păcii ar fi fost mai onorabilă și mai înțeleaptă din punct de vedere diplomatic, regii au fost adesea tentați să întreprindă expediții de jaf.[14]

Este, de asemenea, ușor de înțeles de ce orașele maritime italiene nu au fost prea dornice să sprijine Cruciada. Poate că aveau îndatorirea creștinească de a-i ajuta pe latini împotriva musulmanilor. Dar întreaga lor prosperitate depindea de păstrarea unor relații bune cu musulmanii. Ori de câte ori sprijineau o acțiune a creștinilor, riscau să-și piardă privilegiile comerciale cu Alexandria. Totuși, fără cooperarea lor, cruciații nu ar fi putut cuceri vreodată orașele de pe coastă. Iar sprijinul pe care l-au acordat arată că dilema cu care se confruntau nu era deloc una ușoară. Genovezii au trimis ajutor când Prima Cruciadă se afla încă la Antiohia. Un grup de vase pisane fusese trimis înainte ca vestea cuceririi Ierusalimului să ajungă în Occident. Iar reticența ulterioară a pisanilor față regatul Ierusalimului s-a datorat mai degrabă disputei dintre Balduin I și Daimbert, care fusese arhiepiscopul lor, decât vreunor calcule comerciale. Chiar și venețienii, care aveau legăturile cele mai strânse cu Egiptul, l-au sprijinit pe Godefroy de Bouillon până la moarte. Această

[13] Cahen, *op. cit.*, III, pp. 330–333, cu statistici.

[14] Cahen, *op. cit.*, III, pp. 330–333. Incursiuni precum cea a lui Balduin al III-lea din 1157 erau întreprinse exclusiv pentru jaf.

politică nu era atât de riscantă pe cât ar părea la prima vedere. Comerțul nu putea exista decât dacă ambele părți aveau de câștigat. Autoritățile musulmane din Egipt își doreau, la fel de puțin ca italienii, întreruperea îndelungată a relațiilor comerciale. Deși, într-o izbucnire de furie, musulmanii mai interziceau accesul corăbiilor creștine în Alexandria, și ei aveau de suferit de pe urma întreruperii afacerilor. Drept urmare, represaliile nu au fost niciodată aplicate prea riguros. În plus, italienii au descoperit că puteau obține multe avantaje dacă își asigurau o cotă-parte din porturile nou cucerite. Ei nu se simțiseră niciodată în siguranță în orașele musulmane și nici măcar în Constantinopol. O răscoală populară le putea distruge cartierele sau capriciile unui conducător străin le putea încurca afacerile. Deși volumul efectiv al negoțului care se desfășura prin porturile creștine din Siria era mai redus decât cel care avea loc prin Constantinopol sau Alexandria, italienii puteau conta aici pe continuitatea afacerilor. Singurele dificultăți cu care se confruntau nu erau provocate de dușmănia conducătorilor locali, ci de rivalitatea cu alți italieni. Mai exista încă un avantaj al folosirii porturilor Orientului Latin, din ce în ce mai important. Pentru italieni, principala dificultate fusese de a găsi bunuri europene din a căror vânzare să achite costurile mărfurilor orientale pe care doreau să le cumpere. Până în primii ani ai veacului al X-lea venețienii exportaseră în principal sclavi din Europa Centrală, dar convertirea slavilor și a ungurilor pusese capăt acestui negoț. În cea de-a doua jumătate a veacului al XIII-lea, genovezii au dat un nou impuls comerțului cu sclavi, vânzând mamelucilor din Egipt turci și tătari din porturile Mării Negre. În perioada care a urmat însă, numărul sclavilor disponibili a scăzut. Singurele bunuri importante pentru export ce se regăseau în Apus erau metalul și lemnul. Întrucât aceste materii prime erau folosite în special pentru arme, era firesc ca autoritățile ecleziastice din Europa să dezaprobe vânzarea lor către musulmani. Italienii au învățat însă treptat că existența Orientului Latin și cruciadele atrăgeau înspre Răsărit un număr mare de ostași, de diplomați și, mai ales, de pelerini. Din sumele cu care aceștia își plăteau călătoria și cheltuielile de la bord, proprietarii de vase

italieni obţineau banii peşin necesari pentru a achita bunurile orientale pe care le cumpărau din porturile siriene. În sfârşit, oricât de pragmatici au fost negustorii italieni, nu s-au dovedit întru totul lipsiţi de scrupule religioase. Chiar şi în Geneva sau Veneţia mulţi oameni preferau să facă afaceri într-un port creştin mai degrabă decât într-unul musulman. Mai era şi chestiunea practică a dezaprobării de către Biserică a negoţului cu necredincioşii, iar Biserica era foarte puternică în Italia. Adversitatea ei ar fi putut provoca greutăţi considerabile.[15]

Apogeul comerţului în Orientul Latin a fost atins în anii de dinaintea recuceririi Ierusalimului de către Saladin şi în timpul primelor decenii ale veacului al XIII-lea. Lumea musulmană era unită şi prosperă, iar italienii descoperiseră avantajele de a face negoţ prin porturile creştine. Între timp, coloniile latine învăţaseră să se împrietenească cu vecinii lor necredincioşi. Pelerinul musulman Ibn Jubayr, care în 1184 călătorea de la Damasc la Acra împreună cu o caravană de negustori musulmani, povesteşte că astfel de caravane erau frecvente. Ibn Jubayr a fost impresionat de cât de bine erau puse la punct aranjamentele pentru încasarea vămilor.[16] Acra, cel mai activ oraş de pe coastă, era portul firesc al Damascului, fiind folosit nu doar pentru produsele damaschine şi pentru cele provenind din regiunea fertilă a Hauranului, ci şi de negustorii din Yemen, care ieşeau pe drumul pelerinilor urcând de-a lungul coastei Arabiei. Acra era şi singura radă portuară sigură din întreaga Palestină. Cei care călătoreau spre Ţara Sfântă preferau să debarce aici mai degrabă decât la Jaffa, cu rada sa deschisă, unde, înainte ca Acra să fi fost cucerită de cruciaţi, avuseseră loc atâtea accidente. Singurul dezavantaj al Acrei era că portul interior era prea mic pentru a adăposti un număr mare de vase în acelaşi timp. Prin urmare, vasele erau silite fie să ancoreze dincolo de dig, unde erau

---

[15] *Ibid.* şi pp. 340–344. Cahen diminuează întru câtva importanţa globală a Orientului Latin pentru italieni. Sursele istorice sugerează că italienii au fost mult mai puţin indiferenţi la soarta Orientului Latin decât ar lăsa să se înţeleagă teza lui.

[16] Ibn Jubayr (ed. Wright), pp. 306–307.

expuse vântului din sud-vest, fie să urce pe coastă spre rada mai largă și mai sigură a portului Tyr.[17] În nordul Siriei, cel mai bun port pentru orice vreme era Latakia. Sfântul Simeon, aflat la vărsarea fluviului Orontes, ar fi fost mai convenabil pentru Antiohia și Alep, însă era folosit doar de vase mai mici.[18]

Legile Ierusalimului amintesc câteva bunuri orientale care treceau prin vămile Orientului Latin. În afară de mătase și de alte țesături, mai erau diferite mirodenii, precum scorțișoară, cardamom, cuișoare, nucșoară, mosc și ghimbir, dar și indigo, roibă, lemn de aloe și fildeș[19]. Latinii nu erau direct implicați în acest negoț, decât în foarte mică măsură. Bunurile erau aduse pe uscat, până pe coastă, de negustorii musulmani sau creștini orientali, iar în nordul Siriei și de cei greci și armeni din Antiohia. Negustorii aflați în trecere erau tratați cu bunăvoință. Musumanilor le era îngăduit să-și practice religia în orașele creștine. Într-adevăr, chiar în Acra, o parte din marea moschee care fusese transformată în biserică era păstrată pentru ceremoniile musulmane. Existau hanuri în care musulmanii puteau sta, iar familii creștine îi găzduiau. Negustorii italieni cumpărau direct de la importatorii musulmani. În afară de italieni, se pare că de la Acra mai cumpărau mărfuri și un număr însemnat de musulmani, mai cu seamă magrebieni, care veneau pe mare și apoi călătoreau pe uscat până la Damasc sau până la alte orașe musulmane.[20]

Extinderea Imperiului Mongol în veacul al XIII-lea a afectat principalele rute comerciale din Orientul Îndepărtat. După ce

---

[17] Ibn Jubayr, pp. 307–308. Ibn Jubayr observă că, pentru vasele mari, Tyrul este un port mai bun decât Acra.

[18] Toți geografii musulmani laudă portul Latakia pentru calitățile sale (*e.g.* Idrisi, p. 23; Yakut, *Geographical Dictionary*, ed. Wustenfeld, IV, p. 338; Dimashki, ed. Mehren, p. 209). Sfântul Simeon (as-Suwaidiyyah) pare să fi fost folosit mult mai puțin, cu excepția comerțului destinat strict Antiohiei. Este posibil ca portul să fi început deja să se înămolească. Yakut, III, p. 385, care scrie înainte de cucerirea lui Baibars, se referă la el ca la portul folosit de latini pentru Antiohia.

[19] *Assises*, II, pp. 174–176. Vezi Heyd, *op. cit.*, p. 563 și urm. *Assises* amintesc 111 articole pentru care se plătea vamă.

[20] Ibn Jubayr, pp. 307–309.

mongolii au cucerit regiunile din interiorul Asiei, i-au încurajat pe negustori să meargă pe drumul Chinei, prin Turkestan, apoi fie pe la nordul Mării Caspice spre porturile de pe coasta de miază-noapte a Mării Negre, precum Caffa, fie pe la sudul Mării Caspice şi prin Iran spre Trapezunt, pe coasta sudică a Mării Negre, sau spre Laiazzo, în regatul Armeniei din Cilicia. Ordinea strictă menţinută de mongoli a făcut ca acest drum să fie preferat celui pe mare, plin de riscuri, prin Oceanul Indian.[21] În veacul al XII-lea joncile chinezeşti navigau adesea la apus de Ceylon, îndreptându-se spre porturile arabe. Acum arareori mai merita să meargă dincolo de ţărmul de răsărit al Indiei[22]. Cucerirea mongolă a Irakului a făcut ca o parte din comerţul indian să se îndrepte spre Apus, ajungând pe mare până în Golful Persic, de unde o parte trecea prin Damasc sau Alep către porturile latine. Dar cei mai mulţi dintre negustori preferau să rămână înăuntrul regiunilor controlate de mongoli şi de acolo să se îndrepte direct spre Mediterana la Laiazzo, în vreme ce comerţul indian se desfăşura pe uscat prin Afganistan şi Persia.[23] Egiptul continua să fie o piaţă bogată pentru bunurile orientale, dar nu se mai găsea pe drumul cel mai ieftin din Orientul Îndepărtat până în Europa.[24]

Între timp, comerţul Veneţiei, al Genovei şi al Pisei, rămasă în urma lor, continua să crească, iar rivalitatea dintre primele două oraşe italiene devenea din ce în ce mai intensă. Schimbarea rutelor comerciale a accentuat concurenţa dintre ele. Iniţial, datorită dominaţiei exercitate asupra Imperiului Latin de Constantinopol, Veneţia a controlat Marea Neagră. Prin urmare, nu s-a împotrivit creşterii puterii mongole. Însă atunci când, cu ajutorul direct al Genovei, bizantinii şi-au recucerit în 1261 capitala, rivalii lor au

---

[21] Heyd, *op. cit.*, II, pp. 70–73.

[22] Idrisi spune că în secolul al XII-lea joncile chinezeşti înaintau până la Daibal, la vărsarea Indului, dar că în veacul al XIII-lea nu treceau de Sumatra. Vasele arabe au preluat atunci comerţul, încă prosper, din Oceanul Indian. Vezi Heyd, *op. cit.*, I, pp. 164–165.

[23] Heyd, *op. cit.*, p. 73 şi următoarele.

[24] *Ibid.* Egiptenii încasau şi vămi mai mari (*ibid.*, p. 78).

reușit să-i elimine pe venețieni din Marea Neagră și să obțină monopolul comerțului central asiatic și, ca un beneficiu secundar, să controleze negoțul cu sclavi între stepele rusești și Egipt. Întrucât cârmuirea mamelucă era dependentă de aprovizionarea constantă cu sclavi kîpceaki și din triburile turcice învecinate, venețienilor le era imposibil să-i elimine pe genovezi din Alexandria. Deși regele armean le îngăduia venețienilor să participe la comerțul mongol care ajungea la Laiazzo, era esențial pentru Veneția să încerce să-i alunge pe genovezi din porturile latine. Au avut succes la Acra. Tyrul, unde genovezii au trebuit să se retragă, nu era amplasat la fel de bine. Din ură față de genovezi, politica generală a Veneției a fost de a se opune mongolilor, din al căror imperiu Genova obținea profituri atât de însemnate. Prin urmare, venețienii și-au folosit influența pe care o aveau la Acra pentru a-i convinge pe latini să-i sprijine pe mameluci împotriva mongolilor.[25]

Dezvoltarea orașului Laiazzo ca principalul debușeu al comerțului mongol a diminuat în chip firesc importanța porturilor latine. Dar creșterea globală a comerțului asiatic sub mongoli a fost atât de însemnată, încât a existat întotdeauna un surplus care mergea pe drumurile mai vechi. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, negustorii din Mosul vizitau în mod obișnuit Acra. Războaiele dintre mameluci și mongoli nu au afectat prea mult trecerea caravanelor din Irak și Iran spre Palestina. Acra a fost un centru comercial foarte activ până în ultimii săi ani de capitală creștină, în vreme ce comerțul prin Latakia, aflată mai departe în nord, era într-atât de însemnat, încât negustorii din Alep i-au cerut în mod special sultanului mameluc să cucerească portul, spunând că un loc atât de prețios nu trebuia să rămână în mâinile necredincioșilor.[26]

Tot acest comerț înfloritor aducea însă prea puțin câștig latinilor. Transformarea porturilor într-un câmp de luptă între coloniile

---

[25] Vezi mai sus. De asemenea Brătianu, *Commerce Génois dans la Mer Noire*, mai ales p. 79 și următoarele.

[26] Pentru Laiazzo sau Ayas, vezi Brătianu, *op. cit.*, pp. 158–162. Pentru Siria, Heyd, *op. cit.*, II, pp. 62–64. Pentru Latakia, vezi mai jos.

italiene a constituit o slăbiciune politică. Însă chiar dacă italienii ar fi păstrat pacea, conducătorii Orientului Latin nu ar fi câştigat prea mulţi bani. Potrivit legii, regele era îndreptăţit să primească aproximativ 10 procente din veniturile încasate din vămi, însă vânduse, de fapt, părţi însemnate din acest procentaj vasalilor săi, Bisericii sau Ordinelor militare. Nu mai rămânea prea mult pentru el. Principii Antiohiei şi conţii de Tripoli erau într-o situaţie ceva mai bună, pentru că acordaseră puţine fiefuri în bani. Dar în Orientul Latin nu s-au strâns mari averi. Existau seniori îndeajuns de bogaţi pentru a trăi în lux, precum Ibelinii din Beirut, care deţineau minele locale de fier, sau familia Montfort din Tyr, datorită producţiei de zahăr. Pentru ochii neantrenaţi ai călătorilor occidentali, locuitorii Orientului Latin păreau fantastic de prosperi, dar totul nu era decât o aparenţă înşelătoare. Oraşele erau mai curate şi mai bine construite. Locuitorii îşi puteau cumpăra veşminte de mătase, puteau folosi parfumuri şi mirodenii pe care în Europa Apuseană nu şi le permiteau decât cei foarte bogaţi. Dar aceste bunuri erau produse locale şi, prin urmare, erau relativ ieftine.[27]

Avem foarte puţine informaţii cu privire la activităţile „burghezilor" din Orientul Latin. Se pare că nu au luat parte la comerţul internaţional, limitându-se la a ţine prăvălii şi a produce bunuri pentru consumul local. Din punct de vedere politic, aveau ceva putere. Comuna din Acra, alcătuită dintr-o „burghezie" latină, era un element important în stat. Dar se pare că s-a ţinut la distanţă de comunităţile locale, chiar şi de cea ortodoxă, care erau tratate ca o entitate separată.[28] În Antiohia, unde Comuna era chiar mai influentă, „burghezia" latină şi cea grecească erau unite. Probabil că în Antiohia căsătoriile mixte erau mai frecvente, iar latinii nu

---

[27] Amadi consemnează valoarea fiefului din Toron al lui Philippe de Monfort în 1241 la 60 000 de besanţi de Ierusalim (p. 186). Dar Guy de Jebail a putut să-i împrumute 50 000 de besanţi lui Leopold de Austria şi 30 000 lui Frederic al II-lea. Vezi de asemenea La Monte, *Feudal Monarchy*, pp. 171–174.

[28] Vezi Cahen, *op. cit.*, III, pp. 335–337; de asemenea Prawer, „L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre", în *Revue Historique de Droit Français*, 1951.

fuseseră niciodată atât de numeroși precum în Acra sau în Tripoli, care pare să fi urmat aceeași evoluție ca Acra.[29] Clasele muncitoare erau alcătuite predominant din localnici sau din metișii. Mai erau, firește, și numeroși sclavi, musulmani prinși în război, care munceau în mine sau în construcții, la ridicarea clădirilor publice sau pe domeniile regale și nobiliare.[30]

Cârmuirea ducea întotdeauna lipsă de bani. Chiar și în vremuri de pace ținuturile trebuiau să fie pregătite pentru izbucnirea bruscă a vreunui război. Iar războaiele duceau de obicei la devastarea unor regiuni agricole întinse. Veniturile din vămi și din taxe erau insuficiente; iar într-o împrejurare neașteptată, precum capturarea regelui sau a unor oștiri întregi, era nevoie de ajutor din afară. Din fericire, ajutorul din afară venea adesea. Lăsând deoparte banii obținuți, uneori nu tocmai înțelept, de pe urma expedițiilor de jaf din teritoriul musulman, din Europa erau trimise tot timpul daruri. Palestina era Țara Sfântă, iar cruciații și coloniștii erau îndeobște socotiți ostași ai lui Hristos. Vizitatorii plăteau o taxă atunci când soseau. Iar pelerinii nu doar că aduceau cu ei bani în țară, pentru a-i cheltui sau pentru a-i da de pomană, ci multe biserici și abații din Țara Sfântă primeau pământuri în Apus, fiindu-le trimise veniturile acestora. Aproape întregul venit al Ordinelor militare provenea din daniile apusene, într-atât încât au rămas extrem de bogate chiar și după ce și-au pierdut toate posesiunile siriene. Unele personaje din Orientul Latin, începând cu regele, primeau ocazional daruri de la rude sau de la susținătorii lor din Apus. Aceste subsidii au ajutat considerabil echilibrarea balanței Orientului Latin. Astfel, bogățiile pe care vizitatorii apuseni le admirau în orașele siriene erau în bună parte plătite de compatrioții lor de acasă.[31]

O altă sursă de venituri în Orientul Latin, a cărei importanță este mai greu de cântărit, a fost baterea monedei. Când au început

---

[29] Pentru Antiohia, Cahen, *La Syrie du Nord*, p. 549 și urm.; p. 153 și urm. Pentru Tripoli, Richard, *Le Comté de Tripoli*, p. 71 și următoarele.

[30] Rey, *Les Colonies Franques*, pp. 105–108.

[31] La Monte, *op. cit.*, p. 174 și următoarele.

cruciadele, în Europa nu se bătea monedă de aur, cu excepţia Siciliei şi Spaniei musulmane. Argintul era cel mai preţios metal folosit. În acea vreme nici în Siria nu existau state musulmane care să bată monedă de aur, deşi califii rivali din Bagdad şi din Cairo continuau să o facă. Cu toate acestea, imediat după constituirea statelor cruciate, regele Ierusalimului, principele Antiohiei şi contele de Tripoli au început cu toţii să bată dinari din aur, cunoscuţi sub numele de besanţi sarazini, care copiau dinarii Fatimizilor, însă aveau doar vreo două treimi din conţinutul lor de aur. Aceste monede, mai cu seamă cele ale regatului Ierusalimului, numite de musulmani *souri*, dinarii din Tyr, au început în curând să circule în întregul Orient Apropiat. Este greu de înţeles de unde luau latinii aurul. Din când în când, obţineau din jafuri şi din răscumpărări ceva aur, dar nu putea fi vorba decât de cantităţi reduse. Principala sursă de aur a vremii era Sudanul şi este posibil ca o parte din metalul preţios să fi fost adus în porturile latine de negustorii magrebieni care veneau să facă negoţ. Dar pentru a explica apariţia monedelor trebuie să fi existat un transfer considerabil de aur din ţările musulmane spre cele creştine. Coloniştii europeni trebuie să fi obţinut aur de la musulmani, fără îndoială însă că la un preţ foarte mare, în schimbul argintului, care se găsea din belşug în Europa. Iar baterea acestor monede de aur cu valoare scăzută probabil că a ajutat întregul schimb. Cantităţi însemnate de aur trebuie să se fi îndreptat spre Apus, pentru că este absolut remarcabil că de-a lungul secolului al XIII-lea au început să apară în Europa Occidentală monede de aur cu titlu foarte ridicat.[32]

Dreptul de a bate monede de aur a fost păstrat cu strictețe de conducătorii Orientului Latin. Nici coloniilor italiene de acolo, nici Ordinelor militare nu li s-a îngăduit să spargă acest monopol.

---

[32] Cahen, *Notes sur l'Histoire des Croisades*, III, pp. 337–338 (o discuţie foarte importantă asupra acestei probleme). Vezi de asemenea Schlumberger, *Les Principautés Franque du Levant*, pp. 8–45. Besantul sarazin al Ierusalimului avea un conţinut de aur puţin mai ridicat de o treime dintr-o liră de aur. Conţinutul de aur al besantului din Antiohia era puţin mai scăzut.

Vasalii direcți puteau bate doar monede din bronz pentru a răspunde nevoilor locale.[33]

Ordinele militare aveau o sursă suplimentară de venituri de pe urma activităților bancare. Datorită vastelor lor posesiuni răspândite în întreaga creștinătate, Ordinele militare se găseau într-o poziție excelentă pentru a finanța expedițiile cruciate. Participarea franceză la cea de-a Doua Cruciadă a fost posibilă doar cu ajutorul Templierilor, care i-au împrumutat sume fabuloase lui Ludovic al VII-lea în Orient, pe care le-au primit înapoi în Franța. Până la sfârșitul veacului al XII-lea, Templierii adoptaseră în mod regulat practica împrumuturilor bănești. Încasau o dobândă ridicată, dar oricât de nestatornici erau din punct de vedere politic, reputația lor financiară era atât de mare, încât chiar și musulmanii aveau încredere în ei și se foloseau de serviciile lor. Ospitalierii și Teutonii făceau servicii similare, dar pe o scară mai redusă. În mod direct, cârmuitorii Orientului Latin nu câștigau nimic din aceste activități, care creșteau puterea și neascultarea ordinelor. Ele aduceau însă foloase financiare întregii țări.[34]

Istoria economică a cruciadelor este în continuare foarte puțin cunoscută. Informațiile sunt neclare și multe detalii sunt astăzi greu de explicat. Dar este imposibil să înțelegem istoria politică fără a lua în considerare nevoile comerciale și financiare ale coloniștilor și negustorilor italieni. De obicei, aceste nevoi veneau în contradicție cu impulsul ideologic care inițiase și continua să însuflețească mișcările cruciate. Orientul Latin se afla permanent într-un echilibru fragil între două opțiuni. Pe de-o parte, fusese întemeiat ca urmare a unui amestec de fervoare religioasă și îndrăzneață sete de pământ. Totodată însă, dacă dorea să reziste vreme îndelungată,

---

[33] La Monte, *op. cit.*, pp. 174–175.

[34] *Asizele Ierusalimului* nu spun nimic despre împrumuturile bănești, deși cele din Antiohia le îngăduie (vezi Cahen, *op. cit.*, p. 339). Vezi Piquet, *Les Banquiers du Moyen Age, passim*; de asemenea Melville, *La Vie des Templiers*, pp. 75–83. Cruciada lui Ludovic al IX-lea, ca și cea a lui Ludovic al VII-lea, a fost în bună măsură finanțată de Ordin (Piquet, *op. cit.*, pp. 71–78).

Orientul Latin nu putea să depindă în continuare de fluxul constant de oameni şi bani din Apus. Trebuia să-şi asigure existenţa din punct de vedere economic. Iar acest lucru putea fi făcut doar dacă ajungea să se înţeleagă cu vecinii. Dacă vecinii ar fi fost prietenoşi şi prosperi, Orientul Latin ar fi înflorit la rândul său. Dar a căuta prietenia musulmanilor părea cea mai mare trădare a idealurilor cruciaţilor. La rândul lor, musulmanii nu se puteau împăca cu prezenţa unui stat străin şi invadator pe pământurile pe care le considerau a fi ale lor. Dilema musulmanilor era mai puţin dureroasă, pentru că prezenţa coloniştilor creştini nu era necesară pentru negoţul cu Europa, oricând de convenabilă ar fi fost în unele momente. Drept urmare, menţinerea unor relaţiile bune a fost întotdeauna nesigură. Cea de-a doua mare problemă cu care Orientul Latin s-a confruntat privea relaţia cu oraşele negustoreşti din Italia. Italienii erau un element indispensabil pentru existenţa Orientului Latin. Fără ei, comunicaţiile cu Apusul ar fi fost aproape imposibil de menţinut, iar exportul mărfurilor sau captarea unei părţi a comerţului de lungă distanţă cu Orientul Îndepărtat ar fi fost practic imposibile. Dar italienii, cu aroganţa, cu rivalităţile şi cinismul politicii lor, au provocat stricăciuni iremediabile. Obişnuiau să se ţină deoparte de campaniile vitale şi să arate astfel în chip ostentativ lipsa de unitate a creştinătăţii. Îi aprovizionau pe musulmani cu mărfuri necesare pentru război. Se puteau răscula şi lupta unii cu alţii pe străzile oraşelor. Cârmuitorii Orientului Latin trebuie să fi blestemat adeseori negoţul important care adusese pe ţărmurile lor asemenea aliaţi periculoşi şi greu de stăpânit. Şi totuşi, fără acest negoţ povestea Orientului Latin ar fi fost mai scurtă şi mai întunecată. Este întotdeauna greu de ales atunci când prosperitatea materială şi credinţa ideologică se ciocnesc. Iar nicio cârmuire nu poate spera să le împlinească pe amândouă pe deplin. Oamenii nu pot trăi doar prin ideologie, în vreme ce prosperitatea depinde de lucruri care depăşesc hotarele înguste ale unei bucăţi de pământ. Cruciaţii au făcut multe greşeli. Politica lor a fost adesea ezitantă şi schimbătoare. Dar nu pot fi întru totul învinuiţi pentru că nu au rezolvat o problemă care, în definitiv, nu are soluţie.

II

ARHITECTURA ŞI ARTELE DIN ORIENTUL LATIN

„Atunci împodobeşte-te cu măreţie şi cu semeţie, îmbracă-te cu strălucire şi cu cinste."

Iov, 40:10

Coloniştii Orientului Latin au lăsat să le scape printre degete negoţul pe care ar fi trebuit să se întemeieze ţara lor. Însă şi-au păstrat dominaţia asupra anumitor arte. Realizările lor au fost remarcabile, pentru că doar puţini dintre colonişti, şi aşa nu foarte numeroşi, fuseseră artişti. În plus, veniseră într-o ţară ale cărei tradiţii artistice erau cu mult mai vechi decât ale lor şi unde nici nu puteau găsi materiile prime cu care fuseseră obişnuiţi. Cu toate acestea, au început să dezvolte un stil care a răspuns în chip satisfăcător nevoilor coloniştilor.

Cele mai multe dintre lucrările de artă de dimensiuni mai mici au pierit. Istoria furtunoasă a Siriei şi Palestinei nu a îngăduit supravieţuirea obiectelor delicate şi fragile. Arhitectura coloniştilor a durat mai mult, deşi acolo, ca în majoritatea ţărilor medievale, nu a rămas nimic în afara construcţiilor militare şi ecleziastice. Chiar şi în cazul acestora, modificările ulterioare şi degradarea le-au

transformat înfățișarea inițială. În afară de cele mai sfinte lăcașuri ale creștinătății, de care musulmanii au fost prea scrupuloși să se atingă, dar pe care creștinii de mai târziu le-au reparat, bisericile care se mai află în picioare au supraviețuit doar pentru că au fost transformate în moschei. Celelalte au căzut în ruină. Castelele și fortificațiile latine au avut la rândul lor foarte mult de suferit de pe urma războaielor, într-o asemenea măsură încât, dacă au vrut să le folosească, cuceritorii musulmani au fost nevoiți să le reconstruiască pe cele mai multe dintre ele, mai cu seamă în ceea ce privește zidurile exterioare și porțile. În acel ținut zguduit de cutremure, atunci când omul a părăsit construcțiile, natura a dat o mână de ajutor spre a le transforma în ruine. Chiar și acolo unde arheologii moderni s-au folosit de știința lor pentru restaurare, precum la Krak des Chevaliers, nu este întotdeauna posibil să deosebim clar arhitectura cruciată de arhitectura mamelucă.

Cele dintâi construcții pe care cruciații le-au ridicat au fost destinate apărării. Bisericile și palatele aveau să aștepte până când țara urma să fie bine stăpânită. Zidurile orașelor trebuiau reparate, iar castelele trebuiau construite pentru a apăra hotarele și pentru a adăposti centrele administrative de unde erau cârmuite ținuturile rurale. Fortificațiile orașelor nu aveau nevoie decât să fie peticite ici și colo, cu excepția acelor puține cazuri în care cruciații forțaseră pătrunderea în oraș printr-o spărtură în ziduri. La Antiohia, marele sistem de apărare construit de bizantini spre sfârșitul veacului al X-lea nu avusese decât puțin de suferit. Principii latini nu au mai avut nevoie să-l extindă. Tot de lucrări de reparație mărunte au avut nevoie și zidurile fatimide ale Ierusalimului, deși se pare că, foarte repede, cruciații au adus modificări și îmbunătățiri Turnului lui David. În scurt timp însă, latinii au început să ridice castele în orașele unde fortificațiile erau deja îndeajuns de trainice. Toate aceste castele au fost construite la marginea orașului și puteau fi apărate separat. Stăpânii lor doreau nu doar să poată rezista chiar și după ce orașul ar fi fost cucerit de dușmani, ci și să-și consolideze o poziție de unde să inspire teamă orașului, dacă acesta s-ar fi dovedit greu de controlat. Cel dintâi castel care poate fi datat cu

siguranţă este Muntele Pelerinului al contelui Raymond, construit ca reşedinţă în 1104, în vremea în care asedia Tripoli. Castelul se află în afara oraşului, deşi, ulterior, musulmanii au reconstruit Tripoli la baza lui. Din castelul lui Raymond însă, în afara zidului de apus, cu greu s-a mai păstrat ceva până astăzi. Cam în acelaşi timp trebuie să fi fost construite castelele principilor Galileei de la Tiberiada şi Toron. Dar prima mare perioadă de construcţie a castelelor a început în al doilea deceniu al veacului al XII-lea, în vremea lui Balduin al II-lea, şi a continuat sub Foulques. Atunci au fost construite fortăreţe impresionante, precum Kerak de Moab, Beaufort şi, mai spre nord, Sahyun, dar şi castelele mai mici din Iudeea, precum Blanchegarde şi Ibelin.[1]

Cruciaţii au găsit în Răsărit o arhitectură militară cu mult mai dezvoltată decât în Apus, unde castelele construite din piatră abia începeau să apară. Romanii priviseră arhitectura militară ca pe o ştiinţă. Bizantinii, siliţi de nenumăratele invazii cărora au trebuit să le facă faţă, au dezvoltat arhitectura militară potrivit propriilor nevoi, iar arabii au învăţat de la ei. Dar cruciaţii nu se confruntau cu aceleaşi probleme ca bizantinii. Bizantinii plecau de la premisa că vor avea întotdeauna la dispoziţie oameni, prin urmare îşi puteau permite garnizoane numeroase. Au depus eforturi considerabile să-şi apere bine oraşele. Zidurile Constantinopolului erau încă în stare, chiar şi la o mie de ani după ce au fost construite, să sfideze tunurile moderne ale otomanilor, iar cele ale Antiohiei au stârnit admiraţia cruciaţilor. Dar castelul bizantin nu era nimic mai mult decât o tabără fortificată. Castelul era proiectat pentru a rezista unui duşman al cărui armament era inferior celui bizantin; pentru că arabii, care erau duşmanii lor cei mai de temut, nu aveau maşini de asediu la fel de bune. Zidurile castelului bizantin nu trebuiau să fie solide, pentru că un sistem de lucrări exterioare, dintre care cea mai importantă era un şanţ, sau mai multe şanţuri, de o lăţime considerabilă, împiedicau duşmanii să-şi apropie berbecii sau scările

[1] Vezi Deschamps, *La Défence du Royaume de Jérusalem*, pp. 5–19, şi *Le Crac de Chevaliers*, pp. 43–44.

de asediu. Turnurile erau construite uşor ieşite în afară, de-a lungul zidurilor, la un interval regulat, şi slujeau mai puţin pentru apărarea zidurilor şi mai mult pentru a oferi arcaşilor şi apărătorilor garnizoanei posibilitatea de a ţinti cât mai departe în rândurile duşmanului. Fortăreaţa din centrul incintei nu era proiectată ca un ultim punct de apărare, ci mai degrabă ca un depozit pentru arme şi provizii. Cu excepţia câtorva exemple de la frontiera armeană, unde trăiau câţiva nobili semi-independenţi, castelul bizantin nu era gândit ca o reşedinţă. Comandatul era un ostaş de profesie care-şi lăsa soţia şi copiii acasă. În sfârşit, deşi erau folosite elementele de apărare naturale, inaccesibilitatea locului nu era cel dintâi lucru luat în considerare. Castelul bizantin funcţiona în principal ca o baracă. Ar fi fost supărător pentru ostaşi să fie siliţi să urce şi să coboare de pe un munte de fiecare dată când ieşeau din castel.[2]

Arabii aveau tendinţa să preia modelele bizantine, deşi erau mai puţin interesaţi de apărare, întrucât armatele lor erau în principal mobile şi agresive.[3]

Cruciaţii au studiat arhitectura militară pe care au găsit-o de-a lungul călătoriei lor spre răsărit şi au învăţat multe lucruri. Dar nevoile lor fundamentale erau diferite. Cruciaţii duceau întotdeauna lipsă de oameni şi nu puteau menţine garnizoane numeroase. Prin urmare, castelele lor trebuiau să fie mult mai puternice şi mai uşor de apărat. Locul construcţiei trebuia ales în funcţie de calităţile sale naturale. Toate povârnişurile şi movilele de pământ trebuiau folosite din plin şi, cum arareori erau îndeajuns oameni pentru a trimite mesageri, fiecare fortăreaţă trebuia să poată vedea şi comunica cu vecinii săi. Zidurile trebuiau să fie mult mai groase şi mai înalte, pentru a putea rezista unui atac direct, întrucât apărarea avanposturilor ar fi presupus prea mulţi oameni. În acelaşi timp, castelul trebuia să slujească drept reşedinţă pentru un nobil şi drept centru administrativ. Latinii au adus cu ei metodele feudale

---

[2] Deschamps, *Le Crac*, pp. 45–57; Ebersolt, *Monuments d'Architecture Byzantine*, pp. 101–106; Fedden, *Crusader Castles*, pp. 22–26.

[3] Deschamps, *Le Crac*, p. 51; Fedden, *op. cit.*, 26.

și cârmuiau peste un popor străin. Castelul era reședința cârmuirii locale. De asemenea, incinta trebuia să fie îndeajuns de largă pentru a adăposti turmele și cirezile în timpul deselor incursiuni ale dușmanului. De fapt, pentru latini, castelul juca un rol cu mult mai important decât avusese vreodată pentru bizantini sau arabi.[4]

În Apus, castelul nu era încă decât o fortificație pătrată sau un donjon, un model pus la punct de normanzi, nepotrivit pentru nevoile Orientului Latin. Cruciații au fost siliți să inoveze. Au împrumutat multe idei de la bizantini. Au învățat să folosească galeria cu guri speciale, *machicoulis*, precum și să ridice turnuri de-a lungul curtinei. În scurt timp, atunci când au descoperit că un turn rotund oferea o deschidere mai amplă decât turnurile dreptunghiulare preferate de bizantini, le-au modificat în consecință. Castelele mai mici, ridicate de cruciați la începutul secolului al XII-lea, precum Belvoir, au fost construite potrivit modelului bizantin, cu un zid exterior mai mult sau mai puțin rectangular, împânzit cu turnuri, care înconjura o incintă centrală unde se afla fortăreața. Dar locul ridicării castelelor era astfel ales încât să nu fie nevoie de avanposturi complexe și întreaga construcție era cu mult mai solidă. Construcțiile bizantine erau adesea încorporate. La Sahyun, șanțurile bizantine au fost completate cu un canal îngust, adânc de 90 de picioare, tăiat în stâncă.[5] Latinii au adăugat și hersele, care nu mai fuseseră folosite în Răsărit din vremea romanilor, și intrarea curbată, pe care arabii începeau să o prefere, dar care fusese arareori folosită de bizantini, probabil pentru că era incomodă pentru mașinile grele pe care le țineau în castele.[6]

---

[4] Deschamps, *Le Crac*, pp. 89–103; Smail, „Crusaders' Castles of the Twelfth Century", în *Cambridge Historical Journal*, vol. X, 2, o discuție excelentă asupra funcțiilor unui castel.

[5] Pentru planul castelului Belvoir, vezi Deschamps, *La Défense*, p. 121, iar pentru planul și mai simplu al Castelului Roșu, *Le Crac*, p. 57. Castelele gemene din Shoghr și Bakas au fost întărite cu șanțuri artificiale, ca la Sahyun (*Le Crac*, pp. 80–81)

[6] Deschamps, „Les Entrées des Châteaux des Croisés", *Syria*, vol. XIII.

Castelele mai mari au fost, firește, mai complicate. O fortăreață precum Kerak trebuia nu doar să-l adăpostească pe nobil și familia acestuia, ci și pe ostașii și dregătorii necesari administrării unei provincii. Într-un asemenea castel din veacul al XII-lea, donjonul unde locuia familia nobiliară era de obicei așezat în colțul cel mai îndepărtat și cel mai ușor de apărat al incintei. Cămările și capela au fost așezate de obicei în spațiul central, în vreme ce restul turnurilor din jurul incintei erau îndeajuns de largi pentru a cuprinde barăcile și administrația. Planul varia în funcție de amplasare, de locul pe care era așezat castelul. Donjonul continua să fie un simplu turn rectangular, după modelul normand, de regulă cu o singură intrare. Zidăria era solidă și simplă, dar s-au făcut unele încercări de a decora locuințele și capela. Din nefericire, niciunul dintre elementele decorative ale castelelor din veacul al XII-lea nu a supraviețuit. În secolul următor, castelele care rămăseseră ale creștinilor și după domnia lui Saladin au fost redecorate. Sarazinii au modificat castelele pe care le-au ocupat, iar celelalte au căzut în ruină.[7]

De-a lungul secolului al XII-lea, au apărut anumite modificări în planul castelelor. S-a ajuns la concluzia că este mai logic ca donjonul, cea mai puternică parte a castelului, să fie așezat în dreptul celei mai slabe secțiuni a incintei. Donjonul era mai curând circular decât rectangular, întrucât o suprafață rotunjită putea să reziste mai eficient asediului. Au fost incluse mai multe uși și intrări ascunse. Castelele au început să devină mai mari, mai cu seamă atunci când Ordinele militare și-au construit propriile fortificații sau le-au preluat pe cele ale nobililor laici. În castelele Ordinelor militare nu erau amenajate locuințe pentru doamne. Deși dregătorii importanți aveau reședințe elegante, toți locuitorii castelului se aflau acolo cu un scop militar. Fortărețele mai mari, precum Krak sau Athlit, erau orașe militare în stare să adăpostească câteva mii de luptători, precum și slujitorii necesari unei asemenea comunități.

---

[7] Vezi, de exemplu, descrierea detaliată și planurile castelului Kerak în Moab și Subeibah din Banyas, în Deschamps, *La Défense*, pp. 80–93, 167–175 și anexele.

Arareori însă aceste fortăreţe găzduiau atâţia oameni. Apărarea era de obicei întărită cu un zid de incintă dublu, concentric. Marile castele ospitaliere, precum Krak şi Marqab, aveau o centură dublă. Templierii au urmat acelaşi model la Safita, dar de obicei preferau un singur zid de incintă. Principalele castele templiere din secolul al XIII-lea, Tortosa şi Athlit, au urmat un tipar mai vechi, dar în ambele cazuri secţiunile mai lungi ale zidurilor se ridicau direct din mare. De-a lungul peninsulei care unea Athlit de uscat se afla o linie dublă complexă. Castelul Teutonilor de la Montfort avea de asemenea un singur zid de incintă. Ideea unui zid dublu nu era nouă. Zidurile Constantinopolului fuseseră construite în două linii în secolul al V-lea, iar în veacul al VIII-lea califul al-Mansur înconjurase oraşul circular al Bagdadului tot cu un zid dublu. Dar cei dintâi care au folosit zidurile duble pentru un singur castel au fost Ospitalierii, deşi procedeul putea fi folosit doar pentru o fortificaţie de dimensiuni considerabile.[8]

Alte îmbunătăţiri din secolul al XIII-lea au fost netezirea cu grijă a curtinelor, pentru a împiedica prinderea scărilor de asalt, folosirea generalizată a galeriilor cu guri speciale şi a crenelurilor pentru arcaşi, care erau acum înclinate în jos şi care aveau câteodată o fundaţie în formă de scăriţă şi porţi de intrare cu mult mai complicate. La Krak era o intrare lungă, acoperită, dominată de crenelurile din zidurile laterale, urmată de trei colţuri în unghi drept, o hersă şi patru porţi separate. Au fost prevăzute ieşiri ascunse în colţuri care erau ferite privirii, un şiretlic folosit pentru prima oară de bizantini.[9]

Aceste fortăreţe uriaşe, cu zidăria lor solidă, amplasate în locuri minunate, pe piscuri sau pe vârful munţilor, păreau de necucerit în zilele de dinaintea prafului de puşcă. Terenul făcea imposibilă

---

[8] Rey, *Architecture Militaire des Croisés*, p. 70 şi urm. (care exagerează diferenţa dintre stilurile templier şi ospitalier); Fedden, *op. cit.*, pp. 28–29. Vezi Deschamps, *Le Crac*, p. 279 şi urm. pentru identificarea fazelor şi pentru schimbările de stil. Vezi de asemenea Melvin, *La Vie des Templiers*, pp. 136–142.

[9] Fedden, *op. cit.*, pp. 29–30.

folosirea scărilor, iar turnurile de asediu nu puteau fi aduse aproape de ziduri, doar dacă nu cumva exista o porţiune plată şi dacă lipseau şanţurile. Pentru asediatori era adesea îndeajuns de greu să găsească un loc în apropiere pe care să-şi aşeze catapultele şi balistele pentru a azvârli pietrele. Principalul pericol tehnic era mina. Geniştii săpau un tunel pe sub ziduri, consolidându-l cu lemne pe măsură ce înaintau. În cele din urmă, cu ajutorul vreascurilor, se dădea foc lemnelor, ceea ce făcea ca tunelul să se prăbuşească odată cu zidăria de deasupra. Dar mina nu putea fi săpată atunci când castelul era construit, precum Krak, direct pe stâncă. Atunci când un castel era cucerit, acest lucru se întâmpla de obicei din alte motive. În pofida cămărilor şi cisternelor, foametea şi setea erau pericole reale. Lipsa de oameni însemna adesea că apărarea nu putea fi menţinută aşa cum se cuvenea. Adesea, regatul nu-şi putea permite să trimită o oaste de eliberare, iar faptul că garnizoana ştia acest lucru o împingea spre disperare. În momentul de maxim triumf al lui Saladin, marele castel din Sahyun, care era considerat cel mai puternic al vremii sale, a rezistat doar trei zile în faţa musulmanilor.[10]

Importanţa castelelor cruciate se datorează mai degrabă rolului lor militar, decât unor motive estetice. Cruciaţii care s-au înapoiat în Europa au adus cu ei soluţiile folosite în Orientul Latin, care au fost răspândite în Apus de castele precum Château Gaillard al lui Richard Inimă-de-Leu. Dar castelele din Orient aveau şi o valoare estetică. Capelele lor sunt printre cele mai frumoase exemple de arhitectură ecleziastică din Orientul Latin. Sălile de ospeţe, dintre care cea mai frumoasă este cea de la Krak, pot fi comparate cu cele mai reuşite săli gotice din Europa Apuseană. Locuinţele care au supravieţuit pentru a ne da o idee despre palatele nobiliare din Orientul Latin dovedesc bun gust şi rafinament. Camera marelui maestru de la Krak, aşezată în vârful turnului de sud-vest al incintei interioare, cu bolta gotică, cu pilaştrii supli şi cu friza ornamentală decorată cu flori cu cinci petale, simplă, dar frumos sculptată, era

[10] Oman, *History of the Art of War in the Middle Ages*, II, p. 29 şi urm.; Fedden, *op. cit.*, pp. 34–40.

probabil mai elegantă decât majoritatea camerelor din marea fortăreață. Dar trebuie să fi existat exemple asemănătoare în castelele mai bogate, precum și în palatele din orașe. Stilul este cel gotic din nordul Franței din veacul al XIII-lea, în vreme ce sala de ospețe are ornamente traforate în piatră asemănătoare cu cele de la Rheims, din biserica Sfântului Nicolae, care datează din aceeași perioadă.[11]

Castelele au fost în primul rând lucrări militare. Bisericile, în schimb, au fost gândite ca opere de artă. Atunci când cruciații au sosit în Orient, au găsit aici o veche tradiție arhitectonică, potrivită acestei regiuni. Lemnul era o marfă rară. Tot lemnul tăiat din păduri era folosit pentru construirea vaselor și pentru arme. Prin urmare, arhitecții erau siliți să construiască fără grinzi. Acoperișurile erau din piatră, de obicei drepte, pentru a putea fi folosite ca terase în răcoarea serii. Pentru susținerea acoperișului erau folosite îndeobște boltele, iar ogivele, care puteau susține greutăți însemnate, erau deja la modă. Stilul local al constructorilor sirieni era cel bizantino-arab, dezvoltat sub califii omeiazi, dar înrâurit de inovațiile abaside târzii și de arhitectura fatimidă cu influențele ei nord-africane. Constructorii sirieni văzuseră de curând lucrările bizantine de la Locurile Sfinte și din Antiohia. Venise și un val de armeni, meșteșugari pricepuți, care aveau propriul stil.

Cea dintâi biserică ridicată de cruciați în Orient a fost catedrala Sfântul Pavel de la Tars, terminată înainte de 1102. Este o construcție grosolană și de prost gust, în stilul bisericilor romanice din nordul Franței, însă cu ogive. Este rectangulară, cu două abside laterale și cu naosul străjuit, alternativ, de stâlpi și de coloane. Coloanele au fost luate dintr-o construcție antică. Capitelurile sunt blocuri simple, tăiate triunghiular la colțuri, un tip de ornament care poate fi găsit în regiunea Rhinului, dar și în Armenia, fiind probabil făcute de meșteri armeni. Într-un mod brut, catedrala anticipează arhitectura cruciată de mai târziu.[12]

---

[11] Deschamps, *Le Crac*, pp. 197–224; Enlart, *Les Monuments des Croisés*, II, pp. 96–99.

[12] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 378–379.

De îndată ce coloniştii s-au aşezat şi au fost în siguranţă, prima lor grijă a fost să repare Locurile Sfinte, iar apoi să aibă biserici potrivite în principalele oraşe. Dintre lăcaşurile sfinte, Biserica Naşterii Domnului din Betleem, construită de Constantin şi reparată de Iustinian, era încă în stare bună. Singurele adăugiri arhitectonice făcute de cruciaţi au fost o arcadă gotică, ridicată probabil în jurul anului 1240, un portal nordic şi unul sudic pentru peştera Naşterii Domnului, construite în jurul anului 1180 într-un stil romanic târziu, cu o ogivă şi cu ornamente de acant pe capiteluri, probabil opera meşterilor sirieni. Cruciaţii au construit de asemenea locuinţe monastice în jurul bisericii, care între timp au fost distruse.[13] Dar cea mai venerată dintre toate bisericile, cea a Sfântului Mormânt din Ierusalim, părea complet nepotrivită. După ce fusese distrusă de califul Hakim, bizantinii reconstruiseră rotonda care înconjura mormântul, dar nivelaseră partea de răsărit şi construiseră acolo trei abside. Capela Sfintei Maria Fecioara fusese alipită de partea nordică a rotondei, iar cele trei capele – a Sfântului Ioan, a Treimii şi a Sfântului Iacob – de cea sudică. Golgota fusese reconstruită ca o capelă separată, aşa cum fusese refăcută şi capela Sfintei Elena cu peştera Aflării Sfintei Cruci. Toate construcţiile erau decorate somptuos cu marmură şi mozaicuri. Cruciaţii au hotărât să le strângă pe toate sub un singur acoperiş. Se pare că principala fază de construcţie s-a desfăşurat după cutremurul din 1114 şi înainte de 1130, deşi anumite părţi erau neterminate în 1131, la moartea lui Balduin al II-lea. Biserica cea nouă a fost târnosită abia pe 15 iulie 1149, atunci când s-au sărbătorit cincizeci de ani de la cucerirea oraşului. Clopotniţa a fost adăugat în jurul anului 1175.

Planul noii biserici a fost inevitabil influenţat de amplasament, mărginit la sud de stânca Golgotei, iar la răsărit de coborârea în capela Sfintei Elena, care se găsea cu câteva picioare mai jos de nivelul rotondei. Prin urmare, cruciaţii au dărâmat zidul de răsărit al rotondei bizantine, distrugându-i absidele, şi au înlocuit

[13] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 66–68.

absida centrală cu o boltă întinsă care ducea în biserica cea nouă. Aceasta era formată dintr-un cor cu o boltă trunchiată înspre capătul de apus, cu o absidă şi o galerie cu arcade de jur-împrejur, cu capătul dinspre răsărit arcuit, cu trei abside. Între absida centrală şi cea sudică o scară cobora direct în capela Sfintei Elena. Absida sudică se găsea lângă capela Golgotei, care a fost reconstruită, deşi au fost păstrate mozaicurile bizantine împreună cu coloanele de la intrare. La apus de Golgota, înspre rotondă şi capela Sfântului Ioan, a fost construit un nou atrium, pentru a include Piatra Ungerii şi mormântul lui Godefroy şi pe cel al regelui Balduin I. Un portal, principala intrare de astăzi, ducea din artium într-o curte. De-a lungul navei laterale nordice mai era o navă exterioară, construită în bună parte de bizantini, care se deschidea într-o altă curte, de unde un pasaj care trecea pe lângă capela Sfintei Maria dădea în Strada Patriarhului. O a treia curte înconjura capela Sfintei Elena, fiind la rândul ei înconjurată de clădiri noi, ridicate pentru a-i găzdui pe priorii augustinieni cărora le fusese încredinţată acum biserica.

Construcţiile cruciate, aşa cum au supravieţuit cuceririi horezmiene din 1244, trecerii timpului şi focului cumplit din 1808, sugerează o înrudire cu marile biserici de pelerinaj clunisiace, mai ales cu biserica Sfântul Sernin din Toulouse, pe care papa Urban al II-lea a sfinţit-o imediat după Conciliul de la Clermont. Galeria cu arcade este foarte asemănătoare chiar celor de la Cluny şi de la Sfântul Sernin. Proporţiile sunt diferite. Arhitecţii Sfântului Mormânt au menţinut coloanele mai joase şi mai masive, pentru a păstra armonia cu coloanele rotondei bizantine, concepute probabil astfel pentru a rezista cutremurelor. Detalii decorative, cu excepţia părţilor în care mozaicurile bizantine şi capitelurile au fost păstrate, pot fi comparate cu cele din sudul şi din sud-vestul Franţei. Sculpturile, mai cu seamă personajele sculptate pe lintouri, par să fi fost lucrate de şcoala din Toulouse, deşi probabil că meşterii au fost din partea locului. Impresia generală este că arhitecţii şi meşterii întregului monument au fost francezi, probabil din Franţa de sud-vest, crescuţi în tradiţia clunisiacă. Se ştie că pe

arhitectul clopotniţei îl chema Iordan, un nume dat îndeobşte copiilor botezaţi în râul sfânt. Probabil că se născuse în Palestina.[14]

Biserica Sfântului Mormânt a fost singurul lăcaş mai vechi căruia cruciaţii i-au adus modificări importante. Au reparat câteva capele mici, precum cea a Înălţării de pe Muntele Măslinilor şi cea a Mormântului Fecioarei din Ghetsimani. Atunci când a devenit biserica Templierilor, cruciaţii nu au adăugat Cupolei Stâncii decât marmura decorativă şi de grilajele de fier. Nici moscheea Al-Aqsa nu a fost modificată. Fundaţiile au fost însă reamenajate pentru a putea fi folosite drept grajduri şi cămări, iar în jurul moscheii au fost ridicate clădiri pentru a găzdui Ordinul. Aripa adăugată părţii de sud-vest a devenit reşedinţa preferată a regilor. În majoritatea oraşelor pe care le-au colonizat, cruciaţii au găsit biserici mult prea ruinate pentru a merita să fie reparate sau au preferat să le lase comunităţilor locale care le stăpâneau deja. Cruciaţii au preluat câteva mănăstiri mai vechi, dar, în ansamblu, au preferat să-şi ridice propriile construcţii. Câteodată au folosit aceleaşi locuri şi fundaţii, precum în cazul bisericii de la Muntele Sion. Altădată au modificat puţin planul anterior, precum în cazul bisericii din Ghetsimani. Cel mai des şi-au ales singuri locurile de construcţie sau au reconstruit din temelii unele biserici, păstrând amplasarea lor anterioară.[15]

Cu excepţia bisericilor templiere, care aveau o formă rotundă, planul tipic pentru o capelă mică era cel rectangular, cu o absidă, şi includea câteodată şi un zid exterior înspre capătul de răsărit. Zidăria era solidă. O singură boltă, cu arc frânt şi cu ogive încrucişate, susţinea un acoperiş plat de piatră. Astfel de capele au fost construite în fiecare castel, chiar şi în fortăreţele izolate, precum cea de pe dealurile din Wueira, de lângă ruinele vechii Petra.[16]

---

[14] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 144–180; Duckworth, *The Church of the Holy Sepulchre*, pp. 203–258; Harvey, *Church of the Holy Sepulchre*, pp. IX-X.

[15] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 207–211; 214–221; 233–236; 243–245; 247–249.

[16] Capela din Wueira nu mai cuprinde aproape nimic în afară de absida sa stângă. Există un coronament uşor modelat, dar niciun alt semn de decorare.

Și bisericile mai mari erau rectangulare, cu nave laterale de-a lungul întregii construcții, separate de naos prin pilaștri sau prin stâlpi. Aproape întotdeauna bisericile aveau trei abside, care de obicei nu se vedeau din afară din cauza grosimii zidului. Marea catedrală din Tyr, precum și încă una sau două biserici, aveau transepturi scurte, ceea ce făcea ca planul să aibă formă de cruce fără însă să influențeze structura. Catedrala din Tortosa are un diaconicon și un jertfelnic construite în colțurile de sud-est și de nord-est. Câteva biserici, precum cea a Sfintei Ana din Ierusalim și, se pare, catedrala din Cezareea, aveau bolte trunchiate deasupra spațiului dinaintea altarului, dar acoperișul era de regulă drept sau de formă cilindrică. Absidele laterale erau aproape întotdeauna acoperite de bolte în cruce. Naosul avea fie o boltă în cruce, fie o singură boltă cu arc frânt și cu ogive încrucișate. Atunci când absidele laterale erau mai joase decât restul bisericii, existau ferestre de-a lungul luminatorului. Ferestrele, chiar și cele din capătul de răsărit, erau mici, pentru a nu lăsa înăuntru soarele puternic din Siria. Cu foarte puține excepții, arcurile erau frânte. Turnurile erau rare. Biserica abației de pe Muntele Taborului avea două turnuri, câte unul de fiecare parte a intrării de apus, fiecare cuprinzând o capelă mică în absidă la nivelul solului. Turnurile clopotniță erau câteodată alipite bisericii, dar niciodată integrate ei.[17]

Ornamentele bisericilor din veacul al XII-lea erau simple. Adesea erau folosite coloane din construcții mai vechi. Capitelurile erau de multe feluri. Unele erau vechi, copiate după stilurile bizantin și arab al construcțiilor corintice și al coșurilor împletite. Acestea erau probabil lucrate de zidari locali sau de latini care studiaseră stilurile locale. Alte capiteluri erau lucrate în stilul apusean al artei

---

Pietrele folosite pentru construcția capelei par mai mici decât cele obișnuite din bisericile cruciaților. Capela pare să fi avut un nartex mic și o criptă. Capela din Kerak era cu mult mai mare și avea patru ferestre. Se spune că ar fi avut fresce, dar astăzi nu mai există. Capela templieră de la Athlit nu era circulară, ci dodecagonală și datează din secolul al XIII-lea.

[17] Vezi Enlart, *op. cit.*, *passim*. Mă bazez în principal de propriile mele observații asupra construcțiilor.

romanice.[18] Unele biserici, precum cea de la Qariat el-Enab, aveau fresce în stil bizantin.[19] Mozaicuri aveau şi Cenaclul de pe Muntele Sion şi capela Adormirii din imediata apropiere.[20] S-ar putea ca acolo să fi lucrat meşteri bizantini, după cum este sigur că au făcut-o la Biserica Naşterii din Betleem, unde au fost trimişi împreună cu materialele de construcţie de împăratul Manuel.[21] Dar ornamentele pictate erau rare. Ornamentele sculptate din jurul arcadelor urmau de obicei modelul în zig-zag sau în dinţi de fierăstrău. Au supravieţuit foarte puţine figuri sculptate. Bolţarii arcadelor aveau adesea capiteluri romanice. Un alt element ornamental preferat era rozeta simplă.[22]

Bisericile din veacul al XII-lea păreau uneori prea masive. Nevoia de a evita folosirea lemnului şi de a preveni efectele cutremurelor a făcut ca bisericile Orientului Latin să pară aproape îndesate în comparaţie cu construcţiile contemporane din Apus. Rezultatul final a fost însă de obicei bine proporţionat. Fără îndoială, cruciaţii şi-au adus cu ei propriii arhitecţi, influenţaţi de stilurile franceze, mai cu seamă de cele din Provenţa şi din regiunea Toulouse. Cu siguranţă însă că au urmat şi sfaturile constructorilor locali. În Orient au învăţat cum să folosească arcele frânte. Primele exemple cunoscute din Apus apar în două biserici construite în jurul anului 1115 de Ida de Lorena, mama primilor doi conducători latini ai Ierusalimului. Fiul ei cel mare, Eustache de Boulogne, revenise cu puţin timp înainte din Palestina. Este greu de crezut că arhitecţii care se întorceau în Apus nu au

---

[18] Vezi Enlart, *op. cit.*, I, pp. 70–73.

[19] Vezi mai jos.

[20] Egumenul Daniel (în Khitrowo, *Itinéraires Russes*, p. 36) a văzut în anul 1106 mozaicurile din Cenaclu. În jurul anului 1160, Ioan din Würzburg descrie portretele în mozaic ale apostolilor din Cenaclu, cu o inscripţie în latină care descria pogorârea Sfântului Duh, precum şi mozaicul Adormirii, însoţit tot de o inscripţie în latină, dar care folosea termeni greceşti, din capela Adormirii (*P.P.T.S.*, pp. 42–43).

[21] Vezi mai jos.

[22] Vezi Enlart, *op. cit.*, I, p. 93 şi urm.

răspândit această inovaţie, care s-a dezvoltat pentru a răspunde nevoilor locale.[23]

Sunt imposibil de făcut generalizări cu privire la originea diferitelor detalii arhitectonice şi decorative. Domul Sfintei Ana din Ierusalim seamănă îndeaproape cu domurile pe care arhitecţii francezi le-au construit în Périgord. Dar acelaşi tip de dom, construit pe bolte trunchiate fără un tambur, poate fi găsit în Orient.[24] Sculptura romanică este adesea atât de asemănătoare cu cea bizantină sau armeană, încât nu pot fi cu uşurinţă deosebite. Probabil că figurile sculptate şi capitelurile mai fantastice au fost opera meşterilor latini, dar elementele ornamentale tradiţionale reprezentând frunze de acantă sau de viţă-de-vie au fost realizate de localnici. Ornamentele în zig-zag par să fi călătorit spre sud, chiar în Europa, dinspre nord. Dar modelul dinţi de fierăstrău era deja cunoscut în Orient. El apare de pildă pe bolţarul de tip romanic de pe marea poartă fatimidă, Bab al-Futuh, din Cairo, care fusese construit de arhitecţii armeni din Edessa, un oraş în care bizantinii ridicaseră foarte multe construcţii în deceniile precedente.[25]

Exemplele care au supravieţuit în artele plastice arată o influenţă bizantină atât de puternică, încât ne putem întreba dacă vreun artist

---

[23] Enlart, *op. cit.*, I, pp. 3–4, 67–68. Unele din ornamentele bisericilor Idei de la Wast şi de la Saint Wulmer din Boulogne amintesc în mod direct de ornamentele arabe. Aproape în acelaşi moment, arcele frânte apar la Cluny. Rolul jucat de arhitecţii armeni în răspândirea arcului frânt şi al boltirii ogivale (pe care tezele exagerate ale lui Strzygowski l-au compromis) trebuie reevaluat. Vezi Baltrusaitis, *Le Problème de l'Ogive et l'Arménie*, p. 45 şi urm., mai ales pp. 68–70. S-ar mai putea spune multe despre activitatea armenilor în Orientul Latin. Vezi de asemenea Clapham, *Romanesque Architecture*, pp. 107–112.

[24] Clapham, *loc. cit.* Domul Sfintei Sofia din Constantinopol nu are tambur. În arhitectura persană tamburul era rar întâlnit.

[25] Clapham, *op. cit.*, pp. 110, 112–113. Clapham este reticent în a accepta relevanţa comparaţiilor cu construcţiile armeneşti din cauza datării nesigure. Dar decorarea bisericilor din Armenia Mare poate fi datată cu o oarecare siguranţă. Vezi Der Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire*, pp. 84–109 (care, printre altele, arată şi dificultatea identificării originii modelelor decorative).

latin a lucrat vreodată în Orient. Mozaicurile din Betleem au fost cu siguranţă concepute şi elaborate de meşteri din Constantinopol, ale căror nume erau Basil şi Efrem, dar ei au lucrat împreună cu autorităţile latine locale. Sunt reprezentaţi deopotrivă sfinţi apuseni şi răsăriteni, iar inscripţiile sunt atât în latină, cât şi în greacă. Mozaicul lui Hristos din capela latină de pe Golgota a fost probabil opera lor.[26] Frescele care se deteriorează rapid la Qariat el-Enab sunt realizate în stil bizantin, dar în vreme ce alegerea subiectelor este răsăriteană, inscripţiile sunt în latină.[27] În jurul anului 1170 se găseau cu siguranţă meşteşugari greci care lucrau în Palestina sub patronajul împăratului Manuel şi care au realizat frescele mănăstirilor ortodoxe Calamon şi Sfântul Eftimie. Nu încape îndoială că aceiaşi meşteri au fost angajaţi de călugării de la Qariat pentru a le decora biserica. Mica biserică de la Amioun, nu prea departe de Tripoli, este uneori considerată, pe baza arhitecturii sale, un monument cruciat. Ea este însă închinată unui sfânt grec, Focas, are inscripţii greceşti, iar frescele bizantine demonstrează că a fost întotdeauna un lăcaş ortodox. Acest exemplu ilustrează dificultatea trasării unei distincţii clare între stilurile locale şi cel latin.[28] Multe biserici latine s-au bucurat de darurile pe care prelaţii lor le-au obţinut de la împăratul din Constantinopol. Marele arhiepiscop Guillaume de Tyr ne spune că împăratul Manuel i-a oferit cadouri bogate pentru catedrală[29]; iar trupul arhiepiscopului Archard din Nazaret, care a murit în oraşul imperial pe când se găsea acolo pentru a negocia căsătoria lui Balduin al III-lea, s-a întors la rândul

---

[26] *Church of the Nativity at Bethlehem* (ed. Schultz), pp. 31–37, 65–66 (descrierea lui Ioan Focas); Enlart, *op. cit.*, I, p. 159, II, pp. 65–66; Dalton, *Byzantine Art and Archaeology*, pp. 414–415. Vezi mai sus, vol. II, pp. 391–392 şi n. 1. Mozaicul „Hristos în slavă" de pe bolta capelei latine de pe Golgota este reprodus ca frontispiciu la Harvey, *op. cit.*, Foarte puţin s-a scris despre el. Ar putea fi o operă bizantină din secolul anterior.

[27] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 323–324.

[28] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 35–37.

[29] Guillaume de Tyr, XXII, 4, p. 1068.

lui încărcat de daruri.[30] De-a lungul veacului al XII-lea, mai cu seamă în vremea lui Manuel, au avut loc frecvente schimburi între Orientul Latin și Bizanț, iar influența artistică bizantină trebuie să fi fost însemnată. Aceasta a persistat și în veacul următor. Descrierea palatului Ibelinilor din Beirut de către Wilbrand de Oldenburg, cu mozaicurile și cu marmura sa, lasă să se întrevadă o lucrare bizantină. Nobilul care construise palatul, Jean d'Ibelin, era fiul unei prințese bizantine.[31]

Palatul din Beirut a fost o excepție. În veacul al XIII-lea arhitectura din Orientul Latin a rămas mai aproape de tradițiile franceze decât cea din secolul anterior. Pe măsură ce teritoriul stăpânit de latini a fost redus la orașele de pe coastă, meșterii și tradițiile locale par să fi avut un rol mai mic. Ultima biserică importantă care a fost terminată înainte de cuceririle lui Saladin a fost catedrala Bunei Vestiri din Nazaret. Construcția a fost distrusă de Baibars I, dar remarcabilele figuri sculptate care s-au păstrat sunt în întregime franceze. Marele portal, pe care cele mai multe dintre aceste sculpturi îl decorau, pare să fi semănat îndeaproape cu portalurile catedralelor franceze ale vremii, iar întreaga construcție era probabil mai apropiată de stilul francez, decât de stilul local anterior.[32] Cea mai importantă biserică dintre cele construite în secolul al XIII-lea, cea a Sfântului Andrei de la Acra, era o construcție gotică înaltă și suplă. Astăzi nu au mai rămas decât puține urme, dar toate descrierile și desenele călătorilor subliniază înălțimea bisericii. Navele sale laterale erau înalte, luminate de ferestre lungi, înguste și ascuțite, având sub ele o arcadă oarbă de jur-împrejurul zidurilor exterioare. Nu putem spune cum pătrundea lumina în luminator sau în căpătul de răsărit al bisericii, dar deasupra intrării de apus se găseau trei ferestre mai mari, iar deasupra lor alte trei ferestre de tip ochi-de-bou. Tot ceea ce a mai rămas

---

[30] *Ibid.*, XVIII, 22, p. 857.

[31] Wilbrand de Oldenburg în Laurent, *Peregrinatores Medii Aevi Quattuor*, p. 166 și următoarele.

[32] Enlart, *op. cit.*, pp. 298–310.

acum din biserică este un portic, probabil cel de la capătul de apus, care după cucerirea Acrei a fost transportat pe spinarea cămilelor până la Cairo, unde a fost așezat ca intrare în moscheea ridicată în amintirea sultanului cuceritor, al-Ashraf. Proporțiile porticului sunt suple și grațioase. Un șir de trei pilaștri subțiri alternează cu alți doi încă și mai supli pentru a purta greutatea arcadei spre cele două laturi, iar sculptura ornamentală corespunde îmbinării pilaștrilor. În spațiul deschis al arcadei se găsește un arc trilobat, străpuns de un ochi-de-bou. Stilul este goticul timpuriu din sudul Franței.[33]

Lucrările din secolul al XIII-lea de la Krak des Chevaliers arată același gust pentru înălțimi mai mari. Camera înaltă a marelui maestru și marea sală de ospețe sunt realizate amândouă în spirit occidental. Cea din urmă are un portic ale cărui proporții sunt foarte asemănătoare cu cele ale biserici Sfântul Andrei de la Acra, deși pilaștrii sunt mai puțin grațioși. Avea însă o rozetă elaborată în centrul arcadei, acolo unde biserica Sfântul Andrei avea un ochi-de-bou.[34]

Din nefericire nu au rămas decât puține monumente din secolul al XIII-lea, dar, în general, stilul Orientului Latin se apropia de stilul gotic francez de epocă din Ciprul dinastiei de Lusignan și se distanța de stilul mai regional din veacul anterior. Vestigiile de la Nazaret lasă să se întrevadă că arta cruciată a păstrat legătura cu evoluția goticului din Apus. Cuceririle lui Saladin au convins mulți meșteri locali să-și încerce norocul lucrând pentru musulmani. Colapsul Bizanțului de la cumpăna dintre veacuri a diminuat inevitabil influențele bizantine, iar cea de-a Treia Cruciadă a adus mult mai mulți artiști și meșteri din Apus în Orient. În același timp, ostilitatea din ce în ce mai mare dintre Biserica Latină și cea Ortodoxă a contribuit probabil la o separare mai clară a stilurilor lor artistice.

Nu a supraviețuit decât un manuscris miniat din secolul al XII-lea despre care se știe că provine din Orientul Latin. Acesta

---

[33] Enlart, *op. cit.*, II, pp. 15–23.

[34] Enlart, *op. cit.*, I, pp. 134–137.

este *Psaltirea* cunoscută ca *Psaltirea reginei Melisenda*. A aparţinut cu siguranţă unei femei, iar întrucât aminteşte de moartea lui Balduin al II-lea şi a reginei Morphia, dar nu şi de cea a regelui Foulques, s-a presupus că a aparţinut Melisendei şi că ar fi fost scris înainte de moartea lui Foulques. Totuşi, la fel de bine s-ar putea să fi fost realizat pentru Ioveta, sora Melisendei, stareţa din Betania. În acest caz, pomenirea lui Foulques nu-şi avea rostul, prin urmare *Psaltirea* ar putea fi datată oricând în timpul vieţii Iovetei, adică până spre 1180. Ductul este cel al unui scrib latin foarte priceput, iar miniaturile marginale par mai degrabă latine decât bizantine. În schimb, paginile care cuprind doar miniaturi sunt bizatine, în stilul provinciilor răsăritene ale Imperiului. Apare şi semnătura unui miniaturist, pe nume Basil, fiind posibil să fie acelaşi Basil responsabil pentru unele dintre mozaicurile de la Betleem din 1169. Imaginile seamănă întru câtva cu cele dintr-un lecţionar din Siria miniat de Iosif din Melitene, care a fost identificat cu episcopul care a păstorit acolo între 1193 şi 1220. Aşadar, este posibil ca miniaturistul *Psaltirii reginei Melisenda* să fi fost un sirian educat la şcoala bizantină şi pare probabil ca manuscrisul să fi fost elaborat pentru stareţa Ioveta spre sfârşitul îndelungatei ei vieţi.[35]

Mai există o serie interesantă de manuscrise, îndeobşte considerate de provenienţă siciliană, dar despre care cercetarea modernă a arătat că au fost elaborate la Acra, în vremea şederii Sfântului Ludovic acolo, între 1250 şi 1254. Toate sunt pregnant influenţate de stilul bizantin. Ludovic a cumpărat multe lucruri de la împăratul Balduin al II-lea al Constantinopolului şi s-ar putea ca printre

---

[35] Boase, „The Arts in the Latin Kingdom of Jerusalem", în *Journal of the Warburg Institute*, vol. II, pp. 14–15. Dalton, „Byzantine Art and Archaeology", pp. 471–473, crede că paginile care conţin doar miniaturi au fost făcute pentru alt manuscris, în stilul bizantin-provincial. Miniaturile marginale sunt opera altui miniaturist; ar putea fi romanice apusene, dar cu influenţe răsăritene (*e.g.* Sfântul Ioan Evanghelistul are barbă). Cel de-al doilea miniaturist a fost un artist mai delicat decât cel dintâi, dar culorile sale sunt mai slabe. În *East Christian Art*, p. 309, se sugerează că primul miniaturist s-ar putea să fi fost armean. Vezi Buchthal, „The Painting of Syrian Jacobites", în *Syria*, vol. XX, p. 136 şi urm., mai ales p. 138.

aceste obiecte să se fi găsit şi manuscrise care i-au fost trimise la Acra şi care i-au inspirat pe cei care lucrau acolo. Este imposibil de spus dacă şcoala a supravieţuit întoarcerii regelui în Franţa.[36]

Foarte puţine lucruri s-au păstrat din artele minore. Nu se poate spune ce anume a fost lucrat pe plan local şi ce a fost importat din Răsărit sau din Apus. Mobila şi obiectele de uz cotidian proveneau, fără îndoială, din ateliere locale. Cele mai multe dintre obiectele decorative veneau probabil din afară, de la Constantinopol sau din marile oraşe musulmane, fiind aduse de călători din Franţa sau Italia. O colecţie de obiecte descoperită în secolul al XIX-lea la fundaţia construcţiilor monastice de la Betleem cuprindea două vase de alamă, care par să aparţină şcolii mosane din veacul al XII-lea şi care sunt gravate cu o serie de imagini care ilustrează viaţa Sfântului Apostol Toma, o pereche de şfeşnice de argint care par să fie bizantine, de la sfârşitul secolului al XII-lea, o altă pereche de şfeşnice cu smalţ de Limoges tot din aceeaşi perioadă, un sfeşnic mare şi un cap de cârjă tot din smalţ de Limoges din veacul al XIII-lea.[37] Grilajul de fier aşezat de cruciaţi la Cupola Stâncii poate fi de producţie locală, însă seamănă foarte tare cu obiecte de metal romanice din Franţa.[38]

Candelabrele din fier folosite în biserici erau probabil de producţie locală, dar urmau modelul obişnuit din Europa Apuseană.[39] Nu a supravieţuit niciun fel de ceramică sau sticlă. Monedele şi sigiliile erau de producţie locală. Cele dintâi erau destinate folosirii în Orient şi, drept urmare, au urmat tiparele musulmane locale, având chiar şi inscripţii în arabă. Sigiliile din secolul al XII-lea sunt simple şi brute, dar cele din veacul al XIII-lea sunt mai elegante şi mai elaborate.[40] Un relicvar de cleştar, aşezat într-o piesă de argint

---

[36] Orice apreciere cu privire la acest grup de manuscrise trebuie să aştepte publicarea următoarei lucrări a domnului H. Buchthal.

[37] Enlart, *op. cit.*, I, pp. 172–201.

[38] *Ibid.*, II, pp. 310–311.

[39] *Ibid.*, I, pp. 175–179.

[40] Vezi Schlumberger, *Sigillographie de l'Orient Latin*, mai ales introducerea lui Blanchet.

încrustată cu pietre prețioase și cu o formă de scăriță, care cuprindea în interior o cutiuță de lemn, păstrat acum la Ierusalim, poate fi de proveniență locală, deși părțile din cleștar și argint își au probabil originea în Europa Centrală.[41] Din fildeș s-au păstrat două plăci sculptate cu grijă, care au fost folosite pentru a lega Psaltirea reginei Melisenda. Cea dintâi are medalioane cu istoria lui David, având în colțuri viciile și virtuțile, iar cea de-a doua milosteniile, cu animale fantastice în colțuri. Iconografia este mai degrabă occidentală decât bizantină, deși costumele regale sunt bizantine, animalele maure, iar ornamentele de inspirație armenească. Pare puțin probabil ca un sculptor în fildeș de o asemenea calitate să fi trăit în Ierusalim. Cel mai probabil plăcile au fost un dar venit din altă parte.[42]

Numărul mic al vestigiilor nu trebuie interpretat ca un semn al unei producții restrânse. Dacă arhitectura a înflorit, este probabil ca și celelalte arte să fi prosperat și să fi ilustrat viața Orientului Latin. Arhitectura eclectică din veacul al XII-lea este a unor colonișți pregătiți să se integreze în țara în care veniseră, deși din Apus au tot continuat să sosească oameni. Dezastrele de la sfârșitul secolului au pus însă capăt vechiului echilibru. În secolul al XIII-lea au supraviețuit doar câteva din vechile familii mari din Orientul Latin. Locul lor a fost luat de Ordinele militare, care își recrutau membrii mai ales din Apus și care erau prea puțin sensibile la tradițiile locale. În orașe, influențele locale au încetat. Acra privea acum înspre Apus. Bogăția era în mâinile italienilor, iar puterea se găsea de obicei în mâinile potentaților occidentali sau ale locțiitorilor acestora. Tot mai mulți nobili s-au retras în Cipru, unde apărea o nouă civilizație gotică. Se mai făceau încă simțite câteva influențe din Bizanț și din Orient, însă din ce în ce mai slabe. Bizanțul trecea printr-o perioadă întunecată. Vechea cultură arabă era distrusă de mongoli, iar cultura

---

[41] Enlart, *op. cit.*, I, pp. 197–198.

[42] Enlart, *op. cit.*, I, pp. 199–200; Dalton, *Byzantine Art and Archaeology*, pp. 221–223, și *East Christian Art*, p. 218, subliniază influențele orientale și consideră că ar fi vorba de un sculptor local. Boase, *loc. cit.*

mai nouă a Egiptului mameluc era extrem de ostilă. În Antiohia se poate să fi continuat această sinteză, dar jafurile, cutremurele şi decăderea au distrus toate urmele. Mai spre sud, încercarea Orientului Latin de a-şi elabora propriul stil specific s-a încheiat pe câmpul de la Hattin. Operele Orientului Latin din veacul al XII-lea, modeste, dar robuste, au fost un preludiu urmat de nimic. În secolul al XIII-lea, Orientul Latin a fost doar o provincie îndepărtată a lumii gotice mediteraneene.

III

CĂDEREA ACREI

„Vine, vine sfârşitul asupra celor patru laturi ale pământului."

Iezechiel, 7:2

Vestea morţii lui Baibars a stârnit bucurie în Orientul Latin. Urmaşul lui era fiul său cel mare, Baraqa, un tânăr slab care a domnit încercând să-i stăpânească pe emirii mameluci. Sarcina s-a dovedit prea grea pentru el. În august 1279, emirul trupelor siriene, Qalawun, s-a răsculat şi s-a îndreptat spre Cairo. Baraqa a abdicat în favoarea fratelui său de şaptesprezece ani, iar Qalawun a preluat cârmuirea. Patru luni mai târziu, Qalawun a scăpat de copil şi s-a proclamat el însuşi sultan. Guvernatorul Damascului, Sonqor al-Ashqar, a refuzat să-i recunoască autoritatea şi s-a proclamat la rândul lui sultan în aprilie anul următor. Nu a reuşit însă să-şi păstreze tronul împotriva egiptenilor. După o luptă în apropierea Damascului, în iunie 1280, s-a retras în nordul Siriei şi, în scurt timp, a încheiat pace cu Qalawun, care a obţinut astfel întreaga moştenire a lui Baibars.[1]

---

[1] Abu'l Feda, pp. 157–158; Maqrisi, *Sultans*, I, II, p. 171, II, I, 26; d'Ohsson, *Histoire des Mongols*, pp. 519–522.

Latinii nu au profitat în niciun fel de acest răgaz. Degeaba ilhanul Abagha și vasalul său, Leon al III-lea al Armeniei, au cerut formarea unei alianțe și lansarea unei cruciade. Doar Ordinul Ospitalier i-a sprijinit. Carol de Anjou, cu ura sa față de Bizanț și de aliații genovezi ai Bizanțului, a poruncit balifului său din Acra, Roger de San Severino, să păstreze alianța cu venețienii, cu Templierii și cu Curtea mamelucă. Papa, căruia împăratul Mihail îi promisese supunerea Bisericii Bizantine, l-a încurajat pe Carol în planurile lui siriene pentru a-l distrage de la un atac asupra Constantinopolului. Regele Eduard I și-a arătat simpatia față de mongoli, dar el se afla la mare distanță, în Anglia, și nu avea nici bani și nici timp pentru o nouă cruciadă.[2]

În Orientul Latin, Bohemund al VII-lea se poate să-și fi dorit să colaboreze cu unchiul său armean, dar nu se înțelegea cu Templierii. Iar în 1277 Bohemund s-a certat cu cel mai puternic dintre vasalii săi, Guy al II-lea Embriaco de Jebail. Lui Guy, care îi era văr și prieten bun, îi fusese promisă mâna unei moștenitoare locale din familia Aleman pentru fratele său, Jean. Episcopul Bartolomeu de Tortosa a dorit însă această căsătorie pentru propriul său nepot și a obținut acordul lui Bohemund. Guy a răpit fata și a măritat-o cu Jean. Temându-se apoi de răzbunarea lui Bohemund, a fugit la Templieri. Bohemund a răspuns distrugând clădirile Templierilor din Tripoli și tăind o pădure pe care aceștia o dețineau în apropiere de Montroque. Marele maestru al Templierilor, Guillaume de Beaujeu, și-a condus de îndată cavalerii asupra orașului Tripoli, pentru a-și etala puterea în afara zidurilor, iar la întoarcere a ars castelul din Batrun. Dar tentativa de a lua cu asalt fortăreața Nephin a dus la capturarea a doisprezece cavaleri templieri, pe care Bohemund i-a închis de îndată la Tripoli. Atunci când Templierii s-au înapoiat la Acra, Bohemund a pornit un atac împotriva Jebailului. Guy, căruia Guillaume de Beaujeu îi lăsase un contingent de templieri, i-a ieșit în întâmpinare. La câțiva kilometri la miazănoapte de Batrun a avut loc o luptă cumplită. Abia dacă erau două sute de luptători

[2] Hayton, *Flor des Estoires*, pp. 180–181.

de fiecare parte, dar a fost un măcel cumplit. Bohemund a suferit o înfrângere grea. Printre cavalerii pe care i-a pierdut s-au numărat vărul său și cumnatul lui Guy, Balian de Sidon, ultimul membru al marii familii Garnier.[3]

După înfrângere, Bohemund a acceptat un armistițiu pe un an, dar în 1278 Guy și Templierii l-au atacat din nou. Bohemund a fost înfrânt încă o dată, dar cele douăsprezece galere templiere care au încercat să pătrundă cu forța în portul Tripoli au fost risipite de furtună. Cele cincisprezece galere pe care Bohemund le-a trimis apoi împotriva castelului Templierilor din Sidon au reușit să producă unele pagube înainte ca marele maestru al Ospitalierilor, Nicolas Lorgne, să intervină. Lorgne s-a grăbit să ajungă la Tripoli, unde a încheiat un nou armistițiu. Dar Guy de Jebail a continuat să fie agresiv. Era hotărât să cucerească personal Tripoli. În ianuarie 1282, împreună cu frații săi și cu câțiva prieteni, s-a strecurat în locuințele Templierilor din Tripoli. Dar fusese o neînțelegere și comandantul Templierilor, Reddecoeur, nu se afla acolo. Guy a bănuit o trădare și s-a speriat. Pe când încerca să se refugieze în casa Ospitalierilor, cineva l-a avertizat pe Bohemund. Conspiratorii au fugit într-un turn al Ospitalierilor, unde oamenii lui Bohemund i-au asediat. După câteva ore, la cererea Ospitalierilor, au acceptat să se predea cu condiția ca viețile să le fie cruțate. Bohemund nu și-a ținut cuvântul. Toți cei care-l însoțeau pe Guy au fost orbiți, iar Guy împreună cu frații săi Jean și Balduin, precum și cu vărul lor Guillaume au fost duși la Nephin, unde au fost îngropați până la gât într-un șanț și au fost lăsați să moară de foame.

Soarta înfiorătoare a răsculaților i-a îngrozit pe toți vasalii lui Bohemund. În plus, familia Embriaco era mândră de originea sa genoveză, iar printre conspiratori se găseau mulți genovezi. Cum genovezii erau prieteni buni cu armenii și susțineau ideea unei alianțe cu mongolii, Bohemund s-a ținut de-o parte de politica lor. Între timp, Jean de Montfort, un aliat credincios al genovezilor, a pus la cale o expediție din Tyr pentru a-și răzbuna prietenii.

---

[3] *Estoire d'Eracles*, II, p. 481; *Gestes des Chiprois*, pp. 207, 210–213.

Dar Bohemund a ajuns la Jebail înaintea lui. Doar pisanii, care-i urau pe genovezi, s-au bucurat din plin de întreaga întâmplare.

Nici mai spre sud lucrurile nu stăteau pe roze. Cârmuirea lui Roger de San Severino de la Acra iritase nobilimea locală. În 1277, Guillaume de Beaujeu a încercat să-l câştige de partea sa pe Jean de Montfort şi a izbutit să-l împace pe Jean cu veneţienii, cărora li s-a îngăduit să revină în locuinţele lor din Tyr. Dar Jean s-a ţinut la distanţă de cârmuirea din Acra. În 1279, regele Hugues a debarcat pe neaşteptate la Tyr, sperând să strângă în jurul lui nobilimea. Jean l-a sprijinit, dar nimeni altcineva nu s-a ridicat alături de el. Intervalul de patru luni în care putea cere în chip legal prezenţa vasalilor săi ciprioţi peste mare s-a scurs fără să se întâmple ceva. Atunci când cavalerii săi s-au întors în Cipru, regele a trebuit să-i urmeze. I-a învinovăţit pe Templieri pentru eşecul său, pe bună dreptate, pentru că Guillaume de Beaujeu a avut grijă ca Acra să-i rămână credincioasă lui Roger de San Severino. Drept răzbunare, proprietăţile Templierilor din Cipru, inclusiv castelul lor de la Gastria, au fost confiscate. Ordinul s-a plâns papei, care i-a scris lui Hugues pentru a-i cere să înapoieze proprietăţile Templierilor, dar regele a ignorat porunca papală. Deşi se pare că ar fi fost de acord cu încheierea unei alianţe cu mongolii, în principal pentru că Roger de San Severino i se opunea, Hugues nu se găsea în situaţia de a întreprinde vreo acţiune pe continent.[4]

Ilhanul era nerăbdător să-i atace pe mameluci mai înainte ca sultanul Qalawun să-şi poată consolida puterea. Sonqor, fostul emir al Damascului, continua să-i sfideze din nordul Siriei pe egipteni, atunci când, în 1280, la sfârşitul lunii septembrie, o oaste mongolă a trecut Eufratul şi a ocupat Aintab, Baghras şi Darbsaq. Pe 20 octombrie mongolii au intrat în Alep, unde au jefuit pieţele şi au dat foc moscheilor. Înspăimântaţi, locuitorii musulmani din zonele învecinate au fugit spre sud, înspre Damasc. Tot atunci, Ospitalierii din Marqab au întreprins o incursiune foarte profitabilă

[4] *Gestes des Chiprois*, p. 207; *Annales de Terre Sainte*, p. 457; Amadi, p. 214; Mas Latrie, *Documents*, II, p. 109; Raynaldus, 1279, p. 488.

în Buqaia, ajungând aproape până de Krak și învingând lângă Maraclea, pe când se înapoiau, oastea musulmană trimisă împotriva lor. Dar mongolii nu au fost îndeajuns de puternici încât să păstreze Alepul. Atunci când Qalawun și-a strâns oștile la Damasc, mongolii s-au retras dincolo de Eufrat. Sultanul s-a mulțumit să trimită o oaste pentru a-i pedepsi pe Ospitalieri, care însă au înfrânt-o în fața castelului Marqab.[5]

Cam tot atunci un sol mongol a venit la Acra pentru a le spune latinilor că ilhanul intenționa să trimită primăvara următoare o oaste de sute de mii de oameni în Siria, cerându-le să-i vină în sprijin cu oameni și arme. Ospitalierii i-au trimis un mesaj regelui Eduard, dar de la Acra nu s-a dat vreun răspuns. Vestea sosirii invaziei mongole l-a înspăimântat pe Qalawun. Acesta a încheiat pacea cu Sonqor în iunie 1281, dându-i ca fief Antiohia și Apamea. A trimis veste la Acra că ar dori un armistițiu pe zece ani cu Ordinele militare. Armistițiul încheiat în 1272 cu Acra mai era în vigoare încă un an. Câțiva emiri din solia egipteană i-au sfătuit pe latini să nu încheie pace cu Qalawun, întrucât în scurt timp urma să fie înlăturat. Atunci când Roger de San Severino a auzit acest lucru, i-a scris de îndată sultanului pentru a-l avertiza și, astfel, uneltitorii au fost arestați la vreme. Ordinele militare din Acra au acceptat armistițiul, care a fost semnat pe 3 mai. Pe 16 iulie, Bohemund a încheiat un armistițiu asemănător. A fost un triumf diplomatic pentru Qalawun. Dacă i-ar fi avut în flancul său pe toți latinii uniți, chiar și în lipsa unor întăriri din Apus, campania lui Qalawun împotriva mongolilor ar fi fost periclitată.[6]

În septembrie 1281 două oștiri mongole au pătruns în Siria. Cea dintâi oaste, condusă chiar de ilhan, a cucerit pe rând fortărețele musulmane de-a lungul frontierei Eufratului; în vreme ce cea de-a doua, comandată de fratele său Mangu Timur, a luat mai întâi legătura cu Leon al III-lea al Armeniei, apoi s-a îndreptat

---

[5] Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 26; Abu'l Feda, p. 158; Bar-Hebraeus, p. 463; *Gestes des Chiprois*, pp. 208–209.

[6] Maqrisi, *Sultans*, II, I, pp. 28–34; Röhricht, *Regesta*, p. 374.

prin Aintab și Alep spre valea fluviului Orontes. Qalawun plecase deja spre Damasc, unde își strânsese oștile, grăbindu-se înspre miazănoapte. Latinii s-au ținut deoparte, cu excepția Ospitalierilor din Marqab, care au refuzat să se considere legați de un armistițiu încheiat de Ordin la Acra. Câțiva cavalerii ospitalieri au mers să i se alăture regelui Armeniei. Pe 30 octombrie oștile mongolă și mamelucă s-au întâlnit chiar în fața orașului Homs. Mangu Timur comanda grosul oștii, avându-i în flancul său stâng pe ceilalți principi mongoli, iar în cel drept trupele auxiliare georgiene, împreună cu regele Leon și cu Ospitalierii. Aripa dreaptă a musulmanilor era comandată de al-Mansur din Hama, centrul se afla sub directa conducere a lui Qalawun, avându-l lângă el pe emirul Lajin în fruntea oștii din Damasc. Aripa stângă era condusă de fostul răsculat Sonqor, împreună cu sirienii din nord și cu turcomanii.

Atunci când, pe parcursul luptei, creștinii s-au alăturat flancului drept al armatei mongole, Sonqor a fost în scurt timp respins, fiind urmărit până la tabăra sa din Homs și pierzând astfel legătura cu grosul oștirii. Între timp, deși flancul stâng mongol s-a menținut pe poziții, Mangu Timur a fost rănit în urma unui atac mameluc îndreptat asupra oștii din mijloc. Mangu și-a pierdut cumpătul și a poruncit o retragere pripită. Leon al Armeniei și însoțitorii lui au rămas izolați. Au fost nevoiți să-și croiască drum cu forța spre nord, suferind pierderi grele. Dar lui Qalawun îi pieriseră prea mulți oameni pentru a porni în urmărirea lor. Oastea mongolă a trecut înapoi Eufratul fără alte pierderi. Marele fluviu a rămas hotarul dintre cele două imperii, iar Qalawun nu a îndrăznit să-i pedepsească pe armeni.

Priorul Ospitalierilor din Anglia, Joseph de Chauncy, care se afla în Orient și fusese de față, i-a scris lui Eduard I pentru a-i povesti lupta. Potrivit lui Joseph, regele Hugues și principele Bohemund nu au reușit să se alăture la timp mongolilor. Probabil că încerca să-i pună pe cei doi la adăpost de mânia regelui englez, singurul monarh din Occident care privea încă cu interes Țara Sfântă și care sprijinea puternic alianța cu mongolii. Dar sfaturile înțelepte ale lui Eduard nu au fost ascultate în Orient. Regele Hugues nu a făcut

nimic, Bohemund a încheiat un armistițiu cu musulmanii, în vreme ce Roger de San Severino, locțiitorul regelui Carol, a întreprins o călătorie anume pentru a-l întâlni pe Qalawun și pentru a-l felicita pentru victorie.[7]

În seara zilei de 30 martie 1282, sicilienii, exasperați de aroganța lui Carol de Anjou și a oamenilor săi, s-au răsculat brusc și i-au măcelărit pe toți francezii de pe insulă. Vecerniile siciliene urmau să-și facă simțite urmările mult mai departe decât ar fi bănuit locuitorii insulei. Devenea astfel limpede că marele imperiu mediteraneean al lui Carol avea o temelie șubredă. În următoarele decenii, Carol și urmașii săi au încercat în van să recucerească Sicilia de la principii aragonezi care fuseseră aleși să urce pe tron. Regatul angevin al Neapolelui nu mai era o putere mondială; iar papalitatea, care garantase Angevinilor regatului Siciliei, a fost umilită și ruinată financiar în urma încercărilor de a-i repune pe tron. Planurile angevine din Balcani și de dincolo de Balcani, înspre răsărit, au fost abandonate. La Constantinopol împăratul a răsuflat ușurat. Nu mai era nevoit să-și înfurie poporul oferind Romei supunerea Bisericii Răsăritene, pentru ca papalitatea să pună capăt ambițiilor lui Carol.[8] În Orientul Latin, Roger de San Severino s-a găsit deodată lipsit de orice sprijin. A fost chemat de stăpânul său înapoi în Italia și, spre sfârșitul anului, a părăsit Acra, încredințându-i dregătoria de balif seneșalului său, Odo Poilechien.[9]

Prăbușirea puterii lui Carol i-a luat prin surprindere pe mamelucii din Egipt, care au răsuflat ușurați. Atât Baibars, cât și Qalawun se temuseră de el și îl respectaseră. Drept urmare, nu îndrăzniseră

---

[7] Maqrisi, *Sultans*, II, I, pp. 35–37; Abu'l Feda, pp. 158–160; Bar-Hebraeus, pp. 464–465; Hayton, *Flor des Estoires*, pp. 182–184; *Gestes des Chiprois*, p. 210; scrisoarea lui Joseph de Chauncy și răspunsul regelui Eduard (ed. Sanders), *P.P.T.S.*, vol. 5; Röhricht, *Regesta*, p. 375; d'Ohsson, *op. cit.*, pp. 525–534.

[8] Amari, *La Guerra del Vespro Siciliano*, rămâne cea mai bună istorie pentru Vecernii și pentru războiul care a urmat.

[9] *Gestes des Chiprois*, p. 214; Sanudo, *Chronique de Romanie* în Mas Latrie, *Nouvelles Preuves*, I, pp. 39–40. Odo s-a însurat cu văduva lui Balian d'Ibelin din Arsuf, Lucia de Gouvain.

să-i atace noua provincie din Orientul Latin. Acum nimic nu-l mai putea împiedica pe sultan, atâta vreme cât latinii puteau fi ținuți deoparte de alianța cu mongolii. În iunie 1283, atunci când armistițiul semnat la Cezareea s-a sfârșit, Qalawun i-a propus lui Odo Poilechien să-l reînnoiască pentru alți zece ani. Odo a acceptat bucuros, dar nu era sigur dacă avea autoritatea de a încheia un nou armistițiu. Drept urmare, tratatul a fost semnat din partea latinilor de Comuna din Acra și de Templierii din Athlit și Sidon. Tratatul garanta latinilor stăpânirea teritoriului de la Scara din Tyr, la nord de Acra, până la muntele Carmel și la Athlit, precum și a Sidonului. Orașele Tyr și Beirut au fost însă excluse. Dreptul de a merge liber în pelerinaj la Nazaret a fost păstrat.[10]

Odo a fost bucuros să păstreze pacea, pentru că regele Hugues urma să încerce din nou să-și recupereze regatul de pe continent. Doamna Isabella de Beirut murise recent, iar orașul trecuse în stăpânirea surorii ei, Eschiva, soția lui Onfroy de Montfort, fratele mai mic al seniorului Tyrului. Știind că poate să aibă încredere în familia Montfort, Hugues a plecat din Cipru la sfârșitul lunii iulie, însoțit de doi dintre fiii săi, Henric și Bohemund. Intenționase să debarce la Acra, dar vântul l-a îndreptat spre Beirut, unde a ajuns pe 1 august și unde a fost bine primit. Câteva zile mai târziu, Hugues a ridicat ancora și s-a îndreptat spre Tyr, dar și-a trimis oastea pe uscat, de-a lungul coastei. Pe drum, oamenii săi au fost măcinați de incursiunile musulmanilor, întreprinse, după cum credea Hugues, la sfatul Templierilor din Sidon. Atunci când a debarcat la Tyr semnele nu i-au fost favorabile. Flamura i-a căzut în mare. Atunci când clerul i-a ieșit în întâmpinare printr-o procesiune, crucea cea mare a alunecat și a spart capul unui medic evreu de la Curte. Hugues a așteptat la Tyr, dar nimeni de la Acra nu a întreprins nimic pentru a-i ura bun venit. Comuna din Acra și Templierii preferau cârmuirea discretă a lui Odo Poilechien. Nobilii ciprioți nu aveau să stea alături de rege vreme mai îndelungată decât cele

[10] Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 60, 179–185, 224–230. Vezi Hill, *History of Cyprus*, II, p. 176.

patru luni legale. Pe 3 noiembrie, înainte ca această perioadă să se sfârșească, cel mai promițător dintre fiii săi, Bohemund, a murit. Moartea prietenului și cumnatului său Jean de Montfort l-a afectat chiar mai mult. Jean nu avea urmași, așa că regele a acceptat ca Tyrul să treacă în stăpânirea fratelui și urmașului său, Onfroy, seniorul Beirutului. Hugues a adăugat însă o condiție, potrivit căreia coroana ar fi putut răscumpăra orașul, dacă ar fi dorit, în schimbul a o sută cincizeci de besanți. Dar Onfroy a murit și el în februarie anul următor. După perioada cuvenită, văduva lui a fost măritată cu fiul cel mai tânăr al lui Hugues, Guy, căruia i-a adus Beirutul. Pentru o vreme, Tyrul a rămas sub stăpânirea văduvei lui Jean, Margareta.[11]

Hugues a rămas la Tyr chiar și după ce nobilii săi l-au părăsit. Pe 4 martie 1284, a murit acolo. Făcuse tot ce putuse pentru a-și restaura autoritatea în Orientul Latin. Propriile sale calități l-au împiedicat, pentru că în pofida înfățișării sale plăcute și a farmecului său, era irascibil și lipsit de tact. Dar eșecul s-a datorat mai degrabă dușmăniei negustorilor din Acra și Ordinelor militare, care preferau un cârmuitor absent, un monarh aflat la distanță, care să nu-i deranjeze.[12]

Lui Hugues i-a urmat fiul său mai vârstnic, Jean, un băiat frumos, dar delicat, de vreo șaptesprezece ani. Pe 11 mai, la Nicosia, a fost încoronat rege al Ciprului și imediat după aceea a trecut marea la Tyr, unde a fost încoronat rege al Ierusalimului. Pe continent autoritatea lui nu a fost însă recunoscută în afara orașelor Tyr și Beirut. A domnit doar pentru un an și a murit pe 20 mai 1285 în Cipru. I-a urmat fratele său Henric, care a fost încoronat rege al Ciprului pe 24 iunie. Pentru moment nu a îndrăznit să treacă marea în Siria.[13]

În Siria, Qalawun se pregătea să pornească împotriva latinilor care nu erau protejați de armistițiul din 1283. Eschiva și Margareta, doamnele văduve care cârmuiau orașele Beirut și Tyr, s-au grăbit

---

[11] *Gestes des Chiprois*, pp. 214–216; Amadi, pp. 214–215.

[12] *Gestes des Chiprois*, pp. 216–217; Amadi, p. 216. Vezi Hill, *op. cit.*, p. 178.

[13] *Gestes des Chiprois*, p. 217; Amadi, *loc. cit.* Vezi Hill, *op. cit.*, p. 179, n. 2.

să-i ceară un armistițiu, care le-a fost acordat.[14] Ținta sultanului era marele castel ospitalier de la Marqab, ai cărui ocupanți se aliaseră prea des cu mongolii. Pe 17 aprilie 1285, sultanul și-a făcut apariția la poalele muntelui pe care era așezat castelul cu o oaste mare, având cu el cele mai multe catapulte care fuseseră vreodată văzute laolaltă. Oamenii sultanului le-au urcat pe povârniș și au început să lovească zidurile. Dar castelul era bine echipat, iar catapultele Ospitalierilor se aflau așezate într-o poziție mai avantajoasă. Multe dintre mașinile de asediu ale dușmanilor au fost distruse. Vreme de o lună, musulmanii nu au izbutit nimic. În cele din urmă, oamenii sultanului au reușit să sape un tunel sub Turnul Speranței, care se ridica la capătul proeminent de miazănoapte, și l-au umplut cu lemn pentru a-i da foc. Pe 23 mai, tunelul a fost incendiat și turnul s-a prăbușit. Căderea turnului a întrerupt asaltul musulmanilor, iar aceștia au fost respinși. Dar garnizoana a descoperit că tunelul pătrunsese mult mai adânc în interiorul apărării lor. Și-au dat seama că erau pierduți și au capitulat. Celor douăzeci și cinci de dregători ai Ordinului care se găseau în castel li s-a îngăduit să plece complet înarmați și cu toate bunurile pe care le puteau duce cu ei, pe spinarea cailor. Ceilalți ostași din garnizoană au fost și ei liberi să plece, însă nu au avut voie să ia nimic cu ei. S-au retras la Tortosa și apoi la Tripoli. Pe 25 mai, Qalawun și-a făcut intrarea triumfală în castel.[15]

Pierderea castelului Marqab i-a neliniștit pe locuitorii Acrei, care aflaseră tot atunci și de moartea lui Carol de Anjou. Carol al II-lea de Neapole, fiul lui Carol de Anjou, era prea ocupat cu războiul din Sicilia pentru a-și mai îndrepta atenția către Orientul Latin, iar războiul începea să cuprindă treptat toată Europa Apuseană. Venise vremea pentru un cârmuitor aflat mai aproape. La sfatul Ordinului Ospitalier, Henric al II-lea a trimis din Cipru un sol la Acra, pe nume Iulian cel Galben, pentru a negocia

---

[14] Maqrisi, *Sultans*, II, II, pp. 212–213.

[15] *Gestes des Chiprois*, pp. 217–218; Amadi, *loc. cit.*; Maqrisi, *Sultans*, II, i, p. 80 (de asemenea la p. 86, însă cu data anului următor); Abu'l Feda, p. 161; viața lui Qalawun în Reinaud, *Bibliothèque des Croisades*, II, pp. 548–552.

recunoașterea lui ca rege. Comuna a încuviințat. Ordinele Ospitalier și Teutonic au fost de acord. După câteva ezitări, Templierii au fost și ei de acord să-l sprijine. Odo Poilechien însă a refuzat să renunțe la dregătoria lui de balif. Detașamentul francez, asigurat în continuare de regele Franței, l-a susținut pe Odo.

Pe 4 iunie 1286, Henric a debarcat la Acra. Comuna l-a primit cu bucurie, deși marii maeștri ai celor trei Ordine au considerat mai prudent să nu participe la primirea care i s-a făcut, spunând că legământul lor religios îi silea să fie neutri. Henric a fost dus cu alai la Biserica Sfintei Cruci. Acolo a anunțat că va locui în castel, așa cum au făcut regii dinaintea lui. Dar Odo Poilechien a refuzat să evacueze castelul, care fusese întărit cu detașamentul francez. Episcopul de Famagusta și abatele Templului Domnului din Acra au mers să discute cu el, iar când Odo le-a respins cererea, au redactat un protest formal. Regele, care stătea vremelnic în palatul răposatului senior al Tyrului, a anunțat public de trei ori că francezii pot părăsi castelul în siguranță, cu toate bunurile lor, și că nimeni nu trebuia să le facă rău. Între timp, locuitorii au început să-și piardă răbdarea cu Odo și s-au pregătit să-l atace. Văzând din ce parte bate vântul, cei trei mari maeștri l-au convins pe Odo să le înmâneze castelul și l-au predat lui Henric. Pe 29 iunie, regele și-a făcut intrarea solemnă în castel.[16]

Peste șase săptămâni, pe 15 august, Henric a fost încoronat la Tyr de arhiepiscopul Bonnacorso de Gloria, vicar patriarhal. După ceremonie, Curtea s-a întors la Acra și au urmat două săptămâni de sărbătoare. Au avut loc jocuri și turniruri, iar în marea sală a Ospitalierilor s-au jucat piese de teatru. Au fost scene din povestea Mesei Rotunde, cu Lancelot, Tristan și Palamedes. S-a jucat povestea reginei din Femenie, din Romanul Troiei. Nu mai fusese o sărbătoare atât de veselă și de minunată în Orientul Latin de mai bine un secol. Frumosul rege-copil i-a fermecat pe toți, pentru că

[16] *Gestes des Chiprois*, pp. 218–220; Amadi, pp. 216–217; Sanudo, *Liber Secretorum*, p. 229; Machaeras (ed. Dawkins), p. 42; Mas Latrie, *Documents*, III, pp. 671–673.

încă nu se ştia că era epileptic. Unchii regelui, Philippe şi Balduin d'Ibelin, care erau foarte respectaţi, se aflau lângă rege pentru a-l sfătui. La sfatul lor, regele nu a mai rămas mult timp la Acra, ci s-a întors după câteva săptămâni în Cipru, lasându-l ca balif pe Balduin d'Ibelin. Unchii lui ştiau că un rege care avea să locuiască în mijlocul supuşilor nu ar fi fost pe placul poporului.[17]

Probabil că sultanul din Cairo a zâmbit atunci când a auzit de petrecerile frivole ale latinilor. Dar ilhanul mongol de la Tabriz socotise că venise vremea pentru o acţiune în forţă. Abagha murise pe 1 aprilie 1282. I-a urmat la tron fratele său, Tekuder, care fusese botezat în copilărie în credinţa nestoriană, luând numele de Nicolae. Dar el era mai apropiat de musulmani. De-abia se urcase pe tron, că şi-a anunţat convertirea la islam şi a luat numele de Ahmed, precum şi titlul de sultan. Tot atunci a trimis o solie la Cairo pentru a încheia un tratat de prietenie cu Qalawun. Politica lui i-a îngrozit pe mongolii mai vârstnici de la Curte, care s-au plâns de îndată Marelui han Kubilai. Având acordul Marelui han, fiul lui Abagha, Arghun, a condus o răscoală în Khorasan, unde era guvernator. La început a pierdut. În curând însă pe Ahmed l-au părăsit generalii şi pe 10 august 1284 a fost ucis într-o conspiraţie de palat. Arghun a urcat de îndată pe tron.[18] Credinţa lui Arghun, ca şi cea a tatălui său, era eclectică. Personal, el înclina spre budism, dar vizirul său, Sa'ad ad-Daulah era evreu, iar cel mai bun prieten al său era un catolic nestorian, Mar Yahbhallaha. Acest om remarcabil era de origine turcă, un ongut născut în provincia chineză Shan-si, pe malurile fluviului Hoang-Ho. Venise spre apus însoţit de compatriotul său, Rabban Sauma, cu speranţa deşartă de a face un pelerinaj la Ierusalim. În 1281, pe când se afla în Irak, tronul catolicosului a rămas vacant, iar el a fost ales. A avut o influenţă mare asupra noului ilhan, care tânjea să salveze Locurile Sfinte ale

---

[17] *Gestes des Chiprois*, p. 221; *Annales de Terre Sainte*, p. 548; Amadi, p. 217.

[18] Howorth, *History of the Mongols*, III, pp. 295–310; Abu'l Feda, p. 160, şi alţi scriitori arabi se referă la Ahmed (vezi referinţele date de Howorth), dar autorii occidentali îl ignoră. Bar-Hebraeus, pp. 467–471, tratează pe larg despre el.

creştinătăţii de musulmani, dar care spusese întotdeauna că va împlini acest lucru doar dacă regii creştini din Apus i-ar da ajutor.[19]

În 1285, Arghun i-a scris papei Honorius al IV-lea pentru a-i propune o acţiune comună, dar nu a primit niciun răspuns.[20] Doi ani mai târziu, a hotărât să trimită o solie în Apus şi l-a ales ca ambasador pe prietenul lui Mar Yahbhallaha, Rabban Sauma. Ambasadorul, care a scris o relatare detaliată a misiunii sale, a plecat la începutul anului 1287. Din Trapezunt s-a îndreptat spre Constantinopol, unde a ajuns cam în vremea Paştelui. A fost primit cu prietenie de împăratul Andronic şi a vizitat Sfânta Sofia şi celelalte lăcaşuri importante din oraşul imperial. Andronic se afla deja în relaţii excelente cu mongolii şi era gata să-i ajute, atât cât resursele sale sleite i-o îngăduiau. De la Constantinopol, Rabban Sauma s-a îndreptat spre Napoli, unde a ajuns la sfârşitul lui iunie. Pe când se găsea acolo, a văzut o luptă navală în port între flotele aragoneză şi napolitană. A fost cel dintâi indiciu că Europa Apuseană era preocupată de propriile sale gâlcevi. Rabban a călărit până la Roma. Acolo a aflat că papa Honorius tocmai murise, iar conclavul care trebuia să-i aleagă succesorul nu se reunise încă. Cei doisprezece cardinali care locuiau în Roma l-au primit, dar Rabban i-a socotit neştiutori şi nefolositori. Cardinalii nu aflaseră nimic despre răspândirea creştinismului în rândul mongolilor şi erau contrariaţi că Rabban se găsea în slujba unui stăpân păgân. Atunci când a încercat să discute chestiuni politice, cardinalii l-au descusut cu privire la credinţa lui şi l-au criticat pentru punctele în care diferea de a lor. La sfârşit, Rabban aproape că şi-a pierdut cumpătul. El venise, după cum spunea, pentru a-şi prezenta omagiile papei şi pentru a face planuri de viitor, nu pentru o dezbatere asupra Crezului. După ce s-a rugat în cele mai importante biserici din Roma, a plecat bucuros spre Genova. Genovezii l-au întâmpinat cu mare fast. Alianţa cu

---

[19] Vezi Budge, *The Monks of Kublai Khan*, introducerea, pp. 42–61, 72–75.

[20] Textul scrisorii lui Arghun este editat de Chabot, „Relations du roi Argoun avec l'Occident," în *Revue de l'Orient Latin*, vol. II, p. 571.

mongolii era importantă pentru ei, aşa că au dat atenţia cuvenită propunerilor solului.

La sfârşitul lunii august, Rabban Sauma a trecut în Franţa, iar la începutul lunii septembrie a ajuns la Paris. Primirea care i s-a făcut acolo i-a satisfăcut toate aşteptările. La intrarea în capitală a fost însoţit de o escortă, iar atunci când a fost primit în audienţă de tânărul rege, Filip al IV-lea, a fost tratat cu onorurile cuvenite unui suveran. Regele s-a ridicat de pe tron pentru a-l întâmpina şi i-a ascultat solia cu un respect adânc. La sfârşitul audienţei, solul a plecat cu promisiunea că Filip însuşi, cu voia Domnului, va conduce o oaste pentru a salva Ierusalimul. Rabban a fost încântat de Paris. A fost mai cu seamă impresionat de Universitate, aflată atunci în culmea gloriei sale medievale. Regele însuşi l-a însoţit la Sainte-Chapelle pentru a-i arăta relicvele sacre pe care Sfântul Ludovic le adusese de la Constantinopol. Atunci când a plecat mai departe, regele a numit un sol, pe Gobert de Helleville, care urma să-l însoţească înapoi la Curtea ilhanului pentru a pune la punct detaliile alianţei.

Următoarea gazdă a lui Rabban Sauma a fost Eduard I al Angliei, care se afla atunci la Bordeaux, capitala posesiunilor sale franceze. Rabban a găsit în Eduard, care luptase în Orient şi era de mult timp susţinătorul alianţei cu mongolii, un interlocutor inteligent şi realist. Rabban l-a socotit cel mai abil om de stat dintre toţi cei pe care i-a întâlnit în Apus. Rabban a fost măgulit mai ales atunci când i s-a cerut să slujească liturghia în faţa Curţii engleze. Când a venit însă vorba să se stabilească un calendar, Eduard s-a eschivat. Nici el, nici Filip al Franţei nu puteau spune când anume vor putea fi gata să plece într-o cruciadă. Rabban Sauma s-a înapoiat la Roma puţin neliniştit. Pe când se oprise la Geneva pentru a sărbători Crăciunul, s-a întâmplat să-l întâlnească pe cardinalul legat Ioan de Tusculum şi i-a împărtăşit temerile sale. Mamelucii se pregăteau în acel moment să lichideze ultimele state creştine din Siria şi nimeni din Occident nu lua ameninţarea în serios.

În februarie 1288, a fost ales papă Nicolae al IV-lea, iar unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut a fost să-l primească pe

ambasadorul mongol. Relația personală a celor doi a fost excelentă. Rabban Sauma s-a adresat papei ca întâiului episcop al creștinătății, iar Nicolae i-a trimis binecuvântarea sa catolicosului nestorian, pe care l-a recunoscut ca patriarh al Orientului. În Săptămâna Mare, solul a slujit liturghia în fața tuturor cardinalilor și a primit împărtășania chiar din mâinile papei. La sfârșitul primăverii anului 1288, Rabban a părăsit Roma însoțit de Gobert de Helleville. Era acoperit cu daruri, multe dintre ele relicve prețioase, pentru ilhan și pentru catolicos, cu scrisori pentru aceștia și pentru cele două prințese de la Curte, precum și pentru episcopul iacobit de Tabriz, Denis. Scrisorile însă erau cam vagi. Papa nu putea promite că va întreprinde o acțiune clară, până la o dată anume.[21]

Într-adevăr, după cum înțelesese Rabban Sauma, regii din Apus aveau propriile lor griji. Fantoma rău prevestitoare a lui Carol de Anjou împreună cu vechea sete de răzbunare a papalității împiedicau orice nouă cruciadă. Papa dăruise Sicilia Angevinilor, dar acum că sicilienii se întorseseră împotriva lor, atât papalitatea, cât și Franța erau silite să lupte cu două puteri maritime mediteraneene, Genova și Aragonul, pentru a-și salva prestigiul și pentru a recuceri insula. Până când problema siciliană nu avea să fie rezolvată, nici Nicolae, nici Filip nu erau pregătiți de o nouă cruciadă. Eduard al Angliei a întrezărit pericolul și a reușit să aranjeze în 1286 un armistițiu între Franța și Aragon. Atâta vreme însă cât luptele continuau în Italia și pe mare, armistițiul era șubred. Mai mult, Eduard avea problemele lui. Poate că dorea să salveze Țara Sfântă, dar a considerat mai presante cucerirea Țării Galilor și încercarea de a supune Scoția. După moartea lui Alexandru al III-lea al Scoției în 1286, ochii lui Eduard s-au îndreptat spre nord, deoarece plănuia să preia controlul asupra regatului învecinat prin intermediul moștenitoarei copile, Margareta, Fecioara din Norvegia. Orientul trebuia să aștepte. Nu mai exista nici puterea opiniei publice care să-i silească pe monarhi să acționeze.

---

[21] O traducere integrală a relatării călătoriilor lui Rabban Sauma în Europa este dată în Budge, *op. cit.*, pp. 164–197.

După cum au arătat încercările papei Grigore al X-lea, spiritul cruciat era muribund.[22]

Lui Arghun nu-i venea să creadă că, în pofida tuturor manifestărilor pioase de devoțiune față de Țara Sfântă, creștinii occidentali puteau să arate o asemenea indiferență atunci când soarta îi era amenințată. Arghun l-a primit înapoi pe Rabban Sauma cu cele mai mari onoruri și s-a purtat prietenos cu Gobert de Helleville. Dorea însă promisiuni mai ferme decât putea Gobert să-i ofere. Imediat după Paștele anului 1289, Arghun a trimis un al doilea sol cu scrisori pentru papă și pentru regii Franței și Angliei, un genovez pe nume Buscarel de Gisolf, care se așezase în țară cu multă vreme în urmă. Scrisoarea către Filip s-a păstrat. A fost scrisă în limba mongolă, folosind un alfabet uigur. În numele Marelui han Kubilai, Arghun l-a anunțat pe regele Franței că spera, cu voia Domnului, ca în ultima lună de iarnă din anul panterei, adică în ianuarie 1291, să se îndrepte spre Siria și să ajungă la Damasc spre mijlocul primei luni de primăvară, adică în februarie. Dacă regele urma să trimită ajutoare și mongolii vor cuceri Ierusalimul, atunci i-l vor încredința. Dar dacă nu va primi ajutor, întreaga campanie va fi irosită. Scrisorii i-a fost adăugată o notă de Buscarel, scrisă în franceză, în care sunt aduse complimente pline de tact regelui francez și se adaugă că Arghun va avea douăzeci sau chiar treizeci de mii de călăreți cu el, că va fi însoțit de regele creștin al Georgiei și că se angajează să asigure occidentalilor toate cele necesare. O scrisoare asemănătoare, acum pierdută, trebuie să fi fost trimisă regelui Eduard, căreia papa i-a adăugat o notiță cuprinzând o recomandare și o încurajare. Răspunsul lui Filip nu ni s-a păstrat, dar cel al lui Eduard ne este cunoscut. Regele englez îl felicita pe ilhan pentru inițiativa lui creștinească și-i aducea omagii prietenești. Nu se pomenea însă nicio dată precisă și nu erau făcute niciun fel de promisiuni. Ilhanul de-abia îl amintea pe papă, care nu putea face mai

[22] Pentru o imagine de ansamblu a situației, vezi Grousset, *Histoire des Croisades*, III, pp. 711–721, de asemenea Lévis-Mirepoix, *Philippe Le Bel*, p. 22 și urm., pentru urmările războiului sicilian asupra politicii generale.

nimic fără sprijinul regilor.[23] Între timp, un alt latin, al cărui nume nu este cunoscut, a scris un tratat în care arăta cât de uşor ar fi pentru o oaste apuseană să debarce la Laiazzo, în Armenia, unde regele armean i-ar fi acordat sprijinul, iar de acolo să facă joncţiunea cu mongolii. Sfatul lui nu a fost băgat în seamă.[24]

În pofida răspunsurilor prea puţin promiţătoare cu care Buscarel s-a înapoiat, Arghun l-a mai trimis încă o dată în Europa Apuseană, împreună cu doi mongoli creştini, Andrei Zagan şi Sahadin. Solii au mers mai întâi la Roma, unde au fost primiţi de papa Nicolae, iar apoi s-au îndreptat spre regele Angliei, înarmaţi cu scrisori de încurajare de la papă, care pare să fi socotit că Eduard era mai probabil să ia semnul crucii decât Filip. Solii au ajuns la Curtea lui Eduard la începutul anului 1291. Fecioara din Norvegia murise însă în anul precedent, aşa că regele era cu totul prins de afacerile scoţiene. Mâhniţi, solii s-au înapoiat la Roma, unde au stat de-a lungul verii. Se făcuse însă prea târziu. Soarta Orientului Latin fusese hotărâtă, iar ilhanul Arghun murise.[25]

Dacă alianţa cu mongolii ar fi fost încheiată şi pusă în practică de Occident, existenţa Orientului Latin ar fi fost aproape sigur prelungită. Mamelucii ar fi fost loviţi, dacă nu chiar distruşi; iar ilhanatul Persiei ar fi supravieţuit ca o putere prietenă a creştinilor şi a Occidentului. Aşa cum au stat însă lucrurile, imperiul mameluc a supravieţuit pentru aproape încă trei secole, iar la mai puţin de patru ani de la moartea lui Arghun mongolii din Persia au trecut în tabăra musulmanilor. Prin neglijenţa Occidentului au fost pierdute nu doar cauza latinilor din Orient, ci şi cea a nefericitelor comunităţi de creştini orientali. Iar această neglijenţă a fost urmarea directă a războiului sicilian, la rândul lui un rezultat al înverşunării papale şi al imperialismului francez.

---

[23] Chabot, *op. cit.*, pp. 593–594; 604–616, care include textele scrisorilor.

[24] Kohler, „Deux Projets de Croisade en Terre Sainte", text şi introducere, *Mélanges pour Servir a l'Histoire de l'Orient Latin*, p. 516 şi urm.

[25] Chabot, *op. cit.*, pp. 617–619.

În această vreme Orientul Latin dădea impresia unei uimitoare lipse de responsabilitate. Regele Henric abia ce se înapoiase în Cipru de la sărbătorile din Acra, că între pisani și genovezi a și început un război deschis pe coasta siriană. În primăvara anului 1287, genovezii au trimis în Levant o escadră sub conducerea amiralilor Toma Spinola și Orlando Ascheri. Pe când Spinola se afla în Alexandria pentru a obține neutralitatea prietenoasă a sultanului, Ascheri a navigat de-a lungul țărmului sirian, scufundând și capturând orice vase ale pisanilor, sau ale pisanilor din Orientul Latin, pe care le-a putut găsi. Doar intervenția Templierilor a împiedicat ca marinarii luați prizonieri să fie vânduți ca sclavi. Ascheri s-a retras apoi la Tyr, unde plănuia un atac asupra portului Acrei. Venețienii și-au unit flota cu cea a pisanilor pentru a proteja portul, dar Ascheri a obținut o victorie dincolo de dig pe 31 mai 1287, însă nu a putut pătrunde în radă. Atunci când Spinola a plecat din Alexandria, genovezii au putut să blocheze întreaga coastă. În cele din urmă, marii maeștri ai Ordinelor Templier și Ospitalier, împreună cu reprezentanții nobilimii locale, i-au convins pe genovezi să navigheze înapoi spre Tyr și să îngăduie trecerea liberă a vaselor.[26]

Un port a fost cruțat de acest conflict, pentru că avusese deja o soartă mai tristă. De ceva timp negustorii din Alep se plângeau sultanului că era supărător pentru ei să-și trimită bunurile în portul creștin Latakia, ultimul vestigiu al principatului Antiohiei. Pentru Qalawun prilejul s-a ivit în acea primăvară. Cutremurul din 22 martie a afectat serios zidurile orașului. Pretinzând că Latakia, ca parte a vechiului principat, nu era inclusă în armistițiul cu Tripoli, Qalawun și-a trimis emirul, Husam ad-Din Turantai, pentru a cuceri orașul. Latakia a căzut ușor în mâinile lui, dar apărătorii s-au retras într-un fort aflat la gura portului, unit de uscat printr-un dig. Turantai a lărgit digul și în scurt timp, pe 20 aprilie, a convins garnizoana să capituleze. Nu se făcuse nicio încercare de a-i veni în ajutor.[27]

---

[26] *Gestes des Chiprois*, pp. 220–230; *Annales Januenses*, p. 317.

[27] *Gestes des Chiprois*, p. 230; Abu'l Feda, p. 162; Maqrisi în Reinaud, *op. cit.*, pp. 561–562.

Vechiul stăpân al Latakiei, Bohemund al VII-lea, nu a supraviețuit mult pierderii. Pe 19 octombrie 1287 a murit fără copii. Moștenitoare i-a fost sora lui, Lucia, care se măritase cu fostul mare amiral al lui Carol de Anjou, Narjot de Toucy, și care trăia acum în Apulia. Nobilii și locuitorii din Tripoli nu doreau în mod deosebit să cheme în Orient o prințesă aproape necunoscută, apropiată angevinilor compromiși. De aceea, i-au oferit ținutul prințesei văduve, Sibylla de Armenia. Imediat după ce a primit propunerea, Sibylla i-a scris vechiului său prieten, arhiepiscopului Bartolomeu de Tortosa, pentru a-l invita să fie baliful ei. Scrisoarea a fost însă interceptată, iar nobilii din ținut au venit dinaintea ei și i-au spus că episcopul nu putea fi acceptat. Sibylla a refuzat să dea înapoi. După o scenă furioasă nobilii s-au retras și s-au sfătuit cu principalii negustori, iar împreună au proclamat detronarea Sibyllei și a întregii dinastii, precum și instituirea unei Comune, care de-acum înainte urma să dețină autoritatea suverană. Conducătorul ei era Bartolomeu Embriaco, al cărui tată, Bertrand, fusese cel mai aprig dușman al lui Bohemund al VI-lea și al cărui frate, Guillaume, fusese trimis la moarte cu cruzime de Bohemund al VII-lea, împreună cu vărul său, seniorul de Jebail.

Principesa văduvă s-a retras la fratele ei în Armenia. La începutul anului 1288 însă, Lucia a sosit împreună cu soțul ei la Acra, de unde urma să se îndrepte spre Tripoli pentru a-și prelua moștenirea. A fost bine primită de Ospitalieri, vechi aliați ai dinastiei, care au condus-o până la Nephin, oraș de la hotarul ținutului. Ajunsă acolo a emis o proclamație în care și-a expus drepturile. Comuna a răspuns prezentând un lung șir de plângeri și de nemulțumiri la adresa faptelor crude și samavolnice ale fratelui, tatălui și bunicului ei. Locuitorii nu mai voiau să aibă de-a face cu niciun membru al dinastiei. S-au așezat, în schimb, sub protecția republicii Genova. Un sol a fost trimis la Genova pentru a-i da de știre dogelui, care l-a expediat de îndată pe amiralul Benedetto Zaccaria, împreună cu cinci galere, pentru a încheia o înțelegere cu Comuna. Între timp, marii maeștri ai celor trei Ordine, împreună cu baliful venețian de la Acra, s-au îndreptat

spre Tripoli pentru a susţine cauza moştenitoarei. Marele maestru Ospitalier era împins de vechea prietenie dintre familia ei şi Ordin, iar marii maeştri Templier şi Teuton sprijineau Veneţia împotriva Genovei. Au sfătuit-o însă pe Lucia să recunoască dreptul Comunei de a cârmui întregul ţinut.

Atunci când Zaccaria a sosit, amiralul genovez a insistat să se încheie un tratat prin care să le fie date genovezilor mai multe străzi din Tripoli, precum şi dreptul de a avea un *podesta* la conducerea coloniei. În schimb, amiralul avea să garanteze libertăţile şi privilegiile Comunei. Locuitorii din Tripoli au început însă să se întrebe dacă Genova avea să fie un prieten dezinteresat. Bartolomeu Embriaco, care-şi asigurase controlul asupra oraşului Jebail, măritându-şi fata, pe Agnes, cu vărul lui mai tânăr, Pierre, fiul lui Guy al II-lea, râvnea şi el la comitat. A trimis o solie la Cairo pentru a afla dacă ar fi primit sprijinul lui Qalawun, în cazul în care s-ar fi proclamat conte. Ambiţia lui a început să iasă la iveală, iar opinia publică din Tripoli s-a răzgândit şi a îmbrăţişat cauza Luciei. Fără a mai da de ştire genovezilor, Comuna i-a scris Luciei la Acra promiţând să o accepte în schimbul recunoaşterii statului ei. Vicleană, Lucia i-a dat de ştire lui Zaccaria, care se găsea la Laiazzo pentru a încheia un tratat comercial cu regele Armeniei. Amiralul genovez a venit de îndată la Acra pentru a discuta cu ea. Lucia a fost de acord să întărească atât privilegiile Comunei, cât şi pe cele ale Genovei, şi în aceste condiţii a fost recunoscută drept contesă de Tripoli.[28]

Înţelegerea le-a displăcut deopotrivă veneţienilor şi lui Bartolomeu Embriaco. Acesta luase deja legătura cu Qalawun, însă nu se ştie dacă el sau veneţienii din Acra au fost cei care au trimis doi latini la Cairo pentru a-i cere sultanului să intervină. Secretarul marelui maestru al Templului cunoştea numele celor doi soli, dar a ales să nu le dezvăluie. Solii l-au avertizat pe sultan

---

[28] *Gestes des Chiprois*, pp. 231–234; Amadi, pp. 217–218; Sanudo, p. 229; *Annales Januenses*, pp. 322–326.

că, dacă Geneva stăpânea Tripoli, atunci ar fi dominat întregul Levant, iar comerțul din Alexandria ar fi fost la mila ei.[29]

Sultanul a fost încântat să primească invitația de a interveni. I se oferise pretextul să rupă armistițiul cu Tripoli. În februarie 1289, a pătruns cu întreaga oaste egipteană în Siria, fără a-și dezvălui însă ținta. Însă unul dintre emirii săi, Badr ad-Din Bektash al-Fakhri, se afla în solda Templierilor și i-a dat de știre marelui maestru Guillaume de Beaujeu că ținta lui Qalawun era Tripoli. Guillaume s-a grăbit să-i anunțe pe locuitori, să-i îndemne să fie uniți și să se pregătească de apărare. Nimeni de acolo nu l-a crezut. Guillaume era știut de toți ca un intrigant și a fost bănuit că a inventat povestea pentru a obține vreun câștig, sperând că va fi chemat să mijlocească o înțelegere. Nu s-a întreprins nimic, iar facțiunile și-au continuat certurile până când, spre sfârșitul lunii martie, oastea uriașă a sultanului a trecut prin Buqaia și a ajuns în fața zidurilor orașului.[30]

În sfârșit, amenințarea a fost luată în serios. Înăuntrul zidurilor Comuna și nobilii deopotrivă i-au acordat întreaga autoritate contesei Lucia. Templierii și Ospitalierii au trimis oști sub comanda celor doi maeștri de ceremonii, Godefroy de Vendac și Matei de Clermont. Detașamentul francez sub comanda lui Jean de Grailly a ieșit din Acra și s-a îndreptat spre Tripoli. În port se găseau patru galere genoveze și două venețiene, precum și alte câteva vase mai mici, dintre care câteva erau pisane. Din Cipru, regele Henric l-a trimis pe fratele său mai tânăr, Amaury, pe care tocmai îl numise conetabil al Ierusalimului, împreună cu un grup de cavaleri și cu patru galere. În acest timp, mulți dintre locuitorii din Tripoli care nu aveau să participe efectiv la lupte au trecut marea în Cipru.

În perioada medievală, Tripoli era așezat pe malul mării, pe peninsula unde se află astăzi suburbia al-Mina. Orașul era separat de castelul de la Muntele Pelerin și, după câte se pare, nu s-a făcut

---

[29] *Gestes des Chiprois*, p. 234. Abu'l Muhasin in Reinaud, *op. cit.*, p. 561, spune că Bartolomeu l-ar fi prevenit pe Qalawun.

[30] *Gestes des Chiprois*, pp. 234–235. Al-Fakhri avea titlul de emir silah, de aceea autorul *Gestei* îl numește Salah. Vezi Abu'l Feda, p. 159.

nicio încercare de a apăra castelul. Oraşul a fost însă apărat cu vitejie. Deşi creştinii stăpâneau marea, nu au putut rezista numărului copleşitor al musulmanilor şi impresionantelor maşini de război. Atunci când turnul episcopului din colţul de sud-est al zidurilor de pe uscat şi turnul Ospitalierilor, care se afla între cel dintâi şi mare, s-au prăbuşit sub povara asediului, veneţienii au hotărât că apărarea devenise imposibilă. S-au grăbit să-şi încarce toată averea pe vase şi au ieşit din port. Fuga veneţienilor i-a neliniştit pe genovezi, al căror amiral, Zaccaria, i-a bănuit că încercau să-i fure o parte din vase. Zaccaria şi-a chemat şi el oamenii, iar genovezii au părăsit la rândul lor oraşul, cu toate bunurile pe care le-au putut salva. Fuga acestora a provocat neorânduială printre creştini, iar în acea dimineaţă, pe 26 aprilie 1289, sultanul a poruncit un asalt general. Hoardele de mameluci s-au urcat peste zidul de sud-est, aflat pe punctul de a se prăbuşi, şi au pătruns în oraş.

Cuprinşi de spaimă, locuitorii au încercat să ajungă la vasele din port. Contesa Lucia, împreună cu Amaury de Cipru şi cu cei doi mari maeştri ai Ordinelor, s-au adăpostit în siguranţă în Cipru. Comandatul Templierilor însă, Petru de Moncada, a fost ucis împreună cu Bartolomeu Embriaco. Fiecare bărbat prins de musulmani a fost ucis de îndată, în vreme ce femeile şi copiii au fost luaţi ca sclavi. Cu ajutorul unor bărci cu vâsle, câţiva fugari au izbutit să treacă pe mica insulă a Sfântului Toma, care se afla în imediata apropiere. Cavaleria mamelucă a intrat însă călare în apele puţin adânci şi a înotat până la insulă. Insula a devenit şi ea scena unor masacre, iar câteva zile mai târziu, atunci când istoricul Abu'l Feda din Hama a încercat să ajungă acolo, a fost îndepărtat de duhoarea corpurilor putrezinde.[31]

Atunci când masacrele şi jafurile s-au terminat, Qalawun a poruncit ca întregul oraş să fie ras de pe faţa pământului, ca nu cumva latinii, care stăpâneau marea, să încerce să îl recucerească.

---

[31] *Gestes des Chiprois*, pp. 235–237; Amadi, p. 218; *Annales Januenses, loc. cit.*; Auria, *Annales*, în *M.G.H. Scriptores*, vol. XVIII, p. 324; Maqrisi, *Sultans*, II, I, pp. 101–103; Abu'l Feda, pp. 163–164.

La porunca lui Qalawun a fost ridicat un nou oraș la poalele Muntelui Pelerin, câțiva kilometri în interiorul uscatului.[32]

Trupele mameluce au înaintat pentru a ocupa Batrun și Nephin. Nu a existat nicio încercare de a le apăra. Pietro Embriaco, senior de Jebail, s-a supus de bunăvoie sultanului și i s-a îngăduit să-și păstreze orașul, sub o strictă supraveghere, pentru aproape încă un deceniu.[33]

Căderea orașului Tripoli a provocat un șoc amar locuitorilor Acrei. În ultimii ani se convinseseră singuri că, atâta vreme cât nu s-ar fi arătat ostili, sultanul nu s-ar fi împotrivit ca orașele creștine de pe coastă să continue să existe. Sultanul le-ar fi putut ataca ușor castelele, care reprezentau un potențial pericol pentru el. Ar fi putut fi iritat de Ordinele militare a căror misiune era de a lupta pentru credință, deși musulmanii, ca și creștinii, se foloseau de serviciile bancare ale Templierilor. Dar negustorii și cei care dețineau prăvălii în orașele de pe coastă nu voiau decât pace și era limpede că seniorii iubitori de belșug din Orientul Latin nu doreau să fie stingheriți de o cruciadă. Acra și porturile sale surori aduceau profit comercial deopotrivă musulmanilor și creștinilor, iar locuitorii lor își demonstraseră buna credință atunci când refuzaseră alianța cu mongolii. Atacul neprovocat asupra orașului Tripoli le-a arătat cât de greșită fusese socoteala lor. Au fost siliți să înțeleagă că aceeași soartă urma să aibă și Acra.

La trei zile după căderea orașului Tripoli regele Henric a sosit la Acra. Îl aștepta acolo un sol trimis de Qalawun, care s-a plâns în numele stăpânului său că Henric și Ordinele militare au încălcat armistițiul atunci când au venit în ajutorul orașului Tripoli. Răspunsul lui Henric a fost că armistițiul avea în vedere doar regatul Ierusalimului. Dacă ar fi cuprins și Tripoli, atunci sultanul nu ar fi trebuit să-l atace. Musulmanii au acceptat această justificare și armistițiul a fost reînnoit, pentru a cuprinde regatele Ierusalimului și

---

[32] *Gestes des Chiprois*, pp. 237–238.

[33] Maqrisi, *Sultans*, II, I, pp. 103–104. Sanudo, p. 230. Vezi Grousset, *op. cit.*, p. 745, n. 3.

Ciprului pentru alţi zece ani, zece luni şi zece zile. Regele Armeniei şi stăpâna Tyrului s-au grăbit să urmeze exemplul.[34] Dar Henric nu mai avea acum încredere în cuvântul sultanului. Nu putea risca să ceară ajutorul mongolilor, pentru că sultanul ar fi privit cu siguranţă acest lucru drept o încălcare a armistiţiului. Înainte însă de a se înapoia în Cipru în septembrie şi de a-l lăsa pe fratele său ca balif în Acra, Henric l-a trimis pe Jean de Grailly în Europa pentru a-i face pe potentaţii occidentali să înţeleagă cât de disperată era situaţia.[35]

Occidentul fusese la rândul lui îngrijorat de soarta pe care o avusese Tripoli. Problema siciliană continua însă să preocupe pe toată lumea, cu excepţia lui Eduard al Angliei, însă şi în cazul acestuia criza scoţiană ajunsese la apogeu. Papa Nicolae al IV-lea a fost sincer înduioşat când l-a primit pe Jean de Grailly şi a trimis regilor din Apus o scrisoare plină de mâhnire prin care îi implora să trimită ajutor. El însuşi era însă într-atât de prins de problema siciliană, încât nu putea face nimic mai mult decât să trimită scrisori şi să-şi îndemne clerul să predice cruciada. Principii şi nobilii cărora li se adresa au preferat să aştepte ca regele Eduard să facă prima mişcare. La urma urmei, regele englez luase semnul crucii şi cunoscuse nemijlocit Orientul.[36] Eduard nu a făcut însă nimic. Drept represalii, republica genoveză, care suferise pierderi grele în urma cuceririi oraşului Tripoli, a capturat în apele din sudul Anatoliei un vas de comerţ egiptean mare şi a întreprins o incursiune asupra portului Tineh din Deltă, care era lipsit de apărare. Însă atunci când Qalawun nu i-a mai primit în Alexandria, genovezii s-au grăbit să încheie pace. Când solii genovezi au ajuns la Cairo, i-au găsit atât pe ambasadorul împăratului grec, cât şi pe cel al împăratului german aşteptând să intre la sultan.[37]

---

[34] *Gestes des Chiprois*, p. 238; Amadi, *loc. cit.* Vezi Stevenson, *Crusaders in the East*, p. 351, n. 3.

[35] Raynaldus, 1288, p. 43, 1289, p. 72.

[36] Röhricht, „Derniers Jours", p. 529. Pentru atitudinea lui Eduard, vezi Powicke, *op. cit.*, p. 729 şi urm.

[37] Heyd, *op. cit.*, I, pp. 416–418.

Chemarea papei a primit răspuns doar din nordul Italiei. Iar cei care i-au răspuns nu au fost nobilii, ci o adunătură de țărani și de mici orășeni fără ocupație din Lombardia și din Toscana, dornici de o aventură care le-ar fi adus o răsplată spirituală, mântuirea, probabil și ceva pradă. Papa nu a fost tocmai încântat, dar le-a acceptat ajutorul și l-a așezat în fruntea lor pe episcopul de Tripoli, care se refugiase la Roma. Papa spera că acești cruciați italieni nu vor face vreo prostie sub pumnul de fier al unui prelat care cunoștea Orientul. Veneții, care nu plânseseră atunci când Genova își pierduse baza de la Tripoli, priveau cu totul altfel problema Acrei, unde dețineau hegemonia comercială. Drept urmare, au trimis douăzeci de galere sub comanda lui Niccolo Tiepolo, fiul dogelui, ajutat, la cererea papei, de Jean de Grailly și de Roux de Sully. Fiecare dintre cei trei a primit câte o mie de monede de aur din vistieria pontificală. Lipseau însă armele. Când flota a ridicat ancora spre Răsărit, i s-au alăturat cinci galere trimise de Iacob de Aragon care, deși se găsea în război cu papalitatea și cu Veneția, era dornic să ajute.[38]

La Acra, armistițiul dintre regele Henric și sultan readusese puțină liniște. Comerțul a reînceput. În vara anului 1290, negustorii din Damasc au început să-și trimită din nou caravanele spre coastă. În Galileea fusese o recoltă bună în acel an, iar țăranii musulmani se înghesuiau cu produsele la piața din Acra. Niciodată orașul nu fusese atât de plin de viață și de zumzet. În august, în mijlocul acestui belșug, au sosit cruciații italieni. Din momentul în care au debarcat, autoritățile au fost stânjenite de prezența lor. Erau dezordonați, beți și depravați. Comandanții lor, care nu reușiseră să-i plătească regulat, nu îi controlau în niciun fel. Cruciații se gândeau că veniseră să se lupte cu necredincioșii, așa că au început să-i atace pe negustorii pașnici și pe țăranii musulmani. Într-o zi, spre sfârșitul lunii august, a izbucnit o răzmeriță. Unii spun că ar fi început la o petrecere la care erau prezenți și creștini, și musulmani. Alții, că un negustor musulman ar fi sedus o creștină, al cărei soț i-a

[38] *Gestes des Chiprois*, p. 238; Dandolo, p. 402; Sanudo, p. 229; Amadi, pp. 218–219.

chemat pe vecini să se răzbune. Deodată, gloata cruciată s-a năpustit pe străzi și a pătruns în mahalale ucigând toți musulmanii care-i ieșeau în cale. Și întrucât au hotărât că oricine purta barbă era musulman, au pierit și mulți creștini orientali. Nobilimea orașului și cavalerii Ordinelor militare au fost îngroziți, dar tot ceea ce au putut face a fost să salveze câțiva musulmani și să-i adăpostească în castel și să le aresteze pe câteva dintre căpetenii.[39]

Nu a trecut mult până când vestea masacrului a ajuns la sultan. Mânia sultanului a fost îndreptățită și a hotărât că sosise vremea ca latinii să fie alungați de pe pământ sirian. Cârmuirea Acrei s-a grăbit să ceară iertare și să caute justificări, dar solii sultanului au venit în oraș și au insistat să le fie predați toți cei care se făcuseră vinovați de crime pentru a fi pedepsiți. Conetabilul Amaury a convocat un consiliu. Marele maestru al Templului s-a ridicat în consiliu și a propus ca toți criminalii creștini care se găseau în acel moment în temnițele Acrei să fie predați reprezentanților sultanului ca făptuitori ai masacrului. Opinia publică nu a îngăduit însă ca niște creștini să fie înmânați necredincioșilor și să fie trimiși la moarte sigură. Solilor sultanului nu li s-a dat satisfacție. A existat în schimb o încercare timidă de a arăta că unii dintre negustorii musulmani se făceau vinovați de izbucnirea răscoalei și de a da vina pe ei.[40]

Qalawun a răspuns punând mâna pe arme. În urma unei dezbateri între sfetnicii săi, a fost convins că ruperea armistițiului era întru totul justificată legal. Și-a ținut planurile secrete. În vreme ce strângea oastea egipteană, a poruncit celei siriene, comandată de Rukh ad-Din Toqsu, guvernator al Damascului, să înainteze spre coasta Palestinei, pe lângă Cezareea, și să pregătească mașinile de asediu. Sultanul a dat de veste că expediția urma să se îndrepte spre Africa.[41] Emirul al-Fakhri i-a trimis însă din nou veste lui Guillaume

---

[39] *Gestes des Chiprois*, *loc. cit.*; Amadi, p. 219; Florio Bustron, p. 118; Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 109.

[40] *Gestes des Chiprois*, pp. 239–240; Amadi, *loc. cit.*

[41] *Gestes des Chiprois*, p. 240; Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 109; Muhi ad-Din, în Reynaud, *op. cit.*, pp. 567–568.

de Beaujeu şi Templierilor cu privire la adevăratele intenţii ale sultanului. Guillaume a dat de ştire mai departe, dar, cum se întâmplase şi cu Tripoli, nimeni nu dorea să-l creadă. Din proprie iniţiativă, marele maestru a trimis o solie la Cairo. Qalawun s-a oferit să cruţe oraşul în schimbul tuturor ţechinilor veneţieni pe care îi aveau locuitorii. Dar atunci când Guillaume a transmis această propunere Înaltei Curţi, a fost respinsă cu dispreţ. Guillaume a fost acuzat de trădare şi, pe când părăsea sala, a fost jignit de mulţime.[42]

Mulţumirea de sine a locuitorilor Acrei a crescut şi mai mult spre sfârşitul anului, atunci când din Cairo a sosit vestea morţii lui Qalawun. Acesta renunţase la a mai încerca să-şi ţină ascunsă intenţia de a porni împotriva Acrei. Într-o scrisoare către regele Armeniei, Qalawun a dezvăluit că jurase să nu mai lase niciun creştin în viaţă în oraş. Pe 4 noiembrie a ieşit din Cairo în fruntea oştii sale. Imediat însă a căzut bolnav. Şase zile mai târziu murea la Marjat at-Tin, la doar opt kilometri de capitală. Pe patul de moarte l-a pus pe fiul lui, al-Ashraf Khalil, să promită că va continua campania. Fusese un mare sultan, la fel de necruţător şi de neîndurător ca Baibars, dar cu un sentiment mai profund al credinţei şi onoarei.[43]

Spre deosebire de Baibars, Qalawun a lăsat un fiu vrednic de a conduce. Moartea lui a fost urmată de obişnuitul complot de palat. Al-Ashraf însă nu a fost luat prin surprindere. A reuşit să aresteze căpetenia complotului, pe emirul Turuntai, şi să-şi consolideze ferm tronul. Se făcuse însă prea târziu pentru a porni împotriva Acrei. Campania a fost amânată pentru primăvara anului următor.[44]

Cârmuirea Acrei a profitat de răgaz şi a trimis încă o solie la Cairo. Solia a fost condusă de o persoană de vază, Philippe Mainboeuf, un cărturar înzestrat, bun cunoscător de arabă. Alături de el se aflau Bartolomeu Pizan, un cavaler templier, un ospitalier şi un

---

[42] *Gestes des Chiprois*, *loc. cit.*; Ludolf de Suchem (trad. Stewart), *P.P.T.S.*, vol. XII, p. 56.

[43] Maqrisi, *Sultans*, II, 1, pp. 110–112; Abu'l Feda, p. 163; *Gestes des Chiprois*, pp. 240–241; Amadi, p. 219.

[44] Abu'l Feda, *loc. cit.*; *Gestes des Chiprois*, p. 241

secretar pe nume George. Noul sultan a refuzat să-i primească. Au fost aruncaţi în închisoare, unde nu au mai trăit mult timp.[45]

Oastea musulmană a pornit la drum în martie 1291. Al-Ashraf se pregătise cu grijă şi nu uitase nimic. Maşinile de asediu au fost strânse din toate ţinuturile pe care le stăpânea. Oastea de la Hama avea atât de multe, pe o vreme ploioasă şi înnourată, încât a durat o lună să înainteze de la Krak, unde se oprise pentru a lua o catapultă uriaşă, numită Biruitoarea, până la Acra. Aproape o sută de maşini de asediu fuseseră construite la Damasc şi în Egipt. Mai exista o a doua mare catapultă, numită Mânioasa, precum şi maşini de război mai uşoare, însă extrem de eficiente, cunoscute drept Taurii Negri. Pe 6 martie al-Ashraf a părăsit Cairo şi s-a îndreptat spre Damasc, unde se găsea haremul său. Pe 5 aprilie a ajuns cu întreaga oaste în faţa zidurilor Acrei. Oamenii vorbeau de şaizeci de mii de călăreţi şi de o sută şaizeci de mii de ostaşi pedeştri. Oricât de exagerate ar fi aceste numere, oastea sultanului depăşea cu mult trupele pe care creştinii le-ar fi putut strânge.[46]

Vestea pregătirilor sultanului i-a făcut în sfârşit pe locuitorii Acrei să înţeleagă situaţia grea în care se găseau. Pe timpul iernii trimiseseră scrisori disperate în Europa, însă fără vreun rezultat însemnat. În toamna dinainte sosiseră câţiva cavaleri izolaţi. Printre aceştia se număra şi elveţianul Otto de Grandson, alături de câţiva englezi trimişi de Eduard I. Templierii şi Ospitalierii au strâns toţi oamenii de care dispuneau. Marele maestru al Ordinului Teutonic, Burchard de Schwanden, a lăsat o impresie proastă alegând să se retragă chiar atunci; dar urmaşul lui, Conrad de Feuchtwangen a chemat numeroşi cavaleri teutoni din Europa. Regele Henric a trimis oastea cipriotă şi pe fratele lui, Amaury, pentru a conduce apărarea, promiţând că li se va alătura şi el cu întăriri. Fiecărui locuitor din Acra care era bun de luptă i s-a dat ceva de făcut.[47]

---

[45] *Gestes des Chiprois*, pp. 241–243; Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 120.

[46] Al-Jazari (ed. Sauvaget), pp. 4–5; Maqrisi, *loc. cit.*; Abu'l Feda, p. 163.

[47] *Gestes des Chiprois*, p. 241. Vezi de asemenea Röhricht, *Geschichte*, p. 1008 şi urm.

Chiar şi aşa însă, numărul creştinilor era prea mic. Toată populaţia Acrei număra între treizeci şi patruzeci de mii de suflete. Li se adăugau mai puţin de o mie de cavaleri sau sergenţi călare, precum şi vreo paisprezece mii de oşteni pedeştri, inclusiv pelerinii italieni. Fortificaţiile oraşului erau în bună stare şi fuseseră recent întărite din porunca regelui Henric. Existau acum două ziduri care apărau peninsula pe care se aflau oraşul şi mahalaua nordică, Montmusart, iar un zid simplu separa Acra de Montmusart. Castelul se afla lângă acest zid, în apropiere de locul unde se unea cu zidul dublu. Existau douăsprezece turnuri, amplasate la distanţe inegale, aşezate atât de-a lungul zidului exterior, cât şi de-a lungul celui interior. Multe dintre turnuri fuseseră ridicate pe cheltuiala unor pelerini importanţi, precum Turnul Englez construit de Eduard I şi, lângă el, Turnul Contestei de Blois. În colţul în care zidurile care veneau dinspre nord, dinspre golful Acrei, o coteau spre apus, către mare, lângă zidul exterior se înălţa un turn mare, construit de curând de regele Henric al II-lea, chiar în faţa Turnului Blestemat, aflat lângă zidul interior. În faţa Turnului Regelui Henric se găsea un turn de pază construit de regele Hugues.[48] Acest colţ era considerat cea mai vulnerabilă secţiune a apărării. Drept urmare, a fost încredinţat chiar trupelor regale aflate sub ascultarea fratelui lui Hugues, Amaury. La dreapta lui au fost aşezaţi cavalerii francezi şi englezi sub comanda lui Jean de Grailly şi a lui Otto de Grandson, apoi veneau veneţienii şi pisanii, precum şi oamenii Comunei din Acra. La stânga, păzind zidurile mahalalei Montmusart, se găseau Ospitalierii, urmaţi apoi de Templieri, fiecare Ordin aflându-se sub comanda marelui său maestru. Cavalerii Teutoni s-au alăturat oamenilor regelui lângă Turnul Blestemat. De partea musulmanilor, oastea din Hama, în care se găsea şi istoricul Abu'l Feda, se găsea lângă mare, în faţa Templierilor. Oastea Damascului era aşezată în faţa Ospitalierilor, iar cea egipteană se întindea de la capătul

[48] Vezi Rey, *Colonies Franques*, p. 451 şi urm. Alice de Bretagne, văduva contesă de Blois, vizitase Acra în 1287 şi murise acolo (*Annales de Terre Sainte*, pp. 459–460; Sanudo, p. 229).

zidului din Montmusart până în golful Acrei. Cortul sultanului fusese ridicat în apropierea țărmului, în fața Turnului Legatului.[49]

Mai târziu, când lupta s-a terminat și când totul fusese pierdut, au apărut învinuirile din pricina mâniei și a durerii. Cronicarii creștini au aruncat cu ușurință acuzația de lașitate asupra garnizoanei.[50] Dar de fapt, în momentul de cumpănă al destinului lor, apărătorii Orientului Latin au dat dovadă de un curaj și de o credință care, din păcate, le lipsiseră în ultima vreme. Se prea poate ca la începutul asediului, atunci când vasele încărcate cu femei, bătrâni și copii au fost trimise spre Cipru, unii bărbați capabili de luptă să fi fugit și ei. Se prea poate ca unii negustori italieni să se fi arătat prea preocupați de propriile bunuri. Iar Genova, într-adevăr, nu a luat parte la luptă.

Genova fusese practic eliminată de venețieni din Acra și încheiase pace separată cu sultanul. Venețienii și pisanii au luptat însă cu vitejie. Pisanii sunt cei care au construit o catapultă mare, care s-a dovedit cea mai eficientă dintre mașinile de război ale creștinilor.

Asediul a început pe 6 aprilie. Zi după zi, catapultele și mașinile de război ale sultanului au azvârlit pietre și vase umplute cu un amestec exploziv asupra zidurilor sau peste ele, asupra orașului, iar arcașii au tras nori de săgeți asupra apărătorilor de pe galeriile zidurilor sau de pe platformele turnurilor, în vreme ce musulmanii

---

[49] Abu'l Feda, p. 164; *Gestes des Chiprois*, p. 243.

[50] Principalele cronici latine care relatează căderea Acrei sunt: (1) *Gestes des Chiprois*, scrisă de așa-numitul „Templier din Tyr", care era secretarul marelui maestru al Ordinului. El a fost martor ocular și, deși l-a admirat pe marele maestru, nu era un templier, iar în general se dovedește destul de imparțial. (2) Marino Sanudo cel Bătrân, care nu a fost de față și care se bazează pe relatarea din *Gestes*. (3) *De Excidio Urbis Acconis* (în Martène și Durand, *Amplissima Collectio*, vol. V), o lucrare anonimă al cărei autor a fost contemporan cu evenimentele, fără însă a fi fost martor ocular, și care lansează foarte ușor acuzații de lașitate și de trădare. (4) Thaddeus de Neapole, *Hystoria de Desolacione Civitatis Acconensis* (ed. Riant) este aproape la fel de arbitrar. O relatare a unui călugăr grec, Arsenius (citat de Bartolemeu de Neocastro, ed. Paladino, în Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, ediția nouă, XIII, III, p. 132), îi acuză pe francezi de depravare și de inacțiune, nu însă și de lașitate. Aproape toate sursele vorbesc de bine despre regele Henric.

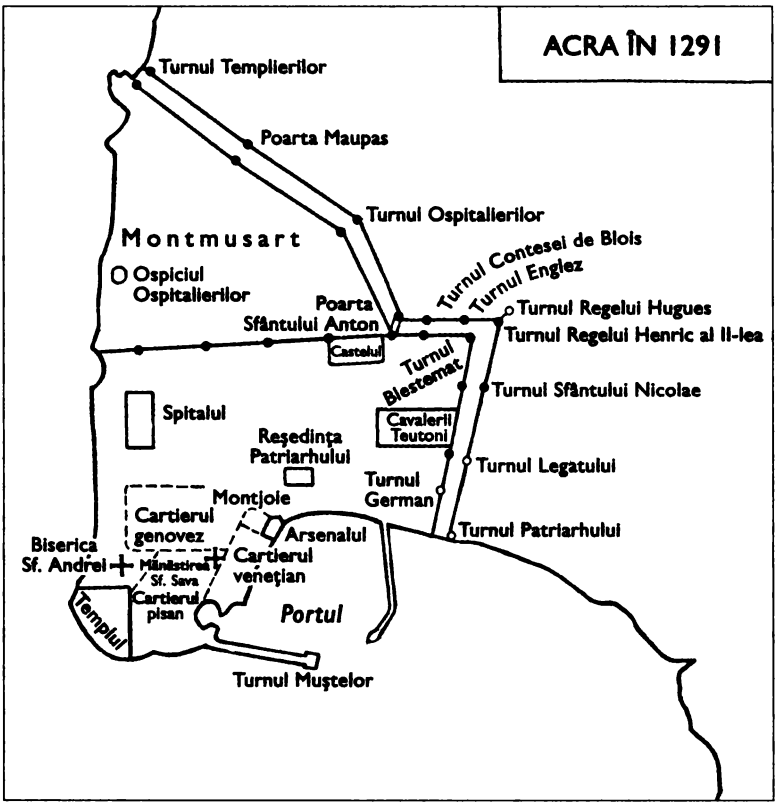

s-au pregătit să înainteze pentru a mina fortificaţiile cruciate. Se spune că sultanul avea câte o mie de oameni pentru fiecare turn. Creştinii dominau încă marea, iar din Cipru au fost aduse regulat provizii de hrană. Apărătorii au dus însă lipsă de arme şi au început să-şi dea seama că nu aveau suficienţi oameni pentru a păzi cum se cuvine zidurile împotriva numărului copleşitor de duşmani. Nu s-a pus însă problema capitulării. Pe un vas a fost fixată o catapultă care a provocat pagube însemnate în tabăra sultanului. În noaptea de 15 aprilie, pe când luna strălucea pe cer, Templierii, ajutaţi de Otto de Grandson, au ieşit dintre zidurile oraşului şi au pătruns în tabăra oamenilor din Hama. Musulmanii au fost luaţi prin surprindere. Mulţi dintre templieri s-au împiedicat însă în întuneric

de funiile corturilor, au căzut şi au fost luaţi prizonieri, în vreme ce ceilalţi au fost respinşi, refugiindu-se cu pierderi grele în oraş. Câteva zile mai târziu, într-o noapte întunecată, o altă ieşire întreprinsă de Ospitalieri a eşuat complet, pentru că musulmanii şi-au aprins torţele şi focurile. După această a doua ieşire s-a hotărât că astfel de acţiuni duceau la pierderea prea multor vieţi în rândul apărătorilor. Dar renunţarea la orice acţiune ofensivă a afectat moralul creştinilor. Un sentiment de neputinţă s-a răspândit în rândurile lor. Timpul era de partea musulmanilor.

Pe 4 mai, la aproape o lună după începerea asediului, regele Henric a sosit din Cipru cu toţi oamenii pe care a reuşit să-i strângă, o sută de cavaleri şi două mii de ostaşi pedeştri, îmbarcaţi pe patruzeci de vase. Îl însoţea arhiepiscopul de Nicosia, Ioan Turco de Ancona. Probabil că regele nu venise mai devreme din cauza unei boli care-l chinuia. A fost primit cu bucurie. De îndată ce a debarcat s-a aşezat în fruntea apărătorilor şi le-a dat un suflu nou. Curând a devenit însă limpede că întăririle cu care venise regele nu erau îndeajuns pentru a întoarce soarta asediului. Într-o ultimă încercare de a încheia pacea, regele a trimis doi cavaleri la sultan, pe Templierul Guillaume de Cafran şi pe Guillaume de Villiers, pentru a-l întreba de ce a încălcat armistiţiul şi pentru a promite că va repara orice nedreptate i se făcuse. Al-Ashraf i-a întâmpinat dinaintea cortului său, dar mai înainte de a asculta ce aveau de spus i-a întrebat tăios dacă i-au adus cheile oraşului. Când i-au răspuns că nu, sultanul le-a spus că îl interesa locul şi nu soarta locuitorilor şi că, drept răsplată pentru curajul regelui care a venit să lupte, deşi era tânăr şi bolnav, le va cruţa vieţile dacă i se vor preda. Solii abia au apucat să răspundă că vor fi socotiţi trădători dacă făgăduiesc capitularea, când o piatră aruncată de o catapultă de pe ziduri a căzut chiar lângă ei. Al-Ashraf s-a mâniat şi şi-a scos sabia pentru a-i ucide pe soli, dar emirul Shujai l-a potolit, rugându-l să nu-şi mânjească sabia cu sângele porcilor. Cavalerilor li s-a îngăduit să se întoarcă la regele lor.

Oamenii sultanului începuseră deja să sape tuneluri sub turnuri. Pe 8 mai oamenii regelui au hotărât că turnul de pază al regelui Hugues nu mai putea fi apărat. I-au dat foc şi l-au lăsat să

se prăbușească. În săptămâna care a urmat au fost minate Turnul Englez și Turnul Contesei de Blois, iar zidurile de lângă Poarta Sfântului Anton și de lângă Turnul Sfântului Nicolae au început să se năruie. Noul turn al lui Henric al II-lea a rezistat până pe 15 mai, când o parte din zidul exterior s-a prăbușit. A doua zi dimineață, mamelucii au forțat intrarea printre ruine, iar apărătorii au fost siliți să se retragă în spatele zidului interior. În aceeași zi a avut loc un atac concentrat asupra Porții Sfântului Anton și doar vitejia Templierilor și Ospitalierilor i-a împiedicat pe dușmani să intre în oraș. Maestrul de ceremonii al Ordinului Ospitalier, Matei de Clermont, s-a distins prin vitejie.

În cursul zilei următoare musulmanii și-au întărit controlul asupra incintei exterioare, iar sultanul a poruncit ca asaltul general să se dea în dimineața zilei de vineri, pe 18 mai. Atacul s-a dat de-a lungul întregii secțiuni a zidului de la Poarta Sfântului Anton până la Turnul Patriarhului de lângă golf, însă musulmanii s-au concentrat mai cu seamă asupra Turnului Blestemat aflat în colțul ieșit în afară. Sultanul și-a aruncat toate forțele în luptă. Catapultele au susținut un bombardament neîncetat. Nenumărate săgeți trimise de arcași au căzut asupra orașului și ceată după ceată, avându-i în frunte pe emirii cu turban alb, s-au năpustit asupra cetății. Zgomotul era înfricoșător. Asediatorii scoteau țipete de luptă, iar sunetul trompetelor și al talgerelor, precum și bubuitul a trei sute de toboșari urcați pe spinările cămilelor, îi îndemnau să înainteze.

Nu a trecut mult până când mamelucii și-au croit drum în Turnul Blestemat. Cavalerii sirieni și ciprioți care-l apărau au fost împinși înapoi, înspre apus, spre Poarta Sfântului Anton. Acolo le-au venit în ajutor Templierii și Ospitalierii, care luptau împreună de parcă nu ar fi existat o rivalitate bicentenară între ei. Matei de Clermont a încercat cu disperare să conducă un contraatac pentru a recupera Turnul, însă, deși a fost urmat de cei doi mari maeștri, nu a izbutit. De-a lungul zidului de răsărit al orașului, Jean de Grailly și Otto de Grandson au rezistat de unii singuri vreme de câteva ore. Însă după ce Turnul Blestemat a căzut, dușmanul a putut să treacă peste zidurile prăbușinde și să cucerească

Poarta Sfântului Nicolae. Întregul colț ieșit în afară fusese pierdut, iar musulmanii pătrunseseră înăuntrul orașului.

S-au dus lupte aprige pe străzi, dar acum nu se mai putea face nimic pentru a salva Acra. Guillaume de Beaujeu, marele maestru al Templului, fusese rănit de moarte în contraatacul eșuat de la Turnul Blestemat. Camarazii lui l-au purtat în brațe până la clădirea Templului, unde și-a dat duhul. Matei de Clermont l-a însoțit, dar s-a înapoiat apoi în focul bătăliei și a murit. Marele maestru al Ospitalierilor, Jean de Villiers, a fost rănit, dar oamenii lui l-au adus până în port și, în pofida protestelor sale, l-au urcat pe un vas. Tânărul rege și fratele lui, Amaury, se îmbarcaseră deja. Mai târziu, regele Henric a fost acuzat de lașitate pentru că ar fi părăsit orașul. Nu putea face însă nimic și era dator propriului său regat să nu se lase prins. În partea de răsărit, Jean de Grailly a fost rănit, iar Otto de Grandson a preluat conducerea. A confiscat toate vasele venețiene pe care a putut pune mâna și i-a îmbarcat pe Jean de Grailly și pe toți ostașii pe care i-a putut salva, fiind cel din urmă care li s-a alăturat. Pe chei domnea o confuzie înfiorătoare. Ostași și civili, având femei și copii printre ei, se înghesuiau în bărcile cu vâsle, încercând să ajungă la galerele care se aflau la distanță de țărm. Vârstnicul patriarh Nicolae de Hanape, care fusese rănit ușor, a fost așezat de slujitorii săi credincioși într-o luntre mică, dar pentru că s-a milostivit și a lăsat mai mulți fugari să urce alături de el, lutrea s-a scufundat sub greutatea lor și s-au înecat cu toții. Unii oameni au avut prezența de spirit să facă rost de o barcă și să ceară niște sume exorbitante de la negustorii disperați și de la doamnele aflate pe chei. Aventurierul catalan Roger de Flor, care luptase cu vitejie ca templier în timpul asediului, a preluat conducerea unei galere templiere și a pus temeliile averii sale fabuloase șantajând femeile nobile din Acra.[51]

---

[51] Această relatare este preluată din *Gestes des Chiprois*, pp. 43–54; Sanudo, pp. 230–231; Amadi, pp. 220–225; *De Excidio*, cols. 760–782; Thaddeus, pp. 18–23; Ludolf de Suchem (*P.P.T.S.*, pp. 54–61); al-Jazari, p. 5; Maqrisi, *Sultans*, II, I, pp. 125–126; Abu'l Feda, pp. 164–165; Abu'l Muhasin în Reinaud, *op. cit.*,

Vasele erau prea puține pentru a-i salva pe fugari. În scurt timp, ostașii musulmani s-au răspândit prin tot orașul ucigând pe toată lumea, bărbați, femei și copii deopotrivă. Câțiva dintre locuitori au fost mai norocoși pentru că rămăseseră în casele lor. Au fost prinși de vii și vânduți ca sclavi. Nu au fost însă cruțați prea mulți. Nimeni nu poate spune câți anume au murit. Ordinele și marile case de negustori au încercat mai târziu să întocmească liste de supraviețuitori, dar soarta celor mai mulți le era necunoscută. Călătorii de mai târziu din Orient aveau să vorbească despre templieri renegați care trăiau în mizerie la Cairo și despre alți templieri care munceau ca tăietori de lemne la Marea Moartă. După nouă sau zece ani, unii prizonieri au fost eliberați și s-au întors în Europa. Se spune că foștii cavaleri luați în sclavie, precum și urmașii lor, au fost tratați de stăpânii lor cu un anume respect. Multe femei și mulți copii au dispărut pentru totdeauna în haremurile emirilor mameluci. Din cauza ofertei îmbelșugate, prețul unei fete în piața de sclavi de la Damasc a scăzut la o drahmă. Dar numărul creștinilor uciși a fost cu mult mai mare.[52]

Pe 8 mai, până la căderea nopții, Acra se găsea în întregime în mâinile sultanului, cu excepția marii clădiri a Templierilor care intra în mare în colțul de sud-vest al orașului. Templierii care supraviețuiseră se refugiaseră acolo, împreună cu mai mulți locuitori, atât bărbați, cât și femei. Vreme de câteva zile, zidurile înalte au sfidat dușmanul, iar vasele care i-au debarcat pe refugiați în Cipru s-au întors în ajutorul lor. După aproape o săptămână, al-Ashraf i-a propus maestrului de ceremonii al Ordinului, Pierre de Sevrey, ca în schimbul predării fortăreței să-l lase să plece cu toți oamenii care se găseau înăuntru și cu toate bunurile lor.

---

pp. 569–572. Există o descriere vie (din păcate fără referințe) în Schlumberger, *Byzance et Croisades*, pp. 207–279. Muntaner, *Cronica* (ed. Coroleu), p. 378, descrie purtarea lui Roger de Flor.

[52] *Gestes des Chiprois*, pp. 254–255; Maqrisi, *op. cit.*, p. 126, scrisoarea sultanului al-Ashruf către Hethum din Armenia, în Bartholomew Cotton, p. 221. Vezi Röhricht, *Geschichte*, p. 1021, n. 3.

Pierre a acceptat condițiile, iar un emir însoțit de o sută de mameluci au fost primiți înăuntrul fortăreței pentru a supraveghea predarea, în vreme ce flamura sultanului a fost înălțată deasupra turnului. Mamelucii nu au putut fi însă stăpâniți și au început să-i provoace pe creștini, încercând să pună mâna pe femei și pe copii. Mâniați, cavalerii s-au năpustit asupra musulmanilor și i-au măcelărit, iar apoi au dat jos flamura dușmanului, pregătindu-se să lupte până la moarte. La căderea nopții, Pierre de Sevrey a trimis vistieria Ordinului spre castelul din Sion pe o barcă, încredințând-o în grija vistiernicului Tibald Gaudin și a câtorva non-combatanți. A doua zi, văzând trăinicia castelului și curajul disperat al garnizoanei, al-Ashraf le-a oferit aceleași condiții onorabile. Pierre și câțiva dintre cavalerii săi au ieșit sub protecția unui salvconduct pentru a discuta termenii capitulării. Imediat însă ce au ajuns la cortul sultanului, au fost prinși, legați și decapitați. Atunci când apărătorii aflați pe zid au văzut cele întâmplate, au închis din nou poarta și au luptat în continuare. Nu au putut însă să-i împiedice pe musulmani să se furișeze până la ziduri și să sape un tunel sub ele. Pe 18 mai, întreaga parte a clădirii aflată pe uscat a început să se năruie. Nerăbdător, al-Ashraf a aruncat în luptă două mii de mameluci prin spărtura care se ivise. Greutatea lor a fost prea mult pentru temeliile deja scufundate. Pe când se luptau pentru a-și croi drum înăuntru, întreaga clădire s-a prăbușit, prinzându-i sub ruinele sale enorme și omorându-i deopotrivă pe apărători și pe asediatori.[53]

De îndată ce Acra s-a aflat în stăpânirea sa, sultanul a început să o distrugă metodic. Era hotărât ca orașul să nu mai fie vreodată vârful de lance al ofensivei creștine în Siria. Casele și bazarurile au fost jefuite, apoi incendiate. Clădirile Ordinelor militare, turnurile fortificate și castelele au fost demolate, iar zidurile orașului au fost lăsate în paragină. După vreo patruzeci de ani, atunci când un pelerin german, Ludolf de Suchem, a trecut prin Acra, printre

[53] *Gestes des Chiprois*, pp. 255–256; Bartholomew Cotton, p. 432; Ludolf de Suchem, *loc. cit.*; Sanudo, p. 231. Povestea este spusă și de Bar-Hebraeus, p. 493 (cu data 1292).

ruinele strălucitoarei capitale de altă dată a Orientului Latin nu mai trăiau decât câțiva țărani în mizerie. Frumosul portal al bisericii Sfântului Andrei a fost însă luat pentru a decora moscheea construită la Cairo în cinstea sultanului victorios. Printre zidurile prăbușite ale bisericii Sfântului Dominic, mormântul dominicanului Iordan de Saxonia a rămas neatins, pentru că musulmanii l-au cercetat și i-au găsit trupul fără stricăciune.[54]

Celelalte orașe latine au avut în scurt timp soarta Acrei. Pe 19 mai, atunci când Acra se găsea în întregime în mâinile sale, al-Ashraf trimisese un mare număr de oameni spre Tyr. Era cel mai puternic oraș de pe coastă, imposibil de cucerit de un dușman care nu stăpânea marea. În trecut, orașul i se împotrivise de două ori lui Saladin însuși. Cu câteva luni mai devreme principesa Margareta, căreia îi aparținea orașul, îl înmânase nepotului ei, lui Amaury, fratele regelui. Dar garnizoana orașului era mică și de îndată ce dușmanul s-a apropiat, baliful lui Amaury, Adam de Cafran, și-a pierdut cumpătul și a fugit pe mare în Cipru, părăsind orașul fără luptă.[55] La Sidon însă, Templierii erau hotărâți să reziste. Acolo se găsea Tibald Gaudin împreună cu vistieria Ordinului, iar cavalerii care supraviețuiseră l-au ales ca mare maestru, pentru a-i urma lui Guillaume de Beaujeu. Au fost lăsați în pace cam o lună. Apoi a venit o uriașă oaste mamelucă avându-l în frunte pe emirul Shujai. Erau prea puțini cavaleri pentru a apăra orașul, așa că, împreună cu mulți dintre locuitorii de vază, s-au retras în Castelul Mării, care era construit pe o insulă stâncoasă la vreo nouăzeci de metri de țărm și fusese de curând întărit. Imediat Tibald a plecat pe mare spre Cipru pentru a strânge oameni care să vină în ajutorul castelului. Însă odată ajuns acolo, nu a făcut nimic, fie din lașitate, fie din disperare.

---

[54] Enlart, *Monuments des Croisés*, II, pp. 9–11; Etienne de Lusignan, *Histoire de Chypre*, fol. 90; Ludolf de Suchem (*P.P.T.S.*, p. 61).

[55] *Gestes des Chiprois*, p. 254; Sanudo, *loc. cit.*; al-Jazari, p. 6; Abu'l Feda, p. 164; Maqrisi, *Sultans*, II, I, p. 126. Margareta continua să fie stăpâna Tyrului în 1289 (*Gestes*, p. 237), deși în *Gestes* (*ibid.*) se vorbește despre Amaury ca senior al Tyrului în 1288. Vezi Hill, *op. cit.*, p. 182, n. 5.

Templierii din castel s-au luptat cu vitejie, dar, atunci când mamelucii au început să construiască un dig peste mare, și-au pierdut orice speranță și au navigat în sus pe coastă până la Tortosa. Pe 14 iulie, Shujai a pătrus în castel și a poruncit să fie distrus.[56]

O săptămână mai târziu, Shujai a apărut în fața Beirutului. Locuitorii speraseră că tratatul încheiat între doamna lor Eschiva și sultan avea să-i protejeze de un atac. Atunci când emirul a cerut căpeteniilor garnizoanei să vină pentru a-i aduce omagiu, s-au supus de îndată. S-au trezit însă că sunt luați prizonieri, iar garnizoana, lipsită de căpetenii, a renunțat să se apere. Au fugit pe mare, luând cu ei relicvele din catedrală. Pe 31 iulie mamelucii au intrat în oraș. Zidurile orașului și castelul Ibelinilor au fost dărâmate, iar catedrala a fost transformată în moschee.[57]

În aceeași vreme, pe 30 iulie, sultanul a ocupat fără luptă Haifa, a dat foc mănăstirilor de pe Muntele Carmel și i-a ucis pe călugări. Mai rămăseseră două castele templiere la Tortosa și Athlit, dar niciunul nu avea garnizoane îndeajuns de puternice pentru a rezista unui asediu. Tortosa a fost părăsit pe 3 august, iar Athlit pe 14. Templierilor nu le mai rămăsese acum decât insula-fortăreață de la Ruad, așezată în fața Tortosei la vreo trei kilometri depărtare de coastă. Au păstrat stăpânirea asupra acestei insule vreme de încă doisprezece ani și au părăsit-o abia în 1303, atunci când întregul viitor al Ordinului a început să fie pus sub semnul întrebării.[58]

Oștile sultanului au mers vreme de câteva luni de-a lungul coastei, în sus și-n jos, distrugând cu atenție orice loc care ar fi putut fi folosit de latini în eventualitatea unei noi debarcări. Livezile au fost tăiate, sistemele de irigație au fost distruse. Singurele castele lăsate în picioare au fost cele din interior, precum Muntele Pelerinului

---

[56] *Gestes des Chiprois*, pp. 256–257; *Annales de Terre Sainte*, p. 460; al-Jazari, p. 7; Maqrisi, *Sultans*, II, i, p. 131; Abu'l Feda, *loc. cit.*

[57] *Gestes des Chiprois*, pp. 257–258; al-Jazari, *loc. cit.*; Maqrisi, *loc. cit.*; Abu'l Feda, *loc. cit.*

[58] *Gestes des Chiprois*, p. 259; *Annales de Terre Sainte*, *loc. cit.*; al-Jazari, p. 8; Maqrisi, *Sultans*, II, i, p. 126; Abu'l Feda, *loc. cit.*

la Tripoli sau Marqab, situat la înălțime. Țărmul a fost pustiit. Țăranii altădată bogați și-au văzut gospodăriile distruse și au căutat adăpost în munți. Țăranii de origine latină s-au grăbit să se amestece printre localnici. Creștinii orientali erau tratați puțin mai bine decât sclavii. Vechea toleranță îngăduitoare a islamului dispăruse. Înveninați de îndelungatele războaie religioase, învingătorii nu au arătat niciun fel de milă necredincioșilor.[59]

Creștinii care se refugiaseră în Cipru nu au avut o soartă cu mult mai bună. Vreme de o generație au dus viețile mizerabile ale unor refugiați nedoriți, față de care înțelegerea se diminua odată cu trecerea anilor. Rolul lor a fost doar acela de a le reaminti cipriotților de dezastrul îngrozitor care se abătuse asupra lor. Dar cipriotții nu aveau nevoie să li se reamintească. În veacul care a urmat, femeile de pe insulă purtau, de îndată ce ieșeau pe ușa casei, veșminte negre din cap până în picioare. Purtau doliu pentru moartea Orientului Latin.[60]

[59] Vezi mai jos.

[60] Sanudo, p. 232; Cobham, *Excerpta Cypria*, pp. 17, 22.

Cartea a V-a

EPILOG

I

ULTIMELE CRUCIADE

„Cei mai înțelepți vor învăța pe cei mulți, dar ei vor
cădea un timp de sabie și de foc, de temniță și pustiire."
Daniel, 11:33

Odată cu căderea Acrei și cu alungarea latinilor din Siria, mișcarea cruciată a început să iasă din sfera politicii pragmatice. Cu un veac mai devreme, după recuceririle lui Saladin, creștinii continuaseră să stăpânească în Orient fortărețe importante, precum Tyr, Tripoli și Antiohia. O armată de eliberare avea avanposturi de care se putea folosi. Acum fuseseră piedute. Mica insulă Ruad, lipsită de resurse de apă, nu putea fi de niciun folos. Expedițiile trebuiau organizate și aprovizionate cu mărfuri aduse de peste mare, din Cipru. Singura stăpânire creștină rămasă era regatul Armeniei, în Cilicia. Dar călătoria din Cilicia în Siria era dificilă, iar în armeni nu se putea avea întru totul încredere. Căderea Ierusalimului în 1187 a venit ca un șoc pentru creștinătate, într-atât de bruscă fusese prăbușirea regatului. Dar în 1291 toată lumea știa că Orientul Latin se năruie. Dispariția lui a provocat durere și revoltă, nu însă surpriză. Acum, Europa Apuseană avea probleme și certuri mai importante acasă la ea. Nu a mai existat un moment de înflăcărare

a credinței care să-i poarte pe cei puternici înspre Orient, ca în zilele celei de-a Treia Cruciade. O mare expediție populară, precum cea dintâi cruciadă, era încă și mai greu de inițiat. Neamurile apusene se bucurau de o nouă perioadă de tihnă și prosperitate. Oamenii nu ar mai fi răspuns predicii apocaliptice a lui Petru Eremitul cu pietatea simplă și neștiutoare a strămoșilor lor din urmă cu două veacuri. Europenii nu mai puteau fi convinși de făgăduința indulgențelor și se revoltaseră pentru că Războiul Sfânt fusese folosit în scopuri politice. Odată ce marele imperiu al Bizanțului fusese redus la o umbră, nicio expediție militară de anvergură nu mai era posibilă. Sfârșitul Orientului Latin a fost o veste dureroasă, dar nu a stârnit vreo reacție aprinsă.

Papa Nicolae al IV-lea a fost singurul care a căutat să-și transforme mâhnirea în fapte, dar nu a avut pe nimeni la care să apeleze. Prestigiul papalității fusese știrbit de eșecul războiului sicilian. Regii nu-și mai dădeau osteneala să împlinească dorințele pontifului. Împăratul din Apus, a cărui putere universală fusese frântă de papalitate, era cu totul prins în Germania. Dacă ar fi avut succes, împăratul ar fi părăsit Germania doar pentru a întreprinde o expediție nostalgică în Italia. Regele Filip al IV-lea al Franței era capabil și plin de energie, dar, după ce și-a scăpat regatul de războiul sicilian și-a consumat energia pentru a-și consolida autoritatea regală. Eduard al Angliei avea treabă până peste cap în Scoția. Mai mult, Anglia și Franța se îndreptau spre rivalitatea intensă care avea să ducă în scurt timp la Războiul de 100 de ani. Monarhul cu cea mai mare putere maritimă în Mediterana, Iacob al II-lea de Aragon, și fratele său, Frederic, pretendent la tronul Siciliei, se găseau în război cu Carol al II-lea de Neapole, clientul papei. Carol era teoretic foarte dornic să sprijine cruciada, dar mai întâi trebuia să-i alunge pe aragonezi din Sicilia. Mai departe, spre răsărit, împăratul bizantin era îndeajuns de ocupat cu atacurile turcilor și cu noile regate balcanice ale Bulgariei și Serbiei. În plus, Angevinii din Neapole preluaseră acum pretențiile împăraților latini detronați. Patronul lor, papa de la Roma, nu se putea aștepta la multă prietenie din partea

grecilor. Orașele negustorești din Italia erau prea ocupate să-și adapteze politica circumstanțelor schimbătoare, pentru a-și lua vreun angajament care să le stânjenească. Întrucât regatele lor se găseau acum în prima linie, regii Ciprului și Armeniei erau cel mai direct interesați, mai cu seamă că în eventualitatea unei noi cruciade punctul de plecare ar fi fost unul dintre regate. Cei doi regi erau însă foarte neliniștiți ca nu cumva să-l provoace pe sultan. Regele Armeniei trebuia să se descurce deopotrivă cu turcii și cu egiptenii, în vreme ce regele Ciprului se confrunta cu problema refugiaților. Mai mult, cele două case regale, acum strâns legate prin căsătorie, aveau să fie în scurt timp tulburate de certuri de familie și de războaie civile. Ilhanul Persiei rămânea un aliat potențial, dar ilhanul Arghun fusese crunt dezamăgit de neputința de a îndemna Apusul să acționeze înainte de căderea Acrei. Nu mai dorea să încerce încă o dată. În 1295, curând după moartea lui Arghun, ilhanul Ghazan a adoptat islamul ca religie de stat a ilhanatului, denunțând jurământul de credință față de hanii din Orient. Ghazan era un prieten bun al creștinilor, întrucât fusese crescut de despina Khatun, soția frumoasă a ilhanului Abagha, pe care tot Orientul o slăvea. Convertirea ilhanului nu diminuase în vreun fel ura pe care o purta egiptenilor și turcilor. Însă nu au mai fost trimise solii mongole la Roma și speranța ca Persia să devină o putere creștină se risipise. Este adevărat că un sol papal, fratele Ioan de Monte Corvino, se găsea la Khanbaliq (numele mongol al Beijingului). Însă, deși fratele Ioan se bucura de prietenia lui Kubilai, Marele han nu era acum deloc interesat de treburile Orientului Apropiat.[1]

Mai rămâneau Ordinele militare, întemeiate ca să lupte pentru creștinătate în Țara Sfântă, care își continuau misiunea. După căderea Acrei, Ordinul Teutonic a renunțat la Orient în schimbul

[1] Baluze, *Vitae Paparum Avenionensium* (ed. Mollat), III, p. 150; Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, pp. 34–36; Hill, *History of Cyprus*, II, p. 193 și următoarele; Browne, *Literary History of Persia*, III, p. 40. Pentru Ioan de Monte Corvino, vezi Atiya, *op. cit.*, pp. 248–252.

posesiunilor baltice,[2] dar Templierii şi Ospitalierii şi-au stabilit cartierul general în Cipru. Neputând să-şi îndeplinească misiunea specifică, Templierii şi Ospitalierii s-au amestecat în politica locală. Probabil că, în cazul unei expediţii, papa putea să conteze pe Ordinele militare pentru a-l sprijini. Daniile însemnate pe care le primiseră în toată Europa stârneau o invidie care putea avea urmări periculoase, dacă nu dovedeau că le foloseau într-un scop nobil. Dar Ordinele Templier şi Ospitalier nu puteau întreprinde o cruciadă fără niciun fel de sprijin.

După căderea oraşului Tripoli, papa Nicolae nu a reuşit să ridice Apusul. A fost la fel de neputincios după marele dezastru al Acrei. Sfetnicii săi nu i-au fost de niciun ajutor. Carol al II-lea de Neapole a susţinut proiectul, elaborat pentru prima oară cu câţiva ani mai înainte, de a contopi Ordinele militare pentru a pune capăt rivalităţii dintre ele. Carol credea însă că, pentru moment, orice acţiune militară era imposibilă în Orient. Susţinea, în schimb, ideea unei blocade economice a Egiptului şi a Siriei. Blocada ar fi fost uşor de menţinut şi ar fi adus pagube însemnate sultanului.[3] De fapt, şi această idee era imposibil de pus în practică. Oraşele negustoreşti italiene, ca şi cele provensale şi aragoneze, nu ar fi cooperat niciodată. Bogăţia lor depindea de comerţul oriental, dintre care o bună parte trecea prin ţările sultanului. Într-adevăr, dacă ar fi încetat schimburile comerciale, oraşele nu şi-ar mai fi putut susţine flotele, iar musulmanii ar fi putut foarte bine să domine Marea Mediterană. Din nefericire, principalul produs de export cu care creştinii plăteau bunurile orientale consta în arme. Ar fi meritat însă ca Europa să se lipsească de toate câştigurile obţinute de pe urma acestei activităţi comerciale? Biserica se împotrivise acestui ruşinos schimb de bunuri. Acum însă, interesele de afaceri erau mai puternice decât Biserica.

---

[2] Sediul general al Teutonilor s-a mutat la Veneţia în 1291, iar de acolo, în 1309, la Marienburg în Prusia. Pentru istoria ulterioară a Ordinului, vezi capitolul lui Boswell din *Cambridge Medieval History*, vol. VII, p. 248 şi urm.

[3] Atiya, *op. cit.*, pp. 35–36.

În 1291, Nicolae al IV-lea a murit cuprins de mâhnire, pentru că toate străduaniile sale au eşuat.[4]

Niciunul dintre urmaşii săi nu a obţinut un rezultat mai bun. Însă, deşi lipseau ostaşii pentru a alcătui o cruciadă, sentimentul ruşinii pe care îl suferise creştinătatea a dat naştere unui nou val de propagandă. Propagandiştii nu mai erau, ca în trecut, predicatori itineranţi, ci cărturari care scriau cărţi şi pamflete pentru a arăta necesitatea unei expediţii sfinte. Fiecare dintre autori avea propriul plan al felului în care urma să se desfăşoare expediţia. În 1291, un călugăr franciscan, Fidenzio de Padova, pe care papa îl folosise adesea în trecut în misiuni diplomatice şi care călătorise mult în Orient, a scris un tratat intitulat *Liber de Recuperatione Terre Sancte*, pe care l-a dedicat lui Nicolae al IV-lea. Tratatul cuprindea o istorie erudită a Ţării Sfinte, însoţit de o discuţie asupra tipului de oaste de care ar fi fost nevoie pentru a o recupera şi asupra drumurilor alternative pe care le-ar fi putut urma. Fidenzio era bine informat şi chibzuit, era încrezător că ar fi putut fi găsită o oaste şi socotea că ultimul cuvânt asupra alegerii drumului urma să-l aibă comandantul acesteia.[5] În următorul an, în 1292, un anume Thaddeus de Neapole a scris o relatare despre căderea Acrei. Era o relatare însufleţită, întreţesută din belşug cu acuzaţii de laşitate la adresa tuturor celor care au fost acolo. Limbajul violent al lui Thadeus urmărea un scop. Ţinta lui era de a ruşina Occidentul pentru a provoca lansarea unei noi cruciade, iar lucrarea lui se sfârşeşte cu un apel adresat papei, principilor şi credincioşilor de a salva Ţara Sfântă, considerată moştenirea creştinilor.[6]

Lucrarea lui Thaddeus l-a influenţat cu siguranţă pe următorul propagandist, un genovez pe nume Galvano de Levanto, medic la Curtea papală. Textul lui, scris în jurul anului 1294 şi dedicat

---

[4] *Ibid.*, p. 45.

[5] *Ibid.*, pp. 36–43. Tratatul lui Fidenzio (ed. de Golubovitch) este publicat în *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Sancta*, II, p. 9 şi urm.

[6] Atiya, *op. cit.*, pp. 31–34; *Hystoria de Desolacione* este editată de Riant.

regelui Filip al IV-lea al Franței, era un amestec de analogii preluate din jocul de șah și de povețe mistice, fiind lipsit de orice simț practic.[7] O figură cu mult mai importantă a fost marele predicator spaniol, Ramon Lull, născut la Majorca în 1232 și ucis cu pietre la Bougie, în Africa de Nord, în 1315. Lull este cel mai bine cunoscut ca mistic, dar în același timp a fost și un politician cu spirit pragmatic. Știa bine araba și călătorise foarte mult în țările musulmane. În jurul anului 1295, Lull i-a dăruit papei un memorandum despre acțiunile care trebuiau înfăptuite pentru a combate islamul, iar în 1305 a scris *Liber de Fine,* în care și-a dezvoltat pe larg ideile și a oferit un program practic. Atât musulmanii, cât și schismaticii și bisericile creștine eretice trebuiau câștigați prin predicatori bine pregătiți, pe cât era posibil, fiind în același timp necesară și o expediție militară. Conducătorul expediției trebuia să fie un rege, *Rex Bellator*, și toate Ordinele militare trebuiau unite sub comanda lui într-un nou Ordin care să constituie nucleul întregii oști. Lull a propus ca musulmanii din Spania să fie alungați de cruciadă, care să treacă apoi în Africa și să înainteze de-a lungul coastei Tunisului până în Egipt. Mai târziu însă, Lull a devenit susținătorul unei expediții navale, propunând cucerirea Maltei și a Rodosului, care aveau porturi excelente, pentru a fi folosite apoi ca baze ale cruciadei. Ceva mai târziu, Lull pare să fi preferat ca expediția să se desfășoare pe uscat, să cucerească de la greci Constantinopolul și apoi să treacă în Anatolia. Lull oferă nenumărate sfaturi practice privind organizarea armatei și a flotei, aprovizionarea cu hrană și cu cele necesare războiului, pregătirea predicatorilor care trebuiau să însoțească expediția. Cartea este prolixă și, în unele momente, contradictorie. Este însă opera unui om de o inteligență remarcabilă și cu o vastă experiență, însă atitudinea pe care o are față de creștinii răsăriteni este deranjant de intolerantă.[8]

---

[7] Atiya, *op. cit.*, pp. 71–72.

[8] Atiya, *op. cit.*, pp. 74–94, o discuție amănunțită asupra vieții și operei lui Lull în legătură cu cruciadele.

Atunci când Ramon Lull scria, se părea că o cruciadă era iminentă. Regele Filip al Franței își anunțase dorința de a iniția o expediție. Au fost schițate și analizate planuri privind desfășurarea expediției atât la Curtea papală, cât și la Paris. Adevărata intenție a lui Filip, care dorea să obțină bani de la Biserică printr-un pretext foarte bun, nu devenise încă limpede. Filip tocmai ieșise triumfător din cearta cu papa Bonifaciu al VIII-lea, care descoperise că metoda prin care Hohenstaufenii fuseseră distruși era ineficientă împotriva noilor monarhii din Apus. Papa Clement al V-lea, care fusese ales în 1305, era un francez. Se stabilise la Avignon, la marginea stăpânirilor regelui francez, și se purtase întotdeauna cu respect față de Filip. Clement s-a grăbit să strângă mai multe memorandumuri care să-l îndrume pe el și pe rege.[9]

Cel mai interesant dintre aceste texte îi era destinat doar lui Filip. Un avocat francez, Pierre Dubois, a supus examinării regelui un pamflet din care jumătate urma să fie trimis principilor Europei, cerându-le să se alăture mișcării în fruntea căreia s-ar fi aflat regele Franței. De asemenea, erau date unele sfaturi cu privire la drumul pe care trebuia să o ia expediția și la mijloacele potrivite pentru a o finanța. Templierii trebuiau desființați, iar proprietățile lor confiscate. Asupra clerului trebuiau impuse taxe de moștenire. Dubois a mai adăugat câteva sfaturi generale cu privire la oportunitatea de a îngădui preoților să se căsătorească și de a transforma mănăstirile în școli de fete. Cea de-a doua jumătate a pamfletului conținea sfaturi secrete pentru rege, despre modul în care-și putea asigura controlul asupra Bisericii, micșorând numărul cardinalilor, și în care îl îndemna să instituie un Imperiu de Răsărit condus de unul dintre fiii săi.[10] Curând după aceea, în 1301, principalul sfetnic al lui Filip în chestiuni diplomatice, Guillaume de Nogaret, i-a trimis papei un memoriu cu privire la cruciadă. Discuția strategică era lipsită

[9] *Ibid.*, p. 48.

[10] *Ibid.*, pp. 48–52; Hill, *op. cit.*, II, p. 239.

de însemnătate. Memoriul insista în schimb asupra finanțării. Biserica urma să asigure toți banii, iar desființarea Ordinului Templier constituia primul punct din program.[11] În aceeași perioadă, la rândul lui, papa strângea sfaturi. Prințului armean Hethum sau Hayton de Corycus, care se retrăsese în Franța și devenise prior al unei mănăstiri premonstratene de lângă Poitiers, i s-a cerut să-și așternă în scris punctul de vedere. Cartea lui, intitulată *Flos Historiarum Terre Orientis*, scrisă în 1307, a devenit de îndată foarte căutată. Conține un rezumat succint al istoriei Levantului, împreună cu o prezentare foarte bine informată cu privire la situația imperiului mameluc. Hayton propunea o expediție dublă, pe mare, care să plece din Cipru și din Armenia. Recomanda ca expediția cruciată să coopereze cu armenii și să fie încheiată o alianță strânsă cu mongolii.[12] Opinii asemănătoare aveau să fie exprimate ceva mai târziu de un diplomat papal, Guillaume Adam, care a călătorit foarte mult în Orient și care, în cele din urmă, a ajuns în India. Adam a adăugat propunerea de a menține o flotă creștină în Oceanul Indian, pentru a întrerupe cometul oriental al Egiptului. El era totodată de părere că latinii ar trebui să recucerească Constantinopolul.[13] Guillaume Durant, episcop de Mende, a trimis în 1312 un tratat prin care recomanda o expediție navală, în care sublinia importanța alcătuirii oștii, insistând mai cu seamă asupra moralității cruciaților.[14] Bătrânul amiral genovez Benedetto Zaccaria, care fusese odinioară *podesta* la Tripoli, și-a așternut în scris gândurile cu privire la forțele navale necesare.[15]

Sfaturi mai practice au fost oferite de cei trei oameni puternici, care ar fi trebuit să aibă un rol de seamă în orice cruciadă. În 1307,

---

[11] Atiya, *op. cit.*, pp. 53–55.

[12] *Flos* a lui Hayton este publicată în *Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens*, vol. II. Vezi Atiya, *op. cit.*, pp. 62–64.

[13] Atiya, *op. cit.*, pp. 64–67. Textul lui Adam este publicat ca o anexă la Hayton în *Recueil*.

[14] Atiya, *op. cit.*, pp. 67–71

[15] *Ibidem*, pp. 60–61. Vezi Mas Latrie, *Documents*, II, p. 129.

marii maeştri ai Templierilor şi ai Ospitalierilor se găseau amândoi la Avignon, iar papa Clement le-a cerut sfatul. Cel dintâi, Jacques de Molay, i-a trimis de îndată un raport. Marele maestru templier recomanda ca, mai întâi, mările să fie curăţate de zece galere mari, iar apoi ca expediţia să cuprindă cel puţin 12 000–15 000 de cavaleri şi 40 000–50 000 de ostaşi pedeştri. Regii din Apus nu ar trebui să întâmpine dificultăţi în a ridica atâţia oameni, iar republicile italiene trebuiau convinse să asigure transportul. Jacques de Molay nu era de acord cu debarcarea în Cilicia. Expediţia trebuia să se adune în Cipru şi să debarce pe coasta siriană.[16] Patru ani mai târziu, în timpul Conciliului de la Vienne, Foulques de Villaret, marele maestru ospitalier, i-a scris regelui Filip pentru a-i da de ştire despre pregătirile pentru cruciadă pe care Ordinul său le făcuse şi despre cele pe care ar fi putut să le facă[17]. Tot atunci, regele Henric al II-lea al Ciprului a trimis conciliului punctul său de vedere. Regele dorea o blocadă a imperiului mameluc. Nu se încredea, pe bună dreptate, în republicile italiene şi cerea ca viitoarea cruciadă să nu depindă pentru transportul pe mare de acestea. Sprijinea ideea unui atac direct asupra Egiptului – cel mai vulnerabil punct dintre toate stăpânirile sultanului.[18]

După atâtea memorandumuri şi atâta entuziasm, toată lumea, cu excepţia regelui Filip, a fost surprinsă şi dezamăgită că nu s-a pornit o cruciadă. Filip îşi atinsese scopul de a găsi un pretext pentru a strânge bani de la Biserică, iar adevăratele lui intenţii au devenit clare atunci când i-a atacat pe cei al căror ajutor ar fi fost foarte important într-o nouă cruciadă.[19]

Pierderea Orientului Latin a lăsat Ordinele militare într-o situaţie nesigură. Cavalerii Teutoni şi-au rezolvat problemele concentrându-şi toate energiile asupra cuceririlor baltice. Templierii

---

[16] Baluze, *op. cit.*, II, p. 145 şi urm.

[17] Delaville le Roulx, *France en Orient*, II, pp. 3–6.

[18] Mas Latrie, *Documents*, II, pp. 118–125; Atiya, *op. cit.*, pp. 58–60.

[19] Atiya, *op. cit.*, pp. 53, 73.

și Ospitalierii și-au dat seama însă că nu sunt apreciați în Cipru și că libertatea de mișcare le era restrânsă. Ordinul Ospitalier, mai înțelept decât cel Templier, a început să-și caute un alt cămin. În 1306, piratul genovez Vignolo dei Vignoli, care obținuse în arendă insulele Cos și Leros de la împăratul bizantin Andronic, a venit în Cipru și i-a propus marelui maestru ospitalier, Foulques de Villaret, să cucerească împreună întregul arhipelag dodecanez și să-l împartă între ei. Vignolo urma să păstreze pentru el o treime. Cât timp Foulques era pe mare, în drum spre Europa pentru a obține aprobarea pontificală a acestui proiect, o flotilă a Ospitalierilor, ajutată de câteva galere genoveze, au debarcat în Rodos și au început cucerirea treptată a insulei. Garnizoana greacă s-a luptat cu vitejie. Castel Philermo a fost cucerit doar în urma unei trădări, în noiembrie 1306, în vreme ce orașul Rodos a mai rezistat încă vreme de doi ani. În cele din urmă, în vara anului 1308, o galeră cu ajutoare pentru garnizoană trimisă din Constantinopol a fost purtată de furtuni înspre Cipru și a fost capturată la Famagusta de cavalerul cipriot Filip cel Galben, care i-a dus pe toți cei care se găseau pe vas în fața orașului asediat. Comandatul, originar din Rodos, a fost de acord să negocieze predarea cetății pentru a-și salva viața. La 15 august Rodos și-a deschis porțile în fața Ordinului Ospitalier. Imediat, cartierul general al Ordinului a fost stabilit aici și a transformat Rodosul, împreună cu excelentul său port, în cea mai puternică fortăreață din Levant. Cucerirea insulei, obținută pe seama creștinilor răsăriteni, a fost considerată un mare triumf al Cruciadei în Occident și, într-adevăr, le-a insuflat Ospitalierilor o nouă vigoare și le-a oferit mijloacele de a-și continua misiunea. Dar nefericiții locuitori ai Rodosului vor trebui să mai aștepte șase secole pentru a-și recâștiga libertatea.[20]

Ordinul Templier a fost mai lipsit de inițiativă și de noroc. Templierii stârniseră întotdeauna mai multă ură decât Ospitalierii.

---

[20] *Gestes des Chiprois*, pp. 319–323; Delaville le Roulx, *Hospitaliers en Terre Sainte*, pp. 273–279; Amadi, pp. 254–259.

Erau mai bogați. Vreme îndelungată Ordinul fusese principalul bancher și cămătar în Orient, fiind încununat de succes într-o ocupație în care nu-ți făceai prea mulți prieteni. Toată lumea știa că politica Ordinului fusese întotdeauna egoistă și iresponsabilă. Deși Cavalerii Templieri dăduseră întotdeauna dovadă de vitejie în vremuri de război, din pricina activităților financiare aveau legături strânse cu musulmanii. Mulți dintre ei aveau prieteni musulmani și se arătau interesați de religia și de învățăturile acestora. Circulau zvonuri că, în spatele zidurilor castelelor, Ordinul studia o filosofie esoterică ciudată și că se complăcea în ceremonii pătate de erezie. Se spunea că existau rituri de inițiere deopotrivă blasfematoare și indecente și se șoptea despre orgii în care cavalerii se dedau unor vicii nefirești. Ar fi greșit să respingem aceste zvonuri ca simple născociri fără temei ale dușmanilor Ordinului. Probabil că în ele se găsea atâta adevăr cât era nevoie pentru a sugera felul în care Ordinul putea fi atacat în modul cel mai convingător.[21]

În 1306, atunci când Jacques de Molay a mers în Franța pentru a discuta cu papa Clement despre cruciada proiectată, marele maestru a auzit învinuirile aduse Ordinului și a cerut o anchetă publică. Papa a ezitat. Clement și-a dat seama că regele Filip era hotărât să suprime Ordinul și nu a îndrăznit să-l supere. În octombrie 1307, Filip i-a arestat deodată pe toți membrii Ordinului care se găseau în Franța și, pe baza unor învinuiri aduse de doi cavaleri rău famați care fuseseră alungați din rândul Templierilor, a pus să fie judecați pentru erezie. Cei acuzați au fost interogați sub tortură și, deși câțiva au negat cu tărie totul,

---

[21] O discuție argumentată despre proasta reputație a Templierilor se găsește în Martin, *The Trial of the Templars*, pp. 18–24, 46–50. Scandalul judecății lor nedrepte i-a făcut pe istorici să încline în a-i considera complet nevinovați, dar este limpede că suspiciunile cu privire la comportamentul lor nu au fost complet neîntemeiate. Documentele și sursele relevante sunt publicate de Lizerand, *Le Dossier de l'Affaire des Templiers*. Cel mai recent istoric al Templierilor, Melvin, este cu siguranță prea îngăduitor cu ei (*La Vie des Templiers*, p. 246 și urm.).

cei mai mulți dintre ei au recunoscut tot ceea ce li se cerea. La cererea lui Filip, în primăvara anului următor papa a poruncit ca fiecare principe în ținutul căruia Templierii aveau posesiuni să-i aresteze și să inițieze procese asemănătoare. După câteva ezitări, numeroșii regi din Europa au acceptat și i-au arestat pe Templieri, cu excepția portughezului Diniz, care nu a vrut să aibă nimic de-a face cu această afacere nenorocită. Proprietățile Templierilor au fost peste tot puse sub sechestru, iar cavalerii au fost aduși dinaintea curților de judecată. Nu a fost întodeauna folosită tortura, însă interogatoriul a urmat același tipar. Acuzații știau că se aștepta de la ei să mărturisească și mulți dintre ei au și făcut-o.[22]

Întrucât sediul central a Ordinului se găsea în Cipru, era mai cu seamă important ca papa și cârmuitorii insulei să coopereze. Conducătorul Ciprului era însă acum Amaury, fratele lui Henric al II-lea, care îl înlăturase pe rege de la putere pentru un timp chiar cu ajutorul Templierilor. În mai 1308, priorul Hayton a sosit în Cipru de la Avignon, cu o scrisoare prin care papa poruncea arestarea de îndată a cavalerilor, întrucât fuseseră găsiți necredincioși. Amaury a întârziat îndeplinirea poruncii, iar cavalerii, sub conducerea maestrului de ceremonii Aymé de Oselier, au avut timp să se pregătească. După o înfruntare scurtă însă, pe 1 iunie Templierii s-au predat. Vistieria lor, cu excepția unei părți însemnate pe care au ascuns-o atât de bine încât nu a mai fost niciodată recuperată, a fost dusă din Limassol în palatul lui Amaury din Nicosia, iar cavalerii au fost puși sub pază, mai întâi la Choirokoitia și Germasogeia, iar mai târziu la Lefkara. Au rămas acolo vreme de trei ani. În mai 1310, după ce regele Henric al II-lea a revenit la putere, în urma insistențelor papei, Templierii din Cipru au fost aduși în sfârșit la judecată. În Franța, mulți dintre frații lor fuseseră deja arși pe rug și membrii Ordinului din toată Europa fuseseră închiși sau sărăciți. Regele Henric nu-i îndrăgea pe Templieri, care îl trădaseră cu câțiva ani

[22] Martin, *op. cit.*, pp. 28–46; Melvin, *op. cit.*, pp. 249–257.

mai înainte. Le-a asigurat însă un proces corect. Şaptezeci şi şase de cavaleri au fost acuzaţi. Toţi au respins acuzaţiile. Oameni importanţi au depus mărturie pentru nevinovăţia lor, iar unul dintre cei câţiva martori ostili a declarat că a început să-i suspecteze pe Templieri abia după ce a primit relatarea papei despre crimele lor. Toţi cavalerii au fost achitaţi. Atunci când vestea verdictului a ajuns la Avignon, papa, înfuriat, i-a scris lui Henric pentru a-i porunci ca procesul să fie rejudecat. Papa a trimis un delegat personal, pe Dominic de Palestrina, pentru a fi sigur că avea să se facă dreptate. Verdictul rejudecării, care a avut loc în 1311, nu s-a păstrat. Dacă ar fi existat pericolul unei noi achitări, Clement i-a poruncit lui Dominic să ceară ajutorul priorilor dominican şi franciscan pentru a folosi tortura. Pierre, episcop de Rodez, legatul papal în Orient, a fost şi el trimis în Cipru pentru a-l ajuta pe Dominic. Drept urmare, se pare că regele a amânat verdictul şi că i-a lăsat pe cavalerii acuzaţi să zacă în închisoare. Se mai găseau încă acolo în 1313, atunci când Pierre de Rodez a citit dinaintea tuturor episcopilor şi înaltului cler din Cipru decretul pontifical din 12 martie 1312, prin care întregul Ordin era desfiinţat şi toată averea şi bunurile lui era încredinţate Ospitalierilor, după ce autorităţile civile aveau să reţină costurile numeroaselor procese. Cavalerii din întreaga Europă au aflat că aceste costuri fuseseră neobişnuit de mari. Ordinul Ospitalier nu a primit aproape nimic în afară de proprietăţile propriu-zise. Dregătorii Templieri din Cipru nu au fost niciodată eliberaţi. Dar ei au fost mai norocoşi decât marele lor maestru, care, după ani de închisoare şi de tortură, după multe mărturisiri şi retractări, a murit în martie 1314 ars pe rug la Paris.[23]

Desfiinţarea Ordinului Templier şi plecarea Ospitalierilor în Rodos a făcut ca regatul Ciprului să rămână singurul direct interesat de Ţara Sfântă. Nominal, regele Ciprului era şi regele Ierusalimului, iar vreme de multe generaţii, după încoronarea de

[23] Hill, *op. cit.*, II, pp. 232–236, 270–274.

la Nicosia cu coroana Ciprului, regii primeau și coroana Ierusalimului la Famagusta, orașul care se afla cel mai aproape de stăpânirea lor pierdută. Mai mult, coasta Siriei avea o importanță strategică pentru Cipru. Un dușman amenințător aflat acolo ar fi pus în pericol chiar existența regatului. Din fericire, sultanul era prea speriat de o nouă cruciadă pentru a folosi porturile siriene. Prefera ca acestea să rămână părăsite. Ciprul era însă permanent amenințat de Egipt. Convins că atacul este cea mai bună apărare, în 1292 regele Henric a trimis cincisprezece galere, sprijinite de alte zece galere ale papei, să jefuiască Alexandria. A fost o încercare inutilă, care doar a sfârșit prin a-l convinge pe al-Ashraf să cucerească Ciprul. Țipând „Cipru, Cipru, Cipru", sultanul a poruncit să fie construite o sută de galere. Avea însă alte planuri și mai mari. Mai întâi, mongolii trebuiau alungați și Bagdadul trebuia ocupat. Ambiția sultanului i-a îngrijorat pe emirii săi. Pe 13 decembrie 1293 l-au asasinat. A fost o răsplată tristă pentru un tânăr prinț plin de hotărâre, care încheiase opera lui Saladin și care alungase ultimele rămășițe ale latinilor din Siria.[24]

Al-Ashraf avea dreptate să le acorde o atenție deosebită mongolilor. În 1299, în vremea domniei foarte întrerupte a sultanului mameluc Muhammad Al-Nasir, conducătorul mongolilor, Ghazan, care-și schimbase titlul din ilhan în cel de sultan, a invadat Siria. Pe 23 decembrie a învins oastea de apărare mamelucă la Salamia, lângă Homs. În ianuarie 1300, Damascul i s-a predat și i-a recunoscut suzeranitatea. Luna următoare, Ghazan s-a întors în Persia și a anunțat că se va întoarce curând pentru a cuceri și Egiptul. Deși era musulman, Ghazan ar fi fost bine primit de aliații creștini. Atunci când a aflat vestea invaziei, Ramon Lull s-a grăbit spre Siria, dar era prea târziu pentru a-l mai găsi pe Ghazan acolo. Lull a revenit în Cipru pentru a-i cere regelui să-l ajute să plece într-o misiune de evanghelizare pe lângă

[24] *Gestes des Chiprois*, pp. 61–62; Thaddeus, p. 43; Sanudo, p. 283; Wiet, *L'Egypte Arabe*, p. 461.

conducătorii musulmani. Regele Henric, care nu credea că prietenia necredincioşilor putea fi cel mai uşor câştigată arătându-le unde greşesc, i-a ignorat cererea. O abordare mai diplomatică ar fi fost mai potrivită, însă nu a fost încercată. Ocazia a dispărut în 1303, atunci când oastea mongolă a fost învinsă la Marj as-Saffar. Peste cinci ani, în 1308, Ghazan a pătruns din nou în Siria, ajungând acum până la Ierusalim. Au circulat zvonuri că ar fi fost gata să predea Oraşul Sfânt creştinilor, dacă vreun stat creştin s-ar fi aliat cu el. Însă, deşi în vremea aceea papa şi regele Filip al Franţei îşi făceau cunoscute cu mare vuiet intenţiile de a iniţia o nouă cruciadă, din Apus nu li s-a făcut nicio propunere mongolilor, în vreme ce Ciprul a fost redus la neputinţă de luptele dintre regele Henric şi fratele său. În orice caz, Ghazan, ca un credincios convertit la islam, ar fi putut întâlni unele obstacole în îndeplinirea unei asemenea promisiuni.[25] La moartea lui, în 1316, posibilitatea unei alianţe mongole cu creştinii dispăruse treptat. Nepotul şi urmaşul lui, Abu Said, s-a îndreptat spre o reconciliere cu Egiptul. Avea să fie ultimul mare mongol cârmuitor al Persiei. După moartea lui Abu Said în 1335, fostul ilhanat a început să se destrame.[26]

În pofida aparentei sale izolări, regatul Ciprului nu se găsea într-un pericol iminent. Chiar şi fără a mai fi preocupat de mongoli, sultanul nu era îndeajuns de puternic pentru a risca o expediţie pe mare împotriva unei insule. Sultanul nu dorea să supere republicile italiene, întrucât obţinea câştiguri însemnate de pe urma negoţului cu ele. Ruad a fost cucerit de la Templieri în 1302, dar, atâta timp cât Ciprul nu devenea baza de plecare a unei noi cruciade, a preferat să lase insula în pace. Conducătorii Ciprului au încercat la rândul lor, atâta cât au îngăduit-o idiosincraziile dinastice

---

[25] *Gestes des Chiprois*, pp. 296–306; Hill, *op. cit.*, II, pp. 212–215; Atiya, *op. cit.*, pp. 90–91. Felix Fabri, care scrie două veacuri mai târziu, consemnează legenda bunului împărat tătar „Casanus" care, spune el, fusese creştin şi oferise Ierusalimul creştinilor (trad. Stewart, *P.P.T.S.*, vol. X, pp. 372–378).

[26] Browne, *op. cit.*, III, pp. 51–61.

și personale, să păstreze relații strânse cu regii armeni ai Ciliciei și cu regii Aragonului și Siciliei, ale căror flote inspirau respect.[27]

După ce s-au stins toate vorbele goale despre cruciadă iscate de Filip al Franței, a urmat o perioadă de liniște. În jurul anului 1330 însă, ideea cruciadei a fost reaprinsă de Filip al VI-lea. Intențiile lui erau cu mult mai sincere decât fuseseră cele ale unchiului său, fiind încurajate și de papa Ioan al XXII-lea. Au fost trimise din nou Curților papală și regală memorandumuri pentru a fi cercetate. Medicul reginei Franței, Guy de Vigevano, a scris o scurtă descriere a armelor necesare.[28] Un anume Burcard, un cleric care fusese în Cilicia pentru a obține ascultarea Bisericii Armene față de Roma, i-a trimis regelui un proiect mai amplu și mai detaliat. Sugestiile lui Burcard erau numeroase, însă prea puțin folositoare. Se arăta mai dușmănos cu creștinii schismatici și cu ereticii decât cu musulmanii, considerând cucerirea Serbiei ortodoxe și a Bizanțului esențială pentru succesul oricărei cruciade. Planurile lui Burcard nu aveau însă să fie puse în aplicare. Înainte să înceapă o nouă cruciadă, regele Franței a fost prins de izbucnirea Războiului de 100 de ani cu Anglia.[29]

Între timp, un proiect mai realist, care nu cerea o expediție militară de amploare, fusese elaborat de istoricul Marino Sanudo. Membru al casei ducale din Naxos și cu sânge grecesc curgându-i prin vene, Marino Sanudo era un observator atent și un pionier al statisticii. Lucrarea lui, *Secreta Fidelium Crucis*, care a apărut în jurul anului 1321, conținea o istorie a cruciadelor, câteodată influențată de scopul propagandistic, dar care se ocupa în principal cu discutarea amănunțită a situației economice din Levant. Sanudo a înțeles că Egiptul putea fi cel mai ușor slăbit printr-o blocadă economică, dar și-a dat seama că negoțul cu Orientul nu poate fi întrerupt dintr-odată. Trebuiau găsite noi drumuri

---

[27] *Gestes des Chiprois*, p. 309, datează cucerirea cetății Ruad în 1303; Sanudo, p. 242, o plasează în 1302. Vezi Hill, *op. cit.*, II, pp. 215–126.

[28] Atiya, *op. cit.*, p. 96.

[29] *Ibid.*, pp. 96–113.

comerciale şi noi surse de aprovizionare. Analiza lui era profundă, iar sugestiile vizionare şi cuprinzătoare. Din nefericire, proiectul lui Sanudo putea fi îndeplinit doar dacă toate puterile europene ar fi conlucrat, ceea ce era imposibil de obţinut vreodată.[30]

De fapt, nu s-a mai făcut decât o încercare de a salva Ţara Sfântă din mâna necredincioşilor. În 1359 Pierre I s-a urcat pe tronul Ciprului. A fost cel dintâi rege după Sfântul Ludovic care a ars de dorinţa de nestăvilit de a purta un Război Sfânt. Pe când era tânăr, întemeiase un nou Ordin cavaleresc, al Cavalerilor Spadei, al cărui ţel mărturisit era recuperarea Ierusalimului. Înfruntase supărarea tatălui său, regele Hugues al IV-lea, atunci când dorise să plece în Apus pentru a găsi oameni dornici să i se alăture în cruciadă. Ca rege, a purtat primele războaie împotriva turcilor din Anatolia, unde a obţinut un avanpost cumpărând fortăreaţa Corycus de la armeni. În 1362 a plecat într-un periplu în creştinătate, pentru a promova cruciada. După ce a mers în Rodos, unde a obţinut promisiunea unui ajutor din partea Ospitalierilor, a navigat la Veneţia unde a rămas până după începutul noului an, 1363. În declaraţii, veneţienii s-au arătat plini de înţelegere faţă de planurile regelui. După o vizită la Milano, Pierre s-a îndreptat spre Genova. Acolo regele a fost ocupat să rezolve disputele dintre regatul său şi republică, obţinând un sprijin vag din partea genovezilor. Pe 29 martie 1363, la câteva luni după urcarea pe tronul pontifical a lui Urban al V-lea, Pierre a ajuns la Avignon. Primul lucru pe care l-a urmărit a fost să-şi apere dreptul la domnie în faţa pretenţiilor nepotului său, Hugues, principe al Galileei, fiul fratelui său mai vârstnic. Hugues a primit drept compensaţie o pensie anuală de cincizeci de mii de besanţi. Pe când Pierre se afla la Avignon, regele Franţei, Ioan al II-lea, a vizitat oraşul şi i-a promis călduros un ajutor. Cei doi regi au luat semnul crucii împreună, în aprilie, laolaltă cu

---

[30] *Ibid.*, pp. 114–127; Hill, *op. cit.*, III, p. 1144. Singura ediţie din Sanudo este în Bongars, *Gesta Dei per Francos*, vol. II.

mulți nobili francezi și ciprioți. În timpul acesta, papa predica Războiul Sfânt și l-a numit pe cardinalul Talleyrand legatul său. Pierre și-a continuat călătoria prin Flandra, Brabant și regiunea Rhinului. În august, a mers la Paris pentru a-l vedea încă o dată pe regele Ioan. Au hotărât ca expediția cruciată să înceapă în martie anul următor. Din Paris, Pierre a mers la Rouen și Caen, iar de acolo a traversat marea în Anglia. A petrecut cam o lună la Londra, unde s-a ținut un mare turnir în cinstea sa, la Smithfield. Regele Eduard al III-lea i-a dăruit o corabie frumoasă, *Caterina*, și banii necesari pentru a plăti toate cheltuilile făcute în ultima vreme. Din nefericire, pe când se îndrepta spre coastă, Pierre a fost jefuit de tâlhari la drumul mare. Regele s-a înapoiat la Paris pentru Crăciun, apoi s-a îndreptat spre Aquitania pentru a-l întâlni pe Prințul Negru la Bordeaux. Spre întristarea lui, pe când se afla acolo, a sosit vestea morții cardinalului Talleyrand, în ianuarie 1364, apoi în mai, cea a regelui Ioan. Pierre a mers la înmormântarea lui Ioan la Saint-Denis și la încoronarea urmașului său, Carol al V-lea, la Reims, apoi s-a îndreptat spre Germania. Cavalerii și târgoveții din Esslingen și Erfurt s-au oferit să se alăture cruciadei, însă margrafului de Franconia și lui Rudolf al II-lea, ducele de Saxonia, deși i-au primit cu cinste, le-au spus că participarea amândurora depindea de împărat. Drept urmare, însoțit de Rudolf, Pierre a plecat spre Praga, unde se afla reședința împăratului Carol. Carol s-a dovedit încântat și l-a invitat pe Pierre să i se alăture la Cracovia, unde urma să aibă o întâlnire cu regii Ungariei și Poloniei. La Cracovia s-a hotărât trimiterea unei scrisori circulare către toți principii Imperiului, chemându-i să participe la Războiul Sfânt. După ce a mers la Viena, unde și-a asigurat sprijinul lui Rudolf al IV-lea, ducele Austriei, Pierre s-a întors în noiembrie 1364 la Veneția. Cum trupele lui tocmai îi ajutaseră pe venețieni să înăbușe o răscoală în Creta, a fost primit cu cele mai mari onoruri. A rămas la Veneția până în 1365, la sfârșitul lunii iunie. În acest timp, a încheiat

un tratat cu Genova prin care își rezolvau toate disputele mai importante.[31]

În această vreme, neobosit, papa Urban scria principilor din întreaga Europă, chemându-i să se alăture cruciadei. Eforturile papei erau susținute energic de noul legat papal în Orient, Pierre de Salignac de Thomas, patriarh nominal al Constantinopolului, un om extraordinar de integru, care se opunea deopotrivă schismaticilor, ereticilor și necredincioșilor, dar a cărui credință era respectată chiar și de cei pe care-i persecuta. Alături de el se găsea discipolul său, Philippe de Mézières, un prieten apropiat al regelui Pierre, care-l numise cancelar al Ciprului. În pofida tuturor promisiunilor, toate aceste eforturi comune nu au adus numărul de cruciați la care spera regele Pierre. Nu a venit niciun german și niciun mare nobil din Franța, din Anglia sau din pământurile învecinate, în afară de Aymé, contele Genevei, și de Guillaume Roger, viconte de Turenne și conte de Hereford. Dar au fost mulți alți cavaleri mai mărunți, unii care veneau din tărâmuri foarte îndepărtate, ca Scoția. Chiar mai înainte ca regele Pierre să părăsească Veneția, o oaste mare și formidabilă se strânsese deja acolo. Mai cu seamă contribuția venețiană a fost însemnată, în vreme ce genovezii au dat înapoi.[32]

S-a hotărât ca oastea cruciată să se strângă la Rodos, în august 1365, dar destinația ulterioară a fost ținută secretă. Riscul ca vreun negustor venețian să dea de știre musulmanilor era prea mare. La începutul lunii august, regele Pierre a sosit la Rodos, iar pe 25 întreaga flotă cipriotă a aruncat ancora în port. O sută opt corăbii în total, galere, vase de transport, corăbii de negustori și bărci ușoare. Împreună cu marile galere ale venețienilor și cu cele asigurate de Ospitalieri, flota creștină număra o sută șaizeci și cinci de corăbii. Toate vasele erau bine echipate, având oameni, provizii, arme. Numeroși cai fuseseră îmbarcați. O expediție de

[31] Pentru călătoria lui Pierre vezi Atiya, *op. cit.*, pp. 330–337; Hill, *op. cit*, II, pp. 324–327.

[32] Atiya, *op. cit.*, pp. 337–341.

asemenea proporţii nu mai fusese strânsă pentru Războiul Sfânt de la cea de-a treia cruciadă. În pofida dezamăgirii că niciunul dintre oamenii puternici din Apus nu venise, ar fi avut totuşi sorţi de izbândă. Regele Pierre era conducătorul necontestat al cruciadei. În octombrie, regele i-a scris reginei sale, Eleonora de Aragon, spunându-i că totul era pregătit. În acelaşi timp, a dat o poruncă prin care îi chema pe toţi supuşii săi din Siria să se întoarcă acasă şi prin care le interzicea să facă negoţ. Dorea să se creadă că ţinta sa era Siria.[33]

Pe 4 octombrie, patriarhul Petru a ţinut o predică mişcătoare de pe galera regală tuturor marinarilor strânşi acolo şi toţi au strigat tare: „Vivat, vivat Petrus, Ierusalem et Cypri Rex, contra Saracenos infideles." În seara aceea flota a ridicat ancora. Când toate corăbiile se aflau pe mare, s-a dat de ştire că destinaţia era Alexandria în Egipt.

Odată luată hotărârea de a-l ataca pe sultan, alegerea Alexandriei ca ţintă era inteligentă. O invazie a Siriei sau Palestinei ar fi fost prea puţin practică în absenţa unei baze pe coastă, iar porturile de acolo, cu excepţia oraşului Tripoli, fuseseră distruse cu bună ştiinţă de egipteni. Dar experienţa din trecut arătase că atunci când cârmuitorul Egiptului pierdea Damietta, era gata să cedeze la schimb Ierusalimul. Alexandria era un trofeu mai bogat decât Damietta. Cei care ar fi cucerit-o ar fi încheiat o înţelegere încă şi mai avantajoasă. Ar fi fost, de asemenea, un excelent punct de plecare pentru a continua cruciada. Alexandria era foarte bine aprovizionată, iar canalele făceau să poată fi apărată cu uşurinţă dinspre uscat. În plus, era portul prin care trecea aproape tot comerţul de peste mare al sultanului. Pierderea Alexandriei ar fi constituit o formă drastică de blocadă economică. În plus, părea puţin probabil ca sultanul să se aştepte la un atac asupra unui oraş în care negustorii creştini aveau multe interese. Momentul a fost şi el bine ales. Sultanul aflat pe tron, Sha'ban, era un băiat în vârstă de unsprezece ani. Puterea se găsea în mâinile emirului

[33] Atiya, *op. cit.*, pp. 341-344; Hill, *op. cit.*, II, pp. 329-331.

Yalbogha, care nu era iubit de ceilalți emiri sau de popor. Guvernatorul Alexandriei, Khalil ibn Arram, era în pelerinaj la Mecca. Locțiitorul lui, Janghara, era un dregător mărunt și fusese lăsat cu o garnizoană cu totul insuficientă. Pe de altă parte, zidurile Alexandriei erau faimoase pentru tăria lor. Chiar dacă ar fi fost cucerite cele două porturi și peninsula Pharos, care se afla între ele, locuitorii ar mai fi fost încă la adăpost în spatele marilor fortificații din fața portului.

Armata creștină a ajuns la Alexandria în seara zilei de 9 octombrie. Locuitorii au crezut la început că era vorba de o mare flotă comercială și s-au pregătit să iasă în întâmpinare pentru a negocia. Intențiile lor au devenit limpezi de-abia a doua zi, atunci când corăbiile au intrat în portul de apus, în loc de cel răsăritean, singurul îngăduit în mod obișnuit vaselor creștine. Guvernatorul locțiitor Janghara s-a grăbit să-și strângă toți oamenii pe țărm pentru a preîntâmpina o debarcare. Însă în pofida vitejiei unor ostași magrebieni, cavalerii creștini și-au croit drum până la țărm. În vreme ce negustorii locali s-au revărsat afară din oraș prin porțile dinspre uscat, Janghara s-a retras înăuntrul zidurilor și a strâns mica garnizoană pentru a rezista în porțiunea din fața locului de debarcare. Regele Pierre dorea să oprească pentru moment atacul. Ar fi vrut să-și debarce toți oamenii și toți caii, în tihnă, în peninsula Pharos. Dar atunci când s-a sfătuit cu comandanții săi, a descoperit că mulți dintre ei nu erau de acord ca țința să fie Alexandria. Spuneau că sunt prea puțini și că nu puteau nici să păstreze o fortăreață mare, nici să înainteze de acolo înspre Cairo. Doreau să navigheze în altă parte, însă ar fi fost de acord să rămână dacă orașul ar fi fost cucerit imediat printr-un asalt, mai înainte ca sultanul să poată trimite ajutoare. Pierre a fost silit să se supună dorinței lor și a început de îndată atacul. Asaltul a început la zidul de apus, așa cum se aștepta Janghara, dar în vreme ce apărătorii au fost ținuți ocupați în acea parte, asediatorii s-au mutat în portul de răsărit, care se afla de cealaltă parte. Dincolo de ziduri, trecerea între cele două părți se făcea prin casa vămii, iar un vameș zelos, care se

temea de jaf, a poruncit închiderea uşilor. Janghara nu a putut să-şi mute oamenii la timp pentru a respinge atacul. Crezând că oraşul a fost pierdut, oamenii au început să-şi părăsească posturile şi să alerge pe străzi spre porţile sudice, căutând să se pună la adăpost. Până la mijlocul zilei de vineri, 10 octombrie, cruciaţii pătrunseseră masiv în oraş. Lupta a continuat pe străzi. Pe parcursul nopţii de vineri, prin una dintre porţile sudice pe care creştinii, în entuziasmul lor, o arseseră, musulmanii au iniţiat un contraatac năpraznic. Contraatacul a fost respins şi, până în după-amiaza zilei de sâmbătă, întreaga Alexandrie se găsea în mâinile cruciaţilor.

Victoria a fost sărbătorită cu o sălbăticie nemaiîntâlnită. Cele două secole şi jumătate de Război Sfânt nu au reuşit să-i înveţe pe cruciaţi niciun pic de omenie. Masacrele le-au egalat pe cele din Ierusalim, în 1009, şi Constantinopol, în 1204. Musulmanii nu fuseseră atât de cruzi la Antiohia sau la Acra. Bogăţia Alexandriei era uriaşă, iar învingătorii au fost înnebuniţi de vederea atâtor prăzi. Nu au cruţat pe nimeni. Creştinii şi evreii din partea locului au suferit la fel de mult ca musulmanii; ba chiar şi negustorii europeni aşezaţi în oraş şi-au văzut atelierele şi depozitele prădate fără milă. Moscheile şi mormintele au fost jefuite, iar podoabele lor au fost furate sau distruse. Şi bisericile au fost prădate, deşi o femeie coptă beteagă, plină de curaj, a reuşit să salveze o parte din bunurile comunităţii, sacrificându-şi averea personală. S-a pătruns în case, iar locuitorii care nu le dădeau cruciaţilor toate bunurile de îndată au fost măcelăriţi împreună cu familiile lor. Au fost luaţi aproximativ cinci mii de prizonieri dintre musulmani, dar şi dintre creştini şi evrei, care au fost vânduţi ca sclavi. Un şir nesfârşit de cai, măgari şi cămile au dus prada la corăbiile din port, iar după ce şi-au îndeplinit sarcina animalele au fost ucise pe loc. Întregul oraş duhnea de mirosul cadavrelor oamenilor şi animalelor.

Regele Pierre a încercat degeaba să reinstituie ordinea. Sperase să poată apăra oraşul, iar atunci când cruciaţii au ars porţile, regele a dărâmat podul prin care drumul dinspre Cairo trecea peste

marele canal. Dar cruciații nu doreau acum decât să-și ducă prada cât mai repede acasă. Dinspre Cairo venea o oaste și cruciații nu doreau să rişte o luptă. Chiar și propriul lui frate i-a spus regelui că orașul nu poate fi apărat, în vreme ce vicontele de Turenne, împreună cu cei mai mulți dintre cavalerii englezi și francezi, a spus fără menajamente că nu va mai sta nicio clipă. Degeaba au protestat Pierre și legatul papal. Până în ziua de joi, 16, nu mai rămăseseră în oraș decât câțiva ostași ciprioți. Restul oștirii se întorsese la corăbii și era gata de plecare. Atunci când egiptenii au pătruns în mahalale, regele Pierre însuși s-a îmbarcat pe galerele sale și a poruncit retragerea. Corăbiile erau într-atât de încărcate cu pradă, încât a fost nevoie ca multe dintre obiectele mai mari să fie aruncate peste bord. În lunile care au urmat, scufundătorii egipteni au salvat obiecte prețioase din apele puțin adânci din fața Aboukirului.[34]

Regele și legatul au sperat că, după ce aveau să-și pună la adăpost câștigul în Cipru, cruciații urmau să-l însoțească pe Pierre într-o nouă expediție. Imediat însă după ce au ajuns la Famagusta, toți cruciații au început să se pregătească să se înapoieze în Occident. Legatul voia să-i urmeze, sperând că va convinge alți oameni să participe la cruciadă, dar s-a îmbolnăvit de moarte chiar înainte să plece de pe insulă. La întoarcerea sa în Nicosia, regele Pierre a ținut o slujbă de mulțumire, însă inima lui era îndurerată. În relatarea pe care i-a trimis-o papei își povestește victoria, dar își arată totodată crunta dezamăgire.[35]

Vestea cuceririi Alexandriei a fost primită cu sentimente amestecate în Occident. Mai întâi a fost socotită o victorie militară și o umilință pentru islam. Papa a fost încântat, dar și-a dat

---

[34] Expediția din Alexandria este descrisă pe larg de Guillaume de Machaut, într-o relatare foarte prozaică (ed. Mas Latrie, mai ales p. 61 și următoarele). Machaut pare să nu fi vizitat niciodată Orientul, dar informațiile sale, cu excepția celor privitoare la nașterea și moartea regelui Pierre, sunt demne de crezare. Pentru o descriere pe larg a expediției, vezi Atiya, *op. cit.*, pp. 345–369, și Hill, *op. cit.*, II, pp. 331–334.

[35] Atiya, *op. cit.*, p. 369.

seama că Pierre trebuie să primească de îndată întăriri. Regele Carol al Franței a făgăduit să trimită o oaste. Cel mai faimos dintre cavalerii lui, Bertrand du Guesclin, a luat semnul crucii. Amedeo, contele de Savoia, cunoscut în romane drept Contele Verde, care se pregătea de o călătorie în Orient, a hotărât să ridice ancora și să se îndrepte spre Cipru. Veneţienii au anunţat însă că Pierre a încheiat pace cu sultanul. Regele Carol a anulat strângerea oștii. Du Guesclin a mers să lupte în Spania, iar Amedeo a mers la Constantinopol.[36] Spre deosebire de papă, veneţienii nu fuseseră mulţumiţi de rezultatul cruciadei. Ei speraseră că se vor putea folosi de expediţie pentru a-și întări dominaţia comercială asupra Levantului. În schimb, întinsele lor proprietăţi din Alexandria fuseseră distruse și întregul lor comerţ cu Egiptul fusese întrerupt. Cucerirea Alexandriei aproape că i-a ruinat ca putere comercială, spre încântarea genovezilor, care se găseau răsplătiţi pentru neimplicarea lor. Curând, urmările cruciadei s-au făcut simţite în întregul Occident. Preţurile la mirodenii, mătase și la alte produse orientale cu care oamenii erau de-acum obișnuiţi au crescut abrupt, pe măsură ce rezervele se epuizau fără a mai fi reînnoite.[37]

Într-adevăr, regele Pierre începuse să negocieze cu Egiptul, dar ambele părţi erau prea înverșunate pentru a încheia pacea. În timp ce emirul Yalbogha, stingherit de lipsa sa de popularitate în Egipt, aștepta momentul în care putea construi o flotă pentru a invada Ciprul, Pierre avea pretenţii excesive cu privire la înapoierea Ţării Sfinte și întreprindea incursiuni armate pe coastele Siriei. Mania sa cruciată a început însă să-i îngrijoreze pe supuși, care se temeau ca nu cumva resursele regatului să fie irosite pentru o cauză pierdută. În 1369, atunci când un cavaler, cu care Pierre se certase, a pus la cale uciderea regelui, nici măcar propriii săi fraţi nu au mișcat un deget să-l salveze. La un an după moartea

---

[36] Atiya, *op. cit.*, p. 370 și Hill, *op. cit.*, II, pp. 335–336.

[37] Machaut, pp. 115–116; Heyd, *Historie du Commerce du Levant*, II, pp. 52–55.

lui s-a semnat tratatul cu sultanul. S-a făcut schimb de prizonieri, iar Ciprul și Egiptul au încheiat o pace stânjenitoare.[38]

Holocaustul din Alexandria marchează sfârșitul acelor cruciade al căror obiectiv direct era recuperarea Țării Sfinte. Chiar și dacă toți cruciații ar fi fost tot atât de credincioși precum regele Pierre, este puțin probabil ca expediția să fi adus vreun câștig creștinătății. Atunci când cruciada a avut loc, Egiptul trăia în pace cu latinii de peste jumătate de veac. Mamelucii începuseră să-și piardă fanatismul de mai devreme. Supușii lor creștini beneficiau de un tratament mai blând. Pelerinii erau liberi să meargă în Locurile Sfinte. Negoțul înflorea între Orient și Occident. Acum, întreaga cruzime a musulmanilor a renăscut. Pentru creștinii din Orient, oricât de nevinovați erau, a început o nouă perioadă de persecuție. Bisericile au fost distruse. Chiar și Sfântul Mormânt a fost închis vreme de trei ani. Întreruprea comerțului a adus pagube însemnate pentru toată lumea, mai cu seamă că urmările Marii Ciume se mai făceau încă simțite. Regatul Ciprului, a cărui existență mamelucii se arătaseră gata să o îngăduie, a devenit un dușman care trebuia distrus. Egiptul a așteptat șaizeci de ani să se răzbune. Dar înfiorătoarea devastare a insulei din 1426 a fost o pedeapsă pentru cucerirea Alexandriei.[39]

Soarta celuilalt regat creștin din Levant fusese pecetluită mai înainte. Armenii din Cilicia nu luaseră parte la Cruciada regelui Pierre, dar dinastia lor regală era acum de origine latină și mulți dintre nobili aveau relații strânse cu Ciprul. Biserica Armeană acceptase supunerea față de Roma. De-a lungul veacului al XIV-lea egiptenii îi hărțuiseră pentru că-i bănuiau, pe bună dreptate, că erau prieteni cu latinii și cu mongolii, dar și pentru că îi invidiau pentru bogăția care trecea prin regatul lor pe drumul comercial care ajungea la mare la Ayas. Prăbușirea ilhanatului mongol i-a lipsit pe armeni de principalul lor sprijin. Cea mai mare parte

---

[38] Atiya, *op. cit.*, pp. 371–376; Hill, *op. cit.*, II, pp. 345–367; Heyd, *op. cit.*, pp. 55–57.

[39] Atiya, *op. cit.*, pp. 377–378.

a regatului a fost anexată de turci în 1337. În 1375, pe când Ciprul era prins într-un război înverşunat cu Genova, mameluci şi turcii s-au aliat, iar mulsumanii au încheiat cucerirea întregii ţări. Ultimul rege armean, Leon al VI-lea, a fugit în Apus şi a murit la Paris, în exil. Era sfârşitul independenţei armene.[40]

Într-adevăr, o cruciadă similară celei proiectate de regele Pierre devenise acum anacronică. Creştinătatea nu-şi putea permite asemenea extravaganţe. Arhitecţii primei cruciade înţeleseseră foarte bine că salvarea Ţării Sfinte depindea de menţinerea puterii creştine în Anatolia. Însă de la dispariţia lui Urban al II-lea, niciun om de stat din Occident nu a mai avut înţelepciunea să înţeleagă că păstrarea Anatoliei depindea de Bizanţ. Mişcările cruciate din veacul al XII-lea au adăugat încă o problemă celor cu care se confrunta împăratul bizantin. Cruciadele nu i-au lăsat niciodată în pace pe împăraţi să se concentreze asupra invadatorilor turci. Sarcina s-ar fi putut dovedi imposibilă, pentru că metoda turcilor de a distruge agricultura şi comunicaţiile făcea recucerirea dificilă. În plus, numeroasele ambiţii ale unor împăraţi precum Manuel sau Andronic Comnenul au dus la o risipă încă şi mai mare de energie. După dezastrul de la Manzikert din 1071, turcii au pătruns în Anatolia. După dezastrul din 1176 de la Myriokephalon, turcii şi-au consolidat prezenţa acolo. Dar abia Cruciada a IV-a şi distrugerea iremediabilă a sistemului imperial le-a oferit turcilor ocazia de a înainta. De-a lungul veacului al XIII-lea creştinătatea a pierdut şi ultimul prilej de a rezolva problema turcilor. Până atunci, în Anatolia puterea turcilor depinsese de sultanatul selgiucid de Konya. Invaziile mongole, care au început în 1242, slăbiseră şi, în cele din urmă, distruseseră statul selgiucid. Împăraţii bizantini care trăiau în exil la Niceea şi-au dat seama de şansa care li se oferea, dar eforturile lor

[40] Vezi Tournebize, *Histoire Politique et Religieuse de l'Arménie*, p. 644 şi următoarele, mai ales pp. 654–655, 715–730. Istoria obscură a sfârşitului regatului armean se bazează mai ales pe cronica unui franciscan, Jean Dardel (publicată în *R.H.C., Documents Arméniens*, vol. II).

au fost stânjenite de problemele din Europa și de dorința arzătoare de a-și recupera capitala imperială ocupată de latini. De cealaltă parte, latinilor le lipseau viziunea și experiența necesare pentru a înțelege situația. Atunci când bizantinii au recucerit Constantinopolul, ocazia dispăruse. Împărații din dinastia Paleologilor trebuiau să se descurce cu tinerele și energicele regate din Balcani, cu cererile republicilor italiene și cu amenințarea unei recuceriri latine, care a rămas foarte reală până când Carol de Anjou a fost paralizat de Vecerniie Siciliene. Spre sfârșitul secolului al XIII-lea devenise deja prea târziu. Selgiucizii plecaseră, dar locul lor fusese luat de câteva emirate active și ambițioase, întărite de emigrarea triburilor turcice supuse mongolilor. Cel mai important dintre acestea era Caramania, care se întindea în interiorul Anatoliei, de la Philadelphia până la munții Anti-Taurus. Mai existau și alte emirate la Attalia, la Aydin (Tralles) și la Manissa (Magnesia). Coasta de nord a Anatoliei continua să fie stăpânită de Bizanț și de imperiul înfrățit al Trapezuntului. Dar ținutul de la sud de Trapezunt era ocupat de turcmeni, în vreme ce în nord-vest se ridica un nou emirat activ sub conducerea unui prinț întreprinzător, pe nume Osman.[41]

Latinii înțelegeau acum, din ce în ce mai clar, importanța Anatoliei; deși o vedeau mai puțin ca pe un punct de plecare pentru atacurile îndreptate împotriva lor, cât mai degrabă ca o regiune în care aveau nevoie de avanposturi pentru a controla Mediterana. Ocuparea Rodosului de către Ospitalieri a fost, în bună măsură, rezultatul întâmplării, dar a ilustrat totodată noua orientare. Republicile italiene erau de multă vreme interesate de insulele din Marea Egee. Era firesc ca preocuparea lor, și cea a întregii lumi latine, să se întindă și asupra țărmului din fața insulelor. Atunci când emirul Omar din Aydin, care stăpânea excelentul port al Smirnei, a construit o flotă pentru acțiuni de

[41] Vezi Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire*, pp. 15–24; Köprülü, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, pp. 34–79; Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, pp. 33–51.

piraterie în apele Mării Egee, atât veneţienii, cât şi cavalerii din Rodos au luat măsuri. În 1344, o flotă, la care veneţienii şi supuşii lor contribuiseră cu vreo douăzeci de corăbii, cavalerii cu şase, iar papa şi regele Ciprului cu câte patru, s-a îndreptat spre Smirna. Patriarhul latin al Constantinopolului, Henric de Asti, se afla la comanda flotei. În ziua Înălţării, emirul de Aydin a fost înfrânt într-o luptă navală chiar la intrarea în golf. La îndemnul papei, aliaţii creştini au respins cererea făcută de Martino Zaccaria. Fostului stăpân genovez al Chiosului, care se alăturase expediţiei, dorea să fie repus în stăpânirea insulei sale, care fusese recucerită de bizantini. Flota s-a îndreptat însă spre Smyrna. Pe 24 octombrie, oraşul a căzut în mâinile creştinilor după o luptă scurtă, însă fortăreaţa nu a fost cucerită. Această victorie uşoară s-a datorat mai ales lipsei de pregătire a emirului Omar, precum şi neîncrederii pe care o arătase celorlalţi emiri. Oastea lui Omar a ajuns prea târziu pentru a salva oraşul. Învingătorii au fost însă amăgiţi să înainteze în interiorul ţării. La câţiva kilometri depărtare de oraş au suferit o grea înfrângere, iar Henric de Asti şi Martin Zaccaria au fost ucişi. După ce turcii nu au izbutit să recucerească Smyrna, în 1350 s-a încheiat un acord prin care cetatea era încredinţată Ospitalierilor, deşi fortăreaţa continua să rămână în mâinile turcilor. Cavalerii au păstrat Smirna până în 1402, atunci când a fost cucerită de Timur.[42]

Pe când soarta Smirnei era încă în cumpănă, un nobil francez, Humbert al II-lea, delfin de Vienne, şi-a anunţat dorinţa de a merge în Orient, într-o cruciadă. Era un om slab şi vanitos, dar credincios şi lipsit de ambiţii personale. După unele negocieri cu papa, s-a hotărât ca Humbert să meargă să dea ajutor creştinilor la Smirna. În mai 1345, ducele a plecat din Marsilia însoţit de mai mulţi cavaleri şi preoţi, iar pe drumul spre răsărit i s-au alăturat oameni din nordul Italiei. După mai multe aventuri fără succes, Humbert a ajuns la Smirna în 1346, iar oastea lui i-a învins pe turci într-o bătălie desfăşurată în afara zidurilor oraşului.

[42] Atiya, *op. cit.*, pp. 290–300.

Nu a rămas prea mult timp acolo. În vara lui 1347 Humbert se întorsese deja în Franța. Întreaga expediție nu avusese niciun rost. Importanța ei consta doar în faptul că biserica era acum pregătită să considere cruciadă și o expediție în Anatolia.[43]

În 1361 Pierre al Ciprului, care tocmai obținuse fortăreața Corycus de la armeni, spera să-i convingă pe Ospitalieri să i se alăture într-un atac asupra portului turcesc Attalia. Pe 24 august, după o luptă scurtă, Attalia a fost cucerită de Pierre. Emiratele vecine de Alaya, Monovgat și Tekke s-au grăbit să i se supună, gândindu-se că prietenia lui Pierre le-ar putea fi de folos împotriva principalului lor dușman, Caramania. Curând, au dat însă înapoi și au încercat în câteva rânduri să recucerească Attalia, care a rămas vreme de șaizeci de ani în mâinile ciprioților.[44]

Între timp, atenția Europei a fost nevoită să se îndrepte puțin mai spre nord. Primele decenii ale secolului al XIV-lea au consemnat creșterea extraordinară a puterii emiratului turcesc întemeiat de Osman, fiul lui Ertoghrul, numit după el și Osmanli sau Otoman. În 1300 Osman era o căpetenie neînsemnată în regiunea din sudul Bitiniei. Până la moartea lui, în 1326, devenise senior al Brusei și al celei mai mari părți a teritoriului care se întindea între Adramyttium, Dorylaeum și Marmora. Extinderea stăpânirii sale s-a datorat, în bună măsură, diplomației abile și eficiente în relațiile cu ceilalți emiri, dar încă și mai mult slăbiciunii Bizanțului. În 1302, împăratul Andronic al II-lea s-a grăbit să angajeze o companie catalană, condusă de Roger de Flor, fostul Templier a cărui avere își avea originile rău famate în felul în care se purtase la asediului Acrei. Roger s-a luptat cu succes împotriva turcilor, ba încă și mai energic împotriva stăpânului său imperial. Deși Roger de Flor a fost ucis în 1306, compania catalană a rămas pe teritoriul imperiului, în conflict cu împăratul, până în 1315. Pe parcursul acestor războaie, un detașament de turci, care fusese mai înainte folosit de împărat în Asia, a trecut

[43] *Ibid.*, pp. 300–318.

[44] *Ibidem*, pp. 323–330; Hill, *op. cit.*, II, pp. 318–324.

în Europa.[45] La scurt timp după ce compania catalană a plecat, a izbucnit un război civil între Andronic al II-lea și nepotul lui, Andronic al III-lea, care s-a încheiat abia la moartea celui dintâi, în 1328. Ambele părți au folosit turci ca mercenari. Între timp, Orhan, fiul lui Osman, a continuat ceea ce începuse tatăl său. A obținut o oarecare hegemonie asupra emirilor din sudul ținuturilor sale și a continuat cucerirea Bitiniei. Niceea a fost luată în 1329, iar Nicomedia în 1337.[46] În 1341, războiul civil a izbucnit din nou în imperiu, între Ioan al V-lea și socrul lui, Ioan Cantacuzino, în vreme ce puterea din ce în ce mai mare a lui Ștefan Dușan din Serbia atrăgea atenția tuturor popoarelor din Balcani.[47]

În 1354 Orhan, care luase titlul de sultan, a trimis trupe peste Dardanele pentru a cuceri orașul Gallipoli. Doi ani mai târziu, sultanul a mutat peste strâmtori câteva mii de supuși și i-a așezat în Tracia. Anul următor a reușit să pătrundă mai departe în interior și să cucerească fortăreața importantă a Adrianopolelui, care a devenit a doua lui capitală. Până la moartea lui, în 1359, aproape întreaga Tracie se afla în mâinile sale, iar Constantinopolul se găsea izolat de celelalte posesiuni bizantine din Europa. Fiul și urmașul său, Murad I, s-a dovedit în stare să ducă mai departe opera înaintașilor săi. Prima lui acțiune a fost de a întemeia corpul ienicerilor, alcătuit din copii creștini convertiți cu forța, care îi erau trimiși ca sclavi drept tribut.[48]

Expansiunea turcilor otomani nu a trecut neobservată în Apus. Deocamdată, nu păreau să constituie vreun pericol pentru continentul european. Marele imperiu sârb părea întru totul capabil să blocheze orice înaintare a turcilor. Dar Constantinopolul însuși era evident amenințat, iar odată cu el și interesele

---

[45] Vezi Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, pp. 605–608. Povestea companiei catalane este viu relatată de cronicarul contemporan Muntaner.

[46] Vasiliev, *op. cit.*, pp. 608–609; Gibbons, pp. 54–70.

[47] Vasiliev, *op. cit.*, pp. 609–613.

[48] Gibbons, *op. cit.*, pp. 100–103, 110–121.

comerciale ale italienilor. Cu toate acestea, grecii erau schismatici. Politica Bisericii occidentale era de a insista ca grecii să accepte supunerea față de Roma, mai înainte de a purta orice discuție cu privire la trimiterea vreunui ajutor. Această formă de șantaj moral era destinată eșecului. Nu doar convingerile religioase, ci și mândria națională și amintirea gravelor jigniri din trecut făceau imposibilă acceptarea dominației ecleziastice latine de către neamul grecilor, chiar dacă cei care-l conduceau ar fi fost gata să o primească.[49]

În 1365, Amedeo al VI-lea, contele de Savoia, a luat semnul crucii. Papa Urban al VI-lea se implicase în predicarea cruciadei promovate de Pierre al Ciprului, iar Amedeo chiar intenționa să se îndrepte spre Țara Sfântă. Dar contele era văr primar cu împăratul bizantin Ioan al V-lea și dorea să-i vină în ajutor. Papa i-a îngăduit să-și înceapă expediția luptând împotriva turcilor, cu condiția de a obține ascultarea Bisericii Grecești. Venețienii au făcut tot ce le-a stat în puteri să împiedice Cruciada lui Amedeo, pentru că se temeau că va dăuna politicii lor comerciale. Venețienii nu doreau mai ales ca Amedeo să i se alăture regelui Ciprului și au răsuflat ușurați atunci când zvonurile tratatului încheiat de Pierre cu Egiptul l-au determinat să se îndrepte spre Bizanț. Contele a adunat un grup ales de cavaleri, însă de la bun început s-a lovit de dificultăți financiare. În august 1366 expediția a ajuns la Dardanele și a început de îndată să asedieze Gallipoli, care a căzut pe 23 august. În loc să debarce în Tracia și să încerce să curețe provincia de turci, Amedeo s-a îndreptat spre Constantinopol. Acolo a aflat că, prin trădare, împăratul fusese prins de regele bulgar, Șișman al III-lea. Prin urmare, toate energiile lui Amedeo s-au îndreptat spre salvarea vărului său, care a fost obținută doar în urma unui atac asupra Varnei, portul lui Șișman. După ce l-a salvat pe Ioan, Amedeo și-a dat seama că cheltuise întreaga sumă pe care-o adusese cu el, ba chiar și toți banii pe care-i storsese de la localnici, precum și pe cei

[49] Vasiliev, *op. cit.*, pp. 670–672.

împrumutați de la împărătească. A fost silit să se întoarcă acasă. Mai întâi însă, l-a făcut pe împărat să promită că-și va aduce Biserica sub ascultarea Romei. Atunci când patriarhul Constantinopolului, Filotei, a venit însoțit de un cavaler grec până la galera contelui, pentru a-i spune că grecii îl vor depune pe împărat dacă va încerca să-și împlinească făgăduința, Amedeo l-a răpit și l-a dus cu el în Italia. La sfârșitul anului 1367 s-a înapoiat acasă. Cruciada lui nu izbutise aproape nimic. Imediat după ce a plecat, turcii au recucerit Gallipoli.[50]

Puterea turcilor otomani a crescut rapid sub Murad. Sultanul i-a adus la ascultare pe emirii din vestul Anatoliei și a continuat să înainteze în Europa. După o victorie împotriva sârbilor la Mariţa, în 1371, Bulgaria a devenit un stat vasal și, în scurt timp, a fost anexată cu totul. În 1389 a avut loc lupta decisivă dintre sârbi și turci la Kossovo. Murad a fost asasinat de un sârb chiar înainte de luptă, dar oastea sa, cu mult mai numeroasă decât a dușmanului, a fost deplin victorioasă. Turcii deveniseră acum stăpânii Balcanilor.[51]

Deși forțele din Apus ale cruciadei au fost deviate în 1390 înspre Tunis, prin expediția dezastruoasă a lui Ludovic al II-lea, ducele de Bourbon, împotriva lui al-Mahdiya[52], devenise clar că pentru siguranța Europei creștine turcii otomani trebuiau zăgăziuiți. Atunci când, în 1390, sultanul Baiazid a anexat orașul bulgăresc al Vidinului, al cărui principe recunoscuse suzeranitatea Ungariei, Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei și fratele împăratului Venceslav, i-a chemat în ajutor pe ceilalți regi. Atât papa de la Roma, Bonifaciu al IX-lea, cât și cel de la Avignon, Benedict al XIII-lea, au emis bule prin care propovăduiau o cruciadă, în vreme ce vârstnicul propagandist, Philippe de Mézières, i-a trimis o scrisoare deschisă lui Richard al II-lea al Angliei cerându-i să colaboreze cu Carol al VI-lea al Franței pentru

---

[50] Atiya, *op. cit.*, pp. 379–397.

[51] Vasiliev, *op. cit.*, p. 624; Gibbons, *op. cit.*, pp. 174–178.

[52] Expediția lui Ludovic este descrisă în amănunt în Atiya, *op. cit.*, pp. 398–434.

înfăptuirea cruciadei. Legăturile germane ale lui Sigismund l-au ajutat să găsească sprijin în Germania. Principii Țării Românești și Transilvaniei erau suficient de îngroziți de înaintarea turcilor pentru a i se alătura, indiferent de cât de mult îi urau pe unguri. În Occident, ducii de Burgundia, de Orelans și de Lancaster și-au anunțat dorința de a ajuta. În martie 1395, o solie ungurească condusă de arhiepiscopul de Strigoniu, Nicolae Kaniszay, a sosit la Veneția pentru a obține de la doge promisiunea asigurării transportului cruciaților. După aceea, solii s-au îndreptat spre Lyon, unde s-au bucurat de o primire generoasă din partea ducelui Burgundiei, Filip cel Îndrăzneț, care le-a făgăduit tot sprijinul său. După ce au trecut pe la Dijon, pentru a-și aduce omagiile ducesei Margareta de Flandra, solii s-au îndreptat spre Bordeaux pentru a-l întâlni pe unchiul regelui Angliei, Ioan de Lancaster, care s-a angajat să asigure un contingent englez. Din Bordeaux solii au mers la Paris. Regele francez, Carol al VI-lea, suferea de un acces de nebunie, dar regenții s-au oferit să-i îndemne pe nobilii francezi să se alăture cruciadei. Pentru salvarea creștinătății începuse să se strângă o oaste internațională importantă. Pentru a o finanța, ducele burgund a instituit taxe speciale, care au adus suma uriașă de 700 000 de franci de aur. Mai mulți nobili francezi au contribuit la rândul lor. Guy al VI-lea, contele de La Trémouille, a oferit 24 000 de franci. Nobilii francezi și burgunzi au căzut de acord să accepte conducerea fiului cel vârstnic al ducelui de Burgundia, Jean, contele de Nevers, un tânăr energic de douăzeci și patru de ani.[53]

În vreme ce solii unguri se grăbeau să se întoarcă la Buda pentru a-l informa pe regele Sigismund de succesul pe care l-au avut și pentru a-l îndemna să continue pregătirile, ducele Burgundiei a avut grijă să rânduiască și să pregătească trupele franco-burgunde. Acestea au fost chemate să se strângă la Dijon, pe 20 aprilie 1396. În fruntea oștii urma să se afle Jean de Nevers, însă având în vedere tinerețea lui, a fost alcătuit un sfat, care-i cuprindea

[53] Atiya, *Crusade of Nicopolis*, pp. 1–34, o descriere cu toate referințele.

pe Philippe, fiul ducelui de Bar, pe Guy de La Trémouille şi pe fratele acestuia, Guillaume, pe amiralul Jean de Vienne şi pe Odard de Chasseron. La sfârşitul lunii o oaste de zece mii de oameni a plecat spre Buda prin Germania. Pe drum i s-au alăturat şase mii de germani, conduşi de comitele palatin Rupert, fiul lui Rupert al III-lea de Wittelsbach, şi Eberhard, contele de Katznellenbogen. Imediat în urma lor veneau o mie de luptători englezi, conduşi de fratele vitreg al regelui Richard, de John Holland, conte de Huntingdon.[54]

Spre sfârşitul lunii iulie oştile occidentale au ajuns la Buda. L-au găsit acolo pe regele Sigismund care-i aştepta cu o oaste de vreo şaizeci de mii de oameni. Vasalul său, Mircea, voievodul Ţării Româneşti, i s-a alăturat împreună cu alţi zece mii de oameni. În jur de treisprezece mii de aventurieri au venit din Polonia, Boemia, Italia şi Spania. Întreaga oaste număra laolaltă o sută de mii de oameni şi era cea mai mare care plecase vreodată la luptă împotriva necredincioşilor. Între timp, o flotă înarmată de Cavaleri Ospitalieri conduşi de marele maestru Philibert de Naillac, căruia i se alăturaseră veneţieni şi genovezi, a pătruns în Marea Neagră şi a aruncat ancora la gurile Dunării.

De cealaltă parte, nici sultanul otoman nu pierduse vremea. Atunci când a primit vestea că o oaste cruciată se strânge în Ungaria, Baiazid asedia Constantinopolul. Sultanul şi-a chemat de îndată toţi oamenii disponibili şi a pornit spre nord, spre Dunăre. Oastea sultanului a fost socotită la peste o sută de mii de oameni.

Cele trei secole de experienţă nu i-au învăţat nimic pe cavalerii occidentali. Atunci când la Buda s-a discutat planul campaniei, regele Sigismund a propus o strategie defensivă. Cunoştea forţa duşmanului. Se gândea că ar fi fost mai bine să-i atragă pe turci în Ungaria şi să-i atace de pe nişte poziţii dinainte pregătite. Ca şi împăraţii bizantini din vremea primelor cruciade, Sigismund credea că siguranţa creştinătăţii depindea de menţinerea propriului

[54] *Ibid.*, pp. 41–48, 67–68, notele de la p. 184.

său regat. Însă, ca în vremea Primei Cruciade, aliații săi aveau în vedere o mare ofensivă. Turcii urmau să fie copleșiți, iar oștile creștine ar fi înaintat triumfător prin Anatolia și Siria până la Orașul Sfânt. Au fost atât de impetuoși încât Sigismund a cedat. La începutul lunii august, oastea unificată a înaintat pe malul stâng al Dunării, până la Orșova, la Porțile de Fier, iar de acolo a trecut în ținuturile sultanului.

A fost nevoie de opt zile pentru ca oastea să treacă fluviul. După aceea a înaintat pe malul de miazăzi până în dreptul orașului Vidin. Stăpânul Vidinului era un principe bulgar, Ioan Stratimir, care era însă vasal al sultanului. Otomanii țineau o mică garnizoană în oraș. La venirea creștinilor Ioan Stratimir li s-a alăturat și a deschis porțile. Turcii au fost masacrați. Următorul oraș a fost Rahova, o fortăreață puternică, înconjurată de un șanț, cu zid dublu și cu o însemnată garnizoană turcească. Cavalerii francezi mai aprigi, conduși de Philippe d'Artois, conte de Eu, și Jean le Meingre, mai bine cunoscut ca mareșalul Boucicaut, s-au năpustit de îndată în atac și ar fi fost distruși dacă Sigismund nu ar fi intervenit cu ungurii săi. Garnizoana nu a putut să reziste prea mult în fața oștii creștine. Fortăreața a fost cucerită și întreaga populație, printre care mulți bulgari creștini, a fost trecută prin sabie, cu excepția a o mie de oameni mai bogați, păstrați pentru răscumpărare.

De la Rahova oastea s-a îndreptat spre Nicopole. Aceasta era cea mai importantă cetate turcească pe Dunăre, așezată acolo unde principalul drum din Bulgaria centrală ajungea la fluviu. Fusese ridicată lângă apă, pe un deal ale cărui povârnișuri abrupte erau încununate de două linii de ziduri formidabile. Cruciații veniseră fără mașini de asediu. Apusenii nu-și dăduseră seama că ar putea avea nevoie, iar Sigismund se pregătise pentru o strategie defensivă. Atunci când scările construite în grabă de francezi și minele săpate de experții unguri s-au dovedit destul de nepotrivite, oastea a încercuit orașul sperând să-l facă să capituleze prin înfometare. Au fost sprijiniți în acest sens de sosirea flotei ospitaliere, care a urcat pe Dunăre și care a aruncat ancora în fața zidurilor

pe 10 septembrie. Dar Nicopole era bine aprovizionat, iar guvernatorul turc, Dogan Bey, care aflase de soarta compatrioților săi din Vidin și Rahova, nu avea nicio intenție să se predea. Întârzierea a fost fatală pentru moralul oștii creștine. Cavalerii occidentali s-au desfătat cu jocuri de noroc, cu băutură și cu toate felurile de depravare. Din porunca mareșalului Boucicaut, celor câtorva oșteni care au îndrăznit să spună că turcii erau un dușman redutabil, li s-au tăiat urechile ca pedeapsă pentru lipsa lor de încredere. Au izbucnit certuri între diversele grupuri, în vreme ce vasalii transilvăneni ai lui Sigismund și aliații săi munteni au început să vorbească despre plecare.

După ce oastea cruciată a petrecut două săptămâni în fața Nicopolelui, a sosit vestea că turcii se apropie. Oastea sultanului înaintase repede prin Tracia. Oștenii aveau arme ușoare, iar cavaleria otomană era cu mult mai rapidă decât cea latină. Arcașii otomani erau excelent antrenați și aveau marele avantaj al unei discipline perfecte și al supunerii doar față de sultan, el însuși un om excepțional de înzestrat. Sultanul a trimis în față niște trupe, care au fost învinse de un contingent francez condus de seniorul de Coucy la una dintre trecătorile prin Balcani. Dar invidia mareșalului Boucicaut, care l-a acuzat pe Coucy că-i fură laurii victoriei lui Jean de Nevers, a zădărnicit orice altă încercare de a împiedica înaintarea turcilor. Între timp, cruciații au hotărât să-i ucidă pe prizonierii luați la Rahova.

Luni, pe 25 septembrie 1396, avangarda oștii turcești a apărut la orizont și și-a așezat tabăra pe dealuri, la aproape cinci kilometri depărtare de creștini. A doua zi dimineață, înainte de răsăritul soarelui, Sigismund a trecut pe la toți ceilalți comandanți și i-a rugat să rămână în defensivă. Deși le-a spus deschis că nu se putea încrede în transilvăneni și în munteni, singurii care l-au sprijinit au fost Coucy și Jean de Vienne. Celelalte căpetenii erau hotărâte să forțeze un atac imediat. Sigismund, lipsit de fermitate, a cedat. Și-a împărțit oastea în trei părți, având-i pe unguri în centru, pe munteni la stânga și pe transilvăneni la dreapta. Avangarda a fost

alcătuită din toți cruciații occidentalii, aflați sub comanda lui Jean de Nevers.

Când s-a crăpat de ziuă, tot ceea ce au putut vedea cruciații din oastea turcească a fost un detașament neorânduit de cavalerie ușoară, aflat chiar dincolo de poalele dealului. În spatele lui, la adăpostul unui șir de pari, se găsea pedestrimea turcilor, împreună cu arcașii. Principalul corp de cavalerie, spahii, comandat chiar de sultan, era ascuns după culmea dealului. În partea stângă se găsea cavaleria sârbă condusă de Ștefan Lazarevici, un vasal credincios al sultanului.

Lupta propriu-zisă, ca și strategia dinainte, a arătat că de-a lungul atâtor secole cruciații nu învățaseră nimic. Cavalerii occidentali din avangardă nu au mai așteptat să-i spună lui Sigismund despre planurile lor. Plini de entuziasm și foarte încrezători, au lansat o șarjă spre poalele dealului, risipind cavaleria ușoară dinaintea lor. Cât timp turcii s-au regrupat în spatele pedestrimii, cavalerii au fost ținuți pe loc de pari. Au descălecat de îndată și au continuat să atace pe jos, scoțând parii din pământ pe măsură ce înaintau. Atât de mare a fost avântul lor încât au risipit și pedestrimea turcilor. Câțiva dintre turci au reușit să se regrupeze în spatele cavaleriei, dar cei mai mulți au fost uciși sau împinși în jos, înspre câmpie. Dar atunci când cruciații, victorioși dar extenuați, s-au grăbit și au ajuns pe culmea dealului, s-au trezit față în față cu spahiii sultanului și cu sârbii. Atacul acestor forțe proaspete i-a luat prin surprindere. Pedeștri, obosiți și însetați, îngreunați de armuri, cruciații au luat-o care încotro în scurt timp, iar victoria s-a transformat într-o fugă dezordonată. Câțiva dintre cavaleri au supraviețuit masacrului. Printre cei care au pierit s-au numărat Guillaume de La Trémouille și fiul său, Philippe, Jean de Cadzaud, amiral al Flandrei, și marele prior al Cavalerilor Teutoni. Jean de Vienne, mare amiral al Franței, a căzut în luptă ținând strâns marea flamură Notre Dame care-i fusese dată în grijă. Jean de Nevers a fost cruțat doar pentru că slujitorii lui au strigat cu glas tare cine este și pentru că l-au convins să se predea. Au fost luați prizonieri

împreună cu ei conții de Eu și La Marche, Guy de La Trémouille, Enguerrand de Coucy și mareșalul Boucicaut.

Atunci când cavalerii au descălecat, caii lor s-au grăbit să se înapoieze în tabără fără călăreți. Trupele muntene și transilvănene au hotărât de îndată că lupta era pierdută și s-au înghesuit să se retragă. Pentru a trece fluviul au luat cu ei toate bărcile pe care le-au putut găsi. Sigismund însă a poruncit oamenilor săi să înainteze pentru a-i salva pe occidentali. Pe măsură ce urcau dealul, ungurii au ucis o bună parte din pedestrimea turcilor. Când s-au apropiat însă de câmpul de luptă au văzut că ajunseseră prea târziu. Cavaleria sultanului a șarjat asupra lor și i-a respins cu pierderi grele până pe malurile fluviului.

Când oastea a fost împrăștiată, Sigismund însuși s-a lăsat convins să renunțe la luptă. S-a adăpostit pe una dintre corăbiile venețiene de pe fluviu, care l-a dus până la Constantinopol, iar apoi spre casă, prin Marea Egee și Marea Adriatică. S-a temut să se întoarcă pe uscat, pentru că-i bănuia pe munteni de trădare. Ostașii lui, împreună cu cei câțiva supraviețuitori ai cruciadei occidentale, și-au croit cum au putut drum spre ținuturile lor, hărțuiți de localnici dușmănoși, de fiare sălbatice și de frigul unei ierni timpurii. Comitele palatin a ajuns la castelul tatălui său în zdrențe, iar câteva zile mai târziu a murit. Dintre cruciații fugari, puțini au fost mai norocoși.[55]

Baiazid obținuse o mare victorie, însă suferise pierderi foarte grele. Înfuriat și amintindu-și de masacrele înfăptuite de cruciați, a poruncit să fie uciși cu sânge rece prizonierii, în număr de trei mii, fiind cruțați doar acei câțiva nobili pentru care putea fi cerută o răscumpărare însemnată. Un cavaler francez, Iacob de Helly, care vorbea turcește, a fost pus să-i identifice și apoi i s-a îngăduit să meargă în Apus pentru a aranja strângerea banilor de răscumpărare. De-abia în luna iunie a anului următor o solie occidentală a venit la sultan, la Brusa, și i-a înmânat sumele uriașe pe care le ceruse. Mulți creștini trimiseseră contribuții, dar cea mai mare

[55] Atiya, *Crusade of Nicopolis*, pp. 50–99.

parte din bani fusese plătită de regele Sigismund și de ducele Burgundiei, care a achitat peste un milion de franci. Eliberați, prizonierii au ajuns înapoi la casele lor spre sfârșitul anului 1397.[56]

Cruciada de la Nicopole a fost cea mai însemnată și cea din urmă dintre marile cruciade internaționale. Tiparul tristei sale istorii s-a suprapus cu o precizie dezolantă peste cel al marilor cruciade dezastruoase din trecut. Singura diferență a fost câmpul de luptă, care se afla acum în Europa și nu în Asia. Greșelile și prostiile erau aceleași. Același entuziasm risipit în certuri, în pizmă și în nerăbdare. Tot ce a învățat Occidentul din acest eșec final a fost că Războiul Sfânt nu mai era posibil.

Nu aveau să mai fie alte cruciade. Necredincioșii au continuat însă să amenințe inima creștinătății. Au ajuns la Dunăre și pe țărmurile Mării Adriatice. Constantinopolul continua să fie creștin, dar era izolat, fiind cruțat doar pentru că sultanul nu avea încă o artilerie îndeajuns de puternică pentru a face breșe în zidurile masive, nici îndeajuns de multe corăbii pentru a bloca orașul pe mare. Frontiera a ajuns la Rodos, la Cavalerii Ioaniți, și în arhipelagul egean, la lorzii italieni, în vreme ce Ciprul rămăsese un avanpost îndepărtat. Regele Ungariei, voievozii Țării Românești și ai Moldovei, precum și căpeteniile albaneze au căutat ajutor pentru a-și apăra hotarele. Republicile italiene erau prea ocupate să socotească cum și-ar putea apăra cel mai bine interesele comerciale. Papa era întru totul conștient de amenințarea la adresa creștinătății. Dar puterile din Apus nu mai erau interesate. Ultima experiență fusese prea amară, iar după un asemenea dezastru entuziasmul care o precedase nu mai putea fi renăscut. Chiar și papa a țesut în continuare intrigi pentru a-l înlocui pe Sigismund cu Ladislau de Neapole în Ungaria, fără a se gândi la răul pe care un război civil l-ar fi provocat capacității de apărare din Europa Centrală.[57] Regele francez,

---

[56] *Ibid*, pp. 102–111.

[57] Atiya, *Crusade in the Later Middle Ages*, pp. 463–464; Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, VI, 2, pp. 1253–1254.

care a devenit între 1396 și 1409 suzeran al Genovei, era îndeajuns de îngrijorat de soarta coloniei genoveze de la Pera, din fața Constantinopolului, pentru a-l trimite în 1399 pe mareșalul Boucicaut, însoțit de 1200 de oameni, pe malurile Bosforului. Prezența lui a pus capăt unei încercări de a cuceri orașul imperial, întreprinsă de turci cam fără tragere de inimă. În scurt timp însă, Boucicaut s-a retras, pentru că nimeni nu era gata să-l plătească pe el și oamenii lui.[58] Împăratul bizantin Manuel al II-lea a plecat plin de speranță în Occident, pentru a căuta ajutor. Italienii au fost uimiți să vadă cât de sărac ajunsese moștenitorul Cezarilor. Ducele de Milano i-a oferit daruri generoase pentru ca împăratul să se poată purta potrivit rangului său. A fost primit cu toate onorurile la Paris și la Londra. Nu i s-a oferit însă niciun sprijin concret. Papalitatea nu era interesată, pentru că Manuel era prea cinstit pentru a făgădui supunerea Bisericii sale față de Roma, întrucât știa că poporul nu a va suporta. În 1402 împăratul s-a întors însă în grabă în capitala sa, îmbărbătat de vestea care părea să prevestească declinul Imperiului Otoman.[59]

Timur cel Șchiop se născuse în 1336, într-o măruntă familie princiară turco-mongolă de lângă Samarkand. Până în 1369, Timur ajunsese deja să stăpânească toate ținuturile care aparțineau ramurii mongole Ceagatai. În continuare, Timur și-a extins stăpânirea printr-un război nemilos, inițial mai lent, apoi din ce în ce mai rapid. Din 1381 până în 1386 Timur a cucerit pământurile ilhanatului mongol din Persia, iar în 1386 a cucerit Tabriz și Tbilisi. Vreme de patru ani Timur a fost prins la frontiera de miazănoapte. În 1392 a cucerit Bagdadul. În perioada următoare a întreprins campanii în Rusia împotriva mongolilor din Hoarda de Aur, ajungând până la Moscova, iar în 1395 a pătruns în răsăritul Anatoliei, unde a cucerit Erzincan și Sivas. În 1398, după o campanie strălucitoare, care a fost încă și mai devastatoare din

[58] Atiya, *op. cit.*, pp. 465–466; Vasiliev, *op. cit.*, pp. 632–633.

[59] Vasiliev, *op. cit.*, pp. 631–634.

cauza masacrelor îngrozitoare, Timur a cucerit India de nord. În 1400 s-a îndreptat din nou către apus și a devenit stăpân asupra Siriei, învingând la Alep, apoi la Damasc oștile mameluce trimise împotriva lui. A ocupat și a jefuit toate orașele importante ale provinciei. În 1401, Timur a pedepsit o revoltă în Bagdad prin distrugerea totală a orașului, care tocmai își revenise după cucerirea lui Hülegü, cu un veac și jumătate în urmă. În 1402, Timur s-a întors în Anatolia, hotărât să-l învingă pe sultanul otoman, singurul monarh din islam pe care nu-l umilise încă. Lupta decisivă a avut loc la Ankara, pe 20 iulie. Baiazid a suferit o înfrângere categorică și a fost luat prizonier. A murit în captivitate, câteva luni mai târziu. Între timp, orașele otomane din Anatolia s-au supus cuceritorului, care în decembrie 1402 îi alunga pe Cavalerii Ospitalieri din Smirna.[60]

Împăratul Manuel spera ca dezastrul care-l lovise pe Baiazid să pună capăt amenințării otomane, dar nu era îndeajuns de puternic pentru a acționa fără a fi sprijinit. Republicile italiene erau prudente. Genovezii s-au grăbit să încheie un tratat cu Timur pentru a-și continua comerțul asiatic. Temându-se însă pentru negoțul lor balcanic și nesiguri de ce le-ar putea aduce viitorul, genovezii au dat o mână de ajutor pentru menținerea puterii otomane, transportând rămășițele oștii lui Baiazid înapoi în Europa. Veneției s-au ținut deoparte.[61] Prudența lor era întemeiată. De fapt, invazia lui Timur a împiedicat un atac imediat al sultanului asupra Constantinopolului și a dus la menținerea Bizanțului pentru încă jumătate de veac. Dacă întreaga Europă ar fi intervenit de îndată, ar fi putut fi sfârșitul Imperiului Otoman. Dar turcii erau prea bine înrădăcinați, etnic în Anatolia și politic în Balcani, pentru a putea fi alungați cu ușurință. Nici Timur nu avea geniul politic al lui Genghiz-Han. Imediat după moartea sa, în 1405, imperiul a început să se destrame. Mamelucii

---

[60] Pentru ascensiunea lui Timur, vezi Bouvat, *L'Empire Mongol, 2me phase*, *passim*, mai ales pp. 58–63.

[61] Heyd, *op. cit.*, II, pp. 65–67.

au recuperat Siria repede. În Azerbaidjan s-a ridicat dinastia Oilor Negre turcmene, care şi-a întins stăpânirea din răsăritul Anatoliei până la Bagdad. S-au iscat mişcări naţionaliste în Persia, unde avea să apară în curând marea dinastie safavidă. Urmaşii lui Timur au rezistat în Transoxiana aproape vreme de încă un veac, însă aceştia au întemeiat un imperiu de durată doar în India, ca marii monguli din Delhi.[62]

În Anatolia, cea mai importantă urmare a invaziei lui Timur a fost asigurarea unui nou flux de turci şi turcmeni, ceea ce a dus în cele din urmă la consolidarea temeliei puterii otomane. Când Timur a murit, fiii lui Baiazid au preluat moştenirea tatălui lor. Vreme de şase ani s-au luptat între ei. Războaiele civile au oferit puterilor creştine încă un prilej de a zăgăzui creşterea puterii otomane, care a fost însă din nou pierdut. Prin diplomaţie, împăratul bizantin a recâştigat câteva din oraşele de pe coastă, iar cavalerilor din Rodos li s-a îngăduit să construiască un castel pe ţărmul din faţa insulei lor, la Bodrum, vechiul Halicarnas. Nu s-a obţinut însă nimic altceva. Când Memhed I a rămas singurul sultan, Imperiul Otoman era neatins. Mehmed a fost un cârmuitor paşnic, care a evitat războaiele de expansiune, dar care şi-a reorganizat cu o mână fermă stăpânirea. La moartea lui, în 1421, otomanii erau mai puternici decât înainte.[63]

Murad al II-lea, urmaşul lui Mehmed, şi-a început domnia încercând să cucerească Constantinopolul. Îi lipseau însă în continuare artileria grea şi corăbiile. După ce grecii şi-au apărat cu vitejie capitala, între iunie şi august 1422, fără a fi primit ajutor din afară, Murad a ridicat asediul şi s-a concentrat asupra peninsulei greceşti, asupra Asiei şi asupra ţinuturilor de peste Dunăre.[64] La Conciliul de la Florenţa, în 1439, urmaşul lui Manuel, împăratul Ioan al VIII-lea, a fost de acord în disperare de cauză să-şi

---

[62] Bouvat, *op. cit.*, p. 84 şi următoarele.

[63] Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman* (trad. Helbert), II, p. 120 şi următoarele.

[64] *Ibidem*, II, p. 159 şi următoarele.

așeze Biserica sub ascultarea Romei. Supușii săi au respins unirea, iar împăratul a primit prea puțin în schimbul strădaniilor sale[65]. În 1440, papa Eugeniu al IV-lea a predicat o nouă cruciadă. Patru ani mai târziu, căpetenia albaneză Skanderbeg a declarat război turcilor, alăturându-i-se suzeranul său, regele Gheorghe al Serbiei. Papa și regele Aragonului au promis că vor trimite fiecare câte zece galere în Orient. Oastea Ungariei, aflată sub comanda bastardului lui Sigismund, Ioan Corvin, supranumit Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei sub regele Vladislav, s-a pregătit de o expediție peste Dunăre. După câteva ciocniri entuziasmul aliaților a pierit și au fost de acord cu un armistițiu pe zece ani, care a fost semnat la Seghedin în iunie 1444.[66] Drept urmare, Murad s-a hotărât să-și îndrepte oastea spre Anatolia, pentru a regla conturile cu dușmanii pe care-i avea acolo. Între timp, legatul papal al oștii aliaților, cardinalul Giuliano Cesarini, le-a convins pe căpetenii că jurământul față de un necredincios era lipsit de valoare și i-a îndemnat să atace. Regele ortodox al Serbiei a respins sofismul legatului și nu i-a îngăduit lui Skanderbeg să rămână alături de oaste. Iancu de Hunedoara a protestat, dar a rămas în fruntea oștii. A condus oastea care avea în jur de douăzeci de mii de oameni spre Varna, unde a ajuns la începutul lunii noiembrie 1444. Murad, care fusese anunțat de încălcarea armistițiului, s-a grăbit să iasă în întâmpinarea lor având o armată de trei ori mai numeroasă. Lupta s-a dat pe 10 noiembrie. Creștinii au rezistat cu vitejie, iar în momentul culminant sultanul, care purtase în luptă tratatul încălcat ca pe o flamură, a fost auzit strigând: „Hristoase, dacă ești Dumnezeu așa cum spun cei ce te urmează, pedepsește-i pentru fățărnicia lor." Rugăciunile sale și numărul ostașilor săi au dat roade. Aliații creștini aproape că au fost distruși. Regele Vladislav, care se lupta cot la cot cu

[65] Vasiliev, *op. cit.*, pp. 672–674.

[66] Hammer, *op. cit.*, II, pp. 288–302.

oamenii săi, a fost ucis împreună cu cardinalul cel viclean. Iancu de Hunedoara de-abia a scăpat cu o fărâmă din oastea sa.[67]

Vitejia lui Skanderbeg a salvat independența Albaniei pentru alți douăzeci de ani, iar Iancu de Hunedoara, în pofida unei înfrângeri zdrobitoare suferite în 1448, la capătul unei lupte de trei zile pe câmpul de rău augur de la Kosovo, l-a împiedicat pe sultan să treacă Dunărea câtă vreme a trăit.[68] Însă chiar înainte de moartea lui Iancu de Hunedoara, în 1456, turcii împliniseră visul care pusese stăpânire pe islam încă din zilele Profetului. În 1451, lui Murad al II-lea i-a urmat la tron fiul său, Mehmed al II-lea, un tânăr de douăzeci și unu de ani, de o energie și îndrăzneală nestăvilite și foarte înzestrat. Cea dintâi țintă pe care și-a stabilit-o a fost de a cuceri Constantinopolul. Nu este aici locul de a spune povestea superbă și tragică a ultimelor zile ale Bizanțului. Grecii, divizați de conducătorii care își vânduseră Biserica Romei, s-au unit pentru o ultimă luptă, dând dovadă de un curaj magnific. Sprijinul trimis de Occident nu a fost deloc pe măsura vitejiei Bizanțului. Vastele resurse ale sultanului, pregătirile atente și voința sa îndărătnică aveau să-l poarte spre victorie. Iar triumful sultanului nu a fost doar unul de prestigiu. Bizanțul era muribund de mult timp, dar moartea lui garanta că turcii vor rămâne în Europa. Le dădea stăpânirea asupra mărilor răsăritene. Era sunetul care prevestea sfârșitul imperiilor genovez și venețian, al regatului Ciprului și al Ospitalierilor din Rodos. Cucerirea Constantinopolului l-a lăsat pe sultan liber să-și conducă oștile până la porțile Vienei.[69]

Căderea Constantinopolului a fost recunoscută peste tot în Europa drept sfârșitul unei epoci. Vestea nu a venit pe neașteptate, dar a provocat amărăciune și mustrări de conștiință. Cu toate

---

[67] Vezi Halecki, *The Crusade of Varna, passim.*

[68] Hammer, *op. cit.*, II, pp. 322–327.

[69] Cea mai bună istorie a căderii Constantinopolului continuă să fie Pears, *The Destruction of the Greek Empire*, p. 237 și următoarele. Vezi de asemenea Vasiliev, *op. cit.*, pp. 647–655.

acestea, în afara acelor principi ale căror frontiere erau direct amenințate, nimeni nu a fost într-atât de mișcat încât să și facă ceva. Doar nunțiul cardinal din Germania, marele umanist Enea Silviu, a încercat să trezească Occidentul pentru a-și face, tardiv, datoria. Dar discursurile pe care le-a ținut în fața dietelor germane nu au avut niciun rezultat, iar scrisorile trimise papei stau mărturie pentru dezamăgirea pe care a simțit-o. În 1458, Enea a devenit el însuși papă, luând numele de Pius al II-lea. Pe parcursul întregului său pontificat s-a străduit să renască cruciada, așa cum fusese inițiată de marii săi predecesori. În 1463 se părea că proiectul său era gata să dea roade. Descoperirea minelor de alaun din statele pontificale, la momentul potrivit, i-a oferit lui Pius al II-lea o sursă neașteptată de venituri și a amenințat monopolul turcesc asupra alaunului. Noul doge al Veneției părea favorabil războiului. Regele Ungariei, care încheiase în sfârșit pace cu împăratul, era dornic de o alianță creștină. Filip, ducele Burgundiei, a arătat un interes binevoitor. Bula *Ezechielis*, emisă în octombrie, reflecta optimismul papal. Dar odată cu trecerea lunilor entuziasmul a început să se stingă. Singurii care i-au oferit sprijin concret au fost ungurii, care oricum trebuiau să-i înfrunte în război pe turci. Veneția ezitau. Niciunul dintre orașele italiene nu era pregătit să rișteze pierderile comerciale pe care un conflict cu sultanul le-ar fi adus. Filip de Burgundia i-a scris papei că din pricina comploturilor regelui Franței devenise cu neputință să-și mai părăsească ținuturile. Cu mult curaj, papa a hotărât că va finanța și va conduce cruciada chiar el. La porunca papei, agenții pontificali au strâns o flotă de galere la Ancona, iar pe 18 iulie 1464, deși epuizat și cu o sănătate șubredă, Pius al II-lea a luat în mod solemn semnul crucii într-o ceremonie desfășurată în Biserica Sfântului Petru.

Câteva zile mai târziu, a pornit spre portul de îmbarcare. Slujitorii săi și-au dat seama că papa își trăia ultimele zile. De aceea nu i-au spus adevărul. Niciunul dintre principii Europei nu îi urmase exemplul și nicio oaste nu venea în urma sa pentru a se îmbarca pe galere și a pleca în Orient. În schimb, pe când se apropiau

de Ancona, slujitorii au tras draperiile litierei pentru a nu-l lăsa pe papă să vadă ce se întâmplă. Drumurile erau pline cu oameni din echipajele flotei pontificale, care-și părăsiseră corăbiile și se grăbeau spre casă. Papa a ajuns la Ancona doar pentru a muri acolo, pe 14 august. Din fericire, a fost cruțat și nu a mai aflat de eșecul deplin al cruciadei sale.[70]

Cu aproape patru veacuri mai înainte, prin predicile sale, papa Urban al II-lea convingea mii de oameni să-și rişte viețile într-un Război Sfânt. Acum, un papă care lua chiar el semnul crucii nu izbutea să strângă decât câțiva mercenari, care renunțau mai înainte chiar ca expediția să fi început. Spiritul cruciadei murise.

[70] Pentru Pius al II-lea vezi Atiya, *op. cit.*, pp. 227–230; Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles*, VII, 2, pp. 1291–1352.

II

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

„Cel ce își înmulțește știința își sporește suferința."
Ecclesiastul, 1:18

Cruciadele au fost inițiate pentru a salva creștinătatea răsăriteană de musulmani. Atunci când s-au încheiat, întreaga creștinătate răsăriteană se afla sub stăpânirea musulmană. În vremea în care papa Urban al II-lea și-a rostit marea predică de la Clermont, turcii păreau gata să amenințe Bosforul. Atunci când Pius al II-lea a propovăduit ultima cruciadă, turcii treceau Dunărea. Printre ultimele roade ale mișcării cruciate a fost cucerirea de către turci a Rodosului, în 1523, și a Ciprului, în 1570, care fusese ruinat de războaiele cu Egiptul și Genova și, în cele din urmă, anexat Veneției. Tot ce a rămas cuceritorilor occidentali a fost o mână de insule grecești pe care Veneția a continuat cu greu să le stăpânească. Înaintarea turcilor nu a fost oprită de vreun efort comun al creștinătății, ci de acțiunea statelor cel mai direct interesate, Veneția și Imperiul Habsburgic, în vreme ce Franța, vechiul protagonist al Războiului Sfânt, i-a sprijinit cu tenacitate pe necredincioși. Declinul Imperiului Otoman a început din pricina propriei neputințe de a păstra o bună cârmuire asupra întinselor sale stăpâniri. Până la urmă, Imperiul

Otoman nu s-a mai putut opune ambiției vecinilor și nu a mai putut zdrobi entuziasmul naționalist al supușilor săi creștini, păstrat datorită acelor Biserici pe care cruciații încercaseră atât de mult să le distrugă.

Din perspectiva istoriei, întreaga mișcare a cruciadelor a fost un mare fiasco. Reușita aproape miraculoasă a Primei Cruciade a dus la întemeierea statelor Orientului Latin. Un veac mai târziu, când totul părea pierdut, vitejia celei de-a treia cruciade a făcut ca Orientul Latin să supraviețuiască încă o sută de ani. Însă fragilul regat al Ierusalimului și principatele sale surori au fost un rod plăpând pentru o asemenea desfășurare de energie și entuziasm. Vreme de trei secole, cu greu poți găsi printre oamenii puternici ai Europei pe vreunul care, la un moment dat, să nu fi jurat cu înflăcărare să participe la Războiul Sfânt. Nu există vreo țară care să nu fi trimis în răsărit oșteni să lupte pentru creștinătate. Ierusalimul se afla în gândurile tuturor bărbaților și femeilor. Cu toate acestea, încercările de a păstra sau de a recuceri Orașul Sfânt s-au dovedit vremelnice și nepotrivite. Iar aceste încercări nu au avut urmările așteptate asupra istoriei generale a Europei Occidentale. Epoca cruciadelor este una dintre cele mai importante din istoria civilizației occidentale. Atunci când a început, Europa apuseană de-abia ieșea din lunga perioadă a invaziilor barbare pe care o numim epoca întunecată. Atunci când s-a sfârșit, marea înflorire pe care o numim Renaștere de-abia începuse. Dar nu putem atribui cruciadelor niciun rol direct în această dezvoltare. Cruciadele nu au avut nimic de-a face cu noua liniște din Occident, care îngăduia negustorilor și cărturarilor să circule după bunul lor plac. Prin Spania, se obținuse deja accesul la cunoașterea depozitată de lumea musulmană. Învățăcei precum Gerberd d'Aurillac vizitaseră deja lăcașurile spaniole ale cunoașterii. De-a lungul perioadei cruciadelor, locul de întâlnire al culturilor arabă, greacă și occidentală a fost mai degrabă Sicilia decât Orientul Latin. Din punct de vedere intelectual, Orientul Latin nu a contribuit cu mai nimic.[1] De altfel, s-a putut

[1] Pentru viața intelectuală din Orientul Latin, vezi mai jos anexa II.

ca un om atât de însemnat precum Sfântul Ludovic să petreacă în Orientul Latin câțiva ani, fără să aibă nici cea mai mică influență asupra vieții culturale. Dacă împăratul Frederic al II-lea s-a arătat interesat de civilizația orientală, acest lucru s-a datorat copilăriei sale din Sicilia. Orientul Latin nu a contribuit nici la progresul artei occidentale, cu excepția ahitecturii militare și, poate, a folosirii arcului frânt. În arta războiului, lăsând la o parte construcția castelelor, Occidentul a dovedit în repetate rânduri că nu a învățat nimic din cruciade. Au fost făcute aceleași greșeli, începând cu Prima Cruciadă și sfârșind cu Cruciada de la Nicopole. Condițiile în care se purta războiul în Răsărit difereau atât de mult de cele din Apus, încât doar cavalerii care au trăit în Orientul Latin și-au dat osteneală să țină minte experiențele din trecut. Se poate ca, în general, calitatea vieții în Occident să fi fost ridicată de dorința ostașilor și pelerinilor întorși acasă de a imita confortul Orientului Latin. Dar negoțul dintre Răsărit și Apus, deși s-a intensificat ca urmare a cruciadelor, nu a depins de ele pentru a continua.

Cruciadele au lăsat urme doar asupra unor aspecte ale dezvoltării politice a Europei Occidentale. Atunci când a predicat cruciada, unul dintre scopurile precise ale papei Urban al II-lea a fost de a da ceva folositor de lucru nobililor certăreți și războinici care, altminteri, și-ar fi consumat energia în războaie civile. Expedierea în Răsărit a unor segmente importante din această categorie de nestăpânit a ajutat, fără îndoială, la creșterea puterii regale în Occident, în cele din urmă chiar în detrimentul papalității. Între timp însă, papalitatea a obținut și ea un câștig. Papa gândise cruciada ca o mișcare internațională creștină aflată sub comanda sa, iar reușita inițială i-a crescut considerabil puterea și prestigiul. Toți cruciații făceau parte din turma papei. Cuceririle lor erau cuceririle papei. Unul câte unul, vechile patriarhate din Antiohia, Ierusalim și Constantinopol au intrat sub stăpânirea papei și se părea că pretenția de a fi capul creștinătății era îndreptățită. Stăpânirea papei s-a extins considerabil și în chestiuni ecleziastice. Seniorii din toată lumea creștină i-au recunoscut supremația spirituală. Misionarii papei au ajuns până în Etiopia și în China.

Întreaga mișcare a dus la organizarea cancelariei papale pe o temelie mult mai largă decât fusese înainte și a jucat un rol însemnat în dezvoltarea dreptului canonic.[2] Dacă papii s-ar fi mulțumit doar să încaseze beneficiile ecleziastice, ar fi avut motive întemeiate să se felicite singuri. Dar vremurile nu erau încă gata pentru o separare clară între cele bisericești și cele laice; iar în politica laică papalitatea și-a făcut greșit socotelile. Cruciada impunea respect doar când era îndreptată împotriva necredincioșilor. Cea de-a Patra Cruciadă, îndreptată, chiar dacă nu și propovăduită, împotriva creștinilor din Răsărit a fost urmată de o cruciadă împotriva ereticilor din sudul Franței și a nobililor care le arătau înțelegere. Au urmat apoi cruciadele predicate împotriva Hohenstaufenilor, până când, în cele din urmă, cruciada a ajuns să desemneze orice război împotriva dușmanilor politicii pontificale și toate accesoriile spirituale folosite pentru a sprijini ambițiile laice ale Scaunului Papal, precum indulgențele și răsplățile din viața de apoi. Succesul papilor în distrugerea puterii imperiale, deopotrivă în Răsărit și în Apus, i-a dus la umilințele războiului sicilian și al captivității de la Avignon. Războiul Sfânt a fost deturnat pentru a deveni o farsă tragică.

În afară de lărgirea puterii spirituale a Romei, principalul câștig obținut de creștinătatea apuseană de pe urma cruciadelor a fost unul negativ. Atunci când au început cruciadele, principalele centre de civilizație se găseau în Răsărit, la Constantinopol și la Cairo. Atunci când s-au sfârșit, civilizația își mutase reședința în Italia și în statele tinere din Occident. Cruciații nu au fost singura cauza a declinului lumii musulmane. Invaziile turcilor slăbiseră deja califatul abbasid al Bagdadului și în cele din urmă ar fi doborât, chiar și fără cruciade, califatul fatimid al Egiptului. Însă dacă nu ar fi fost stimularea permanentă a războaielor cu latinii, turcii s-ar fi putut foarte bine integra în lumea arabă, asigurându-i o nouă vitalitate și putere, fără să-i distrugă unitatea fundamentală. Invaziile mongole au avut un impact chiar mai distrugător asupra civilizației arabe. Iar de venirea mongolilor nu pot fi învinovățiți cruciații. Dacă însă

---

[2] Vezi Ullmann, *Medieval Papalism*, pp. 120–121; 128–129.

nu ar fi fost cruciadele, arabii ar fi fost mult mai bine pregătiți să facă față agresiunii mongole. Statul latin invadator a fost o rană sângerândă pe care musulmanii nu au putut să o uite niciodată. Atâta vreme cât le abătea atenția, nu s-au putut concentra întru totul asupra altei probleme.

Însă adevărata rană pe care cruciadele au provocat-o islamului a fost mai puțin vizibilă. Statul islamic era o teocrație a cărui bunăstare politică depindea de califat, succesiunea de preoți-regi care obținuseră, prin tradiție, un drept ereditar. Atacul cruciadei a venit într-un moment în care califatul abbasid nu era în stare, din punct de vedere politic sau geografic, să conducă rezistența islamului împotriva cruciaților. Iar califii fatimizi nu puteau obține, ca eretici, o recunoaștere îndeajuns de largă. Conducătorii care s-au ridicat pentru a-i învinge pe creștini, oameni precum Nur ed-Din și Saladin, au fost figuri eroice de aventurieri, deși au fost respectați și urmați cu credință. Ayubizii, în pofida înzestrării lor, nu puteau fi niciodată recunoscuți drept conducători supremi ai islamului, întrucât nu erau califi. Nici măcar nu coborau din Profet. Nu-și găseau locul potrivit în teocrația islamului. Distrugerea mongolă a Bagdadului a ușurat într-un fel sarcina musulmanilor. Mamelucii au reușit să întemeieze un stat durabil în Egipt, tocmai pentru că nu mai exista un calif legitim la Bagdad, ci doar o descendență închipuită și falsificată ținută într-o captivitate aurită la Cairo. Sultanii otomani vor rezolva în cele din urmă problema, asumându-și ei înșiși califatul. Imensa lor putere a făcut să fie acceptați de lumea musulmană, niciodată însă din toată inima. Și ei erau uzurpatori și nu coborau din descendenții Profetului. Creștinătatea a îngăduit de la bun început distincția între cele care sunt ale Cezarului și cele care sunt ale lui Dumnezeu. Astfel, atunci când concepția medievală a indivizibilității politice a Cetății lui Dumnezeu s-a prăbușit, vitalitatea ei a rămas neștirbită. Islamul fusese însă gândit ca o unitate politică și religioasă. Această unitate se fisurase înaintea cruciadelor, iar evenimentele de pe parcursul acestor secole au făcut ca fisurile să devină prea largi pentru a mai putea fi reparate. Marii sultani

otomani au reușit să facă acest lucru doar superficial și doar pentru o vreme. Fisurile există și astăzi.

Încă și mai dăunător pentru islam a fost efectul Războiului Sfânt. Orice religie care se întemeiază pe o revelație exclusivă arată, inevitabil, un oarecare dispreț față de necredincioși. Dar în zilele de început islamul nu era intolerant. Mahomed însuși a socotit că evreii și creștinii au primit o revelație parțială și că, drept urmare, nu trebuiau persecutați. Sub primii califi, creștinii au jucat un rol însemnat în societatea arabă. Dintre primii gânditori și scriitori arabi, remarcabil de mulți au fost creștini. Creștinii aveau o influență intelectuală benefică, întrucât musulmanii, cu încrederea lor în cuvântul Domnului, consemnat o dată pentru totdeauna în Coran, aveau tendința să rămână statici în gândire și lipsiți de inițiativă. Nici rivalitatea dintre califat și Bizanțul creștin nu a fost complet lipsită de prietenie. Învățați și meșteri treceau dintr-un imperiu în celălalt, spre folosul amândurora. Războiul Sfânt început de latini a pus capăt acestor relații bune. Intoleranței sălbatice arătate de cruciați i s-a răspuns printr-o intoleranță crescândă în rândul musulmanilor. Omenia îngăduitoare arătată de Saladin și de familia sa avea în curând să devină rară printre cei de aceeași religie. În vremea mamelucilor, musulmanii erau la fel de înguști la minte ca și latinii. Supușii lor creștini au fost printre primii care au avut de suferit de pe urma acestui lucru. Nu și-au recăpătat niciodată vechea vecinătate lipsită de griji față de musulmani și de conducătorii lor. Propria lor viață intelectuală s-a stins, iar odată cu ea a dispărut și influența pe care o avusese ră asupra islamului. Cu excepția Persiei, care avea propriile tradiții eretice neliniștitoare, musulmanii s-au închis în spatele zidului propriei credințe, iar o credință intolerantă este incapabilă de progres.

Răul făcut de cruciade islamului a fost mic în comparație cu cel provocat creștinătății răsăritene. Papa Urban al II-lea îndemnase cruciații să meargă în Orient pentru a-i ajuta și elibera pe creștini. A fost o eliberare stranie, pentru că atunci când cruciadele s-au încheiat, creștinătatea răsăriteană se afla sub stăpânirea necredincioșilor, iar cruciații făcuseră tot ceea ce le stătuse în puteri

pentru a-i împiedica refacerea. Atunci când s-au așezat în Orient, cruciații nu i-au tratat pe supușii lor creștini mai bine decât o făcuse califul dinaintea lor. S-au dovedit chiar mai intransigenți, pentru că interveneau în practicile religioase ale Bisericilor locale. Atunci când au fost alungați, i-au lăsat pe creștinii răsăriteni lipsiți de apărare să îndure mânia cuceritorilor musulmani. Este adevărat că creștinii răsăriteni atrăseseră ei înșiși asupra lor această mânie, prin credința disperată că mongolii le vor asigura libertatea statornică pe care nu o obținuseră de la latini. Pedeapsa lor a fost cumplită și totală. Apăsați de măsuri crude și de umilințe, și-au pierdut orice însemnătate. Chiar și pământurile lor au fost pedepsite. Îndrăgitul lor țărm sirian a fost pustiit și lăsat în ruine. Chiar și Orașul Sfânt s-a adâncit într-un lung și neliniștitor declin.

Tragedia creștinilor sirieni a fost o consecință secundară a eșecului cruciadelor. Însă distrugerea Bizanțului a fost rezultatul unui rău premeditat. Adevărata nenorocire a cruciadelor a fost neputința creștinătății apusene de a înțelege Bizanțul. De-a lungul istoriei au existat întotdeauna politicieni optimiști care au crezut că nu este nevoie decât ca oamenii să se întâlnească pentru a se iubi și înțelege unii cu alții. Este o cumplită amăgire. Atâta vreme cât Bizanțul și Apusul nu au prea avut de-a face unul cu celălalt, relațiile lor au fost prietenoase. Pelerinii occidentali și aventurierii erau bine primiți în orașul imperial, iar apoi se întorceau acasă și povesteau despre minunățiile pe care le văzuseră de acolo. Erau însă prea puțini pentru a provoca neînțelegeri. Din când în când, au existat dispute între împăratul bizantin și puterile occidentale, dar fie motivul a dispărut cu timpul, fie s-a găsit o formulă abilă pentru a împărți mărul discordiei. Au existat dispute religioase, exacerbate de pretențiile papalității hildebrande. Însă chiar și în această privință s-ar fi putut obține, cu bunăvoința ambelor părți, o înțelegere practică. Odată cu hotărârea normanzilor de a se extinde în Mediterana Răsăriteană a început o nouă epocă tumultuoasă. Interesele bizantinilor au intrat în conflict direct cu cele ale occidentalilor. Normanzii au fost opriți și cruciadele au fost inițiate ca o acțiune care urma să aducă pacea. De la bun început însă

au existat neînțelegeri. Împăratul credea că este datoria lui creștinească să-și refacă hotarele ca un bastion împotriva turcilor, pe care-i considera adevăratul dușman. Cruciații doreau să înainteze spre Țara Sfântă. Veniseră să lupte în Țara Sfântă împotriva tuturor necredincioșilor. În vreme ce căpeteniile cruciaților nu reușeau să înțeleagă politica împăratului, mii de ostași și pelerini s-au găsit într-un ținut în care limba, obiceiurile și religia li se păreau ciudate și de neînțeles, prin urmare greșite. Cruciații se așteptau ca țăranii și orășenii din ținuturile prin care urmau să treacă nu doar să fie asemenea lor, ci și să-i primească cu brațele deschise. Au fost de două ori dezamăgiți. Nereușind să-și dea seama că furtișagurile și obiceiurile rele nu le vor aduce dragostea sau respectul victimelor, s-au simțit răniți, au devenit mânioși și invidioși. Dacă ar fi fost după cruciatul de rând, Constantinopolul ar fi fost atacat și jefuit cu mult mai devreme. Căpeteniile cruciadei au fost însă la început prea conștiente de îndatorirea lor creștinească și și-au stăpânit oamenii. Ludovic al VII-lea a refuzat sfatul unora dintre nobilii și episcopii săi de a lua armele împotriva unui oraș creștin. Iar Frederic Barbarossa, deși a cochetat cu ideea, și-a stăpânit mânia și a trecut pe lângă oraș. Cinicii lacomi aflați în fruntea celei de-a Patra Cruciade au avut astfel prilejul să profite de un moment de slăbiciune al statului bizantin pentru a complota și a-l distruge.

Imperiul Latin de Constantinopol, conceput în păcat, a fost un copil fragil, pentru a cărui supraviețuire Occidentul a sacrificat nevoile copiilor săi din Țara Sfântă. Papii înșiși erau mult mai preocupați să-i păstreze sub jurisdicția lor ecleziastică pe grecii dușmănoși, decât să salveze Ierusalimul. Atunci când bizantinii și-au recucerit capitala, pontifii și politicienii din Apus s-au străduit din răsputeri să refacă dominația occidentală. Cruciada nu mai urmărea apărarea creștinătății, ci devenise un instrument pentru stabilirea autorității Bisericii Romane.

Hotărârea occidentalilor de a cuceri și coloniza pământurile Bizanțului a fost dezastruoasă pentru Orientul Latin. A fost încă și mai catastrofală pentru civilizația europeană. Constantinopolul continua să fie centrul lumii creștine civilizate. În paginile scrise

de Villehardouin, putem vedea ce impresie făcea oraşul cavalerilor veniţi din Franţa şi Italia pentru a-l cuceri. Nu puteau crede că un oraş atât de minunat poate exista pe pământ. Constantinopolul era mai presus de toate celelalte oraşe.[3] Asemenea celor mai mulţi invadatori barbari, participanţii la cea de-a Patra Cruciadă nu doreau să distrugă ceea ce găsiseră. Doreau să fie şi ei parte şi să se înstăpânească. Dar lăcomia şi stângăcia i-au făcut să ajungă la distrugeri iremediabile. Doar veneţienii, cu nivelul lor de cultură mai ridicat, au înţeles că pot obţine foloase mai mari salvând unele lucruri. Într-adevăr, Italia a obţinut unele avantaje de pe urma declinului şi prăbuşirii Bizanţului. Coloniştii latini din ţinuturile bizantine, deşi au adus o vitalitate superficială şi romantică dealurilor şi văilor din Grecia, erau nepotriviţi pentru a înţelege îndelungata tradiţie culturală grecească. Dar italienii, ale căror legături cu Grecia nu fuseseră niciodată întrerupte pentru mult timp, au fost mai capabili să preţuiască valoarea a ceea ce au luat. Iar atunci când declinul Bizanţului a dus la răspândirea învăţaţilor, aceştia au fost bine primiţi în Italia. Difuzarea umanismului în Italia a fost o urmare indirectă a celei de-a Patra Cruciade.

Renaşterea italiană este un motiv de mândrie pentru omenire. Dar ar fi fost mai bine dacă s-ar fi înfăptuit fără distrugerea creştinătăţii răsăritene. Cultura bizantină a supravieţuit impactului celei de-a Patra Cruciade. Arta şi gândirea bizantină au înflorit în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, atingând o bogăţie strălucitoare. Dar temelia politică a Imperiului era nesigură. Din 1204 nu mai

---

[3] „Or poez savoir que mults esgarderent Constantinople cil qui onques mais l'avoient veüe; que il ne pooient mie cuidier que si riche ville peüst ester en tot le monde... Nuls nel poist croire se il ne le veïst a l'oil le lonc et lé de la ville, que de totes les autres ere soveraine" (Villehardouin, ed. Faral, I, p. 130). „Or, puteţi să aflaţi că cei care nu mai văzuseră niciodată Constantinopolul nu se mai săturau să-l privească, fiindcă nu-şi puteau închipui că s-ar afla pe lume oraş mai strălucit [...] nimeni n-ar fi putut să creadă dacă nu ar fi văzut cu ochii săi, cum şi cuprinsul cetăţii, în lung şi în lat, care era mai presus de toate celelalte oraşe" (Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, Cluj, 2002, trad. Tatiana Ana Fluieraru, 72)

exista un Imperiu, ci doar un stat printre multe altele, la fel de puternice sau mai puternice. Confruntându-se cu ostilitatea Apusului și cu rivalitatea vecinilor săi balcanici, Imperiul nu mai putea apăra creștinătatea în fața turcilor. Cruciații înșiși au fost cei care au distrus dinadins apărarea creștinătății și astfel au permis necredincioșilor să treacă strâmtorile și să pătrundă în inima Europei. Adevărații martiri ai cruciadei nu au fost cavalerii viteji care au căzut în luptă la Homs, la Hattin sau în fața turnurilor Acrei, ci creștinii nevinovați din Balcani, precum și cei din Anatolia și Siria, care au fost lăsați pradă persecuției și sclaviei.

Pentru cruciați, înfrângerile suferite au fost de neînțeles. Se luptau pentru cauza Atotputernicului. Dacă credința și logica lor erau corecte, ar fi trebuit să triumfe. În avântul celei dintâi izbânzi și-au intitulat cronicile *Gesta Dei per Francos*, lucrarea Domnului săvârșită prin latini. După Prima Cruciadă a urmat însă un lung șir de dezastre; chiar și victoriile celei de-a Treia Cruciade au fost incomplete și nesigure. Forțele răului erau pe punctul să învingă lucrarea Domnului. La început, vina a putut fi aruncată asupra Bizanțului, asupra împăratului schismatic și asupra poporului lipsit de Dumnezeu care a refuzat să recunoască misiunea divină a cruciaților. După cea de-a Patra Cruciadă, această scuză nu a mai putut fi invocată. Și totuși lucrurile se înrăutățeau constant. Predicatorii moraliști puteau să pretindă că Dumnezeu era mânios pe războinicii Lui din pricina păcatelor pe care le săvârșiseră. Exista ceva adevăr, dar asta nu lămurea totul, iar explicația s-a prăbușit atunci când Sfântul Ludovic, despre care oamenii medievali au crezut că este fără de păcat, și-a condus oastea într-una dintre cele mai mari înfrângeri suferite vreodată de cruciați. De fapt, războaiele sfinte au eșuat nu atât din cauza slăbiciunii, cât a prostiei. Însă așa este natura umană, un om va recunoaște mult mai repede că este un păcătos, decât un prost. Niciunul dintre cruciați nu era pregătit să admită că adevărata lor ticăloșie era ignoranța îndărătnică și mărginită și o iresponsabilă lipsă de prevedere.

Principalul motiv care a împins oștile creștine spre răsărit a fost credința. Dar sinceritatea și simplitatea credinței le-au întins

o serie de capcane. În circumstanțe extrem de grele, credința i-a purtat pe cruciați spre triumful Primei Cruciade, a cărei reușită a părut miraculoasă. Drept urmare, atunci când dificultățile s-au ivit, cruciații s-au așteptat ca miracolele să continue să-i salveze. Încrederea pe care o aveau i-a făcut să se poarte nesăbuit, iar până la sfârșit, la Nicopole sau Antiohia, au fost siguri că vor primi sprijin divin. De asemenea, credința îi făcea intoleranți prin chiar simplitatea ei. Dumnezeul lor era un Dumnezeu gelos. Nu ar fi putut vreodată să-și închipuie că Dumnezeul islamului ar fi putut fi aceeași Putere. Se poate ca, odată așezați în Orientul Latin, coloniștii să fi căpătat un mod de a privi lucrurile mai deschis. Dar ostașii din Apus veneau să lupte pentru Dumnezeul creștin, iar în ochii lor oricine se arăta îngăduitor cu necredincioșii era un trădător. Chiar și cei care-l slăveau pe Dumnezeul creștin printr-un ritual diferit erau priviți cu neîncredere și căinați.

Credința sinceră a fost adesea amestecată cu o lăcomie nerușinată. Puțini creștini s-ar fi gândit vreodată că lucrarea Domnului și obținerea de avantaje materiale nu merg împreună. Era drept ca ostașii Domnului să obțină pământuri și bogății de la necredincioși. Era legal să-i jefuiești pe eretici și schismatici. Ambițiile lumești au contribuit la nașterea curajului pe care s-a întemeiat, în bună măsură, succesul inițial al cruciadei. Dar lăcomia și setea de putere sunt stăpâni periculoși. Aruncă semințele nerăbdării, pentru că viața omului este scurtă și rezultatele trebuie să apară repede. Aruncă semințele geloziei și trădării, pentru că dregătoriile și bunurile sunt limitate și este cu neputință ca toți cei care cer să fie mulțumiți. A existat o vrajbă permanentă între latinii deja așezați în Orient și cei care veneau pentru a se lupta cu necredincioșii și pentru a-și căuta norocul. Fiecare privea războiul dintr-un alt unghi. Hărțuite de invidie, neîncredere și intrigă, puține campanii aveau șanse de reușită. Certurile și nepriceperea au fost accentuate de ignoranță. Coloniștii au început încet să se adapteze modului de viață și climei din Levant. Au început să învețe cum se luptau dușmanii lor și cum să se împrietenească cu ei. Dar cruciații nou veniți se găseau într-o lume complet necunoscută

și, de obicei, erau prea mândri pentru a-și recunoaște limitele. Nou-veniților nu le plăceau verii lor din Orientul Latin și nu îi ascultau. Astfel, expediție după expediție, au făcut aceleași greșeli și au obținut același rezultat trist.

O conducere puternică și inteligentă ar fi putut salva mișcarea cruciată. Dar lumea feudală din care proveneau cruciații făcea ca o căpetenie să fie greu de acceptat. Cruciadele fuseseră declanșate de papă, dar legații papali au fost arareori generali buni. Printre regii Ierusalimului s-au numărat mulți oameni capabili, dar ei s-au bucurat de prea puțină autoritate asupra propriilor supuși și de niciuna asupra cruciaților veniți de peste mare. Ordinele militare, care au asigurat oștenii cei mai buni și mai experimentați, erau independente și invidioase unul pe celălalt. În unele momente, oștile naționale conduse de un rege păreau să reprezinte o armă mai bună. Unul dintre puținii comandanți de succes ai cruciaților a fost Richard al Angliei, care avea geniu militar. Însă celelalte expediții regale au fost, fără excepție, un dezastru. Pentru orice monarh era greu să plece într-o campanie îndelungată, la o distanță atât de mare de propriul său regat. Richard Inimă-de-Leu și Sfântul Ludovic au stat în Orient pe spezele Angliei și Franței. Costurile financiare mai cu seamă erau îngrozitor de ridicate. Orașele italiene puteau face din cruciade o afacere profitabilă, iar unii nobili care sperau să găsească domenii sau să se însoare cu vreo moștenitoare în Orientul Latin puteau să-și recupereze investiția. Dar trimiterea unei oștiri regale peste mare era un demers costisitor, cu speranțe foarte mici de a obține o răsplată materială. Trebuiau strânse dări speciale din tot regatul. Nu este surprinzător că regii cu o minte practică, precum Filip al IV-lea al Franței, au preferat să strângă dările și apoi să rămână acasă. Conducătorul ideal, un mare ostaș și diplomat, care să fi avut timp și bani de cheltuit în Orient și să mai fi avut și o înțelegere profundă a lumii orientale, nu a fost găsit niciodată. Într-adevăr, este mai puțin surprinzător că mișcarea cruciată s-a stins și a eșuat, decât că, la un moment dat, s-a bucurat de succes și că Orientul Latin a durat vreme de două sute de ani, deși de-abia dacă a mai reușit vreo victorie după spectaculoasa sa întemeiere.

Trimuful Cruciadei a fost triumful credinței. Dar credința lipsită de înțelepciune este un lucru periculos. Prin legile implacabile ale istoriei, întreaga lume plătește pentru crimele și nebuniile fiecăruia dintre locuitorii ei. În lunga istorie a interacțiunii și contopirii dintre Orient și Occident, din care civilizația noastră a crescut, cruciadele au fost un episod tragic și distructiv. Atunci când, peste secole, istoricul privește înapoi la povestea lor de vitejie, își vede admirația întunecată de amărăciune. Cruciadele stau mărturie pentru limitele naturii umane. Atât de mult curaj și atât de puțină cinste, atât de multă credință și atât de puțină înțelegere. Idealurile înalte au fost pătate de cruzime și lăcomie, cutezanța și suferința au fost umbrite de o încredere în sine oarbă și mărginită. Războiul Sfânt în sine nu a fost nimic mai mult decât o îndelungată faptă de intoleranță în numele Domnului, ceea ce este un păcat împotriva Duhului Sfânt.

ANEXE

Anexa I

SURSE PRINCIPALE ALE ISTORIEI CRUCIADELOR TÂRZII

1. Surse greceşti

Sursele greceşti sunt importante doar pentru istoria Cruciadei a IV-a. Pentru desfăşurarea acesteia, cel mai important istoric este Nicetas Choniates.[1] Georgios Acropolites[2] acoperă Cruciada a IV-a şi perioada de până la recucerirea de către bizantini a oraşului. Pentru perioada următoare, istoria cea mai importantă este cea a lui Georgios Pachymeres.[3]

Cele două istorii greceşti cipriote ale lui Leontius Makhairas[4] şi George Bustron[5] dedică foarte puţin spaţiu perioadei de dinaintea secolului al XIV-lea.[6]

---

[1] Vezi *supra*, vol. II, p. 475.

[2] Editat de Meisenberg în colecţia Teubner.

[3] Publicat în corpusul de la Bonn.

[4] *Relatare despre dulcele pământ al Ciprului*, editat cu traducere de Dawkins.

[5] Χρονικὸν Κύπρου, editat în Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, vol. II.

[6] Cucerirea Ciprului de către Richard I este descrisă de Neophytus, *De Calamitatibus Cypri*, editat de Stubbs şi publicat ca prefaţă la *Itinerarium* (vezi *supra*, vol. II, bibliografie).

2. Surse latine şi vechi franceze

Cel mai important grup de istorii care privesc Orientul Latin de la Cruciada a III-a până la căderea cetăţii *Acra* este cel al continuărilor vechi franceze ale cronicii lui Guillaume de Tyr. Până la 1198, izvorul original pare să fi fost o lucrare pierdută a lui Ernoul. „Ernoul" de Bernard Trezorierul, care s-a păstrat, şi manuscrisele C şi G ale *Estoire d'Eracles* sunt copiile cele mai apropiate de acest original, iar manuscrisele A şi B, care seamănă între ele, ca de altfel şi D, care prezintă diferenţe uşoare faţă de acestea din urmă, reprezintă alte variante. Pentru perioada cuprinsă între 1198 şi 1205, toate versiunile sunt practic identice. Începând cu 1205, *Ernoul* şi manuscrisele C, G şi D din *Estoire* sunt identice până la 1229, când *Ernoul* ia sfârşit. C, G şi D urmează apoi, cu mici diferenţe, manuscrisele A şi B ale *Estoire*, care, cu începere din 1205, are foarte puţine în comun cu *Ernoul*. A se sfârşeşte în 1248; B, C şi D continuă până în 1266, 1275 şi 1277. Între timp, o altă continuare, cunoscută ca *Manuscrisul Rothelin*, acoperă perioada cuprinsă între 1229 şi 1261; a fost compusă, fără îndoială, undeva în Franţa.[7] *Annales de Terre Sainte* care s-au păstrat par a fi o compilaţie prescurtată a uneia dintre izvoarele *Continuărilor* lui Guillaume. Manuscrisele care acoperă perioada de după 1284 sunt aproape identice cu această lucrare.[8]

Compilaţia cunoscută drept *Gestes des Chiprois*, alcătuită la începutul secolului al XIV-lea, începe cu o scurtă *Chronique de Terre Sainte*, de la 1131 la 1222, care are la bază *Annales de Terre Sainte*. Secţiunea a doua este o istorie a războaielor dintre Ibelini şi Imperiali, compusă pe la 1245 şi cu note autobiografice de Philippe de Novara, un italian care trăia în Cipru şi scria în franceză. Philippe scrie într-un stil vioi şi cu un oarecare farmec. El inserează în relatare lungi poeme de-ale sale. Acestea au o prospeţime plăcută şi spirit, dar nu au prea mare valoare poetică. Philippe a fost pasional devotat cauzei ibeline, însă atât cât îi permite loialitatea, este onest şi exact. Ultima secţiune a numitelor *Gestes* este o istorie a *Outremer* de la 1249 la 1309, scrisă de un bărbat cunoscut îndeobşte drept

---

[7] Vezi *supra*, vol. II, pp. 477–478 şi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 21–25.

[8] Vezi *supra*, vol. II, p. 478, n. 3.

TEMPLIERUL DIN TYR. Cu siguranță nu a fost Templier, însă a fost pentru o vreme, se pare, secretar al marelui maestru al Templului, GUILLAUME DE BEAUJEU. Aparent, el cunoștea izvorul pe care se bazează *Continuările* lui Guillaume de Tyr. *Gestes* au fost probabil înmănuncheate în jurul anului 1325 de un anume GERARD DE MONTREAL.[9]

Fiecare dintre cruciadele principale are grupul său de istorici. Despre Cruciada a III-a vorbesc diverse cronici anglo-normande, dintre care cele mai importante sunt cronicile lui BENEDICT DE PETERBOROUGH, RICHARD OF DEVIZES, RALPH OF DICETO și WILLIAM OF NEWBURGH.[10] Împreună cu *Libellus de Expugnatione*, ele sunt deosebit de folositoare pentru prima parte a cruciadei, cea de până la sosirea lui Inimă-de-Leu în Răsărit. Ele conțin de asemenea și copii ale unor scrisori privind evenimentele din Orientul Apropiat. Pentru expedițiile regelui Richard, cele două izvoare principale sunt *Itinerarium Regis Ricardi*, în latină, scris, după câte se pare, de un londonez, RICHARD OF HOLY TRINITY, respectiv poemul scris în franceza veche de AMBROISE, *L'Estoire de la Guerre Sainte*.[11] Cele două sunt strâns înrudite și derivă, după toate probabilitățile, dintr-un jurnal pierdut al unui soldat al armatei engleze, fidel supus al Regelui său și atât de corect pe cât perspectiva sa părtinitoare i-o permitea.[12] Punctul de vedere francez este exprimat de relatarea succintă a lui RIGORD, *Gesta Philippi Augusti*.[13] Cronicile germane care descriu Cruciada lui Frederic I, cum ar fi *Expeditio Friderici* a lui „ANSBERT", se încheie cu moartea Împăratului.[14]

---

[9] *Gestes* sunt disponibile într-o ediție de Gaston Raynaud. Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 25–6 și Hill, *History of Cyprus*, III, p. 1144.

[10] Toate publicate în colecția Rolls. Vezi bibliografia de mai jos, pp. 497–498 și *supra*, vol. II, pp. 493, 495.

[11] Vezi *supra*, vol. II, bibliografia, pp. 493–4.

[12] În prefața ediției sale la Ambroise, Gaston Paris era de părere că *Itinerarium* depinde de Ambroise. Miss Norgate, „The *Itinerarium Peregrinorum* and the Song of Ambroise", *English Historical Review*, vol. XXV, sugerează că Ambroise depinde de *Itinerarium*. Edwards, „The Itinerarium Regis Ricardi and the Estoire de la Guerre Sainte", în *Essays in Honour of James Tait* (pp. 59–77), argumentează convingător că ambele se bazează pe un izvor comun pierdut. Punctul său de vedere este împărtășit de Hubert și La Monte în prefața traducerii lor din Ambroise.

[13] Editat de Delaborde.

[14] Editat de Chroust. Vezi Cahen, *op. cit.*, p. 19, n. 3.

Pentru Cruciada a IV-a, sursa occidentală principală este *Conquête de Constantinople* a lui GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN[15], scrisă pe la 1209 de către un cavaler care jucase un rol principal în cruciadă și care era unchiul cuceritorului Moreei. Villehardouin și-a bazat probabil istoria pe însemnările făcute la fața locului și, lăsând la o parte puternicele sale prejudecăți occidentale, poate fi considerat drept un martor de încredere. *Conquête de Constantinople* a lui ROBERT DE CLARI este o altă relatare oculară, dar autorul este un om mult mai nerafinat și mai ignorant.[16]

Pe lângă textele scrise în Orientul Latin, sursele cele mai importante pentru Cruciada a V-a sunt scrisorile Cardinalului JACQUES DE VITRY[17] și *Historia Damiatana* a lui OLIVER VON PADERBORN, secretarul Cardinalului PELAGIUS. În pofida loialității față de stăpânul său, relatarea lui Oliver este vioaie și destul de obiectivă.[18]

Cruciada lui Frederic I nu a inspirat niciun scriitor care să-i dedice o lucrare, însă pentru Cruciada Sfântului Ludovic avem nepreţuita *Histoire de Saint Louis* a lui JEAN, SENIOR DE JOINVILLE. Joinville a luat parte la cruciadă, iar admirația sa devotată față de rege nu l-a împiedicat să scrie o istorisire onestă, alertă și foarte personală.[19]

Cucerirea definitivă a cetății Acra a inspirat o mulțime de istorici, însă niciunul dintre ei nu a fost prezent la eveniment, cu excepția „Templierului din Tyr". THADDEUS DE NAPOLI și autorul anonim al

---

[15] Ediția (însoțită de o traducere în franceza modernă) lui Faral este cea mai potrivită. Are o introducere utilă.

[16] Editat de Lauer. Traducerea mai nouă în franceza modernă a lui Charlot (*Poèmes et Récits de la Vieille France*) este inadecvată, în special în ceea ce privește notele.

[17] Editat de Röhricht in *Zeitschrift für Kirchengeschichte*; vezi bibliografia de mai jos.

[18] Editat, împreună cu scrisorile sale, de către Hooeweg. Volumele din *Scriptores Minores Quinti Belli Sacri*, editat de Röhricht, conține toate sursele mai puțin importante referitoare la Cruciada a V-a.

[19] Cea mai bună ediție este cea a lui de Wailly. Celălalt istoric important al Cruciadei lui Ludovic al IX-lea este GUILLAUME DE NANGIS, care a scris câteva decenii mai târziu.

De Excidio Urbis Acconis exagerează amândoi în mod evident relatările lor din motive propagandistice.[20]

Pentru întreaga perioadă, corespondența papală este de cea mai mare importanță, dimpreună cu scrisorile care au supraviețuit ale membrilor Ordinelor și ale cavalerilor și servitorilor lor.[21]

Pentru aspecte constituționale, cele două izvoare esențiale sunt *Livre de Forme de Plait* a lui PHILIPPE DE NOVARA, interesată cu precădere de procedură, și *Livre de Jean d'Ibelin*, o magnifică lucrare de jurisprudență scrisă de CONTELE DE JAFFA.[22] *Assises de la Cour des Bourgeois*, alcătuite între 1240 și 1244, descriu procedura comercială.[23] *Assises d'Antioche* se păstrează numai într-o traducere armeană făcută în jurul anului 1260 de către SEMPAD, fratele regelui Hethum I. Acoperă pe scurt atât procedura și obiceiurile curților senioriale, cât și pe cele ale curților burgheze din Principat.[24]

Există numeroase lucrări importante ale unor călători contemporani, deosebit de utile în descrierea legăturilor occidentale cu mongolii. Cele mai detaliate dintre acestea sunt rapoartele de misiune scrise de IOAN DE PIANOCARPINI și GUILLAUME DE RUBROUCK.[25] Descrierea Țării Sfinte de către Jacques de Vitry și descrierile mai târzii ale lui LUDOLF VON SUCHEM și FELIX FABRI furnizează de asemenea informații valoroase.[26]

---

[20] Vezi *supra*, p. 414, n. 2. *De Excidio* este publicat în Martène și Durand, *Amplissima Collectio*, vol. V. Vezi și Kingsford în *Transactions of Royal Historical Society*, seria a III-a, vol. III, p. 142, n. 2.

[21] Corespondența lui Inocențiu al III-lea este publicată de Migne, *P.L.* vol. 214–216: *Regesta* lui Honorius al IV-lea sunt editate de Pressutti, *Registres* ale lui Grigorie al IX-lea de Auvray, *Registres* ale lui Inocențiu al IV-lea de Bergen, cele ale lui Alexandru al IV-lea de Bourel de la Roncière, cele ale lui Urban al IV-lea de Giraud, cele ale lui Clement al IV-lea de Jordan, cele ale lui Grigorie al X-lea de Guiraud, cele ale lui Nicolae al III-lea de către Gay și Vitte, cele ale lui Honorius al IV-lea de Pron și cele ale lui Nicolae al IV-lea de către Langlois, toate apărând în *Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome*.

[22] Publicată în *Recueil des Historiens des Croisades, Lois*, vol. I.

[23] Publicată în același volum.

[24] Publicată cu o traducere în franceză la Veneția, de către părinții mekhitariști.

[25] Ambele traduse și editate de Rockhill în *Hakluyt Society Publications*, seria a II-a, vol. 137.

[26] Toate acestea sunt publicate în traducere engleză în seria *Palestine Pilgrims Text Society*. Traducerea nu este întotdeauna lipsită de greșeală, iar pentru Ludolf trebuie consultat textul latin din *Archives de l'Orient Latin*, vol. II.

3. Surse arabe

Cronicarii arabi care au scris despre războaiele lui Saladin și despre primele decenii ale secolului al XIII-lea au fost menționați în Anexa 1 a volumului secund al acestei istorii. Lucrarea valoroasă a lui Beha ed-Din se încheie cu moartea lui Saladin, însă Ibn al-Athir, Abu Shama (care îl copiază pe Imad ed-Din) și Kemal ad-Din ne duc considerabil în secolul al XIII-lea.[27] Pentru ceilalți ani ai acelui secol există numeroși cronicari contemporani, dar mulți dintre cei mai importanți nu au fost publicați încă și pot fi citiți doar în manuscris. Lucrările lui Ibn Wasil, o viață a lui as-Salih care merge până la 1250 și o istorie a Ayubizilor până la 1263, se păstrează în mai multe manuscrise, dar din ele au fost editate doar câteva fragmente succinte extrase de Reinaud, în *Bibliothèque des Croisades* a lui Michaud, vol. IV. Ibn Wasil a fost totuși folosit copios de cronicari ulteriori precum Ibn Furad și Maqrisi.[28] Viața lui Baibar scrisă de Ibn Sheddad „Geograful" s-a pierdut aproape în întregime. Viața lui Qalawun scrisă de Baibars Mansouri este de asemenea fragmentară, însă a fost utilizată de Ibn Furad.[29] Extrase din viețile lui Baibars și Qalawun scrise de Ibn Abdazzahir sunt date de Reinaud (*op. cit.*).[30] Cronica istoricului de origine coptă Ibn al-Amid oferă informații originale despre perioada de până la 1260[31], iar istoria anonimă a Patriarhilor Alexandriei care se oprește cam la aceeași dată oferă informații suplimentare pe baza unor izvoare copte.[32] Istoria lui Abu'l Feda[33] este în întregime o compilație din autori mai vechi până ce autorul ajunge la evenimentele petrecute în

---

[27] Vezi *supra*, vol. II, pp. 480–482.

[28] Vezi Cahen, *La Syrie du Nord*, pp. 68–70.

[29] Vezi *ibid.*, pp. 75, 78–79.

[30] *Ibid.*, p. 74.

[31] Editată de Cheikho în *Corpus Christianorum Orientalium*, vol. III. Traducerile de secol XVI ale lui Erpennius și Ecchelensius merg numai până la anul Hegirei 512 (1118 d. Hr.).

[32] Textul integral este inedit. Fragmente referitoare la începutul secolului al XIII-lea sunt date în traducere franceză de Blochet, *Revue de l'Orient Latin*, vol. XI.

[33] Fragmente sunt publicate în *Recueil, Historiens Orientaux*, vol. III.

timpul propriei sale vieți, de pe la 1290 înainte.[34] Lucrarea lui YOUNINI se păstrează numai în manuscris. Merge până la 1311, însă conține în mare aceleași date ca lucrarea contemporană a lui AL-JAZARI.[35]

Dintre istoricii de mai târziu, în afară de IBN KHALDUN și de enciclopedistul IBN KHALLIKAN,[36] cea mai importantă personalitate literară este IBN FURAD, a cărui istorie a fost scrisă la sfârșitul secolului al XIV-lea. Este vorba, în cea mai mare parte, despre o compilație din lucrări anterioare, dintre care multe s-au pierdut, însă e compusă cu un autentic simț istoriografic.[37] Contemporanul său MAQRISI nu este la fel de talentat ca scriitor. În afară de câteva informații exclusive despre Egipt, istoriile sale ale Egiptului din timpul Ayubizilor și al sultanilor mameluci sunt derivate în întregime din lucrări anterioare. Cu toate acestea, ele sunt complete, de încredere și ușor accesibile.[38] Cronica lui AL-AINI, scrisă pe la mijlocul secolului al XV-lea, este de asemenea doar o compilație copioasă, cu excepția ultimelor capitole.[39]

4. SURSE ARMENE

Istoricii armeni din regatul Ciliciei au fost menționați în Anexa I a volumului secund al acestei istorii. Cel mai util dintre ei este VARTAN, îndeosebi pentru chestiunile mongole, pe care le cunoștea personal

---

[34] Vezi *supra*, vol. II, p. 482.

[35] Un fragment din al-Jazari, începând cu anul Hegirei 689 (1290 d. Hr.), este publicat în traducere franceză de Sauvaget.

[36] Vezi *supra*, vol. II, p. 482.

[37] Capitolele privind secolul al XIII-lea nu sunt publicate. Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 85–86.

[38] Vezi *supra*, vol. II, p. 482. Extrase complete din *Istoria Egiptului* a lui Maqrisi au fost publicate de Blochet în *Revue de l'Orient Latin*, vol. VIII, IX și X (citat mai sus ca Maqrisi, VIII, IX și X), iar *Istoria sultanilor mameluci* a aceluiași a fost tradusă de Quatremère (2 vol. citate mai sus ca Maqrisi, *Sultans* I și II).

[39] Fragmente sunt date în *Recueil, Historiens Orientaux*, vol. II. p. 2.

îndeaproape.[40] Printre sursele armene trebuie inclusă și *Flor des Estoires de la Terre d'Orient* a prințului armean HAYTON (HETHOM DE CORYCUS), scrisă în franceză după retragerea sa în Franța la începutul secolului al XIV-lea. E o istorie valoroasă a timpului său. Prințul a scris și letopisețe în armeană, care depind de surse armene și de *Annales de Terre Sainte*.[41]

Pentru secolul al XIII-lea, singura lucrare importantă de istorie scrisă în siriacă este cea a lui BAR-HEBRAEUS. Acesta a murit la 60 de ani, în 1286, și deși relatarea perioadelor anterioare este plină de bârfe fără temei și legende, atunci când scrie despre evenimente petrecute în timpul vieții sale furnizează o cantitate mare de informații valoroase de negăsit altundeva.[42] Istoria lui RABBAN SAUMA despre viața catolicosului nestorian Mar Yahbhallaha și despre propria carieră, scrisă în uigură și tradusă după câțiva ani de un anonim în siriacă, este importantă pentru descrierea vieții nestorienilor sub mongoli și, de asemenea, pentru descrierea ambasadei lui Rabban Sauna în Europa occidentală.[43]

5. SURSE PERSANE

Istoria selgiucizilor de la Rum a lui IBN BIBI, deși exagerat elaborat scrisă, e valoroasă pentru istoria Anatoliei în prima jumătate a secolului al XV-lea.[44] Istoria universală a lui RASHID AD-DIN este de extremă

---

[40] Vezi *supra*, vol. II, pp. 483–484. Textul armean integral al lui Vartan, editat de Emin, a fost publicat la Moscova în 1861.

[41] *Flor* este publicat în *Recueil, Documents Arméniens*, vol. II. Analele armene au fost publicate la Veneția în 1842, fiind editate de Aucher. Extrase sunt date în *Recueil, Documents Arméniens*, vol. I.

[42] Vezi *supra*, vol. II, p. 484.

[43] Lucrarea lui Rabban Sauma a fost tradusă de Budge în *The Monks of Kublâi Khân*. Textul siriac a fost publicat de Bedjian.

[44] Traducere în turcă și rezumate în persană publicate în Houtsma, *Textes Relatifs à l'histoire des Seldjoukides*, vol. III și IV.

importanță pentru istoria mongolilor. A fost scrisă întru lauda ilhanilor persani și exprimă consecvent punctul de vedere al acestora.[45]

6. Alte surse

Cronica georgiană este în continuare folositoare pentru chestiuni caucaziene.[46] Cronicile vechi rusești, în special versiunile *Cronicii de la Novgorod*[47], sunt interesate de chestiuni bizantine și sunt esențiale pentru un studiu asupra mongolilor. Există de asemenea diverse surse mongole folositoare, dintre care cea mai importantă este *Yuan Ch'ao Pi Shih*, istoria oficială sau secretă a mongolilor.[48]

---

[45] Lucrarea a fost publicată în întregime în traducere rusă de Berezin. A doua parte a istoriei ilhanilor a fost publicată împreună cu o traducere franceză de Quatremère.

[46] Vezi *supra*, vol. II, p. 484.

[47] Cea mai bună ediție a *Cronicii Novgorodului* este cea a lui Nasonov (Moscova, 1950).

[48] Vezi *supra*, p. 237, n. 1.

Anexa II

VIAŢA INTELECTUALĂ ÎN ORIENTUL LATIN[1]

În comparaţie cu viaţa intelectuală a Siciliei sau a Spaniei, viaţa intelectuală a Orientului Latin este dezamăgitoare. Ne-am fi putut aştepta ca, aşa acum s-a întâmplat la Palermo, contactul dintre francі şi orientali să fi stimulat activitatea intelectuală. În realitate însă, societatea Orientului Latin, compusă aproape exclusiv din soldaţi şi negustori, nu era în măsură să genereze sau să menţină un nivel intelectual ridicat. Printre prinţii şi nobilii de acolo se aflau mulţi oameni de cultură. De exemplu, ni se spune că regele Balduin al III-lea şi regele Amaury I au fost amândoi devotaţi literelor. Reynald de Sidon era vestit pentru interesul în învăţătura islamică, în timp ce Onfroy al IV-lea de Toron stăpânea araba la perfecţie.[2] Iar Orientul Latin l-a dat pe unul dintre cei mai mari istorici medievali, Guillaume de Tyr.[3] Cunoaştem însă foarte puţine lucruri despre educaţia din Orientul Latin. La fel ca în Occident, existau fără îndoială şcoli ataşate catedralelor principale. E semnificativ totuşi că Guillaume de Tyr a mers în Franţa

---

[1] Vezi *supra*, vol. II, pp. 361, 368.

[2] Vezi *supra*, vol. II, pp. 361, 363, 469 şi vol. III, p. 59.

[3] Vezi *supra*, vol. II, pp. 476–477.

pe când era copil să învețe și, cu excepția sa, toți oamenii Bisericii care au jucat un rol important în istoria Orientului Latin erau născuți și crescuți în Occident. Mulți dintre acești prelați, cum ar fi patriarhul Aimery al Antiohiei, erau interesați de literatură[4] sau, ca Jacques de Vitry, episcop de Acra în secolul al XIII-lea, în viața științifică.[5] De asemenea, diversele proiecte de Cruciadă târzie încurajau un interes activ în geografia orientală.[6] Pe ansamblu însă, cultura francă a rămas în Orientul Latin un import occidental și, cu excepția artelor, a întreținut foarte puține relații cu cultura locală. Principii par să fi făcut întotdeauna apel la medici sirieni creștini. Când Amaury I a respins sfatul doctorului său sirian și a consultat un medic franc, a murit, iar din exemplele pe care le dă Usama din practica medicală franca rezultă că aceasta era deosebit de incipientă.[7] Se pare că, spre deosebire de ce s-a întâmplat în sudul Italiei, francii nu au făcut nicio încercare să învețe de la medicina autohtonă, deși se pare că în 1227 un anume Stefano de Antiohia a tradus un tratat de medicină din arabă.[8] Nu se înregistrează niciun efort din partea francilor, cu excepția câtorva nobili, de a studia filosofia sau știința locale.

Produsele literare ale Orientului Latin franc se împart în trei categorii. Mai întâi vin cronicile și istoriile. Acestea, cu excepția notabilă a istoriei lui Guillaume de Tyr și a lucrărilor unora dintre continuatorii săi precum Ernoul, au fost scrise de oameni născuți în Occident și se înscriu în tradiția cronografică occidentală.[9] Apoi, există

---

[4] Aimery de Limoges era el însuși aproape analfabet, însă a întreținut o corespondență cu savanți europeni precum Hugues Aetherianus. Scrisorile sunt publicate în Martène și Durand, *Thesaurus Anecdotorum*, vol. I.

[5] Descrierea Locurilor Sfinte a lui Jacques de Vitry denotă interes în teoriile autohtone referitoare la cutremure (ed. *P.P.T.S.*, pp. 91–92). Autorul avea însă rezerve prea mari față de musulmani și de creștinii din zonă ca să aibă vreun contact direct cu ei.

[6] Vezi Rey, *Les Colonies Franques*, pp. 177–178.

[7] Vezi *supra*, vol. II, pp. 318, 399.

[8] Leclerc, *La Médicine Arabe*, II, p. 38.

[9] Vezi *supra*, vol. II, pp. 476–478; vol. III, pp. 482–483.

un număr semnificativ de lucrări de drept. Coloniștii și urmașii lor erau profund interesați de chestiuni juridice și constituționale și erau nerăbdători să-și vadă consemnate în scris părerile și descoperirile, într-o măsură fără precedent în Occident. Legislația pe care o produc este însă pur apuseană, chiar dacă se vădeau anumite ajustări necesare.[10] În sfârșit, mai există poezia populară și romantică. Coloniștii din Orientul Latin iubeau eposurile romantice ale vremii. Mai mulți trubaduri și menestreli precum Rudel sau Albert von Johansdorf au luat parte la Cruciade.[11] Raymond, principele Antiohiei, era fiul eminentului poet trubadur Guillaume al IX-lea de Aquitania.

Întâmplările agitate ale cruciadelor erau numai bune să îmbogățească temele despre care cântau poeții. Godefroy de Lorraine a devenit repede un erou legendar ale cărui aventuri au fost încorporate în ciclul Cavalerului cu Lebăda; poeme despre tinerețea și originile sale circulau deja în Răsărit când Guillaume de Tyr și-a scris istoria.[12] Dar aceste poeme au fost compuse în Apus. La fel, cele două relatări în versuri despre Cruciada Întâi, *Chanson d'Antioche* și *Chanson de Jerusalem*, au fost compuse amândouă, aproape sigur, în Occident, pe baza unor informații aduse de cruciații care reveneau în patrie.[13] Singurul poem

---

[10] Numeroasele *Assises* și lucrările lui Jean d'Ibelin și Philippe de Novara au la bază dreptul occidental. Vezi La Monte, *Feudal Monarchy*, *passim*.

[11] Rudel pare să fi vizitat Răsăritul, întrucât trubadurul Marcabrun îi dedică un poem „lui Jaufre Rudel dincolo de mare". Povestea sa de dragoste cu *La Princesse Lointaine*, Melisenda de Tripoli, trebuie considerată ca fiind cel puțin pe jumătate legendară (vezi Chaytor, *The Troubadours*, pp. 44–46). Despre Peire Vidal se spune că ar fi ajuns tocmai până în Cipru, în timpul celei de-a Treia Cruciade, însă acolo s-a căsătorit cu o grecoaică și a decis că aceasta era moștenitoarea Constantinopolului (*ibid.*, p. 7). Raimbald de Vaqueiras a participat la Cruciada a IV-a și a murit în Bulgaria. Sordello a însoțit probabil prima expediție a lui Ludovic al IX-lea (*ibid.* pp. 98–99, 102). Dintre menestreli, Albert von Johansdorf a participat la Cruciada a III-a, ca de altfel și Frederic de Hausen care, totuși, a murit înainte ca oștirea germană să ajungă la Konya.

[12] Vezi Hatem, *Les Poèmes Epiques des Croisades*, pp. 395–400.

[13] Vezi Cahen, *op. cit.*, pp. 12–16.

originar din Orientul Latin este *Chanson des Chétifs*, o relatare curioasă despre cruciați luați prizonieri de „Corboran (Kerbogha)", în care povestiri din Prima Cruciadă și din Cruciada din 1101 s-au amestecat inextricabil. Poemul a fost compus de un autor al cărui nume este necunoscut, la cererea expresă a prințului Raymond al Antiohiei. Era încă neterminat în 1149, când Raymond a murit.[14] Baza istorică inexactă și încâlcită a povestirii sugerează că autorul era un proaspăt venit în Răsărit. Francii vădeau o fascinație romantică față de soarta creștinilor căzuți prizonieri în mâinile musulmanilor. Tema pomului *Chétifs* s-a bucurat așadar de o mare popularitate atât în Orientul Latin, cât și în Europa.[15]

Orientul Latin a produs și alte opere poetice, însă niciunul dintre autorii cunoscuți nu s-a născut în Răsărit. Philippe de Novara, om de stat, cronicar și jurist, italian prin naștere, dar autor de limbă franceză, a introdus în cronica sa versuri proprii, vii, chiar dacă nu foarte poetice.[16] Pe vremea când era captiv la Cairo, Philippe de Nanteuil a scris poeme nostalgice despre locul său francez de baștină.[17] Cu toate acestea, deși Philippe de Novara poate fi considerat unul dintre întemeietorii culturii frânce a Ciprului, literatura Orientului Latin rămâne doar o ramură a literaturii franceze. Nu a existat o literatură indigenă printre supușii frânci nativi din Siria, deși în Cipru și chiar în Grecia s-a dezvoltat în timpul dominației latine o literatură greacă semipopulară puternic marcată de influențe frânce.

---

[14] Ibid., pp. 569–576; Hatem, *op. cit.*, p. 375 și urm.

[15] *Cf.* legendele privind eliberarea din captivitate a lui Bohemund (*supra*, vol. II, p. 38, n. 2) și poveștile conform cărora Ida, Margrafină a Austriei, ar fi fost mama lui Zengi (*supra*, vol. II, p. 29), iar sora lui Bertrand de Toulouse s-ar fi căsătorit cu Nur ed-Din și ar fi fost mama moștenitorului acestuia as-Salih (*ibid.* p. 288, n. 1).

[16] Vezi *supra*, pp. 195, 482 și Hill, *History of Cyprus*, III, pp. 1112–1115. Se pare că Guillaume de Machaut, autorul descrierii în versuri a expediției lui Pierre al Ciprului în Egipt, nu a fost niciodată în Răsărit (*ibid.*, p. 1115).

[17] Vezi *supra*, p. 215.

Viaţa intelectuală a Orientului Latin a fost, în realitate, viaţa unei colonii latine. Curţile regilor şi ale principilor aveau o oarecare strălucire, însă numărul învăţaţilor din Orientul Latin era mic, iar războaiele şi dificultăţile financiare împiedicau întemeierea unor centre de studiu adecvate unde învăţătura locală şi învecinată să poată fi asimilată. Tocmai absenţa acestor centre face ca aportul cultural al cruciaţilor să fie atât de dezamăgitor de mic.

Anexa III

ARBORI GENEALOGICI

1. Casa Regală de Ierusalim și Cipru și Casa Ibelin
2. Principii Antiohiei
3. Casa Embriaco
4. Casa Regală a Armeniei
5. Dinastia ayubidă
6. Descendenții lui Genghiz-han

I. CASA REGALĂ DE IERUSALIM ŞI CIPRU ŞI CASA IBELIN

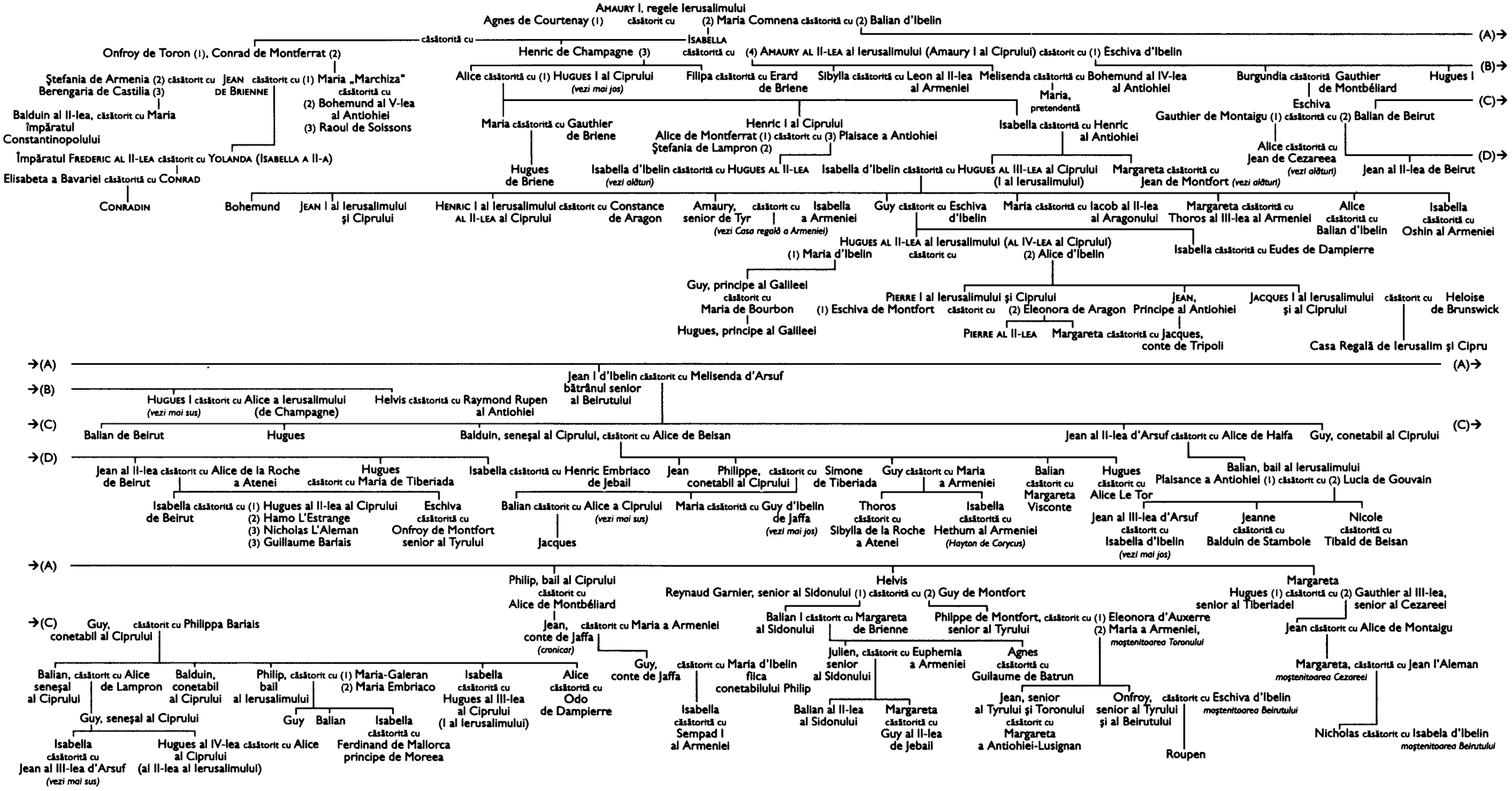

2. CASA PRINCIARĂ A ANTIOHIEI

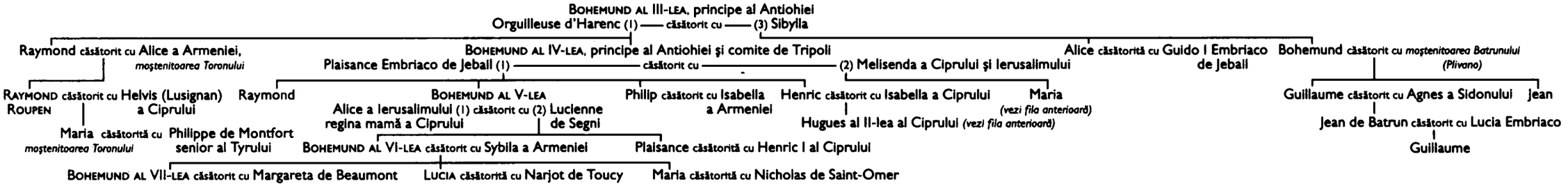

3. CASA EMBRIACO

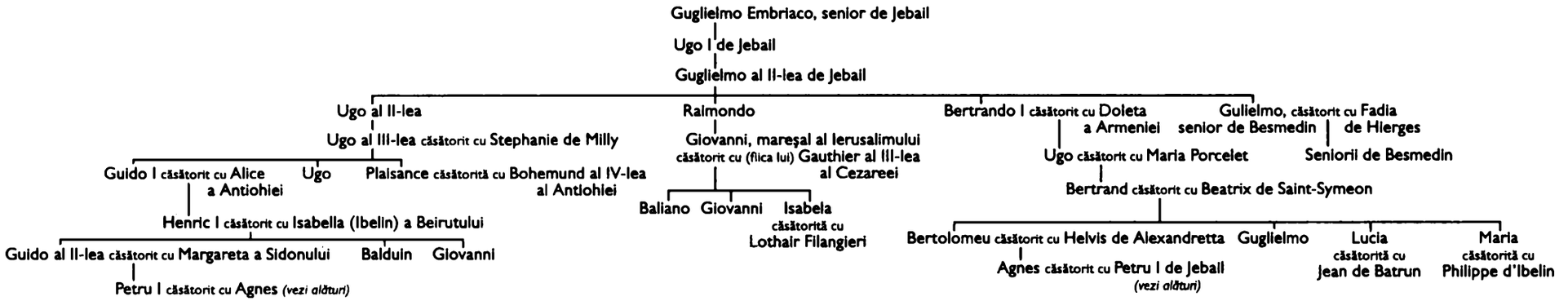

4. CASA REGALĂ A ARMENIEI

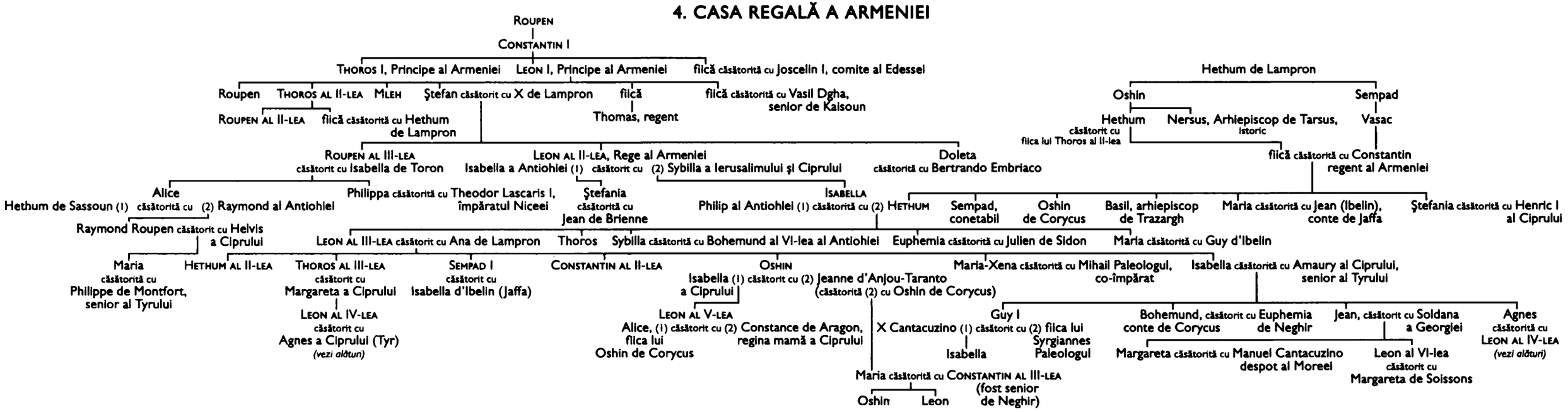

5. DINASTIA AYUBIDĂ

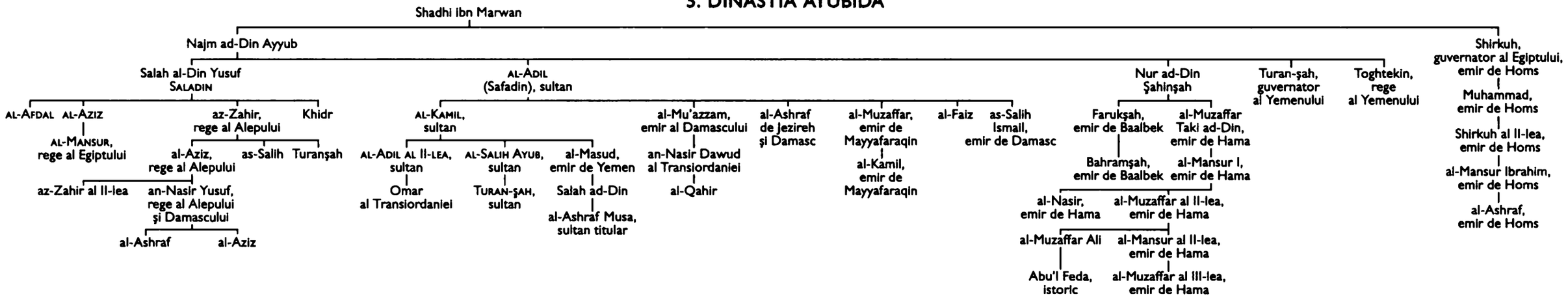

6. DESCENDENŢII LUI GENGHIZ-HAN

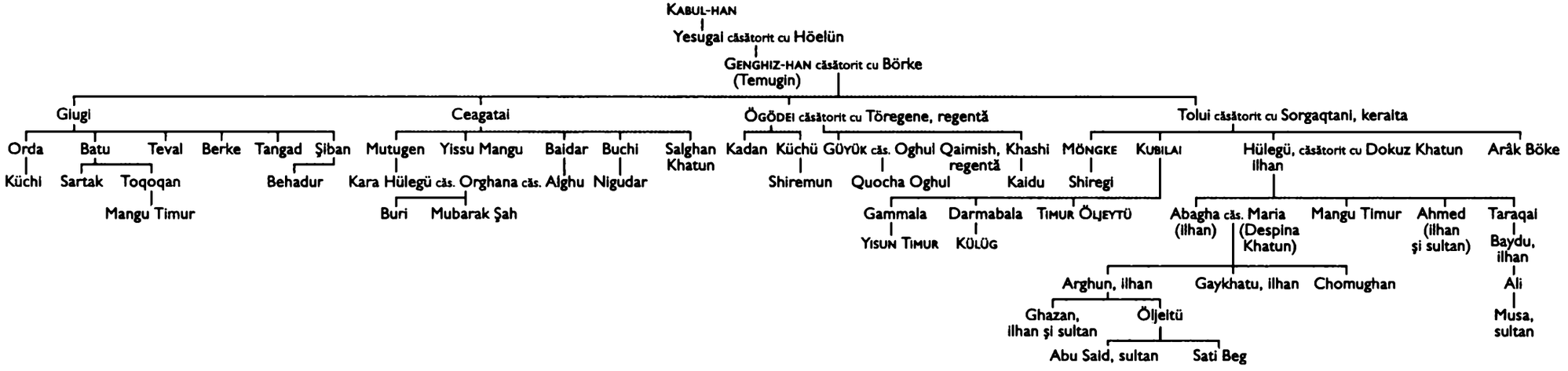

BIBLIOGRAFIE

[Notă. Această bibliografie completează bibliografiile din primele două volume ale *Istoriei* şi nu include lucrările menţionate acolo, decât dacă au fost utilizate ediţii diferite. Sunt folosite aceleaşi abrevieri; câteva abrevieri suplimentare folosite în note şi în bibliografia volumului de faţă sunt complinite la sfârşitul anumitor intrări.]

I. IZVOARE ORIGINALE

1. Colecţii de izvoare

Acta Imperii Selecta (ed. J.F. Bohmer). Innsbruck, 1870.

Annales Monastici (ed. H.R. Luard), Rolls Series, 5 vol., Londra, 1864–1869.

BALUZIUS, S., *Collectio Veterum Monumentorum*, 6 vol., Paris, 1678–1715.

BALUZIUS, S., *Vitae Paparum Avenionensium* (ed. Mollat), 4 vol., Paris, 1914–1927.

BARTHOLOMAEIS, V. DE, *Poesie Provenziale Storiche relative all'Italia*. 2 vol., Istituto Storico Italiano, Roma, 1931.

BONGARS, J., *Gesta Dei per Francos*, 2 vol., Hanovra, 1611.

Chronicles: Stephen, Henry II and Richard I (ed. Howlett), Rolls Series, 4 vol., Londra, 1885–1890.

CHROUST, A., *Quellen zur Geschichte des Kreuzzüges Kaiser Frederics I. M.G.H.Ss.*, serie nouă, Berlin, 1928.

COBHAM, C.D., *Excerpta Cypria*, Cambridge, 1908.

COTELERIUS, J.B., *Ecclesiae Graecae Monumenta*, 4 vol., Paris, 1677–1692.

DELAVILLE LE ROULX, G., *Cartulaire générale de l'Ordre des Hospitaliers de St Jean de Jérusalem*, 4 vol., Paris, 1894–1904.

DU CHESNE, A., *Historiae Francorum Scriptores*, 5 vol., Paris, 1636–1649.

GOLUBOVICH, G., *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano*, 5 vol., Florența, 1906–1927.

HEISENBERG, A., *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums*, München, 1923.

Historia Diplomatica Friderici Secundi (ed. J.L.A. Huillard-Bréholles), 6 vol., Paris, 1852–1861.

KOHLER, C., *Mélanges pour servir à l'Histoire de l'Orient Latin et des Croisades*, Paris, 1906.

MARTÈNE, E. şi DURAND, U., *Thesaurus Novus Anecdotorum*, 5 vol., Paris, 1717.

MARTÈNE, E. şi DURAND, U., *Veterum Scriptorum et Monumentorum Amplissima Collectio*, 9 vol., Paris, 1727–1733.

MAS LATRIE, L. DE, *Documents*, vezi Bibliografie II.

MAS LATRIE, L. DE, „Nouvelles Preuves de l'Histoire de Chypre", în *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, vol. XXXII, XXXIV şi XXXV, Paris, 1871–1874.

POTTHAST, A., *Regesta Pontificum Romanorum*, 2 vol., Berlin, 1874–1875.

RAYNALDUS, O., *Annales Ecclesiastici*, 15 vol., Lucca, 1747–1756.

Regesta Honorii Papae III (ed. P. Pressutti), 2 vol., Roma, 1888–1895.

Regestum Innocentii Papae super Negotio Romani Imperii (ed. F. Kempf), *Miscellanea Historiae Pontificiae*, vol. XII., Roma, 1947.

Registres des Papes, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome. Paris:
Alexandru al IV-lea (ed. Bourel de la Roncière), 2 vol., 1902, 1917.
Grigore al IX-lea (ed. Auvray), 2 vol., 1896, 1907.
Grigore al X-lea (ed. Guiraud), 2 vol., 1892, 1906.
Inocențiu al IV-lea (ed. Berger), 4 vol., 1884–1921.
Nicolae al III-lea (ed. Gay şi Vitte), 2 vol., 1898, 1938.
Nicolae al IV-lea (ed. Langlois), 2 vol., 1886, 1905.
Urban al IV-lea (ed. Guiraud), 4 vol., 1892–1929.

RIANT, P., *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, 2 vol., Geneva, 1877–1878.

RÖHRICHT, R., *Scriptores Minores Quinti Belli Sacri*, în *Société de l'Orient Latin*, Série Historique, II, Geneva, 1879. (Röhricht, *S.M.Q.B.S.*)

RÖHRICHT, R., *Testimonia Minora de Quinto Bello Sacro*, în *ibid.*, III. Geneva, 1882.

RYMER, T., *Foedera, Conventiones, Literae et Acta publica inter Reges Angliae*, 4 vol., Londra, 1816–1869.

SCHWANDTNER, J.G., *Scriptores Rerum Hungaricarum*, 3 vol., Viena, 1746–1748.

STREHLKE, E., *Tabulae Ordinis Teutonici*, Berlin, 1869.

TAFEL, G.L. și THOMAS, G.M., *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, 3 vol., Viena, 1856–1857.

THEINER, A., *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia*, 2 vol., Roma, 1859–1860.

WATTERICH, J.M., *Pontificum Romanorum qui fuerunt inde ab exeunte saeculo IX usque ad finem saeculi XII Vitae*, 2 vol., Leipzig, 1862.

WINKELMANN, E., *Acta Imperii Inedita Saeculi XIII*, 2 vol., Innsbruck, 1880–1885.

2. *Izvoare occidentale, latine, vechi franceze și germane*

Adam, William, *De Modo Saracenos Extirpandi* (ed. Kohler), *R.H.C.Arm.*, vol. II.

Aubry de Trois Fontaines, *Chronicon*, în *R.H.F.*, vol. XVIII.

Amadi, Francesco, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, ed. Mas Latrie, Paris, 1891.

Annales Claustroneoburgenses, în *M.G.H.Ss.*, vol. IX.

Annales de Dunstaplia, în *Annales Monastici*, vol. III.

Annales Januenses, în *M.G.H.Ss.*, vol. XVIII.

Annales Marbacenses, în *M.G.H.Ss.* vol. XVII.

Annales Romani, în Watterich, *Pontificum Romanorum Vitae*.

Annales Stadenses, în *M.G.H.Ss.*, vol. XVI.

Anonymus Halberstadensis, *De Peregrinatione in Greciam*, în Riant, *Exuviae*, vol. I.

Ansbert, *Expeditio Friderici Imperatoris*, în Chroust, *Quellen*.

Assises of Romania (ed. Recoura), Paris, 1930.

Auria, Jacobus, *Annales*, în *M.G.H.Ss.*, vol. XVIII.

Bacon, Roger, *Opus Majus* (ed. Bridges), 3 vol., Oxford, 1900.

Balduin I, împărat al Constantinopolului, scrisoare, în *R.H.F.*, vol. XVIII.

Bartolomeu de Neocastro, *Historia Sicula*, în Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, ediție nouă, vol. XIII, 3.

Bonomel, Ricaud, *Poezii*, în Bartholomaeis, *Poesie Provenziale*.

Bruno, episcop de Olmütz, *Bericht* (ed. Höfler), în *Abhandlungen der historische Klasse der Bayerische Akademie der Wissenschaft*, seria 3, IV, München, 1846.

Burcard (Brochard), *Directorium ad Philippum Regem*, în *R.H.C. Arm.*, vol. II.

Bustron, Florio, *Chronique de l'Ile de Chypre*, ed. Mas Latrie, Paris, 1886.

Chronica Regia Coloniensis (ed. Waitz), în *M.G.H.Ss. in usum scholarum*, 1880.

Chronicle of Mailros (ed. Stevenson), Londra, 1856.

Collectio de Scandalis Ecclesiae (ed. Stroick), în *Archivum Franciscanum Historicum*, vol. XXIV, Roma, 1931.

Cotton, Barholomew, *Historia Anglicana* (ed. Luard), Rolls Series, Londra, 1859.

Dardel, Jean, *Chronique d'Arménie*, în *R.H.C. Arm.*, vol. II.

De Excidio Urbis Acconis, în Martène și Durand, *Amplissima Collectio*, vol. V.

De Itinere Frisonum, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Devastatio Constantinopolitana, în *Annales Herpipolenses*, *M.G.H.Ss.*, vol. XVI.

Dubois, Pierre, *De Recuperatione Terre Sancte* (ed. Langlois), Paris, 1891.

Durand, Guillaume, *Informatio brevis de Passagio futuro* (ed. Viollet), în *Histoire Littéraire de la France*, vol. XXXV. Paris, 1921.

Edward I, rege al Angliei, „Scrisoare către Iosif de Chauncy", în *P.P.T.S.*, vol. V.

Epistola de Morte Friderici Imperatoris, în Chroust, *Quellen*.

Epistolae Cantuarenses (ed. Stubbs), Rolls Series, Londra, 1865.

Fabri, Felix, *Book of the Wanderings*, trad. Stewart, 3 vol., în *P.P.T.S.* vol., VII–IX.

Fidenzio de Padua, *Liber Recuperationis Terrae Sanctae*, în Golubovich, *Biblioteca Bio-bibliografica*, vol. II.

Figuera, Guillem, *Dum Servientes Far*, în Bartholomaeis, *Poesie Provenziale*.

Fragmentum de Captione Damiate, Provencialis textus, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Frederic al II-lea, împărat, „Scrisoare către regele Henric", în Bohmer, *Acta Imperii Selecta*.

Galvano, *Liber Sancti Passagii Christocolarum contra Saracenos*, extrase (ed. Kohler), în *Revue de l'Orient Latin*, vol. VI., Paris, 1898.

Gesta Crucigerorum Rhenanorum, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Gesta Innocentii III, în *M.P.L.*, vol. CCXIV.

Gesta Obsidionis Damiete, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Gestes de Chiprois (ed. Raynaud), Geneva, 1887.

Grigore al IX-lea, papă, „Scrisori", în *M.G.H.*, *Epistolae Saeculi*, XIII, vol. I.

Gunther von Pairis, *Historia Constantinopolitana*, în Riant, *Exuviae*, vol. I.

Guyot de Provins, *Œuvres* (ed. Orr), Manchester, 1915.

Haymar Monachus, *De Expugnata Accone* (ed. Riant), Lyon, 1876.

Hayton (Hethum), *Flos Historiarum Terre Orientis*, în *R.H.C.Arm.*, vol. II.

Hayton (Hethum), *La Flor des Estoires de la Terre d'Orient*, în *ibid.*

Henric al II-lea, rege al Ciprului, *Informatio ex parte Nunciorum Regis Cypri*, în Mas Latrie, *Documents.*

Historia Peregrinorum, în Chroust, *Quellen.*

Humbert de Romans, *Opus Tripartitum*, în E. Brown, *Appendix ad fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum.* Londra, 1690.

Inocențiu al II-lea, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. CCXIV-CCXVII.

Iosif de Chauncy, „Scrisoare către Edward I", în *P.P.T.S.*, vol. V.

Jean d'Ypres, *Chronicon Sythiense Sancti Bertini*, în Martène și Durand, *Thesaurus Anecdotorum*, vol. III.

Johannes de Tulbia, *De Domino Johanne Rege Jerusalem*, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Joinville, Jean, Sieur de, *Histoire de Saint Louis* (ed. Wailly), Paris, 1874.

La Broquière, Bertrandon de, *Voyage d'Outremer* (ed. Schefer), Paris, 1892.

„Lettre des Chrétiens de Terre Sainte à Charles d'Anjou" (ed. Delaborde), în *Revue de l'Orient Latin*, vol. II. Paris, 1894.

Liber Duellii Christiani in Obsidione Damiate exacti, în Röhricht, *S.M.Q.B.S.*

Ludovic al IX-lea, rege al Franței, „Scrisoare", în Baluzius, *Collectio*, vol. IV.

Ludolf von Suchem (Sudheim), *Description of the Holy Land* (trad. Stewart), în *P.P.T.S.*, vol. XII.

Lull, Ramon, *Liber de Fine*, în Gottron, *Ramon Lulls Kreuzzugsideen*, vezi Bibliografie II.

Machaut, Guillaume, *La Prise d'Alexandrie* (ed. Mas Latrie), Geneva, 1877.

Manuscrit de Rothelin, în *R.H.C.Occ.*, vol. II.

Matthew Paris, *Chronica Majora* (ed. Luard), Rolls Society, 7 vol., Londra, 1872–1884.

Matthew Paris, *Historia Minora* (ed. Madden), Rolls Society, 3 vol., Londra, 1866–1869.

Matthew of Westminster, *Flores Historiarum* (ed. Luard), Rolls Society, 3 vol., Londra, 1890.

Memoria Terre Sancte, în Kohler, *Mélanges*, vol. II.

Molay, Jacques de, „Raport către Clement V", în Baluzius, *Vitae Paparum*, vol. III.

Muntaner, Ramon, *Cronica* (ed. Caroleu), Barcelona, 1886.

Narratio Itineris Navali sad Terram Sanctam (ed. da Silva Lopez), Lisabona, 1844.

Oliver Scholasticus, „Opera" I. *Historia Damiatana*; II. *Epistolae* (ed. Hooewg), în *Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart*, vol. CCII, Tübingen, 1894.

Otto von St. Blasien, *Chronica* (ed. Hofmeister), în *M.G.H.Ss., in usum Scholarum*, 1912.

Philippe de Novara, *Le Livre de Forme de Plait*, în *R.H.C. Lois*, vol. I.

Philippe de Novara, *Mémoires*, in *Gestes des Chiprois* (trad. engleză de La Monte şi Hubert, *The Wars of Frederick II against the Ibelins in Syria and Cyprus*, New York, 1936).

Pian del Carpine, John, *Historia Mongalorum* (ed. Pulle), Florenţa, 1913.

Richard of Devizes, *De Rebus Gestis Ricardi Primi*, în *Chronicles* (ed. Howlett), vol. III.

Richard of San Germano, *Chronicon* (ed. Pertz), în *M.G.H.Ss.*, vol. XIX.

Rigord, *Gesta Philippi Augusti* (ed. Delaborde), Paris, 1882.

Robert de Monte (anexă), în *R.H.F.*, vol. XVIII.

Robert of Clary, *La Conquête de Constantinople* (ed. Lauer), Paris, 1924.

Roger of Wendover, *Chronica* (ed. Hewlett), Rolls Series, 3 vol., Londra, 1886–1889.

Rutebeuf, *Onze Poèmes concernant la Croisade* (ed. Bastin and Faral), Paris, 1946.

Salimbene de Adam, *Cronica* (ed. Holder-Egger), în *M.G.H.Ss.*, vol. XXXII.

Sanudo, Marino, *Chronique de Romanie*, în Mas Latrie, *Nouvelles Preuves*.

Sanudo, Marino, *Liber Secretorum Fidelium Crucis*, în Bongars, *Gesta Dei per Francos*, vol. II.

Sequentia Andegavensis, în Riant, *Exuviae*, vol. II.

Sicard of Cremona, *Cronica* (ed. Holder-Egger), în *M.G.H.Ss.*, vol. XXXI.

„Templierul din Tyr", *Chronique*, în *Gestes des Chiprois*.

Thaddeus of Naples, *Hystoria de Desolacione et Conculcacione Civitatis Acconensis et tocius terre sancte* (ed. Riant), Geneva, 1873.

Thomas of Spalato, *Historia Salonitana*, în Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. III.

Thwrocz, Joannes de, *Illustrissima Hungariae Regum Chronica*, în Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I.

Via ad Terram Sanctam, în Kohler, *Mélanges*, vol. II.

Villaret, Fulk. *Mémoire* (ed. Petit), în *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, Paris, 1889.

Villehardouin, Geoffrey of, *La Conquête de Constantinople* (ed. Faral), 2 vol., Paris, 1938–1939.

Vincent of Beauvais, *Speculum Historiale*. Douai, 1624.

Vitry, James of, *Epistolae* (ed. Röhricht), în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, vol. XIV-XVI, Gotha, 1894–1896.

Vitry, James of, *History of Jerusalem* (trad. Stewart), în *P.P.T.S.*, vol. XI.

Wilbrand of Oldenburg, *Reise* (ed. Laurent). Hamburg, 1859.

William le Breton, *Gesta Philippi Regis* şi *Philippis* (ed. Delaborde), 2 vol., Paris, 1882, 1885.

William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, în *Chronicles* (ed. Howlett), vol. II.

William of Rubruck (Rubruquis), *Itinerarium* (trad. Rockhill), Hakluyt Society, seria II, vol. IV, Londra, 1900.

William of St Pathus, *Vie de Saint Louis* (ed. Delaborde), Paris, 1899.

William of Tripoli, *Tractatus de Statu Saracenorum*, în Prutz, *Kulturgeschichte der Kreuzzüge* (vezi Bibliografie II).

Zaccaria, Benito, *Mémoire*, în Mas Latrie, *Documents*.

3. Surse greceşti

Acropolita, George, *Opera* (ed. Heisenberg), Leipzig, 1903.

Bustron, George, Χρονικὸν Κύπρου, în Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, vol. II.

Germanus, Patriarch of Constantinople, Ἐπιστολαί, în Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, vol. II.

Makhaeras, Leontius, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus, entitled Chronicle* (ed. şi trad. Dawkins), 2 vol., Oxford, 1932.

Mesarites, Nicholas, *Opera*, în Heisenberg, *Neue Quellen*.

'Narrative of the thirteen holy fathers burnt by the Latins', în Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, vol. II.

Pachymer, George, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, 2 vol., *C.S.H.B. Bonn*, 1835.

Scrisoare a clerului grec către Inocenţiu al III-lea, în Cotelerius, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, vol. III.

4. Surse arabe și persane

Al-Aini. *Perles d'Histoire*, extrase în *R.H.C.Or.*, vol. II, 2.

Al-Jazari, *Chronique de Damas* (trad. Sauvaget). Paris, 1949.

Dimashki, *Geography* (ed. Mehren), Sankt Petersburg, 1866.

Histoire des Patriarches d'Alexandrie, extrase (trad. Blochet), în *Revue de l'Orient Latin*, vol. XI, Paris, 1908.

Ibn al-Amid, *Chronicle* (ed. Cheikho), în *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, vol. III, I.

Ibn Batuta, *Voyages* (ed. și trad. franceză Defremery și Sanguinetti), 4. vol., Paris, 1879.

Ibn Bibi, *History of the Seldjuks*, trad. turcă (ed. Houtsma), în *Textes relatifs à l'histoire des Seldjouqides*, vol. III, IV, Paris, 1902.

Ibn al-Furad, *Chronicle* (ed. parțială Zouraiq), Beirut, 1935–1937.

Ibn Khattikan, Ibn Shedad, *Geography*, extrase (ed. Cahen), în *Revue des Etudes Islamiques*, Paris, 1936.

Ibn Wasil, *History of the Ayubites*, selecții în Reinaud, *Extraits*, în Michaud, *Bibliothèque*.

Idrisi, *Geography*, ed. Gildemeister, în *Zeitschrift für Deutsche Palästina Verein*, vol. VIII, Leipzig, 1885.

Juwaïni, Sa'd ad-Din Ibn Hamawiya, extrase (trad. Cahen), „Une Source pour l'Histoire des Croisades", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 28e année, nr. 7, 1950.

Maqrisi, *Histoire des Sultans Mamelouks* (trad. Quatremère), 2 vol., Paris, 1837–1845.

Muhi ad-Din Ibn Abdazzahir, *Lives of Baibars and Qalawun*, selecții în Reynaud, *Extraits*, în Michaud, *Bibliothèque*.

Rashid ad-Din, *History of the Mongols* (trad. rusă de Berezin), 4 vol., Sankt Petersburg, 1861–1888: Partea a IV-a, *History of the Mongols of Persia* (ed. și trad. franceză Quatremère), Paris, 1836.

Yakut, *Alphabetical Dictionary of Geography* (ed. Wustenfeld), 6 vol., Leipzig, 1866–1873.

5. Surse armene, siriace, slavone și mongole

Ballad on the captivity of Leo, son of King Hethoum I, în *R.H.C.Arm.*, vol. I.

Hayton (Hethoum of Corycus), *Chronological Tables*, în *R.H.C.Arm.*, vol. II.

Hethoum II, King of Armenia, *Poem*, în *R.H.C.Arm.*, vol. I.

Kirakos of Gantzag, *History* (trad. Brosset), Sankt Petersburg, 1370.

Orbelian, Stephen, *History of Siunia*, text armean, Moscova, 1861.

Vartan, *History of the World*, text armean, Moscova, 1861.

Rabban Sauma, *History of Rabban Sawma and Mar Yahbhallaha* (trad. Budge), în Budge, *The Monks of Khublai Khan*, vezi Bibliografie II.

Novgorod Chronicle (*Novgorodskaya Pervaya Lietopis*, ed. Nasonov), Academia de Ştiinţe a URSS, Moscova/Leningrad, 1950.

Histoire Secrète des Mongols (*Yuan Ch'ao Pi Shih*), text mongol transcris cu caractere latine, cu traducere parţială în franceză şi ed. Pelliot, Paris, 1949.

II. Lucrări moderne

Alphandery, P., „Les Croisades d'Enfants", în *Revue de l'Histoire des Religions*, vol. LXXIII, Paris, 1916.

Amari, M., *La Guerra del Vespro Siciliano*, 3 vol., Milano, 1886.

Atiya, A.S., *The Crusade in the Later Middle Ages*, Londra, 1938.

Arum, A.S., *The Crusade of Nicopolis*, Londra, 1934.

Baltrušaitis, J., *Le Problème de l'Ogive et l'Arménie*, Paris, 1936.

Barthold, W., Articolele „Cingis Khan" şi „Khwaresm", în *Encyclopaedia of Islam*.

Boase, T.S.R., „The Arts in the Latin Kingdom of Jerusalem", în *Journal of the Warburg Institute*, vol. II, Londra, 1938–1939.

Bouvat, L., *L'Empire Mongol, 2ème Phase*, vol. VIII, 3, partea a II-a din Cavaignac, *Histoire du Monde*, Paris, 1927.

Bratianu, G.I., *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle*, Paris, 1929.

Bretschneider, E., *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 2 vol., Londra, 1888.

Buchthal, H., „The Painting of Syrian Jacobites in its relation to Byzantine and Islamic Art", în *Syria*, vol. XX, Beirut, 1929.

Budge, E.A.W., *The Monks of Kûblâi Khân, Emperor of China*, Londra, 1928.

Cahen, C., „Notes sur l'Histoire des Croisades et de l'Orient Latin, III. Orient Latin et Commerce du Levant", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 9e année, nr. 8, 1951.

CAHEN, C., „Turcomans de Roum", în *Byzantion*, vol. XIV, Bruxelles, 1939.

CARTELLIERI, A., *Philipp II August und der Zusammenbruch des angevinischen Reiches*, Leipzig, 1913.

CHABOT. J.B., „Relations du Roi Argoun avec l'Occident', în *Revue de l'Orient Latin*, vol. 11, Paris, 1894.

CHAYTOR, H.J., *The Troubadours*, Cambridge, 1912.

CLAPHAM, A.W., *Romanesque Architecture in Western Europe*, Oxford, 1936.

COGNASSO, F., *Un Imperatore Bizantino della Decadenza*, în *Bessarione*, vol. XXXI, Roma, 1915.

DALTON, O.M., *Byzantine Art and Archaeology*, Oxford, 1911.

DALTON, O.M. *East Christian Art*, Oxford, 1925.

DELAVILLE LA ROULX, J., *La France en Orient au XIVe Siècle*, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1886.

DER NERSESSIAN, S., *Armenia and the Byzantine Empire*, Cambridge, Mass., 1945.

DESCHAMPS, P., *La Défense du Royaume de Jérusalem*, 2 vol., Paris, 1939.

DESCHAMPS, P., *Le Crac des Chevaliers*, 2 vol., Paris, 1934.

DIEHL, C., *Une République Patricienne, Venise*, Paris, 1915.

D'OHSSON, M., *Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan jusqu'à Timur Béc*, 2 vol., Amsterdam, 1834–1835.

DONOVAN, P., *Pelagius and the Fifth Crusade*, Philadelphia, 1950.

DUCKWORTH, H.T.F., *The Church of the Holy Sepulchre*, Londra, 1922.

EBERSOLT, J., *Monuments d'Architecture Byzantine*, Paris, 1934.

EDWARDS, G., „The «Itinerarium Regis Ricardi» and the «Estoire de la Guerre Sainte»", în *Essays in honour of James Tait*, Manchester, 1933.

ENLART, C., *Les Monuments des Croisés dons le Royaume de Jérusalem*, 4 vol., Paris, 1925.

FEDDEN, R., *Crusader Castles*, Londra, 1950.

FLICHE, A., *La Chrétienté Romaine*, vol. X din Fliche şi Martin, *Histoire de l'Eglise*, Paris, 1950.

FOREVILLE, R. şi ROUSSET DE PINA, J., *Du Premier Concile du Latran à l'Avènement d'Innocent III*, vol. IX, 2, din Fliche şi Martin, *Histoire de l'Eglise*, Paris, 1952.

GIBBONS, H.A., *The Foundation of the Ottoman Empire*, Oxford, 1916.

GOTTRON, A., „Ramon Lulls Kreuzzugsideen", în *Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte*, vol. XXXLX, Berlin/Leipzig, 1912.

GREGOIRE, H., „The Question of the Diversion of the Fourth Crusade", în *Byzantion*, vol. XV, Boston, 1941.

GREKOV, B. și IAKUBOVSKI, A., *La Horde d'Or* (trad. franceză de Thuret), Paris, 1939.

Greven, J., „Frankreich und der Fünfte Kreuzzug", în *Historisches Jahrbuch*, vol. XLII, München, 1923.

GROUSSET, R., *L'Empire des Steppes*, Paris, 1941.

GROUSSET, R., *L'Empire Mongol, Ière Phase*, vol. VIII, 3, din Cavaignac, *Histoire du Monde*, Paris, 1941.

HAENISCH, E., „Die letzten Feldzüge Cingis Hans und sein Tod", în *Asia Major*, vol. IX, Leipzig, 1932.

HALECKI, O., *The Crusade of Varna*, New York, 1943.

HAMMER-PURGSTALL, J. VON, *Histoire de l'Empire Ottoman* (trad. fr. de Hellert), 18 vol., Paris, 1843.

HILL, G., *History of Cyprus*, vol. II și III, Cambridge, 1948.

HOPF, K., *Geschichte Griechenlands vom Beginne des Mittelalters bis auf die neuere Zeit*, Leipzig, 1867.

HOWORTH H.H., *History of the Mongols*, 5 vol., Londra, 1876–1888.

IORGA, N., *Philippe de Mézières et la Croisade au XIVe Siècle*, Paris, 1896.

JORDAN, E., *Les Origines de la Domination Angevine en Italie*, Paris, 1909.

KANTOROWICZ, E., *Frederick the Second*, Londra, 1931.

KARAMZIN, N.M., *History of the Russian Empire* (în rusă), 3 vol., Sankt Petersburg, 1851.

KINGSFORD, C.L., „Otho de Grandison", în *Transactions of the Royal Historical Society*, seria a 3-a, vol. III, Londra, 1909.

KÖPRÜLÜ, M.F., *Les Origines de l'Empire Ottoman*, Paris, 1935.

LA MONTE, J.L., „John d'Ibelin", în *Byzantion*, vol. XII, Bruxelles, 1937.

LANGLOIS, C.V., *La Vie en France au Moyen Age*, 3 vol., Paris, 1927.

LECLERC, L., *La Médecine Arabe*, Paris, 1876.

LEVIS-MIREPOIX, DUC DE, *Philippe le Bel*, Paris, 1936.

LEVY, R., *A Baghdad Chronicle*, Cambridge, 1929.

LIZERAND, G., *Le Dossier de l'Affaire des Templiers*, Paris, 1928.

LONGNON, J., *L'Empire Latin de Constantinople*, Paris, 1949.

LONGNON, J., *Les Français d'Outre-mer au Moyen Age*, Paris, 1929.

LUCHAIRE, A., *Innocent III: La Question d'Orient*, Paris, 1911.

MAKHOULY, N., *Guide to Acre*, Ierusalim, 1941.

MARTIN, E.J., *The Trial of the Templars*, Londra, 1928.

MARTIN, H.D., *The Rise of Chingis Khan and his Conquest of North China*, Baltimore, 1950.

MAS LATRIE, L., *Histoire de l'Ile de Chypre sous le Règne de la Maison de Lusignan*, vol. I, *Histoire*, vol. II și III, *Documents*, Paris, 1852–1861.

MELVIN, M., *La Vie des Templiers*, Paris, 1951.

MUNRO, D.C., „The Children's Crusade", în *American Historical Review*, vol. XIX, New York, 1914.

NORGATE, K., *Richard the Lion Heart*, Londra, 1924.

NORGATE, K., „The «Itinerarium Peregrinorum» and the «Song of Ambroise»", în *English Historical Review*, vol. XXV, Londra, 1910.

OMONT, H., „Peintures d'un Evangéliaire Syriaque", în *Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, vol. XIX, Paris, 1911.

PELLIOT, P., „Chrétiens d'Asie Centrale et de l'Extrême Orient", in *T'oung Pao*, vol. XI, Leiden, 1914.

PELLIOT, P., „Les Mongols et la Papauté", în *Revue de l'Orient Chrétien*, vol. XXIII, XXIV, XXVIII, Paris, 1922–1932.

PIQUET, J., *Les Banquiers du Moyen Age: Les Templiers*, Paris, 1939.

POWICKE, F.M., *King Henry III and the Lord Edward*, 2 vol., Oxford, 1947.

PRAWER, J., „Etude de Quelques Problèmes Agraires et Sociaux d'une Seigneurie Croisée au XIIIe Siècle", în *Byzantion*, vol. XXII, Bruxelles, 1952.

PRAWER, J., „L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre", în *Revue Historique de Droit Français et Etranger*, Paris, 1951.

PRUTZ, H.G., *Kaiser Frederic I*, 3 vol., Gdansk, 1871–1874.

PRUTZ, H.G., *Kulturgeschichte der Kreuzzüge*, Berlin, 1883.

REY, E.G., *Les Monuments de l'Architecture Militaire des Croisés en Syrie et dans l'Ile de Chypre*, Paris, 1871.

RÖHRICHT, R., „Der Kinderkreuzzug 1212", în *Historische Zeitschrift*, vol. XXXVI, München, 1876.

RÖHRICHT, R., *Etudes sur les Derniers Temps du Royaume de Jérusalem, Archives de l'Orient Latin*, vol. II, Paris, 1884.

RÖHRICHT, R., *Studien zur Geschichte des Fünften Kreuzzüges*, Innsbruck, 1891.

SACERDOȚEANU, A., *Marea Invazie Tătară și Sud-estul European*, București, 1933.

SCHLUMBERGER, G., *Byzance et Croisades: Pages Médiévales*, Paris, 1927.

SMAIL, R.C., „Crusaders' Castles in the Twelfth Century", în *Cambridge Historical Journal*, vol. X, 2, Cambridge, 1951.

SOBERNHEIM, M., Articolul „Baibars", în *Encyclopaedia of Islam*.

STERNFELD, R., *Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis 1270*, Berlin, 1896.

STRAKOSCH-GROSSMANN, G., *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, Innsbruck, 1893.

THROOP, P.A., „Criticism of Papal Crusade Policy in Old French and Provençal", în *Speculum*, vol. XIII, Cambridge, Mass., 1938.

THROOP, P.A., *Criticism of the Crusades*, Amsterdam, 1940.

VAN ORTROY, F., „Saint François et son Voyage en Orient", în *Analecta Bollandiana*, vol. XXXI, Bruxelles, 1912.

VASILIEV, A.A., *History of the Byzantine Empire*, ediție nouă, Madison, 1952.

VASILIEV, A.A., „The Foundation of the Empire of Trebizond", în *Speculum*, vol. XI, Cambridge, Mass., 1936.

VERNADSKY, G., *Kievan Russia*, vol. II din Vernadsky și Karpovitch, *History of Russia*, New Haven, 1948.

WINKELMANN, E., *Kaiser Frederic II*, 2 vol., Leipzig, 1889–1897.

WINKELMANN, E., *Philipp von Schwaben und Otto IV von Braunschweig*, 2. vol., Leipzig, 1873–1878.

WITTEK, P., *The Rise of the Ottoman Empire*, Londra, 1838.

YUMA, H., *Cathay and the Way Thither*, 2 vol., Hakluyt Society, nr. 37, Londra, 1866–1867.

Cuprins

Prefață 7

CARTEA I - CRUCIADA A TREIA 9

I. Reacția Occidentului 11

II. Acra 27

III. Inimă-de-Leu 45

IV. Al doilea regat 88

CARTEA A II-A - CRUCIADELE DEVIATE 119

I. Cruciada împotriva creștinilor 121

II. Cruciada a V-a 147

III. Împăratul Frederic 187

IV. Anarhia legitimă 223

CARTEA A III-A - MONGOLII ȘI MAMELUCII 255

I. Sosirea mongolilor 257

II. Sfântul Ludovic 275

III. Mongolii în Siria 313

IV. Sultanul Baibars 335

CARTEA A IV-A – SFÂRȘITUL ORIENTULUI LATIN 369
I. Comerțul Orientului Latin 371
II. Arhitectura și artele din Orientul Latin 387
III. Căderea Acrei 409

CARTEA A V-A – EPILOG 449
I. Ultimele cruciade 451
II. Cuvânt de încheiere 497

ANEXE 511
Anexa I – Surse principale ale istoriei cruciadelor târzii 513
1. Surse grecești 513
2. Surse latine și vechi franceze 514
3. Surse arabe 518
4. Surse armene 519
5. Surse persane 520
6. Alte surse 521
Anexa II – Viața intelectuală în Orientul Latin 522
Anexa III – Arbori genealogici 527
Bibliografie 529
I. Izvoare originale 529
1. Colecții de izvoare 529
2. Izvoare occidentale, latine, vechi franceze și germane 531
3. Surse grecești 535
4. Surse arabe și persane 536
5. Surse armene, siriace, slavone și mongole 536
II. Lucrări moderne 537

BYZANTIVM

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

vol. III – Regatul Acrei și cruciadele târzii

„Acest volum intenționează să acopere istoria Orientului Latin și a Războaielor Sfinte de la revigorarea regatului latin al Ierusalimului, pe timpul Cruciadei a Treia, până la prăbușirea sa un secol mai târziu și cu un epilog despre ultimele manifestări ale spiritului cruciat. Este o istorisire cu câteva teme înmănuncheate. Declinul Orientului Latin cu micile, dar complicatele sale tragedii a fost întrerupt periodic de mari expediții cruciate care, toate, după încheierea celei de-A Treia, s-au terminat fie prin devieri, fie prin dezastru. [...] Istoria cruciadelor este un subiect foarte vast, cu limite destul de puțin precizate, iar felul în care am abordat subiectul reprezintă o alegere personală. Dacă cititorul consideră că amploarea pe care am dat-o diferitelor aspecte este greșită, voi spune doar că autorul trebuie să își scrie cartea în felul său. Este nefiresc pentru critici să se plângă că autorul nu a scris cartea așa cum ar fi făcut-o ei dacă ar fi abordat subiectul. Sper însă că nu am omis nimic esențial înțelegerii temei."

STEVEN RUNCIMAN

ISBN 978-606-579-868-7

9 786065 798687

nemira.ro